

хода с приходима; ако се б. равнотежа не може да изведе, појављује се дефицит (кад расходи надмашују приходе), оди. суфицит (кад су приходи већи). У случајевима кад се б. није могао на време довести или изгласати, влади се одобравају **буџетске дванаестине**, тј. за сваки месец по истеку ст. б. по 1/12 одговарајућих кредити. О извршењу б. саставља се **завршни рачун**, израђен исто као и б.; прегледан од Гл. контроле, он се подноси законодавној власти на одобрење, чијим изгласавањем влада добива **разрешницу** (→ државни приходи и расходи). **Буџетско право парламента**, његово право да одобрава влади б. сваке год. Из њега се развила свј. остала права парламента; у парламентарним државама, парламент има право да одбаца б. у целини, тј. и зак. и незак. партије, оди. позиције; го је најсигурније средство којим парламент може владу да подвргне својој контроли и да је омета, ако њеним радом није задовољан; код нас влада не мора да одступи ако јој парламент не одобри б., већ може распустити Скупштину и продужити ст. б. указом за 4 мес., а ако и новонабрана Скупштина не одобри б., ст. б. може бити продужен још за 8 мес., када се ствар може поновити у новој б. год.

БУШ 1) Адолф (*1891.), нем. виолинист и композитор. Композовао: 2 увертире, симфониску фантазију, песме, гудачки квартет итд. 2) **Вилхелм (1832.-1908.)**, нем. хуморист и карикатурист, монистичко-либералног уверења; гл. дело: **Макс и Мориз**.

БУША, домаће говече, илришког типа, мала раста, краткорого, загастионово или прио; млекуља; распрострањено на В. П.

БУШАК, мали брдски коњ домаће пасмине, добро везан, чврст и издржљив (→ коњ токмак).

БУШАН Георг (Buschan, *1863.), нем. лекар, антрополог и етнолог. Написао више стручних мед. расправа, антропол. и етн. дела; гл. дела: **Наука о човеку**, **Илустрована етнологија**, **Обичаји на свету**.

БУШАТЛИЈЕ, потурчена породица чији су чланови до почетка 19. в. били наследне скадарске паше; по нар. предању воде порекло од Ивана Прнојевића.

БУШЕ Франсоа (Boucher, 1703.-1770.), фрц. сликар, под утицајем Ватона, с којим се убраја у најзначајније сликаре „галантног“ доба (елегантне ж. и м., деце и наге фигуре); оставио многе елике масном бојом, минијатуре и пртеже, али му најзначајнији

век. декоративни папои; чувена му слика **Помпадуре**, од композиција: **Венера** у Вулкановој ковачници. **Дијана после купања** и др.

БУШЕ ДЕ ПЕРТ Жак (Bouchet de Crèvecœur de Perthes, 1738.-1868.), фрц. природњак, осн. преист.

БУШЕЛ (енгл.), мера за течност: 36,35 л.

БУШЕ-ЛЕКЛЕРК Огист (Bouché-Leclercq, 1848.-1923.), фрц. историчар, чувен са својих студија о ант. установама.

БУШИЛИЦЕ, радне машине за бушење метала, дрвета и др. материјала (предмет се учвршћује за непомични стуб, а вретено се окреће заједно са сврдлом; хоризонтална б. има водоравно вретено, вертикална усправно, а код универзалне се вретено може поставити у произвољан положај; ваздушна б. (тера је сабијен ваздух) непомична је; употребава се у руд., машинству итд.

БУШИР, Абушир, Абушевр, варош (25 000 ст.), и највеће пристаниште Персе (Ирана) на сз. обали Персе. Зал. На караванском путу Ширак-Испахан, што му, у трг. погледу, још више подиже вредност. Извози: опијум, дуван, житарице и памук.

БУШКО БЛАТО, периодско јез. (48 км²), ји. од Ливанског Поља (Прим. Бан.); под водом је око 8 мес., а у лето пресуши.

БУШМАНИ (нар. име Маарва, хол. Восјејманс), народ у јз. Афр., некада веома распрострањен, сада само у ср. делу пустиње Калахари. Растом и културом веома сродни пигмејима, живе од лова и од скупљања биљне хране. Иако веома примит., имали некада веће полит. организације. Дивљење изазивају њихови пртежи по пелинама. Дете се на више племена. **Бушманска раса** има пигмејски раст (просечно 140 см), жуту боју коже, дубању већином брахикефалу. Лице широко и ниско и са благом пронагијом. Особито обележје б. р. је статонигија код жена. Тело витко и танко, ноге и руке ситне, кожа има склоност ка прављењу бора, коса кратка и веома коврчава. Чисти претставници Б., али тип се често среће и код → Хотентота.

БХАВАБУТИ, поред Калидасе највећи индиски драмски писац (после 7. в.), гл. дело: **Малати и Мадхава** потеша на Ромеа и Јулију.

БХАГАВАД-ГИТА (песма узвишеног, тј. бога Кришне), чувена индиска верско-фил. песма, део Махабхарате.

БХАРТРАХАРИ († око 650.), индиски песник изрека.

В

В, в, в, 3. слово ћирилице; у црксл. вједи; 29. и 30. слово латинице v, w.

В 1) рим. ср. б. 2) скр. за лат. volumen (запремину). 3) скр. за волт, јединицу ел. напона. 4) хем. знак за ванадијум.

В 1) скр. за West (енгл.-нем.) → запад. 2) скр. за Watt, јединицу ел. снаге.

ВАБАШ (Wabasch), р. у С. Амер., притока Охаја; дуга 960 км, а пловна на дужини од 480 км.

БАБИЛО, вабак, спирва којом се подражавају гласови да се додаби дивљач; подражава се глас срне да се домаћи срндаљ; тетренке, за тетреба мужјака; лештарке (пепца) да се додаби други; миша или рањеног зеца за лисицу итд.; код лова на јелене за време рике ваби се на рог, шкољку или стаклени цилиндар.

ВАВЕДЕЊЕ, прав. празник (21./11. по ст.) као успомена на увођење богородице у храм.

БАВИЛОН, престоница ст. Вавилоније, на Еуфрату; 1 од најлепших и најбогатијих градова на И у ст. в.; његови вртови сматрани за 1 од 7 свет. чуда. **Вавилонска држава**, осн. Вавилонци, народ семитског порекла, који се око 2500. пре Хр. доселио на обале Еуфрата (ст. в. царство); у току првих 3 векова обухватила све земље од Персе. Зал. до обала Сирије, али убрзо потпала под власт Косејаца, па Асираца; крајем 7. в. пре Хр. обновио је Набополасар (н. в. царство), чији син Навуходоносор поново заузео скоро цео Пр. Аз. и Ег.; уништио је перс. краљ Кир 539. пре Хр. **В. религија**, раширена у ст. Асирији и Вавилонци, прир. вера са много богова, поштовањем звезда; на челу бог Асур и Мардук; по њој материја вечна, богови се рађају из воде и спајају се у тројство (Ану, Енлил, Еа); после њих Шамаш, бог сунца, и Иштар, мати богова; касније много богова у сваком граду; постоје: зли духови, од којих се брани св. водом, амајлијом итд., подземни свет, верни приносили жртве, читали молитве, по-

штовали мртве и подизали храмове на 7 спратова с кулом; веровање сачувано у епосама о борби богова и о јунаку Гилгамешу. **В. ропство**, после разорења Јерусалима (586. пре Хр.) в. цар Навуходоносор одвео у В. Јевреје (трајало 70 г.). **В. папско ропство (1305.-1377.)**, време за које су папе столовале у Авињону (Фрц.) и биле под утпајем фрц. краљева; названо по ропству Јевреја у В. В. уметност, са сумерском и ег. једна од најстаријих на свету; извршила вел. утицај на Асирије, Сирије и Персејанце; архт. споменици се слабо очували, јер је за њих искористићавана више опека него камен; палате се састојале од неколико зграда, груписаних око унутрашњег дворишта; храмови подизани на спратове у облику пирамиде (в. кула), с емаљираним фасадама. Ново в. царство оставило изванредно раскошне капије, на којим су високим зидовима израђене дивне прилике животња у високом рељефу. Вајарство имало изразито монументални карактер и подизало култ борбе и телесне снаге; мирни кивови и моћне главе одају вел. смисао за пластику. Примењена ум. богата нарочито украсима од пл. метала. **ВАВПОТИЧ Инан (*1877.)**, сликар, припада 2. генерацији импресиониста блиских академизму и укусу публике из ср. грађ. слојева.

ВАВРА Нина (*1879.), глумица и списатељка; учествовала у књиж. покрету Модерне под псеудонимом Хајали; гл. дело: **Долазак Хрвата** (драма).

ВАГА (нем.) 1) справа за мерење тежине. 2) сазвежђе у зодијаку, знак ♎.

ВАГАН (вгрч.), житна мера; здела, чапак.

ВАГАНДИ, црначки народ у пределима сев. од Викторијина Ј., поглавито у земљи Уганди; припадају групи Вантуга; имали држ. организацију.

ВАГАЊ, превоз (1122 м) на пл. Динари, на путу Синдливо, који води преко карне висоравни Пролога.

ВАГЕНАР Јохан (*1862.), хол. композитор увертира, симфониских поема, опера итд.

ВАГИНА (лат.), усмина, мускуломембранозни канал цилиндричног облика; делом у карличној дупљи, делом у вулви, коју спаја с грлићем материце; ж. орган парења; у миру, предњи зид налаже на задњи. Дужина: 5-14 см, ср. дужина 6-7 см, ширина се повећава према материци; зидови еластични; предњи наслојен на бешику и мокраћни канал, задњи налаже на ректуму. Вагинизам, болесна осетљивост улазног дела ж. полног органа, настала услед разних локалних промена; при покушају полног чина изазива јаке болове и грчеве, те га отежава или сасвим онемогућава; јавља се после бруталне дефлорације, обољења полних органа и код неурастеничних ж. Вагиноскопија, преглед в. помоћу инструмената (спекулума).

ВАГНЕР 1) Ото (1841.-1917.), аустр. архитект, гл. претставник сецесионистичке арт., зачетник модернистичког правца. 2) Рихард Вилхелм (1813.-1883.), нем. музичко-драмски композитор, песник и писац; почео да ствара још као студент, а касније, под утицајем Бетховена, писао опере; тежио да успостави у муз. драми потпун склад муз. текста и глуме, и дао јој најпуну израз; оперско поз. у Бајројту, које је баварски краљ подигао ради приказивања његових опера, сматра се и данас као храм нем. нац. културе. Поред опера: Љубавна забрана, Риенци, Холандски луталица, Танхајзер. Логгриг, циклуса Нибелуншки прстен, Тристан и Изолда, Парсифал и др. написао и чувена муз. естет. дела: Опера и драма, Ум. и револуција итд. 3) Херман (1840.-1929.), нем. географ и писац; гл. дела: Општа географија, Насељеност земље.



ВАГНЕР-ЈАУРЕГ Јулиус (* 1857.), бечки проф. психијатрије и неурологије; епохални проналазач лечења прогресивне парализе маларијом, носилац Нобелове награде.

ВАГОП (нем.) 1) жел. кола. 2) уобичајена мера за тежину робе: 10 000 кг.

ВАГРАМ, место у Аустр. близу Беча. Битка код В. (6./7. 1809.). После неуспелог покушаја да пређе Дунав (21./5.) Наполеон је одморио вој. на дунавској ади Лобау и сачекао појачање које су му довели пасторак Ежен Боарне и ген. Макдоналд; затим је (ноћу између 4. и 5./7.) страним канонадом према Асперну привукао пажњу непр. па ту страну; док је аустр. надвојвода Карл своју вој. (140 000 вој. и 400 топова) груписао на тој страни, Наполеон је пренио своју вој. (150 000 вој. и 450 топова) на л. обалу Дунава у правцу Енперсдорфа; сутрадан (5./7.) вршио је код обе стране распоред трупа; надвојвода Карл намеравао да одвоји Французе од Дунава и да их нападом на оба крила стегне као у клешта; Наполеон имао намеру да потуче аустр. л. крило, да му отме Ваграцку Висораван и да нагна целу вој. на повлачење. Битка отпочела 6./7. у 6 сати изјутра, а у 11 Аустријанци су веровали да су победили; Наполеоново д. крило (Даву и Удино) успело да одбаци непријатеља ка Русбаху, али је л. крило (Масена) принуђено да отступи, а и центар (Бернадог) почео да попусти. Наполеон је онда помогао Масену са 100 топова (Друво), који су зауставили непријатеља, а у исто време образовао од шт. вој. и 4 000 коњаника огромну кару која је потисла непр. центар и отела му Сисенбрун и Адеркла; после тога прешло у напад и његово д. крило; Даву заузео Нојсидел, а Удино В.; у 4 сата по подне надвојвода Карл наредио повлачење; мада им у току битке издато из строја 30 000, а заробљено 12 000, Аустријанци се повукли у реду и груписали око Знајма, где су (11./7.) потписали примирје, а затим и мир у Шенбруну.



ВАГУС (nervus vagus), десети лубањски живчани пар; мешовити живац; углавном оживчава срце, респираторне и трбушне органе (→ живац).

ВАДА, ров за наводњавање земљишта, снабдевен уставима и преливима за правилну поделу воде; ред при наводњавању (вадање) и строге казне за прекршај помињу се још у хрисовуљама краља Милутина.

ВАДАЈ, обл. у ср. Судану у Афр.; припада Фрц. Екваторској Афр.

ВАДЕМЕКУМ (лат.), приручна књ. за лекаре, инжењере и др. струке.

ВАДИ ХАЛФА, варош у Англо-ег. Судану на Нилу, у близини ег. границе; жел. станица на прузи Александрија-Картум.

ВАДОЗНА ВОДА, која постаје од атмосферског воденог талога.

ВАДУЦ, варош (1700 ст.) у Кнежевини Лихтенштајну на Рајни; ткст. инд. и винарство.

ВАЗА (лат.), суд за воду, вино, маст и др., најчешће од печене земље. В. грч. најзначајније за ист. ум. због разноврсних и лепих облика, и слика. Најстарије грч. в. из 8. в. пре Хр., украшене су геом., стилизованим хијератичким фигурама (дипилонски стил). Од 8. в. у Грч. се сликају прне слике на црвенкастој основи, а у сцени се уноси покрет и живот; од краја 6. в. сликају црвенкасте слике на белој основи, а композиције још живље и слободније. У 5. в. сликање достиже врхунац и пружа вел. ум. (Бригос, Дурис); теме се узимају из митол. и свакиднег живота; гл. улогу има несравњено гибок цртеж, који савршено изражава дивне ставове и покрете; те слике су утолико драгоценије што је грч. сликарство на зиду и дасци пропало, тако да су оне гл. сведочајства о величини, разноврсности и лепоти грч. ант. сликарства; очувано их је неколико десетина хиљада, а има их по свим евр. музејима (и у Музеју кн. Павла у Београду).

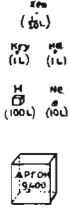
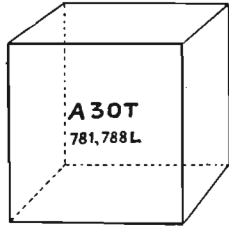


ВАЗА, швед. династија (1523.-1689.); владала и Пољ. (1587.-1668.).

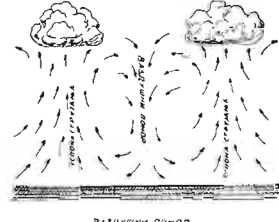
ВАЗАЛ, васал (срлат.) → клетвеник.

ВАЗАРИ Ђорђе (1511.-1574.), ит. историчар ум., сликар и архитект; гл. дело биографије ит. ум. од 14. до 15. в.; претстављају најзначајнији извор за познавање ит. ум. из доба ренесансе.

ВАЗДУХ, мешавина разних гасова; у приземним



слојевима има: азота 78%, кисеоника 21% и аргона до 1%; осталих гасова: водоника, неона, хелијума, криптона, ксенона у малим количинама, а у променљивим количинама: водене паре, озона, амонјака, угљен-диоксида, пращине и микро-организама. (На сл. релативне сразмере разних гасова у милиону лит. в.) Чист в. је провидан, безбојан, без укуса и мириса, еластичан, лако покретљив; у сухом стању слаб спроводник топлоте и електрицитета; има вел. значај за жива бића због кисеоника и угљен-диоксида (→ асимилација, дисање). **Засићеност в.**, стање при којем в. не прима у се више водене паре, тренутак када почиње → кондензација. **Компримован в.**, сабијен в., који силом тј. под притиском унесен у затворене судове (обично челичне боче) у којима се чува. **Ваздушна бања** → климатска места. **В. вир**, **в. повор**, **в. рупа**, спирално понируће кретање в.; постаје у ведре дане, нарочито лети, због неједнаког загревања земљине површине; изнад топлијих површина в. се диже увис, а изнад хладнијих спушта се наниже и прави **в. повор**. **В. гас** → гас. **В. запремина** → кубатура. **В. купање**, врши се у циљу очвршћавања и јачања непосредним утицајем на голо тело; утиче повољно на рад срца и плућа; в. благо надражује живце и крвне судове и навикава их да брже и боље одговарају на спољње утицаје; крвни судови коже под утицајем мање топлоте в.



регулацију произвођиогу телесне топлоте и убрзавају размену материја. **В. линија** 1) најкраћа водоравна линија која спаја 2 места на геогр. карти, 2) утврђења в. правци којима саобраћају летелице. **В. перспектива**, светлосни ефекат; ствара се на тај начин што се простор између фотоапарата, објекта за снимање и иза њега не осветљава подједнако; претставља моћно средство за компоновање слика: не треба је мешати са виллов. перспективом. **В. притисак**, притисак в. масе на земљину површину. Просечно раван тежини живиног стуба од 760 мм на морској висини, при тмпт. 0° и геогр. ширини 45°, што на 1 см² износи 1033 г; није свуда једнак и непрестано се мења, што зависи од тмпт., влаге и в. кретања; с висинем опада просечно 9 мм на 100 м; ако износи 760 мм, зове се нормална или атмосфера; слабији од нормалног зове се низак или депресија, а јачи висок. Његово смањивање и повећавање утиче на здравље услед промене количине кисеоника, који у в. повећаним притиском расте, а са смањеним пада; повећани п. продубљује и успорава дисање и рад срца, а уз то се удише већа количина кисеоника; смањен п. убрзава рад срца и органа за дисање услед разређеног кисеоника. На висини од 1000 м било има 4-5 у 1', а на 4000 м, 12-20 више удара; смањен п. на малим, ср. и већим висинама од 500-3000 м. благотворно делује на слабуњаве, малокрвне, слућне и живчане болеснике; разређен кисеоник потетиче организам на живљи рад и размену материје и гасова, и повећава број црвених крвних врстаца и количине крвне боје. **В. реакција** → аеродинамичка реакција.

ВАЗДУХОПЛОВ, летелица, справа за летење; има их: тежих од ваздуха (аероплан, хидроплан, једрилица, жиропртер, жироплан, аутожир, хеликоптер, хеликожир, хеликостат и ракета) и лакших од ваздуха (балон, ваздушна лађа). Људи су прво покушали да лете справама лакшим од ваздуха: балон (браћа Монголфе, 1783.), у ваздушним лађама (пронађеним 1872.), којима први успешан лет извршили и вратили се на место поласка Французи Ренар и Кребо (1884.); данас праве вел. ваздушне лађе (цепелини) које прелетеу Ок. и слободне балоне који узлећу у стратосферу (Пикаров, совјетски, с.-амер.). Од 1903. после успелог лета браће Врјат, приступило се грађењу аероплана који брзо потисли летелице лакше од ваздуха; у ист. њиховог развоја најзнатвији датуми: прелетање Ламанша (Француз Влерно, 1909.) и Атланског Ок. (Американац Линдберг, 1927.). **Ваздухопловство**, летење свим врстама в. и све што је са њим у вези; у вој.: целокупна ваздушна сила 1 земље; састоји се из авијације, балонства и противавионске одбране, а дели се на: сухоzemно (в. војске) и поморско (в. морнарице); има задатак да у вези с трупама, оди. морнарицом створи услове за победу (дејством против непријатељ. вазд. сила, изнуравањем његове живе снаге, притиском на његово стап.) и да осигура безбедност своје земље и одржавање морала спога стан. **Ваздухопловна болест**, јавља се код ненавикнутих особа приликом лета услед разређености и влажности ваздуха, промене тмпт. и брзине лета; знаци: срце убрза и бије неједнако; уши бруже, лице се зацари, наступа гађење, повраћање, главобоља, дремљивост, општи умор, а у тежким случајевима и привидна смрт. Може се јавити и код авијатичара после дугог, непрекидног и напорног лета; стога пред лет треба предузети нарочите хиг. мере због промене в. притиска и смањења кисеоника и ради заштите од хладноће и ветра. **В. метеорологија** → метеорологија. **В. перспектива**, погрешно названа ваздушном; добила се при снимању са балона, авиона, једрилица, високог брета, торња, куле, црк. итд. **В. право**, заснива се на међунар. конвенцији (од 1919.), нашем зак. о ваздушној пловидби (1928.), варшавској (1929.), и римској конвенцији (1933.); садржи одредбе о прелетању туђе тер. и о одговорности за накнаду штете путницима и 3. лицима (на земљи). **В. пристаниште**, свако место на земљи и води удешено за поласак и доласак ваздухоплова. Може бити: држ., јавно, спец. и прив.; држ. се деле на: вој. и пошт. Према прир. ваздухоплова који их употребљавају в. п. су: аеродром (за аероплане), в. луке (за ваздушне лађе) и хидро-базе (за хидроплане). **В. техника**, аеротехника, обухвата наоружање и тхн. снабдевање, материјалом свих в. јединица у миру и рату; студију лета, изналажење и израду најсавршенијих типова апарата и израду тхн. унутретава за аеронаутику и помоћних справа за лет. **Ваздушна армија**, део в. наоружане силе одређен за самостално дејство у рату; састоји се од јединица сухоzemног и поморског виллов. **В. десанти**, слетање аероплана, патоварених наоружаних војникама, у непријатељској позадини; по извршењу задатка војници се враћају аеропла-

нима на своје улетниште. **В. запрека** → балони заштитни. **В. једрилица**, планер, летилца слична аероплану, али без мотора; при полету јој се даје брзина, потребна да се одвоји од земље, помоћу → сандова; за даљи лет користи топлотна струјања у ваздуху и може остати без спуштања по читаве сате и превалити, у правцу повољних струјања, по више стотина км. **В. крастица** → аероплан војни. **В. лађа**, дирижабл, балон вел. размера, вебуњен водоником или хелијумом; креће се кроз ваздух помоћу мотора; може му се дати жељени правац. Врсте: чврсте (систем Цепелина), мекане (систем Фрц. пук. Ренара и нем. мајора Парсевала), получврсте (систем браће Лебоди у Фрц. и шт. гењ. Нобила). **В. мине**, бомбе, које се пуштају с аероплана пред најлазак непријатељске бомбардерске експедиције и одржавају у ваздуху помоћу надобрана; служе као препрека у ваздуху непријатељској нападној авијацији. **В. област**, над држ. територијом и прибрежним морем; подпада под сувереност dotyчне државе; конвенцијом од 1919. одређена је слобода прелета туђе тер. у међунар. виллов. саобраћају, на утврђеним местима и према утврђеним правилима. **В. одбрана**, организација земље, извесних важних делова тер. или животних центара државе у циљу одбране од непријатељског напада из ваздуха; садржи: део авијације за борбу и средства противавионске о. **В. стрелице**, челичне стрелице, зашиљене на врху; имају лимене стабилизаторе на репу да би падале на земљу увек врхом напред; баћане за време свет. рата из аероплана на трупе на земљи; опасно оружје.

ВАЗЕКТОМИЈА (лат.-грч.) 1) операција којом се код простатичара делимично исеца семеновод да би се смањила простата и олакшало мокрење, или ради подмлађивања (по методу Штајнаха). 2) делимично исецање крвних судова.

ВАЗЕЛИН, производ добијен фракционом дестилацијом нафте; има масласт састав, жућкасту или зеленкасту боју и слаб мирис на петролеум; пречишћен је беле боје и нема мириса; по саставу меша вазелинског уља и аморфног (прото-) парафина у облику жела. **Вештачки в.**, справа се мешањем вазелинског уља с парафином или перезином, има мању вредност од прир., јер мешавина дужим стајањем престаје да буде хомогена; употребљава се као мазино, за мазање коже, у козметички и фармацији за израду различитих препарата итд. **Бор-в.**, садржи 10% борне киселине; употребљава се као блага антисептична маст за нос, очи, ране итд. **ВАЗНЕСЕЊЕ**, ман. под Кабарном, вероватно из 12-13. в., потпуно разорен. **В. Христово** → Спасовдан. **ВАЗНЕЦОВ Виктор** (* 1848.), рус. сликар, радио рел. слике за црк.

ВАЗОВ Иван (1850.-1921.), буг. књиж., револуционар и политичар; најплоднија буг. писац, 1 време скоро једини представник буг. књиж. из 2. половине 19. в.; има неопцењене заслуге за развој књиж. јез. и увођење вел. броја н. књиж. родова, Писао песме: *Мајска китка*, *Застава и гусле*, *Избаљешје*, *Гусле*, *Јоргован ми замириса* итд.; епско-лирске шиклусе: *Епопеја заборањених*. *Легенде царевца*; песме: *Громада*; прозна дела: *Хари-Акил*, *Немили-Недраги*, *Митрофан и Дормидолски*; романе: *Под игом*, *Нова земља*, *Казаларска царина*, *Иван Александар*, *Светослав Тертер*; драме: *Борислав*, *Службеници*; путописе итд.



ВАЗОДИЛАТАЦИЈА (лат.), проширење крвних судова; наступа услед отклањања (супресије) дејства вазоконстриктора или услед непосредног надражања вазодилатора (→ вазомоторни живчани систем); повлачи за собом пад крвног притиска у обл. проширених артерија, а пораст у одговарајућим венама; омогућава снабдевање појединих органа већом количином крви, а врши и друге улоге (→ ерекција). **Вазоконстрикција**, сужавање крвних судова, наступа услед повећаног надражања вазоконстриктора (→ вазомоторни живчани систем); повлачи за собом: повишење крвног притиска изнад, а опадање испод места сужавања, бледило, опадање запремине и локални пад тмпт. **ВАЗОМОТОРНИ ЖИВЧАНИ СИСТЕМ**, састоји се из вазоконстрикторних и вазодилаторних живцаца и живчаних центара за једне и друге; вазоконстрикторни живци излазе из продужене и кичмене моздине (→ живац, живчани систем) и прелазе у симпатикус, одакле преко симпетова који обавијају артерије одлазе у све органе директно или тек по проласку кроз периферне живце; вазодилаторни живци, изузев оних који путују са живцима главе,

имају сличан начин гранања и воде слично порекло: и једини и др. најчешће се налазе у истим же стаблума. Животни центри и једини и других налазе се: гл. у продуженој, споредни у кичменој можливи и у периферним ганглијама.

ВАИЗ (тур.), мусл. проповедник.

ВАЈАН Андре (Vaillant, * 1892.), проф. у шк. источних јез. у Паризу; написао: Српско-хрватску граматику (с А. Јасом) и ране студије из обл. сл. филологије. 2) Едуард (1840.-1913.), фрц. политичар, члан Париске комуне, због чега осуђен на смрт, па помилован; све до смрти играо видну улогу у фрц. унутрашњој политици. 3) Себастијан (1669.-1722.), фрц. ботаничар; гл. дело: Флора околине Париза.

ВАЈАНГ, азиско поз. са сенкама и фигурама (нарочито познато на Јави).

ВАЈАНДОТ КОКОШ, пореклом из Амер., добивена укрштањем сребрне хамбургике, браме и сребрне бантам к.: крупна тела, широке, ниске кресте, жута кљуна и ногу, перја сребрна, бела, црна или сура; укусна меса, добра носила и мати.

ВАЈАРСТВО, скулптура, пластика, уметност која отвара облике, ликове и тела у камену, бронзи, дрвету, слоновој кости, пл. металу, печеној земљи, порцелану и др. чврстом и постојаном материјалу; јавило се још у претист. доба (палеолитик) и развијало се све до данас. У ст. в. њега су неговали и аналтно већиници Египћани, Вавилонци и Асирици. Грци, Етрурци и Римљани; на И било је углавном потчињено архитектури и верским потребама; полет су му дали тек Грци (у јелинско доба: Фидија, Мирон, Праксител, а у јелинистичко доба: родска и пергамска шк.); ср. в. представља доба његова опадања; виз. и јелинска ум. обраћале су му мало пажње, а ром. и готски ум. нису били у стању да га опет подигну на ону висину коју је достигло код ст. Грка; са много више успеха на њему су рађали ар. ум., али су му дали често орнаментални карактер; крајем ср. и почетком н. в. ит. уметници су се вратили грч. и рим. класици; то је у н. в. (у доба ренесансе, барока и рококоа) довело до његовог наглог развоја. После вел. фрц. револуције, у евр. в. је, као и у свим гранама ум., опет овладао класицизам, који је проповедао враћање грч. и рим. узорима; његови гл. претставници били су онда Италијан Канова, Енглез Флаксамп, Немач Шадова и Данац Торвалдсен; целокупно евр. в. 19. в. изузев фрц. претставља подражавање и рутинирање академизма; тек су романтичари Рид и Вери, па онда Карпо и импресионист Роден дали права и ориг. дела и извршили вел. утицај на модерно евр. в.; у Фрц. и данас живе 2 вел. вајара: Мајол, који највише ради, кипове, и Деспо, који највише ради попреча; њима се дугује што су се у 20. в. јавили добри вајари у Нем. (Конбе, Лембрук), у Белг. (Муне) и Норв. (Вигеланд); Југосл. је у 20. в. такође дала 2 вел. вајара: Мештровића и Росандића. Вајарско дело или је обрађено са свих страна као слободна фигура (кал или попрече), или је испуњено на равнот. плочи (релеф); вајар обично ради своје дело прво у мекој глини, према моделу (живом човеку) који му позира, па га затим излива у гипсу и предаје мајсторима да га излију у бронзи или да га пренесу на камен или мрамор; њих може репродуковати само аутор; зак. по изузетку дозвољава њихову репродукцију ако су трајно изложена на улицама, троговима или парковима, под условом да се она не употребљава у исту сврху којој служи оригинал. Материјал од којег је в. д. начињено утиче на замисао, израду и утисак који се од њега добива; бронза даје утисак полета и покрета, мрамор утисак тежине, стабилности и мира, а дрво утисак мекоће, топлине и једноставности. У ант. доба и ср. в. кипови су често бојадисани; данас се то ретко чини.

ВАЈАТ (тур.), клет.

ВАЈАТ Томас (Wyatt, 1503.-1542.), енгл. лирски песник. 1 од првих из енгл. ренесансе; пресадио облик сонета из шт. књиж.

ВАЈГАНД Густав д-р (Weigand, 1860.-1930.), проф. унив. у Лајпцигу; особито се бавио проучавањем балк. народа, у 1. реду Румуна и Аромуна, па Бугара и Арбанаса; најбољи радови о Аромунима.

ВАЈГАЧ, о. у С. Леденом М.; припада Рус.; лов на животиње са скуповима крзно.

ВАЈДА Јанаш (1827.-1897.), мађ. песник.

ВАЈДА-БОЕВОД Александру (* 1872.), рум. политичар и државник; после свет. рата мин. (1928.-1930.) и претседник владе (1919.-1920. и 1932.-1933.).

ВАЈЗЕ Оскар (Weise, * 1851.), нем. граматичар; гл. дела: Естетика нем. језика, Наука о нем. језику и стилу.

ВАЈЛ Курт (Weill, * 1900.), нем. композитор, компоновао фантазије, химне, свите, кантате (Нови Ор-

феј), једночине опере (Протагонист, Царски двор, Цар се слика) итд.

ВАЈЛД Оскар (Wilde, 1856.-1900.), енгл. књиж.; писао песме и критике; до свет. гласа дошао својим приповеткама, романом и драмама. Гл. дело: De Profundis, по којем је, као и по драми Саломе и роману Слика Доријана Греја, познат и код нас (→ сл.).

ВАЈЛОВА БОЛЕСТ, име под којим већина аутора назива → спирохетозу икстеро хеморагику. По А. Вајлу (Weil, 1848.-1916.), проф. мед. у Визбадену.

ВАЈЛС Џејмс (Wiles, * 1877.), лектор енгл. јез. на Беогр. унив., вел. пријатељ нашег народа; превео на енгл. Смрт Смаил-аге, Горски вијенац, Први пут с оцем на јутрење плд.

ВАЈЛ-ФЕЛИКСОВА РЕАКЦИЈА, служи за серолошку дијагнозу пегавца; названа по проф. прашког унив. Вајлу и Феликсу који издвојили (1915. год.) из мокраће оболелих бацил Proteus vulgaris X¹⁹. Око 6. дана обољења од пегавца болесников серум аглутинара бацил X¹⁹; као позит. сматра се аглутинација са серумом разблаженим 1:20, па навише; ради се као Видалова реакција; мада бацил X¹⁹ вије проузроковач пегавца, верује се да има неке везе са вирусом те болести, те га зато болеснички серум аглутинара; испитивања у том правцу нису завршена.

ВАЈМАР, гл. место (46 000 ст.) Тирингије (Нем); инд. (кожа, муз. инструмената, метала, ткст.); познатији по томе што су у њему живели и сахрањени највећи нем. песници Гете и Шилер и што се у њему налазе Гетеов музеј, Гете-Шилеров и Ничеов архив.

ВАЈНБЕРГЕР Јаромир (* 1897.), чсл. композитор, искористио је нар. мотиве; гл. дела: Љубљени глас, Сентиментални разговор, Чешке песме и игре, Коленда. Скерцо дон-Кихота итд.

ВАЈНБЕРГОВА РЕАКЦИЈА, за серолошку дијагнозу обољења од ехинококуса, у чијем серуму постоје антители, која се могу открити реакцијом везивања комплекса (као Васерманова р.); при томе служи као антиген течност из ехинококове цисте, која се узима на стерилан начин од оваца при клању, или од човека при операцији ехиноко. цисте; В. р. мање је сигурна од Васерманове, јер може бити позит. и код лица која имају у телу др. врсте глиста и паразита; течност из цисте ехинокока служи и за кожную (Ботеријеву) р. за дијагнозу ехинококозе.

ВАЈНГАРТ Милош (Weingart, * 1890.), чсл. славист и византолог; уредник часописа Byzantinoslavica.

ВАЈНГАРТНЕР Паул Феликс (Weingartner, * 1863.), нем. диригент и композитор; компоновао: 3 симфоније, 3 симф. поеме, неколико опера, камерна дела, песме, клавирске комаде итд.; написао и више књ.; најглавније: О дириговању.

ВАЈНЕР Рихард (Weiner, * 1884.), чсл. књиж. и новинар; пише песме, приповетке и књиж. студије; гл. дела: Одицање с осмехом, Месопотамија (песме), Равнодушни гледалац, Гримаса, Бријач (приповетке).

ВАЈНИНГЕР Ото (Weininger, 1880.-1903.), нем. филозоф; у свом делу: Пол и карактер дао неку метафиз. полова и њихових односа, на основу које тврдио да је жена морално, духовно и култ. нижа од мушкарца (→ сл.).

ВАЈОМИНГ (Wyoming), једна од САД, на О (253 587 км², 230 000 стан.); земљр., сточарство, риболов, руд. (угаљ, нафта, гвожђе) и инд.; гл. место Шајен.

ВАЈСБАХ Аугустин д-р (Weissbach, 1837.-1914.), аустр. вој. лекар и антрополог; служио и у јсл. крајевима и много се бавио антропол. проучавањима зап. дела Југосл.

ВАЈСЕНБРУХ Јан (1824.-1903.), хол. сликар, 1 од највећих модерних хол. пејзажиста.

ВАЈСЈЕ, трећа каста у шт. Индија; сачињавали је грађани и сељаци (трг., занатлије, земљр. и сточари).

ВАЈСМАН Аугуст (Weissmann, 1834.-1914.), чувен нем. биолог, проф. зоол. у Фрајбургу; бавио се дедендентном теоријом и наслеђе; поставио теорију наслеђа (теорија клицине плазме); убојени дарвинист и селекционист; гл. дела: Континуитет клицине плазме, Амфиноксис, Герминална селекција.

ВАЈТ РИВЕР (White River, Бела Р.) 1) д. притока



Мисисипи, дуга око 1200 км, пловна 600 км. 2) д. притока Мисуре, дуга 600 км.

ВАЈТЛИНГ Вилхелм (1808.-1871.), нем. социјалистички ангажор и писац; по занимању кројачки радник, самоук; гл. дело: Човечанство какво је и какво би требало да буде. Гаранције хармоније и слободе и Еванђеље сиромашнога грешника.

ВАЈУИТИ, јзел, племе настањено у солунској обл.; помињу се почетком 7. в.

ВАЈХИНГЕР Хаус (Vaihinger, 1852.-1931.), нем. филозоф, заступао гледиште критичког позитивизма, које се због нарочитог схватања идеја назива фикционализам.

ВАЈХМАЈХЕР (нем.), спец. објектив; оцртава слике пластично и механи.

ВАКАНТАН (лат.), упражњен, празан.

ВАКАРЕЛ, варошица у Буг. на јез. призи Софија-Ихтиман; позната по истоименом превозу између Софиноског и Ихтиманског Поља.

ВАКАТ (лат. vacat: недостаје), тинографски празна страна.

VACATIO LEGIS (лат.), рок од обзављавања зак. у Служб. повинама до његовог увођења у живот, који се оставља грађанима ради упознавања; по јсл. уставу траје 15 дана, ако сам зак. другојаче не нареди.

ВАКИДИ (*823.), ар. историчар; написао дело о Мухамедовим вој. походима (Магази).

ВАКУОЛА (лат.), простор у цитоплазми ћелије, испуњен хранљивим или др. соком; има их највише код биљака, а и код праживотиња где врше улогу органа за варење и за лучење (хранљиве и контрактивне в.).

ВАКУУМ (лат.), празан простор. **Ноггор вакуи**, страх од празног простора. **В. пумпа** — пумпе.

ВАКУФ, по ар. речи вакф (непокретност); означава задужбину с непокретним имањем; постоји и код мусл. у нашој земљи; подстијући њих мусл. су чували и завештања наших мап. и шк. **Вакуфнаме**, завештајно писмо којим завешталац в. означава како ће се њим управљати; по прописима шеријата се мора поштовати; ако га нема, са завештањем се поступа по усвојеном обичају. **Вакуфско-мешарифско веће**, врховни уредбодавни и надз. орган за управу над својим имовином мусл. верске заједнице; у Југосл. постоји у Сарајеву и у Скопљу; у њега улазе сви чланови улема меџлиса, све муџтије и врх. шеријат. судије са његовог подручја, директор и 15 чланова које поставља мин. правде.

ВАКЦЕНИ, ст. народ у Иберији; покорио од Римљана 178. пре Хр.

ВАКЦИНА (лат.) 1) маја, целиво, уношење убијених клича разним путевима у тело да би се изазвало стварање антитета (имунитет) против њих; справља се размучивањем убијених клича у стерилној млакој води или уљу, тако да у 1 см³ уђе око 1 милијарда клича; у тело се уноси најчешће поткожним убризгавањем или пијењем (ентеровакцина); има их тифусних и паратифусних, дизентеријских, колеричних, од стафилокока, стрептокока, говокока, менингокока итд.; могу се спремати за 1 болесника, од његових сопствених клича (**аутовакцина**), од разних болесника (**шток-вакцина**), од 1 расе клича (**моновалентна**), од више раса, исте врсте клича (**поливалентна**) итд.; **поливакцина** садржи више клича разних врста, нпр. тифусне, паратифусне и колеричне; све се в. употребљују или превентивно, да спрече обољење, или за → вакцинотерапију (лечење). 2) кравље богиња, сличне вел. богињама; обољење крвава које прелази на људе и ствара код преболелих имунитет и против вел. богиња **Вакцинација**, активна имунизација вакцином.



Једна врста (против опасности уједа отровних змија и пчела) употребљавана још пре Хр., кад су се људи постепено навикавали на све веће дозе тих отрова. У 18. в. Денер је примено против вел. богиња, а Пастер је (1875.) вршио против беснила; данас се врши против многих заразних болести. Код нас обавезна против вел. богиња у 1. год. живота, у осн. шк. и при ступању у вој., а у војени обавезна и против трб. тифуса и паратифуса. (На сл.: Споменик Денеру од Монтевердиа.) **В. против туберкулозе**, уношење ослабљеног бадила

тбк. да би се организам начинио отпорним према нападној тежој инфекцији (→ Кохов феномен). Примењује се и на деца, одмах по рођењу. Како њено заштитно дејство настаје тек после 6 недеља, дете се за то време мора одвојити од тбк. родитеља и из тбк. средине. **В. у ветеринарству**, уношење у организам животиње парантералним путем биол. производа; веома важно и много искоришћено; према циљу и прир. употребљеног продукта в. у вет. може бити: **лековита**, када се убризгава серум у циљу лечења оболеле животиње, **превентивно**, када се целе здраве животиње у циљу да се имунизирају против обољења од извесних болести, и **дијагностичко**, када се в. жели да утврди да ли животиња болује од неке болести или не; лековита в. врши се серумом и данас постоје успешни лековити серуми за многе важне и опасне заразне болести животиња; превентивна в. се врши или самим ослабљеним клицама болести, или самим серумом, пасивни имунитет или истопремено 1 и другим (симултан в.); дијагностичка в. је искоришћена у вет. за дијагнозу тбк. (туберкулинизација) и за дијагнозу сакрије (маленинизација); за нашу земљу важна: в. против антракса, свињске куге, првеног ветра свиња, овчјих богиња, колере перадн, туберкулинизација и маленинизација; у Југосл. се вакцинира по неколико стотина хиљада грла разне врсте стоке. **Вакцинотерапија**, употреба бактерија или њихових продуката у циљу да се изазове стварање антитета и активног имунитета у човечем организму; **превентивна в.** ствара активни имунитет и спречава каснија обољења; **куративном в.** се покушава лечење хроничних и акутних заразних болести, на начелу да се стимулирају и неинфицирана ткива на производњу антитета, како би се што пре неутрализовали токени; успешније је у хроничним него у акутним инфекцијама.

ВАЛА Лоренцо (1405.-1457.), ит. хуманист; историограф шп. краљева.

ВАЛААМ, група острваца на јез. Ладога; на 1 се налази чувени **В. претображеник** мап. из 10. в. **ВАЛААМ 1)** библи. пророк, Мојсијев савр. 2) (**Билеам**), незнабожачки врач, позван од моавског краља да прокуне Израил; на путу му се јавио анђео који је препречио његовој магаричи пут; кад је она проговорила, он је позвао вољу господњу и уместо проклетства обасуо народ израјљски благословом. **ВАЛАДОЛИД**, гл. град (88 000 ст.) пров. В. у Ст. Кастилији (Шп.); ст. краљ. замак (краљ. резиденција 1469.-1606.), катедрала (1585.), унив. (1346.), музеј; инд. штофова, свилена ткан., керамике и накита; трг за жито.

ВАЛАДОН Сузана (*1869.), фрц. сликар, мати М. Утрила; слика фигуре и мртву природу.

ВАЛАНДОВО, варошица (1100 ст.) у Војмији (Вардарска Бан.) по уништењу Дојрана (за свев. рата) претворено у среско место Дојранског среза. **Валандонски дренак** (струмички дрвени пармак), позна врста лозе, бујног чокота, вел. листа, веома дугог и разгранатог грозда са крупним и шиљатим, готово једнаким бобицама, дрвене боје, лепог изгледа и пријатног мириса; има предност што сазрева позно и продаје се кад остале стоне врсте прођу; шира садржи 19-22% шећера и 4-6% киселине; гаји се много у Ј. Србији, око В., откуд се, пре филокесере, много извозило преко Солуна, под именом солунског дренака.

ВАЛАНСИЈЕН (Valenciennes), варош (40 000 ст.) на р. Еско у Фрц., инд. метала и ткст. (чипке); у околини утаљ.

ВАЛАОРИТИС Аристотелес (1824.-1879.), грч. романтични песник; познати спегови: **Кира Фросина**, **Атасиас** **Диакос**.

ВАЛАЦИ, ст. племе у Лапци.

ВАЛВАЗОНЕ Еразмо ди (1523.-1593.), ит. лирски и еписки песник; његов спев Сузе св. Марије Магдалене послужило као углед Ц. Бунићу за његову **Мандалијелу** покорнију.

ВАЛВАСОР Иван Вајцхард (1641.-1693.), историчар и етнолог, из богате љубљанске трг. породице; пропутовао скоро целу ер. Евр. и Фрц.; гл. дело: **Понос Војводине Краљске** (на нем.), претставља систематски зборник, 1. своје врсте код нас, за археолог. и етн. слику слов. земаља има и данас доста вел. вредност.

ВАЛВАЦИЈА, валвирање (лат.), одређивање и утврђивање зак. или трг. употребом вредности разне стране новцу. **Валвацциона вредност**, она коју страв новац добија валвацијом.

ВАЛГУС, означава да је уд или његов део окренут уопће (geni v., колело у облику слова X).

ВАЛДАЈСКА ВИСИЈА, побрђе у з. делу евр. Рус.; чини развође Волге и јез. Иљмена; највећа врх Каместик 321 м.

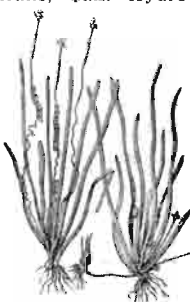
ВАЛДЕК-РУСО Пене (Waldeck-Rousseau, 1846.-1904.)

фрц. правник и државник; писао о полит. и соц. питањима, а истицао се и као горвоник.
ВАЛДЕМАР 1) В. I, дански краљ (1157.-1182.), ратовао с Вендима (Словенима) на обали Балтичког М. и отео им о. Рујан, после чега се називао краљ дански и сл.; везао данске селјаке за земљу.
2) В. II, дански краљ (1202.-1241.), млади син претходног; потпуно све кнежевине на и. обали Балтичког М.; при крају владе држава му утонула у унутрашње борбе.
3) В. IV, дански краљ (1304.-1375.), подигао државу екон.: ошљачкао град Визби.
ВАЛДЕН Хербарт (Walden, * 1878.), нем. романописац и критичар; заступа футуризам и експресионизам; гл. дела: Уметник сликар и критичар уметности. Ново сликарство. Поглед на уметност; сем тога писао експресионистичке драме и романе.
ВАЛДЕНЗИ, покрет против уређења зап. црк. (осн. Петар Валдензије 1177. у Фрц.); проповедао сиромаштво и покајање; одвојили се од црк., касније прогњани; очували се у Савоји.
ВАЛДЕРЗЕ Алфред (Waldersee, 1832.-1904.), зап.-водник нем. трупа у Кини (1900.) за време боксерског устанка.
ВАЛДЕЦ Рудолф (1827.-1929.), вајар; 1. група радова (Љубав, Сиутани геније итд.) пуни симболике по угледу на бечку сецесију; 2. групу сачињавају јавни споменици (Рачком и Кукуљевићу у Загребу, Доситеју Обрадовићу у Београду, Краљу Петру у Петровграду) и погрса савр. На сл.: споменик Кр. Петра).



ВАЛДЗЕМИЛЕР Мартин (Waldseemüller), нем. космограф; на својој геогр. карти први дао н. свету име Амер. (1507.).
ВАЛДИВИЈА, гл. место (31 000 ст.), пристаниште и ратна лука пров. В. (132 200 ст.) у држави Чиле.
ВАЛДМИЛЕР Фердинанд (1793.-1865.), аустр. сликар, дугогод. проф. и ректор ум. акад. у Бечу; радио попреја, пределе, жанр-сцене; извршио јак утицај на своје ваке, међу којима било доста Срба (Симић, Радонић).
VALE (лат.), збогом.
ВАЛЕ Вук (* 1886.), ботаничар и проф. унив. у Загребу; објавио многе радове из анат. и физиол. биља; нарочито се истичу радови о термалним алгама; гл. дело: Наука о животу биља.
ВАЛЕВСКИ Александар (1810.-1868.), ванбрачни син Наполеона I и полске грофице Марије В.; фрц. државник; играо важну улогу на париском конгресу, као мин. Наполеона III.
ВАЛЕНРОДЕ Коврад, вел. мајстор тевтонског калуђерског реда из 15. в.; ратовао с Литвом и Пољ. (1393.), после чега умро од жалости што при опсади Вилене изгубио 30 000 људи.
ВАЛЕНС, рим. цар (364.-378.), брат цара Валентијана, од кога добио на управу и. део рим. државе; погинуо код Једрена у борби са Зап. Готима.
ВАЛЕНСИЈА (Valencia), гл. град (320 000 ст.) пров. В. у н. Шп.; лежи на р. Гвадаливијару, 3 км од обале Сред. М.; катедрала (1262.), унив. (1500.), акад. ум., музеј, звездарница; инд. свиле, коже, порцелана; трг. берза за свилу; извоз вина и ј. воћа. **Валенсики Залив**, широк зал. Сред. М., испред В.
ВАЛЕНТИЈАН 1) В. I, рим. цар (364.-375.); на престо га довела његови војници; храбро бранио границе рим. државе од варвара.
2) В. II, рим. цар (375.-392.), убијен по наредби татора Арбогаста.
3) В. III, цар Зап. рим. царства (425.-455.).
ВАЛЕНЦА (лат.), број који показује колико се атома водоника (или халогена) једини са 1 атомом неког др. елемента; водоник, хлор, бром, јод, флуор, калијум и натријум су једновалентни, кисеоник и сумпор двовалентни, азот и фосфор тровалентни, угљеник четворовалентан итд. Елементи се могу појављивати и са променљивом в. (гвожђе је дво- и тровалентно). Хем. групе (радикали) имају своју одређену в.
ВАЛЕНШТАЈН Алберт (Wallenstein, 1583.-1634.), војвода од Фридрианда, чешки племић и војсковођ; после чешког пораза код Белс Горе (1620.) и укидања

аутономије, обогатио се куповином имања прогнаних племића и ступио у службу нем. цара Фердинанда II, за чији рачун ратовао у 30.-год. рату против данског краља Кристијана IV и швед. краља Густава Адолфа; оптужен од непријатеља да жели да ослободи Чешку, лишен команде над вој. и окривљен за велеиздају; после узалудног покушаја да придобије вој. за себе, повукао се у Хеб, где га убили цареви људи. Опевао га Шилер у драматској трилогији: Валенштајнов логор, Пиколомини и Валенштајнова смрт (→ сл.).
ВАЛЕР (фрц.), вредност; у сликарству количина светлог или тамног коју садржи неки тон на слици; однос између разних тонова.
ВАЛЕРА 1) Имон де (* 1883.), ирски политичар, борац за независност Ирске и претседник владе.
2) Луан (V. u. Alcala Galiano, 1824.-1905.), шп. песник, критичар, романописац и дипломат, 1 од најбољих шп. књиж. 19. в.; познат нарочито по романима: Пепита Химесес, Доња Луз и др.
ВАЛЕРИ Пол (Valéry, * 1871.), фрц. песник и есејист; покушао да докучи механизам ум. стварања у есеју: Увод у метод Леонарда да Винчи; збирке песама: Млада парка, Стари стихови.
ВАЛЕРИЈАН, рим. цар (253.-260.), ратовао с Аламанима, Францима, Готима и Парћанима, чији га краљ Сапор заробио и дуго држао у ропству.
ВАЛЕРИЈАНА, одољен (*Valeriana officinalis*, фам. *Valerianaceae*), вишегод. зеласта биљка, перасто расеченог лишћа и штитасте дрвсти; има непријатан мирис; расте по влажним ливадама и шумама Евр., Јерменије, Сибира, Јап.; корен јој се употребљава у мед. за справљање чаја или тинктуре за умјерење живаца, код хистерје, психичке и чулне пресетљивости и живчаних поремећаја срца и крвних судова.
ВАЛЕРИЈЕ 1) Максим, рим. историчар из 1. в.; написао збирку Занимљивих дела и речи у 9 књ.; стил му мрачан и извештачен, а дело доста слабо, мада је искористио добре изворе.
2) Публикола, оборио краљевину у Риму са Брутом и Колатином; борио се против етрурског краља Порзена; због зак. које је донео као конзул у корист народа (509. пре Хр.) добио назив П., тј. пријатељ народа.
3) Флакус Сетимус Балбус Гајус (око 90. по Хр.), рим. песник; гл. дело: Аргонаутика, несвршен еп посвећен Веспасијану.
ВАЛЕРИО Т. (Valerio, 1819.-1879.), фрц. сликар, посливном 19. в. пропутовао скоро све наше крајеве и изradio много цртежа и акварела.
ВАЛЕС 1) Алфред (Wallace, 1823.-1913.), енгл. природњак, бранилац Дарвинове теорије.
2) Жил (Vallès, 1833.-1885.), фрц. комунист и писац; због учешћа у париској комуни осуђен на смрт, али се спасао бекством у Енгл.
ВАЈЕТ → карте за играње.
ВАЛИ, валија (ар.), титула управника, намесника вел. покрајина (вилајета) у Тур.
ВАЛИД II, омејадски халифа у Дамаску (743.-744.), познат као музичар и песник.
ВАЛИДАН (лат.), који важи, ваљан. Валидирање брака, појава која релативно ништаван, рушећи брак претвара у пуноважан услед доцнијих околности (протицањем рока за подизање тужби за поциштај, накнадним добивањем благослова, накнадним стицањем брачног пунолетства).
ВАЛИС (Wallis), кантон у јз. Швајц.
VALLIS AUREA, у рим. доба важно трг. и колонијаторско средиште, код Слав. Пожеге.
ВАЛИСЕРИЈА (*Vallisneria spiralis*, фам. *Hydrocharitaceae*), дугогача зеласти водена биљка, дугуљастог тракастог лишћа и разлучених цветова, тако да се ж. налазе на једној, а м. на другој јединици; цветови се отварају и опрашују над водом, а плодови сазревају у води; размножава се и лозипцама; расте у слатким водама тропских и суптропских обл. у ј. Евр.; а код нас у Охридском Јез.; гаји се по акваријумима као украсна биљка.
ВАЛКИРЕ, код сканд. народа нижа божанства, девојке које воде у Валхалу јунаке погинуле у рату и служе их пивом.



ВАЛМИ, село у сев. Фрц, где су фрц. ген. Келерман и Димурје победом над Прусима спасли револуцију (1792.).

ВАЛМИКИ, индијски песник из 4. или 3. в. пре Хр., творац епа Рамајане.

ВАЛЛОА (Valois) 1) ст. обл. у сев. Фрц. (долина Елс и Оазе); гл. место Крепи. 2) Фрц. династија, млада грана дин. Капет; осн. Филип VI; владала 1328.-1589.; дели се на директну грану В. (1328.-1498.); грану В.-Орлеан (1498.-1515.) и грану В.-Ангулем (1515.-1589.).

ВАЛОНА, Влора, варош и пристаниште (6 000 ст.) на обали Јадр. М. (Арб.). Валонски Залив, на арб. јадр. обали, код Отрантеког Канала; на његовом улазу налази се Јо. Сасено, које окупирала Ит.

ВАЛОНЕА (лат.), плод зимзеленог хрasta (Quecus vallonea) који расте у М. Аз. и на з. делу В. П. (Грч., Арб.); садржи много танина, па се употребљава у производњи екстракта за штаваљење коже.

ВАЛНИ, поромањени Келти, око 4 мил.; говоре 1 фрц. дијалектом; живе у ј. половини Белг. и на суседном земљишту Фрц. и Луксембурга.

ВАЛОРИЗАЦИЈА (нлат.) 1) поправљање, повећавање вредности активе у билансу а. д. и др. привр. установа; у случају потребе оправдана, допуштена, па чак и зак. наређења (отписивање непокретности и др. имовине, стварање латентних резерва); ако се врши у циљу обмане поверљивца, јавности и власти, кажњива (Зак. о в. билансне вредности инвестиција од 1926.). 2) тежња појединих држава или трг. и произвођачких група да задржавањем робе у магацинима или њеним делимичним уништавањем утичу на њену нижању цену.

ВАЛОТОН Феликс (1895.-1925.), швајц. сликар; сликао актове и мртве природе, а истицао се највише пуританским пртежом.

ВАЛПАРАЈСО (Valparaiso), гл. место (193 000 ст.) пров. Аконкагве у држави Чиле и највеће пристаниште Ј. Амер. на Тихом Ок.; инд. дрвета, метала и хем.; висока тхн. шк.

ВАЛПОВО, варошица (3550 ст.) и средско место код ушћа Карашице у Драву (Савска Бан.); фабрика дрвене робе и покуштаре, парни млин.

ВАЛПОЛ 1) Роберт (Walpole, 1676.-1745.), енгл. мин., одржао се корупцијом 21 год. на положају претседника владе; обезбедио Енгл. мир и допринео њеном богаћењу, али и моралном опадању. 2) Хјуг (*1884.), енгл. писац романа и романтично реалистичких приповедака; у 2 романа описао Рус. за време свет. рата; гл. дела: Јахач лавона, Портрет човека с црвеном косом, Херис Кроникл.

ВАЛПУРГИНА НОЋ (Walpurgisnacht), ноћ уочи 1.5., кад се по нем. нар. веровању скупљају нечаст. силе на брдо Брокен; име добила по св. В., заштитици од чаролија.

ВАЛРАС Леон (Walras, 1834.-1910.), швајц. економист. рођен у Фрц., осн. лозанске шк. у нар. екон.; заступао математички правац (мат. теорија одређивања цена итд.).

ВАЛС Јован ван дер (Waal, 1837.-1933.), хол. физичар; користио газице зак. за реалне гасове, који носе његово име, и дао доста радова из обл. критичног стања гасова (критична тмпт. и критични притисак).

ВАЛС (фрц., нем.: Walzer), игра у такту 3/4, фрц. порекла; цвetaо у Бечу од краја 17. в. до пол. 19. в.

ВАЛСАМОН Теодор (*1203.), патријарх антиохијски, канопичар грч. црк.; издао: Коментар епапона.

ВАЛТАЗАР 1) по Библи, последњи вавилонски краљ, Навуходоносор син; убеђен да Персијанци неће моћи да учине ништа Вавилону због тврдих зидина, безбрижно приређивао гозбе док су они опсађивали град; Персијанци су међутим одвратили Еуфрат, ушли његовим коритом у Вавилон и убили В. 2) св., 1 од 3 мудраца који дошли с И да се поклоне новорођеном Христу.

ВАЛТЕР 1) Јохан (*1860.), нем. геолог и геоморфолог; бави се углавном испитивањем пустиња. 2) Санзавоар → Готје Санзавоар. 3) Фогелвајде (Walter v. der Vogelweide, око 1170.-1230.), највећи нем. лирикар ср. в.; унео у трубадуурско песничтво искрено љубавно и полит. осећање; славио цара на супрот папству (→ сл.).

ВАЛУТА (ит.) 1) вредност, новац. 2) у књв. дан од којег тече камата. 3) новчани систем, важење злата, сребра итд. Законска в., новчана јединица која претставља домаћи новац у течају; код нас: динар. Валутни дампинг → дампинг. В. премија, разлика између спољне и унутрашње вредности неког новца, која се појављује обично у време инфлације и која омогу-



бује домаћим произвођачима да извозе робу по нижим ценама него њихови страни конкуренти; дејство в. п. слично је дејству извозне п. али шире: потетиче извоз на целој линији; (→ дампинг, царине компензаторне).

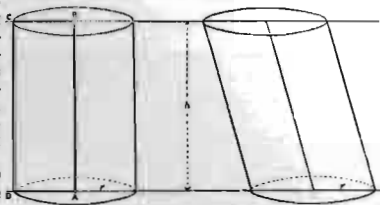
ВАЛХАЈА 1) у митол. сев. народа место боравка палих јунака; двор бога Вотана, на којем и даље живе у борбама и пијанкама. 2) архт. споменик код Регензбурга у Баварској са киповима знаменитих Немца.

ВАЛЦЕЛ Оскар (Walzel, *1864.), проф. унив. у Бону, германист, под утицајем Дихтхаја обрађује књиж. у вези са зак. осталих ум.; гл. дела: Међусобно осветљавање, Ист. нем. књиж. од Гегета до данас.

ВАЛЦЕР (нем.) → валс.

ВАЉАВЕЦ Матија (1831.-1897.), филолог; у младости писао песме у нар. духу, још увек цењене због своје свежине; нарочито епска песма Пастир; као научник највише се бавио студијама о слов. акценту; у 1 време уређивао речник Јсл. акад.

ВАЉАК, облика, обло геом. тело ограничено цилиндричном површином и двома паралелним равнинама; прав. кружни (ротациони) в. (сл. 1) настаје обраћањем правоугаоника ABCD око 1 своје стране АВ,



која је уједно и висина в. ($AB = h$), док стране $AD = BC = r$ описују његове кружне основе; запремина в. = $\Pi + 2h$.

ВАЉАЊЕ, ситњење и сабињање горњег слоја земљишта ваљком, да би се успоставила капиларност горњег слоја земљишта и омогућио правилан развој младој биљци; врши се после сетве и преко засејаних озимих усева спрочећа. Ваљарица, мала брвнара, слична воденици поточари, у којој се ваља сувно; вода се бадњем или кашиком наводи на спољне коло са кашикама (перима) и покреће вретено; помоћу углављених клина вретено покреће маљеве који наизменично лупају сувно смештено у ступи; в. траје 48 сати.

ВАЉЕВО, град (11 055 ст.) и средско место на р. Колубари, у Шумадији (Дринска Бан.); гмн., окр. суд; привр. средиште горњо-колубарске обл.; поред живота и стоке извози нарочито шљане.

ВАМПИР 1) лампир, јепир, тенац, по нар. веровању мртвац (мушкарац) који устаје из гроба, иде по кућама, дави људе, пије њихову крв; јавља се у људском облику, али нема кости. В. постаје човек који је био зао за живота, или ако преко леша пређе каква животиња, или се погребни обред не обави у потпуности. Одбрана од в.: спаљивање, продавање леша коцем, извртање одећа и ствари по кући. Веровање у в. веома раширено код свих сл. народа; има га и код финских народа у и. Евр. и код несл. балк. народа. 2) (Vampirus), род вел. ј.-амер. слепих мишева (размак између рашир. крила до 70 см), мрке боје. Погрешно се мисли да силе крв топлокрв. животиња. Вампировић, дете које је жена родила с в., може да види и да убије в.

ВАМПУМИ, код индијанских племена у атланском прим. С. Амер. делови одећа, особито појаси; украшавају се зрњима од љуштурса скупоцених шкољака; служе и као платажно средство, новац.

ВАН, слатководно јез. у М. Аз.; површина 3400 км². **ВАНДИЈУМ**, хем. елемент (V), метал; додаје се челику, нарочито хром-челику, јер повећава његову отпорност према мех. напрезању на удар; у трг. долази у облику легуре са гвожђем: феро-в., са око 30% в.

ВАНБРАЧНА ЗАЈЕДНИЦА, конкубинат, стална веза ван брака човека и жене; крив. зак. је гони, грађ. је не признаје, а суд. (Зак. о осиг. радника) признаје и даје в. другу право на помоћ. В. деца, зачета са ван брака или су рођена у браку, па им стац успео да оспори брачност; некад без часних права и без права на наслеђе; данас без права наслеђа и према оцу и према мајци; у неким државама (нпр. Фрц.) признато им и то право; могу се изједначити са брачним децом ако се изврши позакоњење; њихово пребивалиште и судска надлежност одређује се по пребивалишту мајке. В. мати нема очинску власт над својим дететом, али има дужност да га чува, издржава и васпита; оно по њој добија породично име и држављанство; може наследити в. дете само као хранитељ, а не и као мати. В. отац, лице које добровољно призна или за које се утврди (у Србији само у случају силовања и одвођења; у осталим крајевима и у др. случајевима) да је отац



Египат: 1. Сеоски кнез, дрвени кип из доба V династије. — Асирија: 2. Рањени лав, барелеф. — Грчка: 3. Дечко (5. в. пре Хр.). — 4. Дечко који вади трн (3. в. пре Хр.). — Рим: 5. Гал који убија своју жену и себе. — Средњи век: 6. Пијета из Бона. — Ренесанса: 7. Донатело (1386.-1466.): Св. Борје. — 8. Микеланђело (1475.-1564.): Роб. — 9. Торвалдсен (1770.-1844.): Кип Пољатовског.



1. Канова (1757.-1822.): Полина Бонапарта. — 2. Гужон (1515.-1572.): Дијана Поатје. — 3. Бернини (1598.-1680.): Давид. — 4. Роден (1840.-1917.): Пољубац. — 5. Удон (1741.-1828.): Дијана. — 6. Трубецкој Петар (* 1867.): Толстој на коњу. — 7. Роден: Портрет вајара Далу. — 8. Обер (1843.-1918.): Вук. — 9. Антоколски (1843.-1902.): Иван Грозни.

в. детета; има дужност помагати издржавање детета уз мајку (дужност алиментације), али нема права бриге о очинске власти, тугорства ни зак. наслеђивања. **В. родитељи** немају родитељска права над својим дететом; ако дошће ступе у међусобни брак, дете се позаконјеује. **В. средство** постоји између в. детета с 1 и његових родитеља и њихове родбине с 2. стране; држава га у грађ. праву не признаје, мада се у радничком зак. делимично води о њему рачуна; црк. га признаје и изједначаје га, као брачну сметњу, са зак. крвним сродством.

ВАН-ГОГ → Гог.

ВАНДА, пољ. краљица из 8. в., кћи Крака I; дошла на престо после изгнанства брата Леха.

ВАН-ДАЈК → Дајк Антонис.

ВАНДАЛИ, герм. племе; у 5. в. свихли с обала Одре и Висле, продри у Шп., а затим и у сев. Афр. 435. г., одакле напали и опљачкали Рим (455), не поштедиши ни ум. споменике; покорио их Јустинијанов њовода Велизар 534. Вандализам, уништавање научних и ум. творевина; склоност за уништавањем, дивљаштво. **Вандамска краљевина**, осн. у сев. Афр. (435.-534.).

ВАНДЕЈА (Vandée), ст. фрц. обл. у долини р. В., у атланском прим., ј. од ушћа р. Лоаре; данас дпт. **Вандејска буна**, грађ. рат за време револуције у Фрц.; изазвали је свешт. и племићи, присталице монархије; од вођа најчувенији: Кастиљно, Стофле и Боншан; окончао га рпб. ген. Ош. **В. пас**, в. грифон, кратке, беле или наранџасте длаке, оличан хајкаш.

ВАНДЕМИЈЕР (Vendemiaire), 1. месец фрц. рпб. календара (22./9.-21./10.).

ВАНДОМ Луј-Жозеф (Vendôme, 1654.-1712.), фрц. војсковођ; учествовао у свим ратовима Луја XIV и учврстио Филипа V на шт. престолу. **Вандомски стуб**, висок 44 м; подигао га Наполеон I на В. тргу у Паризу; обложено бронзом од 1200 топова, заплених у току 1805.

ВАНЕСА (Vanessa), род дневних лептира шарених крила, са многобр. претставницама: мртвачки плант (V. atalanta), науновац дневни (V. io), адмирал (V. atalanta), копривар мали (V. urticae), копривар (V. polychloros), стричковац (V. cardui) и др.

ВАНЕ, сканд. богови, водили борбу с Азима.

ВАНИЛА (Vanilla planifolia, фам. Orchidaceae), биљка повнијуша, дугачког стабла, дугуљастих листова, цветова скупљених у цваст, око 20 см дугот и веома мирисног плода сличног махуни, који се бере пре потпуног сазревања; пореклом из Мексика; гаји се свуда у тропима обично уз кокосова стабла, за које се причвршћује кореновима; у Мексику опрашивање цветова врше најчешће инсекти; по другим крајевима то се чини вештачки. **Ванилин**, орг. једињење у облику белих кристала, веома мирисно и укусно; саставни део в. плода; данас се добија и синтетички.

VANITAS VANITATUM (лат.), таштина над таштинама, ништавност.

ВАНЈАМБЕСИ, прначки народ у и. Афр., из групе Бантуа.

ВАНКА Максимилијан (* 1889.), сликар; почео с композицијама из нар. живота, у којима на фолклористички начин тумачио верски мистицизам; сад највише ради пределе и портрете.

ВАНЛИЋ Милорад (* 1889.), педагог; присталица радне шк. и метода самоодржиња или поновног открића као јединог оправданог метода рада; при томе се ослања на енгл. и амер. савр. лед. Гл. дела: *Ж.-Ж. Русо*, *Ср. шк. у Енгл.*, *Саморадња и шк.*, *Одабирање дете и диференцијација наставе*, *Песталоци*; за Свезнање оборио педагогију.

ВАНМАТЕРИЧНА ТРУДНОЋА, наступа кад се нормално оплођено јаје не спусти у материцу већ остане у јајоводу или се оплоди у карличној дупљи и ту се развија. Узроци спреченог преноса јајета: сувине дугачак јајовод; сувења слузокоже или неправилне контракције мишића услед претходних запаљења, притисак околних тумора (јајника) и срашћења. В. т. даје све знаке нормалне трудноће; услед неприр. положаја оплођеног јајета долази до тешких последица: **тубарног абортуса** (избацивање

јајета на трбушни отвор јајовода) или руптуре тубе (прскање јајовода); обе компликације праћене су обилним унутарњим крварењем; код тубарног а. крварење обично слабије, изливена крв у карлици образује грудву (хематокела), док је код руптуре т. крварење нагло, обилно, често смртно. Код в. т. слузокожа материце претворена у → децидуу испада те подражава побачај. У оба случаја т. је прекинута наглим, изненадним и бурним појавама: грчевити болови на 1 страни малог трбуха, бледило, узнемиреност, усне и нокти модри, несвест, пуле слаб, убрзан, хладан зној. Ако се прскање јајовода деси у доцнијем периоду в. т., што је ретко, плод се може развити као и код нормалне т.; ако се на време оперише може се спасти живот детета; ако тај плод угине може се сасушити, стврднути, ређе скаменити, загнојати и распасти, што претставља вел. опасност за жену. Лечење само операцијом, а код тешких крварења трансфузија.

ВАНОБЛАСНОСТ, непримењивање напих зак. према извесним лицима, заштићеним имунитетом (претставници страних држава и особље посланстава); за њих важе зак. њихове државе, а наша власт не може да продре у њихов стан ради истраге; односи између страних држава и између страних претставника и домаће власти регулисани су разним међунар. конвенцијама (→ екстериторијалност).

ВАНПАРНИЧНА ДЕЛА, судски послови у којима нема спора: расправе заоставштине (до спора међу наследницима), старатељство, усвојење и позаконјење, добровољна процена и продаја, проглашење несталог и умрлог, поништај несталог исправа, овервање исправа; врши их, по Зак. о в. поступку од 1934., срески суд у 1. степену (изузетно окр.), а рекурс се упућује на окр. (изузетно апелациони суд; ако су обе одлуке сагласне, нема места режиском рекурсу на Касациони суд. **В. поступање 1)** судско поступање при расправи в. дела; судови суде и по авт. дужности и на захтев странака. **2)** зван. име Зак. о в. п. од 1934.

ВАН ПРОМЕТА → промет.

ВАНРЕДАН, нередован, неуобичајен, необичан. **В. кредити**, одобравају се после решеног буџета, за покривање расхода, непредвидљених буџетом; теорија их осуђује јер доводе у питање буџетску равнотежу и ремеће јединство буџета. **В. трошкови**, чине се повремено ради одржавања ствари у исправном стању; право их разликује од редовних стога што не падају на онога који ствар искоришћује, већ на сопственика (нпр. кад град развије прозоре, кад кућа прокишњава итд.). **В. ублажење казне**, може се тражити од суда који је изрекао пресуду, ако се накнадно јаве ублажавни разлози, непознати при изрицању пресуде; предлог за то се подноси судији или суду који је казну изрекао, а овај га подноси Апелационом суду, као надлежном да казну ублажи. **В. чрезвычайна цена**, вредност ствари изражена у новцу, о којој се води рачуна при оштећењу извесног лица с обзиром на: **псих.** везу ствари и субјекта (нпр. часовник, који је субјект добио као усломену за положену матуру), **везу те и др. ствари** (кад се 1 књигом распари комплет) или на **привр. целину** (кад се извученим вијком из машине ова застави); судија о тој цени води рачуна само ако је оштећење проузроковано деликтом.

ВАНСТЕП (енгл. onestep), модерна игра у $\frac{1}{4}$ такта. **ВАНСТЕЧАЈНА ЛИКВИДАЦИЈА**, нарочита врста ликвидације, којој прибегавају новчани заводи и задруге, кад због презадужености дођу у немогућност да одговарају својим обавезама (чл. 1, 5 и 36 Ур. о заштити новчаних завода и њихових веровника, 1934.).

ВАНСУДСКИ АКТ, сваки правни а. склопљен без учешћа држ. власти, супр. акту аутентичном. **В. отказивање**, отказивање уговора преко јавног бележника или на др. начин; да би имало дејство судског отказа мора се прибавити јавна исправа; онај коме је отказ учињен мора учинити приговор среском суду у року од 3 или 8 дана, иначе се уговор сматра отказаним. **В. принудно поравнање**, врста принудног ванстечајног поравнања; обавља се под вођством и уз сарадњу не суда већ нарочитих организација образованих у ту сврху; наше га законство не признаје; од суседних земаља, постоји у Маб. (од 1926.).

ВАНТОЗ: (по лат. ventosus: ветровит), 6. месец фрц. рпб. календара (19./2.-20./3.).

ВАНЧУРА 1) Антонин (псеудоним: Јиржи Махен, * 1882.), чсл. песник, књиж. и критичар; гл. дела: *Херцеговина* (путопис), *Јаношик*, *Мефистофел* (драме); **Насредин**, *Праг-Брно-Братислава* (комедије); *Најлепша пустолина* (роман). **2)** Владислав (* 1891.), савр. чешки романописац; гл. дела: *Маркета Лазарева*, *Бекство у Будим*, *Крај ст. времена*.

ВАЊИЧЕК Јандрих д-р (1862.-1934.), дугогод. начелник чсл. соколства (од 1891.), Тиршов наследник,



посветио сав свој живот соколетву; дисциплином и вахтевом истрајног рада подигао га до највеће славе, односно са сок. врстом све победе на међунар. утакмицама; васпитао безброј сок. предњака и слао их међу Србе, Русе и Пољаке; написао: **Мачевање**, **Бокс**, **Просте вежбе** и др.

ВАПИТ, елан (*Cervus canadensis*, фам. Cervidae), с.-амер. јелен, висок до 1,60 м, мужјак вел. гранатих рогова, тежак до 500 кг; распрострањен до Мексика; живи у брдским пределима. Сродне врсте у Аз. (Алтај).



ВАПНО, вапненац, вапнен → креч, кречњак, калцијум, Вапнене ноге → кречне ноге.

ВАПОРИМЕТАР (лат.-грч.), инструмент за одређивање количине алкохола у течним смешама; заснива се на мерењу парова паре на тачки кључања смеше која се испитује.

ВАР Публице Квинтилије, рим. војсковођа кога је germ. вој Армиције домаћно у Теубобуршку Шуму и са којим су нашли смрт 3 легиона рим. војника (9. г. по Хр.). онај пораз утицао много на већ остареог императора Аугустина, који често у сну понавља: Варо, врати ми моје легионе!

ВАРА, шп. мера за дужину (0,84 м).

ВАРАВА → Варабас.

ВАРАЖДИН, град (15 000 ст.) и среско место у Хрв. Подравини (Савска Бан.); ст. насеље на подравском путу; играо важну улогу у ист. Хрв.; данас лепо уређен: 4 трга, праве улице, парк усред града, поз., кат. мањ., гмн., трг. акад., муз. шк.; привр. средиште веће плодне обл.; инд. ткст., коже, дрвета; извози жито, стоку, дрво; добро очувано ст. утврђење. Вараждинске Топлице, 12 км ј. од В., 198 м надм. в.; сумпоровита хипертерма (50°) са карактером слабо земноалкаличних вода и лековито блато; за пиће и купке; лечи: реуматизам, костобољу, ж. болести и др.

ВАРАН (*Varanus*), род вел. гуштера који живе у Афр., Аз. и Аустрал.; нилски в. борави радо крај воде; има и пустињских врста које достижу величину до 1,5 м; највећи познати в. је врста *V. komodoensis*, која живи на Сундским О. и достиже погост преко 3 м.

ВАРАНГЕРФЈОРД, зал. Леденог М. који у облику дугачког фјорда (110 км дуж., 53 км шир.) залази у копно на св. крају Норв.

ВАРАНТ (енгл.) 1) нарочита потврда о пријему робе или неких др. ствари на чување; издаје се обично при полагању робе у јивна складишта; сматра се за хартију од вредности, која се преноси индосаментом. 2) исправа о зајму, одобреном земљр. на залогу његових будућих производа (пољопр. в.) или хотелијеру на залогу његовог хотелског инвентара (хотелски в.); ти зајмови се уводе у нарочите јавне књ.

ВАРВАРА св., вел. мученица из доба Диоклецијана; побегла од оца и жавела у руд. ојазма; заштитница рудара и арт.; слави се 4./12.; у народу уобичајено да се тог дана жито вари у бада у реку и да се посеје пшеница за божићне кандило.

VARVARIA, рим. насеље код данашњег Брибира.

ВАРВАРИН (грч.) 1) име којим су ст. Грци и Римљани називали све странце које држали за култ. ниже. 2) данас: суров, нечовечан и необразован човек Варваризам, употреба страних речи и израза за она значења за која већ постоје наша, нпр. شناјдер, цуштор, анализирати, без да је знао, нема него 1 брата итд. Варварски, дивљачки, немислордно. В. закони, у рим. праву зак. странаца који су се од Римљана разликовали по раси, језику и обичајима (мач.хом Герм. и Сл.). В. новац, имитација грч. новца; у нашим крајевима били највише распрострањени сребрњаци рађени по угледу на новац о. Таса, Тарисе, Аполоније и Драча. Варварство, низак ступањ културе.

ВАРВАРИН, варошица у Србији (Моравска Бан.), ниже става Ј. и Зап. Мораве; на Варваринском Пољу потукли (6./9. 1810.) срп. устаници с Русима (5800 Срба и Руса) 20 000 Куршид-пашиних вој.

ВАРВИК Ричард-Невил (Warwick, 1420-

1471.), енгл. официр и великодостојник; истакао се у рату двеју ружа; збацио Хенрија VI и довео на престо Едуарда IV, а кад се с овим посвађао, дао опет престо Хенрију VI; потучен од Едуарда и убијен. **ВАРГА Јене** (* 1879.), мађ. социјалист и економист, проф. унив. у Будимпешти и мин. фин. у Влади Беле Куна; после Куновог слома побегао у Рус.; гл. дела: **Проблеми екон. политике под пролетерском диктатуром**, **Крiza свет. капиталистичке привреде**, **Пошет и пад капитализма** итд.

ВАРГАЊ (*Boletus edulis*, фам. Polypogaseae), печурка са шиширом који је озго дрвеномрке боје, а са доње стране упочетку бео а доцније жут; дршка идући основи све шира, до 20 см дугачка, отвореномрке боје; на доњој страни шишира налазе се многобројни отвори цени у којима се образују отвореномрке споре; расте у шибљацима, поред путева и листопадној и четинарској шуми; пријатног укуса који потеша на незреле лешнике; може достигнн тежину до 2 кг; важна печурка за јело.

ВАРДА, плани. (1 389 м) у јн. Босни, д. од р. Јима. **ВАРДАР 1)** највећа р. у Ј. Србији, дуж. 285 км; извире под план. Влађиницом у близини Гостивара; тече прво у сн., а од уласка у Дервенску Клисуру у јн. правцу; протиче наизменично кроз котлине (Полог, Скопско Поље, Тиквеш, Бевђелиско Поље) и клисуре (Дервен, Таворско К., Демир Капију, а у Грч. кроз Циганску Клисуру); улива се у Солунски Зал. Долина В. важна саобр. артерија Б. П. Осим гл. моравско-в. саобр. линије, на долину В. избија и њеном целом дужином пролази бос.-македонски пут. 2) календар, издаје Коло срп. сестара (од 1906.), у Београду; био намењен широком слојевима, нарочито у Ј. Србији, за буђење и одржавање нар. свести и културе; садржи знатан број књиж. прилога и нарочито популарних чланака.

ВАРДАРАЦ, слаовит и хладан ветар, који дува од Шар-Пл. низ вардарску долину. Ср. брзина око 5 м/сек., а поједини удари достижу 15 м/сек.; подржава ведро време.

ВАРДАРИЈА, прим. део Солунске Равнице (Кампанија); мочварна обл. с пространим травњацима, где долазе на зимовање многи сточари; стаи; и данас знатним делом Сл. Вардаријоти, Турци који су око 838. насељени у ј. Македонији око Вардара.

ВАРДАРСКА БАНОВИНА, полит. самоуправа обл. (37 389 км², 1 575 185 ст.), у ј. делу Краљ. Југосл., највећим делом у обл. Повардарја; мањим деловима захвата слив Мораве (Ј. Мораву до ушћа Топлице, и Ситницу до ушћа Лаба), слив Дрима (на СЗ и ЈЗ) и слив Струме (г. ток Струмиче); управо



део ј. крај државе између Буг., Грч. и Арб. На С се граничи Зетском и Моравском бан. У сливу Дрина план. шарско-нишског, у осталим сливонима план. родонског система. Између план. потолине, од којих су највеће Пелагониска (Витољско-Прилепско Поље), Полог, Овче Поље, Скопско Поље и Коово. Поред жита и дувања у долини Вардара, због измењене сред. климе, успева и гаји се мак, а на Ј око Струмице и Ђевђелије сусам и памук; српиз се гаји у Кочанском и Струмичком Пољу и у долинама Тополке и Бабуне (код Веселса). На високом план. (Шар-план., Бистри, Јакупичи, Малешким и Осоговским План.) сточарство (интензивно и екстензивно). На јез. (Охридском, Преспанском и Дојранском) развијен риболов. Инд. добро развијена у Лесковцу, иначе слаба; руд. у развоју (20 000 вагона угља, 5000 в. магнезита и 5000 в. хромне руде год.); саобр. жел. и аутобуски; гл. саобр. линија: жел. пруга Ниш-Скопље-Солун. Градови: Скопље (средште бан.), Тетово, Витољ, Куманово, Врање, Лесковец, Приштина, Прозерен.

ВАРДЕНИК, пл. ја. од Власинског Блата (Вардарска Бан.); највиши врх Бел. Стрешар (1875 м).

ВАРГИ, Варежа → Варјазн.

ВАРЕЗ Едгар (Varèse, *1901.), амер. композитор модернит; компонује оркестарска дела: *Интеграл*, *Хиперризма*, *Америка*.

ВАРЕЗЕ, варош у с. Ит. (42 600 ст.), и. од истонменог јез.; инд. машина, хартије, ткст.

ВАРЕГИЈУС Берихарт (1822-1850.), хол. географ; осн. физ. геогр.; гл. дело: *Општа географија*.

ВАРЕНИКА, топло млеко; у Црној Гори и неким др. крајинама: слатко млеко.

ВАРЕЊЕ, фол. функција која има за циљ да доведе храну у такво хем. и физ. стање да може бити ресорбована у цревима и искоришћена у процесима → метаболизма. У устима се углавном врши физ. промена, под дејством жвакача и плувачке, и сархаријација куваног скроба (разлагање у шећер малтозу) под утицајем птилалина. У желуцу се наставља физ. претварање (растапање везивног ткива дејством желудачне киселине); обавља се, под утицајем пепсина, хем. разлагање белачевина (на албумозе и птопоне) и врши незнатно претварање масти под утицајем липазе. У цревима се, дејством разних пробавних сокова и фермената, обавља завршно в. све 3 врсте ослобођених и делимично сварених хранљивих материја: белачевине, под утицајем трипсина и ерепсина, претварају се у аминокиселине, масти под утицајем липаза и жучи у глицерин и масне киселине одн. сапуне, скроб и сложени шећери (сахарозе), под утицајем дијастаза, инвертина и др. фермената, у прсте шећере (гликозу, леукозу и др.). Апарат за в., дигестивни апарат, почиње од уста, завршава се крајњим делом дебелог црева; сачињавају га: уста, ждрело, једњак, желудац, танка и дебела црева, као и жлезде које помажу варењу: плувачне, јетра, и панкреас.

ВАРЕШ, варошница (3100 ст.) у ср. Босни (Дринска Бан.); настала у 15. в. као руд. средиште; рудници су државни и још раде, са максималним год. капацитетом од 3350 вагона сировог гвожђа; руда се извози а 1 део се топи у високом пећима; ливница израђује: водоводне и канализационе цеви, пећи, ограде и др.

ВАРИВА, ужа група поврћа: пасуљ, грашак, боб и сочиво; успевају у Југосл.; просечан год. принос (1923-1932.) био 1 070 345 q.

ВАРИЈА (лат.), разнo. **Варијабилан**, променљив. **Варијабилитет**, променљивост живих бића; основна и општа способност живих бића да се могу мењати; појава мењања или варирања особина 1 врсте или расе, приликом које постају нове форме или варијације; величина в. се може мерити математичким методама. **Варијација**, мењање, промена; 1) у биол.: индивидуално одступање и различност у појединим особинама јединки 1 врсте или расе живих бића, као и сам процес који до тога доводи; каткад се израз в. употребљава да означи и саму јединку различиту од осталих исте врсте; у биол. се разликују: **ненаследне** (модификације, соматичне) и **наследне** (мутације), а у пољопр. и комбинације (настале укрштањем): ако се могу поставити у 1 нпз са постојаним предзимама (континуирање в.) зову се **флукутације**; постоје још: нормалне или патолошке; геогр. и прогресивне. 2) у мат.: → комбинаторика. 3) у муз.: тема која се јавља у разним ритмичким, мелодиским и хармониским облицима; у њој се најбоље види способност композитора за обраду 1 муз. идеје; јавиле се рано, по јединицама још у средњев. грегоријанској епоси, а по др. почетком полифоног периода (15. и 16. в.). **Variatio delectat** (лат.) промена прима. **Варијанта**, иначеца; поједине различите одлике код варијација. **Варијете** (фрц.), лако весело поз. у којем превлађују нгре

с песмом и музиком, балети, шаљиве сцене и смеле вежбе артиста. **Варијетет**, скуп јединки 1 врсте организма које се од осталих исте врсте разликују са 1 или више незнатних наследних особина; 1 од најнижих јединица класификације живих бића (скр. var.).

ВАРИОЛА (нлат.) → богиње велике. **V. vaccina** (bovina) → богиње говеда. **Вариолизација**, преношење вел. богиња с оболелог лица на здрава, у циљу имунизације; вршена је на И пре Хр. ва тај начин што је ножићем узиман гној из бубуљице оболелог и преношен на здрава лица благим зарезом у кожу; давала добре резултате, кад је преношен од лица са благим обликом болести, иначе доводила до обољења и смртних случајева; данас у употреби само код култ. заосталих племена, а у цивилизованим земљама замењена → вакцинацијом.

ВАРИОМЕТАР (лат.-грч.) 1) справа за мерење брзине уздицања или слушања у вертикалном правцу; употребљава се на балонима и аеропланима. 2) променљиви индуктивни отпорник, састављен од 2 самондуктивна калема, везана у ел. колу, тако да могу мењати свој релативан положај и међусобно отстојање; услед тих промена мења се и међусобна индукција калема и укупна самондукција в. Према томе, в. укључен у неко ел. коло, може поступно и непрекидно мењати самондукцију дотичнога кола; употребљава се као безвртни отпорник за назименичне струје уопште, а у радиотхн. као подешавач треперећих кругова, где се среће често у виду антеноског в.

ВАРИСЦИСКЕ ПЛАНИНЕ, пружале се у карбонској формацији кроз Ср. Евр. у виду лука; у терцијеру су биле однете.

ВАРИВАК Владимир (* 1865.), проф. мат. на унив. у Загребу; познат по својим радовима из неуклидске геом., нарочито интерпретацијом теорије релативитета у овој обл.; његова ист. истраживања о животу и раду Руђера Бошковића издала је Јсл. акад. званости.

ВАРИЦА, објачај да се на Варин-дан (4./12.) кува у 1 суду в., помало од сваког жита и варива, и да се то једе; вероватно жртва прецима, као и кољиво.

ВАРИЦЕЛЕ (нлат.) → богиње овчје.

ВАРИЦЕС → вене проширене.

ВАРИЈАЗИ, Нормани из Скандинавије; у 9. в. упали у земље И. Сл. и осн. код нит прве иллустрције: било их и у Цариграду, у служби виз. царева.

ВАРЛААМ и **ЈОАСАФ**, чувено средњев. дело о принцу Јоасафу и пустињаку Варлааму, који на њега утваче; уствари роман из живота Буде, у којем су уз гл. мотив уплетене још неке приче; Јсл. га примили преко виз. књиж.; преведен је рано; имају га и Бугари и Руси из вероватно истог провритног прерадо; наши рукописи пишу старији од 15. в.

ВАРЛАЈ Владимир (* 1895.), сликар; ради скоро искључиво пределе уљаним бојама и акварелом.

ВАРМЕЊА (мађ.), жупанија, округ.

ВАРНА, варош и пристаниште (72 000 ст.) на Црном М. (Буг.); до 1913. највећа буг. лука; због губљења вел. залеђа у Добруци опала тако да по јачини промета стоји сада иза → Бургаса; морска купалишта.

Битка код В., војена 10./11. 1444. узмеђу султана Мурата II и пољ.-мађ. краља Владислава; мада је 3 месеца раније између Пољ. и Тур. закључен мир, Владислав је по наговору папског посланика поново продро у Буг., али је код В. његова војска потучена, а он погинуо.

ВАРНАВА св., апостол, рођен на Кипру; прадио 12 год. ап. Павла; касније радио самостално; по предању осн. миланску црк. и написао литургију, коју после преправио св. Амвросије.

ВАРНЕМИНДЕ, пристаниште и морско купалиште на Балтичком М. близу Ростока (Нем.).

ВАРНЦОРФ, варош (24 000 ст.) у ЧСР; ткст. инд. **ВАРОН** 1) **Публије Теренције**, рим. конзул из 3. в. пре Хр.; потукао Ханибала у бици код Кане (216. пре Хр.). 2) **Марко Теренције** (118-27. пре Хр.), рим. песник и научник, 1 од највећих научника свог доба; гл. дело: *De re rustica*. 3) **Публије Теренције** (82.-35.) пре Хр.), рим. епски и елегички песник; гл. дела: *Секвалски рат* (Цезарево ратовање с Арвиостом) и *Аргонаути*, сачувани у одломцима.

ВАРОШ, варошница → град.

ВАРТА, река д. притока Одре; извористе и већа део слива у Пољ., ушће у Нем.; пловна око 400 км. **ВАРТБУРГ**, замак у Тирингији (Нем.), сазидан пре 1100. г., у којем је Лутер превео Св. писмо.

ВАРТОЛОМЕЈ св., један од 12 апостола; по предању одлазио у Индију; жив одеран и распег у Јерменској. **Вартоломејска ноћ** (Крвава свадба), покољ који извршили фрп. католици у сагласности са Катарипном Медлчи, мајком Шарла IX, над хугенотима уочи св. В. (24./8. 1572.) после венчања Катаринине ћерке Маргарите с Аријем IV.

ВАРУС (лат.), у мед. ознака да је уд или његов део окренут унутра. **Гепи v.**, колено у облику слова **О**. **ВАРУХ** (Варух), успешн јевр. пророка Јеремије.

ВАРШАВ (Варш), раније име Мркошић-Града. **ВАРШАВА**, гл. град (1.18 мил. ст.) рив. Пољ.; лежи на р. Висла; вели део на л. обали; лепо уређена варош: више тргова, паркова и мостова; трђава, више црк. (кат., прав., прот., реформ., синагога); споменика (Копорнику, Паскијевићу, Сојеском, Минкијевићу); унив., в. тхн. шк., ум. шк., муз. конзерв., нар. музеј; важна саобр. раскрсница (пристаниште, 5 жел. станица); развијена трг. и инд. **Варшавски уговор**, закључен 1772. између Рус., Аустр. и Пруске о л. подели Пољ. **Варшавјанка**, пољ. игра елчна мазурци.

ВАСА, јевр. краљ (942-928. пре Хр.); уништио породицу Надаб да би се дочепао престола; побеђен од краља Асе.

ВАСАЛ → клетвеник. **Васална држава**, у ср. в. и почетком н. в. држава под врх. влашћу друге, којој плаћала данак и помагала је у ратовима.

ВАСАЧ, план. у С. Амер., припадају масиву Стеновитих Пл.; пружају се од р. Колорада у правцу Вел. Сливог Ј., између висоравни Вел. Басена и предела Колорада.

ВАСЕЉЕНСКИ (ЕГУМЕНСКИ) ПАТРИЈАРХ, назив царигр. патријарха; први га узео Јован IV Посник (588.), против чега протествовао папа Гргур Вел., који је себе називао слугом слугу божјих. **В. сабори**, скуп еп. целе хришћ. црк. ради решавања важних питања вере (догмата); прав. црк. признаје 7 в. е.; рим. црк. преко 20.

ВАСЕРМАН 1) Аугуст (Wassermann, 1866.-1923.), нем. лекар и бактериолог; открио 1906. серолонку реакцију за дијагнозу сифилиса (→ Вазерманова реакција). 2) **Јакоб** (1873.-1934.), нем. романописац, склон естетичким и рел. проблемима и псих. јеврејства; под утицајем Достоевског; гл. дела: **Кристијан Ваншафе**, **Случај Маурицуса** и др. **Вазерманова реакција**, р. везивања комплекса примењена за серолошку дијагнозу сифилиса; ради се бистрим серумом човеке крви; Вазерман упочетку употребљавао као антиген јетру од мртворођеног сифилистичног детета; касније се показало да екстракти човећег или говећег срца могу да замене антиген. Рад истовестан са радом у реакцији везивања комплекса; веома је сложена, захтева потпуну опрему лабораторије, искусног серолога, вел. педантност при раду. Негативна В. р. не значи са сигурношћу да дотично лице није оболело од сифилиса; савесно рађена позитивна р. значи да постоји обољење од сифилиса; али у нашим крајевима њу могу дати још и лепра и спирохетоза иктерохеморагије; у случају неслагања између клиничког и лабораториског налаза потребан је договор између клиничара и серолога, да би се утврдила истина; у сваком случају не треба је радити за време високих тмпт. при акутним обољењима (маларични напад, шарлах, дифтерија). Драгоцено дијагностично средство које треба правилно и употребити и проценити.

ВАСИЛЕВ Орлин (* 1904.), буг. књиж. реалистичког и левичарског правца; пише приповетке (**Проста срца**) и романе (**Бела стаза**, **Огњени обруч**, **Тор**). **ВАСИЛЕНКО Сергеј П.** (* 1872.), рус. композитор и диригент; компоновао: 2 симфоније, 2 симф. поеме, 3 свите за оркестар, оперу **Син сунца** и др.

ВАСИЛИЈАНИ, погрешан назив којим су кат. означавали унијатске калуђере, стога што су они живели по правилима св. Василија; међутим тих правила се држе и прав. калуђери, од којих су их унијати и примили.

ВАСИЛИЈЕ, црногорски владика (1750.-1766.), рођак и савладав владике Саве; искористио Савнину скромност, па узео власт у своје руке; стекао јак утицај не само код Срба у Ц. Гори, већ и у Тур.; утицао да Ц. Гора одбије данак Турцима и одбаци њихов напад; радио на подизању просвете и финансио за време бављења у Русији: **Историју Црне Горе** (→ сл.).

ВАСИЛИЈЕ 1) Вел. св. (329.-379.), еп. у Кесарији, црк. отац; написао: **О св. духу**, **На шестоднев** (тумачења), саставно литургију и правила за монахе. 2) **Блажени**, рус. калуђер из 16. в., много уважаван од народа и цара Ивана Грозног. 3) **Буслајевић**, новгородски јунак из рус. нар. песама. 4) **Острошки св.**, никшићки еп. (1651.-1671.), сачувао у Острогу; веома поштован у Херц. и Црној Гори; о њему писао еп. Никодим Милаш.



ВАСИЛИЈЕ, Византија: 1) **В. I Македонац**, цар (867.-886.), осн. македонске династије; дочепао се престола убиством; проводио балк. Сл. у хришћ. и постигао вел. успех који имао и полит. значај. 2) **В. II**, цар (976.-1025.), ратовао са побуњеником Бардом Фоком у М. Аз., при чем му помагао рус. кн. Владимир; потукао македонског цара Самуила 1014. и поново покорио Бугаре, Србе и Хрвате. За његове владе грч. свешт. превели Русе у хришћ. (989.); после његове смрти почело пагло опадање **Виз. Русија:** 1) **В. I**, владимирски и московски вел. кнез (1380.-1425.), син Димитрија Донског, присајединио Московској Кнеж. Нижњи Новгород. 2) **В. II Следи**, москов. вел. кн. (1425.-1462.), син претходног. 3) **В. III**, москов. вел. кнез (1505.-1533.), син Ивана III; присајединио Московској Кнеж. никовску, рязанску и северску обл.; отео од Пољака Смоленск, а од Татара Казан. 4) **Ијујски**, изабран за рус. цара после смрти његовог Димитрија (1606.-1610.); повео рат са Пољ., али збачен, пострижен и одведен у Варшаву, где је умро (1612.).

ВАСИЛИКЕ, вел. виз. законик у 60 књ., израђен крајем 9. и почетком 10. в., и објављен под именом царских зак.; најопсежнија и најважнија преграда Јустинијановог права на грч. јез.; с извесним преградама и допунама важио до пада Виз. **ВАСИЛИКО**, пристаниште и вароница (1350 ст.) на Црном М. у Буг.

ВАСИЛИСК 1) митол. биће, пола птица, пола змија, које је убијало погледом. 2) виз. узурпатор (476.-478.), збачен с престола од Зенона, који га уморно глџау.

ВАСИЛИЦА, **Василица**, **Василевдан**, **Мали Божић**, **Нова Година**, 1./I. по ст. кал. и ритуални колач који се тада спрема. Обичај веома распрострањен код прав. Јж. Сл. и Грка. Празновање В. с прављењем ритуалног колача највећи празник балк. Цигана. **ВАСИЉЕВ Душан** (1900.-1923.), песник, пројивио свет. рат у најосетљивијим год.; рано сазрео; то се осећа у његовој поезији, узбуђеној, али и довољно интелектуалној, мада још не потпуно развијеној; гл. дело: **Изабране песме**.

ВАСИЉЕВИЋ Алимпије (1831.-1911.), проф. Вел. шк. и политичар; као уледан члан либералне странке био више пута мин.; као књиж. имао вел. претензије, које превазилазиле његове способности.

ВАСИЉЕВСКИ Василије (1838.-1899.), рус. историк; написао много расправа о ист. Виз.

ВАСИОНА, скуп свих небесних тела као 1 јединствен физ. систем.

ВАСИЋ 1) Владимир (1842.-1865.), песник, писао у Бранковом духу, имао доста успеха родољубивим песмама; посмртну књ. песама издао његов отац с предговором Стојана Новаковића (1861.). 2) **Драгиша** (* 1885.), адв. и књиж.; дошени члан С. к. акад.; снажан нарочито у причама из ратног времена, а има и дубљих соц. и псих. мотива; објавио студију: **Карактер и менталитет 1 покољења**; усмрене: **Два месеца у Јсл. Сибиру**, неколико збирки приповедака: **Пад с трабевине** и др. и роман: **Црвене магле**. 3) **Милош** (1859.-1935.), див. ген., учествовао у ратовима 1876. 1877./8. и 1885. Проф. Вој. акад. 1900. и 1922. мин. вој. У свет. рату командант Дунавске див. Гл. дела: **Ратни потсетник и Записник**, **Вој. читанка**, **Брезнички бој**, **Висока вој. дисциплина и Војска и политика**. (На сл. Драгиша В.)

ВАСКО ДА ГАМА (1469.-1524.), порт. морепловац; први опловно Афр. (1497.) и стигао у инд. град Калкуту, откривши поморски пут за Индију; касније вице-краљ порт. колонијалног царства у Индијском Ок. (→ сл.).

ВАСКРСЕЊЕ 1) из мртвих, веровање да ће мртви пред страшни суд устати из гробова са телесима, али без физ. потреба (тзв. прослањена телеса); постоји у многим рел. 2) **Христово** (Ускрс), празник у спомен Христовог устанка из гроба, 3. дан по смрти; падо увек у 1. недељу после пуног месеца и пролећне равнодневице (21./3.). 3) роман Ј. П. Толстоја, у којем износи низ соц.-етичких проблема савр. човека и подвлачи лажну конвенционалност друштв. односа.



ВАСОЈЕВИЋИ, племе у приог. Брдима; највеће племе динарских Срба (преко 5000 породица), око горњих токова Лима и Таре; деле се на праве В., који се из предела Лијеве Ријеке раширили по данашњој тер.; стан. племенске обл. који нису прави В. зову се Србљаци или Ашани. У новије време нагло се шире, те су већ у своју обл. увукли племе Шекулар. Много их исељених по разним срп. крајевима; гл. занимање сточарство; племенска средшта Веране и Андријевица.

ВАСПИТАЊЕ, утицај одраслих на малолетне; врши се читавим низом радњи, изведених с планом и у циљу образовања карактера да се у човечјој личности скупе најбоље физ., интелектуалне, емоционалне и моралне вредности. У в. суделују васпитаник, васпитач, шк., јавно мишљење и држава својим законодавством. В. деце, у праву се сматра за родитељску дужност, у 1. реду оца; ако он то пренебрегне, онда му судија, на захтев сваког грађанина, може одузети очевску власт; ако се родитељи разводе, децу васпитава мати само до 4. год. мушкучу, а до 7. год. женску. Женско в., није постојало у ант. доба и с р. в., мада у том погледу још Платон имао модерно схватање; данас се поставља у 2 смисла: као питање истог и једнаког образовања за м. и ж. децу, и као питање истог и једнаког оспособљења у привр. погледу м. и ж. деце; према томе то је у 1. реду питање соц. равноправности м. и ж. деце у просветном и осталом државном законодавству; у начелу је решено у корист ж. деце, али се у животу ограничава разним локалним, нац., привр. и расним разлозима. **Васпитаник**, малолетник чије се васпитање намеће као право и дужност друштву, одн. држави, услед в. малолетства, потребе државе да се би обезбеди опстанак и околности да свака генерација мора стећи култ. вредности својим трудом и радом. **Васпитач**, лице које врши васпитни утицај на малолетне; то су у 1. реду родитељи и уч. **Вашитна заштита**, назив који је нем. економист Фр. Лист дао својој доктрини парничке з., која по његовом мишљењу треба да постоји за народе који су привр. заостали, да не би корист од слободне размене прихватио привр. јачи и да би се и тим народима омогућио напредак (→ заштитни систем).

ВАСПОСТАВЉАЊЕ, обнова, враћање на нешто. В. братне заједнице, помирење растављених, али неразведених супруга; прекида бракоразводни поступак и ставља ван снаге пресуду о одвојеном животу. В. очевне власти бива у случајевима када престане узрок из којег је оцу одузета о. в. В. права, в. (пређашњег) стања у случају повреде права, судијина је дужност да натера криву страну да све врати у пређашње стање (restitutio in integrum); тек ако би то било немогуће, он ће изрећи накнаду штете.

ВАСТАН → фетан, фустан.

ВАТ 1) Ватс (Watt, 1736.-1819.), енгл. физичар и механичар, проналазач парне машине. 2) јединица ел. снаге, скр. W; снага коју производи непременљива ел. струја јачине 1 ампера под сталним напоном од 1 волта; има 10⁷ јединица снаге у CGS-систему. **Ватметар**, справа за мерење ел. снаге; данас највише у употреби електродинамички, за тачна мерења у лабораторија, и индукциони, за мерења у инд.; садржи 2 калема, струјни и напонски, од којих се 1. вежује на ред са колом (као амперметар), а 2. оточно на коло (као волтметар). **Ватсекунда**, јединица ел. рада у практичном ел. систему, → цаул.

ВАТА (сирски), пречишћен и прерађен памук; у мед. се за завоје употребљава хидрофилна в., која лако упија течности и гној.

ВАТАША, варошица у котлини Тиквешу у Ј. Србији (Вардарска Бан.), 1500 ст. (1921.); 1. помен из 1378. год.

ВАТЕРЛО (Waterloo), место у Белг., на 2 км од Брицела. **Битка код В.** (18./6. 1815.). По Наполеонову повратку с Елбе, савезници су одлучили да се енгл. ген. Веллингтон (95 000 вој.) и пруски ген. Блихер (120 000) држе у Белг. у дефанзиви док не стигну остали савезници, па да се затим сви крену концентрисано ка Паризу. Наполеон је намеравао да са својих 160 000 вој. уништи савезне снаге у Белг. пре но што стигну остали; стога је прешао р. Самбру (15./6.) и намери да одвоји Прусе од Енглеза заузимањем Катрбра, на који је послао Неја, и Лињја, куда је упутио Грушија. Како су ова двојица доста оклевали, план није потпуно остварен. 16./6. Наполеон је помогао Грушија и нагнао Блихера на



повлачење, али Веллингтон је стигао у Катрбра пре Неја и тек кад му је, услед Блихеровог повлачења, запретила опасност да буде потпуно отсечен од пруске вој., он га је предао и повукао се на Мон-Сен-Жан. Сутрадан Наполеон је притекао у помоћ Неју, а Грушија је послао да гони Блихера, што овоме, услед блатњавог и разришеног земљишта, није пошло за руком; Наполеон му је онда послао наређење да се врати или пошаље јака појачања, али он то наређење није примио. Борба с Веллингтоном отпочела је 18./6. пред подне. Веллингтон је био решен да се по сваку цену одржи док му не стигне помоћ од Блихера и распоредио је своју вој. у 2 линије иза охенског пута: л. крило на Брену, л. крило према Охену, а резерва према Мон-Сен-Жану. Наполеон је одлучио да потисне његово д. крило пре но што стигну Пруси; у том циљу наредио је маршалу Релу да нападне Веллингтоново д. крило и да тамо привуче његове резерве; међутим, сви Релови напади на замак Угумон остали безуспешни; исто тако остао без успеха и Наполеонов напад на л. крило, где су фрц. јуриши спречени нападом енгл. коњице; кад је сазнао да Груши не може стићи пре краја дана, Наполеон наредио Лобоу да задржи Блихерову претходницу под командом Билова, а он је са осталом снагом напао на Енглезе. На л. крило напад не успе, а на д. Неј заузе Ла-Е-Сент и затражи појачање; Наполеон му посла 2 кирасирске дивизије за којима, услед неспоразума, пође и 1/2 гард. коњице; Неј нападе свом снагом, а Наполеон му посла у појачање још 1 кирасирску дивизију, за којом, без заповести, пође остатак гард. коњице; фрц. коњица прође кроз непр. редове и дође до резерве; али тад Блихер стигне на бојно поље; Наполеон нареди Ерлону да задржава Прусе, а он упути сву осталу снагу Неју, да би се ослободио Енглеза; у том тренутку енгл. и пруска коњица извршише јуриш; како Наполеон није имао ништа да им супротстави, фрц. пеш. отпоче повлачење да не би била нападнута с леђа; сломљене бројном надмоћношћу непр., фрц. трупе се разбегосе у неопisivом нeredу ка Шарлроа; само гарда, постављена у каре, покуша да заштити своје отступање, али већина тих кара би уништена до последњег човека. Наполеон после тога дошао у Париз да организује одбрану, али га тамо скупштина нагнала да абдицира по други пут; после узалудног покушаја да се пребаци у С. Амер., он се предао Енглезима, који су га одвели на Св. Јелену, где и умро (1821.). (На сл.: Вече на Ватерлоу, сл. К. Штојбена.)

ВАТЕРПОЛО (енгл.), игра 2 екипе у води; одржана 1. пут 1874. у Лондону; правила написао Вилијам Вилсон (1876.), а међунар. савез их примио 1911. Пливалиште 28×18 м; на обе стране голови (3×0,90 м); лопта као за футбол; екипа има 7 играча; игра се 2×7'; лопта се сме хватати само 1 руком и не сме се гурати под воду.

ВАТИКАН 1) један од 7 брежуљака Рима, на којем сазидан папски двор и катедрала св. Петра. 2) папски двор; зидање отпочело у 6. в., а доцније допуњавано; има 20 дворница, 1 000 одаја, Сикстинску капелу, биолт., архив, музеј; фреске радили Пинтурикио, Рафаел и Микеланђело. **Ватиканска држава** (0,44 км², 711 ст.), установљена латеранским споразумом (11./2. 1929.) између папе и ит. владе; обухвата папску палату, латеранску палату, папску летњу резиденцију Кастил Гавдофо и крк.: св. Петра, св. Марије Мајоре (5. в.) и св. Павла; има сопствену жел. и радио-станцију. В. концил (сабор), сабор крк. (1869.-1870.); на њему проглашен догмат о непогрешности папе у питањима вере и морала, који нису хтели да признају многи крк. еп., па и Штросмајер. В. новац, лира коју по латеранском уговору има право да кује в. држава; дели се на

100 центезима; постоје златан од 100 лира, сребрн од 5 и 10 лира, никлени од 2, 1, 0,50 и 0,20 лире и бакарни од 0,5 и 0,10 лире. **В. фрагменти**, зборник права из 4. в.; садржи делове дела Папинијана, Паулијуса, Улпијана и неке царске конституције (205.-372.); чувају се у В.

ВАТИНА, село у близини Вршца, у којем су нађени пренест. остаци из бронзаног доба.

ВАТНА ЈЕКУЛ, највећи ајсфјелд на Исланду (8 000 км² под леденим покривачем).

ВАТО Жан Антоан (Watteau), 1684.-1721.), фрц. сликар, 1 од твораца и гл. претставника рококо-стила у сликарству и декоративној ум.; упочетку био под утицајем фламанских жанр-сликара; Рубенс је утицао на његов колорит; израдио низ галантних сцена, неколико актова и много цртежа (црвеном и црном кредом); радови му се одликују сигурношћу цртежа, лакоћом потеза, нијансираним колоритом и финим осећањем прир.; гл. дела: **Украшање за Китеру**, **Арлекин Жил** (→ сл.), **Годишња доба**. Скуп у парку и др.



ВАТРА, најзначајнија тековина људског рода, јер тек с њеним проналаском и употребом омогућен култ. напредак човечанства, пошто се примењује у кувању, лову, тхн. раду и др. Сви првобитни начини њеног добијања тешки; стога је људи марљиво одржавали. Примит. начини добијања в.: кресање камена о камен, трљање дрвета о дрво, извијање в. брицањем итд. одржавају се и данас, код народа с нјом културом, поглавито у култу (жива в.); стакла верско поштовање код свих народа, а код народа с вином култ. се развила божанства в. Култ в. и огњишта



уопште свуда веома раширен. Жива в. се добива трењем 2 суха липона или др. дрвета, ређе трењем камена или чега другог, и ухвати у труд. Позната код сл. и др. народа. »Извија се«, »истерује се« у нарочите дане, а то чине мушкарци (негде близанци или имањаци), ређе женске; наш народ вади ж. в. ради »лечења« болести код стоке или људи. **Ватромет**, бацање ракета и др. пиротхн. предмета приликом какве свечаности.

ВАУВЕРМАН Филип (1619.-1668.), хол. сликар, радио призоре из рата и лова; сликар коња.

ВАУТЕРС Рик (Wauters), 1882.-1916.), белг. сликар и вајар, најдаровитији модерни белг. ум.

ВАФД, ег. националистичка и полит. странка; води борбу за потпуну независност Ег.

ВАХАБИТИ, мусл. секта из ср. Ар., осн. Мохамед Ибн-Абд-ел-Вахаб у 18. в.; тежи да врати ислам првобитној простоти и теократском режиму; образовали почетком 19. в. моћну државу у Неуду.

ВАХИМА, Хима, група хамитских освајачких племена; са СИ продрили у обл. између Вел. Јез. у АФр.; говоре банту-језик; гаје говеда.

ВАХЊА (*Gadus aeglefinus*, фам. *Gadidae*), копљорба из Балтичког, Сев. М. и Атланског Ок., бољег меса од сродног бакалара, које се при спремању дели у љуске; позната под именом шелфшп.

ВАЦЛАВ 1) св., чешки кн. и светитељ 10. в. 2) **В. I**, чешки краљ (1230.-1253.), за његове владе јако се испеоши нем. култ. утицај. 3) **В. II** (1278.-1303.), син Пшемисла II; после очеве погибије добио у лено Чешку и Моравску од Рудолфа Хабзбуршког, а касније завладао у Пољ. 4) **В. III** (1305.-1306.), син претходног, мучки убијен. 5) **В. IV** (1378.-1419.), за његове владе Чешка нагло опала због хуситског покрета; умро од кашље на вест да је у Чешкој дошло до борбе између хусита и кат.

ВАЧЕ, варошица у Слов., срез Литија, чувена са старина из халштатског доба.

ВАШАР (шаб.) → сајам.

ВАШНИ (*Siphunculata*), ситни бескрилни паразитски инсекти спљоштеног тела, сродни правокрилцима; живе на телу сисара и човека, и хране се крвљу. Понајрадије се задржавају на длакавим местима, а

на длакама често полажу јаја (гњиде); на човеку живе 2 расе: мрка в. на глави, у коси, особито код деце и стараца; и бела в. на телу и у рубљу, у којим шабовима полаже јаја; преноси многе заразне болести (пегави тифус, повратну и рововску грозницу итд.) (на сл.: а) в. човека, б) са гњидама на коси). На длакавим местима око полних органа човека живи још једна врста (*Phthirus pubis*), која изазива несносан свраб. В. на глави лече се угушивањем (мазањем главе вазелином, чистим или помешаним са 1-2 капи ксилола на 1 г) и убијањем; трљањем сирћетним сублиматом (1 г сублимата на 50 г сирћета, 50 г шпирит-камфора и 200 г воде), или мазањем главе мешавином петролеума и маслинова уља, која се увече стави, а изјутра опере водом и сапуном. В. на телу уништавају се дезинфекцијом одела или врелим глачањем (пегла), а в. на полним органима живином машћу или мешавином једнаких делова перувијанског балеама и петролеума. **В. биљна**, в. лиспа → биљне ваши.



ВАШИНГТОН (Washington) 1) једна од САД (179 031 км², 1,56 мил. ст.) на Тихом Ок.; стан. се бави инд. (дрвета, прерада меса и масти); гл. место Олимпија. 2) гл. место (497 000 ст.) САД у округу Колумбији на р. Потوماку, седиште председника и конгреса; више унив. (Доритон, В. Хавард), високих шк., музеја и библт.; развијена инд. металуршка и животних намирница. **Вашиingtonска конференција**, расправљала питање о ограничењу поморског наоружања (1922.); на њој склоплен в. уговор (6./2.) између САД, Енгл., Фрц., Ит. и Јап., који важи до 31./12. 1936.

ВАШИНГТОН Џорџ (1732.-1799.), чувени амер. војсковођ и државник; 1 од осн. САД и њихов 1. претседник (1789.-1797.); у почетку рата за независност дисциплиновао устаничку вој. и потукао енгл. трупе, организовао државу и дао јој 1. устав. **ВЕБ 1) Беатриса** (* 1858), енгл. социјалисткиња; истакла се радом у енгл. синдикалном и кооперативном покрету; осн. с мужем Сиднејем Фабијанско друштво. 2) **Сиднеј** (* 1859.), енгл. социјалист и мнн.; осн. Фабијанско друштво, написао: **Ист. радничке класе у Енгл.**, **Теорија и пракса тредуниона**.

ВЕБЕР 1) Адолф (* 1879.), нем. економист, проф. Унив.; гл. дела: **Депозитне и спекулативне банке**, **Борба капитала и рада**, **Наука нар. економије** итд.; од 1925. издаје Минхенске екон. студије. 2) **Георг** (1808.-1888.), нем. историк, писац **Опште историје**. 3) **Кари Мариа** (1786.-1826.), нем. композитор, диригент и творац нем. романтичне опере; заузима видно место и у обл. соло песама; гл. дела опере: **Петер Шмол** и његови суседи, **Силвана**, **Абу Хасан**, **Чаробни стрелац**, **Прециоза**, **Еуријанте**, **Оберон** и др. 4) **Макс** (1864.-1920.), нем. економист и социјолог, проф. Унив.; гл. дела: **Историја трг. друштва у ср. в.**, **Нап. држава и привр. политика**, **Бирачко право и демократија у Нем.** итд. 5) **Франц д-р** (* 1890.), филозоф аналитичког правца; гл. дела: **Увод у флз.**, **Систем флз.**, **Наука и вера**, **Аналитичка псих.** (На сл.: В. Карл М.)

ВЕБЕРН Антон (* 1883.), аустр. композитор, компоновао: **песме**, **комаде за гудачке ансамбле**, **виолончело и клавир**, **виолину и клавир** итд. **ВЕБСТЕР Џон** (око 1580.-1625.), енгл. драматичар; гл. дела: **Бели џаво**, **Војвоткиња од Малфија**. **ВЕВЕЈ** (Vevey), варош (14 000 ст.) и климатско место у Швајц. на Женевском Јез. **ВЕВЕРИЦЕ** (*Sciuridae*), пор. глодара махом вижљава тела, дуга репа и крупних очвију; на претима снажне канце. **Обична в.** (*Sciurus vulgaris*) по дрвећу шума Евр. и Аз.; **америчка в.** (*S. carolinensis*); **индиска в.** (*Ratufa*), крупног пораста, → мрмот (*Marmota*); **прериско куче** (*Synomys*), у с-амер. преријама, глас сличан лавезу паса; → текуница (*Citellus*); → бурундук.

ВЕВЧЕ, село код Љубљане; фабрика хартије. **ВЕГА**, звезда 1. привидне величине из сазвежђа Лире.



ВЕГА 1) Гарсиласо де ла В. (1503.-1536.), најбољи шп. лирничар 16. в.; мада био војник и ратник, његове се песме (сонети, еклоге, поеме) одликују изванредном благошћу и нежношћу. 2) Георг (1756.-1806.), аустр. официр и проф. мат.; познат по својим логаритамским таблицама. 3) Лоне де В. (1562.-1635.), славни шп. песник и драмски писац, 1 од најплоднијих свет. писаца; неговао с успехом скоро све књиж. родове: лирику, еп, пасторалу, авантуристички роман, песничку и ист. приповетку и нарочито комедију и драму, дао шп. комедији изразито чап. карактер; оставио близу 2 000 поз. комада; рачуна се да је у свему написао преко 21 мил. стихова; познатија дела: Аркадија (пасторала), Белемски пастири итд.

ВЕГЕНЕР Алфред (1850.-1930.), нем. метеоролог и геофизичар; изнео теорију о постанку океана и континентална целањем и померањем конт. блокова, испитивао гренландски инландјас, где је и погинуо. Вегенерова теорија, начело по којем су континенти у геол. прошлости сачињавали спојену копнену масу, чiji су се делови доцније размакли у поједина одвојена копна.

ВЕГЕТАРИЈАНСТВО, схватање да се до телесног и душевног здравља, а с тим и до пуног уживања живота, може доћи само одржањем хране и животних намирница животињског порекла. Умерено в. дозвољава, за разлику од строгог, употребу млека, путера, сира и јаја (млеко-биљна исхрана).

ВЕГЕТАТИВАН (лат.), биљни, својствен биљкама. В. органи, о. за исхрану тела живих бића. В. функције су: исхрана, растење и расплођавање. Вегетација → флора. Вегетациона периода, доба год. у којем в. показује бујан живот; у влажним тропским пределима траје преко целе год.; у пределима где се наизменично смењују влажно и сухо, топло и хладно доба, траје дужи или краће време и прекида се периодом мировања; у пустињама, као и у арктичким пределима и алипским региону веома је кратка (траје само неколико недеља). В. тачка, в. купа, делови биљке са ћелијама у ембрионалном стању које деобом дају материјал (нове ћелије) за трајна ткива и н. органе. В. т. омогућује својим радом пораст органа у дужину. В. к. налазе се код изданака у пулољцима; у њој се на в. т. зачињу н. листови, пулољци за бочне гране, пулољци за цвет; млади листићи хипонастичким растењем прекривају голи врх в. к. и на тај начин, градећи пулољак, штите нежно меристемско ткиво к. од спољашњих штетних утицаја (нарочито од сушења); код корена се в. к. налази вод-темено (интеркаларни меристем); покривена је трајним ткивом коренове капе (калупре), која штити меристем корена при растењу кроз земљу. В. тип → биљне социолошке јединице.

ВЕГНЕР Елин (* 1882.), швед. списатељка; написала низ романа и приповедака у којима искључиво описује жене са соц. гледишта; гл. дело: **Оса Хан**. **ВЕДА** (санскрит.: светознање), брамански св. списа; добили име по ведској или браманској вери; писани су на санскритском јез. и претстављају најстарије индоевр. писане споменике; деле се на 4 збирке: 1) Ригведа, најстарија збирка од преко 1 000 песама упућених разним боговима, завршена око 1000. г. пре Хр., 2) Самаведа, садржи химне, 3) Јадурведа, садржи молитве, и 4) Антхарваеда или Брахмаведа претставља праву ризницу инд.-ариског сујевја и магичних образаца. Коментари тих књ. су Пуране и Сутре. Веданта, у инд. књиж. → Упанишада којом се завршавају Веде; садржи схватања појединих флз. шк. и пантеистички систем индике флз.

ВЕДАРЦЕ, бистрица, око. део јез. површине који још није покрила гресова.

ВЕДЕ, мали народ у план. о. Цејлона; веома примитивни ловци; једина домаћа животиња пас. Нолнава у законима од лишаја, по пећинама и дрвећу; одевају се оскудно. Племена се деле на егзогаме групе: порекло се води по мајци. **Веданска раса**, посебан расни тип, који припада индо-аустрал. раси: ниска раста (137,6 см), долихокефални, широка а ниска лица, уског чела, седласта нос, мрке коже, црне и дуге косе, оскудне браде.

ВЕДЕЖ, слов. лист за омладину; излазио у Љубљани 1848.-1850. и учинио вел. услуга васпитању. **ВЕДЕКИНД** Франк (1864.-1918.), нем. песник и драмски писац натуралистичког правца; гл. дела: **Буђење пролећа**, **Дух земље**, **Пандорина кутија** и др. **ВЕДЕЛОВО МОРЕ**, и. о. Грејамове Земље у Антарктику.

ВЕДЕТА (фрц.-ит.) 1) лак и брз ратни бродик за извиђање, наоружан митраљезима или малим топом и снабдевен радио-станицом и рефлекторима. 2) коњ. патрола од 3 лица, → војска. 3) чувена глум. **ВЕДОГОЊА**, вједогоња, демонско биће које го-

ни облаке, носи невреме и уништава летину, → ала, ламба.

ВЕДРАЛ 1) Вацлав (* 1879.), проф. муз. и композитор; компоновао: хорове, соло песме, кантату **Косово**, оперу **Питија**, балет **Зачарани портрет**. 2) Јосип (* 1872.), виолинист, проф. конзерваторијума у Љубљани; компоновао: црк. песме, хорове, клавирска и виолинска дела.

ВЕДРИНА, део ведрог неба при облачном покривачу; продори на облацима; делимично облач. небо. **ВЕДРО** 1) ведрица, видра, кабао, каблин, каблица, пућерица, дрвени суд за воду. 2) ст. рус. мера за течности (12,3 л).

VEDULIA, рим. насеље код села Манђелоса у Срему. **ВЕЂА** → обрва.

ВЕЖБА, вежбање, општи назив за све врсте телесних покрета, са сврхом да очврсту мишићи, постигне се спретност и гинкост тела; разликују се 2 врсте: без справа и са справама. В. у војсци, сваки практичан рад на земљишту или на карти; може бити за поједине јединице родова вој., за старешине (са трупом и без трупе на земљишту, карти или рељефу); веће в. зову се маневри; према врсти у које се изводе могу бити: ноћне, дневне, зимске; према јединицама које у њима учествују батаљонске, пуковске, одредске, гарнизонске, међугарнизонске итд. **Вежбајшице**, простор за телесно вежбање.

ВЕЖИЋ Владислав (1825.-1894.), песник, адв. и бележник; бавио се књиж.; подражавао Качићу, писао еп о Николи Зрињском и преводио с нем., фрц. и ит., али све без правог успеха.

ВЕЖЊАЧА (conjunctiva), слузокожа која покрива с унутарње стране очне капке и предњи пол очне јабучице; преко рожњаче таља (само хелични слој). Између в. ока и в. капака постоји дубок жлеб (fornix conjunctivae). Као све слузокоже има два слоја, дубоки хордон и површни епителијум. Запаљење в. → конјуктивитис, бленореја, трахосм, птергион.

ВЕЗ 1) украс на ткањинама, кожи или хартији од ламучног, вуненог или свиленог конца, влакана или металне жице. Конац или жица се провлачи иглом и тако се изводе шаре. Постоје многи тхн. в.; био познат ст. култ. народима: Ег., Асиријцима, Вавилонцима; код ст. Римљана веома омиљен в. златом, а код Виз. златом и сребром; отуд вероватно води порекло и веома раширен обичај в. одела сребром и златом у ст. балк. ношњи. Данаас веома раширен в. пређом и влакнима; код неких народа права ум., нарочито у и. Евр. и на Б. П.; код нас веома развијен у Жумберку, зап. Босни, на Косову, у околини Скопља и Дебра; највише се везу ж. кошуље, али и сукњени, па и кожни, делови одела. Код Јсл. в. се зове и инкрустација оружја. 2) бели брест (*Ulmus effusa*) → брест.

ВЕЗА, спој, спојница → спрега. В. правна, однос између лица која имају права међусобно да утичу једно на др. (чувени рим. vinculum juris); у рим. праву симболизован у облику врпце, којом је дужник везан за повериоца. **Везани докази**, у судском поступку чињенице за које је сам зак. тачно и унапред одредио кад се имају сматрати за утврђене; постојали у срп. праву; данас у Јсл. законодавству усвојена теорија слободног судијиног уверења, којим се оставља судији да цени да ли је шта доказано. В. слог, говор или писање у → стиховима. В. трајбина је обезбеђена залогом или је инкорпорисана у хартији од вредности. **Везивање** комплемента, реакција која служи за откривање → амбоцептора (антитела) и → антигена (проузроковача болести); заснива се на следећим чињеницама: ако се нпр. зепу убригају у више махова опрана првена крвна зрна од овце, серум тога аста биће способан да отапа овчја црв. крв. зрна; ако се тај зечји серум (хемолизин) греје 30° на 56° Ц, он губи ту своју моћ; ако се мешавини од грејаног хемолитичког серума и опраних овчјих црв. крв. зрнаца, дода мало свежег серума, комплемента (нпр. од морског прасета), наступиће хемолиза (отапање црв. крв. зрнаца). Дакле, за хемолиза потребни су: хемолизин, црв. крв. зрна и свеж комплемент. Ова реакција хемолизе, видљива за голо око, може се употребити у реакцији в. к. Њен принцип је: антиген (нпр. бацили куге), у присуству антитела чије је стварање он изазвао (нпр. серум коња имунизованих помоћу култура бацила куге, амбоцептор) везује комплемент тако да га такође нестане у тој мешавини: антиген + амбоцептор + комплемент; ако се тој мешавини дода хемолитични серум (зечји) + опрана овчја црв. крв. зрна, хемолиза неће настати, јер се комплемент везао за антиген и амбоцептор; реакц. в. к. је позитивна. Ако се место серума коња имунизованих против куге, узме серум здравих коња, комплемент се неће везати, већ ће се, као слободан, спојити са

јевске гми. у Травнику и против ђака тузланске гми. у Бихаћу; највећа је покренута против Василија Грбића и другова у Вања-Луци (→ бањалучки процес). В. процес у Хрв., поведен у Загребу против 33 Србина за бановања Павла Рауха (1909.); припремно га претседник мађ. владе Векеље у циљу да се разиђе срп.-хрп. коалиција која на хрв. сабору имала већину; трајао 7 месеци (3./3.-5./10.); по досебној пресуди Адам и Валеријан Прибићевић осуђени на 12 год. тамнице, а други укупно на 184 год. У исто време у Аустр. отпочела кампања против Србије, на осн. лажних докумената од којих нека фалсификована у аустр. посланству у Београду; пред евр. јавношћу њихову тачност заступао Фридрих; у њима се износило да Србија врши пропаганду у Аустроји и стоји у вези с коалицијом, која је због тога поднела своју тужбу; на бечком суду утврђено да су документа била лажна. В. п. и пресуда бечког суда осрамотили су Аустр. пред евр. јавношћу; бан Раух је морао да отступи, а в. п. због «државног прегизажа» аболитан (1910.).

ВЕЛЕНТЕТ (срлат.), слаба воља, тренутна жеља.
ВЕЛЕЈ Партекул-Гај, рим. историчар из 1. в. пре Хр., написао кратку рим. ист. од досељавања Латина у Ит. до краја рпб.

ВЕЛЕНИЦА, огртач од белог сукна с црним ресама, без рукава и са малом кукуљницом; носили га кучки пастири; сада се носи код сев. Арбанаса; → кабаница.

ВЕЛЕЊЕ, варошица на р. Паки (Дравска Бан.), изнад које се налази леп дворца, саграђен у 16. в., на месту где је била средњев. тврђава; временом сасвим измењена тако да од ст. града остала само гл. кула, доњон. У близини рудник лигнита.

ВЕЛЕПОЉСКИ Александар (1803.-1877.), пољ. политичар; пристао уз устанике 1830. и био прогнан.

ВЕЛЕПРОДАЈА, продаја на велико, ац гро; → гросиета.

ВЕЛЕС 1) варош и ереско место (10 055 ст.) на улазу Вардара у Велешку Клисуру (Вардарска Бан.); Вардаром подељен на 2 дела; Турци га звали Турприли по мосту око којег се развио. Раскрсница уздужне вардарске комуникације и попречног пута из Пелагоније за Овче Поље; важан жел. чвор; производи опијум; инд. уља, fine грнчарије; гми. 2) бог стада код ст. Сл.

ВЕЛЕС Егон (Welesz, * 1885.), музиколог и композитор, проф. н.-бечког конзерваторијума, унив. доцент; писао: Основе муз. ист. испитивања, Устројство срп. осмогласника, Ритмика виз. неума, Дешифровање виз. нотног писма, Задаће и проблеми источне црк. муз., Јерменска литургија и њена муз., Нова инструментација и др. Композирао: сонате за виолончело и клавир, гудачке квартете, балете, опере, песме и клавирска дела.

ВЕЛЕСАЈАМ → сајам.
ВЕЛЕСЛАВИНА Даниел (1545.-1599.), чешки хуманистички писац; гл. претставник чешке књиж. из 2. половине 16. в.

ВЕЛЕХРАД, гл. град средњев. Вел. Моравске; столица кн. Растислава и сл. апостола Методија, где се налази његов гроб; данас село.

ВЕЛЕЗЕУЛ, Велзевул, име демона; по Н. завету заповедник злих духова; кн. ђавола.

ВЕЛЗЕР, аугзбуршка патријархиска породица; држала Венецуелу као залогу за дугове цара Карла V.

ВЕЛИГЕР, ларва, карактер. ларвени облик мекушаца, особито морских.

Слободно плива по води помоћу нарочито изграђеног венца трепала у облику вела и положеног испред уста. По својој грађи јако потсећа на ларвени облик → трохобору, који одликује развиће чланковитих црва (анелида) и црвуљака.

ВЕЛИЗАР (око 494.-563.), виз. војсковођа за владе Јустинијана I; угушио буну Нику, погубио Персијанце, Вандале и Остроготе и одбио најезду Хуна.

ВЕЛИКА АРМИЈА, вој. коју је Наполеон I повео на Рус. (1812. г.).

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, независна краљевина на Брит. О., у Атланском Ок., на 3 Евр. (241 839 км², 46 мил. ст.); обухвата Великобританско О. (Енгл., Велс, Шкотска), с. део Ирске (Алстер) и око 5000 околних мањих острва. Обала стрма и јако разуђена, са много зал. (на СЗ у облику Фјордова), пол. и острва. На С В В., у Шкотској, поглавито висија (Гренијенске Пл., Бен Невис 1343 м), у сев. Енгл.: Пенинске (973 м) и Кембриске (978 м), у Велсу Камбриске Пл. (Сноудон 1085 м); остали делови имају облик виших или нижих површи. Климa океанска: прохладна лета, благе зиме; доста магле и воденог талага. Доста мањих р., већа једино Темза (336 км) у Енгл. Животињски свет сиромашнији него на континенту. По прир. травна и шумска обл. Вел. богатство у каменом угљу и гвозденој руди. Стан.: Англосаксонци и остаци Келта (Велс). Држ. црк.: англиканска (Енгл.) и презвитерска (Шкотска); има и ркат. Изразита класна подвојеност (племство, капиталисти и најамни радници). Високи ступањ образованости и културе. Гл. привр. грана (44,3%) инд. (поглавито ткст. и металург.) и руд.; затим (27,2%) трг. (увоз сировина и животних намирница, извоз фабр. робе); а најмање (7,8%) пољопр. (сточарство и земљр.); знатан део земље у рукама вел.



Петра Вел., пол. краља Августа II и дан. краља Фридриха IV са 2. стране; савезници се надали да ће лако победити 16-год. Карла, али он прво потукао Данце и нагнао их да истузе из савеза, затим потукао Петра Вел. код Нарве. збацио Августа II с пол. престола и најзад био потучен у Рус. код Полтаве (1701.); после тога пребегло у Цариград и потетицао Турке против Петра (1711.); у отаџбину се вратио тек кад је чуо да Шведани намеравају да га збаци и убрзо погинуо у рату с Данском; после његове смрти Швед. закључила са савезницима мир у → Ништату (1721.).

ВЕЛИКИ СТРЕШЕР, највиши врх (1875 м) на Варденику сн. од Враћа (Вардарска Бан.).

ВЕЛИКИ СТРУГ, л. притока Саве; постаје у Лоњском Пољу као продужетак Лоње, одн. 1 дела њена рукава Требеша, који од гл. Лоњиног ушћа продужује ток још за 57 км и улива се близу Ст. Градишке.

ВЕЛИКИ СУД, назив вишег суда у Подгорици; сматра се за одељење Јсл. касационог суда, који има надлежност и апелационог и касационог суда за Црну Гору.

ВЕЛИКИ ЦРКВЕНИ СУД, врховни суд срп. прав. црк.; заседа у Сремским Карловцима под председништвом 1 еп.; одлучује по жалбама и незадовољствима против одлуке епархијских црк. судова; суди у последњем степену; има власт и апелационог и касационог суда.

ВЕЛИКИ ЧЕТВТАК, пред Ускре, у хришћ. дан успомене на тајну вечеру Христове и установљење св. причешћа; на бденију чита се 12 еванђеља и износи распопење. У ркат. црк. назван зелени ч. (*dies viridum*) због покајника који су тада као зелене гране (*virides*) примани поново у црк.; стога се све и дан опрштаја.

ВЕЛИКОВЕЦ (Völkermarkt), варош у слов. Корупки (2 469 ст.).

ВЕЛИКО ГРАДИШТЕ, варошица и среско место (3 000 ст.) на Дунаву (Дунавска Бан.); извози свиње, жито и чувени пасуљ; срески суд, гми.

ВЕЛИКО ЈЕЗЕРО, у зап. делу о. Мљета, везапо уским Каналом са Јадр. М.; површина око 2 км².

ВЕЛИКО КОЗЈЕ, план. у Слов. (Дравска Бан.), л. од Зиданог Моста, 987 м.

ВЕЛИКО МЕДВЕЂЕ ЈЕЗЕРО, у сз. Канади (С. Амер.); површина 30 000 км²; често залеђено преко целе године.

ВЕЛИКОМУЧЕНИЦИ, мученици који су изгубили живот за хришћ. веру; највише их страдало за време гњења рим. цара Диоклецијана.

ВЕЛИКОНеМАЧКА СТРАНКА, образована у Уставотворној екупитивни нем. народа; састала се 1848. г. у Франкфурту и/М; њене присталице желеле да у уједињену Нем. уђе и Аустр., али остале у мањини према малом. странци која је захтевала да се Аустр. из ње избаци. Е. програм преузео национал-социјалистички покрет, који такмо I. свога програма предвиђа уједињење свих Немаца по начелу права самоопредељења народа.

ВЕЛИКОЊА Нартс (* 1891.), приповедач, пише приповетке са псих. и психопатолошким анализом.

ВЕЛИКО РОПСКО ЈЕЗЕРО, у Канади (С. Амер.); површина 27 500 км²; највећа дубина 150 м.

ВЕЛИКОРУСИ, и. сл. народ, 78 мил., поглавито у ср. и сев. делу евр. Рус. и у Сибиру; ширење према И још није завршено; много се мешали са страним народима и асимиловали прво швед. Вареге, који су 862. осн. рус. државу, па затим и многе монголске и финске елементе; као самосталан народ испунили тек после револуције 1917., када су полит. и култ. самосталност добили Украјинци (Малоруси) и Белоруси, с којима их вежу многе заједничке особине; стране примесе много утицале на расни састав и на културу В. Великоруски језик, највећа грана рус. јез.; од осталих рус. говора издвојно се као самосталан јез. у 16. в.; послужо као основница рус. књиж. јез.

ВЕЛИКО СИАНО ЈЕЗЕРО, у држави Итах (САД); површина 4 000-6 000 км² (према стању воде); највећа дубина 12 м; надм. в. 1283 м; вел. салинитет (19%); отоке нема, губи воду испаравањем.

ВЕЛИКО ТУЦЕ, 12 туцета, 144 комада.

ВЕЛИКО ШКРЧКО ЈЕЗЕРО, мало ј. (0,042 км²) глацијалног порекла на Дурмитору, на висини око 1700 м.

ВЕЛИМИРОВИЋ 1) Вићентије (1761.-1806.), духовник мац. Студенице. црк. писац. написао земни мисленик словима Сказаније о преселеним монитеј светаго в краљех Стефана, ист. моштију Стевана Провољачаног од смрти до преноса у ман. Враћеницину (1806.). 2) Николај д-р (* 1880.), еп. и наш најбољи црк. беседник; препородно ту врсту књиж. и унео у њу висок полет, пламену речитост и живо

књиж. осећање; издао више књ. својих беседа, од којих најбоље: Беседе под гором, Изнад греха и смрти, Молитва на Језеру, Нове беседе под гором; у његовом тумачењу Религије Његошеве има лепих мисли и сугестија; сад упућује својој пастви Мисионарска писма, која нису високе мере. 3) Пера (1848.-1921.), политичар и државник, широких видика, I од осн. радикалне странке у Србији; као следбеник Светозара Марковића морао дапут да емигрира; у виле махова био мин. грађевина, а двапут и председник владе (1902. и 1908.-1909.); донео I. зак. о уређењу држ. жел. у Србији.

ВЕЛИНГТОН, гл. град (113 000 ст.) на Н. Зеланду; лежи на ј. крају С. Острва и Куковом Мореузу; унив., инд. конзерв. меса, прерада коже, ливница гвожђа; пристаниште.

ВЕЛИНГТОН Артур (Wellington, 1769.-1852.), енгл. лорд и војсковођ; од 1809. гл. командант енгл.-порт. трупа на Пиренејском Пол.; ослободио од Наполеона Шп. (1809.-1813.) и потукао га на Ватерлоу.

ВЕЛИ ОТОК → Дуги Оток.

ВЕЛИЧАСТВО, титула владара и њихових супруга. Апостолско в., титула мађ. краљева; долази отуд што је сам папа Силвестар II послао (1000.) краљ. круну Стевану I у знак признања што је коначно утврдио хришћ. међу Мађарима. Католичко в., титула шп. краљева.

ВЕЛИЧИНА, појам за све оно што се простире, што се може мерити (бројем изразити), повећавати или смањивати; постоји извесна разлика између чисто аритметичке в., количине (број) и геом. в. (дужина, површина, запремина, угао), којима се тек мерењем успоставља број (мерни број).

ВЕЛИЧКОВ Константин (* 1855.), буг. песник и књиж.; у вези с априлским устанком (1876.) осуђен на 3 год. робије; затим био виши чин. и мин. у И. Румелији и Буг., а 1902.-1904. буг. посланик у Београду. Осн. ум. акад. у Софији; писао песме (Цариградски савети), драме, есеје и др. а доста и преводио (Магбет, Аталија, Дантеов Чакао).

ВЕЛМОЖА → властела.

ВЕЛОГРАФ (лат.-грч.), справа на аутомобилу за аутоматско бележење брзине и пута. Велодром, тркалиште па отвореном пољу или у вел. дворанама за велосипедисте. Велосипед → бицикл.

VELOCE (ит.), брзо, хитро.

ВЕЛС (Wales), пол. на јз. крају В. Брит. О.; план. предео, насељен више келтским стан.; од 1283. енгл. престолонаследници носе титулу принца од В.

ВЕЛС Херберт Ворџ (Wells, * 1866.), I најчувенијих савр. енгл. приповедача и романијера; у књиж. се јавно приповеткама, у којим је бујна творачка машта располагала обилем чињеница из прир.

наука (Острво д-р Мороа, Невидљиви човек, Храна богова), и романима у којима расправљао друштвене проблеме (Кипс, Тон-Банги, Нови Макпјанел, Брак, Ватра која се не гаси). Његов научнички дух, спојен с ум. маштом и много знања, огледа се нарочито у трилогији: Историја света, Човечанство (Рад, благостање и срећа рода људскога) и Наука о животу.

ВЕЛСИ, стан. зап. Енгл. (Велса и Корнвелса), келтског порекла; нагло губе свој келтски јез. и култ. особине и примају англосаксонске.

ВЕЛТЛИН, долина р. Аде (Ит.) од извора до јез. Комо.

ВЕЛУЋЕ, ман. између Крушевца и Трстеника; осн. у последњој четвртини 14. в.; црк. очувала првобитну основу тролисне четвртине, али горњи део много измењен; fresке су из 16. и 17. в.; вероватно да у много чему имитују раније fresке с истог места; пластична декорација на прозорима и вратима није много измењена.

ВЕЛФИ, Гвелфи, папске присталице у борби која се водила у Нем. и Ит. између папа и нем. царева (13.-15. в.).

ВЕЛФЛИН Хајнрих (Wölflin, * 1864.), швајц. историчар ум.; гл. дела: Класична уметност, Ренесанса и барок, итд.

ВЕЛХАВЕН Јохан (1807.-1873.), норв. песник, естетичар и проф. флз. на унив. у Ослу; написао неколико збирки песама, савршених по форми; познат нарочито због књиж. полемике с Вергеландом, која нашла израза у вел. поема: Зора Норвешке. **ВЕЉКОВИЋ** 1) Војислав д-р (* 1865.-1931.), политичар, проф. админ. права на Вел. шк. (1896.-1899.) и секретар краља Александра Обреновића (од 1899.), па онда његов огорчен противник; после краљевог убиства ушао у владу Вакумовића као мин. флн., али



убрзо поднео оставку због сукоба са завереницима; као мин. Фин. 1920. извршио преобраћање круна у динаре. 2) **Момир** (* 1899.), књиј критичар и историчар, објавио више есеја; издао: Јсл. књижевност, Примери стила и језика, Портрети и скице; за Свезнање изradio део јсл. упоредне књиј. 3) **Стојан д-р** (1830.-1925.), правник и политичар; принао либералној странци; као мин. правде (1878.) донео зак. о уређењу ар. односа у Нишком, Враиском, Пиротском и Топличком округу.

ВЕНА (лат.), врата цилиндричних крвних судова који враћају крв из органа и ткива у срце; почињу од капилара, ближеи срцу стичу се и образују веће судове; кад су празне спљоштавају се, а кад се препуне показују мања или већа проширења. Срце прима 2 врсте в.: а) лева преткомора прима по 2 из сваког плућњег режња (мада носе артериозну крв, по својој функцији и грађи су в.); б) десна преткомора прима: горњу шупљу в.; која доноси крв из главе, врата, горњих удова и грудне дупље; доњу шупљу в., која доноси крв из трбушне дупље и доњих удова, и срчану в., која враћа крв из срчаног мишића. Мање и ср. в. често су везане спојницама (анастомозама), што много олакшава циркулацију. **В. порте** (vena portae), сакупља венозну крв из трбушних органа (изузимајући бубреге и јетру) и прноси је у јетру, у којој се грана у виду артерије; крв у в. п. има нормално највећу тмпт. у човеком телу. **В. шупља** (v. cava), доноси венозну крв у десну преткомору срца; има их 2: горња, која доноси крв из целог тела изнад дијафрагме; доња, која доноси крв из целог тела испод дијафрагме. **Запаљење в.** + флебитис. **В. проширене** (varices) патол. стање при којем је промер в. стално повећан са местимичним јачим проширењима у виду чворова, најчешће на доњим удовима. Узрок: појачан притисак крви у вези с ранијим обољењем в. Предиспозиција: недовољно развијени заслци (артритизам и алкохолизам) подвезе, честе трудное или дуготрајан рад на ногама. Знаци: упочетку плавичасте пруге; доцније обично после хода мека набрекнутост в. (која се губи у лежећем стању), при том су ноге тешке с осећајем струјања и боцкања. Компликације: отварање рана, крварења, запаљења. Лечење: палијативно (бандаже, гумене чарапе), медикално (инјекције) и хир. (отстрањење в.).

ВЕНАНИЦИЈУС ФОРТУНАТУС (око 535.-600.), хришћ. лат. песник; гл. дела: Еп о св. Мартину, Мисцеланеа. **ВЕНАЦ** 1) највиши део дугачких план., на којем су развоје и највиши план. врхови; назива се и камињао, јер се од њега ваља камење на једну и др. страну. Стеновит и оштар в. назива се гребен; широк заобљен и плеват — било. План. с јасно израженим в. и млађе набране план. називају се в.начним. 2) изобичајена ж. капа у околини Београда; украшавана в. од цвећа. 3) в. од прир. цвећа имају вел. улогу у нар. обичајима, свадбеним и ивањданским; у хришћ. служе као обележје светаца, па и Христа. 4) у грађев. делови зграде који испадају преко равни зида и заклањају спољне зидне површине од непогода; могу бити хориз. или по кривини. 5) књиј. лист за средњошк. омладину, са радовима старијих и сасвим младих сарадника; излази у Београду једном месечно од 1910. 6) → Иришки Бенац.

ВЕНГЕРОВ Семјон А. (1855.-1920.), рус. књиј. историк, проф. унив.; скупљач књиј. и биогр. грабе. сарадник рус. часописа радикалног правца; гл. дела: Ист. најновије рус. књиј., Критико-библиогр. речијк, Рус. поезија, Рус. књиј. 19. в.

ВЕНДЕЛ Херман (1894.-1936.), нем. публ. и есејист социјалист. правца; познавалац јн. Евр. и пријатељ нашег народа; гл. дела: Питање јн. Евр., Борба Јк. Сл. за ослобођење и уједињење, Дантон. **ВЕНДЕТА** (ит.) → крвна освета.

VENDITO, emrito v., у праву уобичајени израз за продају; део уговора о куповини и продаји. **ВЕНДРАМИН КАЛЕРЦИ**, најлепша и најсавршенија палата ренесансе у Вен.; зидање почето 1481., а довршено 1509.

ВЕНЕДИ, Венди, Вияди, име које су грч. и рим. писци из 1. и 2. в. пре Хр., а касније и нем. писци давали Сл.; Немци данас тако зову Лужичке Србе. **ВЕНЕЛИН Јуриј И.** (1802.-1839.), рус. књиј. и књиј. историк; имао вел. утицај на буг. препород; осн. рус.-буг. школе; гл. дела: Стари и данашњи Бугари, Карактер нар. несама задунавских Сл., Почети нове буг. књиј.

ВЕНЕРА, Венус 1) рим. богиња љубави, књи Јупитера и Дијане, жена Вулканова, а мајка Аморова; → Афродита. 2) ☉, планета, 2. по удаљености од Сунца (108 мил. км); по величини приближна Земљи; описује своју путању око Сунца за 224,7 дана. колико на њој траје год.; изгледа да за то време

извршује и обрт око своје осовине; сателита нема; може се видети слободним оком или после Сунчевог залаза, на З (вечерњача), или пре Сунчевог залаза, на И (зорњача); од њена положаја према Сунцу и Земљи зависи и величина осветљене површине коју посматрач види; стога и она, као и Месец, показује мене које се понављају после 585 дана. **В.** и Адонис, Шекспиров наративни спев. **V. vulgaria**, богиња купљене љубави, проституције. **V. genetrix**, прамајка Јулијеваца којој је Цезар у Риму подигао храм 46. пре Хр.

VENERABILE (лат.), оно што се највише поштује; код ркат. освешена хостија. **Venerabilis**, частан, поштован; у ркат. прк. назив онога ко је умро као св. човек, али чија светост још није озваничена. **ВЕНЕРИНА КОШАРИЦА** (Euplectella aspergillum), сушњер нежног силикатног скелета и ваљкастог изгледа; живи поред обала Филипинских О.

ВЕНЕРИЧАН, оно што је у вези са болестима полних органа. **В. болести**, обољења која се добијају поглавито полним сношајем: сифилис, гонококна инфекција (гонореја, трипер), меки шанкр и др. инфекције. **Венерологија**, наука која се бави испитивањем и лечењем полних болести.

ВЕНЕРН, највеће јез. на Сканд. Пол. (5568 км²), у ј. Швед., везано каналом за Балтичко М. и Категат. **ВЕНЕТИ**, илирско племе око св. обала Јадр. М. Успомена на њих очувана у имену града и шт. пров. Венеције.

ВЕНЕЦИЈА 1) Млеци, гл. град (260 000 ст.) источне-



не пров. у си. Ит.; подигнута у 5. в. на острвима и кољу у лагуни коју образује ушће р. Бренте; данас се протеже на 107 о.; уместо улица 176 канала (гл. Канал Гранде); саобраћа се чамцима; преко канала 800 мостова; за копно везана жел. мостом. Пуно ст. ум. споменика: Марков трг са прк. св. Марка (обновљ. у 11. в.), више др. ст. цркава, дуждева палата, музеји, биолт. институт и акад. ум., институт наука, звездарица, трг. акад.; ратно и трг. пријатниште: инд. стакла, чипака, памучне робе, дувана и др.; развијена трг. и туризам. 2) палата, 1 од најстаријих споменика ренесансе у Риму; подигао је кардинал Пиетро Барбо 1455.; служила папама као летња резиденција, док је Пије IV није поконио вен. рпб.; сад је у њој претседништво шт. владе. **Венецијанска република** (Млеци или Рпб. св. Марка), средњев. аристократска рпб. са седиштем у В.; од 5.-9. в. признавала власт Виз.; врхунац своје моћи достигла у 4. крет. рату, кад се дочекала дела Ломбардије, Далм., Арб., Пелопонеза и о. у грч. архипелагу; после тога опала, али се одржала све до 1797., кад је уништио Наполеон. **В. музичка школа** је, уствари, 4. период нидерландске шк.; в. м. шт. примењивала и хроматику, а радила и на мадригалима, чииј етил код Италијана хомофон, док је код Нидерландца контрапунктски; њој припадају Зарлино (1517.-1590.), Ципријан ван Роге (1516.-1565.), Андреа (1510.-1586.) и Товани Габриели (1557.-1612.). **В. сликарска школа**, начин сликања шт. ум. који су живели и радили у В. од средине 15. до пред крај 18. в.; одликује се топлим и звучним колоритом, бујним пејзажима, расцветалим женским телма златасте боје, сензуалношћу и оптицизмом; 1 од њених осн. је Тов. Велини, а гл. претставници: Ђорђоне, Тидијан, Тинторето и Веронезе; њени последњи значајни ум. су Тиеполо и Гварди.

ВЕНЕЦИЈАНОВ Алексеј (1750.-1847.), први рус. сликар жанра и предела.

ВЕНЕЦУЕЛА, прим. рпб. (1 020 400 км²) на С. Ј. Амер. поред Карипског М. и Атланског Ок., у сљиву Оринока; на обалама и равнинама клима тропска, с обилним кишима и нездрава; на велики хладна и здрава; стан, (5,1 мил.) се бави земљр. (кава, какао, шећ. трска, кукуруз, ј. воће, поврбе, вариво, ду-

ван), сточарством (говедо, козе, овце, свиње, коњи, магне, магниси), риболовом и хватањем бисерних шкоља, шумарством и руд. (злато, сребро, бакар, угаљ, асфалт, сумпор, фосфати, петролеум); индустријом (прерада животних намирница и памука); речни саобр. напреднији од жел.; од градова се истичу: Каракас, гл. град и најважнији трг. центар Маракајбо и Ла Гвајара.

VENI, VIDI, VICI (лат.: додох, видех, победих), речи којим је Цезар јавио Сенату своју победу над краљем Фарнаком; данас се њима означава лак и брз успех.

VENIA (лат.) дозвола. **V. legendi. v. docendi**, дозвола читања или држања предавања.

ВЕНИЗЕЛОС Елеутериос (1864-1936.), грч. политичар и државник; осн. грч. либералне странке; истакао се у критичком устанку противу Турака (1897.); као председник владе ступио у савез са Србијом, Буг. и Црном Гором (1912.) и увео Грч. у балк. ратове. За време свет. рата није устао у одбрану Србије од буг. напада, али касније води борбу противу германофилске политике краља Константина и осн. посебну владу у Солуну; после краљеве абдикације увео Грч. у свет. рат (јуна 1916.); после свет. рата потписао уговор у Неји и Севру (1920.), којим Грчка добила зап. и и. Тракију и вилајет Смирна, и почео маласз. експедицију, али је затим претрпео пораз на изборима и био приморан да напусти Грч. (14.11. 1920.). Вратио се у земљу (1922.), закључио споразум са Тур. и омет био у неколико махова председник владе (1928-1933.); после покушаја да омете обнову монархије револуцијом (1935.) морао опет да иде у иностранство.

ВЕНИЈАМИН, по Св. писму најмлађи и најмилији син Јакова и Рахиле, чије је рођење стало мајку живота.

ВЕНКУВЕР (Vancouver) 1) о. (40 000 км², 45 000 ст.) Тихог Ок, недалеко од з. канадске обале; вађење каменог угља и риболов; гл. место Викторија. 2) преставниште (с предграбем 245 000 ст.) у канадској држави Брит. Колумбији; инд. метала, дрвета и свиле; трг за чај и круно; завршна тачка канадске пацифичке жел. пруге; унив.

ВЕНКУВЕР Џорџ (1758-1798.), енгл. морепловац, Кук-ков сапутник; испитао зап. обалу С. Амер.

ВЕНЛАНД, б. сл. предео у пруској пров. Линебург.

ВЕНУЗИНО (лат.), оно што припада венама, нпр. обољевљење, крварење.

ВЕНУСА, Венуза, варош у Ит. (9 000 ст.) близу Манфредониског Зал.; родно место Хорација и гроб Роберта Гринкара.

ВЕНСЕН (Vincennes), варош (45 000 ст.) у Фрц. на р. Сени, предграђе Париза.

ВЕНТИЛ (сплат.), машински део који служи за испуштање (испусни), пропустање (пропусни), гушење (прпгушни) или заустављање (зауставни) гасова и пара. **В. сигурности**, пропуста гас или пару кад притисак код парних котлова, затворених судова са гасом итд. пређе извесну границу.

Вентилација, проветравање. **Вентилатори**, справе којима се гасови натурују на кретање; гл. део чине лопатиче (покретно коло) које захватају гас при својој обраћању; употребљују се за обнављање ваздуха, исисавање прашине и лакших предмета, потискивање гасова итд. **Вентилне цев**и, укупчавају се испред рентгенских цевима ради затварања пута струји високог напона у обратном праву; сличне су рентгеновним цевима и раде само под пуним вакуумом.

ВЕНТИМИЉА, варош (16 000 ст.) у Ит. на обали Лигуриског М.

ВЕНТРАЛАН (лат.), трбушни; припада трбуху; лежи према трбуху; супр. дорзално. **Вентрикулус** 1) желудац. 2) неке шупљине у човеком телу: коморе мозга (v. cerebri) и др. **Вентрофиксација матереце**, операција при којој се ради исправке неправилног положаја м. (ретроверзија и ретрофлексија) привиња њено дно за предњи трбушни зид.

ВЕНТУЗА (лат.), чашица, у виду малог стакленог звона; ставља се на одређени део тела, пошто се претходно у њему загревањем разреди ваздух; привлачи на површину крв из органа у дубини и ослобађа те органе од навале крви; ставља се најчешће код плућних обољења, нарочито код запаљења плућа.

VENUS STATIS, у рим. праву еманципација малолетника старијих од 20, а млађих од 25 год.; уведена у 3. в.; давана царским указом.

ВЕНУС → Венера.

ВЕНЦЕСЛАВ → Већеслав.

ВЕНЦЛОВИЋ Стефановић Гаврило, писац и проповедник 18. в.; радио у ст. калуђерској традицији кад је, вероватно приликом вел. сеобе Срба 1690., прешао у Мађ., унео у свој рад нешто нових погледа у рус. антикат. духу; као беседник почео први од књиж. писаца 18. в. да уноси у своје списе више нар. језика; мада је претежно, ипак, наставио традицију ст. шк.

ВЕНЧАНИЦА 1) венчана кошуља, код варошког стан. од скупоцепог платна, а на селу обично богато везена; у околних Скопља се зове црна кошуља; готово сва извезена првим кошцем; разирен обичај да се в. чува и да се у њој и сахрањује; данас се по варошима назива в. и венчана хаљина. 2) извод из књ. венчаних, којим се доказује постојање венчања.

ВЕНЧАЊЕ, свечани акт којим надлежна власт констатује да су младици склопили брачни уговор; није било нужно и обавезно до 9. в.; увео га виз. цар Лав Филозоф (→ брак).

ВЕНЧАЦ, пл. (658 м) у Шумадији, з. од Тополе.

ВЕНЧИ 1) → цвет, круница. 2) → венац.

ВЕНЧОУ, варош (200 000 ст.) у Кини на обали И. Кинеског М.

ВЕЊА → клека.

ВЕО, танка тканина за покривање или украс; у флотор.: 1) хемиски, наступа под утицајем неправилно састављеног развјаџа или услед тога што мрачна соба пропушта актеначне зраке; у овом случају дела површина негатива постаје покривена танким слојем сивог металног сребра; 2) ивични се испољава после развијања у виду тамних ивичних трака; јавља се на исувише старим или неправилно чуваним плочама.

ВЕПАР, м. свињско грло кастрирано и употребљено за товљење; има много укусније месо него од некастрираног; → свиња.

ВЕПСИ, Сав. Чудн. зап.-финеки народ (33 000) на јз. обали Јез. Оњега и око г. тока р. Ојата; нагло се претапају у Русе.

ВЕР, рим. намесник на Сицилији у 1. в. пре Хр.; озлоглашен због корупције и насиља које је вршио над грађанима, због чега га Цицерон нападао и оптуживао; прогнан и осуђен да плати отштету.

ВЕРА 1) у флз.: лична свест или уверење о истинитости нечега без доказивања (супр. знању). 2) религија (лат.), веровање да постоје неке силе које човек у свом осећајном животу сматра узроцима постојања и збивања у околиној прир. и у самом људском роду; према томе р. по својој суштини у супротности с науком која испитује узроке и односе појава само на основи чињеница; тако дефинисане р. има на целом свету и нема парода код које не би било таквих претстава; ни у 1 научној обл. није у току 18. и 19. в. било толико промена у схватањима као у обл. проучавања порекла и развитака р.; веома дуго држала се теорија Е. Тајлора по којој анимизам био почетни ступањ у развиту р.; у новије време постављена (Т. Пројс и др.) теорија о **преанимизму**, као још старијем ступњу, на којем човек јединоставно верује да може магиским радњама и обредима утицати на др. људе и део спољни свет и њима располагати; првобитно у тим магиским радњама нема још никаквих претстава о вишим бићима, него се заснивају само на веровању у моћ утицања лица које их врши; веровање у душе и др. натчулна бића је млађег поретка и настало у вези са чаробништвом; иначе најстарији и најразвијенији облик р. → анимизам с веровањем да у сваком бићу и предмету има душа; из тог облика развили се **магизам**, особито поштовање душа умрлих предака, и **анимализам**, веровање да и животиње имају душе те да су бића равноправна човеку, чак и јача од њега (само 1 облик анимализма је и → **тотемизам**, веровање да поједине групе воде порекло од одређених живот. врста или да су под њиховом заштитом); често се замишља да су разни предмети из мртве прир., особито небеска тела (Сунце, Месец, звезде итд.) седишта таквих јаких духова, што води ка **демонизму**, веровању у самостална натприр. бића (ослобођена веза с телесном душом и душама предака), која често имају натприр. силе и могу да утичу на судбину човеку (само 1 облик → **фетишизам**, код које се замишља да тако биће станује у неком одређеном предмету); **демонизам** је највиши облик анимизма и прелаз ка деизму, веровању у богове, које настало из претстава о утицају невидљивих сила, у вези с претставама о духовима и демонима, и то тако да су поједине врсте људске активности, невоља или живања (успех у лову, глад, смрт и сл.) доводе у везу с одређеним силама, које су назване боговима; намеђу богова истичу се онда

особито они који се сматрају творцима света и узроцима збивања; као и остали облици р., ни веровање у богове није свуда исто: уређени системи веровања у богове само код култ. народа; деле се на **монотеистичке р.**, с вером у 1 бога, творца и свемогућег, и **политеистичке**, с вером у више богова; гл. **политеистичке р.**: ст. грч. и рим. р., будизам, конфуцијанство, браманизам и др., а **монотеистичке**: јуданизам (мојсијство, јеврејство), ислам и хришћанство, данас р. с највећим бројем присталица. Берска схватања налазе најбоље и највишег израза у → культу, чији гл. елементи: врачање (чини, магија), чиих трагова има и у вишим р., жртве и молитве с установом свештенства. Док су код нас појмови р. и морал нераздвојни, првобитно а и код данашњих примит. народа р. нема никакве везе с моралом, који се заснива на јавном мишљењу и друштв. конвенцијама, независним од веровања, мада ни свим нижим облицима р. нису савим стране етичке идеје (претставе о загробном животу који условљен делима за земљ. живота или начином смрти и сл.); али тек код виших облика р., монотеистичких и политеистичких, у круг верских идеја улазе и етички елементи: љубав према ближњем, «страх божи», обећање и вера у награду или казну после смрти итд. У друштв. животу р. била увек од огромног значаја, а до фрц. револуције важан услов за уживање прив. права; у Србији до берлинског конгреса Јевреји нису имали права на непокретности, а у свим доцнијим уставима начело да верска припадност нема утицаја на уживање грађ. права. Вел. верске заједнице издвојене често на мање групе, тзв. **конфесије** или **веросповести**, које се међу собом слажу у осн. учењу, а разликују у појединим догмама или обредима; тако нпр. хришћ. раздвојене на православне, католицизма и протестанство (а ове конфесије се опет деле на секте), ислам на шиитски и сунитски. Почетком 1935. бројно стање конфесија било: хришћ. (кат. 409, прот. 216, прав. 154, осталих 10 мил.) 789 мил. мојсијевци 14,6 „ парси 0,11 „ муслимани 302 „ источно-аз. р. (конфуцијанци, таонисти и р. с култом предака 332, будисти и шантоисти 242 мил.) 574 „ хиндунсти, сикхи и џаини 381 „ примит. р. 88 „ слоб. мислиоци, атеисти, без конф. 38 „

О конфесијама у нашој земљи → Југославија. **Државна в.**, коју држава повлашћује; у Краљ. Србији и-прав. вера била по чл. 3. Устава од 1903. г. в., док по чл. 18. истог Устава др. признате в. биле слободне и под заштитом зак.; по Уставу Краљ. Југосл. од 1921. не постоји д. в., а није проглашена ни деоба црк. и државе; по чл. 11. зајемчена слобода в., зак. признате веросповести равноправне, под држ. надзором, али нису држ. установе. **Берска друштва**, организована удружења за вршење заједничког култа, призната од државе. **В. мир. уговори** о правима прот. у Нем.; било их 4: **виренбуршки** (1532.), **пасавски** (1552.), **аугзбуршки** (1555.) и **вестфалски** (1648.). **В. настала**, предавање веронауке у свим цк. као обавезног предмета, под надзором црк.; за ваншколску омладину недељом. **В. ратови**, борбе између ркат. и прот. почетком п. в., назване реформацијом; најкрвавији у Хол. (1566.-1581.), где довели до одвајања од Шп. и проглашења хол. рпб.; у Фрц. (8 ратова; 1562.-1598.) и Нем. и Аустр. (30-год. рат, 1618.-1648.).

БЕРА КРУЗ 1) мексиканска државница (71 896 км²; 1 376 900 ст.) на Мексику. Зал.; гл. место Јалала. 2) варош и пригариште у → 1); инд. дувана.

БЕРАМОН, фабр. препарат; садржи веронал и пирамидон; употребљава се у виду таблета против неуралгијских болова.

БЕРАЦА (индиски), покривен простор испред неке зграде, окружен стакленим спољ. зидовима и спојен с унутр. просторијама стакленим вратима.

БЕРБАЛАН (лат.) 1) усмен. 2) глагољски. **В. дефиниција**, прсто именоване неког предмета. **В. нота**, дипломатски акт, без потписа, предан као потсетник на усмене преговоре. **В. форма**, ст. облик неких правних послова у рим. праву, закључиваних одређеном формулом коју су странке морале да изговоре. **Вербализам**, празно гомилање речи и речевица, често без икаквог значења, у циљу да се скриве сопствено незнање и да се олени слушаца. **Вербалист**, човек који више полагаје на речи него на њихову садржину. **Вербаљатер**, речима; дословно.

БЕРЕБИЦИ Иштван (Verböczy, 1458.-1541.), мађ. краљ. намесник, чувен кодификатор мађ. зак.; његов *Tripartitum juris* важан извор мађ. правног живота.

БЕРБИЦКИ Михаил (1845.-1870.), малорус. композитор хорава, миса, 12 рапсодија и др.

БЕРВИЈЕ (Verviers), варош (44 000 ст.) и живо трг. место у Белг.; инд. тепиха и др. ткањина.

БЕРГА Ђовани (1840.-1922.), ит. приповедач и рома-нописац, 1 од првих значајнијих реалиста у новијој ит. књиж.; најбоље му приповетке из сицилијанског живота: *Сеоске приповетке*, *Живот у пољу*, и романи: *Дон Каудолоно* и *Нерасположење*; поред тога писао и драме: *Кавалерија рустикана* и др.

БЕРГЕЛАНД Хенрик (1808.-1845.), норв. песник; отпочео борбу са претставницима данске културе у Норв. и потстакao на врх читаво покољење; гл. дело: *Човек*. Издао већи број песама, од којих најзначајнија поема *Енгл. пилот*.

БЕРГИЈЕ (Виргилије) Публије Марон (70.-19. пре Хр.), најчувенији рим. песник; поред неких мањих песама написао *Буколике*, *песме о пастирима*, *Георгије*, *песме о земљр.*, *воћарству*, *сточарству* и *пчеларству*, и *Енејиду*, јуначки спев у 12 песама о тројанском јунаку и претку Латина Енеји, који после пропасти Троје дошао у Ит.

БЕРДАНДИ, норв. богиња; једна од 3 → Норне.

БЕРДЕН (Verdun), утврђен град (17 000 ст.) на р. Мези у си. Фрц. За све време свет. рата око В. вођене крваве борбе; 1916. Немци противу њега предузели офанзиву (21./2.), која трајала све до пред крај јуна исте год. (20./6.); почетком јула (1./7.) Французи предузели контрафанзиву и успели да поврате све изгубљене положаје; у тим борбама изгинуло око 550 000 Француза и исто толико Немца. **Верденски уговор**, закључен 843. између наследника Карла Вел.; њиме Карлова држава подељена на 3 дела: *Лотрингију* с Ит., Фрц. и Нем.; отад почиње засебан развој Фрц., нем. и ит. народа.

БЕРДИ Ђузепе (1813.-1801.), ит. оперски композитор, сву драмску снагу израза стављао у глас, али се служио и хармонијом и динамичким контрастима; пред публику 1. пут изишао с опером *Оберто* (1839.), а славу стекао операма: *Науходоносор*, *Риголето*, *Трубадур* и *Травијата*, *Бал под маскама*. У доцнијим делима: *Дон Карлос*, *Анда*, *Отело* и *Фалстаф* осећа се Вагнеров утицај. Поред опера компоновао: *Те Деум*, *Стабат Матер*, *Реквијем* итд.



БЕРДИК (лат. veredictum), пресуда поротног суда; у ширем смислу: пресуда уопште.

БЕРЕНИК, **вереница**, лица која су обећала лицу супр. пола ступање у брак; док траје њихов веренички однос не смеју ступати у н. брачне преговоре, али могу тај однос да раскину простом изјавом; зак. их сматра за блиске својаке. **Веренички дар**, оно што вереници дају један другоме у знак важње; у случају раскида вериде крива страна враћа в. д.; ако је до раскида дошло без кривих или по узajамном споразуму д. су дужне да врате обе стране.

БЕРЕСАЈЕВ В. (* 1867.), рус. белетрист и есејист; у приповеткама лриказује радничку класу и интелегенцију (гл. дела: *Лекарски записи*, *У хор-сокаку*, *У рату* (мемоари) итд.).

БЕРЕСИЈА, почек, причек, кредит; дати на в.: давати на почек.

БЕРЕЦ, нар. коло уз → сопиле: коловођа игра с вереницом или са сестром; играчи и играчице стоје један иза другог.

БЕРЕШ Славко (* 1887.), карикатурист: гл. радови у заребачком шаљовном листу *Коприве*.

БЕРЕШЧАГИН Василије (1824.-1904.), рус. сликар; гл. претставник рус. реалистичког сликарства из 2. половине 19. в.; постигао снажне ефекте својственим колоритом; доносио с путовања по ср. Аз. и И егнотр. богате слике разноврсних мотива; одлазио на бојишта (у рус.-тур. и рус.-јап. рату), погинуо пред Порт-Артуром при потапању крстарице Петропавловск; мотиви: сцене из рата, ист. композиције, портрети. слике из нар. живота итд. Гл. дела: *Апостола ратова*, *Наполеон у Москви* и др.

БЕРЗАТИЛНОСТ (лат.), променљивост, непостојаност, окретност.

БЕРЗИЈА (лат.), схватање, излагање нечега другачије него што је пре тога било познато: слободнији превод. **Верзиран**, упућен, посвећен.



ВЕРЗИФИКАЦИЈА, наука о састављању стихова. *Versus fescenini*, раскалашне песме ст. Римљана; посочице певане о свадбама.

ВЕРИГЕ, теснац у Воки Которској; води из Тиватског Зал. у Рисански и Которски; најужи му с. део (око 300 м).

ВЕРИГЕ ЧАСНЕ, празник (29./1. по н.) у спомен изабављена из тамнице ап. Петра и Јована на тај начин што им сами ланци (в.) спаи с руку.

ВЕРИДБА, уговор између 2 лица различитог пола о међусобном будућем ступању у брак (→ вереник).

ВЕРИЖНИ РАЗЛОМАК → разломак. **В. рачун**, у аритметици поступак којим се, вишеструком применом правила тројног, израчунава однос 2 величине. **В. трговина**, у којој роба пролази кроз руке посредника док доспе од произвођача до потрошача; по потрошача штетна, јер сваки препродавач извлачи корист, па је роба скупља.

ВЕРИЗАМ (ит.) 1) уобичајени назив за новији реализам у ит. књиж. и ум. 2) правац у оперској муз.; узимање мотива из реалног, свакодневнoг нар. живота; почео Вердијем и Визеовим операма; његови први претставници: Маскани (Кавалерија Рустикана) и Леонкавалло (Бајачо).

ВЕРИЈА, Караферија, варош у грч. Македонији (16 000 ст.), на р. Вистрица (Халиакмону); у срп. споменцима ср. в. позната под именом Бер; била у границама Душанова царства; инд. ткст. и уља; трг. вина, вова, памука; жел. ст. на прузи Битол-Солун.

ВЕРИСХОФЕН, село (4 000 ст.) и бања у Баварској (Нем.).

ВЕРИФИКАЦИЈА (лат.), проверавање; у флз. метод којим се утврђује како се дошло до извесног сазнања; потврђивање хипотезе чињеницама. **В. исприва**, посао суда у парничном поступку ради утврђивања од кога потиче поднета исправа. **В. посланичких мандата**, преглед пуномоћства нар. посл. решавање о поднетим жалбама на избор и оснажење или поништење избора; по свим нашим уставима в. п. м. остављена Нар. скупштини (сем Устава од 1901. који чл. 46 поверио в. п. м. општој седници Касац. суда); по Уставу и Зак. о изборима нар. посл. од 1931., резултат избора утврђује Гл. бирачки одбор и издаје изабраним посланицима пуномоћства; свој записник о том Гл. бир. одбор упућује са свим актима Нар. скупштини, којој се шаљу и све жалбе против избора, а она одређује у самом почетку верификациони одбор који проверава пуномоћства, жалбе и изборна акта и коначно оснажује избор и дата пуномоћства, или их поништава због повреда закона.

ВЕРКУТА → вирак.

ВЕРЛЕН Пол (Verlaine, 1844.-1896.), најпознатији фрц. песник символизма; непоправни боем; као песник дао интимну исповест свога живота и својих сањарења, пуну лиризма, маште и нежне сетге; мајстор звучног стиха; гл. дела: Галантне свечаности, Романсе без речи, Мудрост, Љубав, Срећа.

ВЕРЛХОФЉЕВА БОЛЕСТ, настаје услед промена састава крви (смањен број тромбоцита); знаци: склоност ка крварењу под кожом у виду прено-модрих пега или већих крвних подлива; у слузокожама (крв у мокраци, столица, испљувку); из носа, крварења трају дуже.

ВЕРМАН Карл (1844.-1933.), нем. историчар ум.; гл. дело: Ист. уметности.

ВЕРМЕР Јан, ван Делфт (1633.-1675.), хол. сликар; радио ентеријере, пејзаже и портрете; 1 од највећих ум. светлости и простора, колорист вел. стила; гл. дела: Девојка с турбаном, Поглед на Делфт, Жена с писмом, Млекарка, Улица у Делфту, Слика у атељу.

ВЕРМОНТ, једна од САД (24 770 км²). Стан. (360 000) се баве земљр., сточарством и инд. (дрвета, хартије, животињих намирница, ткст.); гл. град Монпелје.

ВЕРМУТ → бермет.

ВЕРН Жил (Verné, 1828.-1905.), фрц. писац; почео с поз. комадима; нашао прави пут и стекао популарност авантуристичким романима с научном подлогом, у којима су предвиђени многи модерни проналасци и подвизи; гл. дела: Пут око земље за 80 дана, Путовање са Земље на Месец, Царев гласник и др.

ВЕРНЕР Алфред (1866.-1919.), нем. хемичар; заслужан са својих радова из стереохем. и науке о валенцама; поставио тзв. координатну теорију и уве-



појам парцијалних валенца, којима изазвао читав преокрет у теориским схватањима, нарочито с обзиром на неорг. хем. једињења.

ВЕРНИГЕРОДЕ, варош (20 000 ст.) и ваздушна бања у Магдебургу (Нем.); инд. (метала, дрвета, дувана).

ВЕРНИЈЕ Пјер (Vernier, 1580.-1637.), фрц. математичар, пронашао новијус који се назива и његовим именом.

ВЕРНИКЕОВА ОБЛАСТ, место на горњој вијузи слепоочног дела мозга чије обољење повлачи за собом тзв. сензорну афазину, тј. губитак способности за разумевање речи које други изговара.

ВЕРНИСАЖ (фрц.), отварање ум. изложбе, на које имају приступ само позвани.

ВЕРНОСТ → брачна верност.

ВЕРНО Пјер-Виктирјен (Vergniaud, 1753.-1793.), фрц. револуционар, присталица Федерализма; ухапшен са жироидницима и гијотиниран.

ВЕРОВАЊЕ, субјективно признање истинитости неког начела или нечијег тврђења, без објективних доказа те истинитости. **В. народна, празноверје, сујеверје**, скуп појмова и схватања, изражених у објашњавањима и погледима на свет, која постоје и одржавају се у народима са вишом рел. (хришћ., јудазам, ислам и сл.), мада их те рел. не признају; обично остаји ранијих верских или научних схватања (в. у натприр. моћ човека и владање природом, објашњења појава у свету, в. у духове, тумачење снова, гатање, врачање, бајање); могу бити и позајмице од страних народа и култура. Хришћ. црк. бориле се против в. н., али их нису искорениле. У нашим в. н. има елемената из ст.-сл. и арске рел. и элем. примљених из рел. балк. и источњачких народа (нпр. русалије, ђаво); и хришћ. дало доста материјала за в. н. (нпр. претставе о богу, анђелима, светитељима итд.).

ВЕРОВАТНОЋА 1) мат., априорна ($w = \frac{a}{n}$), разломак чии бројитељ (а) претставља збир свих повољних, а именитељ (n) свих могућних случајева 1 догађаја, под претпоставком да су сви догађаји подједнако могућни; вредност тога разломка креће се од нуле до 1; вредност $w = 1$ за а = n претставља сигурност, а $w = 0$ за а = 0 претставља немогућност. 2) искуствена, однос повољних случајева према броју случајева који су стварно покушавани. 3) научна, објективно засновани степен очекивања разних резултата који по могућству могу произићи из извесних услова. 4) статистичка, број поредака у којима се може замислити остварење извесна расподела. 5) флз., начин важења 1 суда добивеног аналогним закључивањем или непотпуном индукцијом. Рачун в. н. грана мат. која се бави израчунавањем в.; прве основе јој дали Паскал и Ферма, затим Јакоб Бернули, Вошковић, Лаплас и Гаус; потекао је од игара на срећу (кардарне игре); примењује се у теорији грешака (теорји најмањих квадрата), у физ. (теорија гасова и кванта), у биол. (наслеђивање), у статистици и осјагурању.

ВЕРОВНИК → поверилац.

ВЕРОДИГЕН, фабр. лек; гл. састојак → дигиталис; употребљава се код обољења срца.

ВЕРОЗАКОНСКА ЗАКЛАДА, осн. за Хрв. и Слав. 1781., наредбом аустр. цара Јозефа II одузимањем већег дела имовине црк. и мањ.; намењена искључиво потребама ркат. црк., првенствено за плату свешт.

ВЕРОКИО Андреа дел Вергошчио, 1436.-1488., ит. вајар и сликар, највећи реалист међу фирентинским ум. из 2. половине 16. в.; уч. Леонарда да Винчи; изradio више попрсја, међу којима и браће Медичи, неколико кипова (Давид) и много рељефа (богородице са дететом); гл. вајарско дело: споменик Колеонија у Вен.; од слика му је најважнија Крштење.

ВЕРОНА, гл. град (154 000 ст.) истоимене провин. у с. Ит., на р. Адиги; лепо уређен град; обновљен ст. амфитеатар, тврђава; више тргова, палата и споменика; у ср. в. седиште и. готског краља Теодорика Вели.; инд. оружја и свиле.

ВЕРОНА Анте (1867.-1930.), судија и правни писац, нарочито у обл. поморског права. 1920.-1925. члан Стола седморице; у Загребу осн. друштво за помор. право.

ВЕРОНАЛ, фабр. назив за дијетил-барбитурну киселину; бео прахак, горка укуса, тешко растворљив у води; употребљава се против несанице, а у сасвим малим количинама додаје се другим средствима за ублажавање болова; изазива сањивост и умор, а код осетљивијих особа главобољу, муку и повраћање; у вел. количинама јако отрован.

ВЕРОНЕЗЕ Паоло (1528.-1588.), псеудоним ит. сликара П. Каљариа; изразито декоративан ум.; нај-



више радио вел. митол. и рел. композиције за зидове и таванице вел. палата и црк.; раскопан колорист, мајстор у расподели вел. људских маса и у давању свечаог тона сценама у којима се прославља вен. и ђено богатство. (На сл.: св. Себастијан од П. В.).

ВЕРОНИКА св. 1) Јеврејка која је по предану пружила Христу, који је носео крст, мараму да обрише зној, па је на њој остао Христов лик. 2) ит. калуђерица; истакла се строгим испосништвом.

ВЕРОНИКА (Veronica, фам. Scrophulariaceae), биљни род чији претставници расту на свим континентима и у свим регионима: 1- или вишегод. биљке, наспрамна листа, цвета појединачна или груписана у гроздасте цвасти; има око 240 врста, од којих преко 30 у Југосл.; све су зељасте; у шумама и на ливадама честе: **змијина трава** (*V. chamaedryus*), вишегод. плава цвета у гроздастој цвасти, распрострањена по целој Евр. и з. Аз.; **разгон** (*V. beccabunga*), вишегод., азурно-плава цвета; расте на изворима, у потоцима; распрострањена у готово целој Евр., Аз. и с. Афр.

ВЕРСАЈ (Versailles), град (87 000 ст.) у Фрц., 18 км сн. од Париза; седиште Фрц. краљева (1672.-1798.) и рпб. владе (1871.-1879.). **Версајски двор**, огромна грађевина, подигнута за владе Луја XIV, дуга око 530 м, са широким крилима, огромним парком и раскошним водоскоцима; на њеном зидању били запослени скоро сви фрц. архитекти из 2. половине 17. и 18. в. (Лево, Мансар, Габриел, Кот); декоративним, сликарским и вајарским радовима највише руководио Лебрен, а од вајара највише радили Жирарден и Коазево; планове за парк дао Ленотр. У салама двора и салонима Тријанона јасно се разликују стилови Луја XIV, Луја XV и Луја XVI. **В. мир** 1) закључен 3./9. 1783. између Енгл. и Фрц. после рата за независност САД. 2) закључен после свет. рата између Нем. и њених противника, на конференцији која је трајала скоро 6 месеци (18./1.-28./6. 1919.); на њој је узело учешћа 24 држава, али је уствари све одлучивао Комитет четвориле (Вилсон и мин. иностр. послова Енгл., Фрц. и Ит.) чије су седнице биле тајне. **В. уговором** Нем. изгубила Алаас, Лорену, Шлезвиг, Познањ, део Шлезиге и све колоније, које су поделиле Енгл., Фрц., Белг. и Јап.; уговор подељен на 15 делова и 40 чланова; 1. део садржи Пакт Друштва народа, а 13. део одредбе о међународној организацији рада. **В. примирје**, склопљено 1871. између Нем. и Фрц.

VER SACRUM (лат.: св. пролеће), ст. рим. обичај житивања Марсу или Јупитеру од пролећне жетве.

ВЕРСТОВСКИ Алексеј Н. (1799.-1862.), рус. композитор; искористио као и нар. мотиве; компоновао 6 опера, водвиље, кантате и др.

VERTE (лат.), окрени!

ВЕРТЕБРА (лат.) → пршљен. **Вертебралан**, припада пршљену или кичми, или лежи према њима.

Вертеbrate (vertebrata) → кичмењаци.

ВЕРТЕКС (лат.), највиша тачка главе; → теме.

ВЕРТЕР, јунак познатог Гетеовог романа **Патње младог В.**, у којем достиже врхунац покрет сентименталности 18. в.

ВЕРТИКАЛ (лат.), круг у којем раван повучена кроз вертикалу сече привидни небески свод. **Вертикала**, правац који заузима ковац умиреног виска.

Вертикалан, управан.

ВЕРТХАЛМ Е. (1864.-1920.), проф. гинекологије и акушерства на бечком унив.; чувен са свог оперативног метода (проширена тотална хистеректомија) за лечење рака материце.

ВЕРЋЕЛИ, варош (38 000 ст.) у сз. Ит. на р. Сезији; код ње Марије потукао Цимбре (101. пре Хр.).

ВЕРУКЕ (лат.) → брадавце.

VERUM PRETIUM (лат.), права прометна вредност.

ВЕРФЕЛ Франц (Werfel, * 1890.), нем. књиж. из Прага, експресионист, најјачи у лирици; писао и драме, новеле и романе; проповеда н. чојство којем није идеал тотал човек и сила, већ братска солидарност; гл. дело: **Ми смо** (песме).

ВЕРХАРЕН Емил (Verhaeren, 1855.-1916.), Белг. песник; богат маштом, осећањем стварности и племенитим соц. тежњама; у својој дубокој и ориг. лирици спајао реализам са символизмом; опевао пределе, вароши, људе и масе из свог завичаја; гл. дела: **Фламанци**, **Вечери**, **Сва Фландрија**.

ВЕРХЊЕ УДИНСК, гл. место (30 000 ст.) аутономне аз. државе Буријатије у СССР.

ВЕРХОЈАНСК, варош (500 ст.) на р. Јани у и. Сибиру; позната у геогр. због веома ниске тмпт. (ср. Јан. —49; ср. Јул. 16; сн год. —17; најнижа забележена —69,8°).

ВЕРЦЕЛА → Верхела.

ВЕРЦИНГЕТОРИКС, галски племић који је 52. пре Хр. подигао у Галији буну против Цезара; предао се Цезару код Алезиге; одведен у Рим и бачен у тамницу, а доцније погубљен (46. пре Хр.).

ВЕСЕКС (Wessex), краљевина Англо-Саса у Енгл., осн. у 5. в.; трајала до 1013. г.

ВЕСЕЛ 1) Јохан (1748.-1785.), норв.-дански песник, познат као писац народних, од којих најзначајнија: **Љубав без чарапа**. 2) **Косски Иван** (1798.-1884.), слов. песник, незаслужено укљива вел. глас, поглавито због родољубиве тенденције својих иначе слабих песама; код Словенаца једно према сматран за Прешерновог такмача. 3) **Фердо** (* 1861.), сликар, као присталица реализма радио скоро искључиво жанр и портрете; затим пришао импресионизму; његових слика има у Нар. галерији у Љубљани.

ВЕСЕЛИ Адолф (Vesely, * 1886.), чсл. песник и преводац; гл. дела: **Говор земље**, **Деца и море**, **Лирска душа Југосл.** (антологија).

ВЕСЕЛИНОВИЋ Јанко (* 1862, у црнобарском Салашу, † 1905, у Глоговцу, у Мачви), приповедач; савршио уч. шк. и служио као уч. у Мачви и Шапцу, где и почео свој књиж. рад; писао топле, лирске инспирисане приповетке из прилично идеалисаног сеоског живота. Његов таленат имао својину, али и краткотрајност пољског цвета; писао много и лако, али без јаког удубљавања и ум. уобличавања. 1886.-1905. објавио више збирки приповедака: **Слике из сеоског живота**, **Пољско цвеће**, **Од срца срцу**, **Рајске думе**, **Зелени вајати**, **Стари познаници** и др. и поеву приповетку **Сељанка** (1893.). По прелазу у Београд почео да пише приповетке из боєгр. живота и соц. романа, али у том није имао успеха; 1898.-1901. издавао књиж. лист **Звезда**, а 1904.-1905. уређивао часопис **Дело**. Његов популарни роман **Хајдук Станко**, комбинација предана, ист. и маште, имао леп успех код публике, као и комад **Видо**, који је израдио са Д. Брачком.

ВЕСЕЛИ КОСЕВИЋ Јован (1798.-1884.), популаран слов. песник; има заслуга за ширење нар. свести.

ВЕСЕЛОВСКИ Александар (1838.-1906.), рус. филолог, књиж. историк, проф. унив. и академик; веома плодан писац; уредно проучавао књиж. струје, мотиве, појаве. Гл. дела: **Ист. развоја хришћ. легенде**, **Из ист. романа и новеле**, **Поетика** и др.

ВЕСЛАЊЕ, веома омиљен и користан спорт, познат још ст. Грцима, који сваке год. приређивали утакмице; данас највише развијен код Енглеза, а код нас на Прим.; в. јача и очвршћава обнажено тело, јер изазива дубоко и убрзано дисање, убрзан крвоток, јаче пуњење крвних судова, складно и равномерно вежбање и јачање мишића; смеју му се одавати само они који имају здраво срце.

ВЕСЛАР (Hydrous piscus), 4 см вел. црна буба, биљојед; живи у стајаћим слатким водама, размножава се из јаја смештених у нарочиту чауру, која плива на води. Ларва грабљива (→ сл.). **Весларица** (Notonecta glauca, ред Rhynchota), водена стеница са задњим ногама у облику весала, плива окренута трбухом нагоре; грабљивица; убој болан.

ВЕСЛИ Џон (Wesley, 1703.-1791.), енгл. пастор, осн. методистичке секте у Оксфорду; извршио морални препород енгл. народа са групом студената оксфорд. унив. познатом под именом **дерана**.





1. Ђ. Јовановић (* 1875.); Србија. — 2. Т. Росандић (* 1874.); Анђео. — 3. С. Роксандић (* 1878.); Дечко са змијом. — 4. И. Мештровић (* 1883.); Мојсије. — 5. И. Мештровић; Краљевић Марко. — 6. И. Мештровић. Мајка. — 7. И. Мештровић; Женски кил. — 8. И. Мештровић; Баханткњиња. — 9. Ф. Кришинић (* 1897.); Рибари.



1. И. Рендић (1843.-1932.): Робиња на пазару. — 2. Р. Франгеш-Михаиловић (* 1872.): Краљ Томислав. — 3. Р. Валдец (1897-1929.): Споменик Доситеју Обрадовићу. — 4. А. Августинчић (* 1900.): Надгробни споменик. — 5. Иво Кердић (* 1881.): Златарево злато. — 6. Ф. Краљ (* 1895.): Христос. — 7. Дујам Пецић: Починак. — 8. Т. Кос (* 1896.): Маске. — 9. Ј. Урбанија (* 1877.): Породични портрет.

ВЕСНА, богиња пролећа и младости код ст. Сл. **ВЕСНИК** 1) лице које носи вести. 2) нуџијус, у праву: лице које преноси вољу свога властодавца при закључивању правних послова. 3) у вој. лице које носи поруке 1) команданта другом, ради одржавања везе.

ВЕСНИЋ Миленко (1862.-1921.), проф., политичар и дипломат; покренуо и уређивао часопис **Правник** (1892.-1893.); као радикални првак био мин. просвете (1893.) и мин. правде (1906.), а у коалиционој влади председник (1920.); истакао се нарочито својим дипломатским радом, као посланик у Паризу (1905.-1921.), с малим прекидима, делегат на лондонској конференцији 1913. п на париској конференцији мира 1919.



ВЕСПАЗИЈАН Тит Флавије, рим. цар (69.-79.); извикали га за цара војници док је ратовао са Јеврејима; у походу на Рим победио Вителлија, који је погинуо; бринуо се за народ и благостање у земљи; подигао у Риму много величанствених зграда (коLOSEум и др.).

ВЕСПЕР Вил (*1882.), нем. књиж.; писао Меме под утицајем Ајхендорфа (Венац живота) и Мерица, и ист. приповетке: **Лутерова младост**, **Путовања Уриха Хутена** и др.

ВЕСПЕРА (лат.), у кат. црк. вечерња служба.

ВЕСПУЧИ Америго (1451.-1512.), Фирентински трг. и путник; учествовао у откривању Венецуеле; први описао копно које је открио Колумбо; по њему оно названо Америком.

ВЕСТА, рим. богиња ватре и домаћег огњишта; оличење невиности → Хестија. Весталке, свештенице узимане из најугледнијих рим. породица да у крму богиње В. чувају ватру; хоју је по предању муњом упалио Јупитер; уживале вел. углед; заветовале се да ће остати вечито девојке и познати да се ватра не угаси; ако би која преобрегла који од 2 завета, сахрањивана је жива.



ВЕСТЕНД, з. аристократски део Лондона.

ВЕСТЕРВАЛД, план. у Нем. на д. обалу Рајне (657 м).

ВЕСТЕРГЕТЛАНД, Вестерјетланд, з. део Јетланда (Швед.); између Категата и јез. Ветера и Венера.

ВЕСТЕРМАРК Едуард Ал. (Westermack, * 1862.), проф. социологије на лондонском унив. (од 1907.); гл. дела: **Порекло брака**, **Ист. брака**, **Порекло и развој моралних идеја**.

ВЕСТЕРОС, варош (30 000 ст.) на јез. Мелару у ш. Швед., електрохем. и метална инд.

ВЕСТИБИЈ (лат.), у ст. хришћ. храмовима предворје; данас простор кроз који се улази у веће станове и палате; служи и за пролаз у остала одељења; често у непосредној вези са степеништем за горње спратове. **Вестибуларни апарат**, саставни део унутрашњег уха (→ чуло слуха); чине га: **вестибулум** и 3 полукружна канала; инервира га в. живац; служи као орган равнотеже. В. симптом, несвестица, вртоглавица, nystagmus, главобоља и повраћање.

ВЕСТИГУРА (нлат.), у ркат. црк. облачење новака у калуђерско одело.

ВЕСТМИНСТЕР, део Лондона, ја. од Ситија, у којем је краљев двор, мет., палата правде, унив., музеји, библиот. и др. култ. установе.

ВЕСТОПОВ НОРМАЛНИ ЕЛЕМЕНТ → елемент нормални.

ВЕСТФАЛИЈА, пров. (20 211 км²) у з. Нем., чије се стан. (4 800 000) бази на И земљр. и сточарством, а на 3 инд. (хем. и ткст.); има руде (угља, цинка, гвозђа, соли); гл. место: Минстер. **Вестфалски мир** потписан 1648. у Минстеру и Оснабрику; њиме окончан 30-год. рат и објављена равноправност између прот. и кат.

ВЕСТ ХАМ, варош (294 000 ст.) у Енгл.; предграђе Лондона.

ВЕТАР, ваздушно струјање хориз. смисла; настаје услед разлике ваздушног притиска на земљиној површини или у атмосфери. Постоји стални (→ пасати и антипасати), периодични (→ монсуни), дневни (→ данак и ноћник) и месни (локални) в. **Удар в.**, в. на махове, таласи в.; никад не струји ујед-

наченом брзином, већ чини мање или веће у. на махове. **В. првени** → првени ветар. **Ветроказ** 1) справа која показује правац в. (→ ружа ветра). 2) у впов. рукав од белих и црвених платна, подигнут на мотку, на вивци летилишта или на хангару; показује правца ветра, а докнеће и јачину в.



Ветроловка, гвоздена цев за проветравање унутрашњости брода. **Ветролови**, места у којима је в. својом снагом изваљено из корена поједина стабла или читаве групе; јављају се обично на местима где се спроводи прир. подмлађивање или где је посечена суседна шума, која је другу штитила од в.; ако се правремено не уклони изваљано дрвље, може постати расадником инсеката (→ поткорњаци); најефикаснија одбрана је припремање дрвећа, нарочито проредом, на самоствалност; Зак. о шумама прописује остављање шумског плашта, који у случају сече штити суседну шуму. **Ветромер**, справа за мерење брзине или јачине ветра. **Обртни в.** има издубљене полулопте у виду крста или пераја у виду точка, који се обрћу сразмерно брзини ветра; обртаци се преносе на сат који показује у м дужину ваздушне струје која је прешла преко в.; јединицом времена дели се ова дужина и добија се брзина ветра у м/сек. или км на сат. **В. са плочом** показује брзину ветра на основи пригиска који ветар врши на плочу. **Ветрометина**, место изложено ветру; супр. заветрина.

ВЕТЕРАН (лат.), рим. ислужени војник; човек оспособљен на неком послу.

ВЕТЕРИНА, ветеринарство (лат.), наука која обухвата одгајивање стоке, чување, лечење и искористишавање животиња. **Ветеринар**, стручњак за в.; лице које је свршило вет. фак. или вет. високу шк. **В. војни**, лице са свршеним вет. фак. и положеним испитом за рез. официра, после службе у кадру, или нитомац мет. вој. који по свршеном школовању отслужује свој рок; у вој. се прима са чином вет. пор. **Ветеринарски архив**, стручни в. часопис, осн. 1931.; издаје га в. фак. у Загребу. **В. конвенција**, међунар. уговори, којима државе регулишу међусобни сточни промет у циљу сузбијања сточних заразних болести; склапају се обично приликом закључања трг. уговора. Југосл. их закључила с Аустр., Ит., Буг., Мађ., Рум., Грч. и Нем. **В. настава**, почела оснивањем в. шк. у Лиону (1762.) у Фрц.; данас се врши на в. фак. или в. високим шк. које имају скоро све евр. земље; у Јел. постоји в. фак. у Београду и Загребу; за пријем потребан испит зрелости. **В. полиција**, зак. предвиђене мере, у циљу сузбијања и угушвања сточних заразних болести; прописују обавезно пријављивање болести властима, контролу промета са стоком и сточним сировинама и производима, уклањање лешева угуинулих од заразних болести животиња, надзор над сајмовима и кланицама, дезинфекцију итд.; у Југосл. је спроводе в. стручњаци уз сарадњу полицијских органа. **В. установе**, службе за подмирење потреба в. природе; у разним земљама различито организовано. У Југосл. врховну управу и надзор над њима врши Вет. одељење у Мст. пољопр.; по бан. управама постоје в. отсеци у саставу пољопр. одељења и код срезова срески ветеринари; поред овога има ветеринара са спец. службом: делегати на страни (у Бечу и Јел. слободној зони у Солуну), гранични ветеринари, ветеринари код држ. ергела и на експортним кланицама; за в. бактериол. службе постоје: Централни в. бактериол. завод у Београду, бактериол. заводи у Крижевцима и Јубоцима, и Експериментална в. станица у Загребу. Поред овога постоје в. епидемиолошка одељења код Хиг. завода у Скопљу, Бања-Луци и Силитру. Бактериол. завод у Крижевцима и Експериментална станица у Загребу врше и производњу вакцина за в. употребу. Гл. задатак држ. в. службе је сузбијање сточних зараза.

ВЕТЕРН, Ветерско Јез., вел. ј. у ј. Швед. (1898 км²), спојено с Балтичким М. реком Моталом и с Категатом. каналом Гета, Ветерским Ј. и р. Гетом.

ВЕТЕРНИК, план. у Слов. између р. Саве и варошице Козја (Дравска Ван.); висока 712 м.

ВЕТЕРНОРИ, врх (3708 м) на Бренерским Алпима.

ВЕТЕРШТАЈНГЕБИРГЕ, највиша група у тириншким Кречњачким Алпима.

ВЕТМА (тур.), муфтијино писмо; пресуда.

ВЕТО (лат.) 1) у ст. Риму право нар. трибуна да обуставе извршење зак. који се противе нар. интересима. 2) право фрц. краља да обустави извршење зак. са којима се не слаже; дала му га фрц. уставотворна скупштина (1791.). 3) у данашњим рпб. право председника да задржи од проглашавања

зак. предлог који је парламент усвојио; у томе случају предлог се поново враћа парламенту на решавање, па ако буде поново примљен, претседник рб. дужан је да га прогласи. 4) *Libetum V.*, у Пољ. право по којем је од 2. половине 16. в. и незнатан број чланова пољ. сената и сабора могао својим противљењем да онемогући доношење сваког зак. и сваке одлуке.

ВЕТРАНОВИЋ Мавро Никола († 1576.), бенедиктински монах и дубровачки песник; без већег књиж. талента; писао много; неговао нарочито побожну и поучну лирику, а и полит. сатиричне песме; популарна му била највише и развучена побожна драма *Посветилиште Аврамово*; осим ње написао побожне драме: *Сузана чиста*, *Ускрснуће Исукрстова*; имао извесног смисла за иронију, која се налази у доста доброј поеми *Ремета*; алегија *Пелегриније* му довољно јасна.

ВЕТРЕИ, вел. (преко 5000 ст.) село у Буг. (срез Татар-Пазарик); производња добрих вина.

ВЕТРЕЊАЧА 1) млин који место водене покреће снага ветра. Раније их код Јел. било више; данас се местимично одржаве у Војводини, Срему и у неким крајевима Слов. (Слов. Гориче, Дравско Поље). 2) ручна справа за вејање жита. 3) моторна машина за искоришћавање снаге ветра, под снага за ветровите пределе; даје једину снагу, али ради зависно од временских прилика; употребљава се у мањим млиновима и за наводњавање. 4) у виллов. даска повољног облика која се поставља на радилицу мотора у циљу мерења моторске снаге на пробном столу. **Ветровница** → ружа ветрова.

ВЕТУРИЈА, Кориолианова мати, која је својим молбама одвратила сина од напада на Рим.

ВЕЋЕ 1) у ср. в. јавноправни зборови по аутономним, нарочито прим. градовима; делила се на: мала, вел., умољених и тајна; имала различиту надлежност. 2) судски колегијум; у окр. и трг. суду сачињавају га 3 судије, а у апелационом и касационом 5 судија.

ВЕЋЕСЛАВ → Вацлав.

ВЕЋИНА, већи део неког скупа; приликом гласања разликује се апсолутна и релативна в. **Апсолутна в.**, половина гласова више 1. **Релативна в.** се јавља кад се гласа за више разних предлога, па се гласови деле; усваја се онај предлог за који је гласао највећи број гласова, макар он био мањи од половине.

ВЕЋНИЦА, оп. зграда са салом за већање.

ВЕФИК ПАША → Ахмед Вефик паша.

ВЕХЕМЕНТНОСТ (лат.), жештина, наглост.

ВЕЧЕРА СВЕТА, код прот. св. тајна у част стварног, симболичног или духовног присуства Христовог у хлебу и вину.

ВЕЧЕРЊА, служба у хришћ. црк. очи празника. **Вечерњача** → Венера. **Вечерњи науновац** → науновац.

ВЕЧИТИ КАЛЕНДАР → календар. **Вечни жид** → Ахасвер. **В. град**, Рим. **В. светло**, светиљка која стално гори пред кат. олтарима или иконама.

ВЕШАЊЕ, насилна смрт изазвана в. тела конопцем око врата, у самоубилачкој или злочиначкој намери, или у циљу извршења смртне казне; обешени губи свест после неколико тренутака услед застоја циркулације у мозгу; смрт настапа веома брзо. из истог разлога и спреченог дисања. **Помртни знаци** као код → странгулације. **Прва помоћ** → вештачко дисање.

ВЕШТАК, у судском поступку лице које судији износи своје мишљење или олажање о извесним чињеницама на основу свог стручног знања; разликује се од сведока што сведок износи чињенице које је чуо и видео, док в. само објашњава сакупљене или извршене чињенице. **Вештачење**, предузима се у крив. поступку кад се жели да осветли извесно питање, од којег зависи постојање или непостојање извесне чињенице; суд га предузима увек кад је у питању душевна болест, леш, повреда тела, лажан новац, исправа и тровање; њиме руководи суд, а врше га стручна лица.

ВЕШТАЧКИ, произведен, добљен неприр. путем. **В. антена**, специјални в. вод који има сва својства стварне антене, изузев моћ зрачења; састоји се из кондензатора и омских отпора; употребљава се за испитивања у лабораторијама и за регулисање, мерење снаге и др. карактеристика емисионих станица. **В. бисер** → бисер. **В. бутер** → маргарин. **В. вод**, ел. коло састављено од отпорника, кондензатора и самоиндуктивних калемова; може заменити стваран ел. вод; најчешће се употребљава у телегр. и телеф. постројенима ради изједначавања, уравнивања и прилагођавања, а и у лабораторијама да би се апарати и уређаји могли испитати под стварним по-

гонским условима. **В. вуна**, добива се рашчешљавањем отпадака вуне и ст. и п. тканина; помешана са н. вуном, памуком или свилом служи за израду јетинијих тканина; разликује се: **шоди в. в.**, са дугим влакнима; **мупто в. в.**, са кратким влакнима; и **алиака в. в.**, која се добива рашчешљавањем претходно карбонизираних полувунене тканине. **В. дисање**, примењује се у случајевима привидне смрти и обамрлости, која настапа услед вешања, топљења у води, смржњавања, гушења, дављења, сунчанице, пијанства, удара ел. струјом и др. **Пре в. д.** обамрли се ослободи одела и свега што смета слободном дисању, а утопљенику се очисте и уста од муља; затим се положи на леђа, го до појаса, под леђа му се подметне јастук или пресавијено одело да му глава падне уназад, а марамицом се извуче језик из уста да му не би пао на гркљан и запушио га. **Лице** које изводи в. д. клекне, обухватајући кукувке болесника, притиска му грудни кош с обе стране целим шакама, полако али довољно снажно, спреда према леђима, тако да се чује како ваздух излази из плућа; притискивање траје 2-3 сек., затим се с њим нагло престаје и дозвољава се да се грудни кош прошири да би ваздух, као и код прир. дисања, ушао у плућа; после 2' почиње се н. притисање; то се продужава све док болесник не отпочне дисати. **Др. начин** в. д. изводи се кад се стане више главе онесвеслог, па му се обе руке ухвате више лакта и прво чврсто притисну уз грудни кош, а затим нагло дигну више главе да би се изазвало проширење грудног коша; изводи се истом брзином као и претходни. **В. ђубре**, н. **гнојиво** → **ђубрење**. **В. зуби** → **зуби**. **В. извођење** и **одгајавање пилића** → **кокош**. **В. кожа** → **кожа**. **В. магла**, врста в. дима од фосфора или др. хем. материја која при сагоревању дају густ дим; служи за прикривање кретања трупа или за умањивање дејства непријатељске ватре; тхн. дејство исто као код → бојних отрова, само се бомбе и гранате пуне димним, неотровним материјама. **В. оплођавање** → **оплођавање**. **В. пнеумоторакс** → **пнеумоторакс**. **В. свила** → **свила**. **В. удови** → **протеза**. **В. храћење**, врши се код болесника који не могу или особа које одбијају да унесе храну прир. путем: 1) гуменним превом кроз једњак (код парализа и тумора органа усне дупље, код душевних и др. болести); 2) гуменном сондом кроз ноздрву, изузетно (нпр. код деце с парализама мекког непца и ждрела после дифтерије); 3) путем клизме, код случајева где исхрана одозго немогућа (даје се фал. раствор соли или глюкозе, радије него права храна, пошто је код слезокоже дебелог црева ограничена моћ усисавања и асимилација ресорбоване хране); 4) кроз отвор на желуду или дванаестопалачном цреву, изузетно (код рака једњака, односно желуда после извршене операције); 5) поткожним путем (фал. раствори соли и глюкозе); 6) узбизавањем у вене (фал. раствори соли и глюкозе).

ВЕШТИНА, спретност у брзом и тачном извођењу каквог посла или рада стечена вежбањем. **Лена в.** → **уметност**.

ВЕШТИЦА 1) по нар. веровању жена, особито ст., која може да се претвара у лептира или у птицу и да лети; скупљају се ноћу и договорно одређују какво ће зло која учинити; верује се да могу и месец скинути; гл. средство за одбрану од њих је бели лук; веровање било веома раширено у ср. и п. в. и имало злих последица. У ср. и зап. Евр., па и код кат. дела Јсл., вођени од 14.-18. в. процесии против њих са страшним мучењима и казнама за оптужене. **Вештице** (Sphingidae), породица вечерњих лептира добрих летача зделастог тела и дуге сисаљке којом сису цветне сокове. Гусенице имају рог на завршном чланку; → **мртвачка глава**. **Вештичине метле**, нар. назив за жбунасте гране неприр. изгледа у круни трешања, шљива и шумског дрвећа; изазивају их извесне паразитне гљивнице: *Tarphina senai* на трешњи; *T. insititiae* на шљиви; *Melampsorella caryophylacearum* (Acacidium elatinum) на јели итд.; не цветају; изнуравају грану и изазивају онадање родности; сузбијају се једино сасецањем.



VIA (лат.), пут; у пошт. путн. саобр.: преко. **V. Arria**, пут из Рима за Бриндизи; започет 312. пре Хр.; био овичен скупоценим надгробним споменицима, од којих се до данас сачувала гробница Пецилије Метеле. **V. Egnatia**, ст. рим. пут из Драча, долином Шкумбе, на Охрид, Ресан, Битољ, Водену, Пелу и Солун, а одатле за Цариград; најстарија

попечна веза на Балк; данас запуштен. **V. facti**, најпросто, напречац, без околишавања. **V. rustica**, у праву: службеност пољског пута. **V. urbica**, кућна службеност пролаза у кућу. **Vlaticum 1)** попутница, путни трошак. 2) код ркат.: причешће смртника.

ВИБОРТ, Виђури, варош и пристаниште (54 000 ст.) у Финској, на обали Финског Зал.

ВИБРАЦИЈА (лат.) → треперење. **Вибрато** (јт.), дрхтави квалитет тона у гласу или на гудачком инструменту. **Вибрафон** (лат.-грч.), цаз-инструмент, састоји се из металних плоча.

ВИБРИО КОЛЕРЕ, бацаљ у облику запете, проузроковач колере; веома покретан; открио га Кох (1885.).

ВИВАК (*Vanellus vanellus*), птица сродна шљуки, са високим ногама, шареним перјем и перјаницом на глави. Борави по влажним местима и храна се глистама, инсектима и пужевицама. Гнезди на земљи; јаја укусна.

ВИВАЛДИ А. (1658.-1743.). ит. виолинист, оперски композитор; компоновао: преко 20 опера, концерте, трча за 2 виолине и чело.

ВИВАРИЈУМ (лат.), постројење у којем се могу чувати и гајити животиње, сухоземне и водене; → акваријум, тераријум.

ВИВАТ (лат.), живео!

VIVACE (ит.), брзо, живо.

ВИВЕС Јоханес Лудовикус (1492.-1540.), хуманистички филозоф и пед. из Валеније.

ВИВИЈАНИ Рене (* 1863.), фрц. политичар и државник; пријатељ нашег народа; председник владе за време свет. рата.

ВИВИПАРАН (нлат.), животиње које не легу јаја већ рађају младунце (готово сви сисари, извесне врсте пужева, инсеката, риба, даждевњака, гуштера, змија и др.). **Вивисекција**, отварање организма код живих животиња у циљу проучавања функција њихових органа или проучавања метода нових или извесних експерименталних доказа. **Вивификација**, оживљење.

ВИГАН, варош (86 000 ст.) у сз. Енгл.

ВИГАНТОЛ, фабр. име за зрачни ергостерин, мрку, густо течност која садржи витамин Д; употребљава се за јачање костију и ницање зуба код рахитичне дече; продаје се у виду капљица или у виду зрнаца; дуга употреба делује штетно на организам.

ВИГВАМ, конични шатор код индиј. племена Алгонкина (у С. Амер.); сад ознака за све врсте шатора код амер. Индијанаца.

ВИГЕЗИМАЛНИ СИСТЕМ (лат.-грч.) → бројни систем.

ВИГЕЛАНД Густав (* 1869.), норв. вајар, 1 од најзначајнијих савр. ум. у сев. Евр.

ВИГИЛАНТАН (лат.), будан, пажљив, опрезан. **Вигиланти**, међу злочинцима плаћени полиц. достављачи. **Вигилија**, бдење, код ст. Римљана измеђа ноћних стража; у хришћ. црк. часови бдења на богослужењу; дан уочи празника.

ВИГЛЕД → бездан.

ВИГО, варош (53 000 ст.) и пристаниште у Шп., на обали Атланског Ок.

ВИГОВЦИ, визи, напредна странка у енгл. парламенту, образована у 2. половини 17. в; почетком 19. в. стопила се с радикалима у странку либерала.

ВИГУРОЗАН (фрц.), снажан, јак, постојан.

VID. (скр. за лат. videatur), нека се погледа; види! види!

ВИД, село код Метковића (Прим. Бан.), на месту рим. града Нароне.

ВИД 1) Вилхелм (Wied, * 1876.), нем. кнез, арб. владар (1913.-1914.). 2) архитект из 1. половине 14. в.; пројектовао црк. Високих Дечана; био фрањевач, «из Котора града краљева».

ВИД → чуло вида. **Видно поље**, простор који види свако око у стању фиксације. **В. тромост**, особина ока да задржи пред собом живу слику, мада је она нестала (паслика). **В. угао**, угао под којим видимо неки предмет; има врх на мрежњачи, а кракови му допиру до крајњих тачака гледаног предмета.

ВИДАКОВИЋ 1) Милован (* 1780., у Неменикућама под Космајем, † 1841., у Пешти), књиј. и песник, творац срп. романа; напустио Србију за време Коичине крајине; школовао се у Новом Саду, Темшвару, Сегедину и Кежмарку, а био једно време проф. новосадске гми.; писао сентиментално-фанта-

стичне, некритичне, књиј. слабе романе, који имали доста успеха код шире публике: **Угмљени Јунопа**, **Велмир** и **Гомљика**, **Љубомир** у **Елисијуму**, **Касија** **царица**, **Сиџан** и **Милена**, **Љубезна сцена** у **веселом двору** **Ине Загориче**. Његов књиј. рад у стиху имао много мање успеха; од интереса је његова аутобиографија, која обухвата само доба детињства. 2) **Милош** (1891.-1915.), песник, члан Младе Босне; провео извесно време на страни; пребегаво у Србију (1914.) и био наставник у Велесу; после смрти објављена збирка: **Парски совети**. **ВИДАЛ Фердинанд** (1862.-1929.), проф. интерне мед. у Паризу; открио реакцију аглутинације за дијагнозу тифуса. **Видалова реакција**, серолошки метод за дијагнозу трбушног тифуса и паратифуса; крајем 1. недеље обољена болесником серум је способан да изврши аглутинацију клица које су изазвале болест; код болесника од трб. тифуса ради се В. р. кад се у одређеним количинама помеша болесников серум са тифусним клицама; после 2 сата стајања у термостату на 37° виде се непокретне клице у облику гомилица, што се назива позитивна В. р.; веома корисна за дијагнозу.

ВИДАЛ ДЕ ЛА БЛАШ Пол (1845.-1918.), творац модерног праваца у геогр. код Француза. **ВИДАР**, народни лекар, најчешће за лечење рана; потискују их култ. и хиг. напредак и појава све већег броја лекара.

ВИДАЦ (*Euphrasia*, фам. *Scrophulariaceae*), род једногод., већином нижих ливадских зељастих биљака, вретенаста корена, граната стабла, настраних лпстова; цвет шарена усната крунница; полупаразит, јер хаусторијама корена извлачи храну из корена суседних биљака.

VIDEANT CONSULES, NE QUID RES PUBLICA DETRIMENTI CAPEAT (лат.: нека се постарају конзули да државна не претрпи какву штету), речи којима је рим. сенат предавао конзулима диктаторску власт.

ВИДЕЛО, полит. орган напредњачке странке (1880.-1896.); у своје доба 1 од најписменијих полит. листова Србије.

ВИДЕМ, слов. назив за град Удине.

ВИДЕС Амадео (* 1890.), шп. композитор сценских дела и писац.

VIDI (лат.), видео, тј. одобрио.

ВИДИК 1) у праву: кућна службеност, на основу које се може забранити сопственику суседног земљишта подизање зграде која би заклањала светлост, али не и леп изглед. 2) део земљане површине који се види са неког места. **Прави в. огранич** је видиковом линијом и углако је већи уколико је посматрач на већој висини; његова површина требало би да буде конвексна, али како око преноси раван в. у правац зракова, а зраци се преламају кроз атмосферу, добија се **привидан в.** (хоризонт). **Дубина в.**, угао између привидног и правог в. **Видикова линија**, ограничава в. са свију страна.

ВИДИН, град и речно пристаниште у Буг., на Дунаву (19 000 ст.); жито, воће и керамична инд.; осн. од Римљана (Бононија), а обновљен у ср. в. (Блин); у 14. в. престоница цара Стралпимира Шишмана; од 1396. под Турцима, а 1794.-1807. у рукама Пазваногла.

ВИДИЦ Фран (* 1872.), слов. филолог и књиј. историчар; објавио прегледе слов. књиј.; гл. дело: **Валентин Водник** (на нем.).

ВИДЛИЧ, план. и. од Пирота, на граници према Буг., највиши Басарски Кам 1376 м.

ВИДЉИВОСТ, провидност или прозачност ваздуха; изражава се даљином у метрима на којој се могу распознати поједини предмети. **Видљива службеност** → службеност.

ВИДМАР Јосип (* 1895.), критичар; бави се преводном књиј. и књиј. критиком.

ВИДО, мало насељено о. у Јонском М. код Крфа; припада Грч.; у доба свет. рата, после искрцавања срп. вој. на Крфу, на В. издајајни оболели и највише исцрпљени војници, од којих је много помирло; стога га Срби назвали О. Смрти, а морску пучину у коју су мртве бадали Плава Гробница.

ВИДОВДАН 1) национални празник; слави се (28./6.) у част изгинулих у косовском боју. 2) полит. лист; излазио у Београду (1861.-1876.); заступао нац. и конзервативну политику кн. Михајла; жестоко нападан од омладинских и либералних кругова; уређивао га Милош Поповић, брат Ђ. Данчића. **Видов-**



дански устав, изгласан 28./6. 1921. у Београду, а укинут 6./1. 1929.; усвојио начело да су Срби, Хрвати и Словенци 1 народ и озаконио централистички систем држ. управе, за који се перовало да ће убрзати нац. уједињење; у пракси није дао добре резултате, али више стого што је лоше примењивао него што сам по себи не би био добар; против њега водили борбу Хрвати која су хтели федерацију.

ВИДОВИТОСТ, способност предвиђања догађаја у даљој будућности, виђења духова и онога што се догађа на вел. даљини; убрза се у тзв. парапсих. појаве, којима се бави парапсихологија.

ВИДОВИЋ Емануел (* 1872.), сликар; ради скоро искључиво пределе, мртве природе и ентеријере, на начин близак импресионистима, али без раскоци и сјаја њихове палете.

ВИДОВИЦА, Видовица (*Anagallis arvensis*, фам. Primulaceae), једногод. козмополитска, мала биљка, већином положена стабла, декуирана листа и дугачки цвешних петелки на којима се налазе црвени или плави цветови; плод чаура која се отвара поклопцем; расте на њивама, поред путева, по бањатама.

ВИДОЈЕВИЦА, плани. (1154 м) ј. од Прокупља (Моравска Бан.).

ВИДОР Шарл-Мари (Widor, * 1845.), фрц. композитор и писац; компоновао комаде за клавир, песме, симфоније, опере, балете итд.; написао: **Техника модерног оркестра**.

ВИДРА 1) (*Lutra lutra*), водени сисар из пород. куна; живи по обалама слатких вода и храни се рибом; крзно скупцево. 2) мера → ведро.

ВИДРИЋ Владимир-р (* 1875.-1909.), песник снажног талента; као бунтован ђак у редовима напредне омладине често мењао место студија; живот завршио у лудници; у хрв. поезији вођ младих; чист артист с необично развијеном музикалношћу и склоношћу за сликарство и пластику у поезији; песме му добрим делом имају карактер романа.

ВИДУЛИНКА (*Lullula arborea*, фам. Alaudidae), маља шева; живи по ливадама и крчевинама; нева преко целог дана и у јасним ноћима.

ВИДУША, плани. (1419 м) з. од Вилеће (Зетска Бан.).

ВИЕТ Франсоа (Viète, 1540.-1630.), фрц. математичар; први увео опште бројеве у мат. и тиме омогућио вел. напредак алгебре.

ВИЕТАН Аври (Vieuxtemps, 1820.-1881.), фрц. виолинист, проф. бриселског конзерваторијума; компоновао: концерте, етиде, капрична и др.

ВИЖЕ-ЛЕБРЕН Елизабета Лујза (Vigé-Lebrun, 1755.-1842.), фрц. сликарка, радила портрете.

ВИЖЛА, врста пса препеличара.

ВИЖЛИН, талир кован у Дубровнику у 18. в. с попрсјем св. Влаха или дубр. кнеза; доцније назив за већи сребрњак.

ВИЗА (лат.), потпис или печат надлежног лица на некој исправи, да би постала пуноважна. Путничка в. дозвола надлежних власти, дата на пасошу страном или свом држављанину за путовање у државу чије је в. добио; има их различитих: за путовање, за дужи или краћи боравак итд.

ВИЗАВИ (фрц.) 1) прекопута, према. 2) личност која игра испред друге.

ВИЗАГАПАТАН, варош (45 000 ст.) и пристаниште у Индији на обали Бенгалског Зал.; извози магнетову руду.

ВИЗАНТИЈА, Романија, РOMEЈСКО царство, и.-рим. царство, названо тако по граду Византу, близу данашњег Цариграда; почиње да се образује у засебну држ. целину за владе Константина Вел., који пренео престоницу (330.) у град Константинопољ (сл. Цариград); у прво време (до 6. в.) у В. службени језик био лат., а касније грч. После пада Рима (476.) Цариград се сматра за његовог наследника, а В. постаје једино царство и вел. вој. и поморска свр. сила; нарочити значај стекла у 6. в. за владе цара Јустинијана, који тежио да обнови моћ ст.-рим. царства и проширио своју делатност на цело подручје Сред. М. Од 7. в. постепено опадала; у Аз. и Афр. земље јој отимали Арабљани, а у Евр. на њеном подручју се настанили Сл. и Бугари, на које В. извршила свестран култ. утицај; Срби, Бугари и Руси примили од ње писменост, књиж. и веру; Тирило, Методије и њихови ученици популаризовали су хришћ. међу Моравцима, Словенцима и Хрватима, али су се ти сл. народи касније окренули Риму. Осетан полет добила В. под јер-

менском или македонском династијом, коју осп. Василије I; његове наследнике угрожавали једино време Бугари, чија држава достигла врхунац моћи под царем Симеоном, и македонски Сл. под царем Самуилом. После смрти Василија II (1025.) В. слабиле честе унутарње кризе и грађ. ратова; последњи снажнији напор да се претрво дигне учинила династија Комнина, која дала 3 снажна и способна владара: Александра, Јована и Манојла; кад је Манојло умро (1180.) В. почела, услед грађ. рата, нагло да опада и уместо ње на Балк. јавиле се 2 моћне државе: Србија Стевана Немање и Буг. браће Асена. Њено опадање под дин. Ангела искористили креташи, заузели Цариград (1204.) и на потстрек Вел. створили у њему Лат. царство; виз. полит. и култ. средиште пренесено је онда у Никеју у М. Аз., а у Евр. у грч. рукама остао само Епир под дин. Ангела; виз. власт у Цариграду обновио тек Михаило VIII Палеолог (1261.); за његова времена Србија послала важан чинилац, а под краљем Милутином и царем Душаном и гл. сила на Б. П. Душан отео В. највећи део грч. обл. и помако границу своје државе до Кавале; у опасности од њега, грч. цар Јован Кантакузен дозвола у помоћ Турке из М. Аз., који су увидели слабост својих пријатеља и отпочели освајања њиховог земљишта за свој рачун, па онда настанили систематско надзирање према Србима и Бугарима. Ипак се В. одржала и после срп. пораза на Марици и Косову, и сломо буг. државе; ње је нестало тек кад је султан Мехмед II заузео Цариград на јуриш (1453.); једина тековина која се одржала и после тога, била је цариградска патријаршија; она је вршила доста јак духовни утицај и будно чувала грч. нац. свест. **Византиска књижевност** → грчка књижевност. В. музика, односно муз. и прав. црк., била је једногласна, тј. мелодиска; сложеног је порекла и садржи грч., јевр. и источњачке елементе; за обележавања мелодија употребљавани нарочити знаци, неуме, проишлаго из тзв. ефонетичких знакова за читање Св. писма; означавали су интервале, а не ступење у лествици; најранији нису још развијени. За в. м. има нарочит значај Јован Дамаскин († 776.), творца Октоика, који је од свих напева (преко 15) изабрао свега 8 гласова, а у погледу ритма задржао ст. грч. начело по којем је он био у зависности од прозодије текста; поред њега развио в. м. много допринели Андреја Критски († 720.) и Козма Мајумски († 781.). В. право, наслеђено ст. рим. право, чију кодификацију извршио Јустинијан I (6. в.); касније прилагођавано п. приликама, нарочито под утицајем хришћ. црк., али добрим делом сачувало конзервативни карактер; за његово проучавање осп. у Цариграду (1045.) посебна правна шк. Световно и црк. в. п. извршило вел. утицај на правна схватања Јж. Сл., нарочито Фотијев Помоканон и Синтагмат Матије Властара, који су рано у целини преведени на црк.-сл. језик. В. уметност, утварила само облик ст.-хришћ. ум. који се развио у границама в. царевине; постала крајем 4. в. под двоструким утицајем ум. блиског И (М. Аз., Сирије, Јерменске, Ег.) и јелинистичко-рим. традиције, и трајала до пада Цариграда (1453.);



до краја 12. в. била најбогатија, најразноврснија и најзначајнија у хришћ. свету. Архт. дала црк., палате, гврђаве, хиподроме, водоводе и цистерне; црк. веома разноврсне по основама, конструкцији и материјалу од којег су зиране; срећу се у облику источњачких и јелинистичких базилика, централних грађевина, триконхоса, уписаног крста и ротунде, са сводовима, кубетима и полхромним фасадама. Највише архт. споменика има у Цариграду (градски зидови, палате: царева и Влахерн; цистерне: Бин-бир-дирек и Јеребатин-сера); црк.: св. Сергија и Вакха, св. Ирене, св. Софије, св. Теодосија, св. Теодора, Пантократор, Кора итд.), па у ит. граду

Равени (Теодорикова палата и музеј, гробница Гале Пладиције, црк. св. Витала, св. Аполинара итд.), у Солуну (црк. св. Ђорђа, св. Софије, св. Димитрија, св. апостола), у Вен. (црк. св. Марка) и на Сицилији. Сликарски су радили мозаике, фреске, иконе и минијатуре, већином реал. карактера; има и ист. композиција и портрета; мозаици и фреске су изразито монументалног карактера и илуструју целу енциклопедију хришћ. учења; нису рађени реалистички, већ стилски; у њима нема перспективе, ни природе; пртеж је широк, а колорит бирани префињени; најчувенији мозаици су у црк. св. Софије (данас Кахрије џамије) у Цариграду, св. Аполинарија и св. Витала у Равени, св. Марка у Вен., у Палерму и у Дафнима код Атине (на сл. мозаик из Аја-Софије); од фресака су најзначајније сачуване у Мистри. Пластика је изразито декоративног карактера; кипова и погрсја нема; капители на стубовима и плоче на икностасима су готово једина места на којима су вајари могли да покажу раскоп своје маште и вел. прецизност у раду. Мала и примењена ум., на којој су сарађивали вајари, веома је богата; очувано је много рељефа у слоновој кости, у сребру, злату и дрвету, непадмашних по тхн. и замисли. Утицај в. у., која је израдила још и ткањне и вајарске емаљ, био је вел. на цео ближи И и ј. Евр.; од в. ум. много су научили сл. народи прав. вере, Срби, Бугари и Руси, а уз њих и Румуни. **Византизација**, грана ист., која се бави прошлешћу и културом Виз. и утицајем који је она извршила на др. евр. народе; у Југосл. њом се бавили Ђ. Даничић, В. Јарин, Ф. Миклошић, Ф. Рачки, Ст. Новаковић, Ч. Мијаковић и др. У циљу њеног унапређивања осн. на унив. у Београду (1906.) катедра за в., али она није дала очекиване резултате.

ВИЗБАДЕН, варош у Нем. (153 000 ст.) и позната бања у подножју Тауноуса недалеко од Рајне.

ВИЗБИ, варош (11 000 ст.) и пристаниште на з. обали Готланда, на Балтичком М.; припада Швед.

ВИЗЕР Фридрих (Wieser, 1851.-1926.), аустр. економист и социолог; 1 од твораца псих. шк. у нар. екон.; сматрао да је у привр. животу потребна заштитна интервенција државе.

ВИЗИГОТИ, Западни Готи, герм. племена, настанила у 4. в. з. од р. Дњестра у ј. Рус.; побегли испред Хуна на Б. П., ољачкали га и населили се прво у Мезији, па у Илирији; доцније, под вођством краља Аларика, ољачкали Ит. а пол А. наследином Атаулфом населили се у ј. Фрп. и сев. Шп.; њихову краљевину у овим земљама уништили Арабљани 711. г. **Визиготски рим. закони**, збирка рим. права сребена (506.) по наредби в. краља Аларика II; садрже извод из Теодосијановог зборника.

ВИЗИЈАНИ Роберто (1800.-1877.), лекар и ботаничар; проучавао флору запа. дела Б. П., а са Панчићем и флору Србије; гл. дела: Флора Далмације, Флора Црне Горе.

ВИЗИЈЕ (лат.), претставе човекова духа које му дочаравају неку уображену стварност, као нпр. снови у спавању, халуцинације код хистеричних и умно оболелих особа (→ едетика). **Визновар** (фрц.), видовит човек.

ВИЗИР (фрц.), покретан део средњев. шлема који се навлачио на лице. **Визирање**, управљање погледом једним оком кроз неко средство за в. преко нишана или поред значака у правцу циља који се жели видети или погодити; почива на принципу да се светлост простире праволинијски. **Визура**, замисљена линија која полази из посматрачеве ока и иде кроз дурбин, преко нишана или поред значака, до циља; њена дужина код тријангулације 1. и 2. реда износи 10-60 км, 3. реда 3-10 км, 4. реда 1-3 км, 5. реда испод 1 км, код полигоне мреже од 50-250 м.

ВИЗИТА (фрц.), посета. **Визитација**, нар. израз за лекарски преглед или регрутација.

ВИЗИТОР, план. (2210 м) с глацијалним траговима у Зетској Бан., сз. од Плавског Ј.

ВИЗНЕР 1) Ливадић Бранимир д-р (* 1871.), књиж.; претставник ум. ради ум.; писао приповетке и критике; више декоративан него Јак; учен, али без праве мудрости; нема ниједног трајнијег дела; добро уређивао часопис **Савременик** (1907.-1918.). 2) Љубо (* 1885.), писац, био ур. **Савременика**; као песник артист (збирка **Пресме**); писао књиж. критике и фељтоне; издаје збирку **1000 најлпших поела**. 3) Моргенштерн Јурај (1783.-1855.), композитор опера, кантата, миса, увертире, хорова и др.

ВИЗУАЛАН (лат.-фрц.), који припада чулу вида или потиче од њега (нпр. в. осећаји, в. машта). **В. тип**, визуалист, лице које лакше памти виђене (прочитане) чињенице него оне које чује; супр. аудитивни тип.

ВИЈАДАНА Лудвико (1564.-1627.), ит. композитор; упрошти начин обележавања испред баса; компоновао: мисе, мадригале, мотете, канцоне и др.

ВИЈАДУКТ (лат.), инж. конструкција преко какве



Јаруге и до-
ле без во-
де са задат-
ком да омо-
гући саобр.;
према саобр.
који се пре-
ко њих о-
бавља деле
се на: пе-
шачке,
друмске и
жел., а пре-
ма употре-
бењеном гра-
ђевинском
материјалу:
на дрвене,
камене, бетонске, армирано-бетонске и гвоздене.

ВИЈАКА, река у Босни, л. притока Украине, дуга 35,3 км.

ВИЈАЛА ДЕ СОМЈЕР (Viaila de Sommières), командант Кастел-Новог и гувернер Котора у доба Наполеона; написао: **Ист. и полит. путовање у Црну Гору**.

ВИЈАЛО → лирица.

ВИЈАР Жан Едуар (* 1868.), фрц. сликар, ради највише малограђанске ентеријере и декоративне паное; првокласан колорист.

ВИЈАРЕЂО (Viareggio), варош (28 000 ст.) и морско купалиште на Тиренском М. у Ит.

ВИЈЕНАЦ, план. и. од Грахова Поља у Босни (Рбаска Бан.); највиши врх Једовник (1 539 м).

ВИЈОГЛАВКА (Junx torquilla, фам. Picidae), птица средња длетлићу, селица,

перја сличног боји земље и стабла; храни се најрадије мравима; мање хитра од осталих длетлића (→ сл.).



ВИЈОКА → племка за кадемљење лозе.

ВИЈУК (Festuca), дугогод. биљка из племена трава; расте по ливадама и пашњацима и претставља добру сточну храну; има га више врста. **В. ливадски** или **пољски** (F. elatior) расте у виду бусења, високог до 80 см. **В. овчји** (F. rubra), мањег раста; успева на свежим пескушама и сиромашном земљишту. **В. разнолисни** (F. heterophylla), успева на слобним земљама, али је од мањег значаја. **В. првени** расте на песковитом и сухом земљишту; улази у састав мешавина за сенокосне ливаде и пашњаке.

ВИКАР (лат.), начелник држ. обл. у рим. царству. **В. апостолски**, у ркат. црк.: примаси; заступници папа. **В. Христов**, назив који му од 4. в. узеле цане.

Викарни епископ, помоћник митрополита или патријарха у богослужењу; има иста права као и др. еп., само нема епархије.

ВИКЕНД (енгл. weekend: крај недеље), време од суботе у подне до недеље увече (одн. понедељка ујутро), намењено проводу у одмарању у привр. **ВИКЕНТИЈЕ** Јуријски, догматичар из 5. в., заступао тезу да су Св. писмо и предање једини извор вере; написао: **Споменица једног хаџије**.

ВИКЕРХАУЗЕР Теодор д-р (* 1858.), б. проф. хирургије у Загребу; почасни члан Југ. акад. знаности и ум.; писац хир. научних расправа.

ВИКИНЗИ, вођи скандинавских пљачкаша који су у 11. и 12. в. пљачкали Евр.

ВИКЛИФ Џон (Wycliffe, 1325.-1384.), шкотски богослов; нападао папство, одбацивао св. тајне и прогласио Св. писмо, које је превео на енгл., за једини извор вере (→ сл.).

ВИКО Ђовани Батиста (1668.-1744.), ит. филозоф; осн. псих. народа и флз. историје.

ВИКОВА-КУНЕТИЦКА Божена (* 1863.), чсл. списатељка; гл. дела: **Јустина Холданова Прошлост**, **Побуна** (романи); **Сабирачица старина**, **Непознати типинт** (комедије).

ВИКОНТ (фрц.), племићка титула између грофа и барона. **Виконтеса**, жена или кћи в.

ВИКТОР-ЕМАНУЕЛ → Виторно Емануеле.



ВИКТОРИЈА 1) рим. богиња победе. 2) енгл. краљица (1837.-1901.), за чије је владе у Енгл. заведен демократски режим и знатно проширено колонијално царство у Индији, Аустралији, Африци и Канади; њена владавина 1 од најдужих и најславнијих у енгл. ист.

ВИКТОРИЈА 1) гл. место (38 000 ст.) канадске провинције Брит. Колумбије на о. Ванкуверу; стан. се бави инд. (метала, бродоградња) и риболовом. 2) гл. место (480 000 ст.) и пристаниште енгл. о. Хонгконга у Ј. Кинеском М.; извоз ориза и шећера; унив.

ВИКТОРИЈА ЈЕЗЕРО, највеће ј. у Африци (66 500 км²); надм. в. јез. нивоа 1132 м; највећа дубина само 70-75 м; гл. притока Кагера; а отока Викторија-Нил.

ВИКТОРИЈА РЕГИЈА (Victoria regia, фам. Nymphaeaceae), водена биљка огромног лишћа (до 2 м у пречнику), која плива на води; цвет (до 40 см у пречнику) сличан цветну лотоса; расте по мирним притокама Амазона, где се урођеници хране његовим семеном («водени кукуруз»), а гаји се као украсна биљка по стакларама у вештачким басенима.

ВИКТОРИЈИНА ЗЕМЉА 1) поларна обл. у С. Америци (иза 70° с. г. и 2) Ј. В. З., обл. на антарктичком континенту, и од вулкана Ербуса и М. Терора.

ВИКТОРИН, италијански бисеп и црк. писац из 4. в.; умро као мученик за веру за владе цара Диоклецијана (303.).

ВИКТУАЛИЈЕ (лат.), пољопр. производи; животне намирнице (млеко, сир, масло, јаја, поврће, воће итд.).

ВИКУЊА (Lama vicugna, фам. Camelidae), врста ламе; живи као дивља у Андима.

ВИКХЕМ СТИД Хенри → Стид.

ВИЛА 1) по нар. веровању лепо и младо ж. биће с крилима; живе по шумама, облацима и водама; обично се јављају у множини; у основи добра бића и заштитнице јунака, али веома осветољубиве. Подрим. утицајима, код герм. и ром. народа то су уједно и бића која одређују судбину људима; веровање у њих постоји код свих народа у Европи и многим у Азији (Индији, Иранцима, Арапима). 2) (лат.), зграда за становање, слободна са свих страна, окољена вртом. 3) недељни књижев.-поучни лист; излазио у Београду (1865.-1868.), под уредништвом Стојана Новаковића.

ВИЛАЈЕТ, ејалет (ар.), земља, свет, обл.; у Турцији највећа адм. обл. потчињена → валији.

ВИЛАМОВИЦ-МЕЛЕНДОРФ Вилорх (Wilamowitz-Moellendorf, 1848.-1931.), нем. филолог класичних језика; студијом грч. текстова реконструисао дела грч. писаца и изнео много материјала за познавање класичне књижев.; епохалан значај имају његове студије о грч. метрици; гл. дела: Истраживања о Омиру, Илијади и Омиру, Повратак Одисеје, Сафо и Симонид, Пиндар, Платон, Јелинистичко песништво, Аристотел и Атина, Држава и друштво Грка, Вера Јелина.

ВИЛАНД Христов Мартин (Wieland, 1733.-1813.), нем. књижев.; проповедао ведру епикурејску мудрост; подигао ниво нем. романа; гл. дела: романтични еп Оберон и роман Абдерихани.

ВИЛАНИ, виши ред феудалних полуслободних сељака у ср. в.

ВИЛАНИ Ђовани (1276.-1348.), ит. историчар; писац чувене Фирентинске историје.

ВИЛАР Клод Луј (Villars, 1653.-1734.), фрц. маршал и 1 од најспособнијих војсковођа Луја XIV; истакао се у рату за шп. наслеђе.

ВИЛАРДУЕН Жофрва (Villehardouin, 1150.-1212.), фрц. хроничар; учествовао у 4. крст. рату; написао Освајање Цариграда, најдрагоценије средњев. фрц. прозно дело.

ВИЛАРТ Адријан (Willaert, 1490.-1562.), хол. композитор и диригент црк. св. Марка у Вен.; осн. вен. шк. и творац двохорног стила; компоновао: четворгласне мисе, седморгласне мотете, мадригале, ричеркаре и др.

ВИЛАФРАНКА ДИ ВЕРОНА, место у Ит. где је 1859. закључено примирје између Наполеона III и Франца Јозефа I.

VILLACH → Вељак.

ВИЛДГАНС Антон (Wildgans, 1881.-1932.), аустр. песник, прво под утицајем Хофманстала и Рилкеа, затим створио свој израз и стил за богат унутарњи живот; гл. дела: Јесење пролеће, Сонети, Аустријске песме, Бечке песме, Песме о пану, Музика детињства (збирке песама); Беда, Љубав, Dies irae, Капи (драме) и 1 еп о рату.

ВИЛДЕНБРУХ Ернст (Wildenbruch, 1815.-1909.), нем. књижев.; славно нем. династије у патетичним драмама; гл. дело: Квицови.

ВИЛДЕНВЕЈ Херман (* 1886.), најбољи претставник норв. модерне лирике; првом збирком песама створено и стил у норв. песништву новијег времена; гл. збирке: Призме и Годишња авантура.

ВИЛДЕР Већеслав (* 1878.), политичар и публицист; био држ. потсекретар у Мст. унутр. послова (1925.).

ВИЛЕ Виле (Wille, 1860.-1928.), нем. писац, осн. Слободне школе у Берлину; збирка песама: Свети гај; романи: Абелдбург, Глазберг, Девојка из Семфена. Човек машина и његово ослобођење.

ВИЛЕЛ Жозеф (Villèle, 1773.-1854.), фрц. политичар, вођ ултрапартијалиста и председник владе (1821.-1828.); издвојо реакционарне зак. о штанима, о плаћању 1 милијарде емигрантима, итд.; написао: Мемоар.

ВИЛЕМС Јан Франс (Willems, 1793.-1846.), фламан. научник, историчар и филолог, духовни отац фламан. покрета.

ВИЛЕЊАЦИ, духови, мала раста; патуљци.

ВИЛИЈАМ 1) В. I, енгл. краљ → Вилем Освајач. 2) В. II, енгл. краљ (1087.-1100.), његов син. 3) В. III Орански, енгл. краљ, заједно са женом Маријом (1689.-1702.); прво статудер у Хол.; изабран за енгл. краља по изгнанству свога таста Џејмса II. 4) В. IV, енгл. краљ (1830.-1837.).

ВИЛИНА КОСА, преденица, самовила (Cuscuta, фам. Cuscutaceae), једногод. паразитска биљка, белчаста кончаста стабла, ситна цвета, обично у лопастим цвастима; живи на разним зељастим и дрвнестим биљкама у Европи, Азији и С. Америци; припијена за хранителјку хаусторијама којима црпе храну; напада дугерну, детелину, гракоричу, конопљу, лан, хмељ и др. биљке, које се брзо изумру, а често и изумру; одбрана од ње двојака: употреба незараженог семена и директно уништавање шкропљењем заражених места подесним растворима (нпр. 10% сулфата гвожђа), ако још није цветала, или огоревањем заражених површина, ако је већ образовала плод.

ВИЛИНА МЕТЛА, прекомерно гранање слично метли на разном дрвећу; настаје обично услед надражаја које врше неки прегљиви и паразитни гљиве; на нападнутим местима стварају се многи н. пулпољци који се развију у гране; на јеловим гранама их изазива гљива Pucciniastrum saurophylla-segum, јелов рак, који се на деблу појављује у облику округлих израстала вел. често као буле.

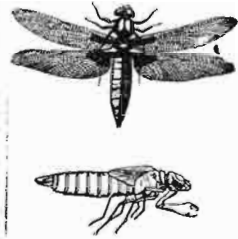
ВИЛИНДАР, име којим се у нар. песмама често назива мај. Хиландар.

ВИЛИНО СИТО → краљевац.

ВИЛИНСКИ КОБИЊИ (Odonata), крупни инсекти из групе пракрылаца, узана тела, снажних и прозирних крила и одличног лета; вел. грабљивци, које свој плен (инсекти) хватају у лету; живе поред вода, где им се налазе и ларве, такође грабљивци које плен хватају покретљивом и јако издуженом доњом усном; разне врсте живе по свим крајевима света; давно изумрле врсте биле веома вел. пораста. Познатије врсте: вретенице (Libellula), коњска смрт (Calopteryx) и др.

ВИЛИНСКИ КРУГОВИ, размештај плодносних тела неких врста печурака у више или мање правилном кругу, чији пречник из год. у год. расте и може достићи 10 м; изазива га центрифугално растење и простирање гљивиног мицелијума у земљи, који наплази на ободу на н. изворе хране; у унутрашњости круга старији делови изумру услед исцрпљења земљишта; ако њихова плодносна тела остају под земљом, на површини се јављају в. к. бујно развијене тамнозелене траве; јављају се и на плодницама (крупшакма, јабукама).

ВИЛИЦЕ, доња половина лица; скелет горње в. чине 2 кости, доње 1; → кости главе. Вилични зглоб, спој д. вилице с лубањом; између главнице д. вилице и чашнице (на лубањи) налази се → менискус, који дели зглоб на горњи и доњи. В. з. омогућава покрете вилице: нагоре, надоле, напред, на л. и на д. В. ножице (pedes maxillares), предње грудне ножице многих ракова нарочито грабе; стоје у служби усненог прибора. В. пицици, в. сежњаци, пар чланковитих израштаја на доњој виличној инсекта и др. зглавкара. В. шупљина (antrum Stigdhori,



sinus maxillaris), простор у кости г. вилице, разне величине и облика, испуњен ваздухом и везан малим отвором са носном дупљом; вено дно додирују, а често и вире у вој корени вел. и малих кутњака; запаљења у носу и корени кварних зуба могу да изазову катар или емпијему в. ш., које се лежи испирањем кроз нос или операцијом.

ВИЛИЧАР (Discaniga vilula), вел. сив ноћна лептир; зелена гусеница живи на врби и тополи; на крају тела има 2 црвена кончаста израштаја.

ВИЛКИНС Хуберт (* 1888.), енгл. испитивач поларних обл.
ВИЛМИНГТОН 1) варош и пристаниште (107 000 ст.) на р. Делсвару (С. Амер.); инд. метала, кожа, ткст. 2) варош (32 000 ст.) и пристаниште у С. Каролини (САД); инд. жиковне намирнице, ткст., бродоградња, извоз памука.

ВИЛНО, град (129 000 ст.) на р. Вилији и седиште истоименог војводства у и. Пољ.; унив. кат. биск. и прав. епархија.

ВИЛОВИТИ ПОТОЦИ, торенти, мањи водени токови на план. странама, вел. пада и променљиве количине протичајне воде (→ бујице).

ВИЛОВИЋ Буро (* 1889.), приредач и новинар; пише приповетке и романи из далм. и међумурског живота, који описује с љубављу и разумевањем; гл. дела: Међумурје (роман), Три сата и др.

ВИЛОВСКИ Стефановић Тодор (1854.-1920.), историчар; син мајора Јована Ст. Вилоског, јунака из 1848./49. год.; живео у Бечу, где је дуго водио гл. реч у срп. омладини; издавао лист Србадију (1875.) и Српску Зору (1876.-1881.), око које окупиле најбоље наше писце; од 1881. прешао у службу Србије, као чиновник у Одељењу за штампу; дуго радио на веома опсежној ист. Београда и дао више добрих монографија, али није доспео да изради целину; занимљиве су и његове Успомене из бечког живота.

ВИЛОН Франсоа (Villon, око 1430.-1461.), највећи фрц. лиричар пре ренесансе; целог живота остао скитница, био затваран, осуђиван и прогањан; непосредан лирски темперамент; писао лакрдиске и сатиричне песме у којима понекад избија дирљиви израз патњиштва и покајања; гл. дела: Мали тестамент и Вел. тестамент (збирке).

ВИЛСОН 1) Вудро (Wilson, 1856.-1924.), амер. државник, проф. унив., гувернер Њу-Делавеја (1910.) и председник САД (1912.-1920.); у свет. рату најпре неутралан, па онда пришао Антанте; после поновног избора за председника (1916.), објавио рат Нем. и Аустр. и решно својом помоћу свет. рат у корист Антанте; на конференцији за мир несобично се заузимао за што праведније решавање међунар. спорова; ударио темељ Друштву народа и много задужио Јел. непознавањем лондонског уговора. Вилсонова линија, предлог В. (1919.) да се граница између



Југосл. и Ит. повуче вододелничком Јулијских Алпа, средином Истре и током Раше до њеног утока у Кварнерски Зал.; Ријека је имала да буде аутономна у паринским границама Југосл., а Вис и Валова ит. В. теорија → влада де факто. В. 14 тачака, начела за стварање свет. мира, изнесена у В. посланици амер. Конгресу (8./1. 1918.); њима су били предвиђени: 1) јавни уговори о миру без тајних споразума, 2) неограничена слобода мора у миру и у рату, 3) уклањање екон. препрека у међунар. трг., 4) ограничење наоружања, 5) правилно решавање колонијалних питања, 6) повлачење вој. централних сила из Рус., 7) обнова Белг., 8) ослобођење фрц. поседнутих крајева и повратак Алзаса и Лорене, 9) исправке ит. границе, 10) давање аутономије народима у А.-В., 11) обнова Србије, Црне Горе и Рум., и излаз Србије на море, 12) самосталан развој народа у Тур., али и обезбедивање самосталности тур. народа и слободне пловидбе кроз Дарданеле и Босфор, 13) осн. самосталне Пољ., са слободним излазом на море, 14) осн. Лиге народа. — 2)

Чарлс (* 1869.), енгл. физичар; истакао се радом о атомском језгру и атмосферском ел.; конструисао комору којом омогућио фотографисање α-зракова у засињеној воденој пари, одн. њиховог трага у воденој пари, што доносила да се одреди њихов правац, дужина путање и продорност кроз препреке; важна за објективно посматрање погодака α-зра-

кова у атомско језгру у циљу њиховог разбијања и трансмутације елемената.

ВИЛСОН МОНТ, план. у Калифорнији (С. Амер.), висока 1 731 м.

ВИЛФАН Јосип (* 1878.), политичар, вођ слов. мањина у Ит.

ВИЛХАР 1) Мирослав (1818.-1871.), слов. песник; невршени правник, од 1848. одао се политичи; невао лирске песме, сличне нар. попевкама, које су постале веома популарне; његове поз. игре немају већег књиж. значаја, али су радо приказиване. 2) Фран Серафин (1832.-1928.), проф. муз. и композитор; компоновао опере, оперете, мушке (142), мешовите (79) и соло-песме (41).

ВИЛХЕЛМ, Нем.: 1) В. I, пруски краљ (1861.-1871.) и нем. цар (1871.-1888.); помаган Бисмарком водио 3 рата: дански (1864.) и аустр. (1866.), после чега заузео војводине Шлезвиг, Холштајн и Лауенбург, и фрц.-пруски (1870.-1871.), у којем отео Алзас и Лорену, извео уједињење Нем. и подигао је на степен царевине. 2) В. II, нем. цар (1888.-1918.), повео Нем. путем империјализма, помагао Аустр. да изврши анексију Б. и Х. и повео у савезу са њом свет. рат; после пораза абдицирао (9./11. 1918.) и пребегло у Хол. Холандија: 1) В. I, хол. и белг. краљ (1815.-1840.); изгубио Белг., која се побунила, и осн. засебну државу 1830. 2) В. II, краљ. (1840.-1849.), син претходног. 3) В. III, краљ. (1849.-1890.), син претходног.

ВИЛХЕЛМИНА, хол. краљица (од 1890.), кћи Вилхелма III.

ВИЛХЕЛМСХАФЕН, варош (25 000 ст.), пристаниште и морско купалиште у Нем. у зал. Јаде (Сев. М.); инд. метала.

ВИЛХЕЛМСКЕЕ, замак (285 м надм. в.) код вароши Касела (Нем.).

ВИЛШТЕТЕР Рихард (Willstätter, * 1872.), нем. хемичар; бавио се биохем. биљака; одредио хем. конституцију многих биљних боја цвета и плода; подробно испитивао хлорофил биљака.

ВИЉЕМ 1) В. I и II, нем. цар → Вилхелм. 2) Освајаћ, нормандски војвода и енгл. краљ (1066.-1087.); отео Енгл. од краља Харолда, који погинуо у бици код Хастингса; завео феудалство у Енгл.; рађен у борби са својим сином и од тога умро. 3) Тел → Тел. 4) Тирски → Гијом.

ВИЉУЈ, л. притока р. Лене (Сибир), дуга 2 100 км; повна 1 350 км.

ВИМБЛЕДОН (Wimbledon), варош (61 000 ст.), предграђе Лондона. Вимбледонски тениски турнир, после Девисова купа најзначајније такмичење; одиграва се сваке год. у В. између најбољих тениских играча на свету; победник се сматра за незваничног свет. првака.

ВИМБЛЕЈ (Wembley), предграђе (16 000 ст.) Лондона. **ВИМЕ**, жлездани орган који лучи млеко код стоке. **Запаљење в.**, обољење в. код музара, некад прешљива заразна болест, најчешће код крава, затим код оваца, коза и крава; последица инфекције која долази за време лактације кроз млечне канале или крвотоком; проузроковачи: стрептококе или тбк.; знаци: запаљиви оток I или више сиса, појава крва, стварање апсцеса, млеко покварено, пругувано или гнојаво; последица често потпуно и стално пресушење млека; лечење: дезинфекција в. убрзивањем у сису, масти, облози; лечење узрока.

ВИМИНАЛ, брдо у ст. Риму на којем је Диоклецијан подигао купатило (Диоклецијанове терме).

VIMINACIUM (пуно име: **municipium Aellum V.**), ст. рим. град на д. обали Дунава, код данашњег Костоца; имао вел. вој. и полит. значај; седиште I рим. легије, станица рим. речне флоте, ковница бакарног, сребрног, а можда и златног новца, на чијем се лицу налазио царев лик и натпис: Provincia Moesia Colonia Viminacium, а на наличју гегије града који држи руке изнад бика (символ 7. Клаудијеве легије) или лава (символ 4. Флавијеве легије); заузео га и порушио Атила (441.), а обновио Јустинијан I (у 6. в.); пропао почетком 7. в., приликом продирања Сл. на Балк.

ВИН (Wien) → Беч.
ВИН Вилхелм (1864.-1928.), нем. физичар; бавио се испитивањем каналских и рентгенових зракова; у оптици поставио важне зак.

ВИНАР, новац из сз. делова наше државе; у оптицају до 15. в.
ВИНАРСТВО, наука која објашњава појаве при дозревању грозља, превирању шпире, изградњи и дозревању вина; даје и теориска и практична упутства за брње грозља, справљање, неговање и чување вина; заснива своја упутства на научним истраживањима и на дугогод. радovima у в. и подрумарству; у Југосл. њом се користи само оград-

ничени број напредних винара; наш произвођач је слабо упућен у в., па се за наша вина укорењило углавном тачно мишљење да трпе од лошег винарења; услови за виногр. у нашој земљи веома су повољни, а вина су ипак слаба, те морају да се потроше већином у земљи; према статистици Мет. пољопр. извоз вина у иностранство нагло опада, док се површина под виноградима повећава.

ВИНАЦ, Вијенац, село у Босни на Врбацу, ј. од Јајца, са рушевинама средњев. града **Винача**.
ВИНВОРД АЈЛАНДС (Winward Islands), острва: Св. Луција, Св. Винсент, Гренада (1 355 км², 180 000 ст.); припадају Енгл.

ВИНДЕЛБАНД Вилхелм (1848.-1915.), нем. филозоф, осн. тзв. баденске шк. неокантоваца; сматрао флз. за критичку науку о објективним (теориским, етичким и естетичким) вредностима и делју је на логику, етику и естетику; све науке делио на номотетске, које испитују опште зак., и идиографске, које описују поједине догађаје; гл. дела: **Историја новје флз.**, **Прелудија**.

ВИНДЕЛИЦИЈА, обл. у ст. Герм., око јез. Констанце.

ВИНДЗОР, варош (20 000 ст.) на р. Темзи у Енгл. Виндзорска палата, енгл. краљ. дворца, подигнут за владе Едуарда III на обали Темзе.

VINDICATIO, rei v. (лат.), својинска тужба сопственика (виндиканта) ради повраћања одузете ствари; тужилац мора доказати да је тражена ствар доиета његова својина: како је то тешко, доказивање се назива **ђавољим (probatio diabólica)**; в. се може подићи против сваког код кога се сопственикова ствар нађе или се налазила, па је отуђио или уништио. **Виндикирати**, полагаати власничко право на неку ствар.

ВИНДИШГРЕЦ Алфред (1787.-1862.), кн. и аустр. војсковођ; угушио 1848. побуну у Прагу и Бечу, а ратовао и против Мађара.

VINDOBONA, рим. насеље код данашњег Беча.

ВИНЃА, план. у сев. Индији, између Хиндустана и Декана; просечна висина 600-800 м.

ВИНЕКЕН Густав (Wunkeken, * 1875.), нем. шк. реформатор и филозоф; осн. слободне шк. заједнице; искључује породицу и друштво из васпитања; признаје омладину идеалност и спец. живот, тражи коедукацију и објективно васпитање у реду и раду човека за очевачество; тврди да је дух соц. и да тежи да постане општи; стога треба васпитати генија (Ничеова начт човека) и открити му све функције живота; осуђиван због свог мишљења о сексуалном животу и слободи омладине; гл. дела: **Шк. и култура младости**, **Круг мисли слободне шк. заједнице**. Ерос и др.

ВИНЕР НАЈШТАТ, Бечко Ново Место (Wiener Neustadt), инд. варош (37 000 ст.) у Аустр. близу Беча.
ВИНЕТА, средњев. трг. град Полапских Сл. на о. Волину у Балтичком М.

ВИНЕТКА ПЛАН, један од најбољих у савр. васпитању; тражи индивидуално и соц. васпитање; израђен у Винетки (САД); из Амер. пренет у Евр. и добро примењен; испитује се тестовима; настају дела на 2 дела: неопходни минимум за сваког ученика (писање, читање, рачунање, матерњи јез., ист. геогр. и прир. науке) и разна вежбања по групама која не утичу на прелазак из разреда у разред (излети, ручни рад, књиж. и муз. васпитање, драмска извођења и дискусије).

ВИНИПЕГ (Winnipeg), гл. место (220 000 ст.) канадске пров. Манитобе (С. Амер.) на Црвеној Р.; трг за жито; веома развијено млинарство; унив. В. Језеро, у обл. Манитоби (Канада): 24 500 км²; највећа дубина 22 м; добива воду од Ред-Ривера, а отиче Нелсоном у Хадзоново М.

ВИНИПЕГОСИС, јез. у обл. Манитоби (Канада); 5 300 км²; највећа дубина 12 м.

ВИНИЦА, варошица (2 300 ст.) у Кочанском Пољу (Вардарска Бая.); трг за ориз, стоку и сточне производе.

ВИНИЧЕЦКО Владимир (* 1880), популарни малорус. писац, реалист, под утицајем М. Горког; критикује буржоаско друштво; гл. дела: **Поштен за себе**, **Белешке Мефиста с прастим носем** и др.

ВИНКЕЛМАН Јохан Јоахим (Winkelmann, 1717.-1768.), нем. археолог; проучавао ст. грч. ум. и осн. археологију.

ВИНКЕЛРИД Арнолд (Winkelried), швајц. нар. јунак; својим пожртвовањем одлучио битку код Семпах у корист Швајцараца (1386.).

ВИНКОВИЋ Бенко (1811.-1842.), фрањевац, загребачки биск. (од 1837.); у доколици се бавио и ист.; дела му без веће научне вредности.

ВИНКОВЦИ, град (13 266 ст.), средско место и важна раскрсница у слав. равници (Савска Бая.); инд. место: парни млинови, стругаре, циглане; име по

црк. св. Винка, оправљеној по ослобођењу од Турака 1898. год.; гмн.

ВИНКУЛИРАЊЕ (лат.), везивање; одредба по којој неком хартијом од вредности или ул. књижицом може располагати само одредена личност. **Винкулиране акције**, за које је уговором или правилима а. д. предвиђено да се за њихов пренос на другом мора тражити одобрење управног одбора. **Vinculum juris** → веза правна.

ВИНЛАНД, појас земље у С. Амер. на који се искрцали Нормани са Гренланда 1000. г.

ВИНО, уопште свако пиће с умереном садржином алкохола (30-150 г на 1 л), добијено од сока слатког воћа обичним алкохолним врењем или уз додаток шећера или алкохола; према § 1 Зак. о в. под тим именовом допуштено је стављати у промет и чувати само пиће произведено алкохолним врењем шире под утицајем → врелних гљивица, од свежег грођа са домаће лозе, према томе код пића добивених од др. воћних сокова не може се употребити тај назив и мора се јасно назначити да не произлазе од грођа. При справљању, чувању и неговању в. врне се само оне радње и додају само она средства која дозвољава Зак. о в. и Правилник за његово извршење; исто тако могу се употребљавати само они називи и ознаке које допуштају Зак. и Правилник. Према боји в. се углавном деле на: бела, црна и ружичаста, а по јачини и др. особинама на: обична стона (испод 10% алкохола и без парочитих особина); боља стона (преко 10% алкохола и бољим особинама); **фина** (преко 12% алкохола и нарочитим особинама, аромом, пуноћом и питкошћу). **Бутељна в.** продају се у бочама. **Специјална в.** (која нису справљена редовним поступком, већ специјалним начином) деле се (чл. 31. Правилника) на: десертна, пенушава, ароматична и медицинална. **Ароматична в.**, **аперитивна в.**, обична или десертна в., којима или при справљању, или кад су готова, додају ароматичне биљке или мирођије да би в. добило карактеристичан укус или мирис тих мирођија (→ бермет). **Бела в.** справљају се на тај начин што се шира одваја одмах од комине и оставља да ври одвојено, или се, ако се жели да се из ње не извуку мирисљаве материје, оставља на комини кратко време (6-24 сата); за справљање финих в. узимају се само самоток или прва пећевина. Пре врења шира се по потреби пречишћава кратким таложењем од неколико сати, а од натрулог грођа још и додавањем калијум-метабисулфата (K₂SO₄). За врење је најповољнија тмпт. од 18°-20°, и бурад од 300-500 л, која се пуне за ¼; бурно врење траје 5-6 дана, а после тога настају тихо, накондно врење; свршетак се контролира кушањем или мерењем шећера (приближно широмером, а тачно хем. анализом). **Ако се шира одваја од комине одмах**, треба јој додати 5-8 г танина на 100 л ради бољег одржавања и бистрења, као и 5-8 г калијум-метабисулфата на 100 л да би се сузбило дејство слабих раса врелних гљивица, разних бактерија и гљивица разних болести. **Десертна природна в.**, разна специјална в., која се разликују од обичних стоних в. укусом в. мирисом, високим садржајем екстракта и др. састојка, а нарочито садржајем целокупног алкохола (чл. 31. Правилника за извршење Зак. о в.); добијају се од сувог грођа, концентрисане шире, чистог виског алкохола, одн. комбинавањем тих средстава са кљуком, широм или в. свежег грођа и евентуалним додатком шећера, есенције, мирођија или екстракта. **Десертна в. су:** природна слатка д. в., слатка д. в. и ликерска в. Под природним д. в. подразумева се слатко д. в., које је чист производ врења сока, добијањем чеђењем презрелог или делимиче просушеног грођа, и то само од домаћих сорта в. лозе. **Слатка д. в.** справљају се комбинавањем сувог или просушеног грођа са широм или в. од свежег грођа, као и врењем укувале шире са додатком шећера или без њега. **Ликерска в.** → ликер. **Медицинална в.** справљају се из екстракта наркотичног биља или лекова и слатких в.; спадају под одредбе Зак. о апотекама; Зак. о в. § 11. и чл. 30. и 31. Правилника; за његово извршење предвиђају само да в., употребљено као основна материја за њихово справљање, мора бити првенствено домаћег порекла и исправно у смислу Зак. о в. **Пенушава в.** (шампањан) справљају се алкохолним врењем у затвореним бочама, или додавањем угљен-диоксида, под којим утицајем пенушају кад се боча отвори и в. сила у чашу. **Ако справљено на начин уобичајен у Шампањи** (повољним врењем у затвореним бочама) може по Зак. о в. (§ 11.) и Правилнику за његово извршење (чл. 31.) носити назив «природни пенушац»; а она којима је угљен-диоксид додан вештачки, морају носити натпис: «вештачки пенушац». Производња шампањца отпочела је пре 250 год. у Шампањи и раширила се по целом свету;

у Фри. се за њихово справљање употребљава црни бургунац, који им даје јачину и арому, а бели шардоне, од којег добивају финоћу и свежину; њихова просечна јачина је 10,5-12%; са 1-2% шећера зову се сухи (сек), са 2-7% полусуши (деми сек), са 12-20% шећера слатки. Црна в. добивају се на тај начин што се шира оставља извесно време (дужина зависи од боје и количине танина које се желе да добију) да врши на кожици, односно на кожицама бобица без петељки, јер се боја (енон-цијан) налази у њима; у кљук се додаје до 5 г калијум-метабијуслата на 100 кг да би се смањило дејство нежељених бактерија и гљивица; вреће се врши на тмшт. од 21-28° у отвореној или затвореној каци или бачви, и с уздигнутом или потопљеном компном; са комина се отачу док имају још нешто непровела шећера, обично после 6-8 дана при отвореном, а до 15 дана при затвореном врењу; тихо накондано вреће врши се, као и код белих, у бурцама. Анализа в. испитује састав в. и његове органолептичне особине; врше је енолошке станице, при којима су по Зак. о в. постављени и стручни одбори за просуђивање и оцењивање в.; веома је сложена, јер се у в. налази много орг. и неорг. материја и безброј микроорганизама; дели се на хем. а., микроскопски преглед и дегустацију. Хемиском а. утврђују се састојци, њихова количина и њихов међусобни однос; кратком или трг. хем. а. утврђују се најважнији састојци: алкохол, екстракт, шећер, целокупне киселине, испарљиве киселине и пепео. Опширна а. обухвата и остале састојке који се хем. а. могу одредити: у ужем опсегу испитују се квалитет, сорта, порекло, природност, начин фалсификовања, степен покварености, средства за конзервацију и чување итд., а у ширем опсегу утврђују се још и количине јабучне, винске, млечне, филибарне, лимунске и фосфорне киселине, глицерина и танина, алкалитет и састав пепела, сумпор-диоксид, сумпорна, бензоева, салицилна киселина, сахарин итд. Микроскопским прегледом испитују се микроорганизми у в., расе вредних гљивица, бактерија и гљивица болести. Дегустацијом, тј. чулима укуса, мириса и вида одређују се: укус, мирис, боја и изглед в. У в. се налазе углавном ови састојци:

вода	856—940 г на л
алкохол	56—120 »
целокупан екстракт	16—40 »
шећер (гликоза, фруктоза)	
у преврелом в.	0—1 »
у слатком в.	40—100 »
екстракт без шећера	16—40 »

у њему има:

гитрирљиве киселине (у облику винске)	4—14 »
винске киселине	0,4—5,6 »
јабучне киселине	0—8 »
млечне киселине	1—5 »
филибарне киселине	0,6—1,2 »
сирћетне киселине	0,4—0,8 »
танина	0,1—4 »
глицерина	4—12 »
азота	0,1—0,4 »
пепела	1,2—4 »
неиспитаних састојака	3—6 »

Због садржаја алкохола в. је хранљиво; црна в. су више стимулантна него бела; стога забрањена код дена, нервозних, са повећаним притиском, код срчаних и бубрежних болести итд. Болести в. изазивају разни микроорганизми, који му узимају поједине састојке за свој живот и тим мењају хем. састав в. и његове органолептичне особине (укус, мирис и боју); микроорганизми долазе у в. из шире, оди. грожда, затим из ваздуха и посуба; углавном разликујемо: б. в. изазване микроорганизмима којима за живот потребан ваздух (вијски цвет, цикнулост в.) и оне које проузрокују микроорганизми који живе без ваздуха (преврнуто в., горко в., мањитно, јабучно-млечно врење и слузавост в.); да би се в. очувало од болести одваја се здраво грожда од натрулог и употребљава калијум-метабијуслат код справљања в., нарочито од натрулог грожда, а код прераде се води рачун о тмшт. и о потпуном превирању; ради тога употребљавати селекционисане гљивице за врење, а после врења одмах редовно доливати бурад, претакати редовно и на време, правилно сумпорисати. Мане в. штетне промене изазване страним материјама које в. прима из судова, ваздуха, грожда итд.; од страних материја, проузрокованих микроорганизмима у в. и променама које у њему проузрокују растворљиви ферменти и хем. реакције; важније м. су: неугодан укус и мирис (на мишеве, плесан, дрво, буре, сумпорводоник, хибриде, распаднуте ферментне гљивице итд.); средства противу ових м.: 1) додавање шири сумпор-диоксида и селекционисаних ферментних гљивица, 2) вештачко → бистрење, 3) додавање зејтина, 4) употреба дрвоног угља итд.

М. које проузрокују растворљиви ферменти и хем. реакције су: → прелом в. (бели, мрки и плави). Нега в., да би се в. одржало и сачувало своје одлике, потребна му нарочита нега као: доливана → буради, истакана, мешана или слубљивања, смржњавање и сумпорисање; поред тога, услед разних болести и мана, над њим се мора понекад вршити још и: → бистрење или филтрирање, бојење, галлизирање, гипсовање, обезбојавање, освежавање, окисељавање и пастеризовање. Вијски камен → стреш. В. мулица (*Drosophila*), мала муха чије ларве живе на материјама које преврну (воће, вино, сирће и др.). Множе се брзо и лако. Многе врсте погодни објекти за проучавање наслеђа. В. пумпа, ручна или моторна пумпа за претакана вина, помоћу које се може вино из нижег бурета претакати у више; може бити с клипом, лопатицама или зупчастим точкићима. В. сирће, в. оцат, дозива се из вина под утицајем ензима сирћетних бактерија (*alcoholoxydase*) који претварају алкохол вина у сирћетну киселину и воду (→ цикнулост вина); разне сирћетне бактерије могу произвести и поднети различиту концентрацију сирћетне киселине; в. с. садржи просечно 30-80 г сирћетне киселине на 1 л, затим глицерина, пепела, алдехида, мање количине алкохола итд. Према нашем Зак. о вину (§ 13.) и Правилнику за његово извршење (чл. 33.) под именом в. с. сме се стављати у промет само производ сирћетног врења вина или вина од комине, које није покварено, а садржи најмање 40 г на 1 л сирћетне киселине. В. цвет, болест најчешћа код слабијих вина; проузрокује је углавном ситна гљивица (*Micoderma vini*), која се множи на површини вина у отприличним бурцама, јер јој је гл. услов за живот ваздух; разлаже алкохол, орг. киселине и глицерин, услед чега вино слаби, и дозива бљутав укус који увек прати и цикнулост; њен развој се спречава редовним доливом бурди одмах по завршетку врења; ако се то не чини, в. ц. се развија спрелећа у вел. мери, нарочито ако вино није потпуно преврело, меша се с вином, узамује га и даје му непријатан мирис; лежи се опрезним доливом кроз левак који допира испод површине вина, тако да се навлака цвета постепено гетера кроз отвор за врањ; затим се вино претаче у засумпорисану бурад или пастеризује.

ВИНОВА ЛОЗА (*Vitis vinifera*, фам. Vitaceae), дуговечна култ. биљка (достиге старост од 50-100 год.), пореклом из Евр., Аз. и Амер.; размножава се ретко из семена (обично за стварање н. хибрида), а тешке → положницама, потапањем чокота, резницама и калемљењем; гаји се ради грожда које се једне свеже и осушено или се искористију за цеђење вина. Европска в. л. лако се оживљава и калемни, лако подноси сушу и вел. количине креча у земљи, даје сочан и крупан плод и добра вина, али је веома осетљива према гљивичастим болестима и филоксери. Америчка лоза даје лошије грожда и вино, али је отпорнија према филоксери; стога су њене 3 врсте (*V. riparia*, *V. rupestris* и *V. Berlandieri*) искористишине као подлога за калемљење евр. лозе: → хибридацијом између њих створени су хибриди разних одлика. Стабло в. л. (крпа, глава) је дрвенасто; рачва се у гране (порошке, рокове, кордунице) и увек носи на себи лозу, понекад дугу до 30 м. Лист в. л. је зупчаст, подељен каткад урезима на 3-5 исечака; развија се спрелећа из пупољка кад се тмшт. погне на 9-12° (пупљење, кретање в. л.); време кретања зависи од предела и резервне хране нагомилане у лози; у ј. и топлим крајевима извезан број доњег лишћа на чокоту уклања се пре цветања лозе да би се јачим утицајем сунчане светлости омогућило боље оплођавање цветова и олакшала борба против оидијума; у сев. крајевима то се чини пред зрење грожда да би се у њему смањила киселина и повећала јачина боје. Цвет в. л., ситан, жућкасто зелен и мирисљав, састављен од 5 чашичних, 5 круничних листића, 5 прашика и 1 тучка; групација је у цваст (грозд), код неких врста (*Rupestris*, *Aramox* х *Rupestris*) постоје само прашици, са потпуно закржљалим тучком (м. цветови); цвасте код нас бива обично у другој половини маја, кад се тмшт. погне изнад 15°, и траје 10-15 дана; оплођавање цветова много помажу чмеле, лептири, инсекти и ветар. Плод в. л. → грожда; према употреби плода разликују се стоне и вијске сорте в. л. Стоне сорте служе првенствено за јело; дају грозд лепог изгледа и боје, јагодаста облика, не исцупне слатког ни киселог сока и довољно чврсте кожурице да може издржати пренос и сачувати свежину; од њих треба гадити ране (у Далм.) и позне (у Ј. Србији). Јер се гајење ових које стижу о гл. берба не исплати; најважније врсте су 1) ране: мадлен

анжевин, чапски бисер, меденац бели, марсељац слатки и пашла бела; 2) мускатне: тамњаника бела, црна и црвена, мускат хамбуршки и малага; 3) позне: валандовски црвени дренак, афуз-али, валандовска бела, Инлибарка, султанија, чауш, ада-калка црвена и бела, дренци. **Винске сорте** (у свету око 2 000 сорти, а код нас преко 250) дају црна и бела вина високог, доброг и слабог квалитета; 1) за црна вина високог квалитета служе: блатина, вранац, краткошија, бургундац црни, каберне и франковна; 2) за бела вина високог квалитета: жилавка, крошија, бургундац бели, ризлинг, сем-јон, совињон, сиванац, траминац, мараштина, багрна вугава и бена; 3) за добра црна вина: прокупац, зачинак, португизац, плавац мали, ока-тац, нинчуша, плавка, скадарка, станушина црна теквешка; 4) за добра бела вина: смедеревка, ма-словац (шипон), креаца; 5) за слаба црна вина: кадарун и качина црна; 6) за слаба бела: сла-каменка црвена и бела, ружица, краљевина, пла-вац жути. **Волеат в. л.** проузрокују биљке и живо-тње; од биљака највећу штету чине: пероноспора (пламењача), оидијум, плесан, антракноза (црни рак) и трулежница на корену, а од животиња: → мољца грождани, винова пипа и филоксера.

ВИНОВА ПАЛМА (*Raphia vinifera*, фам. *Palmae*), палма тропске Амер. и зап. Афр., веома дугачких ли-стова, из сока стабла доби-ва се палмино вино, а из листова лика-рафија.

ВИНОВА ПИПА (*Otiogry-nus ligustici*), црн тврдо-крилни инсект дуг 9-12 мм, подуже дебеле рилице, му-жјака нема; неоплобене жен-ке снесу по 100-400 јаја у земљу, где се ларве излегу и претворе у лутке и одра-сле; у марту и априлу на-пада на разне биљке, нарочито на лозу, лупцерку, ре-пу и вошке; сузбија се оку-пљањем (ноћу, са фењером), стварањем депљивих поја-сева на стаблу воћака и лозе да би им се спречило пењање, прскањем са дуванским екстрактном (5-8% у сапуњавој води), раствором баријумхлорида 3% у води (са 2% меласе) и запрашивањем пупољка арсе-новим средствима.

ВИНОГОРЈА, крајеви погодни за гајење винове лозе. Југосл. има више добрих в., различних по клими, саставу земљишта, положају, сортама гро-жја и квалитету вина. 1) у Србији: Крајина, Сме-дереву, Жупа, Ниш-Сићево, Јелица, Лесковац-Вла-стиница, Пирот, Врање, Скопско-велешка котлина, Тиквеш, струмичко-валандовски крај, Охрид, бре-галничка долина, Призрен; у тим крајевима се гаје око 50 сорти, већином домаћих, у којима превла-ђује црно вино; одликују се вином са доста алко-хола (просечно 12 vol.) и мало киселине (4-5 г/л). 2) у Војводини: ј. Банат, Чока-Падеј, Суботица, Барања, Фрушка Гора; у њима претежу: слава-менка и бела ружица са slabим винима (8-10% алкохола); у новије време гаји се креаца и нешто квалитетних страних сорти. 3) у Хрв. и Слав.: Хрв. Приморје, Пљешевца, Загребачка Гора, Загорје, Међумурје, Калник, Масловацка Гора, Псуњ-Папук, Пожешка Гора, Дил Гора и околина Брода; у њима се гаје већином домаће беле винске сорте: краље-вина, зеленка, масловац, воловина, а од страних квалитетних сорти: рајнски и шт. ризлинг, бур-гундац бели, траминац, сиванац; од стоних сорти: племенка, тамњаника, хамбург-мускат и козјак. 4) у Слов.: Љутомер-Ормож, Горња Радгона, Марибор, Похорје, Словенске Гориде са Птујем, Халозе, Бре-жиче-Кришко и Ново Место Костањевица; у њима се поглавито гаје стране сорте за квалитетна вина (фурминт, мозлер, ризлинг шт. и рајнски, сива-нац, бургундац бели и црни, траминац, франковна, португизац) и нешто домаћих које дају вино цви-чек. 5) у Далм.: сев. острва, шибеничко-сплитско в., ј. острва, ј. приморје, Неретва и Конавље, Имотски, Загорје, Бенковал; у њима се гаје око 20 олабра-них винских сорти и око 10 бољих стоних сорти; превлађују црне сорте за производњу јаких, гу-стих вина (плавац мали, плавина, нинчуша, када-рун, блатина, ласина итд.), а од стоних сорти: пи-оно црни итд. 6) у Херц.: мостарско-благајско в., љубушки, столачки и требињски виногради; од белих сорти: жилавка, крошија, бена, ресакија, гелавец, нешто ризлинга и семјона. За црна вина: блатина, скадарка и нинчуша, плавка, братковина, црни бургундац, каберне, аликант-буше, португи-зац и арадон. 7) у Црној Гори: Црница и Црног.



Приморје; сразмерно мало винограда; за црно вино се гаје: вранац, краткошија и задринка, а за бела: лисичина и белина.

ВИНОГРАД, земљиште засађено виновом лозом; да би се обезбедили родност лозе, каквоћа вина и век чокота и помогло одржавање потребне топлоте и влаге у земљи и распадање њених миа. и орг. састојака, потребни су нарочита нега и разновр-стан рад; пре сађења винове лозе земљиште се искрчује и риголује, испитују се састав и особине земље, одабирају се подлоге (→ калем) и сорте ви-нове лозе; у посађеном в. врши се загртање и од-гртање, → орезивање, ђубрење, заламање → ластара, закидање → заперака, уклањање лишћа (→ винова лоза, лист), → запрашивање, → прскање и копање. **Риголовање** (риљање) в., припрема земљишта за сађење састоји се у превртању земље да би се ство-рили што бољи услови за развијање жила засађене лозе; при том се доњи, мање плодан слој земље (здравица) избацује на површину, а горњи најплод-нији део земљишта (ораница) спушта на дубину од 20, 30 и више см, где се развија највећи број жила посађене лозе и тиме обезбеђује њено примање и даљи напредак; у крајевима са довољно влаге и за резнице дугачке 20 см в. се врши на дубину од 40 см, а за резнице од 30 см на дубину од 50 см; у сухим крајевима и за каменита и опедна земљи-шта дубина се повећана на 60, 70, 80 см, по по-треби и до 1 м; за р. се употребљавају ашов с узсигијом, обична мотика и зупчаста мотика, а у каменитом земљишту још будак и пиљук. **Испити-вање земљишта** за в. мора се извршити пре са-ђења; има за циљ да утврди садржину креча, да испита да ли је земљиште каменито, растре-сито и сухо, или глинасто, тешко и влажно, и да ли је земља слаба и неплодна, или јака и плодна. **Избор сорте лозе** врши се с обзиром на поднебље, земљиште и циљ гајења винове лозе. 1) Избор с обзиром на поднебље: за сев. хлад-не и већином влажне крајеве препоручљиве су само ране стоне и сев. винске сорте које су по при-роди веома слатке, али слабије родности; боље су беле сорте него црне; у јуж. и зап. топлим краје-вима узимају се веома ране и веома позне сорте стоне и позније винске сорте; беле сорте у тим кра-јевима добре само за справљање ликерских вина; у умереној клими на погоднијим положајима уз-имају се домаће и стране сорте за производњу белих стоних, а на слабијим положајима за производњу обичних вина; у сваком случају избегавају се од-више родне сорте. 2) Избор с обзиром на земљи-ште: за слабија, мање влажна, каменита и кречна земљишта узимати винске сорте за производњу квалитетних вина, а у плодницима и влажнијем зем-љишту сорте за производњу обичних вина; на белој земљи боље је садити беле, а на црној и црве-ној земљи црне сорте. 3) Избор с обзиром на циљ гајења; за личну употребу могу се гајити најпо-зније и најраније стоне и винске сорте које одгов-рају личном укусу, уколико то допуштају земљи-ште и поднебље; ако се в. подиже у привр. циљу онда у близини већих потрошачких центара с доб-рим саобр. средствима треба гајити стоне, а далеко од њих, нарочито ако се засађују вел. површине, винске сорте; при избору ових последњих треба се ограничити само на 1 познату сорту, или највише на 2-3, које стижу једновремено, а допуњују једна другу и дају пријатно вино. **Сађење в.** врши се на риголованом земљишту готовим калемовима (→ калем), резницама или прпорцима; ако се не врши го-товим калемовима мора се обавити и зелено кале-мење (изузев у живом песку); ако је земљиште ри-головано у пролеће, сађење се сме вршити најра-није у јесен или идучег пролећа, да би се земља слегла. **Загртање и одгртање в.** мора се вршити (мотиком или плугом огртачем) у свим јсл. вино-горјима, изузев Јадр. Прим., Херц., Црмнице и вардарске долине; при загртању треба покрити гла-ву чокота и 3-4 окца на зрелим листарима, која ће се при резидби оставити на род; где постоји опа-сност од мразева скидају се са жица и загрну у кор-дунице; ако је земља суха може се том приликом извршити и дубоко замско копање у дубини 15-20 см. **Огртање** се врши у пролеће због резидбе, на-мештања коља, подзања кордуница на жицу од шпалира итд. **Копање в.** врши се људском снагом (у малим, густо и неправилно посађеним в.) или сточном запрегом, плугом, пращачем, екстирпато-ром и скорификатором (у вел. в. засађеним у прав-илне редове); може бити дубоко и плитко; ду-боко копање врши се спрелећа, пре но што лоза крене, чим се заврши орезивање, чишћење чокота и намештање коља; у крајевима са сухом климом и косим положајима земља се при том преврће

равно, без банкова (гребена), а у крајевима са ретким сушима и честим пролећним мразевима на банконе, који омогућају боље проветравање земље, а штите лозу од мразева: плитко окопавање (прашење) уништава коров, спречава губитак влаге из земље, а земљу проветрава и меша с кисеоником из ваздуха, који помаже нитрификацију и распадање минер. и орг. материја; у сев. и влажним крајевима праше се плитко (3-7 см), а у топлим и сухим дубље (7-10 см); 1. прашење обавља се пре цветаша лозе, 2. после цветаша, а 3. пред шарак; по потреби врши се чешће, нарочито кишних година; може бити штетно: у цветашу лозе (повећава рехуљавост грожда), за време вел. летњих суша и пролећних мразева, јер снижава тмпт. и омогућаје смрзавање зелених ластарића. Ђубрење и поправља хем. састав и физ. особине земљишта и повећава принос; при томе се највише води рачуна о додавању азота, фосфата и калијума, јер често недостају земљишту, док осталих потребних састојака има у земљи и више но што их биљка тражи; за то служе: прир. потпуна и вештачка не потпуна ђубрива; у прир. ђубрива спадају зелено ђубре, компост и стајско ђубре; последње 2 врсте употребљавају се нарочито у в. из којих се добијају квалитетна вина; вештачка (минер.) ђубрива садрже обично по 1 врсту хранљивих састојака: азотна само азот, фосфорна фосфор, а калијева калијум; азотна ђубрива су: чилска шалитра, амонијум-сулфат и калијум-цијанамид; фосфорна ђубрива: суперфосфат и Томасово брашно; калијева ђубрива: калицит, калијева 40% со, калијум-сулфат и калијум-хлорид; понекад се употребљавају још и креч и гипс. Да би се утврдило потребно ђубриво и количина, мора се пре ђ. вршити проба; најбољи начин је равномерно растурило стајско ђубре и компост по целој површини в. (пред копање или прашење), па их одмах земљом покрини; на исти начин се употребљавају и вештачка ђубрива.

ВИНОГРАДАРСТВО, гајење винове лозе за грожде и вино; јавило се прво на И (у Пред. Аз.) и у ст. в. се постепено раширило на 3: у М. Аз., Ег., Грч., Ит., Галију и Ср. Евр.; за време вел. сеобе и тур. најезда много страдало; затим се поново развило, нарочито у 2. половини 18. в. и у 1. половини 19. в.; после тога поново опало због преноса оидијума, филоксере и пероноспорје из Амер., па онда обновљено. Данас најразвијеније у Евр. јер од целокупне свет. производње (175 мил. хл) на њу отпада 145 мил. хл; највећи произвођачи су: Фрц. (60 мил. хл), Ит. (35-38 мил. хл), Шп. (20-24 мил. хл), Порт. (17 мил. хл), Рум. (5-6 мил. хл) и Југосл. (4-4,5 мил. хл); од ваневр. произвођача најважнији су: Алжир (10-15 мил. хл), Аргентина (7-8 мил. хл), Чиле (3 мил. хл). У Југосл. потиче из доба Римљана; данас у њој има под виноградама око 195 000 ха (Далм. 52 000, Хрв. и Слав. 41 700, Србија 35 400, Војводина 30 000, Б. и Х. 4200), који су дали 1932. г. 4 887 138 хл, а 1934. скоро 4 мил. хл вина; од тога извезено у 1932. г. 93 000 хл, а у 1934. само 17 500 хл.

ВИНОДОЛ, потолина у с. делу Јадр. Прим., и. од Новог; дуга 24, широка до 3 км; дно добро обрађено и насељено; најважнија привр. грана производња вина; гаје се још: маслина и смоква. **Винодолски закон**, довршен 1288. г. у винодолској кнежини; озаконило односе в. општина и њихових господара, кн. Франкопана; веома важан правни споменик, драгоцен извор за ист. хрв. и ст.-сл. права.

ВИНТГАР, клисура преко које се мостом спајају тунели на жел. прузи Јесенице—Бох. Вистраца (Дравска Бан.).

ВИНТЕР 1) Зикмунд (1846.-1912.), чешки писац ист. скица, приповедака и романа; гл. дело: Магистер Кампанус, 2) Кристијан (1796.-1876.), најбољи дански лирничар из доба романтизма; дао више збирки лирских песама у којима описао прир. Данске савршеном тхн. стила.

ВИНТЕРТУР, варош у Швајц. (54 000 ст.), у циршком кантону; метал. и ткст. инд.

ВИНТЕРХАЛТЕР Франц Ксавер (1806.-1873.), нем. сликар; највећи успех постигао у Фрц., где је радио портрете припадника високог друштва под Наполеоном III.



ВИНЧА 1) село на 14 км од Београда, на д. обали Дунава; важно преист. налазиште из доба бронзе; његово преист. стан. израђивало чувену панонску керамику и прерађивало цинабарит, 2) мањ. близу села В.; потицао из времена деспота Стевана; потпуно разорен 1740.

ВИНЧЕСТЕР, варош (23 000 ст.) у Енгл.

ВИНЧИ → Леонардо да Винчи.

ВИЊАГА (*Vitis silvestris*, фам. Vitaceae), дивља винова лоза. Јагурида; расте и у нашим крајевима.

ВИЊА ДЕЛ МАР, климатско место (40 000 ст.) на Кордљерима у држ. Чиле (Ј. Амер.).

ВИЊАК → коњак.

ВИЊЕ Осмунд (1818.-1870.), норв. писац реалистичког правца и најбољи песник на нар. језику.

ВИЊЕТА (фрц.) 1) украс у облику винове лозе. 2) гравирани украс на пословном листу или на крају књ.

ВИЊИ Алфред (de Vigny, 1797.-1863.), најмисаонији песник фрц. романтизма; пун снаге, дубоке емоције и лепоте; преводима Шекспира и оригиналним комадима (Четртон), утицао много на стварање романтичне драме у Фрц. У песмама: Мојсије, Елоа, Вукова смрт, Пастирска кућа, Маслињак и Самсонов гнев изнео своје погледе о богу, прир., смрти и љубави; у прози дао ист. роман Завера (Cinq-Mars), Стело и дивне новеле Рובהвање и пеличана вој. позива.

ВИЊМАЛ, највиши врх (3 298 м) у Фрц. делу Пиренеја.

ВИЊОЛА Вакомо (1597.-1573.), ит. архитект; 1 од творца барока; извршио вел. утицај на евр. архт. 17. в.; гл. грађевине: Ил Гесу у Риму и дворца Капранола.

ВИОЛА (ит.), гудачки инструмент, већи од виолоне; има 4 жице: с, g, d¹, а¹, углазбљене у квинтама; пише се у алтовском О кључу. **Виолина**, гудачки мелодиски инструмент који се постепено развио из → виоле (око 1480.-1535.); има 4 жице: е¹, а¹, d¹, g; пише се у виолинском или G-кључу. **Виолон**, ст. име за контрабас. **Виолончело**, гудачки инструмент, мањи од контрабаса; држи се између колена; има 4 жице с, g, d, а, углазбљене у квинтама; тој му одговара човечјем гласу; пише се у бас. тенор и виолинском кључу када се креће у високом регистру; солистички инструмент.

ВИОЛЕ-ЛЕ-ДИК Ежен Емануел (Viollet Le Duc, 1814.-1879.), фрц. научник и арх., борац за обнову готског стила; у доба 2. царства ресторисао много средњев. тврђава и црк.

ВИОТИ Ђовани Батиста (Viotti, 1753.-1824.), виолињист и композитор; осп. модерне фрц. виолинске шк.; компоновао много концерата и соната за виолину и 2 виолине и чело, трпа, гудачке квартете и др.

ВИШАВА, (ит. Virasso), варошца у г. делу Вишавине долине, у Слов. под Ит.; развијено виногр.

ВИПЕРА (лат.) → змија отровна.

ВИПЕТ, енгл. мали хрт, постао укрштањем вел. енгл. хрта са теријем; веома брз, употребљава се за трке паса; издужених линија; преломљених ушију, прир. дрвен, бео, тиграст или сив.

ВИСТАЛСКО ГОВЕЧЕ, раса распрострањена у Тиролу и Аустр., мале величине, боје сиве, рогова ораса црним врховима, одличне млекује.

ВИР острво јз. од о. Пага; површина 24 км².

ВИРАЖ (фрц.) у влпов. стручан израз за заокрет; отступање од праволинијског лета.

ВИРАК (*Alchemilla vulgaris*, фам. Rosaceae), вишегод. биљка из фам. ружа, бубрежастих листова, чији су ободи урезани заокруженим зупчастим крикцама; цветови скупљени у цваст гроњу.

ВИРГИЛИЈЕ → Вергилије.

ВИРГИНИЈА, Виргилија, кћи рим. центуриона Виргилија, коју по предању убио отац да је не би осрамотио Апије Клаудије; њена смрт изазвала устанак народа и пад децемвира.

ВИРГИНИТЕТ (лат.), девицанство, девојаштво, постојање → химена (девичњака); култ. народи му придају нарочиту важност, јер га сматрају као знак же. части; нестајање девичњака пре брака сматра се за непоштено, а насилно одузимање в. ван брака као тежак злочин. **Вирго внтакта** (лат.), нетакнута девојка, одн. с целим хименом, која није пољно општила (девица).

ВИРИЈАТ, вођ побуњених Лузитанаца из 2. в. пре Хр.

ВИРИЛАН (лат.), мушки, мужеван. В. право, лич-



но право. **Вирилист**, члан парламента по положају или по роду, а не по избору.

ВИРЈЕ, варошица (5 500 ст.) у Подравини (Савска Бан.); 2 парна млина.

ВИРМАН, вирманисање (фрц.) 1) преношење буџетских кредита једне позиције на др. 2) пренос неке суме са потраживања 1 рачуна на потраживања 2. рачуна; обрачун путем таквог преноса. Од оваквог начина плаћања имају вел. корист и публика и новч. заводи, јер се штеди у преносу и бројању ефективних новца. **Вирмански чек**, исплаћује се путем вирманисања; → чек обрачунски.

ВИРОВИТИЦА, град и средско место (10 653 ст.) у Подравини (Савска Бан.); трг. и инд. место (парни млинови, стругаре, пиграње); гмн. Од старина: фрањевачки манастир и двораци грофа Драшковића.

ВИРОЛ, фабр. препарат; састоји се углавном од коштане сржи и слана (малц); употребљава се код малокрвности.

ВИР ПАЗАР, варошица (300 ст.) и пристаниште на Скадарском Јез. (Зетска Бан.); завршна станица кратке жел. Бар—В. П.

ВИРТЕМБЕРГ (Württemberg), ступњевита обл. у Ј. Нем., благе климе; кроз јн. део протиче Дунав, у средишњем делу извориште Некара; ј. крајем излази на Боденско Ј. Езеро. се мање бави земљр., више инд. (солане, машине, метална и ткст. роба, хартија, кожа, одећа, пиво) и трг.; гл. гр. Штутгарт.

ВИРТУЕЛАН (фрц.), способан за дејство, могућан; супр. акталан. В. лик, уображен, нестваран лик који се јавља код оптичких сочива и огледала.

ВИРТУОЗ (ит.), репродуктивни ум, који савршено влада тхн. муз. инструмента.

VIRTUS POST NUMMOS (лат.), врлина после новца, тј. новац пре свега, речи које је у једном свом стиху употребио Хорације да би прекорно и жестоко пресудно гл. начело тадашњих Римљана.

ВИРУЛЕНЦИЈА (лат.), способност клица да проузрокује обољење; зависи од токсичности и моћи нападања клице, која може лучити токсине или их задржати у себи.

ВИРУС (лат.), материја способна да проузрокује заразну болест; ознака за проузроковача оних заразних болести чије су нам клице још непознате, нпр. в. бесвила, грипа и др. **V. filtrans**, назив за клице које не можемо видети постојећим справама за увеличавање; пролазе кроз поре најгушћих порцеланских свећа; могу се гајити у телу животиња или у симбиози са живим ћелијама. **Вирусне болести** изазивају разне врсте вируса; код људи: беснило, вел. богиње, мрас и др., а код биљака: коврчавост и мозаик компира, дувана итд.

ВИРХОВ Рудолф → Фирхо.

ВИРЦБУРГ (Würzburg), варош (90 000 ст.) на р. Мајни у Нем., трг за жито, воће и дрво; инд. дрвета, дувана и метала; унив., звездара, музеји, библ. **Вирцбуршка психолошка школа**, побија сензуализам и асоцијативност псих. и тежи да експериментално испита више душевне појаве (мишљење, хтење, суђење итд.); осн. Освалд Килпе.

ВИРЧАНАЦ Бошко (? 1915.), један од најзаслужнијих и најскромнијих четничких војвода; погинуо у борби са Бугарима у Скачинцу код Велеса.

ВИРЦИНАЛ (енгл.), класен разног облика, прототип модерног клавира.

ВИРЦИНИЈА, државица у САД (110 400 км²); на 3. у Алигенима, земљиште брдовито и план., а на И равно; стан. (2 400 000) се бави земљр. (житарице, памук, дукан), сточарством, риболовом, руд. и инд. (дрвета, ткст., стакла, хартије, дувана итд.); гл. место Ричмонд. **Вирцинска бурка**, амер. бела в. раса пореклом из Амер., крупна, потпуно бела.

ВИРЦИНСКА ОСТРВА, део 3. инд. О. на И од Порторика; и. део припада Енгл., а зап. САД. **ВИС** 1) острво у Јадр. М., 89.9 км² (Прим. Бан.); стан. се бави виногр., риболовом и гајењем наранџи и лимуна; има више прк. из ср. в.; најважније: св. Николе, једнобродна засведена базилика с 5 аркада и полукружном апсидом, подигнута 850.; св. Миховила, једнобродна засведена базилика с 3 слепе аркаде и правоугаоном апсидом, сазидана пре 11. в.; бл. госпе од Планице, кружне основе са кубетом и олтарском, споља четвороугаоном апсидом, подигнута пре 11. в. Код В. аустр. контраадмирал Тегетов потукао ит. флоту у пруско-аустр. рату (1866.), у којем Ит. учествовала као савезник; Пруске 2) варошица и гл. место (4 200 ст.) на острву В.; фрањевачки манастир, инд. (рибље конзерве), извоз вина; средоземна клима с благим зимама (ср. год. тмп. 16.7°) и малим разликама између најхладнијих и најтоплијих дана; облачних и магловитих дана мало, највише у децембру; зиме без снега; веома погодно купалиште и зимско

климатско место за реконвалесценте, живчано оболеле и оне који болују од плућа.

VIS (лат.), снага, сила. **V. vitalis**, животна снага. **V. inertiae**, инерција. **V. major**, виша сила, која се није могла предвидети или спречити; извињава неизвршење или задоцњење у извршењу уговора.

ВИСАК, тешко тело, обично од гвожђа или месинга, купаста облика, обешено о танак конач; услед Земљине теже има увек вертикалан правац; употребљава се за контролисање да ли је неки предмет (зид) постављен вертикално, за довођење неког предмета (значка) у вертикалан положај, или за пројектовање неке тачке.

ВИСАЉКА, морнарски кренет од платна и 2 конопа; доају се савија у вљак, а ноћу се веша између 2 куке. **ВИСАРИОН** → Бесарион Јован.

ВИСИБАБА 1) дремаика (*Galantus nivalis*, фам. *Amaryllidaceae*), дугочечна зељаста биљка; има 2 линеарно-ланцетаста листа и подземно стабло промјењено у лук, које се завршава белим цметом погнутим наниже; живи у шумама Евр. и з. Аз., и цвета рано пролеће, пре по што шума одлиста, јер тад има довољно светлости. 2) стена → чувавац.

ВИСИЈА, височина, простран план. предео, обично преко 200 м надм. в.

ВИСИНА 1) угловно или лучно отстојање неке тачке (звезде, пола) на небу од равни хоризонта. 2) вертикално отстојање неке тачке од неке др. тачке. **Апсолутна** (надм., геом.) в., вертикално отстојање неке тачке од ср. нивоа невог мора. **Барометарска в.**, висина живиног стуба, помоћу које се одређује надм. в. појединих тачака на Земљи (→ барометар). **Динамичка в.**, рад који треба извршити при пењању од морске површине до неког места. **Релативна в.**, вертикално отстојање од неке др. тачке која је узета за почетну. **Висномер**, справа

за мерење в. (анероид → барометар); у влвов. справа на принципу барометарске кутије која у сваком часу показује ваздухопловцу в. изнад полазног места; бројке на бројчанику премазане су материјом која светли у мраку. **В. уписивач** (барограф), справа која непрекидно и аутоматски уписује в. на којој се аероплан налази, обично на 1 листићу омотаном око ваљка са сатним механизмом. **Висинска** (иланинска) болест, слична аеронаутичкој, настапа услед недовољне количине кисеоника у атмосферском ваздуху; неправилно купање срца, вртоглавица, изнемоглост, крварење из уста и носа; аносихем. инциденти настају на мањим в. стога што организам особе која се неће захтева већу потрошњу кисеоника услед енергичног мишићног рада; при пењању на Монблан, где атмосферски притисак 418 мм, оболевају готово све особе; може да буде смртна, ако се одмах не сиђе у низију. **В. зраци** → космички зраци. **В. клима**, одликује се: чистим, свежим ваздухом без прашице и клица, са смањеним притиском и разређеним кисеоником, умереном влажношћу и топлотом, већим колебањима између дневне и ноћне, летње и зимске топлоте; сунчани зраци обилнији ултраљубичастим зрацима; кретање ваздуха јаче. **В. коректор**, на аероплану уређај помоћу којег се регулише правила размера ваздуха и бензина у карбуратору на висината. **В. разлика** «в» двеју тачака је вертикално отстојање између тих тачака; → висина релативна.

ВИСИТОР, план. (2 210 м) сз. од Плавског Јез. (Зетска Бан.); глацијални трагови и мало Виситорско Јез. глац. порекла.

ВИСКИ (енгл.), алкохолно пиће, врста ракије; добива се у Енгл. и Амер. из пшенице, ражи или кукуруза; садржи 40-60% алкохола; арому и боју добија дугим стајањем (2-3 год.) у слабо нагорелим храстовим бурадицама.

ВИСКЈАР, план. у Буг., између Софиског Поља и јез. границе према Цариброду.

ВИСКОЗА (нлат.), густа вискозна маса која се добија дејством нитријум-хидроксида и угљендиоксида на целулозу дрвета, претходно ослобођену лигнина и смолчастих материја; служи за производњу вештачке свиле. **В. свила**, вештачка влакна од целулозе за израду текстилија и сл., добија се пропуштањем в. кроз веома мале отворе, при чему тана влакна в. улазе у нарочите киселе растворе;



под утицајем киселине растварају се све њихове примесе и остају само очврснута влакна чисте целулозе; за *V* могу се произвећи влакна до 30 м дужине; после прања, белена и сушења од влакана се упреда преба за различите потребе; в. с. је најважнија вештачка свила; у току 1934. произведено је у свету 306 000 т. Вискозитет, жилавост течности (раствора); мери се односом брзине испуштања одређене запремине неке течности према брзини испуштања исте запремине чисте воде; у тхл. се изражава Енглеровим степенима (по апарату којим се мери).

ВИСКОНСИН (Wisconsin), државица у САД, између Горњег Јез, Мичигена и р. Мисисипи (145 205 км², 3 мил. ст.); земљр. и сточарство; инд. животних намирница, ткст., дрвета, хартије, металуршка; од руда има: гвожђа, цинка и олова; риболов даје знатне приходе; највеће место Милвоки, а гл. место Медис.

ВИСКОНТИ, чувена ит. породица; владала Миланском Војводином 1277-1447.

ВИСЛА, највећа р. у Пољ; извире на з. Карпати-ма, а улива се са 2 крака у Гдањски (Данцишки) Зал.; пловна до Варшаве.

ВИСОК, обл. у и. Србији, у подгорини Старе Пл., на и. страни р. Темске (Моравска Бан.).

ВИСОКА ПЕЋ, употребљава се за добивање сировог гвожђа из оксидних руда редукцијом и топљењем на високој тмпт. Топлота се производи помоћу чврстог горива (кокс, дрвени угаљ) или електрицитетом, а редукцијна руда врши се коксом (→ пећ јамаста).

ВИСОКА ПОРТА, одн. Висока врата, спочетка назив за улаз у зграду тур. владе у Цариграду, а касније за саму владу; у последње време у тој згради се налазило само вел. везир и мн. иностр. послова.

ВИСОКА ЦИКОЛА, унив. или шк. у рангу фак., као Екон.-комерцијална в. шк. у Загребу, Рударска в. шк. у Љубљани, Вој. акад. у Београду, Виша пед. шк. у Београду и Загребу, Муз. и Ум. шк. у Загребу. Високошколски спорт, установа у Прагу, осн. 1910; води бригу о телесном васпитању свих чел. студената у Прагу.

ВИСОКИ ТОПЛИ ФРОНТ, граница на висини између предњег и задњег приземног хладног ваздуха и уздигнутог топлог ваздуха, код оклузованог циклона; тремења између те 3 врсте ваздуха, изнад оклузованог фронта, у случају када је долазећи задњи хладни ваздух топлији од предњег хладног ваздуха; увек се налази испред оклузованог фронта, где доноси кишу или снег.

В. хладни фронт, граница на висини између предњег и задњег приземног хладног ваздуха и уздигнутог топлог ваздуха; тремења између ове 3 врсте ваздуха у случају када је долазећи задњи хладни ваздух хладнији од предњег; увек је иза оклузованог фронта, где доноси кишу или снег.

ВИСОКИ ФЕН, план. (692 м) на л. обали Рајне, на белг.-нем. граници.

ВИСОКО, варош и среско место (4 706 ст.) на ушћу Фојнице у Восу (Дринска Бан.); у 14. в. познато трг. место, често и престоница бос. краљева; извози жито, стоку, коже; кат. самостан с гмн.

ВИСОКОКРИЛАЦ, парасол, једнокрилни аероплан чије је крило испод трупа, може бити наслоњено на труп или измакнута.

ВИСОКОПРЕСВЕЩЕНИ, у прав. црк. титула архиеп. и митрополита. Високопречасни, титула протојереја, архимандрита, ректора богосл. и виших свешт. лица.

ВИСОРАВАН, заравњен, висок план. предсо.

ВИСОЧАЈШЕ РЕШЕЊЕ, назив употребљаван најчешће у Кнеж. Србији (до 1858.) за решења законодавне власти (кнеза и правитељствујућег совјета).

ВИСОЧИНА → висја.

ВИСОЧИНА, план. на д. страни р. Неретве, јн. од Коњца (1 974 м); глацијална трагови.

ВИСПЈАВСКИ Станислав (1869-1907.). пољ. песник, драмски писац и сликар; сачувао нац. црте у свим својим књиж. и сликарским делима; у сликарству се истакао као вајредни стилист цртежа и предела; највећу славу стекао као драмски писац; у том роду нема премца у целој пољ. књиж.; гл. дела: Свадба, Ослобођење. Варшављанка, Новембарска ноћ.

Клетва, Судије и др.

ВИСТ, игра с 52 карте, пореклом из Енгл.; играју 4 особе између којих се раздаје све карте; партнери седе насупрот један другом; адут се одређује седењем.

ВИСТАРИЈА (Wistaria), биљни род из фам. Papiliferae. *W. sinensis*, украсни лијан, висок до 20 м, пореклом из Кине, љубичастих цветова, скупљених у цваст грозд.

ВИТ (Witt) 1) Јан (1623-1672.), хол. државник, републиканац и одлучан противник породице Оранж. 2) Корнелије (1623-1672.), брат претходног; погинуо с братом приликом нерода које изазвале присталице породице Оранж.

ВИТА (лат.), живот; животопис. **Виталац**, животни. **В. феномени**, животне појаве. **Витализам**, флз. учење да је живот специфична појава у прир. којом владају посебни закони различити од закона не живе прир. Старије в. учење претпоставља постојање нарочите »животне силе« која лежи у основи свих животних појава. Модерни в. или неовитализам учи да је живот аутономна појава која се не може свести на физ. и хем. појаве. Организам је увек недовољно цело, а не прост збир делова; али он није проста машина, јер се самостално одржава и може нарушене делове да поправи, па чак да из једног дела развије цело. По Дришу је непознати специфични принцип који руководи живим системима као целима ентелехија; ова није ни материја ни енергија и она је крајњи извор свих животних појава. Појам ентелехије потиче још од Аристотела. **Виталитет**, виталност, животна снага, животна способност. отпорност према утицајима уништавања; у статистици: ср. људски век.

ВИТАЉИЋ Андреја (1842-1725.), песник из Комиже на Вису; написао рел. еп Остан божје љубави и дао стихован превод Псалтира.

ВИТАМИНИ, важни чиниоци исхране, супстанце неопходне сваком (младом или одраслом) организму за растење, одн. одржање равнотеже исхране. Прир. њиховог фал. дејства још непозната; о њиховом постојању суди се по болестима (→ авитаминозе) које проузрокује њихов недостатак; биљног су порекла, али их има и у хранљивим материјама животињског порекла (млеку, месо), јер су их животиње, хранећи се биљкама, унеле у себе. Разликују се: А, В, С, D и Е. 1) А се налази у маслу, рибељем уљу, овчијем лоју, неким жлездима, спанаћу и зеленим деловима биљке уопште; растворљив је у мастима, његов недостатак проузрокује код животиња заустављање растења, мршавост, изнемоглост, склоност к инфекцијама, а код човека и ксерофталмију. 2) В је растворљив у води; има га у пивском квасцу, млеку, жуманцету, јетри, бубрезима и плућима орнза, кукуруза, проса, зоби итд.; код животиња његов недостатак изазива престанак растења (код пацова), полинеурит (код живине), а код човека болест бери-бери. 3) С, или антикорбутични фактор, растворљив у води, има га највише у лјановом соку, поморанџи, патлиџану, свежем поврћу, паприци, шљивама, спанаћу, месо и јетри; код животиња (заморчета) његов недостатак изазива вештачки, а код човека прави скорбут. 4) D, или антирахитични фактор, има га највише у рибељем уљу и жуманцету, може се створити у организму и сунчањем; код животиња (пацова) његов недостатак изазива експериментални рахитизам, а код човека рахитизам. 5) Е, растворљив у мастима, има га највише у кукурузној клици, рибељем уљу, сладу (млаци) и зитићу неких биљака; код животиња његов недостатак изазива експериментални стерилитет, код човека непознато дејство. До скорог хем. састав в. био непознат; сад за извесне в. (А, D, С) састав више-мање одређен, тако да се неки већ праве и вештачким путем, нпр. D (зрачени ергостерин).

ВИТАНИЈА, село близу Јерусалима, где је Христос васкрсао; Назара; данас Ел-Азарје (2 500 ст.).

ВИТЕ 1) Емануел (1617-1692.), хол. сликар, највише сликао унутрашњост црк., којима је дао пуно ваздуха и светлости. 2) Sergej J. (1849-1915.), рус. државник, прво обичан жел. чиновник, па директор саобр. мнн. (1892.) и претседник владе (1905.); највише утицао на политизацију транскасписке (1888-1889) и транссибирске жел. пруге (1891-1903.); закључио мир с Јап. у Портсмуту (1905.).

ВИТЕБ (К. варош (100 000 ст.) на р. Дњиг у Рус.; ткст. инд. (лан).

ВИТЕЗ, у ср. в. члан витешког staleжа; до 10. в. одликовали се грубошћу и насиљима тако да је црк. морала да устаје против њих; касније њиховом васпитању посећивана нарочита пажња; од 7. год. учили јахање, гађање стрелом, дрсирање соколова и паса за лов; од 15. ступали као пажеви у службу

вјашних племића, а у 18. или 19. произвођени за в. нарочитим обредом. **Витешки** калуђерски редови, осн. после 1. крст. рата, ради одбране Јерусалимске Краљевине од Турака; прво осн. ит. ред болничара или јовановаца, затим Фрц. тамплара или храмовника, па нем. ред тевтонаца; касније Немци осн. и ред маченосада (у Риги 1201.) са циљем да преведу у хришћ. и потичне народе на и. обали Балтичког М. **Витештво**, најнижи ред племства у доба феудалства; није било наследно, јер га у рату и борби могао да стекне сваки човек; али у миру обично додељивано само племићким синовима; најразвијеније у 12. и 13. в.; после тога опало и прометнуло се по многим крајевима у разбојништво.

ВИТЕЗОВИЋ-РИТЕР Павле (1653.-1713.), хрв. писац пореклом из нем. породице која се доселила у Сеп и похрпатила; ученик и сарадник слов. научника Јанеза Валвазора; предузимљив и несталан човек; политичар, војник, чиновник, штампар, бакорезац, историчар, језикословац, песник, пучки писац. Гл. ил. дела написао на лат. јез.: *Stemmatographia*, *Бакорези грбова јсл. племена* са тумачењем у стиху; *Croatia rediviva*, у којој развио идеју да у јсл. покрајинама станује 1 народ; *Florantis Croatiae saecula duo*, о ратовима у 16. и 17. в.; *Bosna captiva* (1712.), над Босне; у рукопису оставио ил. грађу о Србији и речник «лат.-иллирске»; има много пригодних несама; као историчар В. је хроничар и дилетант; његове ил. идеје донеле му титулу аустр. службеног историчара; на нар. јез. написао *Кроник* и 2 спева: *Одиље се сјетско*, *Сењчица*; у првом пева о опасди Сигета и јуначким делима Николе Шубића; у другом о победи сењских јунака над Французима (1704.); издао и неколико календара са «прирочицима», пословицама у стиху. По нац. и књаж. идејама (о језику и правопису) В. је претеча Људевита Гаја.

ВИТЕЛИЈЕ, рим. цар, владао само неколико месеци 69. г.; за цара га извикале рајске легије, пошто је потукао Отона; вел. расипник и развратник; глобно грађане; збацио га и потугобио Веспасијан.

ВИТЕЛСБАХ (Wittelsbach), нем. династија; владала Баварском од 12. в. до 1918. г.

ВИТЕМБЕРГ, место у Пруској где је Лутер отпочео верску реформацију, својим написима противу папе, 1517.

ВИТЕНАГЕМОТ, нар. скупштина код Англосаксонаца, која је ограничавала краљ. власт; састављена од племства и свешт.

ВИТИГЕС, краљ Острогота у Ит. (536.-540.); потукао га Јустинијанов војсковођ Велизар.

ВИТИЛИГО (лат.), кожно обољење, услед којег поједини делови коже губе боју (пигмент), тако да оболела места остају потпуно бела; јавља се најчешће симетрично; код вел. броја овако обојених површина оболела особа добива шарен изглед; ако су захваћени делови коже покривени косом или длаком, онда и они имају белу боју; обољење се погоршава за време сунчаних месеца, а побољша зими; тачан узрок није утврђен; лечење несигурно и дуготрајно.

ВИТИМ, р. у Сибиру, д. притока Лене, дуга 1 760 км; површна 590 км.

ВИТИЦА, коначаст завршетак сложеног листа помоћу којег се биљка обавија око пртке и каквог др. ослоњаца; постала од вршних листића. **Витичари** (Cirrhopedia), група морских рачића са кречном љуштуром, која живе утврђени за подлогу. Главни представници *брумбуљке* (Balanidae) који покривају стеновите делове обала мора, и *лопари* (Lepadidae), насађени на дугу дршку.

ВИТЈЕР Џон Г. (Whittier, 1807.-1892.), с.-амер. песник. борац против црњаког ропства; описивао бедни живот Црнаца и идилични живот есла; његове рел. песме ушле у молитвенике.

ВИТКОВИЋ 1) **Гаврило** (1829.-1902.), историчар; по струци тхл., а у ил. ушмо као дилетант, али искрен љубитељ старине; вреди само као скупљач грађе, коју објавио у *Гласнику срп. ученог друштва*; бавио се прошлшћу Срба у Уг. 2) **Михаило** (1778.-1829.) кнјиж.-сн срп свешт. из Југре; помаћарио се и припадао више мађ. него срп. средњим. Живео у Пешти као чувен адвокат; писао песме и приповетке; *Спомен Милици* није ориг. ствар, већ прерада 1 мађ. дела.

ВИТКОЈЦ Мина (Witkojc, * 1893.), *лушчиц.-срп.* песника, преводилац јсл. песника.



ВИТЛАЊЕ, **витоперење**, **бацање дрвета**, настаје услед неправилног и неједнаког утезања и бујања дрвета; јавља се нарочито код струганог (пиљеног) дрвета, али и код тесаног и цепањог; како в. смањује вредност и употребљивост дрвета, настоји се да се његов узрок уклони разним средствима, на 1. месту да се осигура лагано и равномерно сушење дрвета; смањује се и слагањем у витлове, оптерећивањем дасака теретом итд.

ВИТЛЕЈЕМ, варош (6 700 ст.), родно место јевр. краља Давида и Исуса Христа, 8 км од Јерусалима, с најстаријом хришћ. црк. (базлика). **Витлејемски** покољ, извршен по Иродовој заповести над свом мушком децом испод 2 год.

ВИТЛО, ручна, парна, моторна или ел. машина за дизање терета на броду; вуче ланац и дже сидро.

ВИТМАН Волт (Whitman, 1819.-1892.), амер. песник; песме у вези с моралима, друштвеним и полит. питањима; облик између ритмичке прозе и стиха; идеали су му слободан изражај душе и братство међу људима.

ВИТНИ МОНТ, највиши врх (4 420 м) Сијера Неваде, план. у Калифорнији.

ВИТОВЕЦ Иван, слав. бан (1457.-1463), чешког порекла; искористио борбе између Матије Корвина и Фридриха III да прошири своје поседе, и заузео многе градове који су некад припадали цељским грофовима.

ВИТОВНИЦА, ман. Успенја у и. Србији, код Петровца; из доба краља Милутина; попаљен поч. 19. в.; обновљен 1856.

ВИТОЛД, **Витовт**, вел. кнез Литве (1392.-1430.); присајединио Литви Ј. Русију; ратовао са Татарима (1399.) и био потучен; затим у савезу с полј. краљем Јагелом разбио тевтонске витезове код Таненберга (1410.).

ВИТОЉТ Јозеф (* 1863.), литвански композитор, осн. ришког конзерваторијума; компоновао хоровете, песме и оркестарска дела, у духу нар. муз.

ВИТОПЕРА ПОВРШИНА, правилнишката неравојна површина.

ВИТОРИЈА варош (37 000 ст.) у с. Шп., на р. Задори, л. притоци Ебра.

ВИТОРИЈА Томас Лудовико (Vittoria, 1549.-1613.), ил. композитор; после Палестрине највећи музичар рим. шк. Компоновао: химне, мотете, масе, посмртну муз. за царицу Марију итд.

ВИТОРИО АМАДЕУС, Савоја: В.-А. I, војвода (1630.-1637.). Сардинија: 1) В.-А. II, савојски војвода (1666.-1732.), краљ Сицилије од 1713., затим краљ Сардиније од 1720. 2) В.-А. III, краљ Сардиније (1726.-1796.).

ВИТОРИО ВЕНЕТО, варош у с. Ит. (25 000 ст.); ст. град, минер. извори; код не Италијани (400 000 вој., 7 700 топова) предузели офанзиву (24./10. 1918.) против Аустријанаца (400 000 вој.), после пробоја солунског фронта и у доба пуног растројства А.-У., потукли аустр. вој. и настављали гоњење и поред приуфеног мира (29./10.) све до закључења општег примирја (11./10.).

ВИТОРИО-ЕМАНУЕЛЕ 1) В.-Е. I, сардински краљ (1802.-1821.). 2) В.-Е. II, сард. краљ (1820.-1878.); помаган од Наполеона III ратовао с Аустр. (1859.) и добио Јомбардску Низину, а уједино Фрц. Савоју и Ницу; затим присајединио својој држави и остале делове Ит. (1860.); проглашен за краља Ит. (1860.). 3) В.-Е. III (* 1869.) ожењен приог. принцем Јеленом; ит. краљ од 1900.; за његове владе Ит. водила рат с аТур. (1911.), од које отузела Триполис; учествовала у свет. рату (1915.-1918.) и добила Тирол, Горницу, Градишну и Истру, и заузела → Етиопију. **ВИТОРОГ**, план. (1 907 м) и. од Гламочког Поља, на граници Прим. и Врбаске Бан.

ВИТОША, план. из родопског система на 1. страни Софиског Поља (Буг.); највећи вис Црни Врх (2 286 м).

ВИТРАЖА (фрц.), мала помична завеса. **ВИТРИНА** (фрц.), орман чије су стране од стакла; у њему по музејима и прив. кућама чувају и излажу мање ум. ствари.

ВИТРИОЛ (ерлат.) 1) збирни назив за растворне сулфате двовалентних тешких метала (цинка, мангана, гвожђа, бабра и др.). 2) витриолно уље (пушљива сумпорна киселина).

ВИТРУВИЈЕ Полио, рим. архитект и писац из 1. в. пре Хр.; делом: *О архитектури*, извршио вел. утицај на ит. архитекте из доба ренесансе, који су се преко њега упознавали у појединостима и на научној основи са ст. грч. и рим. архт.

ВИТСАВЕЈА, Давидова жена; Саломонова мајка, којом се Давид ожењо пошто је њеног 1. мужа Урију намерно послао да погине.

ВИТСАЈИДА, варош у Палестини, близу Капернаума; родно место апостола Петра, Андреје и Филипа.

ВИЧЕНЦА, гл. град (65 000 ст.) истоимене провинције у Италији; текст., инд.: рудник мрког угља.

ВИХОР, торнадо, ваздушни вртлог малих димензија, кратког трајања; нагло се појављује и ишчезава; могу бити олујни, сувачни и динамички в. Вихорна струја, индикована струја у масиним спроводницима, у којима се њено коло затвара; названо тако због свога мање или више кружног облика који унеколико потсећа на облик в. ваздушних струја; Французи их називају Фуковим струјама по физичару Фукуу; у већини случајева су нежељене и штетне, јер само загревају спроводник кроз који пролазе и претстављају чист губитак топлоте; у неким случајевима ипак су корисно употребљене, као у индукционим пећима за загревање и у ел. инструментима за умиривање осцилација покретнога система.

ВИХУХАЈ → ровчица.

ВИЦ (нем.) → шала.

ВИЦ Копрад (око 1395.-1447.), швајц. сликар, убраја се у зачетнике ренесансе у Ср. Евр.: сликао познате пределе; имао развијено осећање простора и запремине; гл. дела: **Риболв** и **Христофор**.

ВИЦАЗ Ото (Wicaz, * 1874.), лужич.-срп. фолклорист; гл. дела: студије о А. Муки, Ј. Колару и Лајпцигу као колеџним луж.-срп. романтике.

ВИЦЕ- (лат.), у сјојеним речима: помоћник, намењик, под-, нпр. вицекраљ, вицегубернер. **Вицеадмирал**, чин у морнарици, одгов. код нас чину див. ген. **VICE VERSA** (лат.), обрнуто, обратно. **ВИЦИОЗАН** (лат.), погрешан; порочан.

VICIUM CORDIS (лат.), хронична срчана обољења с органичким променама на залисцима и отворима. Узрок: реуматизам, ендокардитис зглобова, изазван инфек. болестима (запаљење плућа, грип, ангина итд.); даје најчешће инсуфицијенцију (непотпуно затварање залистака за време систоле), који може бити митрална (кад део крви за време систоле иде назад из л. коморе у преткомору) и аортална (ако за време дијастоле аортални залиски пропуштају део крви назад у л. комору); затим стенозу (сужење) митралну (кад крв из преткоморе теже пролази кроз сужени отвор у комору) и аорталну (ако крв из л. коморе теже улази у аорту). Знаци: замарање, лупање срца, убрзавање пулса; проширење преткомора и комора, шумови на срцу; при слабости срчаног мишића → асистолија.

ВИЦПАЛЕК Ладислав (* 1882.), чешки композитор; нарочито снажан у кантати за хор, сола и оркестар; гл. дела: циклус песама: **У бојој руди**, **Мудрост и суд**, **Светлост у мраку** и муз. комад за оркестар: **Последње ствари човека**.

ВИЧЕГДА, д. и гл. изворишни крак р. Двине на О. Евр. Рус.

ВИЧЕРЛИ Вилијам (Wycherley, 1640.-1716.), истакнут енгл. писац комедија у доба рестаурације.

ВИША ПЕДАГОШКА ШКОЛА, осн. 1920. са задатком да спрема наставно особље за срп. шк. и средње шк. надзорнике; у њих се примају уч. осн. школа са врло добрим успехом на практичном испиту и 3 одличне оцене из шк. рада, млађи од 38 год.; у њима се предају сви предмети који се уче у граф. шк. и сви предмети пед.-фил. групе предмета са карактером фак. предавања; деле се у 5 отсека: пед. предмети, страни језик, прир., мат. и ум. Постоји у Београду и Загребу.

ВИША СВОЈИНА, облик својине у феудалном систему; састоји се у праву племића да сабира део плодова са земљишта; у Србији укинута 1833., а у Ј. Србији и осталим деловима Југосл. уништена претходним одредбама за спровођење аграрне реформе од 1919.

ВИША СИЛА → vis major.

ВИШЕБОЈ, такмичење у више спортских грана лаке атлетике, где се победа рачуна по коначном вибирном резултату, нпр. петобој, десетобој, или у скијању: скокови и пругашко трчање.

ВИШЕВИЋ Михаило (око 910.-950.), захумски кнез. гузарно са Неретљанима по мору, ратовао са кн. Петром Гојниковићем, а одржавао пријатељске везе с буг. царем Симеоном и хрв. краљем Томиславом; после Симеонове смрти пришао Виз. и добио назив патриција.

ВИШЕВИЦА, план. у Хрв., ј. од пл. Витораја, а си. од Дриквенице, висока 1428 м.

ВИШЕГРАД, 1) варошица и средње место (4 701 ст.) на Дрини (Дринска Бан.); 1. пут се помиње у 15. в.; твр. за сток; хем. фабрика за прераду смоле и стругара. 2) остаци грађина цара Душана на Вистрици више Призрена, са темељима вел. црк. св. Архангела Ј. ман. св. Николе. **Вишеградска бања**, близу В. на Дрини; акротерма (34,50) са карактером слабо веоно-алкалне воде; локална бања, недовољно уређена.

ВИШЕ ДРЖ. ТУЖИОШТВО, надзорни орган над свима држ. тужништвима при окр. судовима; постоји при сваком апелационом суду; има за дужност да заступа пред њим оптужницу; виши држ. тужилац може да одустане од оптужнице и на тај начин обустави даље гоњење.

ВИШЕСЕД, мултиплас, аероплан с посадом више од 3 лица.

ВИШЕСЛАВ, средњев. име града Голупца на Дунаву.

ВИШЕСЛАВ 1) 1. хрв. крштени кнез (око 800.) са седиштем у Нину. 2) 1. срп. владар, чије име сачувано у ист.; живео средином 8. в., а владао на подручју Рашке; осн. династију из које потичу Властимир, Петар и Часлав.

ВИШЕСТРУК, разноврстан. **В. датирање**, стављање више датума за ознаку времена у које се догодили неки догађаји: в. д. издања или доспелости мев. чини ову ништавном. **В. држављанство**, појава да 1 лице има једновремено више држављанстава; догађа се: 1) ако је лице рођено од домаћих држављана у иностранству, на му се у земљи родитеља одређује д. по jus sanguinis, а у земљи рођења по jus soli; 2) ако 1 лице буде примљено у д. без отпуста; 3) ако неко лице стекне удајом д., а не изгуби га у доатадајој отабини; у том случају свака држава признаје само своје д.: ако постоји стицај два туђа д., превлађује оно које боље одговара фактичном стању (нпр. где жиня, где му је имање итд.). **В. залагање**, појава у стварном праву; састоји се у једновременом залагању 1 ствари за више дугова; у том случају заложни повериоци управљају своје право намирења по датуму сваке залог (ранг залог).

ВИШЕГРАД, део → Прага.

ВИШИ (Vichy), град (22 000 ст.) и чувена бања (гвожђевити угљоводонични извори) у ср. Фрц. на р. Алпије.

ВИШИ ЗЕМАЉСКИ СУД, ранији назив за апелацио. суд у Љубљани и Сплиту.

ВИШНЕВЕЦКИ Димитрије, козачки хетман из 18. в.; прославио се у ратовању са Турцима и Татарима.

ВИШНОВЕЦКИ Михаило, пољ. краљ (1689.-1673.), изабран после абдикације Јана II Казимира; непособан владар; умро на дан хошимске битке; заменио га на престолу Јан Собјески.

ВИШНУ, индиски бог, творац света; 2. лице св. тројства; понекад се јавља и у људском облику, под именом аватар.

ВИШЊА (Prunus cerasus), коштичаво воће слично трешњи; плод сазрева у јуну; има их више врста: стаблашице с црвеним и стаблашице с безбојним соком; праве, киселе са бојадисаним и ниске с безбојним соком; најраспрострањеније су: остјажмска, крупна Логова (осенчена амарела), дам. марашка и керешка; од миришљавог дрвета праве се штапови и луле.

ВИШЊА ГОРА, варошица (400 ст.) у срезу литиском (Дравска Бан.); летовалиште и смучарско место.

ВИШЊИЋ Филип (1767.-1834.), највећи познати народ. песник; за време Караборбеве устанка живео од милостије као слеп гуслар по логорима и у близини срп. војске,

а после 1813. настанно се као избеглица у Срему, где је Вук Караџић забележио од њега песме о 1. устанку; гл. дела: **Почетак буне на дахије**, **Бој на Мишару** и др.

ВИШЊИЦА, село и бања близу Београда: хладне сумпорите воде, слабо алкално-муријатичног карактера (14°) и лековито блато; леци: реуматизам, костоболу, женске, кожне и др. болести.

ВИСА, индиски (ведски) певач; сматрају га за састављача епа Махабхарате, а и Веда.

ВИТКА, варош (62 000 ст.) у Рус., на истоименој дистрикци Каме.

ВИЈИЧКА, варош (7 000 ст.) и рудник соли у пољ. Галицији.

ВИЈИЧКА 1) Јозеф (Wieniawski, 1837.-1911.), пољ. пијанист и композитор, проф. московског и бриселског конзерваторијума, диригент Муз. друштва у Варшави; компоновао: концерт за клавир, игре, фантазије. 2) Хенрик (1835.-1880.), пољ. композитор и виолинист; компоновао: 2 концерта за виолину, фантазију **Фауст**, Успомену на Москву и др.

ВЈЕРУЈУ, почетна реч симбола вере, у којем су кратко изложене гл. истине (догмати) хришћ. црк. Најпознатији: Никео-цариградски, састављен на 1. и 2. васељ. сабору у Никеји и Цариграду (325. и 381.). У ркат. зове се credo.



ВЈЕТРЕНИЦА, пећина на сз. крају Попова Поља (Зетска Бан.); највећа у динарском карсту испитано 7 503 м пећинских канала; има веома лепе облике.

ВЈЕШИН Јарослав (1859-1915.), буг. сликар, по народн. Чех. радио ратне слике и жанр-сцене.

ВЛАГА, водена пара у ваздуху; мери се хигрометрима и психрометрима, а изражава висином животног стуба у мм, тј. одређује се колики притисак чини вазд. пара у укупном вазд. притиску. Изазива застој и нагомиланање топлоте у човечјем телу (→ вредине), утиче неповољно на органе за дисање, јер при пролазу одузима топлоту слузокожама и омогућује клинцима да изазову запаљења крајника, ждрела, грла, носа, дунника, дуничних цеву, плућа и плућне марамице; слично дејство имају влажно одело и обућа. Аполотна в., количина водене паре у 1 м³, изражена грамовима. **Релативна в.**, однос између садржане количине водене паре у ваздуху и оне количине коју би ваздух могао да прими до своје тачке засићености; изражава се у процентима од 0-100 (0% значи сух, а 100% потпуно влажан ваздух). **Специфична в.**, проценат водене паре у 1 кг ваздуха, изражен грамовима.

ВЛАДА, управа; министарски савет као централна управна власт владаоца управа државом (нпр. в. краља Петра I). **В. де факто**, састављена је од личности које су на тај положај дошле повредом устава; о њиховом признању постоје 2 теорије: Тобарова и Валсонова; по 1. остале државе треба да признају владу, која је лошла путем револуције или државног удара, тек кад се прилике у земљи среде и кад је народ потврди изборима; по 2. теорији вено признање зависи од њене легитимности. **В. нар. одбране**, образована у Паризу после укидања 2. царства 1870.; у њој су били: Троши, гувернер Париза, Гамбета, Ферн. Жил Симон и др.; организовала одбрану Фри. унутрашњости.

ВЛАДАЛАЦ, у монархији изабран или наследан шеф државе, с ограниченом или неограниченом влашћу. **Абсолутни в.** сам издаје зак., а судије држи у зависности као управне чиновнике. **Уставни в.** дели законодавну власт с парламентом, а судску препунта независним судијама, мада они формално изричу пресуду у његово име; свуда је неодговоран и полит. и кривично. **Владарска милост**, у грађ. праву акт краљевске власти којим се неком лицу одобрава да изјавом позакони своје ванбрачно дете; може се употребити само ако је немогуће прикључити позаконично дете лоцијер брака (нпр. кад су оба супруга већ у 2. браку, кад је 1 умро, итд.) или се брак не може валидирати; молба се предаје средском суду, а мишљење даје апелациони суд. **В. приватно право**, по грађ. праву подлеже потпуно грађ. вак. и нема никакве разлике између њега и прив. имача грађана.

ВЛАДИВОСТОК, варош (108 000 ст.) у рус. делу Аз., на Тихом Ок. Важно пристаниште и завршна тачка трансибирске жел.; унив.

ВЛАДИГЕРОВ Панчо (* 1899.), буг. композитор; влада тхн. средствима и у својим делима примењује интересантне мелодиске и ритмичке карактеристике свог народа; компоновао: разна дела за клавир, виолину и оркестар, симфон. легенду Св. Јован Рилски, раисодјцу Вардар, Буг. свиту за вел. оркестар, игре, сценску муз. за 6 комада и др.

ВЛАДИКА, еп. прав. цркве; превод грч. речи деспот.

ВЛАДИКАВКАЗ, варош (78 000 ст.) на Кавказу, на прузи Баку-Ростов; високе шк. за тхн. и пољопр.

ВЛАДИМИР, кнез зетски († 1016.); владао повучено у Зети док га крајем 10. в. није напао и заробио македонски цар Самуило; у ропству, у Пресни, дошао у везу с царевом ћерком Теодором или Косаром; Самуило пристао на тај брак, јер је одговарао и његовим полит. плановима; после Самуилове смрти цар Јован Владислав, који се љуто светио члановима Самуилове породице, убио је В. на превару; од онда датира култ св. В., који траје све до данас. Његово тело налази се у Арб., у мањ. Шен Ђин.

ВЛАДИМИР, Бугарска; кнез (889-893.), старији син Борна I; слаб владар кога је отац збацио и довео на престо млађег сина Симеона. **Русија:** 1) **В. I Велики св.**, кнез (980-1015.), помагао виз. цара Василија II у борби с Вардом Фоком и добио његову сестру Апу за жену; приликом венчања пренао у хришћ. и отпочео покрштавање Руса. 2) **В. II Мономах**, вел. кнез (1113-1125.), сузбио нападе Половаца и стао на пут унутрашњим нередима у Рус.

ВЛАДИМИРКО, галицијски кнез из 12. в.; осн. Халич.

ВЛАДИМИРЦИ, варошица (1 000 ст.) и средско место у Србији, јн. од Шапца (Дринска Бан.).

ВЛАДИСЛАВ 1) В. I, срп. краљ (1233-1242.), син Стевана Првовенчаног, а ает буг. цара Јована Асена II; збацио старијег брата, краља Радослава, и одржавао се на престолу помоћу тастовом; пренео тело св. Саве из Трнова у Милешево; после смрти свог таста, за време најезде Татара у Ср. Евр., збачен с престола од млађег брата Уроша, који му дао на управу Зету; умро после 1264. год. 2) **В. II**, срп. краљ (1321-1324.), син краља Драгутина и мађ. принцезе Катарине; добио од мађ. двора Слава као наследни посед (1292.), а после Драгутинове смрти (1316.) покушао да добије и његове земље, али га краљ Милутин истукао и затворио; кад је Милутин умро (1321.), ослобођени В. завладао, помоћу Мађара и бос. бана, очевим земљама, пошто је опет потучен од присталица Стевана Дечанског, покушао се у Мађ. (1324.); његовим земљама у Босни (Соли и Усора) завладао онда бос. бан Стеван II, а око Срема водиле се дуже борбе између Срба и Мађара.



ВЛАДИСЛАВ, Влашки: **В. I** или **Влајку**, влашки војвода (1364-1377.), син Александра Мугтеана, заузео Видин и одбио напад мађ. краља Лајоша. **Мађ.** — **Васло**, **Пол.**: 1) **В. I Локјек**, краљ (1306-1333.), ослободио Пољ. чешке власти. 2) **В. II Јагело**, краљ (1386-1434.), венчао се као литвански кнез са пољ. принцезом Јадвигом и том приликом пренао у хришћ.; његову врховну власт признавала Литва и Молдавски; прославио се победом над готонцима код Тајенберга. 3) **В. III**, краљ (1434-1444.), син претходног, изабран за мађ. краља; погинуо у борби са Турцима код Варне. 4) **В. IV**, краљ (1632-1648.), син Сигмунда III; као краљевин истакао се својом победом над Турцима код Хохима; после 1610. признат од 1 дела рус. племства за цара **Четки:** **В. I**, краљ (1490-1516.), пољ. краљевин, изабран прво за чешког, па затим и за мађ. краља; живео у Мађ.

ВЛАЈКОВ Тодор (* 1865.), буг. књиж. и политичар; јавни радник и истакнут задругар; јавно се 80-их год. као приповедач; писао приповетке из сеоског и маловарошког живота.

ВЛАЈКОВИЋ Ђорђе (1831-1883.), пеш. пук.; ступио у а.-у. вој. 1847.; пренао у Србију 1862. За време устанка у Босни (1875.) командовао добросљезима, а 1876. добр. кором на Јавору.

ВЛАЈНИЦА, план. (1329 м) јз. од Гостивара (Вардарска Бан.).

ВЛАЈ 1) рибарека мрежа у облику кесе отвора 1,5x6-7 м, дубине 2-3 м, коју 2 рибара, на 2 чуна, вуку по дну реке; кад осете да је риба ушла, рибари нагло затворе мрежу, затезањем 2 једека везана за доњи крај пребе. 2) рибарска мрежа на дугачкој мотки, за лов с обале, позната у свим крајевима Југосл. 3) → полигон. 4) → воз.

ВЛАКА, примитиван шумски пут, по којем се извлачи дрво обично тако да се предњи део натовара на 2 точка, а др. се вуче по земљи.

ВЛАКНА, творевине које се добивају од разних биљних делова: са семекна памука (памучна в.), из стабла лана, конопље, коприве и др. (ликина в.), из мезокарпа кокосових плодова (кокосова в.); из листова неких врста банане (манилска в.); налазе многоструку примену у ткст. инд.

ВЛАМЕНК Морис (Vlaminck, * 1876.), фрп. сликар, угледан «фовиста»; највише ради пределе.

ВЛАСИЦ, влашан, такви ваљкасти црви из реда стронгилида; живе у плућима домаћих и неких дивљих животиња; код овце и козе Strongylus filaria, S. commutatus и S. capilaris; код свиња S. paradoxus, а код говеда S. micrusus; проузрокују кашаљ са слузавим искашљавањем, која доста мучи животиње, а може изазвати и смрт; лечење доста тешко.

ВЛАСЕНИЦА 1) варошица (2 000 ст.) и средско место у Борчу (Дранска Бан.). 2) → власчача.

ВЛАСИ, Мавровласи, остаци поромањених староседелца на В. П.; за разлику од В. по прим. градовима у Далм., они по план. у унутрашњости прозвани М., тј. црњи В. У унутрашњости се бавили поглавито сточарством; још у ср. в. назив В. означавао сточара; данас код Јсл. израз В., уколико се не употребљава за Циндаре или Румуне, има погрдно и увредљиво значење. Но-

мадских сточара В. било и у Карпатима, а у Моравској (ЧСР) 1 група у Бескидима и данас се зове В. (Налаша); у њихову језику и културу има много влашких примеса услед мешања с В. у 13. в. **ВЛАСИНА** 1) д. притока Ј. Мораве; извире из Власинског Блата. 2) план., предео у Србији (Вардарска Бан.), у сливу Влас. Блата; 24 махале око депресије Влас. Блата и 20 села у сливу р. Горње В. Раније гл. занимања сточарство и рударство, данас печалбарство.

ВЛАСНИК, лице коме припада право својине над одређеним предметом. **Власничка тужба**, подиже се за заштиту својине. В. хипотека, она коју неко лице стави на своје непокретно имање; власник је доцније може пренети на 3. лица; постоји у нем., а делимиче и у јел. баштинском праву, где се назива забележба намере задужења; да би добила праву снагу, мора се ова забележба претворити у хипотеку у корист 3. лица најдаље у року од 60 дана. **Власништво**, право својине.

ВЛАСЊАЧА, власеница, ливадарка (Роа, фам. Gramineae), трава распрострањена по свим геогр. ширинама; постоје преко 100 врста.

ВЛАСОТИНИЦА, варошница (4000 ст.) и среско место на р. Власини (Вардарска Бан.); у околини развијено виногр.

ВЛАСТ, право заповедања, прописивања поретка. Држ. в. је основна или највиша; она је суверена, неограничена, неделива; из ње потичу у границама зак.: оп., самоупр. и све др. **В. кључа**, женино зак. пуномоћство да врши у име мужа све набавке које су потребне за кућно снабдевање. **В. мужевљева**, дужност мужа да чува хармонију брака; из ње проистиче мужевљева в. да контролише живот жене; отуда она за време одобрења мужа; ако би муж ускратио давање одобрења за какав акт или врсту аката (генерално одобрење) из прсте шикане, жена има право да се обрати старатељском судији, који јој може дати одобрење уместо мужа. **В. очњика**, у рим. праву в. на живот и на смрт; син је, без обзира на године, дуговао безусловну послушност оцу и цело његово имање припадало је оцу; данас отац има дужност старања о својој брачној деци и има в. над њима до пунолетства (одн. еманципације), али он то не сме злоупотребити; у противном не само деца и сродници, већ и свако лице може тражити од суда да се оцу одузме очњиска в., а деца ставе под старатељство. **В. очњика продужена**, очено право да своје дете, недовољно развијено за самосталне послове, задржи под својом в. и после пунолетства уз дозволу старатељског суда по вапирничком поступку. **В. турска**, замењује очњиску; она проистиче из дужности старања о личности и имању пуцпеле; врши се по прописима зак. о старатељству и вапирничком поступку; турска нема права кажњавања пуцпеле телесним казнама, које припада оцу. **Властодавац**, лице у уговору о пуномоћству које пуномоћнику даје в. да у његово име и за његов рачун врши правне послове. **Властодавница**, део земљишно-књижног улошка; у њу се уписује власник земљишно-књижног тела и све промене у личностима сопственика.

ВЛАСТАР Матија, виз. калувер из 14. в.; саставио (1335.) Синтагмат, зборник црк. и световног права у вези са црк., по наређењу цара Душана преведен на срп. (1347./8.).

ВЛАСТЕЛА, потиче из племенских поглавара, побочних линија владарских породица, истакнутих чланова вој. и адм., а у нашем прим. и плутократија; код Срба постојала сигурно још у 12. в. и делила се на нижу (војнија, властеличџија) и вишу (велможе). Код Руса, Бугара и Румуна властелин је називан именом бољар и бојарин, по татарско-монголској речи бајар (богат, утицајан, угледан човек).

ВЛАСТЕЛИНСТВО, у нашој ст. држави било или од старине (знамените ст. породице) или се добивало личним јунаштвом и заслугама; вел. властела су били вел. дворски доглавници, управници вел. области, имаоци баштина; мала властела су били нижи чиновни с мањим баштинама; властелин баштинар имао наследну баштину у породици, властелин промијар уживао само доживотно земљу коју је за вој. услуге добио од владарца (пронију); право на баштину или промију доказивало се хрисовуљом. Владалачким писмом с печатом; властела су имала право да им нижи сталече обрађују земљу, право суђења над својим људима и право на приходе од тог суђења, као и право на држ. звања, положаје и учешћа на држ. сабору; дужности властеле: војевање за владарца, давање парског дохотка, помагање владарцу кад жени сина или крсти, или прави двор; в. је наслеђивао син или кћи; удовица

без деце уживала је в. свог мужа; кад властелин умре, владарцу давао његов коњ и оружје.

ВЛАСТЕЛИНОВИЋИ, угледна породица у Пиви и Рус.; њени чланови у Рус. слали своје поклоне мањ. Пиви; из ње су познате војводе: Раде и Степан и др.

ВЛАСТИМИР, први знатнији срп. вел. жупан (средњом 9. в.), из породице жупана Вишеслава; владао Рашком, али његову врх. власт признавала и ст. Траунија (данашња требињска обл.); у ист. ушао стога што је први од наших владара дошао у сукоб са Бугарима и после 3-год. борби потпуно узбдио њихове нападе.

ВЛАСТИТ, сопствен. **В. име**, означава име јединог лица, животиње или ствари и пише се вел. почетним словом. **В. ловиште** → ловиште. **В. меница** — меница сопствена.

ВЛАСУЉА 1) план. си. од Гапка, 2339 м. 2) вештачка коса; код неких примитивних народа (Меланезани и нека афр. племена) постоји обичај да се правитој коси додаје и вештачка; код нас нарочито развијен у околини Скопља, где тај додатак (коцељ) може бити тежак више кг.

ВЛАСУЉЕ (Actinaria), морске сасе, ред полупа корала; не живе у колонијама и не граде скелет, већ живе као усамљене јединке припијене за подлогу; плен (рибе, ракове) хватају многобројним пипцима који жаре као коприва; многе врсте су лепих боја, као цветови; познати претставници: обична или сива в. (Actinone sulcata); црвена в. (Actinia equina).

ВЛАСУША → вијук.

ВЛАТКО, срп. севастократор из 14. в.; задужбина: мањ. Псача.

ВЛАЧАРИ, занату слично занимање по јел. варошима, особито у Ј. Србији; влаче (чешљају) модерним машинама вуну и памук; раде за награду.

ВЛАШТИВ 1) план. (1919 м) сев. од Травника, на граници Дринске и Врбаске Бан. 2) план. (462 м) на И од р. Јадра, између Ваљева и Дожице (Дринска Бан.). **Влашкиња овца** → травничка овца. **Влашкиња Фрањо**, бан хрв.-далм.-слав. (1832.-1840.); штићно хрв. нар. од насиља мањ. власти.

ВЛАШИЋИ, Плејаде, група звезда из сазвезђа Бика.

ВЛАШКА, покр. у Рум., између Карпата и Дунава; левома плодна низија; р. Олт дели је на Малу В. или Олгенију, на З. и на Бел. В. или Мунтенију; на И. У њој је у 14. в. створена рум. држава; у 1. половини 15. в. војта борбу с Турцима, али 1460. признала тур. врх. власт; од 1774. под рус. заштитом, а од 1862. уједињена с Молдавском.

ВЛАШТИНА, израз црногорског општег имовинског зак. за појам својине.

ВЛАСИНГЕН, варош (22 000 ст.), пристаниште и морско купалиште у Хол., на о. Валхерену.

ВЛТОРА → Валона.

ВЛТАВА, гл. река у Ј. Чешкој; извире у Чешкој Шуми, а улива се у Даву испод Прага, дуга 425 км; пловна до изнад Прага.

ВЛЧЕК 1) Бартош (1807.-1926.), чел. песник и преводац, писао о Хрватима; збирке песама: **Побуна самоће**, **Само срце**. 2) Јарослав (1860.-1930.), осн. модерне ист. књиж. код Чсл.; излаже домаће појаве у ист. чешке и словачке књиж. у вези с књиж. развојем у Еур.

В. М. Р. О. (буг.), скр. Унутарња македонска револуционарна организација.

ВО (Vaud), кантон (3205 км²) у Швајц. између Женевског и Нешателског Јез., чије се стан. (325 000) бави земљр., воћарством, виноградарством и инд. (конзервисање млека, чоколаде, израда часошника); гл. место Лозана.

ВО, одрасло говедо м. пола, којем је операцијом одузета моћ гарења и оплођавања; ушкољен бик.

Wo, хем. знак за волфрам.

ВОАЗЕН Габриел (Voisin, *1880.), фрц. конструктор авиоплана; применно на њих експлозивне моторе; 1 од првих типова носи његово име.

ВОАЈЕРСТВО (фрц.), перверзија; пољно задовољење при посматрању др. особа кад уривирају или врше вел. нужду.

ВОБАН Себастијен (Vauban, 1633.-1707.), фрц. маршал и инж. из доба Луја XIV; отпочео први да подиже утврђења под земљом, уместо над земљом, као што су дотад подизана.

ВОВЧОК Марко (1834.-1907.), псеудоним украјинске књиж. М. Марковнџ, која својим лиризмом потсећа на Гогоља, гл. дело: **Нар. оповидања** (приче из малорус. живота).



ВОГЕЗИ, Вож (Vosges), план. (1423 м) на л. обали Рајне у Фрц; одвајају Алзас од Фрц; на И стрмо падају у рајнску потолицу; под шумом и пашњацима.

ВОГИЕ Ежен Мелкиор (Vogüé, 1848-1910.), фрц. писац; у предговору дела *Руски роман* започео борбу противу натурализма у књиж. и позитивизма у Физ.; развио неохришћанство на мистицизму Толстоја и Достојевског; гл. дело: *Мртви што говоре* (роман).

ВОГЛАЈНА, л. притока Савиње; улива се код Целя.

ВОГРИН Ватрослав (1886.), ентомолог; публиковао низ радова о фауни Хрв., Слав. и Хрв. Приморја.

ВОГУЛИ, Манси, мали угарски народ око сев. Урала (5700).

ВОД 1) у војсци: одељење вој. састављено од десетина, одељења и патрола; у пеш. и инж. око 60 људи наоружаних пушкама, пушко-митраљезима (3-4), тромблонима (3-4) и ручним бомбама; у арт. 1 (код тешких бат.) или 2 тона (код полских) с полугом; у коњ. 40-50 људи наоружаних карабинима, сабљама, пушко-митраљезима, тромблонима и ручним бомбама; у вповл. 4-6 аероплана с посадом. 2) → електрични вод, вештачки вод. **Водник**, командант вода, по чину потпоручник и поручник. у недостатку официра ту дужност могу вршити и старији подофицири (наредник в.); у миру лично изводе обуку свог вода, држе предавања из предмета које им план наставе одреди, и помажу командира у раду. **Водни систем**, начин рада у скаутским јединицама, са групама од 6-8 чланова.

ВОДА, безбојна, у већој количини плавкаста течност без укуса и мириса, хем. једињење водоника и кисеоника (H₂O); садржи још растворене гасове (угљен-диоксид, азот, кисеоник, индиферентне гасове), минер. и органске материје, чврсте честице и микробе; најгушћа на 4°; служи за јединицу тежине (1 дм³ = 1 кг); тмпт. на којој се мрзне (0°) или кључа (100°), под ваздушним притиском од 760 мм служи за основне тачке у термометрији; дели се на **тешке** и **лаке**, према количини калцијум-карбоната коју садржи; в. је хранљива материја потребна организму и гл. састојак живих бића; њено кружење по организму зависи од разних органа (бубрега, јетре и др.) и стоји под управом нервног система: њен свакодневни губитак (1300-1500 г путем мокрећа, 600 г путем зноја, 400-500 г путем дисања и 100 г путем измета) надокнађује се пићењем течности (воде и др. пића) и узимањем течне хране; у козметички претставља гл. средство за негу коже и косе, на које делује хем. мех. и термички: раствара секрете и нанесене супстанце, нарочито соли, неке киселине и беланчевине. **В. за пиће** мора бити: а) бистра, без мириса, и умерене топлоте (бистрина зависи од њеног цеђења кроз земљу и од уређења око бунара, која спречавају сливање површинске в.; мирис се јавља ако в. пролази кроз загађено земљиште; топлата в. треба да се креће између 8-12°); б) свежа и пријатна укуса (свежина зависи од топлоте и гасова: кисеоника и угљен-диоксида, а укус долази од растворених соли којих не сме бити више од 1/2 г на 1 л; тешка, тврда и мека в. штетне су по телесно развиће); в) не сме садржавати растворених отрова (олова и арсеника) и органских материја које труле; г) не сме имати вкл. број клица; црвених клица не сме бити више од 100 у 1 л; кад нема добрих подземних в., по варошима се за пиће употребљавају речне и језерске в., које се прво филтрују и стерилизују (хлором, озonom, ултраљубичастим зрацима, нитратом сребра итд.). Атмосферска и телурска в., испарава из мора, река, језера и земље, кондензује се у вишњи слојевима атмосфере и пада на земљу у облику кише, снега, града итд.; при том прикупља атмосферске талоге; раствара минерале и улија гасове из земље, ствара сталактите и сталагмите у пећинама, а кад наиђе на непропустљиве слојеве задржава се као подземна в. или избија у виду извора. **Бораксна в.** → боракс. **Жива в.**, подземна в. која отиче у «жицама», а избијајући на површину даје извор. **Записана в.**, прави се од мелане или тврде додавањем соде бикарбоне, лимунске или сирћетне киселине, боракса (20 г на 1 л); употребљава се за неутралисање алкалија и сапуна после умивања и прања руку (нарочито после прања судова и рубља) и мивења косе. **Мекана в.**, кишница, речна в. и в. добивена од отопљеног чистог снега; није подесна за пиће, јер је блутова и штетна за телесни развој; може се добити и од обичне в., ако се дода 1 кашика боракса на 2-3 л в. **Минералне в.**, садрже доста растворених минер. састојака или гасова; као минимум се узима 1 г минер. састојака или гасова на 1 л; добивају називе према најважнијем састојку (киселе, горке, сум-

пововете, јодне и др.); често су топле (термалне в.). **Алкалне в.** в., садрже од минер. састојака највише хидракарбонате и алкалне метале, нарочито натријум; деле се на: кисељаче (са више од 1 г угљен-диоксида на 1 л), алкално-киселе в. или а. в. (испод 0,25 г угљ.-диокс.), топле (хипо-хипер- и хомеотерме) и хладне (испод 20°); лече: болести желуца, катаре органа за дисање, болести жучних канала и бешике и др.; код нас се налазе у Ст. Кањизи, Буковичкој Бањи, Врњачкој Бањи, Сијаринској Бањи, Раденцима и др. **Алкално-земноалкалне в.**, а. в. с вел. количинама земноалкалних метала (калцијум, магнезијум); лече исте болести као и а. в., а осим тога, услед присуства калцијума, повољно делују на стање крви, смањују киселу реакцију мокраће и др. **Алкално-муријатичне в.** в., садрже, поред соли које имају остале а. в., најмање 0,17 г кухињске соли; подесне: за катаре слузокожа органа за дисање, желуца, жучних путева и др., а као купке код запаљења ж. органа, хроничних запаљења плућне и трбушне марамице; код нас: Нови Сад, Стари Бечеј, Младеновац (хипотерма), Раденци и др. **Алкално-салинитичне в.** в., а. (топле или хладне) в. са доста сумпорних једињења; за пиће: против гојазности, повећаног притиска са артериосклерозом, затрајалих затвора, поремећаја у срчаној радњи и др.; осим тога топле а. с. м. в. лече: болести јетре, камен у жучним и мокраћним путевима, отоке слезине маларијачара и др. **Горке в.** в. садрже највише соли сумпора, обично хладне, делујују концентрацијом, саставом и особинама соли: драже црева и изазивају на чишћење; код нас Торца у Банату и др. **Гвожђевите м. в.**, имају најмање 10 мг гвожђа у литру; деле се на: г. карбонатне в. које поред гвожђа имају и знатне количине хидрокарбоната и г. кисељаче са више од 1 г угљ.-диоксида у литру; извори обично хладни; веома ретко топли, за пиће и купке (кисељачи); делују на опорављање малокрвних и изнурених услед болести, прекомерног рада и других узрока. **Земно-алкалне м. в.**, са вел. количинама хидрокарбоната, калцијума и магнезијума; могу бити топли и хладни кисељачи и обичне з.-а. в.; лековитост им потиче поглавито од калцијума; употребљавају се за пиће и купање; лече: артритична обољења, катаре слузокоже мокраћних органа, хроничне катаре црева са проливом, бронхијалне катаре, поремећаје опште исхране, неке кожне болести; код нас: Липкова код Куманова и мешовите у Теслићу, Желчу, Гага-Топлицама и др. **Службеног узимања в.**, састоји се у праву сопственика повласном добра да са бунара или извора послужног добра односи в. у потребној количини. **Тешка в.**, тврда в., садржи много кречних састојака, није подесна за кување, прање и парне котлове, јер ствара много талога; не пере добро кожу и косу; чак их кварн.

ВОДАН → Вотан.

ВОДВИЉ (фрц.), кратка и лака шаљива игра, без бел. заплета; врста лакрдије; раније с рецитовањем духовитих и шаљивих или сатиричних стихова уз пратњу муз.

ВОДЕН, Едеса, варош (13 000 ст.) у грч. Македонији, на путу Витол-Солун; сл. име Јој је дао тамошњи сл. живаљ по облику површинске текуће воде.

ВОДЕНА БОЛЕСТ, хидронос, скупљање веће количине серозне течности у ткивима (отоди) и телесним дупљама (грудној и трбушној); узроци: слабости срчаног мишића, запаљење срчане кесе, обољење срчаних зализака (→ *vicium cordis*), бубрежне болести (→ Брајтова болест, нефритис, нефроза), нека обољења јетре (→ пироза, аспатес). **В. глава**, хидроцефалус, абнормно, велином уређено нагомиланање воде у дупљи лубање, у коморама мозга или око њих; изазива оштећење костичју главе и можданог ткива (смањена интелигенција) и др. можданих функција. **В. кила** (hydrocele), излив течности у опну (серозу) око тестиса; јавља се обично у виду округлог отока на 1 страни мошница, при чему кожа мошница остаје непромењена, али затегнута; несавесно обољење, или прати запаљења, или тумор тестиса и епидидимиса; изливена течност жућкаста са влакнима, количина 200-500 и више г; она упочетку истањена, доцније задебља; тестис се, ако вије узрок обољења, најчешће не мења; ретко услед притиска долази до његове склерозе. Мечење: пражење течности и убригавање медијкамената не даје увек добре резултате; резултати операције увек добри. **В. козице** → богиње овчје.

ВОДЕНА ЖИЦА, подземна вода која се налази и креће кроз пукотине чврстих, обично слабо порозних стена.

ВОДЕНА КОКА → барска кока.

ВОДЕНА КУГА (*Elodea canadensis*, фам. Hydrocha-

ritaceae), дугочерна в. биљка, издуженог и разгранатог стабла и нежног овалног лишћа, по 2 и 3 у приљену, ситних цветова од којих ж. имају веома дугу петељку, а м. се одвајају и плове по површини воде; пореклом из С. Амер.; пренесена у Евр. (1836.), у којој се брзо раширила по слатким водама.

ВОДЕНА ПАРА → пара.

ВОДЕНА ПИЈАВИЦА, стуб пенушаве воде који изазива олујни вихор кад се из облака спусти до в. површине (→ сл.).

ВОДЕНА СКОРПИЈА, в. штитавица (*Nepa cinerea*, фам. Hydroscoridae), врста в. стенице, појаснота тела и јаких, грабљивих предњих ногу; у стајалим водама.

ВОДЕНА СНАГА, бели угаљ, способност текуће воде да врши користан мех. рад; поред угља и земног уља најважнији извор за добијање топлоте и енергије; њени гл. састојци су: пад, количина воде (проток) и корисно дејство машина, на које је примењена; десетоструки производ пада (у м) и протока (у м³/сек.) даје приближно снагу постројења у НР. На целој земљи може се искористити око 450 мил. НР, а искористено је досад само око 46 мил. Од континента је најбогатија Афр. (190 мил.), Амер. (112 мил.), Ав. (70 мил.), Евр. (55 мил.) и Аустрал. (10 мил.). У Југосл. се може искористити око 3 мил. при ниској, а око 9 мил. НР при ср. води; од тога је искористено само око 220 000 НР.

ВОДЕНЕ БУХЕ (*Cladocera*), група простије сagraњених ракова малог пораста и бочно спљоштена тела; претставник → дафнија. В. стенице → весларца.

ВОДЕНИ ГАС → гас.

ВОДЕНИ ЗНАК, разни знаци (цртежи, слова, бројеви, шаре итд.) у хартији новчаница, хартија од вредности и пошт. или таксених марака; утискује се приликом фабрикације помоћу нарочитих ваљача у још влажну масу хартије; служи за заштиту од фалсификовања.

ВОДЕНИ КОЊ → нилски коњ.

ВОДЕНИ МОЉЦИ (фам. Trichoptera или Phryganeidae), мрежкокрилци, чије ларве држе задњи део тела у цевчици утврђеној пад водом или је вуку за собом. Вел. в. м. (*Phryganea grandis*), тавка тела, дуга 18-27 мм, дугих пипака и закрљжљалих вилица.

ВОДЕНИ ПАУК (*Argoneta aquatica*), род паукова чије је тело неквашиљиво и увек омотано вазд. мехуром; гради мрежу у облику звона у води, на воденом биљу и испуњује је мехурима ваздуха.

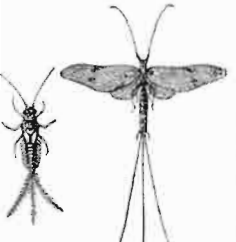
ВОДЕНИ ПАЦОВ → волухарице.

ВОДЕНИ САТ, в. часовник, код ст. Грка познат под именом клеонидра, састојао се из 1 посуде различитог облика с малим отвором на доњем делу; одређена количина воде могла да истече кроз тај отвор за одређено познато време; као мера за време био у употреби још код Аспрада (600. пре Хр.).

ВОДЕНИ ТАЈЛОГ, оборина, количине воде које из ваздуха падају на земљу у облику кише, снега, суснежице, града, суградице, росе, слане и њиња; настају хлађењем влажног ваздуха, при чему се врши → кондензација водене паре у капљице или чврсте делиће, што зависи од тога да ли је тмрт, изнад или испод 0°; мере се висином у мм, коју би имао слој воде палих талога, када се ништа не би унило у земљу, испарило или отекло.

ВОДЕНИ ЦВЕТ (*Ephemera*), нежни крилати инсект с 3 кончаста наставка на задњем делу тела, из групе пракрилаца; виђа се крај слатких вода, не храни се и живи кратко време (неколико часова до неколико дана); ларве могу живети по неколико год. (у води); дине дупиничким шкргама и претставља одличну храну за рибе. (На сл. а) ларва, б) инсект).

ВОДЕНИЦА → млин. **Воденичар**, у план. јел. крајевима сваки мушкарац је и в.: зна да врши оправке у млину и меље жито; у крајевима где има већих р., где је земљр. јаче развијена и где се подижу веће воденице, воденичарство је занат, обично наследан у породици. В



меље у својој воденици или узетој у закуп, а за услугу наплаћује ујам.

ВОДЕНО СТАКЛО → силикати.

ВОДЕНО ТКИВО, ткиво биљке чија је гл. функција магацинирање воде; састоји се из живих паренхимских ћелија вел. запремине услед веома простране вакуоле у којој се налази воденаст сок или слуз. В. т. налази се код биљака са веома сухих, врелих станишта (по пустињама, степанама, на стеновитом станишту, код епифита, халофита); по положају може бити спољашње или унутрашње, а налази се увек поред асимилационог ткива које највише трпи у оскудици воде, те се из тих резервоара снабдева водом у време дуготрајне суше; код неких биљака (многе епифитске орхидеје, затим кромпир и др.) в. т. је у нарочитим крстолама; код луковача у сочном лишћу лукава (многи луковци могу терати све до цвета, а да не приме споља ни кап воде) и у сочним плодовима.

ВОДЕЊАК, доњи део опне који обавија зачетак (дете) и садржи плодну воду (амниотичну течност), састављен од 2 опне: спољне (хорион) и унутрашње (амнион); налази се према устима материце, испред детињег дела који предњачи; служи за заштиту зачетка док је у материци и помаже за време порођајних болова да се уста материце потпуно отворе; када изврши тај задатак, прска обично за време порођајног бола (нормално прскање); превремено прскање дешава се при крају трудноће, а пре почетка порођајних болова; прерано прскање дешава се у почетку порођаја када уста материце почину да се отварају; лако прскање, када се поцепса само спољна опна и истекне течност која се налази између хориона и амниона; свако рано прскање отежава и одужава порођај и излаже појудиљу опасности инфекције, већој уколико је в. овице прснуо; чим он прсне породиља треба да легне у постељу и да позове лекара, одн. бабицу.

ВОДЕЊАЦИ → мрмљаци.

ВОДЕЊАЧА, масленка, масловка, крушка чије се месо топи у устима.

ВОДНА ПРАВА, стварна права која се састоје у искључивом искористивању водене снаге; стичу се посебним концесијама; уводе се у земљишне књ.; за упис потребно одобрење банке управе.

ВОДНЕ ЗАДРУГЕ, јавно-правне установе чији је задатак да извршују и одржавају радове за одбрану од поплава, регулацију водених токова, одводњавање, наводњавање и наплављивање; осп. се слободним споразумом власника земљишта које треба мелорирати, или споразумом већег дела власника целог подручја, а против воље власника мањег подручја; стоје под управом и надзором Мст. грађевина; у Југосл. их има 125 с укупном површином подручја од 1 096 875 ха; највећа је Биљбосутска за одводњавање и одбрану од поплава (237 000 ха), а најмања задруга за наводњавање Горњо-студеничко Поља у Херц. (6 ха); укупна дужина свих задругарских насипа 1978 км, канала за одводњавање 7400 км; број пумпи 102, капацитет пумпи 105 м³/сек., снага свих пумпи 10 233 НР; у оснивању и изграђивању н. задруге са подручјем од 449 115 ха; у извесним земљама (Буг., Шп. и др.) в. з. се осп. и ради искористивања водене снаге, грађења и употребе водојаза, сплаварења и осталих хидротехн. радова од опште користи.

ВОДНИК 1) Бранко д-р (1879.-1925.), књиж. историчар, проф. унив. у Загребу; написао више добрих студија: о Петру Прерадовићу, Ст. Вразу, А. Михаљевићу, А. Старчевићу; најбољи му рад прегледна, научно рађена, досад ничим бољим незамењена **Повијест хрв. књижевности**, коју није довршио; у њој се показао као човек шире културе и солидна знања. 2) Валентин (1758.-1819.), слов песник и свепт.; 1798.-1810. проф. гмн., а 1810.-

1815. директор и шк. надзорник; 1 од најданијих присталица фрц. слободарске идеологије и политике, и као такав се сав залагао за популарисање фрц. управе, у којој видео битне услове за васкрсавање и јачање слов. нар. свести и шире сл. акције; Наполеонову Илрију, коју је поздравно одушевљено, сматрао за полазну тачку стварања боље будућности не само Словенаца, већ Јсл. уопште; писао уџбенике за нар. шк., покренуо нар. календар и часопис **Љубљанске новине**, скупљао нар. песме и бринуо се о свима пров. питањима; аустр. власти га, после неког конгреса, гуруљно устранил и одмах пензионисале, али је његово дело настављено у доброј мери доцније; његова Илрија оживљена претставља видну интелектуалну осно-



ву н. илирског покрета међу Хрватима, а донекло и међу Словенцима.

ВОДЪАН (ит. *Dignano*), варош (11000 ст.) у Истри (Ит.).



ВОДЪАЧА, аламанка, воловодац, говеђара (*Ogobanchae*, фам. *Ogobanchaceae*). Једногод. паразитска биљка на корену многих цветноша; сочна стабла, лишћа редукованог на љуспе, цвєтова зигоморфних, првенкастих, жутих, љубичастих, плавих, сличних цветовима зевалице; нема хлорофила (хетеротрофна); живи као штетна паразит на конопљи, дувану и др. култ. биљкама; има око 50 разних врста по ливадама, у степанама, шуманама и на плани. Нападнуте биљке малаксвају, заостају у развоју или се потпуно осуше; еубијање: приликом окопавања чупати и спаљивати заражене струкове, а заражено детелиште преорати рано спрочећа; измена плодореда неопходна.

ВОДОАНИЦ, фрц. јеретици из Провансе; можда добили име по оснивачу секте Валдоу (12. в.); истребио их Франсоа I.

ВОДОВОД, скуп постројења за снабдевање пијаном водом; гл. делови: неходниште (извор, подземна вода, река, језеро), довод, мрежа и резервоари; за притиске до 10 атм. употребљају се гвоздене ливне цеви (фабр. у Босни и Слов.), а за веће притиске челичне цеви превучене асфалтом или цинком; у Југосл. око 90 градова и места, са око 1 мил. станов., снабдевано је водом из в., а за снабдевање села израђено од уједињења око 10 000 водоводних објеката (артеских бунара, хиг. бунара, чесми, цистерни и сеоских в.).

ВОДОДЕЛНИЦА → развође.

ВОДОДЕКРИНА, жлеб који издуби неки слабији водени ток својим ерозивним радом; → бујица.

ВОДОДРЖЉИВЕ (ИМПЕРМЕАБИЛНЕ) СТЕПЕ, глиновите, лапоровите вулканске и др. стене које не упијају и не спроводе воду са земљине површине у унутрашњост.

ВОДОЗЕМЦИ (*Amphibia*), класа простије грађепих гичмењака, голе коже, богате жлездама, која им, мада имају плућа, служе и за дисање; скелет без грудног коша, срца са 2 преткоморе и 1 комором, бубрега на ступњу мезонефроса; с малим изузетком развијају се у слаткој води из јаја, из којих постају рибличке ларве (пуноглавци), без удона, које дишу шкргама; пуноглавци се преобраћају развија у одраслу животињу; у развињу нема појаве ембрионалних органа, амниона и алантоиса; обухватају, покрај ренатих и безрепних облика (мрмљак, даждевњак, жаба) и групу змијоликих облика без удова, који живе у влажној земљи (Афр., Индија, Ј. Амер.); распрострањени по целом свету изузев по морима.

ВОДОЈАЗА, преграда долине, иза које се стварају вел. водене резерве (за наводњавање, искорисћавање вод. снаге, водоводе и ради заштите од поплава); гради се од земље, камена или бетона; највећа достигнута висина 223 м; највећа запремина вештачког језера 40 мил. м³; мора имати прелаз за регулисање највишег нивоа у језеру и испуст за праћење јез.

ВОДОЛИЈА, сазвежђе → зодијака.

ВОДОМАР (*Alcedo ispida*), мала шарена птица плавих и зелених отсева са дугим шиљатим кљуном; живи крај вода и храни се рибом; гнезди се у рупама у земљи крај обала.



ВОДОМЕР, справа за регистравање количине воде која протиче кроз цев; код вел. в. протиче вода кроз сузјену цев, па се разлика притисака у сузјеној и нормалној цевци преноси директно или ел. путем на показиваче потрошње. **Кубевни в.** има лопатиче чии се обртати преносе преко часовничког система на показиваче потрошње.

ВОДОНИК, гасовити хем. елемент (хем. знак Н; атомска теж. 1,008); без боје, укуса и мириса; кључа на —252°; слободан се налази у малим количинама у високим слојевима атмосфере, а обилао на Сунцу и неким звездама; састојак је воде, неких силиката, глине, боксита и свију једињења биљног и животињског порекла; има га у јафти и у свима врстама фосилног угља; садрже га све киселине, базе и многи синтетички производи; добива

се обично дејством цинка на разблажену сумпорну киселину, електролизом воде и водених раствора, а у инд. из кокса на усајању и водене паре; лакши око 14% пута од ваздуха; употребљава се за пуњење балона; на ваздуху гори, јер се једини са кисеоником и гради воду; пламен му веома топао, а ако сагорева с кисеоником још је топлији и служи за топљење платине, алуминијум-оксида итд. Смена в. и кисеоника «праскави гас» експлодира кад се упали; на вишој тмпт. одузима неким металним оксидима кисеоник с којим гради воду и ослобађа метал (редукција); употребљава се за фабрикацију амонијака и у орг. хем. инд. **В.-супероксид**. Једињење в. и кисеоника; H₂O₂; густа безбојна течност, тачка топљења —2°, спец. тежина 1,458; у малој количини налази се у атмосферском талугу; постаје при спонтаној оксидацији орг. и неорг. материја на ваздуху; тхн. се добива из пероксида натријума или баријума, дејством разблажених киселина, а и електролитичким путем. У пракси се употребљава као 30% водени раствор (перхидрол). Раствла се сам од себе на воду и кисеоник; може се стабилизovati додатком малих количина феноцетина, антифебрина, карбамида и сл.; делује као редукционо и оксидационо средство, на чему почива његова употреба у мед. Концентрован 30% в.-с. пали кожу и ствара на њој беле пролазне мрље.

ВОДОПИЈА, женетрга, радић салата, капуцињска брада (*Cichorium intybus*, фам. *Compositae*), зельста гљавчица доњих листових перастих, горњих јасто-кошљастих; цвет: плава гљавица на врху стабла и грана; чест коров необрадвог тла; нарочито гађена за цикорију, пингuru, која се добива из одељалог вретенастог корена и употребљава као додатак кафи, и ради листа за салату; множи се из семена, отвара апетит, чисти; употребљава се и против грчева у обл. јетре.

ВОДОПИЊ Мато (1816-1893.), приповедач, свешт. и дубровачки биск. (од 1882.); његове приповетке: *Тужна Јеле*, *Марија Котавока* имају локалне боје и много нар. живота и веровања, аля мало праве ум.

ВОДОСТАНИЦА, водоводни систем за напајање локомотива водом на жел. станицама.

ВОДОСТОЈ, стање воде у реци над «нормалом» тј. изнад нуле градусане водомерне летве у реци; 0 је обично у висини најниже воде; свакодневна опажања саопштавају се преко радија (поглавито због прогнозе повођања) и штампању у год. извештајима центр. хидрографских установа.

ВОЗ, композиција жел. кола везана за локомотиву; према саставу деле се на: кола, локомотиву и моторна кола, а према врсти саобр. на путничке и теретне. **Путнички в.** може бити брз, убрзан, мешовит и локални, а теретни в. транзитан, директен, локалан, режиски и вој. **Возар** 1) возилац, турнар, киириџија, лице које се бави преносом ствари из 1 места у др. (§§ 69-74. Срп. трг. зак.). 2) (лат. *Auriga*), сазвежђе сев. полусфере између Бика и Близанаца; у њему се налази Капела, звезда 1. прив. величине. **Возарина**, награда возару за пренос робе. **Возни лист**, писмено које пошљаоца робе издаје возару; састоји се из гл. елемената уговора о превозу (спроводно писмо).

ВОЗАРЕВИЋ Глиша († 1848.), књиговезац; дошао у Београд за владе кн. Милоша и ту отворио 1. издавачку књижару; издавао *Голубицу*, *Доситејева* и *Давидовићева* дела и др. списе.

ВОЈ → туна.

ВОЈВОДА 1) у ср. в. вел. жупан. 2) у Србији после 1. устанка нахиски или кнежински старешина, затим четнички старешина и чин у вој. који се стиче само у рату. 3) у Пољ. највиши орган адм. власти. **В. Вук** → Поповић.

ВОЈВОДИНА, сн. део Југосл. (Банат, Бачка и делови Барање и Срема); углавном низија, делимично покривена песком (Делиблатска и Суботичка пешчара) и ритовима (нарочито на обали Дунава и Тисе); на ивици има нешто брежуљака (Вршачке Чуке, Фрушка Гора); клима конт. и једнолика; земљиште веома плодно због присуства леса; стан. разнолико (највише Јел., па Мађари и Немци, а у мањем броју Чехословаци, Малоруси, Руси, Бугари, Пољаци и Јевреји), бави се претежно земљр. и производи житарице (кукуруз, пшеницу, оvas, просо, раж, хељду, крупник), махунасто биље (пасуљ, сочно, грашак, граховицу), поврће (кромпир, мркву, патливан, лук, купус, паприку, лубенице, диње), инд. биљке (шећ. репу, конопљу, дуван, уљну репицу, хмељ), вино и воће; поред тога развијено сточарство (свиње, овце, коњи, говеда, живина); свиларство и рибаолов који је најбогатији на Тиси; по градовима инд. (шећер. вагона, пољопр. машине, шпиритус, алкохол, електромотори, порцелан, каблови, авиони). Најстарија сл. насеља на подручју В. по-

тичу још од оних Сл. који су, кренути Хунима, из своје прапостојбине сишли на ср. и д. Дунав; касније су се међу њих насељавали Сл. с Б. П., нарочито из Србије приликом надирања Турака (15. и 16. в.); у то време (1471.-1537.) образовања у Срему срп. деспотовина, као наслеђе ст. деспотовине у Србији; вел. прилив Срба дошао 1690., под вођством патријарха Арсенија III Прњевичића; изред прелазак у Аустр. Срби тражили слободу вере и верску самоуправу, што им цар Леополд земљица (21./8. 1690.); његова јемства претстављала праћну основу за прк. аутономију Срба у Мађ., која није увек поштована; али није могла ни да буде изрично опозвана; под утицајем грофа Ђорђа Бранковића, Срби су касније тражили и свог световног војводу, али им та жеља није испуњена; како је срп. аутонома права дао непосредно цар, а не и мађ. сабор, Мађари су их порицали и око тога су у 18. и 19. в. вођени оштри спорови; В. су, за кратко време, обновили Срби тек 1848. на мајском сабору у Карловцима, кад су изабрали за патријарха Јосифа Рајачића, а за војводу пуковника Стевана Шупљикица; како је та акција била уперена против Мађара, Срби се, у заједници с Хрватима, нашли на страни аустр. двора и борили се више за хабзбуршке него за сопствене интересе; захвалности за то није било никакве; још 1849. добила туђег ген. као световног господара, а 1860. укинута, да би се задовољили Мађари; од револуционарних тековина остала је само патријаршија; после увођења дуализма (од 1867.), Мађари почели систематску, преку и безобразну мађаризацију и лотискивање Срба; кад је 1918. дошло до ослобођења В. се опет осетила као целина, и на нар. скупутини у Новом Саду (21./11.) прогласила је непосредно спајање са Србијом; данас се највећим делом налази у саставу Дунавске Бан.

ВОЈГА, морска риба → спретњака.

ВОЈЕЉКОВ Александар (1842.-1916.), рус. географ и климатолог.

ВОЈИЛОВИЦА, маи. код Панчева, осн. у 16. в.; црк. посвећена св. Арханђелу Михаилу, више пута преправљана и презиђивана, тако да данас нема нарочите архт. вредности; у маи. се чувају: икона матере бојке, рад Стефана Тенецког, портре А. Петровића, архимандрита бездиноског, рад Саве Петровића, портре некое светл. лица, рад Арсенија Петровића, и др. слике вел. и световног карактера.

ВОЈИНОВИЋИ, срп. властелска породица из гатачког подручја у Херц. Из ње су: 1) Војин, војвода и господар обл. око Гацког у 14. в.; помиње се још за владе Стевана Дечанског; био у сродству с царем Душаном и Урошем. 2) Алтоман, син претходног, отац жупана Николе Алтомановића. 3) Војислав († 1363.), брат претходног, кнез; имао под својом влашћу и Херц. од Копањка до горње Дрине са Сјеницом; остао веран цару Урошу; имао честе сукобе и 1 рат с Дубровником, који је с прекидима трајао 3 год. (1359.-1362.). 4) Младен (у нар. песми Милош), брат претходног; 5) Никола → Алтомановић Никола.

ВОЈИСЛАВ Стеван, зетски кнез (1034.-1051.), искористио династичке нереде у Виз. после смрти Василија II, одметнуо се од Виз. и пришао устанцима из околине Драча; али био потучен и присиљен да иде на поклоњење цару, који га задржао (1036.); 3 год. касније побегао из Цариграда, дигао и. устанак, ослободио Зету, Хум и Требиње и потукао виз. војску у плани. и од Скадарског Јез. (1040.); после угушеног устанка у Македонији, Виз. послала и. војску (60 000) и наредила хумском кн. Љутевиду, Бос. бану и рашком вел. жупану да ударе на њега са С; међутим В. прво потукао виз. војску недалеко од Бара (1042.), а затим приволое грч. савезнике да све врате натраг; тим учврстио зетску државу, која је онда преузела вођство у срп. народу.

ВОЈИХНА, несар у Драми за време цара Душана; његова је кћи Јефимија, жена деспота Угљеше.

ВОЈКЕ, војине, дивизи.

ВОЈКОВИЦ Јан (Wojkowitz, управо Јан Небески, * 1880.), чел. приповедач и романописац: *Mysteria amorosa*, *Герда*; збирке песама: *Поезија*, *Медитације*. **ВОЈНА АКАДЕМИЈА**, вој. завод у Београду за образовање официра. Прва вој. школа осн. у Пожаревцу (1857.), па у Крагујевцу (1850.) и најзад премештена у Београд. Има нижу (3 год.) и вишу шк. (2 год.). У нижу ступају свршени матуранти који у интернату имају све бесплатно, али дају обавезу да служе у вој. 6 год. после шк. Виша је екстернат, у њу ступају официри свих родова вој., најраније по навршетку 5 год. офиц. службе, у чину пор.; по завршетку ослобођавају се кит. испита, а могу напредовати до највишег чина, док са нижом могу само до бриг. ген.

ВОЈНА КРАЈИНА, В. граница, створена у 16. в. од

аустр. владе ради заштите од честих тур. упада; њене претече биле у 13. в. сребрничка и јајачка бан. у Босни, срп. деспотовина у Срему, подручје Шапца и Београда у Србији и сенска калетанија у Хрв.; организовање В. к. отпочело 1553. а потпуно изведено после подизања Карловца (1557.), који добио име по њеном заповеднику, аустр. надвојводи Карлу Штајерском; у прво време постојале 2 крајине: Славонска од Драве до Купе (седниште у Вараждину), и Хрватска од Купе до Јадр. М. (седниште у Карловцу), која била потпуно у вој. рукама и претстављала готово потпуно издвојено подручје; њени заповедници (редовно аустр. ген.), независни од хрв. бана и сабора, домањивали у њих срп. ускоке из Б. и Х. и обављали им спец. повластице; насељеници често долазили у сукоб с хрв. племством, које тежило да им наметне феудалне данке, као и осталим сељацима; стога хрв. племство захтевало да се та област врати под власт бана и сабора, али аустр. цар Фердинанд II издвојио пелу В. к. у засебну адм. јединицу и у њој повељом (1630.) признао Србима право да живе као слободни војници и да бирају своје кнезове и судије; нов. прилив Срба под Арсенијем III (1690.) и IV (1739.), насељених већином на аустр.-тур. граници од Градишке на Сави до Ердеља, довео до проширења тер. В. к.; Леополд I кој је дао чисто војничко уређење (1701.) и поделио је на регименте (11), баталјоне, компаније и општине; у њој Срби добијали земљу у потпуно сопственост, нису давали феудалне данке и уживали слободу вере, али били потчињени вој. старешинама и служили војску од 16. до 60. год.; стога В. к. претстављала за Аустр. неисрпан извор војника; у 2. половини 18. в. граничари сачињавали половину целокупне аустр. војске. Приморана на попуштање према Мађарима и Хрватима, Марија Терезија придружила њен највећи део Мађ. и Хрв.; у осталим деловима прво донекле модернизована управа, а затим, после увођења дуализма (1869.) приступљено њеној постепеној ликвидацији; најзад 15./6. 1881. В. к. је коначно укинута и подељена на мађ. жупаније.

ВОЈНА ОБАВЕЗА, дужност и право сваког држављанина да служи у вој.; способни служе лично, а неспособни плаћају војницу од навршене 20. до 50. г.; лице које нема грађ. части не може служити у вој. сили, али подлеже плаћању војнице, и употребљава се за радове у позадини у мобилном и ратном стању; обавеза служења почиње од 21. год. и траје до навршене 50. г. живота, а распоређена је овако: у оперативној вој. од 21.-40., а у резервној од навршене 40.-50. г.

ВОЈНИК 1) свако лице које стално или привремено служи у војци у униформи: официри, подофицири, каплари и редови сталног кадра. 2) у обичном говору редов. У прив. праву имају неке изузетне голожаје: не могу се женити без дозволе надлежних власти, нити могу бити тудори; домицил им је у месту њиховог гарнизона.

ВОЈНИК, план. (1907 м) с. од Никшићког Поља (Зетска Бан.).

ВОЈНИКОВ Добри (1853.-1878.), буг. учитељ, новинар, књиж. и 1. драматичар; донекле под утицајем Ј. Стерије Поповића и др. страних драмских писаца; гл. дела: *Кнегиња Рајна*, *Велислава*, *Крум* (трагедија) и др. (ист. драме) и *Криво схваћена цивилизација* (комедија).

ВОЈНИЋ, вршница (600 ст.) и среско место јн. од Карловца (Савска Бан.).

ВОЈНИЦА, порез држављана који лично не служе у вој. или морнарици, а служба у кадру им није по зак. одложена; њему подлежу: 1) стално и привр. неспособни (са 20% од свог непосредног пореза); 2) они који избегну служење (са 50%); 3) задруге, имања и радње оних који због судске пресуде не могу лично служити (са 50%); 4) лица која се намерно осакате на вој. дужности (са 100%); плаћа се од навршене 20-50. год.

ВОЈНОВИТ 1) Иво (* 1857. у Дубровнику, † 1929. у Београду), драмски писац и драматург Загребачког казалишта (1911.-1914.); због неких својих списа, драме *Смрт мајке Југовића* и слављења успеха балк. савезника, чиме се истакао као јсл. родољуб, затворен као таоц (1914.) и много пропатно; као књиж. еволуисао од реализма ка символизму; имао култ речи и у том правцу преферивао; дао вредно снажне лтковне мајки, на што много утицао култ његове мајке, из-



ванредно мудре и високо образоване жене; књиж. рад отпочео под фрц. утицајем више декоративним него проживљеним приповеткама; касније прешао на драму и дао неколико ствар трајне вредности; најснажнија **Дубровачка трилогија**, дата са пуно љубави, добрим колоритом и много псих. финеса; поред ње добра је драма **Еквиноцио**; патриотску боју имају: **Смрт мајке Југовића** и **Лазарево васкрсење**, а општи међунар. карактер **Госпоља са сунцокретом** и **Imperatrix**, али су ове 2 слабије од ранијих. 2) **Коста** (1890.-1917.), четнички војвода; остао после слома (1915.) у Србији и организовано чету, дигао устанак 1917. у Топлици и погинуо у борби с Бугарима код села Гргура (10./12. 1917.). 3) **Лујо д-р** (* 1864.), секретар кн. Николе (од 1896.), мин. правде у Црној Гори (1899.-1903.) и гувернер принца Александра, доцнијег краља (1904.-1906.); затим опет у служби Црне Горе (од 1912.) као шеф краљеве канцеларије и делегат на конференцији мира у Лондону; бавио се много нет., нарочито дубровачком и далм.; најбољи му рад: **Пад Дубровника**.

ВОЈСКА, скуп свих вој. јединица неке државе; обухвата суходемне трупе с → авијацијом и → морнарицу; има задатак да брани отаџбину и штити законитост у земљи; састоји се од људи као гл. елемента, и разних материјалних средстава, као помоћног. Јавила се прво на И у виду гарде; Грци завели општу вој. обавезу, а Римљани установили стајаћу в.; данашњи облик добила у Евр. у 17. в.; у Србији организована за 2. владе кн. Михаила, по Зак. о устројству в. (1861.). Дели се на родове, који могу бити гл. и помоћни. Главни су: пеш., арт., коњичка, инжењерија и вглов. Помоћни су: пиротехн., барутанске, аутомобилске, возарске, пекарске, месарске, зап. и болничарске јединице. Снага в. зависи од њене организације, формације и спреме. **Организација в.** изводи се за време мира у циљу да се она оспособи за победу над непријатељем и за употребу у најкраћем времену; при томе се имају у виду: њена важност, која зависи од полит. циљева државе, њеног геогр. положаја и унутарњег уређења; њена величина, која зависи од моћи државе и јачине вероватног непријатеља; њен систем, према којем она може бити → в. стална, → милиција и → в. мешовита; начин погуне (врбовањем за новац и општом обавезом); њена подела на категорије (→ в. оперативна и → в. резервна) и родове, као и рок службе. **Формација в.** може бити: **мирнодопска**, у чији састав улази само онај број људства који се за сваку год. одређује буџетом, и **ратна**, у чији састав улази све људство и сав материјал потребан за успешно вођење рата. **Спрема в.** је морална, научна и материјална; морална се изводи стално у свим грађ. шк. и вој. шк.; има за циљ да се добије војник задану љубављу према Краљу и отаџбини, који неће прети ни од каквих жртања само да се добије победа над непријатељем; научна се изводи стално, како би сваки војник био упознат са најновијим проналасцима ратне тхн. и најновијим начином ратовања према и. средствима; материјална захтева вел. издатак за државу, али се она мора стално попуњавати да би в. увек била наоружана и опремљена најновијим и најбољим ратним средствима. **В. народна**, по данашњем схватању целокупна в. и морнарица; неги израз се употребљава и за групе грађана који за време рата организују својевољно, без учешћа држ. власти, одбрану или напад на непријатеља, у позадини или на фронту; та се в. издржава сама, а често је помаже и држава, ако је њена акција корисна; према њима се по међунар. праву не поступа као с војницима. **Мешовита в.** држи под заставом у сталном кадру 1 део старешина и војника, а већи део пушта по отслужењу кући и позива га само за случај рата; данас примењена скоро у свим државама. **Милиција**, в. у чијем се кадру стално држи само извесан број официра и подофицира. **Оперативна в.**, намењена је за најважније задатке у рату; у њен састав улазе → стални кадар и обвезници најмлађих класа (код нас до 40. г.). **Регуларна в.**, целокупна војна сила државе предвиђена ратном формацијом; у рату мора бити једнако обучена, носити оружје јавно и бити предвођена старешином; тада се према њој поступа по међунар. ратном праву, иначе не. **Резервна в.** одређена је за извршење мање важних задатака, за службу у позадини и попуњу оперативне в. најмлађом класом својих обвезника (код нас од 40-50 г.). **Стална в.** је она у којој се у кадру увек држи број војника потребан за рат. **ВОЈСКА СПАСА**, прот. секта с вој. поделом и чиновима, маршевима, парадама и маневрима; осн. ген. секте Бут (1878. у Лондону); проповеда по раскришћима, скупљајући људе муз. и вој. знаковима; шири се свуда и има 1½ мил. припадника.

ВОЈТЈЕХ, прашки бискуп. (крајем 9. и почетком 10. в.); за владе пол. краља Болеслава I Храброг ишао ради ширења хришћ. међу литавска племена и погинуо међу суровим многобошцима Прусима, због чега је, као мученик за веру, увршћен у најважније светитеље (→ Адалберт).

ВОЈУША, Вјуса, Вијоса, река у Арб.; извире у Грч. на план. Пинду; долина јој плодна и добро насељена; улива се у Јадр. М. сев. од Балонског Зал.

ВОКАБУЛАР (лат.); речник.

ВОКАЛ (лат.), самогласник. **Вокализација**, певање на појединим самогласницима једног или више тонева; савршена в. захтева да се у тренутку певања сваки вокал постави на одговарајуће место. **Вокална музика**, в. стил, музика писана за човечи глас (за хор, дуете, терпете и веће ансамбле), уз пратњу појединих инструменталних или оркестра, у којој се води рачун о гласовним могућностима певача и карактеристикама појединих гласова и певачких регистара.

ВОКАТИВ (лат.), надежни облик за дозивање; 5. падеж; у јединици м. р. наст. -о, е, у; Марко, брате, учитељу; ж. р.-о, е, а, и; жено, царнице, тетка, ствари; ср. р. -о, е (=1. п.), место, поље, дете; у множини =1. п.

ВОКЛИСКИ ИЗВОРИ, назив за јака карсна врела, узет по типичним таквим врелима у обл. Vaucluse у Фрц; → врело.

ВОК-ОВЕР (енгл.), кад играч или екипа у тенису добије победу без борбе.

VOX CLAMANTIS IN DESERTO (лат.; глас вапијућег у пустињи), пророчанство прор. Исаије о проповеди Јована Крститеља, који ће у пустињи позивати народ на покајање. Данас се примењују на онога који проповеда, али га нико не слуша. **V. populi, v. dei** (лат.; глас народа, глас бога), тј. што жели народ, то жели и бог.

ВОЛАК (*Murex brandenburgus*), морски пуж са крупним бодљама на љуштури, чија је вница гротла извучена у дуг жлебовит наставак; лучи материју од које се некада израђивала пурпурно-црвена боја.

ВОЛАНИК (енгл.), међунар. језик који је 1879. саставио нем. свешт. Шлајер; данас напуштен.

ВОЛВУЛС → прева везана.

ВОЛГА, највећа р. евр. Рус. и целе Евр. (3694 км); извире у барском пределу Тверске губерније; улива се делтом у Каспско Ј.; пловна 3421 км; канална везана за Балтичко М.; веома развијен риболов.

ВОЛГЕМУТ Михаел (1434.-1519.), нем. сликар, Диреров уч., радио у Цирибергу олтарске слике и цртеже за дрворезе.

ВОЛДЕМАРАС Аугустин (* 1883.), литвански претседник владе (1919.-1920.) и диктатор (1926.-1929.).

ВОЛЕЈ (енгл.), врста удараца док је лопта још у лету; у тенису се лопта шаље ракетом на противничко поље, а у фудболу ногом у произвољном правцу.

ВОЛЕН Илија (* 1905.), буг. књиж.; јавио се збирком приповедака: **Црни угари**, **Крстине**; слика соски живот и његове савр. појаве.

ВОЛЕС 1) **Едгар** (Wallace, 1875.-1932.), енгл. писац; написао преко 40 детективских романа (**Лице у ноћи** и др.) и више поз. комада. 2) **Луис** (1827.-1905.), с.-амер. писац, највише познат по ист. роману **Бен Хур**.

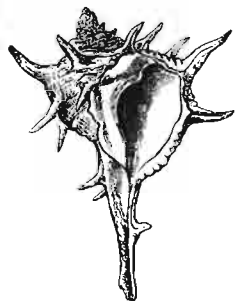
ВОЛИН, острво (247 км²) испред Штетинског Зал. (Нем.).

ВОЛИНИЈА, обл. у сливовима р. Припета и зап. Буга, подељена између Пол. и Украјине; пол. део (35 729 км², 2.08 мил. ст.) чини војводство са гл. гр. Љуцом (36 000 ст.); у украјинском делу гл. гр. Житомир; знатне површине још под мочварама; гл. занимање земљр.

ВОЛИТИВАН (нлат.), вољни. **В. мишљење**, испољава се у заповестима, молбама и забранама, и изражава в. стварност, нпр.: Не убиј! Отвори врата! Нека буде светлост! **В. стварност**, она која треба да постане или за коју хоћемо да постане.

ВОЛКЕР Јаржи (1900.-1924.), чешки песник; претставник послератне пролетерске поезије; угледајући се на романтичара Ербена, створио модерну тенденциозну баладу; гл. дело: **Балада о ложањем очима**.

ВОЛКМЕР Леополд (1741.-1818.), слов. свешт. и песник; јозефинист; писао поуке и радио на нар.



просвећивању; мада без вредности, песме делимично ушле у народ.

ВОЛКОНСКИ Петар (1776.-1852.), рус. кнез и фелд-маршал; учествовао у ратовима Александра I (1812.-1814.).

ВОЛНЕ Константен-Франсоа (Volney, 1757.-1820.), фрц. научник и слободни мислилац; бавио се нарочито лингвистиком и флз.; гл. дело: **Рушевине или размислиња о револуцијама царства.**

ВОЛОВОДАЦ → водњаца.

ВОЛОВСКО ОКО (*Chrysanthemum leucanthemum*, фам. Compositae), вишегод. зељаста, висока биљка, крупних главичастих цвасти, чији су периферни цветови крупни, бели и језичасти; расте по усевима, ливадама и шумама у Евр. и Аз.

ВОЛОГДА, град (65 000 ст.) у евр. Рус.; на р. Сухоњи; речна пристаниште; в. пољопр. шк.

ВОЛОНТЕР (фрц.), лице које драговољно и бесплатно ради у банци, трг. радњи, суду, научном заводу итд., да би тако стекло праксу и сачекало да заузме место које би се у току његовог практиковања упразнило; почетник.

ВОЛОС I град и пристаниште (42 000 ст.) у Грч., на Волоском Зал.; једина лука обл. Тесалије; извози жито, дуван, маслине; инд. место (пољопр. машине). 2) бог града у ст. Сл.; → Велес.

ВОЛОСКО, град на и. обали Истре спојен с Опатијом; летовалиште; некад духовни центар истарских Хрвата.

ВОЛОШИН Максимилијан (* 1877.), рус. песник модернист; испочетка био са симболистима, затим пришао парнасцима; пристајица лат. културе, прима естетику и мистику католицизма; у данашњем књиж. животу Рус. остао поштом.

ВОЛПОЛ Хју (Wolpole, * 1884.), истакнут енгл. романисер; гл. дела: **Мрачна шума**, **Катедрала**, **Јудита Парис**, **Тврђава**.

ВОЛПОНЕ, најбоља комедија Шекспировог савр. Бен Џонсона; у модерној преради давана и код нас. **ВОЛСВИ**, волхви, мудраци с И (Мат. II гл.); вођени звездо донели дарове (злато, ливан и смирну) новорођеном Исусу у Витлејем; по предању звали се: Гашпар, Мелхиор и Виттазар; код ркат. зову се три краља и славе се (6./1.).

ВОЛСК, варош (35 000 ст.) у Рус., на р. Волги; инд. цемента.

ВОЛСОЛ (Walsall), варош (103 000 ст.) у Енгл. (данас предграђе Бермингема); инд. метала.

ВОЛ-СТРИТ, улица у Њу-Јорку (у делу зв. Манхатан); највеће фин. средиште целог света; у њој су берза и највеће банке.

ВОЛСЦИ, ст. италики народ, настањен ј. од Лацјума; покорен од Римљана 338. пре Хр.

ВОЛТ (скр. V — по физичару Ал. Волти), јединица ел. напона или потенцијалне разлике и електромоторне силе у практичном ел. систему; означава потенцијалну разлику на крајевима проводника чији је отпор раван 1 ому и кроз који пролази непроменљива ел. струја од 1 ампера. **Волтампер** (скр. VA), јединица привидне ел. снаге, коју прима ел. коло када се на његовим крајевима има ефективни напон од 1 V и када кроз коло тече ефективна струја од 1 ампера: **киловолт** (KV) = 1 000 V. **Киловолтампер** (KVA) = 1 000 VA. **Волтаметар**, справа за мерење ел. напона; према дејству струје на којем се заснивају, разликују се в. с кретним калемом, с покретним гвожђем, електродинамички, термички и индукциони; 1 тип употребљава се за мерење само у колима једносмислене струје, а последњи само у колима наизменичне струје; а сви остали у колима једносмислене и наизменичне струје.

ВОЛТА I река у Афр. дуга 1550 км; улива се у Гинејски Зал. 2) жахање у кругу са промером од 6 корака, који прекида правац жахања; служи за вежбање коња у окретности.

ВОЛТА Алесандро (1745.-1827.), ит. физичар; проналаском ел. стуба отворио нову епоху у ел. Волтија лук, светио пламен у виду лука који настаје кад се између 2 угљена или металне шипке успостави напон од неколико десетина волти; служи као светлосни извор, познат под именом «богн-лампа»; мада доста економичан, данас се мало употребљава; најчешће у пројекционим апаратима. **В. стуб**, први галвански полусуд елемент, који је



конструисано Волта (1800.) у облику стуба од наизменично поређаних плочица бакара (сребра) и цинка, између којих се налазили слојеви дебеле хартије или тканине, натопљене закисељеном водом.

ВОЛТЕР Мари-Франсоа (Voltaire, право име Arouet, 1694.-1778.), фрц. филозоф, песник и историчар; највећи просветитељ 18. в.; «краљ фрц. књижевника». У младости двапут затваран у Бастиљу, затим неко време живео у изгнанству (у Енгл., Лорени, Хол., на двору прускога краља Фридриха II Вел.), па се најзад стално настанио у Швајц.; у 84. год. отишао у Париз, где му је приређен величанствен дочек; убрзо умро као директор Акад.; конвенат унео његово тело у Пантеон (1791.), а реакционари га избацили (1814.). За живота сматран за «савест Евр.» и најречитији глас јавног мњења; у политици био присталица просветеног апсолутизма; у флз. тумач Локовић идеја; веровао да човек има право на срећу засновану на разумном егоизму; у питању слободне воље кретао се од индетерминизма ка детерминизму; у вери заступао начело трпељивости, борио се противу атеизма, али и нападао црк. аргументима логики и оштрим сарказмом; извршио огроман утицај на савр.; књиж. му служила као средство за пропаганду идеја; стога његова дела имају полемичан и публ. карактер; због оштре критике и заједљивог стила морао своја дела да издаје у иностранству, а често и анонимно. Писао флз. расправе (штампане у **Енциклопедији**), флз. романе: **Задиг**, **Микромегас**, **Кандид**; епопеје: **Анријада**, **Девича Орлеанска**; ист.: **Век Луја XIV**, **Историја Карла XII**, а неговао и драму у којој је, као последњи значајни претставник класичне трагедије, донекле измењене уношењем живописности и егзотике, дао 28 трагедија: **Едип**, **Брут**, **Заира**, **Цезар**, **Меропа**, **Танкред** итд., и неколико грађ. комедија: **Сењорско право**, **Напина** и др.



ВОЛТИЖОВАЊЕ, вежбе у скоковима и замаху на живом коњу или гимнастичким вежбама на коњу. **ВОЛТИГ** Јосип (Volltigi, 1750.-1825.), лексикограф; издао **Ричословник илричкога, талијанскога и немачкога језика**, с грам. илричког језика; начелно био за штокавски дијалект као књиж. **ВОЛТУРНО**, река у Ит., дуга 157 км; улива се у Тиренско М. **ВОЛУЈА ЈЕТРА** (*Fistulina hepatica*, фам. Polyporaceae), гљива базидиомицета, меснатог и изнутра јак црвеног плодносног тела; једе се. **ВОЛУЈАК**, план. си. од Гатачког Поља (Зетска Бан.) с глацијалним траговима; највиши вис Студеница (2 298 м). **Волујачко Језеро**, мало јез. глацијалног порекла на висоравни између план. Волујака, Вача и Маглића. **ВОЛУМЕН** (лат.), запремина. **ВОЛУНТАРИЗАМ** (нлат.), флз. учење по којем воља претставља примарни принцип објашњења појава. **ВОЛУЈА ЈЕТРА** (*Fistulina hepatica*, фам. Polyporaceae) за капител јонског стила. **ВОЛУХАРИЦЕ** (*Microtinae*), подфам. мишева са кратким репом и зубима без корена; већи број врста: **пољска в.**, **пољски мит** (*Microtus arvalis*), покр. од 14 см, светлосиве боје, вел. штеточина пољских усева; гнезди под земљом; множи се брзо; појављује се у вел. множини у одређеним год у Евр. и Аз.; **водени пацов** (*Arvicola*), ритски род, достиже величину пацова; шумска в. (*Evotomys*) →



бизам-пацов (*Fiber zibethicus*), → леминг. **ВОЛФ I** Јанез (1825.-1884.), сликар, следбеник нем. назарена, хладан, педантан, без темперамента и маште, али са доста смисла за пртачку калиграфију и јасну композицију; радио више у фреско-тхн., а мање уљем; вршио вел. утицај на слов. сликарство све до свет. рата; гл. дела: пресвитеријуми у Врхници, Винави и Рићници и капела св. Франциска у Фрањевачкој црк. у Јубљани. 2) **Кристијан** (1679.-1754.), творац нем. флз. терминологије, први претставник просвећености у Нем.; систематисао и делимице усавршио Лајбни-



цову флз. 3) Хуго (1860-1903.), нем. композитор; компоновао песме (232), 2 опере, Христову ноћ и др.

ВОЛФ-ФЕРАРИ Ермано (Wolf-Ferrari, * 1876.), ит. музичар и композитор; компоновао опере: Суламита, Љубонитљиве жене, Лукава удовица, Дантеов Нови живот (за хор и оркестар) итд.

ВОЛФРАМ метал (хем. знак W); одликује се високом тачком топљења (око 3 000°) и хем. отпорношћу; болни од сваког др. метала за израду влакана у ел. сијалицама, а још већи значај има као додатак легурама и челику, јер повећава њихову јачину и еластичност; стога налази вел. примену у ратној техници, у изради разних инструмената и у елтех., где замењује платину; његова јединица имају значаја као боје, Волфрамит, минерал, феро-манганов., из којег се добива волфрам.

ВОЛФРАМ → Виенбах Волфрам.

ВОЛЦОГЕН Ерист (Wolzogen, 1885-1934.), нем. писац хумор. романа и комада за кабарејско поз. (Uebertrett), које је први осн. у Берлину.

ВОЉА, више хтење; у флз. скуп радњи којима претходи извесно одлучивање и доношење свесне одлуке да их одобравамо и да примамо за њих сваку одговорност; у праву чинилац који одлучује и од чијег правног дејства зависи слобода човечијег радње; треба да се на неки начин испољи, иначе је треба лица не могу знати; право је некад захтевало да саопштење в. буде у изречној формулисаном изјави; данас се сматра да је довољно да је в. изражена на ма који начин, изузев случајева где зак. тражи нарочиту формулу. В. за држање → аникус. В. завештања, последња в., наредба како треба распоредити заоставштину, ако није изражена, зак. претпоставља да се завештач сложио са зак. начином располагања. **Вољни домицил** → домицил. **В. заступништво**, одређивање пуномоћника од стране властодавца. В. радња, она који се врши по вољи, мерно. В. службеност → службеност. В. тутор; старалац кога судија поставља стога што га је, обично тестаментом, одредио отац, или ако је он раније умро, мати; тога татора судија мора поставити, изузев кад овај докаже да је неспособан или неопедсан. В. убица, лице које је умишљајно проузоровало смрт др. лица; не може ни по којем основу (зак., тестамент, уговор) наследити убијеног, чак и кад би му овај после повреде, а пре смрти, опростио. В. хипотека, заснива се на престанку сопственика добра; да би до ње дошло мора се престанак уписати у бајтинске књ. и садржати податке на које се добро односи, за који дуг и за коју суму.

ВОЉАВЧА, ман. св. Арханђела у Шумадији, и. од план. Рудника; подигао га Михаило Комненовић (око 1530.); обновљен 1797.; у њему 1805. заседавао правитељствујући совјет.

ВОЉКА, кесасто проширење једнака код многих птица (кока, голубова итд.), где се размекшава храна пре но што доспе у желуца; постоји и код многих инсеката који сишу течну храну (лептири, пчеле). (На сл. под 1 код птица.)

ВОМАЧКА Болеслав (* 1887.), чсл. композитор модерног и традиционалног стила; пише камерна дела.

ВОМЕР (лат.), рало, кост која улази у састав предњег скелета

непчаног дела главног скелета кичмењака; код риба и водоземаца наоружана зубићима; код сисара улази у састав носне преграде.

ВОМИТИВ (ерлат.), средство или медикамент који изазива повраћање (ипекакуана, атоморфин).

ВОИ Хенри (Vaughan, 1822-1895.), енгл. песник мистичног правца.

ВОИДРАК Вацлав (1859-1925.), чешки славист, професор унив. у Бечу и Брну; нарочито проучавао ссл. јез.; издао Кључев глагољаш, Брижинеке одломци и др. ссл. споменике.

ВОИЧНИА 1) Иван ст. (1827-1885.), политичар; води огорчену борбу против мађарона и хрв. мађ. нагодбе, због питања Ријеке; стекао вел. углед и постао члан хрв. владе за просвету (1882.). 2) Иван мл. (1855-1881.), књиж., син претходног; бавио се овим претима књиж. рада; гл. дело: Из земље фараона (путозње).

ВОРД Адолф Вилијам (Ward, 1837-1924.), писац Ист. енгл. драмске књиж. и уредник монументалне Кембриџке ист. енгл. књиж.

ВОРДСВОРТ Вилијам (Wordsworth, 1770-1850.), енгл. песник из доба романтизма; по неким лирским песмама, инспирисаним прир., спада у ред најбољих

енгл. лиричара уопште; објављивање његових и Колеридових Лирских балада обично се узима као датум којим почиње романтички период енгл. књиж. ИОРМС. варош (50 500 ст.) на Рајни у Нем.; инд. конзерве, коже, машине, хемикалије; у њему држао сабор (1520.) који Лутера осудио на прогонство. **Вормски конкордат**, закључен 1122. између папе Калиста II и нем. цара Хајнриха V, после борбе о инвеститури; њиме утврђено да нем. свепст. могу да добијају знања једино избором и на неком потврдом, а да им тек после тога цареви могу да додељују земљу.

ВОРОНОВ Сергеје А. (* 1866.), рус. хирург; на раду у Фриц; проучава и врши операције ради → подмлађивања мушких, преношењем полних железца; организовао у околини Монака (1926.) биол. лабораторију и станицу за гајење мајмуна.

ВОРОЊИХИИ Андреј (1760-1814.), рус. архитект, претставник рус. ампира; пројектовао казанску катедралу и Руд. акад. у Петрограду.

ВОРОЊЕЖА, варош (120 000 ст.) у Рус. на истојменом притоци Дона; трг за житарице; млинарство; унив. и вет. висока шк.

ВОРОШИЛОВ Климент (* 1881.), металургски радник и политичар у СССР; од 1925. нар. комесар за вој. и морнарицу.

ВОРТИЦЕЛА → трешљаре.

ВОРЧЕСТЕР 1) варош (50 000 ст.) у Енгл. на р. Северну; инд. кожа (обућа, кожне рукавице) и порцелана. 2) варош (195 000 ст.) у Масачузетсу (САД); метална и тект. инд.; унив. библ. и музеји.

ВОСАК, орг. материја из групе масних једињења; смешта етера, једновалентних киселина и једновалентних и двовалентних алкохола, са слободним киселинама, алкохолима и угљоводонцима; улази у састав свих биљних и живот. маси (0,1-1%); издваја се из њих као материја која не може да се асимилује; животињски в. је: пчелин, → лаволин и кинески; биљни: карнауба и палмин; а минер.: → монтан. В. пчелин, смешта сложеног етера палмитинске киселине и метиловог алкохола (до 75%), слободне цетиричке киселине (до 12%) и угљоводоника са олеинском, маргаринском, мелинском и др. киселинама (до 13%); спец. теж. 0,95-0,97; топи се на 62°-65°; раствара се у мастима, сумпор-угљенику, етру, бензину и др.; тамножуте до мркосиве боје, доста пријатног мириса, који зависи од остатка пчелиног еласта (прополиса) и меда; зрнасте грађе, денекле еластичан; луце га пчеле ради изградње саћа у којим гаје подмладак и смештају залихе хране; има разноврсну примену у инд. и мед. **Воскар**, занатлија који производи разне предмете од воска, у 1. реду свече; у свр. крајевима тај занат стојећ са медоколачарским; у Југосл. има око 1260 в. и медоколачара. **Вощано платно** → платно. В. савитљивост → каталепсија. **Вощина**, восковарина, дрвјина, отпадак добијен при топљењу и одвајању воска из прокуваног саћа; састоји се од остатка воска, хитинских кошуљица ларва, цветног праха и различитог процента воска (15-60%); помоћу бензина и етра из ње се може извући и остатак воска; наш народ употребљава в. за гориво.

ВОСКОВАЧЕ → мирабеле.

ВОСКОВИЦА, мекана, гола и осетљива кожа на основи горњег кљуна многих птица, особито грабливица.

ВОСТОКОВ Александар Х. (1781-1864.), рус. филолог, славист евр. гласа; објавио (1827.) чувене Фризичке споменике; гл. дела: Разишљања и ссл. јез., Речник црксл. јез., Граматика црксл. јез., Опис рукописа Румјановљева музеја; издање Остромира еванђеља.

ВОТАН Один, омиљени бог ст. Германа.

ВОТИВ (лат.), заветна жртва божанствима или свецима ради испељења или др. помоћи; може бити у пољопр. производима (уље, вино, жито и сл.), или у израђевинама од воска, гвозђа или сребра, које имају облик или снмлог људског тела, његових делова или домаћих животиња, чије се испељење жели; у обичају код већине евр. народа, особито у ср. и Ј. Евр., па и код Ж. Сл. В. црква, в. олтар, в. миса, намењени неком завету.

ВОТИРАЊЕ (нлат.), одобрење; одређивање или давање неке суме новца у одређену сврху.

ВОТЈАЦИ (нар. име Уд-Мурт), и.-фински народ (504 000) у Рус. у обл. између Каме и Г. Вјатке; гл. запљмање земљр.

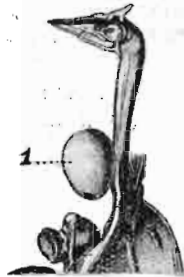
ВОТА (рус.), рањива.

ВОТС Џорџ Фредерик (1817-1901.), енгл. сликар, највине радио символничке композиције, али је најбољи као портретист.

ВОТС-ДАНТОН В. Т. (Watts-Dunton, 1832-1914.), енгл. књиж. критичар.

ВОТУМ (лат.) 1) глас, гласање у изборима, скупштинама, одборима итд. 2) завет.

ВОЂАРСТВО, грана пољопр. која се бави експлоа-



ташијом воћака; може бити комбинована са др. пољопр. гранама; има вел. значај у Југосл., која заузима видно место међу евр. државама, јер има погодне климатске прилике и састав тла. У Југосл. има 47,8 мил. стабала шљива, 6,9 мил. јабука, 3,7 мил. крушка, 2 мил. ораха, 0,77 мил. смокава, 0,56 мил. кестена, 4,41 мил. маслина, 5,2 мил. стабала осталог воћа. **Просечан принос** за период 1923-1932.: шљива 5 993 884 q, ораха 368 719 q, јабука 1 575 576 q, крушка 721 433 q, смокава 96 411 q, кестена 124 037 q; највише се извозе шљиве, јабуке и ораси.

ВОЋЕ, разни меснати и слатки плодови разних биљака; служи за исхрану; садржи поред воде много витамина (нарочито С или аскорбутичког), доста скроба и шећера, а мало беланчевина и масти; мали број (орах, бадем, маслина и др.) садржи доста масти и има вел. хранљиву вредност; освежава, повећава апетит и (присуством целулозе) перисталтику црева; с обзиром на топл. појасеве у којима успева дели се на ср.-евр., сред. (Јужно) и тропско, а према облику и саставу на: јабучasto (јабука, крушка, дуња, мушмула), коштичаво (шљива, кајсија, бресква, трешња, вишња, маслина), језграсто (орех, кестен, бадем, лешник) и јагодичasto (јагода, малина, рибизла, огрозд, грожђе, дуд, смоква). **Прерада в.**, грана воћарства која се бави прерадом воћних плодова: сушењем, спирвањем нектара, мармеладе, воћних желеа, слатка, пихтија, компота, сирупа и безалкохолних воћних сокова; спирвањем јабуковаче, ликера, разних алкохолних напитака, ракије, воћног сирћета и др.; уколико је она развијенија и савршенија, утолико је воћарство напредније, пошто се вел. део воћа прерадом лакше уновчава и боље чува од кварења. **Воћно вино**, израђено од разног воћа; по Зак. о вину мора се чувати у посебним подручима или у бачвама на којима је видљиво означено да нису од грожђа; у већој мери се производе у Слов. В. шећер. Фруктоза (С-Н₂O), хектоза и токетоза (кетохектоза): бело, чврсто тело слатког укуса, растворљиво у води; може да превире; налази се у слободном стању, поред гликозе, у већини слатких плодова и меду; на сухом воћу (грожђе, шљива, смоква) јавља се са гљивом као белчасти прах. **Воћњак**, простор засађен воћкама; његов облик зависи од земљишних, атмосферских, саобр. и др. услова. **Чист в.**, засађен само једном врстом воћа. **Мешовит в.**, засађен разним воћкама. **Трговачки в.**, има само неке најбоље врсте. **Сортиментски в.**, засађен разним сортама. **Уграсни в.**, засађен воћкама одгајеним у вештачким облицима, обично по парковима и вртovima.

ВОШЊАК 1) Богумил (* 1882.), политичар, доцент Загребачког унив. за држ. право; у снет. риту изабрао из Аустр. (1914.) и постао члан Јсл. одбора; од 1920. ушао у активну политику и заузимао више угледних положаја; написао више стручних дела и Успомене из емиграције. **2)** Јосип (1834-1911.), лекар и политичар; учинио много за буђење полит. свести код Словенаца; учествовао у покретању листа Словенски народ (1868.); написао више приповетка и драма, и роман **Побратими**; занимљиве и његове успомене (Спомиња), у којима има много података о духовној средини Словенаца.

ВРАБАЦ (Passer), род птица из породице зеби, снажна клуна и релат. кратка репа; најпознатије 2 врсте: домаћи и пољски; док хране младунце, умиштавају ларве штетних инсеката; али у др. време оштећују и вртове.

ВРАГ → ђаво.

ВРАГОЛАЦ, један од првих шљивих и сатиричних листова у Србији (излазио 1871-1872.); гл. сарадници: Ђ. Јакшић и Милован Глишић.

ВРАЖДА → крвна освета.

ВРАЖЈЕ ЈЕЗЕРО, мало јез. глацијалног порекла код Дурмитором; апсолутна висина 1450 м.

ВРАЈИ ОТОЦИ, група острвава з. од Хвара.

ВРАЖОГРНАЧКА РЕКА, л. притока Тимока; извири са план. Дели-Јована.

ВРАЗ Станко (1810.-1851.), песник и књиж. критичар; 1 од ретких Словенаца који прихватили Гајеву идеологију и прилици лирском покрету; прешао у Загреб (1833.) и постао тајник Матице илirsке; као песник имао лирск. осећање, али не и прави лирски израз; стога су му песме данас готово заборављене; као књиж. критичар показао се као човек реалних погледа, мада није могао да се ослободи романтичности; поред лирских песама: Булабије (пислу).

Гласи из дубраве жеравниске



и Гусле и тамбура (збирке) и књиж. критика, покрепуо и књиж. ревију Коло, од које под његовим уредништвом изишло 7 књ.

ВРАКА, село близу Скадра, у Арб., где се налазе рушевине средњев. срп. бенедиктинске опатије, с остацима црк. Св. Јована; зидања ограда, ман. здања и црк. срушени до темеља, а очуван звоник; црк. била сазидана од камена и имала основу једнобродне базилике с полукружном апсидом.

ВРАМЕЦ Антон (1538-1587.), жупник и црк. писац; присталица реформације; 1. хрв. историограф, писао кајкавским наречјем; гл. дела: Крочица кратка, сл. језиком исправљена (1578.) и 2 књ. Постања (тумачења еванђеља).

Утп. план. и од Дунавског Поља (Прим. Бан.); највиши вис Вран Вел. (2 074 м).

ВРАНАЦ 1) коњ црне длаке. **2)** в. велики → корморан.

ВРАНГЕЛ 1) Карло Густав (1613-1676.), швед. војсковођ; узео видног учешћа у 30-год. рату; однео победе код Волфенбитела и Лајпцига, али био потучен код Фербелина, после чега му одузета команда. **2)** Петар Н. (1878-1928.), рус. ген.; истакао се у свет. и грађ. рату, после болшевичке револуције, као врх. командант белих трупа после пораза морао да се повуче с остацима својих трупа у Цариград.

ВРАНГЕЛОВА ЗЕМЉА, острво у Сев. Леденом М. (4680 км², 60 ст.); припала СССР.

ВРАНДУК, село с остацима ст. града на л. страни в. Босне, сев. од Зенице (Дринска Бан.); у ср. в. бивао престоница бос. краљева; у раније тур. доба такође важно место.

ВРАНЕ (Corvidae), породица крупних птица, снажна и оштра клуна, чекињаста перја при основи клуна; глас непријатан; хране се разноврсном храном коју по правилу налазе на тлу, чак и малим птицама и сисарима; главни претставници: гавран (Corvus corax), галовина (C. corone), гачац (C. cornix), гакуша (C. frugilegus), чачка (Colaptes monedula), сврака (Pica pica), креја (Garrulus glandarius).

ВРАНЕШИ, мања предеона целина око речице Љубовиће, притоке Лима, зап. од Бијелог Поља; некада жупа; мусл. стан. се иселило готово савним; гл. место Шаховићи.

ВРАНИЛОВА ТРАВА, жутилонка (Genitosa vulgaris, фам. Papilionaceae), чест жујунки по ливадама, привидно проста листа, грана често завршених трновица, жута лептираста цвета сложена у округласту цваст; даје жуту боју ради које је народ употребљава за бојадисање.

ВРАНИН ЛУК (Ornithogalum umbellatum, фам. Liliaceae), вишегод. зеластва луковача, висока до 30 см, линеарна листа и бела цвета; расте у проређеним шумама, ливадама и стени; распрострањена у Евр., Предњој Аз., сев. Афр.; род Ornithogalum обухвата до 100 врста.

ВРАНИНО ОКО → Петров крст.

ВРАНИЦА, план. између Г. Вакуфа и Фојнице, на граници Прим. и Дринске Бан.; највиши врх Ложице (2 107 м).

ВРАНИЦАНИ ДОБРИНОВИЋ Амброз (1801-1878.), политичар; изабран од бечких Хрвата (1848.) у Провизорни равнајући одбор нар. хрв.; сазвао са Гајем и Кукуљевићем вел. нар. скупштину у Загребу (25./3.), на којој Хрвати захтевали да им се призна аутономија; био са Штресмајером члан појачаног царевинског већа (1860.).

ВРАНСКО ЈЕЗЕРО, карсно јез. (30 км²) јн. од Биограда на м. (Приморска Бан.); већи део дна нижи од морске површине (криптодепресија); највећа дубина 3,9 м.

ВРАНЧИЋ Антон (1504-1573.), историчар, човек високе културе; постао секретар ердељског краља Јована Запоље; учествовао у више мисија, готово на свима евр. дворovima; кад је после Запољине смрти уклоњен са двора, отишао у Аустр. цару Фердинанду и постао бискуп у Печују (1533.), па острогонски надбискуп и царски канцелар; његови путописи кроз балк. земље и обавештења која је оставио о свом времену имају трајну вредност.

ВРАЊАНИН Фрањ (Дабрва, око 1425-1502.), чувен вајар ране ренесансе; радио у Далм., из које је родом (село Врања код Задра), затим напустио отаџбину и провео остатак живота у Ит. и у Ј. Фрп.; умро у Авињону; од његових дела сачувала се: Богородица у тимпану црк. св. Фрање у Хвару; 2 кња у капели шибеничке катедрале и 1 релеф за црк. св. Дидеја у Авињону.

ВРАЊЕ, град и среско место (9 120 ст.) у долини Ј. Мораве (Вардарска Бан.); средиште истоимене жупе; производи и извози укарнију (у околини развијена култура конопље); окр. и срески суд, гмн.

ВРАЊЕВО, село у Банату на р. Тиси (Дунавска

Бан.); осн. га у 13. в. насељеници из Врања у Србији, избегли испред тур. најезде.
ВРАЂИНА, прав. ман. на истоменом о. на Скадарском Јез., код ушћа Мораче (Зетска Бан.); осн. у 13. в., а обновљен 1866.
ВРАЂСКА БАЂА (Вардарска Бан.), на прузи Гео-



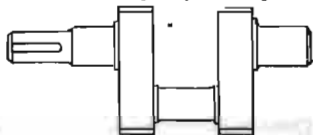
град-Ниш-Скопље, 400 м надм. в.; сумпорита хипертерма (71,8°), гвожђевит извор (68,3°) и мешовит извор (73,0°); сем тога и слабо алкално салинични извори и лековито блато; за пиће и купке; леци: реуматизам, костобољу, позни сифилис, разне узетости, женске, кожане и др. болести.

ВРАПЧЕ, село код Загреба, у којем је држ. завод за умоболне; клинички и хистолошки лабораторијум и апотека; завод има добро од 100 јутара земље.

ВРАТ 1) (collum), део тела између главе и грудног жоша, чији скелет чине 7 вратних пршљенова; садржи важне органе: гркљан и душник, једњак, штитњачу, паратироидну жлезду и вел. крвне судове главе. 2) → љуљ.

ВРАТА 1) отвор у зидовима за пролаз из једне кућне просторије у др. 2) покретан дрвени или метални затвор утврњен у отвору. Вратло, враташца на бродском котлу или на преградама доњих бродских одељана.

ВРАТИЛО 1) вретенасто тело које путем обртања преноси мех. рад; коленасто в., представља комбинацију криваја и правог в.; служи за преношење мех. рада и претварање праволинеарног кретања клипа у обртање; **трансмисионо в.**, преноси одређену количину мех. рада на одређено место. 2) Једноосна справа за гимнастичке вежбе: састоји се из притке (дрвене, челичне или комбиноване), причвршћене на чврсте или покретне амер. сталке; постоји амер. и више в. (трапез). 3 комада буквог дрвета квадратна пресека (87/87 мм или 116/116 мм), дужине 2,1-3,25 м; добивају се цепањем из цепког и здравог буквог дрвета; извозе се из Југосл. у земље око Сред. М. као коларска грађа.



ВРАТИСЛАВ 1) В. II, чешки кнез (1061.-1092.), добио од нем. цара Хајриха IV Лујину. 2) кнез сл. племена Поморана из 12. в.; држава му се простирала на 3 од ушћа р. Одре; покрестио га бамберски биск. Отон; његови синови признали врховну власт Фридриха I Барбаросе.

ВРАТИЧ, поврнатич, уманика (*Tanacetum vulgare* фам. Compositae), вишегод. биљка, дељених по ободу рецкастих листова, цваста жута цвета скупљеног у цваст главицу; садржи течан алкалоид анастин и етерско уље танацетон; непријатна мириса, горко-љута укуса, отровна; у народу се употребљава код повратне грознице и за изазивање побачаја, при чему се често дешавају и смртоносна тровања; у мед. се раније употребљавао чај од в. за истерирање глиста и пантљичара.

ВРАТКО, срп. кнез из 14. в.; можда праунук најстаријег Немачког сина Вукана; отац кнегиње Милице, жене кн. Лазара.

ВРАТНИЦЕ (ВЕЛИКЕ) НАРОДА, област између план. Урала и Каспског Јез.; названа тако што кроз њу надирали разни народи (Индо-Европљани у преист. доба, Хуни 375. год., Татари под Џенгисханом у 13. в.) приликом својих завојевања или сеоба с И на 3.

ВРАЂЕВШИЊА, ман. у Србији, под Рудником; храм св. Ђорђа, задужбина челника Радича, подигнут око 1430; страдао више пута од Турака;

обновљен у данашњем облику 1860. Црк. зидана од камена и добро очувана; има основу једнобрдне, засведене базилике; првобитни живопис је ресторисан, али лик ктитора Радича ипак има знатну документарну вредност

ВРАЦА, варош у си. Буг. у Врачанском Балк.; једини рудници бабра и олова у Буг.

ВРАЧАЊЕ, у науци познато и под именом **црпа магија**; заснива се на веома ст. веровању да човек сам може утицати на ствари и збивање у прир.; нанети или отклонити болест, невреме, наклоност и сл.; чини основу веровања код многих примит., а његових остатака има и код евр. народа; врачаче речима (у лечењу, набацавању болести, у клетви) и разним средствима, при чему вел. улогу имају делови тела или предмети који припадају лицу ком се врачаче (ношења белега од болесника врачару, в. с. ноктима п. косом, сенком од човска и сл.); професионални врачари већином су старије жене; одбрана од алих последица в. опет в. (→ камајлије); код нас се в. кажњава по крив. зак. затвором или повчано.

ВРАЧАР, узвишница у Београду, на којој је по предању 1594. Сиган-паша спалио тело св. Саве.

ВРБА (*Salix*, фам. Salicaceae), листопадно дрво или жуџи, код којег се појављује цвет пре листића; расте на водопадном земљишту; постоји више врста и одлика. Бела в. (*S. alba*) може нарасти до 20 м високо; налази многоструку примену за израду кутија, плетење, фашине, плетер.

коље, обручеве, врљике, па и као огревно дрво. В. за плетење гаји се и вештачки (највише *S. viminalis*). Кора в. садржи гликозид салицин, који се разлаже у шећер и салицитени, из којег се може добити салицилна киселина; раније њена кора употребљавана као лек против грознице, уместо коре кине. Врбов дрвоточ, **врботочак** (*Cossus ligniperda*), вел. злепаст вечерњи лептир, горњих крила сиво-пепељастих, а доњих мрких са сивим ободом; женка снесе до 700 јаја на доњи део стабла вођака; његове јаке црвене гусенице буше ходнице у стаблу и дебелим гранама врба и вођки и тиме их уништавају; сузбијање: јако заражене воћке посеи и сипати; скинути кору са заражених места и извући гусеницу жицом савијеном при врху; у противном нападити парче памука бензином или сумпоругљеником, завући што дубље у ходник, па исти добро запушити вођарским воском, а рану опрати 30% раствором зелене галице и премазати истим воском.

ВРБА Јан (*1889.), чл. књиж.; пише песме и романе; гл. дела: Јутарњи лов, Гетсимањски прт (песме), Божић човек, Незадовољна срца, Шума, Јан Мартин Шајда (романи).

ВРБАИТ, минерал нађен у селу Рождено испод план. Нице; гл. састојци: талијум, арсен, антимон и сумпор.

ВРБАНАЦ → црвени ветар.

ВРБАНИЋ 1) Јурај д-р (*1859.), правник, политичар и екон. писац; гл. дела: **Што је новац**, **Менично право**, **О господарству** итд. 2) Фран д-р (1847.-1909.), правни научник, политичар и статистичар; допринео много оснивању служб. статистике у Загребу; гл. дела: Мјенбени закон, Трг. закон, Рад хрв. законодавства на пољу управе (1861.-1893.) и др.

ВРБАЊА, д. притока Врбаса; извире под план. Влашњем, а улива се испод Бања-Луке.

ВРБАС, д. притока Саве; извире под план. Вранином; већи део тока у Врбаској Бан.; која по њему добила име; дуг 253 км.

ВРБАСКА БАНОВИНА, полит.-самоуправна обл. (21 080 км², 1 036 361 ст.) између Савске, Прим. и Дринске Бан. Већином план. обл.; више план. (до 2 000 м) у ј. и јз. делу (Шатор, Једовник, Црна Гора, Клековача, Грмеч и др.), а све ниже (испод 1000 м) на СИ, ка р. Сави (Козара, Мотајница и др.); веће равнице у Посавини и доњим деловима долина Савиних притока (Уне, Сапе, Врбаса и Босне). Карсна поља на ЈЗ у вишој план. обл. (Гламочко Поље, Грахово П., с. део Ливањског П. и још нека мања). Клима умерено-конт.; у вишим деловима план. Стан. Јел., сх. језика (96%); прав. (57,6%), мусл. (23%), и кат. вероисповести (16%). Занимање земљр. (70% од обрађене површине), сточарство (15% ливаде и 12% пашњаци) и вођарство (2%); инд. мало, највише прерада дрвета; руда има у нижим план. према Посавини: 2 рудника гвожђа (Љубија и Бешлинац) и 4 рудника угља (Бањалучки, Масловаре, Сухача и Дрвар). Сев. границом бан., на



Сави, речни, у унутрашњости колски и жел. саобр. Жел. пруга мало, већином уског колосека. Гл. градови: Бања Лука (средште бањ.) и Бихаћ; вадови: Дервента, Јајце, Бос. Градишка



субјективна в. претставља важност коју им придаје појединац; зависи од јачине осећања потребе за неком намирницом, од јачине осећања др. потреба и њене доступности; прометна (пијачна) в. је цена по којој се неко добро може добити; она зависи од субјективних оцена о важности попуњених и трошених предмета, од трошкова производње, релат. јачине понуде и тражње итд. В. за залог, ознака у индосману неке хартије од вредности, којом се истиче да се та вредносна хартија (мен. и сл.) преноси, не у својину, већ у залогу (§ 18. Мен. з.). В. за ипкосо, в. за наплату, напомена у индосману неке хартије од в. којом се означава да се она преноси у пуномоштво, а не у својину. В. за обезбеђење → в. за залогу. Вредносни папир, исправа која садржи овлашћење са вршење извесног траженог права, али тако да се то право не може вршити без њеног показивања; могу бити: на доносиоца (апстрактни акт), по наредби и рента папира који гласе на име одређеног лица и не могу се преносити. В. пошљику, шаљу се поштом с назначеном вредношћу за коју пошта јемчи; допуштена вредност неограничена, тежина до 1 кг.

ВРЕЛИЦА (sideratio), напад којем изложене особе после дужег баљвења у прегрјаним одељењима (ложноницама, топноницама) или при ходу за време топилих, облачних и запарних летњих дана; слабији и малокрвни лакше подлежу; знаци и прва помоћ као код → сунчанице.

ВРБЕНА (*Verbena officinalis* фам. *Verbenaceae*), вишегод. космополитска биљка с веома вел. ареалом простирања (сем Аустрал.); дубоко усечена листа, плавичаста, ситна цвета у класастој цвасти; расте на пањњацима, обалама река, поред путева, на зидовима; има је око 80 врста, већином у тропској и суптропској Амер.; више амер. врста се гаје у Евр. као украсне; садржи горке материје и танине; у народу се употребљава споља код убоја и реуматичних болова, а н у облику чаја код разних желудачних обољења и грозница.

ВРБНИК, варошица (2 000 ст.) и лука на о. Крку Савска Бан.; ограђена зидовима; ст. Франкопански град.

ВРБОВАЊЕ, попуна војске узимањем људства у најам (најамници, плаћеници); могућно у државама с обилним фин. средствима (Енгл., САД).

ВРБОВНИК → сив.

ВРБОВСКО, варошица (1 500 ст.) и средско место на р. Добри (Савска Бан.); летовалиште; инд. жижица, дрвене резбарије и алкохола.

ВРБОСКА, варошица (1 000 ст.), лука и купалиште на о. Хвару (Прим. Бан.); бродоградилште; инд. конзерв. рибе и уља.

ВРБОТОЧАЦ → врба.

ВРГАЊ → варгањ.

ВРГИН МОСТ, средско место (700 ст.) на жел. прузи Карловац-Глина-Сисак (Савска Бан.).

ВРГОРАЦ, варошица (1 700 ст.) у срезу макарском (Прим. Бан.); у околини култура дувана и асфалт.

ВРДНИК 1) село у Срему под Фрушком Гором, сев. од Руме; држ. рудник угља. 2) ман. (1. помен из 1589.), прозван доцније и Раваница, пошто га обновили раванички калуђери крајем 17. в. и пренели мошти кн. Лазара; данашња црк. сазидава 1801-1811., у барокном стилу; иконостас сликао Димитрије Аврамовић; ман. ризница садржи вел. број лепих ум. предмета; међу њима и чувени покров кн. Лазару који је везла монахиња Јефимија, и хаљину у којој је, вероватно, он погинуо.

ВРЕБАЊЕ, начин лова при којем ловац настоји да се прикраде (привреба, привуче) дивљачи, да је изблиза осмотри или убије; убраја се у најлепше, али и најтеже врсте лова; ловац мора да има повољан ветар и да добро познаје терен и живот дивљачи, коју треба да надмудри; искоришћују се разна средства да се навара дивљач (као вабила), кола којима се може полагао примачи у близину дивљачи итд.

ВРЕДНОСТ 1) цена, важност, значај. 2) у флз. идеално стање у којем би, према нашој оцени, требало да се налазе ствари да би могле да нас задовоље. В. новца може бити номинална, курсна и метална; номинална в. се одређује по броју и имену новчаних јединица; курсна в. се одређује поређењем новчаних јединица 1 врсте с новчаним номиналним јединицама 2. врсте; она се утврђује безаналним курсом (берз. в.); метална в. одређује се према садржини и финоћи → валуте. Наше законодавство дозвољава уговарање само ном. в. В. привр. добара може бити субјективна и прометна;

ВРЕЛНЕ (ФЕРМЕНТНЕ) ГЉИВИЦЕ (фам. *Saccharomycetes*), мале једноћеличне биљке (5-10 микро мм у пречнику), састављене од ћел. опис, протоплазме, једра и малих округлих или овалних простора (вакуола), који садрже воду са раствором шећера, киселине и соли; размножавају се у повољним приликама пупљењем, а у неповољним спорима; хране се беланчевинама, амидима, пептонима, азот. амониаком, мипер. материјама, калијумом, магнезијом, фосфорним киселинама и калцијумом; дишу као и остали живи организми, а у шећеру дисање замењују врењем; тим изазивају превирање шећера и стварају као гл. производе: алкохол и угљен-диоксид, а као споредне: глицерин, хлибарску киселину, букетне материје итд. Селекцијомисане в. г., винске врсте в. г.; добијају се издвајањем из шире за време бурног врења и гајењем чистих култура чија се својства испитују пре употребе дуготод. пробама; могу се добити у енолошким станицама у Загребу, Букову и Вршцу са тачним упутствима за употребу; најважнија врста *Saccharomyces ellipsoidens*, а у шире постоје још: *Spastorianus*, *s. apiculatus* итд. Прва врста је најбоља, има округлао или овалан облик; садржи поред пимозе и инвертозу, којом инвертира сахарозу у гљикозу и фруктозу, па их даље разлаже у алкохол и угљен-диоксид; ериши бурно и пакнадно врење пире и поноси вел. количине алкохола и сумпор-диоксида. Друга врста (*S. pastorianus*) су гљивце дугуљастог облика, чија је улога слична првим; јављају се при крају бурног врења. Трећа врста (*S. apiculatus*) има шиљаст облик лимуна; већина не може да преживи сахарозу и ствара само 6% алкохола. Сулфитне в. г., селекцијомисане в. г. добивене издвајањем из јако сумпорисане шире; могу да поднесу 120 г калцијум-метабиосулфита на 100 л; користе при цеђењу вина од натрула грожда, које се при цеђењу сумпорисе додавањем јаче количине калцијум-метабиосулфита (15-20 г на 120 л); добијају се из енолошких станица које једновремено достављају и упутства за употребу.

ВРЕЛО, јак извор у карсном обл., од којег постаје одмах читава р.; обично избија из пукотина у кречњаку, на суподини кречњачких стена и изнад вододржљивих слојева; назива се и **вољским извором**, према једном таквом типском извору близу Авинјона у Фрд.

ВРЕЉАЧА, справа која се ставља на буре за време врења шире; састоји се од 1 широког суда и чаше; суд на средини има цев, која се ставља на врањ бурега, али тако да не додирује течност; суд се напуни водом па поклопи цев чашом; омогућује испуштање развијеног угљен-диоксида и контролисање брзине врења, а спречава улажење ваздуха и бактерија у буре.

ВРЕМЕ 1) размак у трајању, доба. 2) у флз. претстава у којој замишљамо низ догађаја који су се у реалном свету одиграли један за другим. 3) у

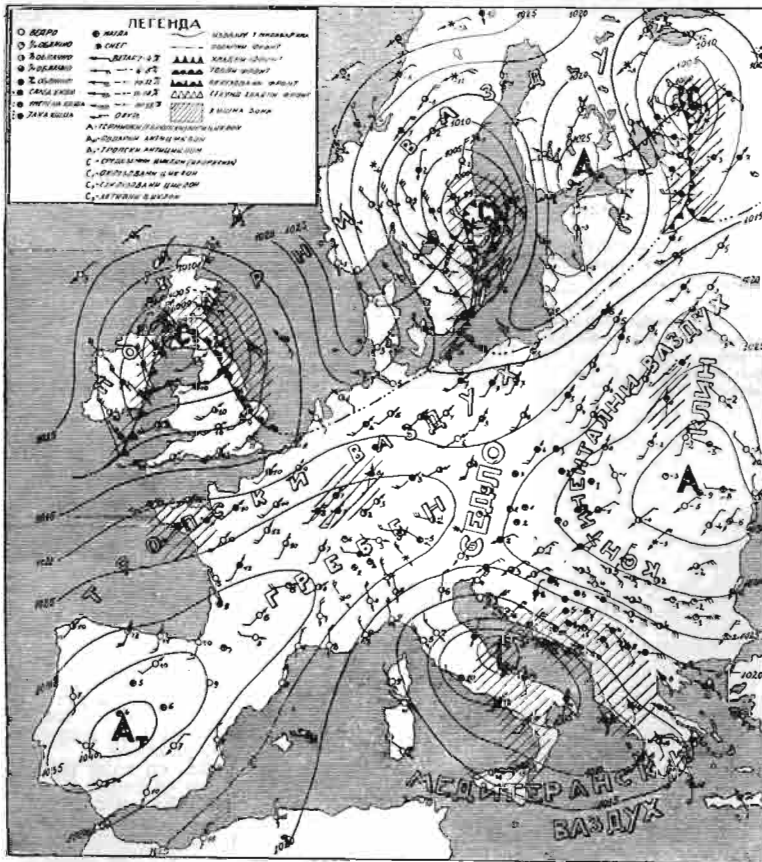


метеор. стање атмосфере олично скупом метеор. елементата; пролазно је и мења се сваког тренутка; у обичном животу карактерише се елементом који се највише истиче, нпр. облачно, хладно, кишно итд.; ако су сви метеор. елементи умерени (блага тмпт., слаб ветар, небо ведро или са мало облака) каже се да је в. лепо; ружно в. често се назива: невреме, непогода и елементарна непогода. 4) у грам. појам за означавање нарочитих облика глатоске радње, бинава и стања у садашњости, прошлости и будућности; у сх. Језику има 7 в.: садашње, прошло, давнопрошло, пређашње свршено (аорист), пређашње невршено, будуће и предбудуће (пређашње б.). 5) дневни полит. лист: излази у Београду од 1921. Сучнано в., размак између 2 узастопне Сунчеве кулминације; показују га сунчани часовници; услед неравномерног кретања Земље по еклиптици није стално; стога уведено граф. (обично, ср.) в. са ср. сунчаном даном од 24 h ($1 h = 60', 1' = 60''$). Месно в., сваки меридијан има своје одређено м. в., али је из практичних разлога Земља подељена на 24 једнаке временске зоне, при чему поједине државе имају в. зоне у које спада највећи део њихове тер., нпр. западноевр. (гриничко) в. има зона од -7.5° до -4.5° и. д. (Енгл., Фрц. и др.); средњевр. в. има зона од 7.5° до 22.5° и. д. (Швед., Нем., Југосл., Ит. и др.); источноевр. в. има зона од 22.5° до 37.5° (Рус., Рум., Вуг. и др.). Светско в. уведено 1925. откад астр. дан почиње у ponoћ ср. гриничког в. Временско изједначавање, разлика између сунчалог и граф. в.; варира од $-14'28''$ (11./2.) до $16'21''$ (16./10.). В. (синоптичка)

ВРЕМЕ, беогр. дневник, осн. 1921.; отад га уређивали Коста Луковић, Радоје Марковић, Станислав Краков и Љуба Поповић; од 1936. има облик савр. евр. информативно-полит. дневника и претставља наш најбоље уређиван дневни лист. ВРЕНГА → сифалис.

ВРЕЊЕ, разлагање и промене орг. и неорг. једињења под утицајем ензима које стварају микроорганизми (бактерије и гљиве); право в. (алкохолно, млечно, бутерно) врши се у одсуству кисеоника, а оксидативно (нпр. превирање етил-алкохола у метан) у његову присуству; у в. спадају и труљење и труњење билих и животињских остатака (лешина); при труљењу (в. беланчевина) јављају се многи производи непријатна мириса (водоник-сулфид, скатол, индол); труљење даје као крајње производе угљен-диоксид, воду и нитрате; у домаћинству се помоћу в. добивају разна алкохолна пића и кисела теста, а у инд. читав низ производа: пиво, алкохол, квасац, глицерин, сирћетна, млечна и бутерна киселина, Јогурт, сир, кисело млеко итд. Алкохолно в. проузрокују нарочите гљивце: *Saccharomyces cerevisiae* (пиво) и *S. ellipsoideus* (вино), које својим ферментом, цимазом, разлажу шећер у угљену киселину и алкохол; кад се произведе око 18% алкохола, в. престаје, а микроорганизми полако изумиру од свог производа, алкохола. Сирћетно в. врши се утицајем фермената бактерија сирћетне киселине (*Acetobacterium*), које претварају алкохол у сирћетну киселину. В. млечног шећера ствара млечну киселину; њега изазивају бактерије млечне киселине (*Bacillus acid lactic*), боктерије коли и неке др. Манитно в., болест честа код јуж вина са мало киселине, при високој тмпт. проузрокују је исти микроорганизми који проузрокују и в.; даје вино кисело-сладак укус; болест се сиречава и лежи као и → преврнуто вино. ВРЕС, вресак, бријес (*Calluna vulgaris*, фам. Ericaceae), зимзелен шиб. ситних и узаних, наспрамно распоређених листића, малих модрикасто-ружичастих цветова спојених у цваст грозд и са многобројним семенкама; плод чаура; расте у Евр., зап. Аз., с. Афр., С. Амер.; у Југосл. се налази по шумама Босне, зап. Србије, Хрв. и Слов.; медоносна биљка. Име врес односи се и на род *Erica*, који припада истој фамилији. *E. arborea*, вел. в., дрволика, висока до више м. са мирисним белим цветовима; распрострањена у медит. области. *E. carnea*, прица, ниски, положени жбуц, са црвенкастим, ређе белим цветовима. Расте у шумама четинарским, монтанског и субалпског региона, и на вриштинама. Род *Erica* обухвата око 530 врста у вантропској Афр., медитер. обл., евр. атланској обл. Порекло их су из Ј. Афр., са вел. бројем врста у Капу.

ВРЕМЕНСКА КАРТА



карта, претставља веће земаљске површине с подацима о стању метеор. елементата у појединим пределима; на њима се добива синтетичка слика метеор. елементата, помоћу које се може проучавати временско стање. В. конјутација, рачунање в. у праву; може бити астр. и грађанска; астрономска к. рачуна в. од секунда до секунда; грађанска к. узима у обзир само целе дане; ако зак. и уговор не наређују другачије, увек се полази од граф. к.

њем испредају вуцу, ко-нопољу и лан. 2) осовина воделичног точка. ВРЕТЕНЦЕ → вилински ковљаци. ВРЕШ → *Taraxac.* ВРЗИНА → кељ. ВРИЈ (фрц.), сирдао, → копит. ВРИЈЕС → врес. ВРИОНИЦА, одељење за смештај судова у којима пресире шпра; мора да има згодан прилаз за кола, довољно врата и прозора, за брзо и лако проветра-

вање, и довољно пространства да би се судови, подигнути на гредима, бар за 0,5 м над земљом, распоредили тако да не сметају један другом; у време бербе и врења тмпт. не сме да буде испод 15°, ни изнад 25°; у њој се не сме славати на поду, јер би то донело сигурну смрт.

ВРИС Хуго де (Vries, * 1848.), хол. ботаничар свет.

гласа; осн. мутационе теорије, према којој врсте не постају путем дугих и лаганих прелаза, већ изненадним променама; од вел. значаја су и његова испитивања о осмози и пласмози, а и теорија интрацелуларне пангенезе; гл. дело: Мутациона теорија.



ВРИШТИНА, посна земља која садржи много кварцевитог песка и шљунка.

ВРКУТА (*Alchemilla vulgaris*, фам. Rosaceae), ливадска зелјаста биљка, висока 0,5 м, прстао делених листова, штитасте цвасти, од малих неугледних жуто-зелених цветова.

ВРЛИКА 1) варошица у Далм., на јз. ивици Врљичког Поља, 997 ст.; у ср. в. хрв. жупа; остаци ст. града и фран. ман. 2) 20 км дуга понорница у Далм., у Имотском Пољу.

ВРЛИНА, позитивна особина карактера и духа; етална готовост човека да чини добро, појединачно или опште, без очекивања награде.

ВРЉИНА → оврљина.

ВРМАЦ, 10 км дуго пол. у Боки Которској, између Которског и Тиватског Зал.

ВРНУТ → скуна.

ВРЊАЧКА БАЊА, држ. бања, у подножју пл.



Гоча (Моравска Бан.); жел. станица на 3,6 км од бање (пруга Сталаћ-Сарајево); највећа и најпосећенија бања у Југосл.; 275 м надм. в.; ср. год. тмпт. 11,4°; хомеотермни (36°) и хладни (16°) алкално-кисели извори; за пиће и купање; леци болести органа за варење, катаре органа за дисање, срца, јетре, бубрега, мокраћних канала, шећ. болести, гихт, ж. болести и нервозу. Вел. модерно купатило с 2 вел. басена и 43 каде; сезона мај-октобар.

ВРОНСКИ Јозеф Марија (1778.-1853.), пољ. филозоф, оснивач тзв. пољ. месиданизма.

ВРЊОЉЕ, село (1500 ст.) код Ђакова (Савска Бан.), жел. и пошт.-телегр. станица на прузи Београд-Загреб.

ВРПСКО ЈЕЗЕРО, највеће од многобројних јез. у аустр. Корушкој; дубоко 85 м, а вел. 21,6 км². На јез. доста развијен промет странаца са центрима у Врби и Поречам; у близини јез. гл. град Корушке Целовеп.

ВРСТА 1) у логици, сваки појам према најближем већем појму чијем обиму припада нпр. зец-глодар, пенир-капа, бор-четинар, хрт-пас; у биол. скуп најсроднијих живих бића, која чине основну систематску јединицу. 2) у грам. група именица или глагола који се мењају на исти начин; именичке в. се одређују према завршетку у 1. пад. једн. и према роду: 1. в. су именице м. р. без наставка и с наставком -о, -е; 2. в. именице ср. р. на -о, -е; 3. в. именице м. и ж. р. на -а; у 4. в. именице ж. р. без наставка; глаголске в. деле се према осн. начина неодређеног или врем. садашњег; најпрактичнија подела на 3 в. према завршетку 1. лица једн. сад. времена: 1. в. -ам (певам); 2. в. -ем (идем); 3. в. -им (носим).

ВРТ, нарочито обрађено земљиште за гајење воћа, украсних биљка, дрвећа, цвећа и поврћа.

ВРГАЧА, до, долап, двлиба, пониква, вртоп, лев-касто, кар-лично или буварасто удубљење на површини кречњика; постаје хем. растварањем кречњака; најчешћи облик у карсним пределима; ако се створи испод ра-



стреситог алувијалног покривача, па се он у њу стропишта, назива се алувијална в.

ВРТЕШКА 1) дечја играчка која се обрће на ветру. 2) праћка од комадића коже или крпе са 2 узнице, којом се баца камен пошто се претходно праћка заврти. 3) справа за кретање летелица и то на тај начин што при обртању захвата околни ваздух и снажно га потискује у 1 правцу (вештачки ветар), а реакција (звучна сила в.), која при том настаје, нагони в. заједно са летелицом на којој се налази на кретање у супр. правцу. 4) направа с коњима, чамцима и колима, која се врти: служи за забаву деце и младежи нарочито по сајмовима.

ВРТИЈЕЉКА, брдо близу Цетина, где 1685. у борби с Турцима погину вођ херц. хајдука Вајо Пивљанин.

ВРТИЧАВОСТ, паразитарно обољење оваца (→ брл).

ВРТЛОГ 1) део течне или гасовите масе који се брзо окреће; може имати облик праве цеви, прстена и др.; у мат. се изражава вектором чији је интензитет пропорционалан брзини ротације. 2) у метеор., ваздушно струјање кружног облика; може бити → циклонско и → антициклонско. 3) у влвов., неправилно мешање вазд. слојева после пролаза неког тела кроз ваздух; повећава отпор ваздуха.

ВРТОГЛАВНИЦА, стање кад нам се чини да се или околни предмети окрећу око нас, или ми око њих; јавља се као последица поремећаја → равнотеже и → оријентације.

ВРТУНИЦА (*Teredo navalis*), морска шкољка прволик ог изгледа са закржљалом љуштуром; буши дрво бродова и дрвених грађевина у мору и тиме изазива вел. штете. За заштиту, бродско дрво се импрегнира или премазује нарочитим материјама.

ВРУБЕЉ Михаил (1865.-1910.), рус. сликар, нацртан литерарном и декоративном сликарству, али и необично оригиналан и снажан ум; највећи рус. сликар свога времена.

ВРУЉЕ, подморски извори слатке воде; јављају се поред кречњачких обала.

ВРУЊИЦА 1) бања близу Теслића (Врбаска Бан.) на прузи Усора-Прибланић, 200 м надм. в.; алкално-земно-алкална кисела хипотерма (29,7°) с вел. количином слободне угљ. киселине; за пиће и купање; леци: живчане и срчане болести. 2) → тифус.

ВРХБОСНА, ст. босанска жупа око извора р. Босне, ископска Босна, која се постепено развила у бос. државу; у преист. доба у њој постојало важно неолитско насеље у Бутмиру; у рим. доба искоришћавана је бања Илица; у сл. доба у њој су постојали ст. град Которац и катедрала под Игманом; у 15. в. Турци ту развили град Сарајево као гл. место бос. покрајине.

ВРХЛАБ, у 13. в. дворан срп. краљева у Лабу, сев. од Брвеника.

ВРХЛИЦКИ Јарослав (Vrchlický, 1853.-1912.), чешки песник; виртуоз облика; обновио и обогатио чешки песнички језик; ослободио чешку књиж. нем. узора, а увео ром. утицај (→ сл.).

ВРХНИКА, варошица (2 500 ст.) на зап. крају Љубљанског Поља, близу извора Љубљанице (Дравска Бан.); зан. и инд. место; фабрике коже, паркета, хармонија и конзерви; трг за дрво.

ВРХЊЕ → павлака.

ВРХОВАЦ 1) Максимилијан (1787.-1827.), прво војник, па свешт., ректор биск. семинашта у Загребу и загребачки биск., слободоумних начела; ступио у ред слободних задара; као добар националист живо радио на нар. просвећивању и обратио се позивом свештенству и интелгенцији да купе нар. песме и речи и потстицао их да



раде на нар. књижи; осн. у Загребу болницу милосрдне браће. 2) Радивоје (*1863.), филолог и педагог; узимао видно учешће у раду Матице српске; гл. дело: Из школске и друштвене педагогике.

ВРХОВЕЦ Иван (1853.-1902.), слов. историк, писац многих ист. дела, од којих најзначајније: *Германство и њихов утицај на Сл. у ср. в.*

ВРХОВИНА, у ср. в. данак свештенства плаћао еп. као врховној глави епархије; звао се још и поповина и егзархитина (купно га еп. егзарх) и сидоксија; одржао се све до 19 в.

ВРХОВИНЕ 1) плањ. обл. између Јајца и Бања-Луке, с обе стране Врбаса; дели се на Равну В., на И и Змијање на З. 2) село у Лици код Оточца и жел. станица на прузи Огулин-Госпић; полазно место за Плитвичка Јез.

ВРХОВНИ, највиши. **В. држ. тужиоштво**, надзорни орган свих виших д. т.; постоји само при Касац. суду и стоји под надзором Мст. правде; пред касац. судом заступа оптужницу, одр. ревизију, коју изјави држ. тужилац. **В. држ. тужилац**, подиже захтев на заштиту зак., тј. може да тражи да се решава по предлогу и када је пресуда постала извршна (§ 41. крив. с. п.). **В. законодавни савет**, установљен зак. од 1929., а допуњен правилником о организацији и раду 1929.; у безуставном режиму (1929.-1931.) имао задатак да даје необавезна мишљења о зак. предлозима; његове чланове постављао претседник мн. савета на предлог мн. правде; по увођењу уставно-парламентарног режима 1931. укинут. **В. команда**, образује се у рату од 1 л. пшб.; зоне се тако ако војском командује владар, а ако командује војвода или ген., онда носи назив **Команда оперативне војске**; има в. власт на ратној територији; састоји се од штаба и осталих потребних делова. **В. командант** целокупне вој. силе је Краљ; прописује све зак. и уредбе за вој.; у рату може поверити командовање оперативне в. војводи или ген., који добива назив к. оперативне вој., а за свој рад одговара мн. вој. и морнарине. **В. суд**, у Сарајеву, одељење Јел. Касац. суда, територијално надлежан за Б. и Х.; до 1933. био једновремено и касац. и апелациони суд. **В. суд радничког осигурања**, виша судска установа при Средишњем уреду за осигурање радника; дужност му је да решава по благовремено поднесеним жалбама противу пресуда судова р. о.; установљен је на осн. § 171. Зак. о осиг. радника; састоји се од претседника, са рангом судије касац. суда, и најмање 4 судије (апелач. судије или претседници окр. судова).

ВРХУНАЦ, највиши степен, највиша тачка; у впов. највећа висина уздицања коју може достићи неки авион (плафон).

ВРЦАЉКА, истресалка, центрифуга, сепаратор 1) пчеларска справа за вађење меда из саћа помоћу центрифугалне силе без квара саћа, коју је пронашао Чехословак Хрушка 1865. Најпростија в. састоји се из усправног суда, у чијем је центру жљоб за вертикалну осовину; око осовине утврђена је корпа (витло), у коју се стављају оквири с отклопљеним медом; системом полуга и зупчаника окреће се вертикална полуга с корпом у жљебу суда. Постоје 2 типа в.: једноставне, у којима се мед истресе с 1 стране саћа, и радијалне, у којима се мед истресе с обе стране. 2) справа у којој се млеко брзо окреће, па тежи састоји, услед центрифугалне силе, одлазе даље од средине, а лакши остају ближе средини; омогућава издвајање млечних масти; већи прерађују и неколико хиљада л млека на сат; пронађени крајем 19. в. и допринели индустријализацији млекарства.

ВРЧЕВИЋ Вук (1811.-1882.), скупљач нар. умотворина; добро знао нар. језик и обичаје; прво прикупио песме, обичаје и речи за Вука Караџића, а касније наставио тај рад самостално и објавио више књ.; најважније збирке паливних нар. приповедака, нар. басана, песама и заговештака; покушао по угледу на Ст. Јулину да обрадује неку врсту ум. приповетке на нар. основи, али није имао много успеха.

ВРША, вршва, вршка 1) риб. направа, плетена у облику четвороругла, подупоште или флаше од шибља, трске, жпце или канапа, на 4 и више обруча; на улазу има вршњак (левак), кроз који улази риба; у њу се обично ставља мека (мама), па се спушта на морско дно и вади после 2-3 дана. 2) на доњем Дунаву поплета од грања и пружа по-

стављени на дубоким местима уз саму обалу, тамо где је вода нарочито брза и где пролази крупна риба; до регулације Бердала 1 од најуспешнијих алата за лов крупне рибе. 3) на мањим рекама направа од пружа; ставља се на излазу из зарграда, којима преграђен речни ток.

ВРШАЛИЦА, справа за одвајање зрна од сламе и плевне; употребљавала се за жито, детелину, кукуруз (круњач), махунасте биљке итд.; према саставу може бити проста, полусложена и сложена, а по покретној снази: ручна, сточна и парна или моторна; гл. јој радни део бубањ са подбубњем или надбубњем; бубањ је цилиндрична облика, отворен или затворен, са зупцима или ребрастим полугама, различите величине (50-200 см) и брзине (900-1200 окрета у минуту). Ручном в. може дневно да се оврше 500-700, сточном 2000-2500, парном 7000-30 000 кг жита.

ВРШАЦ, град и среско место (29 423 ст.) на ивици Банатских П. и банат. равнице (Дунавска Бан.); жел. раскрсница; виногр., трг. и инд. место; седиште прав. еп.; гмн., уч. шк., музеј, библиот.

ВРШИЦА, одвајање плодова од сламе и плевне; изводи се ручном снагом (млаћењем помоћу млатила), стоком и вршалицама. Махунасте биљке (пасуљ, соја, сочиво итд.) млате се. У привр. заосталим крајевима жито се врше на гмну помоћу стоке (кони, говеда). Најсавршенија в. вршалицама.

ВРШИКА → витина.

ВРШКА ЧУКА, плањ. (472 м) јл. од Зајечара, на буг. граници (Моравска Бан.); рудник угља.

ВРШНИ КОШ, осматрачница на предњем јарболу брода.

ВУГАВА, угана, бугава, одлична бела винска и стона врста лозе, кратких чланка, ср. бујног чокога, нетоделна и веома усечена листа, растрешита грозда, крупних жутих бобица прозачне и танке коже; сазрева половином августа; не роди много; страда од оидијума; гаји се на о. Брачу и Вису; ствара сувакар; даје првокласна бела вина.

ВУГА ЗЛАТКА (Oriolus oriolus, фам. Sturnidae), већа певачица селица дугих крила и кратких ногу; гради лепа гнезда у круни дрвећа; женка зеленкаста а мужјак златножут, сем крила и репа који су при; има пријатан глас; храни се инсектима, нарочито гусеницама, радо једе трешње и плодове.

ВУДОВА ЛЕГУРА, састоји се од 7-8 делова бизмута, 4 дела олова, 2 дела калаја и 1-2 дела кадмијума; топи се на 70°.

ВУЈАН, ман. на Руднику, у Србији; храм св. Арханђела Михаила, без већег ист. значаја; обновљен 1805.; у њему сахрањен Лазар Мутап, и крај њега Никола Луњевица.

ВУЈЕВИЋ Павле д-р (* 1881.), проф. унив. и управник Метеор. опсерваторије у Београду; обрађује физ. геогр., метеор. и климатологију; гл. дело: *Основе мат. и физ. географије*.

ВУЈИЋ 1) Владимир (* 1894.), доцент за неур. и психијатрију мед. фак. у Београду; штампано већи број радова из своје струке; сарадник Свезнања за неур. психијатрију и сексуалну патол. 2) Јоаким (1772.-1847.), књиж.; студирао право у Пожуну, али га није завршио; рано почео да лута и мења занимања (инсар, уч. и проф.); прошао целу Мађ. и Србију; остала путовања, која је описао, нису сигурна; највећа му заслуга што је са њима приређивао прве претставе код Срба и установио 1. срп. поз.; превео и прерадио много страних комада, највише од Коцебуа, а дао и неколико полуоригиналних ствари без књиж. значаја; сем тога дао је опис Србије кн. Милоша и више др., данас скоро потпуно заборављених дела. 3) Јован (1863.-1933.), скупљач ист. и ум. старина; највећи прив. колекционар Југосл.; скупио збирку од 250 слика ст. срп. сликара, 20 000 књ., много повеља, докумената, оружја итд. 4) Михаило д-р (1853.-1913.), проф., политичар и дипломат; предавао народну економију на Великој школи (1879.-1889., с прекидом 1887.); члан Акад. наука од 1901.; мн. фин. у више махова; год. 1901. на челу владе Функционалних радикала и напредњака, која је применила устав од те год.; срп. посланик у Паризу, Бечу, Берлину и Риму; гл. дело: *Начела нар. економије*.



ГУЈИЧИЋ Милорад (1860.-1936.), политичар и 1 од првака радикалне странке; добар администратор; у више махова мин. разних ресора.

ВУК 1) Бранковић (Змај Огњени Вук), срп. деспот (1471.-1485.), син слепог Гргура, а унук Ђурђа Бранковића; с оцем био најпре на страни Турака, а 1465. пришао Мађарима; назив деспота добио од мађ. краља Матије, који му дао у посед градове Беркасово, Сланкамен, Белу Стену и др.; двор имао у Купиново; истицао се изванредном храброшћу; његове несобично смеле борбе с Турцима прави су епски подвизи; год. 1476. продро до Сребрнице, 1480. до Сарајева, а 1481. до Крушевца; због тих и других подвига постао омиљен јунак епске поезије и добио име Змај Огњени В.

ВУК, курјак (*Canis lupus*, фам. Canida), сличан вел. овчарском пасу, израсте до 1,5 м дужине и 80 см висине; брзо се множи, јер женка окути 4-6, па и више младих; у Југосл. га има свуда, изузев у најсев. деловима; лети се задржава у близини план. лашњака и коље ситну стоку, а зими се спушта у близину села и проваљује у торове; рачуна се да код нас закољу год. око 10 000 грла стоке; тамани и корисну дивљак, нарочито срне; у нар. веровању Јж. Сл. веома поштована животиња; има и своје празнике (Мратинци у новемру); култ нарочито развијен код сточара; због штетности Зак. о лову га убрја у → зверал; лопе га највише хајком, трују стрихнином, хватају у клопке итд.

ВУКА, д. притока Дунава; извире са Дил-Горе, а улива се код Вуковара; дуга 112 км.

ВУКАДИНОВИЋ Љубомир (* 1912.) новинар, спортски сарадник «Политике», написао: Спортисти говоре; за Свеснање обрадио спорт.

ВУКАЛОВИЋ, угледно и бројно братство (преко 70 пор.) у Зупцима, у Ј. Херц; старином су из Црне Горе. **Вукаловић Лука** (1823.-1873.), војвода, родом из села Богојевића у Херц; учествовао 1852./3. у херц. устанку против Турака и стекао већ тада угледно име; важно као повереник кн. Данила и у споразуму с њим дигао устанак 1857./8., кад је борба с Турцима крунисана успехом на Грахову; н. устанак против Турака дигао 1861. у вези с ит. и мађ. револуционарима, а са знањем цетињског двора; миром с Турцима (1862.) добио извесне уступке за Херц. и постао претставник Срба за свој родни крај, признат и од тур. власти; сукоб с војводом Мирком (1862.) и с цетињским двором изазвао сумње против њега, тако да је наскоро онемогућен у Херц; стога отишао у Србију (1864.), а одатле у Рус., где и умро.

ВУКАН 1) вел. жупан у Рашкој (1083.-1118.), где га упутно зетски кнез Бодин који, изгледа, био с њим у родству; често нападао на Виз. све док га цар Алексије Комнин није нагнао на мир у Диплану (1094.); погинуо у борби око превласти која, по Бодиновој смрти, избила између Рашке и Зете; 2) Немањин, најстарији син Стевана Немање, краљ у Дукљу (1135.-1208.); отац му на државном сабору у Расу (22./3. 1195.) дао на управу Дукљу са Требињем и Хвосно с Топлицом, а великожупански престо уступио млађем сину Стевану из полит. обзира према Виз. В. био тим увређен и по очевој смрти ступио у везу с Мађарима против брата, потиснуо га привремено (1202./3.) с власти, али је морао да се повуче кад је Стеван искористио рат Бугара и Мађара и можда добио активну буг. помоћ; браћу је измирио св. Сава (1208.). В. породица владала Зетом у 1. линији, до иза средине 13. в. **ВУКАНОВИЋ 1) Бета** (* 1875.), сликар, највише слика фигуре у прир. и ентеријеру мртву прир. и портрете; служи се разноврсном тхн.; израдила и много карикатура; по схватању импресионист, али њен импресионизам веома умерен. 2) **Риста** (1873.-1918.), сликар; осн. ум. удружење Лада и ум. шк. у Београду; гл. дела: у Музеју кн. Павла; Дахије, Сеча кнезова, Гуслар, Аутопортрет; служио се импресионистичком тхн., мада у основи романтичког темперамента; тежко монументалном сликарству.

ВУКАСОВИЋ 1) Милан (* 1882.), књиж.; стекао глас збиркама басана (1911., 1914., 1924.), које у последње време код нас мало неговане. 2) **Павле** (* 1893.), инж. за хидробил. и псацкултуру; проучава спец. биљне штеточине и паразите, о којима публ. више радова на фрц. језику; сарадник Свеснања.

ВУКАШИН, срп. краљ (1365.-1371.), потиче из чиновничке властееке породице Мрњавчевића; 1. пут се помиње 1350. као жупан у Прилепу, затим деспот, најзад (1365.) краљ; потиснуо с власти цара Уроша, али га није лишио живота, како се то по-

сле причало; владао у Ј. Србији и држао градове

Скопље, Призрен и Прилеп; помагао брата Угљешу, господара драмске и серекске обл., у борби с Турцима (1371.); у боју код Черномена, где је срп. вој. претрпела тежак пораз (26./9.), погинули и В. и Угљеша; В. сломом отпочео низ срп. пораза, који су довели до пада срп. државне самосталности.

ВУКДРАГОВИЋ Михаило (* 1900.), композитор, диригент, проф. муз. шк. Станковић у Београду; компоновао: гудачки квартет, солопесме, ноктурно за оркестар, дела за клавир, хорове итд.

ВУКЕЛИЋ Звонимир (* 1876.), сатиричар; издавао шаљиви лист Нос и уређивао Хрв. смотру; написао (с М. Огризовићем) *Трговину идеја*, која није без духа.

ВУКИЋЕВИЋ 1) Веља (1871.-1930.), проф. и политичар; ушао у политику 1906. као нар. посл. радикалне странке; 1. пут мин. грађевина (1921.), а одатле променио више ресора; претседник владе (1927./8.); против њега створена селјачко-демократска коалиција; отступио с власти после погибије Павла Радича и Ђуре Басаричека у Скупштини. 2) **Ђура** (1838.-1910.), политичар и историк; бавио се срп. ист., уставним и канонским правом и политиком срп. нар. црк. аутономије; важнији радови: *О главољском питању*, *Нар. конгреси овозвратни Срба* итд. 3) **Илија** (1866.-1899.), проф. и приповедач; у књиж. пошао за Ј. Лазаревићем и Тургењевом; има извесне топлјне и несумњивог приповедачког талента, али не и довољно оригиналности. 4) **Миленко** (1867.-1929.), проф. и историчар; писао доста; најбоље студије дора о лицима и догађајима 1. устанка; гл. дела: *Караборне* (само до 1807.), *Краљ Петар и Знаменити Срби муслимани*.

ВУКОВАР, град и средско место (10 862 ст.) на ушћу р. Вуке у Дунав (Савска Бан.); дели се на Ст., на д., и Нови на л. обали р. Вуке; трг., инд. и рибарско место; Фрањевачки манах; гмн.

ВУКОВИЋ 1) Влатко († око 1392.), бос. војвода из 14. в. за краља Твртка I; као војвода помиње се од 1378.; разбио Турке код Билеће (27./8. 1388.); командовао бос. помоћним четима и у бици на Косову (1389.), затим био Твртков намесник у Далм. 2) **Роко-др** (* 1883.), ботаничар, цитолог; гл. дела: *Језгро и његова деоба у роду карекса*, *Деоба ћелије код памука*. 3) **Сава** (1740.-1811.), родом из Мостара, нар. добротвор и осн. срп. прав. гмн. у Новом Саду. 4) **Сава** (1811.-1872.), унук претходног, одлучан противник Срба, ватрен Мађар и мин. правде у мађ. револуц. влади (1849.).

ВУКОВИЋ-ПОДКАПЕЛСКИ Јанко (1871.-1918.), први командант јсл. флоте после предаје а.-у. бродова јсл. властима; погинуо приликом торпедовања његова брода од стране Италијана.

ВУКОВСКО ПОЉЕ, мало карсно п. у зап. Босни; 30 км², надм. в. 1 140-1 190 м; у њему само 2 већа села; стан. већином прав. Срби, углавном сточари.

ВУКОДЈАК, по целој Евр. раширено веровање да мртв човек излази привремено из гроба, обично само ноћу; првобитно замишљан у вучјем облику; у многом исто што и → вампир.

ВУКОМАНОВИЋ 1) Алекса (1826.-1859.), проф. «теорије словесности, ист. књиж. и ист. срп. народа» на београдском Лицеју; издао ист. изворе: *Грађа за ист. народа и књиж. срп.* (скраћен хронограф с летописима, Житије кн. Лазара, Живот архиеп. Макација и 1 летопис. 2) **Мина** (1828.-1894.), кћи Вука Караџића, жена претходног, сликарка и списатељка; њене скице и студије портрета налазе се у Музеју кн. Павла; ист. вредности има њен Аутопортрет, затим портрет Симе Сараџлије и Бранка Радичевића; овај последњи идеализован и према популаран; превела нар. приповестке на нем. (с предговором Ј. Грима), описала своје Путовање по Србији; објавила у Јавору своје Успомене на Бранка Радичевића, пријатеља из младости (→ сл.)



ВУКОМЕРИЧКЕ ГОРИЦЕ, брежуљци ј. од Загреба, са највећом висином од 255 м.

ВУКОТИНОВИЋ Људевит (1813-1893.), песник и научник; рано пришао илирском покрету; спевао читав низ слабих песама и дао неколико прича и драма; много више успеха имао у научном раду на ботаници; уређивао књиж. лист *Лентир* и практични *Господарски лист*.

ВУКОТИЋ 1) Јанко (1866-1927.), арм. ген.; ступио у црног. вој. 1881., после послан на студије у Ит.; у балк. ратовима командовао црног. вој. као бригадир; у свет. рату остао у Црној Гори после окупације и био интерниран, после уједињења преведен у вој. Краљ. С. Х. С. са чином дивиз. ген. 2) **Петар** (1826-1890.), црног. војвода; таст краља Николе.

ВУК-ПАВЛОВИЋ Павло (* 1894.), флз. писац, гл. дела: *Оправљање вјере* и *Личност и одгој*, у којем доказивао да је љубав потстрек сваког прогреса и свих благодних тежњи које човечанство воде ка највишем добру, а да је, напротив, жеља за влашћу покретач полит. реакције, егоизма и неизбежних сукоба који у ист. доводе до застоја и опадања (← сл.).

ВУКСАН 1) Душан (* 1881.), бив. управник музеја на Петину; објавио обимну архипску грађу за ист. Ц. Горе, нарочито важну за владу и личност Петра II Његоша. 2) **Стјепан** (* 1875.) песник; објавио много песама и стекао леп глас под псеудонимом (Саше Курјаковић).

ВУКЧИЋ Хрвоје († 1416.), бос. војвода; постао вел. војвода 1380.; дуго искористио борбу Сигмунда Луксенбуршког и Ладислава Напуљског око мађ. престола и добио од овог другог назив хрв.-далм. бана (1391.), а и намесника у Хрв. (1398.). Почетком 15. в. био као мали владар, имао широко и богато подручје, са 3 острва, ковао свој новац и подигао живописан град Јајце. Касније пришао краљу Сигмунду (1403.), али неискрено; имао много непријатеља и у Босни и на краљеву двору, због чега се обраћао за помоћ Турцима, доводио их у Босну и са њима задао тежак ударац Мађарима (код Добоја 1415.).

ВУЛВА, стидница (vulva), спољни део ж. полног органа; састављен из полних усница, међуусничног простора и дражиде. Полне усне (2 пара) су вел. (спољне) и мале (унутрашње). **Међууснични простор** садржи: вестибулум, отвор мокраћног канала и вагинални отвор, који је код девојака делимично затворен хименом. **Дражица**, еректилни апарат, састављен од шупљикавог служиваога ткива (corpora cavernosa), које по грађи одговара мушком полној уд; делимично лежи под вел. усницама, док се средњи узвишени део налази испред предњег дела малих усница; изузев вел. усница и делимично малих, сви делови покривени слузокожом. **Вулвовагинитис**, инфективно обољење вулве и вагине, најчешће код мале ж. деце на које је случајно (супером, убрисачем, купатилом, нужником, употребом лењем од оболелих лица) или пољном злоупотребом пренесена инфекција; изазива га обично гонороеа, проузроковач гонороеје (трипера); знаци: отеченост и црвенило спољ. и унутрашњих делова полних органа праћени гнојавим цурењем, које обично оставља трагове на рубљу (сваки гнојав траг не значи да је гонороеја); тачну дијагнозу даје микроскопски преглед; лечење гонороејских в. траје веома дуго.

ВУЛВЕХАМПТОН, варош (133 000 ст.) у з. делу Енгл.; инд. метала и разних возила (аутомобила). **ВУЛГАРАН** (лат.), прост, низак, свакидашњи, обичан. **В.-латински**, свакидашњи престојар. лат. језик, којим је говорено у ст. Ит. и из којег су се развили данашњијером. језици. **В. супституција**, у наследном праву појава код које се са стране тестагора наследнику (институту) одређује заменик (супститут) за случај да институт буде неспособан за наслеђивање, или да се наследство не прими. **Вулгарност**, у књиж.: стилска грешка, настаје употребом простачких (некад и непристојних) речи и израза. **Вулгата**, лат. превод Св. писма из 4. в., од св. Јеронима; званично признат од кат. црк.

ВУЛЕТИЋ-ВУКАСОВИЋ Вид (1853-1933.), учитељ, потом средњош. наставник; истакао се прибирањем архл. и етнол. грађе, у 1. реду из Далм. и Б. и Х., објавио много ст. натписа и др. извора; гл. радови: *Родовник племства Овчаревића*, Срп. нар. везови 1, *Ст. вацрт Смуچه Жупе*, *Погребни обичаји код Јж.*

Ст., *Родословље породице Охмушевића*, *Нар. суд на о. Мљету*.

ВУЛИЋ Никола д-р (* 1872.), проф. унив. у Београду, историчар и археолог; бавио се готово искључиво књиж. и ист. студијама грч. и рим. старине и наших земаља; објавио много натписа из наших земаља; нарочито лепе резултате имала његова ископавања у Трешеништу.

ВУЛИЋЕВИЋ 1) Вујица (1773-1828.), војвода, истакао се у 1. устанку и постао војвода Још 1805.; побеглао из Србије 1813., па се вратио после 2. устанка; на захтев кн. Милоша наредио да убију Карађорђа (1817.) који му је био кум; био члан срп. депутације у Цариграду (1820-1826.) за решење срп. питања; провео неко време у заточењу. 2) **Људевит** (1839-1916.), књиж. моралист; покренуо у Пуљу лист *В. Pensiero* (1871.), али за кратко време; истакао се борбом против клерикализма и сервилитета, а одушевљено прихватио борбу за срп. нар. мисао и слободу; као публ. писао много, на срп. и ит.; трајну вредност имају његови топлих латинских и високо моралних списи: *Моја мати*, *Молитва на Шипану*, *Сила у савјести*, *Моја вјера*.

ВУЛКАН 1) рим. бог ватре и металургије, син Јупитера и Јуноне, а муж Венерине; пошто је рођен ружан, мајка га бацила са Олимпа, тако да је остао и сакат; имао кованице под Етноом, где је радио заједно са Киклопима. 2) купац брег од материјала избаченог ерупцијама (лава).

Вулкански песак, пепео, бомбе, лапили кроз вулканска канала који се завршава левкастим проширењем (гrotло, кратер) и која је у вези са земљином унутрашњошћу; у Југославији нема живих в., али има вулканских брегова очуваних из недавне геол. прошлости (у околини Враћа, Кратова, Злетова, Митровице итд.). **В.** од муља, мале купе од муља, који избацују и таложе извори у чијој води има гасова угљоводоника и угљен-диоксида; личе на вулк. купе, мада с правим в. најчешће немају никакве везе. **Вулканизација**, процес стварања гуме из каучука мешањем са сумпором и загревањем (топла в.) или мешањем раствора каучука и сумпор-монохлорида (хладна в.); чини каучук еластичнијим и постојанијим; зависно од количине сумпора или сумпор-монохлорида добија се мекша и тврђа гума. **Вулканске стене**, постале очвршћавањем материјала који избацују вулкани → еруптивне стене. **В. уље**, називо за вагонске осовине; добија се механичким чишћењем остатка нафте, после издвајања гасног уља. **Вулкан-фибер**, јака пергаментна хартија слична кожи; добија се пресовањем танких листова хартије, претходно потопљених у конденсирани раствор цинк-хлорида; употребљава се као ел. и топлотни изолатор, за дихтовање и израду путничких потреба.

ВУЛОВИЋ 1) Љубиша д-р (* 1879.), проф. оториноларингологије у Београду; гл. научни рад: *Тонзларни проблем*. Сарадник Свезнања за оториноларингологију. 2) **Љубомир д-р** (* 1896.), лекар и научник; гл. дела: *Рана дијагноза конгениталног лусца*, *Туберкулоза одојчета*, *Искрива одојчета*, *Лечење деце троване содом*; сарадник Свезнања за дечју медицину. 3) **Љубомир** (1876-1917.), арт. мајор, члан Извршног одбора четничке организације у Врању; на солунском фронту поверник пуковника → Д. Диниријевића-Аписе, са којим је заједно ухапшен; осуђен и стрељан код Солуна. 4) **Светислав** (1847-1893.), критичар и књиж. историчар; по струци био правник, али прешао у гмн. за проф. (1870.), затим на Вел. шк. (1881.); истакао се најпре својим поз. критикама, па онда биогра. и импресионистичким студијама о Ђ. Јакшићу, С. Милутиновићу и Његошу; свој прир. полет изгубио кад је почео да пише научно као стручан професор; стога његова вел. студија о Б. Радичевићу суха и сувише књижка; писао



и о ст. срп. књиж.; из те обл. најбоља му је студија о св. Сави.

ВУЛФ Вирџинија (Woolf, * 1882.), енгл. списатељка; пише романи, есеје и књиж. критике; гл. дела: Јаковљева соба, Госпођа Даловеј, Орландо, Таласи.

ВУЛФЕНИТ, жута оловна руда; молибдат олова (Pb MoO₄); тетрагоналан минер. жуте и наранџасте боје, мале тврдине (3); важна руда молибдена који се употребљава у инд. челика; налази се обично у оловним галенитским рудницима; код нас га има у Межици у Слов.

ВУЛФИЛА (Wulfila, 311.-381.), еп. 3.-готског племена Малих Гота, насељених у то време у данашњој Буг. и Србији; присталица Аријеве Јереси; саставио азбуку за готски језик и превео Св. писмо; његов превод претставља најстарији књиж. споменик Евр., после Грка и Латина; сачувао се у одломцима (Сребрни кодекс) у Упсали, Риму и Милану.

ВУМЕРА, равна или мало издубљена дашчица, дуга 0,50-0,75 м, на крају сужена у дршку; по правду има 1 зуб (куку); служи бацању малих копаља, која се наслањају на тај зуб; у употреби поглавито код Аустралијанаца и Ескимана.

ВУНА, длакави ортач којим је овца обраста, састављен од вунених влакана, испреплетаних у међусобно повезане праменове, који скупа чине вунени ортач (→ рупо); од вел. користи по човека, јер му служи за одећу; количина и каквоћа различита код разних раса оваца. Количина се креће од 1-5 кг, а квалитет варира од најбоље (мерино-в., свилоруне) до најгрубље од примит. домаћих раса оваца. Квалитет се цени према дебелини и вијугавости појединих влакана: уколико су влакна тања, под условом да су у целој својој дужини што уједначеније дебљије, и уколико су еластичнија, уколико је квалитет бољи. Класирање в. врши се по следећој скали:

Дебљина влакна		Дебљина влакна	
Врста	у микронима	Врста	у микронима
5 А	18	В I	26-28
1 А	18-20	В II	28-30
3 А	20-22	С	30-37
2 А	22-24	Д	37-45
А I	24-25	Е	45-60
А II	25-26	Ф	преко 60

Најбоља в. наших домаћих оваца спада у класу О. В. вештачка → вештачка вуна.

ВУНТ Вилхелм (1832.-1920.), нем. филозоф и психолог; радио у свима обл. Фла.; гл. претставник физиол. и осн. експерименталне псих.; у Фла. заступа гледиште метафизичкога идеализма, по којем је последњи принцип света дух, изражен у свом развићу као материјална стварност; гл. дела: *Предавање о људској и животињској души, Психологија народа*.

ВУОКСЕНА, р. у Финској; постаје као отока Карелских Јез., а улива се у јез. Ладогу; дуга 121 км; на њој водопади Иматра.

ВУПЕРТАЛ, град (408 000 ст.), н. назив (од 1930.) за спојене нем. градове Елберфелд и Бармен, с околним оп. у долини р. Вупер (д. притока Рајне) у з. Нем.; вел. инд. град (ткст., метална и хем. инд.).

ВУРБЕРГ, 12 км од Птуја, 422 м надм. в., санаторијум рус. друштва Црв. крста за плућну тбк.

ВУРНИК Станко д-р (1898.-1932.), кустос Етногр. музеја у Љубљани; бавио се проучавањем нар. ум. и материјалне културе Словенаца; био веома активан и као муз. историчар и стручњак; гл. расправе: о авби и печи код Слов., о слов. сеоској кући, о белокрањском муз. фолклору.

ВУСТЕЈНЕ Карел (Woestijne, 1878.-1929.), фламански песник; у песмама дао израза растрзаној души модерног човека; своју ум. назвао неокласицизмом.

ВУТА, **фута**, **вутарка**, **утарка**, назив за вунену ж. претачу у Црној Гори и Ј. Србији; у околини Скопља в. су укусни радови у вилнрмарској тхн.

ВУ СУНГ, претпристашиште Шангаја (Кина).

ВУЧАК → лупина.

ВУЧАНГ, варош (1 475 000 ст.) у Кини на р. Јанг-цекјангу; ткст. инд. (свила, памук).

ВУЧАРИ, у зап. сх. крајевима поворке младића огрунети вучјим кожама, које претстављају оваплоћене прегке; иду с огрунети кожама убијених вукова и скупљају дарове; у вези с овим и обичај у ср. и зап. Босни да о свадби буду «вукови»; група младића који праве буюк.

ВУЧАК 1 (Lycium eugroenum, фам. Solanaceae). трнасти жбуњик, делом опуштених грана, елипса-

стих листова, у чијем пазуху 1-4 црвенољубичастих цветова; плод издужена јасноцрвена бобица; покрелом из Кине. 2) → гангрена. 3) → вучји боб.

ВУЧЕВИЦА, план. у Босни, си. од Чајнича; највиши врх Голеш 1492 м.

ВУЧЕТИЋ 1 Антоније (1845.-1932.), дубровачки историчар и управник дубр. држ. архива; сав живото посветио ист. Дубровника; писао доста, али није обухватао већа питања и целине; издао доста корисне грађе; највише се бавио питањима из 17. в.

2) **Јован** (1865.-1925.), рођен у Далм., шеф полиц.-тхн. службе у Лаплати (Аргентина); у исто доба кад и Хенри у Енгл., потврдио у примени ваљаност идентификације помоћу отисака прстију. 3) **Никола д-р** (* 1861.), позват практичан лекар, има полударних, научних мед. и белетристичких радова. 4) **Пашко** (1871.-1925.), сликар и вајар; радио портрете, фигуре у прир., актове, иконе, композиције и копирао фреске; 1 од наших првих пленериста.

ВУЧИНИЋ Раде, капетан, родом из Далм.; ишао (1809.) у Букурешт, Беч и Париз са мисијом да створи везе међу Наполеоном и Карађорђем; срп. тражење заштите Наполеон примио благонаклоно, али с резервом; Фрц. га неко време задржао за случај да јој затреба споразум са Србима.

ВУЧИТРИ, варошица и среско место (5274 ст.) на Косову, на д. страни Ситнице (Моравска Бан.); у ср. в. знатно и живо место; у тур. доба све до 18. в. у њему било средиште санџака; у средини варошице развалине ст. града.

ВУЧИЋ, члан скаутске организације који не сме да има више од 11 год.; јединица в. чопор.

ВУЧИЋ ПЕРИШИЋ Тома (1787. или 1788.-1859.), вој-

вода; борбен и отресит човек, који се истакао још у 1. устанку; за владе кн. Милоша почео каријеру као његовог момака, а завршио као гл. саветник; спочетак био одан и угушно 2-3 буне у народу; развио се с њим после кн. Милегине буне, одн. од 1835., после чега се ставио на чело опозиције, која хтела да ограничи кнежеву самовољу и уведе уставност; после доношења тур. устава (1838.) постао држ. саветник и знатно допринео Милошевом одласку из Србије; водио борбу против кн. Михаила и стога за извесно време протеран из Србије; помоћу тур. власти успео да дигне буну против кнеза (1842.), да разбије његову војску код Крагујевца и да га нагна да напусти Србију; добио чин војводе; према учесницима из катанске буне поступио сурово (1844.). Од 1848. почео борбу и са кн. Александром и највише допринео с Илијом Гарашанином кнежевом паду (1858.); у борби није бирао средства, нити знао меру; Милош му се по повратку у Србију љуто осветио; задржао га у затвору све до смрти; веровало се да је био отрован; у полит. животу није имао никакве идеолошке линије, али изванредно осећао нар. расположење и знао да општи с народом.

Вучићевци, присталице уставобранитеља у Србији; усвојили то име 1. пут после 3/6. 1839., када Тома В. П., по одласку кн. Милоша, постао 1 од 3 намесника Милошеву болесна сина Милана; од 1845. пошто се В. одвојио од др. истакнутих уставобранитеља и напустио кн. Александра, в. се називале само његове личне присталице.

ВУЧЈА (КУРЈАЧКА) ЈАБУКА → арпистолохија.

ВУЧЈА ЈАМА, дубља јама у чију унутрашњост пободене оштро коље, а чији је отвор покривен грањем или чим другим; раније искоришћавана за лов вукова; данас се примењује против текова.

ВУЧЈАК 1 план. (121 м) између р. Уне и Унца (Врбаска Бан.). 2) план. (377 м) у Бос. Посавини, з. од ушћа Босне. 3) пас сличан вуку; има неколико раса овчарских или луксузних паса ове врсте. 4) зуб код животиња, нарочито код мужјака, усађен на простору између секутића и кутњака.

ВУЧЈА ЛИКА, Хајдучка онута (Daphne mezereum, фам. Thymelaeaceae), листопадан шиб, висок преко 2 м, овално ланцетаста листа, црвена, мирисљава цвета која се јавља пре листања; плод црвена бобица; расте на влажној земљи у листопадној, ребе четинарској шуми, на пропалцима, поред шумских потока, претежно у монтанском и субалпском региону; распрострањена готово у целој Евр., у Сибиру, на Кавказу, у М. Аз.; гаји се и као украсна; иначе род Daphne има око 50 врста, распрострањених у Евр. и Аз.; у медитер. области и код нас расту више зимзелених врста; јеремичак (D. Blagayana), D. sneorum, D. laureola, D. oleoides, и др.



ВУЧЈА НЕПЦА, делимичан или потпуно процеп тврдог непца, тако да су уста и нос у вези; деца се рађају с овим недостатком: лечење операцијом. **В. чељуст.** урођени недостатак дела непца, у виду уздужне бразде, кроз коју су спојене носне дупље и уста; праћен је проценом усне (зејња усна); лечи се операцијом.



ВУЧЈА ПЛАНИНА, план. с. д. Блашић-План. (Врбаска Бан.), 1383 м.
ВУЧЈА СТОПА (*Aristolochia clematitis*, фам. *Aristolochiaceae*, поред путева, по камењару, рудинама, истера из ризома једногод. усправно зељасто стабло срчастих листова; у пазуху листова више јасножutih цветова с круницом при дну округласто проширеном, затим издуженом у цев и на ободу 1 делом извученом у језик (→ сл.).
ВУЧЈИ БОБ, **вучац** (*Lupinus albus*, фам. *Papilionaceae*), зељаста једногод. лептирњака из ј. Евр.; ра-

сте по ливадама, шумарцима и сл.; перасто деље-
 ног листа; цвасти главнице с белим а при врху пла-
 вим цветовима.

ВУЧЈИ ДО, место у Опутној Рудини, недалеко од Билеће, где су Црногорци и Херцеговци, под кн. Николом, 16./7. 1876. однели победу над тур. вој. Муктар-паше.

ВУЧЈИ ХЛЕБ (*Boletus granulatus*, фам. *Polyporaceae*), гљива из групе базидиомицета; на плодоносном телу се разликује пешир и дршка; на доњој страни загаситожутог или црвенкастожутог шешира, широког 5-10 см, налазе се цвечице у којима се образују споре; једе се.

ВУЧКОВИЋ Војислав д-р (*1910.), композитор, диригент Беогр. филхармоније; теориска дела: **Муз. као инструмент пропаганде**, **Материјалистичка флз. ум.**; композиције: **муз. еп Пирати** и др.

ВУШКОВИЋ Дујам, сликар из 15. в.; радио у Шибенику; дела му се нису очувала.

ВХОД, у прав. богослужењу облажаћење свешт. из олтару кроз храм олет у олтар; мали в. се врши с кадоницом или еванђељем, вел. в. са св. тајном на литургији.

Г

Г, г 1) 4. слово ћирилице; у црксл. глагол, 11. слово латинице **G, g** (ге). 2) задњенепчани звучни сугласник. 3) **G, g**, 5. ступањ у основној муз. лествици. **G-** кључ или виолински, свршава се на 2. линији у линиском систему, услед чега се и нота на 2. линији зове ге.

Га, знак за хем. елемент галијум.
ГАБА, место у ст. Палестини, у којем се родио Саул; злочин њених становника према жени једног левита из Ефраима довео готово до потпуног уништења Венијаминова племена од стране осталих Јевреја.

ГАВАРДИН (фрц.), дијагонално изаткана тканина; вунени г. служи за израду летњих огртача.

ГАВАРИЋ Вилко (1889.-1915.), песник; бавио се новинарством; гл. дело: **Стихови и проза**, штампано после његове смрти.

ГАБЕ Дора (*1886.), буг. књижевница; писала пеме и приповетке; гл. дела: **Љубичице**, **Земаљски пут**, **Месечарка** (збирке песама), **Некада**, **Вуљњива Јувани** (приповетке).

ГАБЕЛА, место (1300 ст.) на Неретви (Приморска Бан.); привр. центар плодног поља (дуван, винова лоза, лов јегуља); важно, жел. раскршће; у ср. в. звала се Дријева и била важно место на дубровачком путу.

ГАБЕЛСБЕРГЕР Франц Ксавер (1789.-1849.), осн. нарочитог система графичке стенографије и проналазач машине за рачунање.

ГАВИНИЈЕ (100.-48. пре Хр.), рим. трибун, допринео прогонству Цицерона.

ГАБИРОЛ Саломон (око 1045.-1070.), шп. Јеврејин; под именом ар. филозофа Авидебронна писао пантеистичке расправе и мистичке химне.

ГАБОТАЖА → каботажа.

ГАБРИЕЛ Жак-Анж (1698.-1782.), фрц. архитект, саградио Мали Тријанон, обе палате на тргу Конкорд у Паризу итд.; гл. претставник фрц. архт. 18. в.; имао ванредно развијен смисао за класичне пропорције и необично оплемењен укус.

ГАБРИЕЛИ 1) **Андреја** (1510.-1586.), ит. композитор, контрапунктичар, органист из вен. шк.; компоновао: мисе, мотете, шестогласне мадригале, оргуљске композиције уз пратњу инструмената; гл. дело: **Покајнички псалми**. 2) **Ђовани** (1557.-1612.), композитор, органист прк. св. Марка, из вен. шк.; способан као контрапунктичар; писао дела за 16-19 гласова (**Свете симфоније**) и примењивао оштре и тешке модулације за гласове, тако да се може сматрати творцем хроматског стила; компоновао: мадригале, канцоне и сонате од 3-32 гласа.

ГАБРИЈАН Јуриј (1800.-1882.), слов. писац и родољубиви песник; сарађивао на Новцима.

ГАБРО (ит.), зрнаста, дубинска магматска стена, састављена од баз. плагиокласа и пироксена или оливина; јавља се у облику громада и лаколита; код нас у Јабланици (Херц.), Вишеграду, Дели-Јовану итд.

ГАБРОВО, град (10 500 ст.), у Буг., с обе стране р. Јантре, а испод превоја Шипке; у њему отворена 1. модерна буг. шк. (1835.); данас гл. инд. место у

Буг.; особито развијена инд. сукна, гајтана, ужа-
 рије, кожа, обуће итд.

ГАВАЗ (гур.), вратар, пратилац; градски стражар.
ГАБУН, област (247 840 км², 389 000 ст.) у Фрц. Екваторској Афр. на обали Д. Гвинеје; гл. место и пристаниште Либрвил.

ГАВАРНИ Пол (1804.-1866.), фрц. пртач, гравер, илустратор; оставио занимљиве ум. документе о париском грађ. животу свог времена.

ГАВАЦИ 1) **Артур** (*1861.), проф. унив. у п.; обрађује физ. геогр. (геофизику и метеор.); гл. дела: **Карсна језера**, **Односи воденог талога у Хрв.**, **Кретање воде у Кварнерском Зал.** 2) **Милован д-р** (*1895.), лингвист и етнолог, проф. унив. у Загребу; гл. дела: **Сатор-формула у Јужних Словена**, **Прасловенски ткачки стан и ткачкаш дашчица**, **Свастика и њени орнаментални развој на укршћеним јазима са Балкана**, **Културна анализа етнографије Хрвата**.

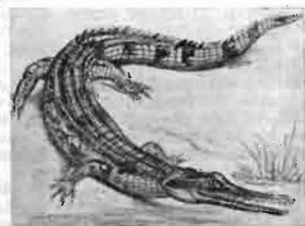
ГАВЕЗ (*Symphytum officinale*, фам. *Boagrinaceae*), дуговечна зељаста биљка; по стаблу крилати изрантаји; цветови љубичасти или црвенкасти, знонасти, скупљени у спирално завјениој цвасти (кривдурка); расте по влажним местима на ливадама, у шуми, крај путева, у Евр. и з. Сибиру; корен садржи 1 алкалоид, 1 гликозид, затим алантонина, аспарагина, холина, танинских материја, смоле, скроба и нешто етерског уља; услед вел. лепљивости биљне служи раније се мислило да се њом могу лечити сломљене кости; чај из корена се често давао против разних пролива.

ГАВЕЛА Бранко д-р (*1885.), редитељ и позоришни крити-
 чар; био директор драме у Загребу (1912.) и беогр. поз. (1926.-1929.), редитељ опере Нар. дивадла у Брну (до 1935.), сада в. д. директора драме у Загребу; 1 од најбољих наших редитеља, реорганизатор сценске ум. у евр. духу; изнео на сцену 1070-во све модерне домаће писце.

ГАВИЈАЛ (*Gavialis*), крокодил јако издужен, кљунасте губице, до 5 м дуг, живи у рекама Индије (Гангу) и храни се рибама.

ГАВОТ (*Gavotte*), фрц. игра у ала-брене такту, која почиње с предтактом.

ГАВРАН (*Corvus corax*), највећи претставник породице → врана, углавном стрвождер; паметац и опрезан; лако подноси ропство и може да научи неколико речи.



ГАБРИЛА Емил д-р (1861.-1935.), нац. радник; саставно меморандум о нац. и верском стању Срба у Босни (1896.) и меморандум за одбрану нар.-црк. самоуправе Срба у Мађ. (1893.).

ГАВРИЛО 1) архангел, јавно богородици да ће родити И. Христа; по ар. предању диктирао Мухамеду Коран. 2) Лесновски, светитељ, живео у 11. в.; саргадио ман. Лесново код Кратова и истакао се непосничким животом; веома популаран у обл. Овчег Поља; има и своје житије.

ГАВРИЛОВИЋ 1) Андра (1864.-1929.), књиж., проф. историје књиж. и извајредно плодан писац; спочетка писао песме, приповетке, романе и 1 драму, али с њима није успео; радио брзо, не без талента, али прилично површно; доцније се одао књиж. студијама и дао монографије о Доситеју и св. Сави, опејених ист. срп. и хрв. књиж. и много др. списа; популарни му **Знаменити Срби 19. в.** 2) Богдан д-р (* 1864.), проф. унив. и председник Акад. наука; бавио се геом., теор. алгебром и теоријом функција; гл. дела: **Теорија детерминаната**, **Анал. геом. тачке, праве, круга и коничних пресека**. 3) Милан д-р (*1882.), политичар и новинар; 1 од првака земљорадничког покрета у Југосл.; уређивао **Политику** и сарађивао у многим листовима и часописима; важнији радови: **Држава и право**, **Југосл. проблем**, **Политичко-привредна демократија**. 4) Милорад (1861.-1934.), глумач и редитељ, стакао члан поз. у Београду (од 1882.), редитељ (од 1894.); почео као салонски јунак, завршио као карактерни глумач у класичном (Ричард III, Шалкоп, Јаго) и модерном репертоару (Кин, Хлесаков, Стокман). 5) Михаило д-р (1868.-1924.), историчар, директор Држ. архиве (1900.-1910.), дипломат; савестан и веома вредан; дао неколико расправа, 1 вел. књигу грађе о 1. устанку и највећу и најбољу ист. монографију о Милошу Обреновићу, која најалост недовршена. 6) Стефан, 1 од наших најзначајнијих сликара на почетку 19. в.; не зна се кад и где се родио и умро; изразит и снажан претставник барока, скоро увек сигуран у пртеку и особито вешт у композицији; помагао 1799. свом уч. Јакову Орфелину при изради иконостаса у Крку; сликао иконостас у Платичеву, Сурчину, Кузмињу, Ср. Карловцима и Вуковцу.

ГАВУН (ит.), олига, олижица (*Atherina*), јадр. морска риба, дуге главе, сразмерно вел. очију; нарасте до 10 см, опружена обла тела, на боковима сребраста, на хрпту загатозеленаста; типична обалска врста рибе; одлична за јело, нарочито у фебруару и марту; има много икре. Гаунарица, мала једнострука мрежа стајајница за лов гавуна, дуга 50, висока 3-4 м, с осканцима 8-10 мм.

ГАГАУЗИ, тур. народ (154 000), растурен по Бесарабији, Добруци и т. Вуг.; вере прав.; примичи хришћ. пре ширења тур. власти на В. П.

ГАГЕРН Фридрих (* 1832.), аустр. приповедач и романописац; гл. дела: **Један народ**, **Голи живот**, **Улица**.

ГАГИВ Јеремија (1793.-1859.), земунски трговац; чини вел. услуге срп. устаницима до 1807.; онда прешао у Србију и постао писар Правитељствујушћег свјета; од 1812. у рус. служби и рус. конзул у Дубровнику (1813.-1856.).

ГАД, једно јевр. племе, настањено у обл. Галад.

ГАДАМЕС, варош (7 000 ст.) у оази ит. колоније Триполиса, на самој граници фрц. Сахаре.

ГАДАР (ар.), врста сабље; носи се под коланом.

ГАДЕ Нилс Вилхелм (1817.-1890.), дански композитор, диригент, педагог, органист, вел. мајстор облика и колорита; његове теме стваране у духу данских нар. мелодија; компоновао оперу **Мариота**, симфоније, увертире, концерте, сонате, хорска дела.

ГАДЕС, место у ст. Шп., данас Кадикс.

ГАДОЛИНИЈУМ (Gd), хем. елемент из групе безбојних тровалентних земаља; атом. теж. 157,3; његов оксид и соли безбојни.

ГАБАЊЕ, употреба напуњеног ватреног оружја опалњавањем; разликује се: пеш. и арт., јер га остају родови вој. врше према свом наоружању или као пеш. или као арт.; обе врсте деле се на: припремну шк., школта г. и бојна г.; припр. школи је циљ да војник научи осн. знања из обуке у г. и да се спреми за тачно г. бојевим метком; шк. г. је циљ да се војник што боље обучи у погађању циљева, а бојна г. да се добију одлучни, свесни, самостални и дисциплиновани борци и да се ниже старешине извјежбају и оспособе у правилној управи и руковању ватром; бојна г. се изводе са ратном спремом на сваком земљишту, по сваком времену и у свако доба год.; пеш. г. пушком могу бити: јединачна, кад сваки стрелац отвара ватру на циљ који види, и плотунска, која се отварају изузетно целом одељенима по команди старешине; врсте арт. г.: 1) по јачини дејства; а) уништавајућа,

која имају задатак да потпуно униште циљ, б) неутралишућа, којима је циљ да га привремено неутралишу, 2) по начину извршења; а) посебна, путем појединачног дејства појединих батерија којима је поверено извршење неког задатка, б) центрациска, путем једновременог дејства више батерија на исти циљ; 3) по тактичкој намени: а) рушећа, чији је задатак потпуно уништење циља, б) запречна или баражна, која имају за циљ стварање ватрене бране, било у циљу запрече непријатељу или заштите сопствених трупа (ова могу бити стална и покретна), в) заштитна, с циљем посредног потпомагања и заштите пеш., дејством против неприј. арт., резерва итд., г) узнемирувајућа, ради ометања непр. радова и његова изнуравања, д) депресивна, као противмера непр. г., поглавито на осетљиве тачке непр. распореда (врше их сва оруђа, свих калибара), е) контрабатеријање дејством против непр. арт., начелно тешким и дугим, а ради неутралисања и полским оруђима, е) г. спец. циљева врше се спец. и обичним оруђима начелно са спец. врстом зрна (ландирним, отровним, запаљивим), ж) г. спец. зрнима, сва г. отровним, запаљивим и димним зрнима, с циљем да изазову морално дејство или створе застор димом; поред тога постоје и: прегледна (код свих родови вој.) ради оцне успеха код појединих јединица у г., наградна, ради развоја стрељачке вештине и стварања утакмице у г., поучна и опитна. Г. голубова, живих и вештачких (од иловаче, асфалта), данас најомиљенији спорт у Фрц., Ит., Шп. и Белг.; најчешће је утакмице сваке године у Монте-Карлу. Г. луком, помоћу стреле на мету облика табле, веома популарно у САД, највише га гаје жене. Г. из вештоћа, врши се на даљину од 20-50 м у мету са 10 кругова, из стојећег става без наслона; забрањено потпомагање др. руком.

ГАЂЕЊЕ, непријатан осећај, праћен потребом за повраћањем; знак многих обољена органа за варење, живчаних и заразних болести; може се јавити и при помисли на неко јело, најчешће на оно које је раније изазвало теже поремећаје у желуцу.

ГАЕТА, ит. пристаниште и утврђење на Сред. М.; у њега се склонили пала Пије IX за време револуције 1848.; заузео га Гарибалди 1861.

ГАЖА (фрц.), службеничка плата.

ГАЗ 1) дубина до које утоне брод у воду. 2) место где се река може прегазити.

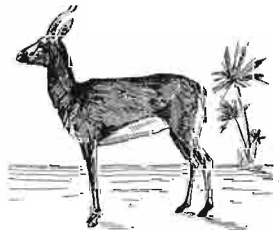
ГАЗА 1) варош (20 000 ст.) у ј. Палестини, пристаниште Сред. М.; извози ј. воће, вуну и грчарију; у ст. в. 1 од највећих финицетских градова. 2) ретко ткана свилена, памучна или ланена тканина; служи за израду одеће; свилена и за фина сита, а памучна и за превржање рана.

ГАЗАЛИ (1059.-1111.), вел. исламски теолог, мистичар и етничар; пореклом Персијанац, писао на ар. **ГАЗАРОВИЋ** Марин (око 1580.-1640.), Хваранин, књиж.; гајно више књиж. родова; најпознатији као писац црк. казања из живота св. Тулеме, Беатриче, Ципријана; занимљив му Мурат гусар, драмски састав, који наишао на добар пријем.

ГАЗДИНСТВО, привреда, делање у циљу испуњења услова физ. и култ. живота. Јавно г. (државе, бан., оп.) обухвата управљање свим приходима, расходима, имањем и дуговима дотичног јавноправног тела; план прихода и расхода за извршен период времена назива се → буџет или прорачун. Кућно г. обухвата све делатности у оквиру породице (кућне заједнице), упућене на производњу намирница (одн. стицања прихода), на распоређивање стеченог, на подмиривање текућих потреба, на остављање залиха (штедња) и на обезбеђење од несрећних случајева (осигурање); по грађ. зак. жена има дужност и право да води мужевљево г., а овај јој мора створити средства (саобразно своме стању) за задовољење домаћих потреба; уколико јој их муж не би створио, жена се може послужити мужевљевим кредитом и нававити за рачун мужа све потребе (→ власт кључа).

ГАЗЕЛ, код Персијанаца (и Турака) лирска песма истог слика (а а, б а, с а, д а, итд.).

с извесним бројем стихова истог метра и **ГАЗЕЛА**. 1) (*Gazella*), род веома витких антилопа с роговима у облику лире; боја крзно им одговара боји песка пустиње у којој живе. 2) нем. корвета која је испитивала океане (1874.-1876.); поглавито ј. део Атлан-



ског. Индиски и Тихи Ок.

ГАЗЕТА (ит.: ситан повац, марјаш), новина, по том што се продавала за 1 г.

ГАЗИ (ар.: борац па веру), победник; предметак тур. именима (нпр. Г. Мустафа Кемал).

ГАЗИ МЕСТАН, маузолеј недалеко од Муратова Турбета, на Косову; у њему сахрањена 2 тур. великодостојника, погинула у косовској бици 1389.

ГАЗИШТЕ, горња хориз. површина степеника.

ГАЗНАВИДИ, тур. династија (962.-1183.), прозвана по граду Газни у данашњем Афганистану; њен осн. Али-Тегин био у служби → Саманида, али се 962. прогласио самосталним; доцније сменили Саманиде у Перс., а за Махмуда од Газне освојили и Пенџаб.

ГАЗОЛИН, трг. врста лаког бензина.

ГАЈ 1) рим. правник из 2. в.; написао *Institutiones*. **2) Корнелије** (60.-26. пре Хр.), рим. песник, можда творца субјективне љубавне елегике; написао 4 књ. елегике, посвећених глумци Ликориди. **3) Људевит**



д-р (1809.-1872.), хрв. препородитељ, пореклом из нем. породице; у 6. разр. гми. у Карловцу почео свој књиж. рад на нем. језику, писањем песама и објављивањем малог списа *Градови око Крапине* (1826.); исте год. објавио и 1. своју хрв. песму; приликом школовања у Грацу, дошао у додир са младим јсл. националистима, а на правном фак. у Пешти на њега извршили моћан утицај мађ. средина Пеште, која тада била сва у националистичком полету, чувени данславист Јан Колар, пољ. славист Кухарски и Вук Караџић; од 1830. почео

активан рад на нар. препороду у Хрв., објављивањем *Кратке основе хрв. словенског правописања*; 1833. његова, по пољ. узору израђена песма *Још Хрватска ни пропала*, постала нека врста химне и. хрв. омладине; 2 год. доцније изишао 1. број његових *Новина хорватских* (6./1. 1835.), а 10./1. почела уз њих излазити као додатак и *Даница хорватска, словенска и далматинска*; његова идеја била да око свог органа окупи све јсл. и да тако створи основу за даљи рад на јсл. нар. јединству; стога већ 1836. одбацио племенска имена и увео илирско, сматрајући да ће се то шире и опште име лакше прихватити; његову идеологију нису прихватили Срби и Слов., али у Хрв. његове идеје створиле снажан књиж.-нац. покрет: усвојен је његов правопис, уведено штокавско наречје као књиж. јез. отпочео неодољив интерес за нар. језик и његова права и за нар. књиж.; путовање Г. у Рус. 1840. његове везе с осталим јсл. племенима и обл. његова борба за сл. ствар, изазвала код аустр. мађ. и тур. власти тешка сумњачења против њега; 1843. било забрањено чак и илирско име; тим је покрет добио нове више полит. него књиж. правац; томе знатно допринела и агресивна нац. мађ. политика, која изазвала тешке сукобе са Хрватима; илирски покрет добио своје полит. и бербено крштење 1848., јер су удружени Срби и Хрвати ушли у борбу против Мађара; али Г., компромитован једном новчаном афером, изгубио углед и значај (1849.), после чега водио веома тежак живот и умро повучен и дубоко разочаран.

ГАЈА → Геа.

ГАЈАЛ (*Bos frontalis*), аз. говече, постало укрштањем домаћег кинеског са дивљим гауром; по боји и изгледу слично гауру, али мање од њега.

ГАЈБЕЛ Емануел (Geibel, 1815.-1884.), нем. лирски песник, гл. претставник минхенске шк.; гл. дела. *Јунске песме*, *Нове песме* итд.

ГАЈДА Радула (Geidl Rudolf, * 1892.), чсл. геп.; вођ чсл. фашиста.

ГАЈДЕ, дувачки инструмент, састоји се из мешине, дувалке, караба и бердега; на мешини се налазе 3 рупе, у које су уметнуте цеви: дувалка, којом се дува у мешину, караба, на којој гајдаш изводи мелодију, и које имају на л. страни 5, а на л. 1 руну; руна на л. страни даје тону и доминанту, тј. пратву мелодије, и берде, дугачку цев, која лежи гајдашу преко рамена и она даје оргедпункт, тону у доњој октави; гајдаш свира са 2 прета д. и 4 л. руке.

ГАЈЕР Ерик Густав (1783.-1848.), швед. историчар, књиж. и композитор; гл. дело: *Ист. Шведске*.

ГАЈЗЕРИХ, кнез Вандала из 3. в.

ГАЈИТ, минерал, хидратизован магнезијум-калцијум-карбонат; нађен у Горском Котару код Пленаца; добио име по Љ. Гају.

ГАЈИЦА, назив за Гајев правопис у Слов.

ГАЈЊАЧА, климатски земљишни тип хумидне зоне;

готово недиференцирана профила, јарке боје; ствара се у клими влажнијој од степске и топлијој од климе под којом се јавља подзол; креч испран на 1 м и више; хумуса 2,3-3% (Србија), 3,5% (Рум.); прир. вегетација на њему је хрстовата, одн. букова шума; слаба у добре култ. терене хумидне зоне; простирање: Ср. Евр., Балк., Рум. и свуда по граници зоне дрвенице.

ГАЈРЕТ, мусл. просветно друштво у Сарајеву, осн. 20./2. 1903. по узору на → Просвјету; прво време шире мусл. масе нису мариле за њ, јер је био у рукама влади оданих људи; тек 1909. у њему преваљује националистичка струја, која довела за гл. секретара Османа Ђикића; овај почео живљи рад и изазвао подозрење аустр. власти, а за време рата и гоњење са њихове стране; после ослобођења друштво обновљено; покушај да се организација прошири и на Ј. Србију није показао много успеха, али у Б. и Х. узима све више маха.

ГАЈСЛЕРОВЕ ЦЕВИ, стаклене цеви напуњене гасовима, под смањеним притиском од око 1 мм живе и слабевене електродама за довод струје; употребљавају се у спектралној анализи и светлосној реклами; боја светлости зависи од природе гаса.

ГАЈТАН (тур.) 1) ткст. роба добивена нарочитим ручним или машинским उपредањем 2 или више конца. 2) удвојена или утројена ткст. или друга, жипа. **ГАЈТЛЕР** Леополд (1847.-1885.), проф. унав. у Загребу, филолог; нарочито проучавао литавске јез.; написао доста расправа из обл. сл. и балтичке филологије; пронашао и издао глагољске споменике *Синајски молитвеник* и *Синајски неалтир*.

ГАЛ 1) Вибје, рим. цар (251.-253.), убијен од побуњених војника. 2) **Флавије**, рим. цар (351.-354.), полу-брат Јулијана Апостата. 3) св. (551.-646.), ирски мисионар, ученик св. Колумбана, живео као пустињак у околини Боденског Ј.; по њему прозван мај. и град Санкт-Гален у Швајц. 4) **Корнелије** (66.-26. пре Хр.), рим. песник и пријатељ Вергилија. 5) **Франсоа Жозеф** (Gall, 1758.-1828.), фрц. лекар, осн. → френологије.

ГАЛАКСИЈА (грч.), ст. назив за Млечни Пут; звездани систем којем припада наш сунчани систем са свима небеским телима која видимо на привидном небеском своду. **Галактички**, што припада или што се односи на Г. **Галактичага**, медикаменти који појачавају лучење млека. **Галактореја**, код дојиље претерано и само одлижење млека; ако продужи дуже времена, омета правилну исхрану дојенчета; дојиља треба да узима мање течности, да подвезује дојке, да их пере хладном водом, да се прочисти.

ГАЛАЈИТ (грч.), вештачка рожина; пластична маса, добивена од казеина из млека уз додатак извесних хем. материја и боје; израђени предмети се накнадно стврдњавају дужиим држањем у раствору формалина (формалдехида), суше се и евент. још једном пресују при тмпт. од 100°.

ГАЛАНТАН (фрц.), услужан, углађен, љубазан, дарезљив. Г. **песништво**, љубавно п. из доба барока и рококо, претерано формалистичко, често фривољно. Г. **стих**, у муз., првенствено мелодичан, нежан; мелодија се уздиже изнад хомофоне пратње; назире се већ у делима Доменика Скарлатина (1683.-1757.); прихватили га и фрц. и нем. композитори; Вахов син Карл Филип Емануел (1714.-1788.) био присталица г. с.; за његов развој значајна дела Купрена, Рамоа и др. **Галантерија**, услужност, углађено понашање, удварање женама. **Галантериска роба**, мали луксузни предмети, ситна роба, ситнице за вакип и улешпавање (свилене траке, мале мараме, рукавице, дугмад, фијп предмети од метала, коже, дрвета, кости, целулоида, стакла итд.). Г. трговина, трг. г. робом.

ГАЛАПАГОС, вулканска острвска група (7643 км², 2 000 ст.) у Тихом Ок. зап. од рпб. Еквадора (Ј. Амер.), којој и припадају; гл. пристаниште Прогресо. **ГАЛАТА**, део Истанбула, његово модерно изграђено нословно и трг. средиште; с Истанбулом везана мостом; по њој се вероватно зову Г. предграђа и у неким нашим варошима (нпр. у Пироту).

ГАЛАТЕЈА, морска нимфа; волео је див Полифем, али она више волела пастира Акиса, због чега га Полифем смрскао стеном.

ГАЛАТИЈА, обл. у М. Аз. у ст. доба; добила име по Галима који је заузели 278. пре Хр.; од 28. пре Хр. претворена у рим. пров.

ГАЛАЦ, град (101 000 ст.) на л. обали Дунава у Рум., пристаниште до којег допиру и црноморски бродови; извози жито, дрво, петролеум и др.

ГАЛБА, рим. дар (68.-69.); за пара га извикали шп. легиони, против Нерона; владао само 7 месеци; вбацили и убили га преторијанци због тврдиључка.

ГАЛВАМ, Галвао Давид (1435.-1517.), порт. хроничар, секретар Алфонса V, Јована II и Емануела Срећног.

ГАЛВАНИ Луиђи (1737.-1798.), ит. лекар и физичар,

открио галванску струју, коју доцније Волта објаснио (→ сл.). **ГАЛВАНИЗАЦИЈА**, галванизовање, покривање једног метала слојем др. метала ел. путем; данас се то постиже и на др. начин, али се за превучени метал ипак често каже да је галванисан. **Галвано**, штампарски клише добивен галваноцелулозним. **Галванокаустика**, загревање спроводника (латинске жице) ел. струјом; примењује се за скидање брадавица, чирева, бубуљица итд. **Галванометар**, апарат за прецизно мерење јачине галванске струје, заснован на мех. дејству између спроводника кроз који протиче струја и магнета; гл. делови магнет и спроводник (калем); према томе који је део покретан, деле се на 2 гл. групе: са покретним магнетом (→ астатички магнет) и са покретним калемом типа Деур-Дарсонвал. **Галваноластика**, примена електролитичког таложена за израду верних отисака у металу, нпр. новца, медаља, плакета; у пластелину отиснут отисак ставља се у галванско купатило, где се на њега нахвата слој метала с верном сликом новца; кад се обе стране новца овако израде и споје, доива се верна копија. **Галваноскоп** служи само за доказивање тока струје кроз какав спроводник. **Галваностегија**, прелачење металних предмета племенитијим металима (злата, сребро) електролитичким путем у циљу улепшавања или давања веће постојаности (позлата, посребрење, хромирање и др.). **Галванотехника**, заједнички назив за прављење металних предмета електролитичким таложењем метала и за прелачење металима, електролитичким путем, различитих предмета у циљу њихове заштите или улепшавања и оплемењавања. **Галванска батерија**, назив за 1 г. елемент, а нарочито за више њих, везаних заједно било паралелно било у серији. **Г. елемент**, уопште направа за произвођење ел. струје хем. радом, при чему се слободна хем. енергија претвара највећим делом или потпуно у ел. енергију; у неким се ел. струја добива и као последица физ. промене (концентрациони ланци); већином се састоје од 2 електроде (или групе електрода) од метала, угљена, металних оксида и сл. и одговарајућих раствора (раствора) који добро спровде ел. струју; из јонских процеса који се одигравају на додирним површинама електрода и раствора потиче ел. струја коју сачињавају електрони који се измењују; електромоторна сила г. е. дана је разликом појединачних потенцијала, а јачина струје зависи од броја јона који у јединици времена измењују своје ел. набоје; најчешће се употребљавају: → Данијелов, Мајднгеров и Лекланшеов (→ сухи елемент), → нормални елемент. **Г. струја**, једносмислена ел. струја која се добива из г. елемената; доцније тако уопште названа једносмислена струја, без обзира на врсту генератора (г. елемент, генератор, једносмислене струје и др.).



ном, открио (1846.) планету Нептун.

ГАЛЕБ (*Larus*), морска птица дугих крила, код које су прсти на ногама повезани кожном заплывањем; храни се рибом; поједине врсте живе на слатким водама и штетне су, јер уништавају младунце риба. Познатије врсте: **обични г.** (*L. ridibundus*), **чигра** (*Hydrochelidon nigra*).



ГАЛЕН (131.-201.), родом из Пергамона, лекар и филозоф; живео у Риму; написао многа мед., флз., правна и мат. дела; у флз. чувен и по том што је поред 3 Аристотелове поставио 4. фигуру силогизма, а у мед. списима о свим грамама лечења; имао вел. утицај на развитак мед. **ГАЛЕНИТ** (грч.), тесералан минерал оловносне боје, металног сјаја и јако цепљив паралелно плочни коцке; сулфид олова, најважнија оловна руда: 86,6% Pb; често садржи и сребра (сребровити г. 0,01-1% Ag), понекад и злата (златоносни г.); код нас многа важна рудшта у Ј. Србији (Трепча, Н. Брдо, Кратово, Злетово), Србији (Кучајна, Завлака, Љуба Страна, Рудник, Копачник итд.), Босни (Сребрница), Хрв. (Загребачка, Самоборска, Трговска Гора итд.); год. производања у Југосл. 114 000 т.

ГАЛЕРА (ит.) 1) → галија. 2) препредањак, лукавац. **ГАЛЕРИЈА** 1) вел. дворана у краљ. и племићким палатама, много дужа но шира, одређена за вел. примања и свечаности. 2) вел. збирка слика и скулптура (Штросмајерова г. у Загребу, Нар. г. у Љубљани, Нац. г. у Лондону итд.). 3) дуг покривен простор; ходник; покривени балкон; у поз. балкони са седиштима за гледаоце.

ГАЛЕРИЈЕ, рим. цар. (306.-311.), зет Диоклецијанов, пореклом из Сардија у Дакији; гоњео хришћ. **ГАЛЕРТА** (нем.), пихтије, хладетина, желе.

ГАЛИ, ст. становништво данашње Фрц. (→ Келти). **Галски језик**, келтски јез. који се говорио у Галији и ушао у састав фрц. јез. **Г. петло**, фрц. нар. символ (соф gauilois). **Г. спанијел** → спанијел **Г. терије** → терије.

ГАЛИ-БИБИЕНА, чувена породица барокних архитектата и поз. сценографа: Фернадо, окренуо први осовину ренесансне сцене из очишта у ишчезиште, Франческо, наставио рад свог оца; најчувенији Ђузепе (1696.-1757.), први извео специфично сценско-архитектонски декор, 1. поз. архитект свет. гласа (градно зграду опере у Бајројту и Дрездену, пруски двор у Берлину, извео савршене барокне декоре по целој Нем.).

ГАЛИГАЈ Леопора (1580.-1617.), сестра по млеку фрц. краљице Марије Медичијеве, жена Кончинијева; после убиства свог мужа спалена у Паризу као вештица.

ГАЛИЗИРАЊЕ ВИНА, поправљање шире или вина додатком шећерног воденог раствора; њим се смањује киселост, а повећава садржина шећера, одне алкохола; нашим Зак. о вину г. забрањено.

ГАЛИЈА 1) у ст. в. земља настањена Галима; обухватала данашњу Фрц., Белг. и сев. Ит.; Римљани разликовали 2 Г.; Цисалписку, ј. од Алпа, и Трансалписку, сз. од Алпа. Цисалписка се делила на Циспадану, ј. од Поа, и Транспадану, с. од Поа; Трансалписку Г., насељену Галима или Келтима. Иберима, Лигурима и др. племенима, потчињено Цезар између 58.-и 50. пре Хр., а у 5. в. населили је Визиготи, Бургунди и Франци. 2) ст. ратна или трг. лађа (у Сред. М. одржала се до 18. в.); пловила је на весла или на једра (→ брод); на ратним г. веслали робови, заробљеници или кажњеници; на 1 г. било обично 25-50 клупа са по 3-5 места за веслаче.

ГАЛИЈЕН, рим. цар (260.-268.), учен човек, али слаб владар; збачен и убијен од својих ген.

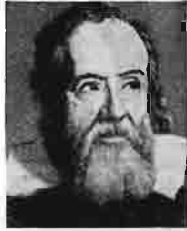
ГАЛИЈЕНИ Жозеф Симон (Gallieni, 1849.-1916.), фрц. ген.; у доба мира истакао се као добар администратор; у свет. рату допринео много, као гувернер Париза, нем. поразу на Марни.

ГАЛИЈУМ, (Ga), хем. елемент, метал; топи се на 30,8°. **ГАЛИКАНИЗАМ**, слободоумнији правац у ркат. црк.; јавио се у Паризу 1682.; у својој декларацији, која је у Риму спалена, захтевао да се папска власт ограничи; цео правац проклет 1870.

ГАЛИЛЕЈА, обл. ст. Палестине, сев. од Самарије, између Јордана и Феникије; гл. градови: Назарет, Птолемаис, Кана и др. **Галилејско Море** → Генеаретско М. **Галилејци**, назив апостола, јер су били већином из Г.

ГАЛИЛЕЈИ Галилео (1564.-1642.), знаменити ит. астроном, математичар, физичар и филозоф; 1 од осн. данашње егзактне науке; утврдио изохроност клатна и то применио на мерење времена; увео појам

метадентра; поставио основе динамике својим зак. кретања тела под дејством Земљине теже и зак. инерције; пронашао астр. дурбин којим утврдио Месечеву либрацију, открио Месечева брда, Јупитерова 4 најсјајнија сателита, Сатурнов прстен, Сунчеве пеге и Венерине мене; био присталица и поборник Коперниковог хелиоцентричког система, којег се под притиском инквизиције морао одрећи.



ГАЛИМАТИЈАС (фрц.), нејасан и збркан говор.

ГАЛИНСОГА (Galinsoga), биљни род из фам. гљавчица. *G. parviflora* распрострањена и као коров. **ГАЛИОИД**, врста једрилица које су Шпанаљци употребљавали крајем 17. и поч. 18. в. за пренос руда, злата и сребра из колонија.

ГАЛИНОЉСКО ПОЛУОСТРВО, између мореуза Дарданела и Сароског Зал. у Егејском М. (Евр. Тур.); место и гл. дарданелско утврђење Галинољ.

ГАЛИЦА 1) зелена, гвожђа сулфат с кристалном водом ($FeSO_4 \cdot 7H_2O$); бледозелени, већном моноклини кристали; добива се растварањем гвожђа у разбуђеној сумпорној киселини; стајањем на ваздуху губи кристалну воду и на вишој тмпт. (300°) прелази у безводни, бели сулфат $FeSO_4$; раствара се лако у води; раствори се оксидишу ваздушним кисеоником и из њих се издваја феррихидроксид и базни ферисулфат; употребљава се за бојење коже (мрко, црно), у бојадисарству, за справљање мастила, за испирање рана на војкама (у раствору 30%) и за испирање ракрвана (у раствору 10% с додатком 100 г сумпорне киселине); служи и као лек против жутице лишћа. 2) модра (плава), плави камен, бакарусулфат с 5 молекула кристалне воде ($CuSO_4 \cdot 5H_2O$); вел. плави прозачни кристали триклинског система, растворни у води; тхн. се добија из гранулисаног металуршког бакра и разбуђене сумпорне киселине у оловним посудама; стајањем на ваздуху и загревањем кристали губе воду, а на 200° прелази у бели безводни бакарусулфат $CuSO_4$; отровна је; употребљава се за уништавање штетних гљиваца на биљкама (прекање винове лозе и др.). И модра и зелена производе се већном у предузећима у којима и → сумпорна киселина; кагидитет производње јсл. фабрика г. износи око 10 000 т; међутим, производи се мање, због конкуренције страних фабрика.

ГАЛИЦИЗАМ, врста варваризма, стилска погрешка; употреба фрц. речи и обрта (нпр. амбетгирати се, нема него 2 детета).

ГАЛИЦИЈА, Халија или Првена Русија, како је названа до 12. в.; данас покрајина у Ј. Пољ.; зап. део између р. Сана и Висле низија, а на И. око изворишта Дњепра, Прута и Серета уравњено земљиште (Подолска табла), на Ј падине Зап. и Шумовитих Карпата; стан. Пољаци, Украјинци, Јевреји; баве се: земљр., сточарством (коњи), на Карпатима шумарством, у подножју Карпата руд. (кухињска со; Вјеличка и Бохвија, камени угаљ и петролеум); инд. ткст., метала, стакла; гл. градови: Краков, Лавов, Стајиславов, Тарнопољ; у ср. в. била прво подељена између Мађ., Пољ. и Рус.; у 12. в. рус. кн. Владимирко осн. у њој Галицеску кнежевину (1139.), а 1 од његових наследника, Данило, прогласио се половином 13. в. за краља; по Даниловој смрти Г. била присаједињена прво Литви, затим Пољ.; уговорима од 1. и 3. подели Пољ. (1772. и 1795.) додељена Аустр.; за време светског рата у њој вођене између Руса и Аустро-Немаца веома крваве борбе (1914.-1916.), у току којих она често мењала господара; после прве рус. офанзиве под вел. кнезом Николом (26/8.-12/9. 1914.) остала у рукама Руса, али их нем. генерали Хинденбург и Макензен изгнали из ње 1915.; у току 1916. заузео је рус. генерал Брусилов, а 1917. нем.-аустр. трупе је опет повратиле; после светског рата цела Г. додељена Пољацима (сенжерменским миром, 10/9. 1919.).

ГАЛИЦИЈИ 1) Василије Васиљевић (1643.-1714.), рус. кнез, шамесник Новгорода; за владу Фјодора Алексејевича радио на укидању мјестничества; љубимац и гл. саветник царице Софије. 2) Михаило Михајловић (1647.-1730.), рус. кнез и војсковођ; сарадник Петра Вел.; одликовао се при заузимању Шлисселбурга; потукао Шведе код Доброг (1708.); успешно војевао по Финској (1712.-1721.).

ГАЛИЧИЦА, план. (2255 м) између Охридског и Преспанског Ј. (Вардарска банг.); кроз њу отиче вода из вишег Преспанског у ниже Охридско Ј. (извори код ман. св. Наума).

ГАЛИЧНИК, место (2000 ст.) на зап. паднии пл.



Бистре (Вардарска Банг.), на надм. в. од 1400 м; стан. Срби, сточари и печалбари.

ГАЛНА КИСЕЛИНА, $C_6H_7(OH)_3COOH$, триоксбензоева киселина, налази се у чају и др. биљкама; раствара се лако у врелој води, алкохолу и етру; њени алкални раствори јако апсорбују кисеоник; издваја метал из соли злата и сребра; на томе почва њена употреба у фотогр.; њена базична бизмутава $с СаH_2(OH)_3COO \cdot Vi(OH)_3$ употребљава се у мед. као оземирисни антисептик (дерматол).

ГАЛОА Евариет (Galois, 1811.-1832.), фрц. математичар (→ алгебра).

ГАЛОВАЦ, 1 Плитвичко Јез.; отиче у Градиновац преко 3 вел. водопада (од 4 м, 14 м и 10 м); дубоко 23,6 м.

ГАЛОВИЋ Фран (1887.-1914.), проф. и књиж.; рано почео да пише и дао више ствари, недовољно израђених; најбоља му приповетка **Зачарано огледало**.

ГАЛОВРАНА (Corvus corone) → врानе.

ГАЛОМАНИЈА, галикоманија (лат.-грч.), претерана љубав и занос за све што је галско тј. фрц. (→ франкоманија).

ГАЛОН, империјал г., енгл. мера за течност: 4,543 л (→ енгл. мере).

ГАЛОП (фрц.), кретање у скоковима, најбржи (али и најзаморнији) начин кретања код коња; карактеристичан по том што се чују једно за другим 3 удара копита о земљу, а затим мала пауза, када је тело у ваздуху; по брзини разликују се 3 врсте: мали, обичан и карријер, а постоји и тркачки.

ГАЛОПИРАЈУЋА ЈЕКТИКА, акутан облик → каеозне фтизе; брзо ширење сасрених огњишта по плућима праћено наглим погоршањем болести; махом наступа смрт за неколико недеља или месеци; последица → масивне инфекције и недостатка телесне отпорности; честа код младих људи, деце и изнурених особа.

ГАЛСПАХ, општина (600 ст.) у Аустр. сз. од Велса, позната у последње време због самозваног «лекара» Цајлајса, ком долазило много лаковерна света.

ГАЛТОНОВА ПИШТАЉКА, по склопу слична пишталци локомотиве, даје веома високе тонове са познатим бројем треперења; служи за испитивање слуха.

ГАЛУС 1) Анонимус, пољ. хроничар из 12. в. 2) Јакоб Пепелин (1550.-1591.), родом из Слов., композитор, кантор, капелник у Оломуцу, Прагу и др.; компоновао црк. композиције (свега 517), од којих неке штампане још за живота; полифони композитор, чија се дела и сад изводе у Југосл.

ГАЛХЕПИГ, највиши врх (2560 м) у Норв. на Јотун-Фјелу.

ГАЉУФ Марко Фаустин (1765.-1834.), дубровачки песник; рано напустио Дубровник и живео највише у Ит., у Венови; певао највише на лат. и нешто на ит. језику; важио као добар ретор.

ГАМА 1) 3. слово грч. азбуке: γ. 2) у сликарству низ боја поређаних по нијансама. Г.-зраци (γ), као и рентгенски зраци нематеријалне прир., немају електронског набоја као α- и β-зраци; сматрају се вибрацијом етера као и светлосни зраци; рађају се приликом декомпозиције атома, у тренутку издобијања материјалних α- и β-зракова; њихови таласи 10 пута краћи од најкраћих зракова које даје рентгенска цев, и зато веома продорни; слично ултра-

љубичастим и рентгенским зрацима имају својство да утичу на фотогр. плочу, да изазивају флуоресценцију, топлотни и хем. ефекат, да испражњују наелектрисана тела и да јонизују гас; сва ова својства потчињена својству апсорпције у живим ткивима, где она изазивају биол. промене на којим се оснива лечење у → радијумтерапији.
ГАМА ВАСКО да → Васко да Гама.

ГАМАД, разне врсте паразитских инсеката. **Г. перади** (ваши, стеница и крпел); сипу крв и могу понекад изазвати озбиљна обољења, па и угнућа; лечење перади се врши запрашивањем разним праговима против инсеката (сумпорни цвет, прањак против инсеката итд.), мешањем прашка у чепркалишту са песком и пепелом, где се перад «жуна», и мазањем перади разним течностима (нпр. мешавином 1 дела петролеума или терпентина са 3 дела обичног уља); истовремено треба извршити и дезинфекцију живинарника (кафење, прање врелом водом, кречење итд.).

ГАМАЛИЈИЛ, јевр. учитељ зак., фарисеј, члан → синедриона, уч. ап. Павла; изабавио се Петра и Јована од осуде синедриона.

ГАМАРУС (Gammarus), мали рачић из реда амфи-



пода, бочно спљоштена тела, чји претставници живе по текућим и стајаћим водама, особито на местима обраслим воденим биљем; у нашим водама живи вел. број врста, од којих многе постоје само код нас; изврвна храна за рибе; вел. број средњих врста живи у морима и слатким водама; постоје и врсте слепих по пејинским водама, нарочито у Југосл.

ГАМБА (ит.), тј. виола да г., гудачки инструмент, претходник виолончела; имао 5 или 6 жица.

ГАМБАЉ, брамбурач (Cancer pagurus), морски обалски рак, велер пораста, веома укусна меса, најчешћи у Источном М.; љштура озго мркоцрвена, ноге црвене, а маказе црне; неразвијени задак показива испод главеногрудног дела.

ГАМБЕТА Леон (Gambetta, 1838.-1882.), фрц. адв. и државник; истакао се прво као одлучан републиканца за владе Наполеона III; за време фрц.-пруског рата (1870.-1871.), изабран за члана владе нар. одбране; изашао из опседнутог Париза на балону и организовао у народу борбу противу Немаца; после рата наставио полит. делатност и био изабран за претседника рпб. (1881.-1882.).

ГАМБИЈА 1) река у зап. Афр., у обл. Сенегамбији; извориште на висоравни Фута-Дјалону; дуга око 1100 км, пловна на дужини 400 км за мање, а на 195 км и за морске бродове; њено ушће одлична лука за поморске бродове. 2) Брит. колонија (10 км²) и протекторат (10 696 км²) око доњег тока Г.; 210 000 ст. готово све Црнци; гл. место Батсест (Bathurst).
ГАМБО КОНОПЉА → конопља.

ГАМБРИНУС, Камбринус, легендарни краљ из доба Карла Вел. ком се у Фландрији и Нем. приписује проналазак пива.

ГАМБУ, план. у Кини (обл. Сиканг), висока 7 000 м.
ГАМЕН (фрц.), улични дерак, беспризорни.

ГАМЕТИ (грч.), полни елементи, п. ћелије, генеративне ћелије, полно диференцирани ћелични елементи; служе размножавању и оплођавају се; м. и ж. г. могу бити по изгледу и величини једнаки (изогамети), али најчешће различити, особито по величини (анизогамети); у последњем случају м. г. означавају се као микрогамети (сперматозоиди, спермије, антерозоиди), а ж. као макрогамети (јаја, оосфере); код биљака цветница м. г. развијају се у полевном зрну или поленовој цеви, а ж. у ембрионовј кеси; зрели г. имају увек хаплоидан (редукован) број хромозома; г. су материјална веза између генерација 1 организма и садрже у себи све његове наследне факторе. Гаметогенеза, процес образовања полних ћелија (гамета) у полним организмима (полним жлездама животиња или гаметањима, антеридајама, архегонијама и др. организмима биљака); у принципу исти за животиње и биљке; код животиња процес г. обухвата 3 гл. фазе: а) умножавање ћелија из којих постају гамети; б) растење и в) сазревање у којем се гамети дефинитивно образују и у којем се врши редукција хромозома (→ сперматогенеза, оогенеза, редукција хромозома), по завршеној фази сазревања гамети постају способни за оплођење и развиће; код биљака г. је нешто простја него код животиња, јер није компликована процесима мејозе (редукционе деобе); редукција се врши пре образовања гамета, у разно доба ист. развића биљке, често одмах после оплођења. Гаметофит → генерациона смена.

ГАМЗИГРАД, рушевине рим. града зап. од Зајечара; јединствен пример рим. утврњеног логора у Евр. и 1 од најимпозантнијих рушевина у нашој земљи; има правоугаону основу, чије стране дуге 213-300 м; у унутрашњости било мање утврбење; град имао 83 куле. **Гамзинградит**, варијетет хорнбленде, нађен у андезиту око Гамзинграда; познат и под именом тимацит (по р. Тимоку). **Гамзинградска Бања**, код Зајечара, на пружи Параћин-Зајечар; врући извори око Црне Реке и у њеном кориту; различитог хем. састава; лечи: болести коже и костију.

ГАН (нем. Гент.), град (170 000 ст.) у з. Белг. (Фландрији), на р. Ескоу (Шелди); ст. замак (9. в.), катедрала (941. г.), унив. (1816.), већница; пристаниште до којег долазе и мањи морски бродови; инд. ткст. (памучна); жива трг. (жито, уљ. репица, лан).

ГАНАЧ (ит.), токмар, танко дрвено коопле на чијем врху причвршћене удице у облику руже; уопштењава се за закачивање уловљених већих риба кад се довуку до лађе или до обале.

ГАНГ, највећа река Индије, 2 700 км дуга; извире на Хималајима, улива се делтом (заједно са Браманпутром 44 000 км²) у Бенгалски Зал.; пловна 1 425 км, што је од вел. значаја по саобр. и трг. целе обл.; света р. Инда; важније притоке: с л. стране Гогра, с десне Џамна.

ГАНГЈИ 1) Алоја (* 1859.), вајар; типичан претставник академизма; гл. дела: Водњиков, Валвазоров и Прешернов споменик у Јубуљани. 2) Енгелберт (* 1873.), књиж. и соколски радник; био уч., а од 1919. просветни инспектор; писао пееме, приповетке, драме и многе соколске чланке; најзрелија му збирка песама **Моје обојре**.

ГАНГЛИЈА (грч.), 1) од типова живчаних центара, састоји се из мањег или већег комплекса живч. ћелија и њихових наставка; у живчаном систему нижих животиња (глиста, зглавцара, мекушаца) г. су гл. центри; имају их и кичмењаци; многобројне су код човека у симпатичном живчаном систему, а постоје и у сензитивним можданим живцима и задњим коренима мождинских живаца. (На сл.: ганглионарни живчани систем инсекта.)



ГАНГРЕНА (грч.). → некроза ткива праћена труљењем услед деловања анаеробних клиа (*B. perfringens*, септички вибрион, спорогени бацил, *B. oedematis* и др.); гангренозна ткива се распадају и страховито заударјају. **Г. плућа**, разаравање плућног ткива услед труљења: тмшт. висока, кашаљ, испљува обилан и јако смрдљив, задох болесников непријатан; на месту труљења ткива ствара се шупљина. **Г. сржи зуба**, последица запаљења сржи кварних зуба (*caries*), сем тога и код повреда крвних судова зуба; живчани канали и живчана шупљина испуњени трулим смрдљивим масама; лечење: широко отварање зуба, чистење и отстрањење гангренозних маса, дезинфекција и испуњење живчане шупљине и канала антисептичном пастом, чепањима од сребра или гутаперке и цементном plombом.

ГАНГСТЕР (енгл.), у Амер. члан нарочите организације за вршење противзак. и злочин. радњи.

ГАНГХОФЕР Лудвиг (1855.-1920.), нем. приповедач. конзервативан, пријатељ прир.; дао и ратне успомене из наше земље.

ГАНДАШ, краљ Касита из 18. в. пре Хр.; заузео Вавилон, прогласио се за краља и озн. династију која владала око 600 г.

ГАНДИ Мохандас Кармханд (* 1869.), од присталица назван Махатма, тј. вел. душа; вођ индијског покрета за потпуну слободу и самосталност Индије; проповеда неопирање власти и несарађивање с Енгл. **ГАНДХАРВА**, по Ведама: богови воде, претсталањани као стрелци.

ГАНИМЕД, тројански принц, син краља Троса и нимфе Калироје, у ког се заљубио Зевс, па узео облик орла, узвео га на небо и узео за пехарника богова.

ГАНОИДЕ → штитиноше. Ганоидне крљушти, чврсти коштини штитови риба штитиноша, ромбична изгледа, са слојем чврсте гледи («ганоина») на површани.

ГАНСКИ СИСТЕМ, осигурање у беспослици при којем, поред радника и послодавца, суделује још и држава или оп., вогирањем извесног кредита на име осигурања у беспослици; распрострањен у Белг., Хол. и Данској.

ГАНЦА (Јелисаветпол), варош (57 000 ст.) у Транскаваској, у Азербејдану.

ГАОВИЦЕ (Garphoxinus), род белих риба малог пораста, чји претставници живе у понорницама и вре-

лима динарског крша; има их само на Б. П. и претстављају ендемичне рибе наше фауне; већи број врста; лови их нарочито за време вел. воде.

ГАПОН 1) Георгије А. (1873.-1906.), рус. свепт. агитатор и претседник Радничког савеза (од 1903.); организовао петроградско радничтво у споразуму с полицијом и повео радничке масе (22./I. 1905.) у дегултацију на царску палату да преда цару меморандум с радничким захтевима; после растеривања радничких маса војском, побегао у иностранство, где га убили револуционари као агента провокатора. 2) **Јован Ђрковић** (1879.-1912.), калуђер у ман. Хиландару; напустио ман. због свађе с буг. и грч. калуђерима, ступио у четнички одред и погинуо као четнички војвода пред Кумановом (8./10. 1912.).

ГАР, гукe, киле, прашна смет, болест разних жита и још неких биљака; проузроковачи гљивце из рода *Ustilago* и *Urocystis*; захваћени делови хранитељке преобраћају се у црну, прашњаву масу, сачињену од спора паразита; зараза настаје било у току цветања (г. на пшеници, гола г. на јечму), било у току клијања (г. на овсу, покривена г. на јечму), или, најзад, у току вегетативног пораста хранитељке (г. на кукурузу); зараза за време клијања отклања се спољном дезинфекцијом семена потапањем, шкропљењем или заправивањем семена помоћу подесних фунгицида (модрa галица, формол, карбонат бакра у праху, гермизан, успулун и др.); г. на пшеници и откривена г. на јечму сузбија се скоро искључиво применом топле воде: семе се држи 4 сата у води топлој око 25°, потом 10' у води загрејаној на 52-45°; г. на кукурузу сузбија се отсецањем и спљивањем заражених деформисаних делова пре појаве црног праха; г. на црном луку отклања се спољном дезинфекцијом семена и земље у браздницама у које се семе баца; најчешће средство формол.

ГАРАВАЦ → пневмоконвoзис.

ГАРАНТИЈА (фрц.) јемство. **Уговор о г.**, правни однос у којем једно лице, **гарант**, јемчи другом да ће изићи обештећено из каквог посла; нпр. гарантовање дуга, рентабилитета итд. **Г. својине** је дужност оног ко на друго преноси својину; преносилац јемчи прибављачу да је ствар била његова, да је прибављач постао сопственик и да ће он успешно открити сваки напад 3. лица, која би претендовала на сопственост; ако то не успе, гарант мора дати цуну накнаду штете. **Г. туторска**, јемство татора целим својим имањем за правилно вођење туторских послова. **Гарантно писмо**, писмено јемство неког лица, установе, банке итд., да ће у писму означене радње или давања тачно извршити свом саговорачу онај за ког се гарантује; 1 врста г. п. је и *del credere* уговор, кад издавач гаранције јемчи поверљиво (без знања дужникова) да ће му овај уредно вратити дуг; према томе оно претставља врсту осигурања тражбина одн. осигурање извршења уговора, уместо кауције.

ГАРАШАНИН 1) Илија (1812.-1874.), државник; мудар, енергичан и веома амбициозан човек; играо знатну улогу међу уставобранитељима и био (1843.-1853.) мин. унутр. дела у њиховој влади; ударио темеље нац. спољној политици Србије; усвојио у свом Начертанију (1844.) сугестије које му учинио пол. патриот и државник кнез Чарториски; желео од Србије да створи централну привлачну тачку за Јк. Сл. на Балкану и радио у том правцу с пуно смисла; имао веза на страни више него иједан срп. државник пре њега и добро их неговао: тежио да ослободи Србију сасвим, не само од Турске, већ и од рус. туторства и аустр. утицаја; тражио везе са 3 и имао вел. углед у Паризу; своју политику нарочито развио 1852., као мин. иностр. дела, али она изазвала протесте Рус., због чега је морао да отступи (1853.); отада, а нарочито од 1856., постао отворен противник кн. Александра и његове сувише аустрофилске политике; мада га кнез узео (1858.) поново у владу као мин. унутр. дела, он није попуштао у опозицији, већ је допринео кнежеву паду на светогандрејској скупштини; под кн. Милошем није играо никакву улогу; на власт поново дошао 1861., и то по жељи Рус.; као претседник владе и мин. иностр. дела наставио рад на свом ранијем нац. програму и имао видних успеха; нац. политика кн. Михаила била у доброј мери и његово дело; год. 1867. дошло до наглог раскида између њега и кнеза и његова отетупања; кад је кнез погинуо (1868.) Г. својом присебношћу знатно допринео да трагедија прође без



теже кризе по земљу; после тога није узимао живљењег учешћа у политици. 2) **Милутић** (1843.-1898.), син → 1), политичар и дипломат; после школовања у Фрц. бавио се до 1880. привредом; мин. унутр. дела 1880.-1883.), претседник напредњачке владе (1884.-1887.), претседник скупштине (1895.-1896.); 1 од осн. напредне странке, њен вођ (1884.-1895.); спроводио аустрофилску политику краља Милана, сматрајући је опортуну; посланик Србије у Бечу (1884.), у Паризу (1894.-1898.); уређивао часопис Поглед (1889.); члан Срп. кр. акад. наука од 1894.

ГАРБОРГ Арне (1851.-1924.), норв. приповедач, нарочито значајан што је своја дела писао нар. језиком и био 1 од гл. поборника за увођење нар. језика у књиж.; прва дела натуралистичка, а касније приповетке и драме испољавају рел. осећање; гл. дела: *Мир*, *Игубљени отац* (роман), и *Учићељ* (драма).

ГАРГАНО, Монте Г., издвојена мања план. група и пол. на ит. обали Јадр. М.

ГАРГАРИЗОВАЊЕ, испирање уста и ждрела гргорењем разних чајева справљених од лишћа жалфије, слеза, цвета камилице, или раствора хем. јечињења (хиперманган, боракс, борна киселина, кали-хлоридум, хидротенајум-хипероксидатум).

ГАРДА 1) веће јез. на ј. подножју Алпа у сев. Ит.; много посећивано због благе климе и прир. лепоте. 2) тупа која питити владара или коју већу јединицу на маршу (→ авангарда, аријергарда); ако питити владара назива се према његовом рангу → краљевој, даревом, кнежевом итд. 3) 1 од најмоћнијих и најрентабилнијих риболовних направа; на д. Дунаву постојала још у тур. доба и одржала се све до регулације Ђердапа; на местима где је вода веома брза, а доста плитка, преграђује се речни ток са 2. готово упоредна, плота, која достижу до дна и избијају на површину воде; на страни одакле долази вода отвор између плотова шири, док се према излазу сужава, тако да дотле стешњена вода на отвору добије одушке и услед тога свом снагом убади рибу у мрежу разпету у виду кесе преко целог излаза.

ГАРДА Спаса († 1912.), четнички војвода; истакао се у устаничкој акцији по Ј. Србији својом храброшћу и поузданошћу; погинуо у балк. рату код Прилепа.

ГАРДАН, фабр. лек; садржи пирамидон и новалгин; даје се код повисене тмпт. и болова.

ГАРДАФУЈ (Guardafui), најисточнији (51° и. д.) рт Афр. у Ит. Сомалији.

ГАРДЕНАЛ → луминал.

ГАРДЕНИЈА (Gardenia), биљни род из фам. броћа (Rubiaceae); *G. jasminoides*, украсна биљка веома мирисних цветова, која у тропима расте и задиљала; употребљавала се и за бојење; пореклом из Кине. **ГАРДЕРОБА** (фрц.) 1) скрива за разна одела. 2) соба за чување и облачење одела. 3) целокупни или само за 1 поз. претставу костимски фондус неког лица или поз.; ист. костим обично су власништво поз., а савр. одела набављају сами глумци уз новчану накнаду (додатак на тоалету).

ГАРДИНА (срлат.) 1) завеса. 2) код енгл. комедијаната завеса која дели предњу и задњу позорницу; иза ње се врше декорске промене.

ГАРДУН, село у околини Сиња (Приморска Бан.); рим. насеље; логор 7. рим. легiona.

ГАРЕШНИЦА, среско место (1800 ст.) на и. подножју Мославине, поред р. Илове (Савска Бан.); циглана, стругара, млин.

ГАРИБАЛДИ 1) Вузепе (1807.-1882.), ит. родољуб; део свој живот посветио ослобођењу Ит. од аустр. власти; тукао се за време рпб. побуне у Браз., затим се вратио у Ит. и водио борбу прво против Аустр., а затим против Напуљске краљ. и папства; најзад прешао у Фрц. и узео учешћа у борби против Нем. (1870.-1871.). 2) **Ричоти** (1847.-1924.), син претходног, тукао се у Фрц. за време фрц.-пруског рата, у Грч. (1870.), па олет у Фрц. (1914.).

ГАРИК Данијел (Garrick, 1717.-1779.), енгл. глумац и драмски писац; 1 од првих и највећих поборника прир. реалистичке глуме, одличан приказивач Шекспирових јунака; написао и 27 оригиналних комедија.



ГАРИНА → Бабичка Гора.

ГАРИШ-ПАРТЕНКИРХЕН, најважније нем. зимско спорско место на Алпима у Баварској; у њему одржава зимске игре у оквиру II. Олимпијаде (1936.).

ГАРМОНД, врста слова за штампање, названа по фрц. словолупцу Клоду Гармонду (16. в.).

ГАРНИЗОН (фрц.), стално место становања извешне вој. јединице; за управу војних формира се Гарнизона управа, а код мањих послове обавља Команда места.

ГАРНИЈЕ Шарл (1825.-1898.), фрц. архитект, претставник луксузног еклетицизма у доба Наполеона III; пројектовао париску Оперу.

ГАРНИЈЕ ПАЖЕ (Garnier-Pagès) 1) Етјен Жозеф Луј (1802.-1841.), фрц. државник и републиканац; 1 од вођа јулске револуције. 2) Луј Антоан (1803.-1878.), вођ рпб. странке; писац Ист. револуције 1848.

ГАРНИЈЕРИТ, отворенозеленкаст минерал, доста неодређена састава; углавном хидратисани силикат никла, магнезијума и гвожђа, који садржи 15-30% никла, те се користи као никлова руда; не јавља се у кристалима, већ масиван и као инкрустација; експлоатише се на Н. Каледонији, у Нумеји (стога се зове и нумеит); код нас нађен у Никуштаку, у Скопској Ц. Гори.

ГАРНИРАТИ (фрц.), обложити, украсити, поставити. Гарнитурa 1) целина коју образују више врста. 2) прибор, намештај.

ГАРО, тибетобирмански народ из групе Бодо (160 000) у долини Брамалпуре; изразите монголске расне особине; углавном примит. земљар; друштвено уређење матријархално; вера: анимизам.

ГАРОНА, река у јз. Фрц.; извире на с. страни Пиренеја, улива се у Атлански Ок.; има проширено ушће у облику естуара (→ Жиронда); пловна 150 км.

ГАРТОК, варош у з. делу Тибета, на граници према Индији; надм. в. 4480 м.

ГАРФИЛД Џејмс Абрахам (1831.-1881.), амер. политичар и претседник САД; поборник ослобођења Црнаца.

ГАРШИН Всеволод (1855.-1888.), рус. приповедач и песник; субјективни лиричар, у чијим делима превађају соц.-етички мотиви; претставник градске интелегенције из доба друштвене и књиж. декадације; његово дело: Четири дана претставља протест против рата.

ГАС, збирни назив за материје у гасовитом агрегатном стању, које се одликује малим привлачним и одбојним силама између молекула и тежећом да хомогено испуни сваки дати простор. Г. се називају већином оне материје које су под обичним условима тмпт. и притиска у гасном стању; гасовити облик оних материја које у том стању могу да егзистирају само на повишеној тмпт., назива се обично → пара; молекули гаса крећу се брзином од по неколико стотина м. у сек., али како их у г. има веома много, они се непрестано сударају и ударају о зидове суда у којем су затворени, па су им стога путање између 2 судара необично мале; ударање молекула о зидове ствара гасни притисак.

Гасни закони: кад се запремина г. 2, 3, 4 пута смањи, притисак му 2, 3, 4 пута порасте. Бојл-Мариотт зак.: производ из притиска и запремине на непромењеној тмпт. је сталан; ако се запремина одржава непромењеном, а г. загрева, притисак му расте; кад је притисак сталан, а г. се загрева, запремина му се повећава, и то за сваки °Ц за 1/273 део (кофицијент ширења г.). Бојл-Мариот-Ге-Лисаков зак. даје однос између притиска (р), запремине (в) на тмпт. t° и притиска (рв) и запремине vв на 0° p v° = рв (1+t), где је а коеф. ширења г. Авогадров зак. икажује да исте запремине различитих г. на истом притиску и тмпт. садрже исти број молекула. Г. ваздушни, смеша ваздуха и паре лаког бензина, добивена у нарочитом апарату (беноид); употребљава се као лабораториски г. (генератор гас). Г. водени, врста гасовитог горива, добива се тхн. у вел. генераторима дејством водене паре на ужарени коке или антрацит, без присуства ваздуха; састоји се углавном из водоника и угљен-моноксида; хем. чист в. г., који би се састојао из 50% водоника и 50% угљен-моноксида, има теориски топлотну моћ од 2810 кал. по 1 м³ г.; топлотна моћ тхн. г. је мања; одликује се високом тмпт. свога пламена, због чега се употребљава у тхн. заваривања; служи и за произвођење топлоте; употребљава се и у смеси са генераторским гасом; → гориво. Г. за осветљење, углавном смеша водоника, метана, угљен-моноксида, угљеводоника и азота; има топлотну моћ око 5000 кал. по 1 м³; данас се обично разблажује ваздухом да се добије г. са око 4000 кал. по 1 м³; добива се у пелима са ретортама или коморама сухом дестилацијом каменог угља са доста испарљивих састојака («гасни угаљ») који се загрева 6-12 сати на преко 1000°, затим се чисти од шкљодљивих са-

стојака (катрана, амонијака и гасовитих примесака) хлађењем, прађењем и апсорпцијом, и одводи у вел. гасне резервоаре, из којих се под притиском шаље подземним цевима потрошачу; употребљава се за осветљење (→ гасно осветљење) и као домаће и инд. гориво. Г. отрован → бојни отрови. Г. из ваздуха, генераторски г., постаје кад се кроз слој усхињеног лигнита, угља, ређе кокса, дува ваздух, тако да угљеник сагори до угљен-моноксида, који после на месту где треба произвести топлоту сагорева са ваздухом у угљен-диоксид и даје 850 кал. Гасна анализа → анализа. Г. бомба, аеропланска б. која уместо експлозива садржи отровне (загушљиве) г. у течном или компримованом стању. Г. вода, добива се у фабрикама г. за осветљење и фабр. кокса као споредан производ; садржи слободан амонијак и амонијачне соли; употребљава се као сировина за добивање амонијака и амонијум-сулфата. Г. извор, место на којем из земље избија какав гас, обично: метан (CH₄), угљендиоксид (CO₂), сумпор-водоник (H₂S), сумпор-диоксид (SO₂), азот (N) и др.; јављају се најчешће у обл. живих или скоро угашених вулкана (H₂S, SO₂, CO₂, N) и у нафтоносним теренима (CH₄), → мофете, солфатаре. Г. маска, направа за заштиту органа за дисање од отровних г. (пара), течних и чврстих честица; углавном у 2 дела: образине и цедиљке; образина је од гумирана платна или ливене гуме, с отворима за очи затвореним прозирним плочицама, с вентилом за издисање и завртњем за причвршћивање цедиљке (филтра) за удисање; може бити израђена и цела од прозирне, постојане материје; гл. услов да буде непропустљива и да добро и потпуно належе на лице (главу); цедиљка служи за цеђење ваздуха који се удише; у њеној унутрашњости се налазе углавном 2 активна слоја: 1, тањи, састоји се од памука, памучне тканине, порозне хартије и сл. и служи за задржавање димова при удисању; 2, дебели, од активног угља, који потпуно задржава отровне и остале г. при удисању, изузимајући угљен-моноксид и угљен-диоксид; активност филтра је ограничена, па га стога треба мењати. Г. мотори → мотори с унутрашњим сагоревањем. Г. осветљење, осветљење помоћу г.; највише се употребљава г. добивен сухом дестилацијом каменог угља; из фабрике (гасаре) г. се под притиском шаље, кроз подземне цеви, потрошачу или до уличне светиљке, где сагорева у присуству Ауерове чарапице (→ Ауерова светлост); за осветљавање у мањем обиму употребљава се ацетилен, који се добива из калцијум-карбида са водом и даје јаку светлост, сагоревајући без чарапице у лампи, а у присуству чарапице у вел. светиљкама; за осветљавање жел. вагона употребљава се смеша ацетилена и уљаног г., која се добива из гасног уља. Г. реторте, вел. реторте од гвозденог лима обложене с унутарње стране шамотом; употребљавају се за суху дестилацију каменог угља и добијање гаса за осветљење и кокса. Г. турбине → турбине. Г. уље, течно гориво добијено фракционом дестилацијом нафте као фракција од 230°-350°; употребљава се као гориво за дизел моторе и као сировина за израду уљаног г. за осветљавање жел. вагона. Г. флегмона, опасно обољење, изазвано анаеробним клицама; ако се не време не лечи, брзо смртно; настаје после повреда, нарочито за време рата, после пушчаних и експлозивних рана; знаци: јак оток окобно без пренила, на додир се чују поткожне крепације; лечење хируршко. Г. икриљан, при сухој дестилацији одаје гасне и течне угљеводонике (→ икриљан уљани парафински битумен). Гасовито гориво → гориво.



ГАСКОНДИ Џер (Gassendi, 1592.-1655.), фрц. физичар, математичар и филозоф; чувен са свог атомистичког материјализма и еудемонистичке етике; противник Декарта.

ГАСКОЊА, предео у јз. Фрц., између Пиренеја и Гароје; стан. Гаскоњци. Гаскоњски Залив → Бискајски Зал. Г. пас, раса вел. хајкаша, кратке длаке; највиши од паса ове врсте; плавосив, с црним тачкама и црним широким појима. Г. раса говеда, раса издржљива за рад; сиве боје (длаке у корену црне, а на врху беле); црне сузкокоже.

ГАСПАРИ 1) Макс (* 1883.), јсл. карикатурист и сликар етногр. мотива. 2) Пьетро (1852.-1934.), ит. црк.

правник, кардинал, папин држ. секретар; један од твораца → латеранског уговора и самосталне папске државе; дела: **О женидби**, **О св. рођењу**, **О сукрастији** и др.

ГАСТАЈН, долина у В. Тауерну (И. Алпи, Аустр.) и у њој Г., позната бања (јако радиоактивна терма).

ГАСТЕР (грч.) → желудац.

ГАСТЕРОМИЦЕТЕ (Gasteromycetes), ред гљива, подземног или надземног, лоптастог (или бар упочетку лоптастог) плодносног тела; спољашњи омотач (peridium) опкољава унутарњу масу (gleba) у којој се образују безбројне споре. Позната је *Lycoperdon bovista* (пухара); затим *Geater*, код које се спољашњи слојеви перидије распрекавају зрачно у режњеве и отварају се у виду звезде; унутрашњи слојеви перидије опкољавају глебу и имају 1 или више отвора кроз који испаравају споре.

ГАСТОН ДЕ ФОА (1489.-1512.), млади фрц. војсковођа за владе Франсоа I; потукао Шпанаљоле код Равене; погнуто за време гоњења непријатеља.

ГАСТРЕА (грч.), замишљени праоблик из којег су постале вишечеличне животиње; морао је имати просту грађу ембрионалног ступња → гастрале, на коју се, у суштини, може свести основни организациони облик вишећел. животиња.

ГАСТРИТИС (грч.), акутно или хронично обољење слузокоже желуца (→ пролив, повраћање); у неким случајевима стомачна киселина повећана, у другим смањена; узроци: нехиг. начин исхране, недовољно сажвакана храна, разна тровања, претерана употреба алкохола итд.; болесник осећа муку, нема апетита, којипут повраћа; језик обложен, стомак осетљив; у акутном г. тмпт. којипут повећана.

Гастричне кризе, желудачни напади у току болести → табес дорзалис; узрок: повремени надражај живаца у обл. желуца; знаци: нагла појава жестоких болова у обл. желуца са повраћањем краћег или дужег трајања; често рецидивирају. **Гастроентеритис** → пролив.

ГАСТРОНОМ, вештак у спремању финих јела; познавалац и љубитељ финих јела. **Гастрономија**, вештина спремања финих јела.

ГАСТРОПОДА → пужеви.

ГАСТРОСКОП, **гастроскопија** → ендоскоп.

ГАСТРУЛА, важан ступањ у развићу животињских организама, проистиче из ступња бластуле; у најпросторијем случају, ембрион пехарастог облика с телесним зидом састављеним од 1 унутарњег (ендодерма) и 1 спољашњег слоја (ектодерма) ембрионалних ћелија, и 1 дупљом која општи са спољном средином преко већег или мањег отвора (бластопора); на сл.: Е, споља, а F, у пресеку); с., d, у стварању, ес, ектодерм, еп, ендодерм, вl, бластулина дупља, ud, дупља гастрале, ц, гаструлин отвор (бластопор); на томе ступњу ембрион може често довести и самосталан живот; облик различит код појединих врста; код птичјих јаја г. пљосната и налаже на неподелењу масу јајета са жуманцем.

ГАТ дрвени мост или видани насип управан на обалу, удешен за пристајање бродова с обе стране; ако је са спољ. стране начињен од набацаног камења и подешен да заклања луку од валова а с унутарње за пристајање зове се лукобран.

ГАТА, бања 17 км ок Бихаћа (Врбаска Бан.); земно-алкално сулфатна хомеотерма (38,8°), хладни извори и лековито блато; лечи: реуматична, неуралгична обољења и женске болести.

ГАТАЛИНКА (*Nyct arborea*), крекетупа, мала зелена жаба са пивјавкама на врховима прстију којима припања за глатку подлогу; борави по лиснатом дрвећу где лови инсекте; постоји веровање да г. крекетањем прориче време.

ГАТАЊЕ, вештина да се унапред предвиде догађаји; има га код примит. али и код полуобразованих и образованих народа; врши се на првом месту на основи снова; у ст. Вавилону и Ег. тумачење снова била развијена вештина; много чешће уз помоћ разних средстава: по распореду одређеног броја зрна (граха, каменчића и др.), по помрачењима Сунца и Месеца, појавама комета и метеора (астрологија), лету и гласу птица и др. животиња, утроби закљаних животиња, наро-

чито по слезини и плёкки итд.; за то је најподеснија ноћ и неки дани (Бадњи-дан, Божић, Ђурђевдан и др.), а у човекову животу 1. дан по рођењу и ступању у брак.

ГАТАЧКО ПОЉЕ, карсно поље између пл. Бјелашнице, Троглава и Леоршника (Зетска Бан.); дуго 24, широко 3,5 км; надм. в. 930-1000 м; по њему тече неколико малих понорница; гл. место Гацко.

ГАТЕР (нем.) јарам, машина за резање балвана; састоји се од дрвеног или железног оквира (јарма, рама) у којем су затегнуте тестере; оквир се креће вертикално или хоризонтално или вертикално и хоризонтално Г.; прве стругаре (у 14. в.), зване **венецијанке**, имале дрвене оквире и по 1 тестеру у средишту; многобројне «поточаре» још и данас имају већим делом ове примит. уређаје; доцније стављање по 2-4 тестере, али конструкција остала дрвена све до средине 19. в. кад је отпочело грађење гвоздених, код којих је уметано све више тестера (преко 4 т. зоне се пуни г.) и полагана пажња на брзину окретања и помицање група, чиме је постигнут већи ефекат у резању полуфабриката; највећи ефекат имају амер. и швед. г.; вен. јарам реже дневно око 2 м³ обловине, нормални г. око 20 м³, а брзи швед. преко 80 м³.



ГАТИ, **Источни** и **Западни**, план. венац дуж обале пол. Индије; терасасто падају према Арабском и Бенгалском Зал.; Западни почињу од л. обале р. Нарбаде; ср. висина преко 1000 м, највиши врх 2670; Источни на Ј везани за Зап. Нилгири; нижи од Зап.; највиши врх 1650 м.

ГАЊЕ, део доњег одела од платна; у сев. јсл. крајевима (сев. Босна, Хрв. са Слав., Војводина) имају широке ногавице, по вивцама украшене чипкама и везом; носе се као горњи део одеће, али се преко њих спушта кошуља ниже појаса.

ГАВИНОВИЋ Владимир (1890.-1917.), духовни вођ бос. предратне омладине; као борбен националист оставио Мостар за време анексионе кризе и отишао најпре у Црну Гору, потом у Србију; у Београду ступио у Нар. одбрану и у организацију Уједињење или смрт; год. 1912. добровољац у црног. вој., а 1914. у фрц. морнарици, одређеној за Јадр. М.; касније отишао у Амер. да прикупља добровољце и прилоге за породице велеиздајника; 1934. претресене му кости из Швајц. у Сарајеву.

ГАУГАМЕЛА, место у Месопотамији близу Арбеле, код којег је Александар Бел. потукао перс. краља Дарија III (331. пре Хр.).

GAUDEAMUS IGITUR... (лат.: Да се веселимо, дакле...), почмак познате студентске песме; мелодија узета од 1 лат. прк. песме из 1267., а данашњи јој облик дао нем. књиж. Киндлебен 1781.

ГАУЛ Аугуст (1869.-1921.), нем. вајар, првенствено анималист.

ГАУМАТА, перс. свешт. из 6. в. пре Хр.; издавао се за Камбизова брата Смерда и владао неколико месеци Перс.; убијен кад је превара откривена.

ГАУР (*Bos gaurus*), дивље говече у долинама и дунглама Индије; прносмеђе, по трбуху жућкасто, а ноге до око колена беле; снажан и крупан, има на грешу груб; плашљив, али напада човека.

ГАУРИСАНКАР, врх на Хималајима (у Непалу), 7143 м; до 1904 сматран највишим врхом света.

ГАУС Карл Фридрих (Gauss, 1777.-1855.), астроном и 1 од највећих нем. математичара, дир. опсерваторије у Гетингену; поставио осн. модерној теорији бројева, вишој алгебри и теорији комплексних бројева; први доказао тзв. Даламберов став (→ алгебра) и коначно решио класични проблем уписивања правилних полигона у круг; одредио путању и пертурбације 1. астероида Цереса; извршио мерења дужице лука меридијана између Гетингена и Алтона, дао

метод за израчунавање секуларних варијација планетских елемената; пронашао магнетоме-



тар и изврши апсолутно мерење хоризонталне компоненте земног магнетног поља; творац апсол. система ел. и магнет. јединица; по њему добила име **гаус**, јединица магнетне индукције у апсолутном електромагнетном систему CGS; једина јединица магнетне индукције која се употребљава.

ГАУТАМА, породица у којој се родио → Буда.

ГАУЧО, пастири у аргентинским пампасима који чувају вел. стада: одлични јакачи.

ГАФ (фрп.) 1) гвоздена мотка с куком којом се чамац привлачи обали. 2) фрп.: неспретност, ружна омашка.

ГАФСА, оаза (10 км²) у ј. делу Туниса (Афр.); 5 000 ст.

ГАЦКА, понорница у Гацком Пољу (Савска Бан.), извире код Оточца, а код Врлога се рачва у 3 крака, који после пониру (1 крак «скаче» у Швичко Ј.).

ГАЦКО, варошица и ереско место (2 000 ст.) на са. ободу Гацког Поља (Зетска Бан.).

ГАЦКО ПОЉЕ, карсно поље (80 км²) јз. од пл. М. Капеле (Савска Бан.), кроз поље протиче понорница Гацка; гл. место Оточац.

ГАЧАНИ, стан. Гатачког Поља у и. Херц.; веома патријархална етничка група; много старинаца (4 родова); међу досељеницима превлађују досељеници из и. Херц. и Црне Горе; гл. занимање сточарство; развијено вилмарство као кућна радност.

ГАШПА, ст. име М. Јерменске.

ГВАИЈАРА, река у Ј. Амер., л. притока Оринока, дуга 1 500 и пловна на дужини од 500 км.

ГВАДАЛАХАРА 1) варош (15 000 ст.) у Шп., на р. Хенаресу, притоци Таха; инд. кожа и памучних тканина. 2) варош (143 000 ст.) у Мексико; инд. стакла, металуршка и ткст.

ГВАДАЉКАНАР, највеће о. (6 500 км²) из групе Саломових О. у Тихом Ок.; припадају Вел. Брит.

ГВАДАЉКВИР, река у ј. Шп., улива се у Атлански Ок.; пловна на вел. дужини.

ГВАДЕЛУП, острво (1510 км²) из групе М. Антила (око 200 000 ст.); у изобиљу шећ. трска и какао; припада Фрп.

ГВАДЕРАМА (Сијера), план. венац у ср. Шп.; највиши врх Тењалара 2 400 м.

ГВАДИЈАНА, р. која извире у Шп., а протиче Шп. и Порт.; дуга 830 км; улива се у Кадиски Зал.; пловна само у доњем току кроз Порт.

ГВАИКУРИ, ј.-амер. језичка породица; гл. племе Г. или Мбаја живело раније у сев. делу висоравни Чака; сада њихов незнатан остатак живи на л. обали Парагваја; ј. група племена Моковн или Абициони.

ГВАЈАКИ, ј.-амер. индиј. племе, у ји. Парагвају, поред р. Паране.

ГВАЈАКИЈ, гл. место (105 000 ст.) и пристаниште ј.-амер. рпб. Еквадора на истоименом зал. Тихог Ок., на ушћу р. Гвајаки; извози какао; унив.

ГВАЈАКОЈ, монометилтар бреникатехнина (о-диоксикензол), HO⁺СН⁺ОСН⁻, састојак креозота; безбојни кристали који слабо миришу на дим; употребљава се као течност или споља као маст код тбк. и запаљена пулуне марамиде; појачава апетит и смањује повишену тмпт.

ГВАЈАРА → Ја Гвајара.

ГВАЈЈОП, вазална држава (68 262 км², 3,2 мил. ст.) и варош (80 400 ст.) на С Индији; производ: житарице, памук, опијум; богата гвожђем доброг квалитета; развијена ткст. инд.

ГВАЈЦ Антон († 1865.), сликар из групе слов. импресиониста; ради највише пределе и мртве природе.

ГВАНТАМО, варош (15 000 ст.) и пристаниште на о. Куби, извози шећер.

ГВАРДИ Франческо (1712.-1793.), ит. сликар, првенствено пејзажист; готово на свим својим платнима сликао Вен. и вен. живот.

ГВАРДИЈАН (ит.), чувар; управни старшина француског и капуциноског ман.

ГВАРИНИ Батиста (1538.-1612.), ит. песник и драмски писац; гл. и најбоље дело **Верни пастир**, пасторала у 5 чинова (→ сл.).

ГВАРНЕРИ(ЈУС), поред → Аматиа и → Страдиварија 3. позната породица градитеља виолина у Кремони у 17. и 18. в.; најчувенији **Вузене Антонио**, назван **дел Везу** (* 1683.).

ГВАТЕМАЛА, ср.-амер. рпб. (109 724 км², 2,4 мил.) на земљишту вулканске прир. и веома плодном; клима тропска; успевају: кава, бабане, кукуруз, пшеница, шећ. трска; стан. се бави и сточарством (говед, коњ, овце, свиње), руд. (злато, со, олово) и инд. (ткст., сланих шешира, кожа); има 1238 км жел. пруге; од 1525. била шп. генералкапетанат; од 1821. део рпб. Ср. Амер.,

а од 1841. самостална; гл. место Сантјаго де Г. (115 938 ст.), живо трг. и инд. место (вуна, памук, дуван, пиво); унав. и више стручних шк.; поручена земљотресом 1918., саграђена понова на истом месту до 1926.

ГВАТИМОЗИН, последњи краљ Ацтека у Мексику; храбро бранио своју државу од Шпљаолада, који га 1522. обесили по Кортезовој наредби.

ГВАШ (фрп.), сликарска тхн., слична акварелу, настала средином 18. в.; данас веома раширена, нарочито у Фрп. и Енгл.; при њеној изради боје се мешају с водом и белом бојом, услед чега колорит добија ванредну лакоћу и нежност.

ГВЕЛФИ → Велфи.

ГВЕРА Хозе Санчес (* 1859.), шп. политичар; покушао да дигне револуцију (1929.), али није успео.

ГВЕРЕРА Виценте (Guerrero, † 1831.), претседник мексиканске рпб.; укинуо ropство (1825.).

ГВЕРЧИНО Ђовани Франческо (1591.-1666.), ит. сликар, чјево право презиме Барбијери; претставник барока болоњске шк., свечан и патетичан.

ГВИДО Д' АРЕЦО → Арцо.

ГВИНЕЈА 1) прим. у зап. Афр. од ушћа Сенегала до ушћа Кунене (232 000 км²); дели се на **Горњу** или **Сев. Г.** и на **Доњу** или **Ј. Г.**; граница између њих ушће р. Рио дел Реј; има бујну вегетацију; у њој су најстарије евр. колоније у Афр.; у С. Г. налази се дрвчак рпб. → Либериа; иначе највећи део С. Г. припада Фрп., а мањи делови В. Брит., Шп. и Порт.; Ј. Г. већином Порт.; стан.: Судански и Вантуски Црнци; извоз: палмино уље, земљани орах, какао, скупцење врсте дрвета, коже и крзна. Г.

Француска, фрп. колонија у зап. Афр., захвата највећи део обале Гвинејског Зал. (231 000 км², 3 мил. ст.); у прим. прашуме, у унутр. саване; улане палме, више врста дрвета које дају каучук и корисно тхн. дрво; од руда: гвожђе, бакар, злато; гл. место **Конакри** (8900 ст.). 2) → гини. **Гвинејска гуска**, раса гусака афр. порекла, укусна меса и лепа изгледа, добра маст; већа од домаће, боје мрке са сивим; има 1 рожаст израштај на глави; гаји се много у Рус. Г. Залив, вел. зал. Атланског Ок. у Афр.; у њему 4 вулканска острва: Фернадо По, Принципе, Св. Тома и Анобон. Г. струја, компензациона, повратна с. између 2 полутарце с. у Атланском Ок.; доприре до Г. Зал. на зап. обали Афр.

ГВИПУЦКОА (Guiruzcoa), пров. на С Шп. (1885 км², 260 000 ст.); гл. место Сан-Себастијан.

ГВИСКАР Роберт (око 1015.-1085.), нормански завојевач, војвода Апулије и Калабрије; заузео Калабрију и Сицилију; помагао папу Гргура VII у рат; с нем. царем Хајнрихом IV.

ГВИЧАРДИНИ Франческо (Guicciardini, 1482.-1540.), фирентински историчар; написао **Ист. Италије**.

ГВОЖЂЕ, железно, хем. елемент (Fe), плавичастосив метал; спец. тежина 7,8, атомска тежина 55,84; топ се на 1 529°; у металном стању веома ретко се налази на Земљи; има га у метеорима; гвоздено рудаче веома распрострањене; има их много врста; најважније: хематит или првена г. рудача (г. оксид Fe₂O₃); лимонит или смеђа г. рудача (базични г. оксид); сидерит или оциљевац (г. карбонат FeCO₃) и магнетит или магнетовац (г. оксид Fe₃O₄); г. рудаче има готово у свакој држави; за свет. производњу најважнија налазишта у САД, затим швед., аустр., шп., рум., па налазишта по разним (нарочито енгл.) колонијама; у Евр. од нарочитог значаја недавно откривена аустр. и јсл. лежишта, јер садрже огромне количине првокласне рудаче; **фабрикација** г. врши се на следећи начин: г. рудаче, очистићене од разних тзв. јаљових састојака, најпре се прже да изгубе СО₂ и свент. влагу; испрженим рудачама додају се одређене топионичке примесе, да би се при топљењу у виду дрозге (згуре, шлаке) извукли непотребни састојци, а додали они који су г. потребни; рудаче се у тзв. високим пећима топе коксом или дрвеним угљеним, а по новијем методу и ел. струјом; сви непотребни састојци купе се на површини (дрозга), а чисто растопљено г. остаје на дну, те се као течна маса пушта у калуле; тако се добива сирово г., које према квалитету и мешавини метала може бити: а) сиво сирово или ливено г., које је крчко, па се не може ковати, али је добро за ливење; б) бело сирово г., које се не лије добро, али се добро кује, јер је веће тврдоће; од њега се праве ковно г. и челик (надо); постоје још неколико врста сирово г.; оне углавном носе називе према додацима које у себи имају (феросилицијум, фероманган, силицијум фероманган итд.); челик се производи углавном на тај начин што се из белог сировог г. излучују разне примесе, а остаје само извесна количина угљеника (0,5-1,8%); одузимање ових примесе врши се на више начина и произведени ч. зове се према тим методама: Бесемеров, Томасов, Мартинов ч. итд.; најбољи је Бесемеров (енгл.); и ч



се могу додавати разне примесе (никлани, хромов ч., волфрам-ч. итд.); свет. производња г. (пре рата 79,3 мил. т) попела се 1928. на 98,6 мил. т, да се у 1932. због кризе спусти на 40 мил. т; 1934. дигла се опет на 62 мил. т; слично је и с производњом ч.: 1913. год. 80,4 мил. т, 1920. год. 121,7 мил. т; 1932. год. 51,2 мил. т, а 1934. год. 81 мил. т; производња најважнијих држава била је 1934. год.:

Земља:	сирово г.	
	у хиљадама т:	челик у хиљадама т:
Нем.	8 720	11 800
Енгл.	6 060	9 250
Рус.	10 400	9 200
Фрц.	6 180	6 170
Белг.	2 920	2 920
Сарско подручје	1 840	1 960
Луксембург	1 950	1 920
Ит.	580	1 790
САД	16 500	3 570
Јап.	2 300	3 570

Југосл. се по богатству рудаче уобраја међу прве земље у Евр.; најбогатија и најбоља г. рудшта у Југосл. у ср. и сз. Босни: Љубија, Стари Мајдан и Крешево-Дежевина; количине рудаче у Љубији цене се на око 250 мил. т; експлоатација у Љубији почела 1916.; капацитет овог рудника 2 000 т дневно; руда одличног квалитета; у Хрв. има г. рудаче на више места: имају значај само лежишта у Петровој и Трговој Гори због одличног квалитета; производња и извоз г. рудаче и производња сировог г. у Југосл. кретала се:

Год.	тона:	производња	
		сировог г.:	извоз рудаче:
1930.	431 118	35 011	355 980
1931.	133 413	37 735	26 905
1932.	26 636	9 972	659
1933.	52 465	30 737	24 284
1934.	178 503	32 761	111 945

Г.-карбид, цементит (Fe₃C), важан састојак тхн. гвожђа (→ перлит, мартензит); кристалише у сјајним тврдим иглицама; ствара се на високој тмт. из гвожђа и угљеника; раствара се у врелој концентрисаној киселини; при лаганом хлађењу, нарочито у присуству силицијума, распада се у гвожђе и графит. **Г.-хлорид** 1) феро-хлорид: а) безводни, беле до зеленкасте љуспиче (FeCl₂); б) из водених раствора кристалише у светлозеленим кристалима хидрата (FeCl₂ · 4H₂O), који се лако растварају у води. 2) **феро-хлорид**: а) безводни (FeCl₃) хексагонални кристали угасите боје, металастог сјаја; б) из киселих водених раствора кристалише хидрат FeCl₃ · 6H₂O у жутих агрегатима кристала; због хидролитичког распадања реагују водени раствори јако кисело и обојени су мркоцрвено од гвожђа хидроксида. **Гвожђевите минералне воде** → вода. **Гвоздено-машинска индустрија**. Мада по богатству г. рудачом Југосл. стоји у Евр. одмах иза Швед., има слабо развијену г. и.; нешто поволније стоји у погледу оне гране г. и. која прерађује сирово г. у челик, ковно и ливено г. или друге г. израђевине; у Југосл. постоје само 2 мале топионице (Вареш и Топуско) с просечном год. производњом од 35 000 т сирово г., чиме покривају тек делимично потребу дом. тешке г. и. и домаћих ливница, које морају год. да увозе још 15 000-20 000 т сировог г.; производња тешке г. и. и ливница не подмирује све потребе Југосл., па се морају увозити и израђевине; 1930. увоз досегао вредност од 1 милијарде, а допније пао на 1/3 ове суме услед привр. кризе; у нашој земљи постоје 4 предузећа тешке г. и.: у Зеници с 3 пећи и год. капацитетом од 50 000 т; у Јесеницама с 5 пећи и год. капацитетом од 72 000 т.; у Шторам с 1 пећи и год. капацитетом од 15 000 т. и у Равном с 2 пећи и год. капацитетом од 15 000 т.; како сва ова предузећа учествују у ср.-евр. картелу гвожђа, њихова производња се креће у оквиру додељене им квоте, тако да је старина производња и у год. најбољег просперитета била 50, а последњих год. 25—30% овог капацитета; железара у Зеници производи ваљано, шпикасто и фасовано г., ваљану жицу и шине уског колосека; у Јесеницама се производи жица, г. у шпикама, оброчно и фасовано г., шине, лим, клинци итд.; у Равном: сиров челик и разни челични материјал, пера (федери) за саобр. средства, осовине за кола и след. челик, који се углавном извози; у Шторам: ваљана роба, претежно шпике и траке. **Г. пешир**, покривач жуте и црвене боје који код многих рудшта на површини образују распадањем хидроксида и оксида гвожђа с осталим производима распадања; у нашим крајевима његова дебелина може достићи и десетак метара; при истраживању руда има вел. значај; понекад садржи и доволно метала за експлоатацију (гвожђа, злата итд.). **ГВОЗД** → Петрова Гора.



ГВОЗДАНСКО, село и развалине ст. града у Хрв. у долини Уне; у ср. в. припадало Зринским, која експлоатисали оближње руднике гвожђа, сребра, олова и бабра, и у њему ковали сребрн новац.

ГВОЗДЕНА ВРАТА, део Бердапске Клисуре у којем има много стена (под водом и над водом) и камени спрудови у дунавском кориту.

ГВОЗДЕНА КРУНА, у ср. в. круна ломбардских краљева; после пропасти ломбардске државе њом се крунисали: Карло Вел., Отон I, Наполеон I и Фердинанд I.

ГВОЗДЕНО ДОБА, пренет. доба, отпочело у Евр. око 1 000. г. пре Хр.; дели се на халштатско и латенско.

ГВОЗДЕНО ДРВО, назив за око 100 тропских врста тврдог дрвета; најважније: казуарина (Casuarina equisetifolia, фам. Casuarinaceae), дугогод. дрво гајено у тропским крајевима, пореклом из Аустрал., љуспаста, приљепаста листа; **метросидерос нап** (Metrosideros vera, фам. Myrtaceae), пореклом с Молучких О.; **сидероксијон** (Sideroxylon triflorum, фам. Sapotaceae) са Мартишња.

Gd, знак за хем. елемент гадолинијум.

ГДАВЉСК, пољ. име за → Данциг.

ГДИЊА, трг. и ратно пристаниште (32 000 ст.), на И Пољ. Коридора, на обали Гдињског Зал., једино веће морско пристаниште Пољ.

Ge, знак за хем. елемент германијум.

GE (фрц. gueux = просјаци, одрпанци), подругљив назив за хол. побуњенике против тираније Филипа II; делили се на нумске и морске гезе.

ГЕ Никол (1831-1895), рус. сликар, реалист, претеца импресионизма; под утицајем Ј. Толстоја обрађивао мотиве из Еванђеља у духу моралних проповеди; гл. дела: Тајна вечера, Христос пред Пилатом, Петар и Александар.

ГЕА, Гаја, грч. богиња Земље, из чијих груди ницао и хранио се сваки живот.

ГЕБАУЕР Јан (1838-1909), чсл. филолог; гл. дела: **Ист. граматика чешког језика**, Ст. чешки речник. **ГЕБЕЛС** Јозеф (Goebbels, * 1897.), нем. политичар; највештији нац.-социјалистички агитатор у Нем.; истакао се 1926., као вођ нац.-социјалиста у Берлину; после Хитлерова преврата (1933.) ушао у владу као мин. за пропаганду.

ГЕБЛЕР Јозеф, аустр. барокни сликар из 2. половине 18. в.; највише радио у Грацу; код нас има његових слика у миторитекој црк. и у дворцу у Марибору.

ГЕБХАРДИ Лудвиг Албрехт (1735-1802.), нем. историк; написао: **Историју Мађ. и савезних држава**, у којој дао и ист. Србије, Рашке, Востне, Раме и Дубровника.

ГЕВАНДХАУС (нем.), концертна дворана у Лајпцигу, у којој се изводе Г.-концерти; основана 1781.

ГЕВЕРТ Франсоа Огист (Gevaert, 1828-1903.), музиколог, историчар, композитор, органист, директор париске Вел. опере, директор Бриселског конзерваторијума; компоновао: опере, кантате, хорове, оркестарска дела; написао: **Ист. старе муз.**, **Муз. проблеми Аристотела**, **Античка мелодија у лат. црк. певању**, **Нови уџбеник за интрументацију**.

ГЕГЕ, Арбањани који живе сев. од р. Шкумбе, у ср. и сев. Арб.; деле се на племена; тим именован их називају суседи, а они га одбацују.

ГЕД Жил (1845-1922.), фрц. социјалист и 1 од првих претставника марксистичке струје у фрц. радничком покрету и творца фрц. социјалистичке странке; за време свет. рата напустио марксизам и у неколико ратних влада био мин.

ГЕДЕКЕ Карл (Goedeke, 1814-1887.), нем. књижев. историчар; гл. дело: **Основи за ист. нем. песништва**.

ГЕДЕЛЕ (Gödölnö), варош (10 000 ст.) у Мађ., сн. од Будимпеште, у виномродном пределу.

ГЕДЕОН, 5. јевр. судија (13. в. пре Хр.); победник Маданита.

ГЕДИМИН, литвалски кнез из 14. в.; уједињив литв. и суседне рус. земље у 1 вел. кнежевину.

ГЕДРОЗИЈА, област ст. Перс.; данас Мекран.

ГЕЕЗ, ст. семитско племе које се из ј. Ар. доселило у сев. етиопску покрајину Тигреју (у околини града Аксума), ту осн. државу, а под утицајем хришћ. развило и књиж.; стога и ст. књиж. језик Етиопије, који је уствари изданац ст. дијалеката ј. Ар. (сабејског, минејског итд.) назван г. (геески); из њега се развио тиграј (тигриња), који се сада говори у покрајини Тигреји и уопште у сев. Етиопији.

ГЕЗА 1) мађ. кнез из 10. в., утицао на Мађаре да се стално настане у Панонској Низизи и почео да их преводи у хришћ. 2) Г. I, мађ. краљ († 1077.), син Беле I. 3) Г. II, мађ. краљ (1141.-1162.), син Беле II узео под своје окриље Трансилванију, у коју се за његове владе доселили Саси.

ГЕЗЕЛ Гвидо (Gezelle, 1830.-1899.), фламански песник; његова лирика израз дубоке религиозности и љубави према завичају и народу; скупаља језички и фолклорни материјал свог племена.

ГЕЗЕМАН Герхард (Gesemann, * 1888.), нем. славист, проф. нем. унив. у Прагу; вел. пријатељ нашег народа; унео методе Јована Цвијинга у проучавања наше књиж.; с много успеха проучава наше нар. песништво; писце који су сами репрезентативни за нашу расу (Марко Миљанов, Ђекош) или су створили карактеристичне типове (Сремац); организује научне експедиције по Балк.; гл. дела: **Ерлангенски рукопис ст. сх. нар. песама**, **Студије о јел. Усноме о повлачењу Срба кроз Арб.**

ГЕЗИ 1) → Ге. 2) Херцеговци, нарочито зидари из Херц. (у Далм. Прим.).

ГЕЈЕРСТАМ Густав (Geijerstam, 1858.-1909.), швед. писац, творац натуралистичког романа; под утицајем Ибзена и савр. соц. идеја расправљао проблеме брака и душе (**Медузина глава**, **Лутање у животу**, **Комедија брака**, **Нилс Туфесон и његова мајка**); имао успеха и у комедијама и бајкама.

ГЕЈЗЕР (исландски), извор топле воде која избија у облику водоскока на махове; има их у вулканским обл. на Исланду, С. Амер. (Јеловстонски парк) и Н. Зеланду. (На сл. највећи г. у Јеловстонском парку: **Стари верни друг.**)



ГЕЈЗОН, гл. део венца грађевине, плоча која јако испада испред зидне равни.

ГЕЈТХЕД (Gateshead), варош (128 000 ст.) у Енгл., ј. од Њукасла, у пределу богатом угљем; инд. стакла и метала.

ГЕЈША, јап. играчица и певачица.

ГЕКО → мадаклина.

ГЕЛА, ант. варош на Сицилији; родска колонија.

ГЕЛАЗИЈЕ 1) Г. I св., папа (492.-496.). 2) Г. II, папа (1118.-1119.).

ГЕЛДРА (Gueldre) 1) област у Холандији; 630 000 ст.; развијена пољопр.; гл. град Арихем.

ГЕЛЕРТ Христијан (1715.-1769.), нем. писац, сарадник књиж. теоретичара Готшеда; као проф. унив. у Лајпцигу утицао на омладину; прославила га **Басне и приче**, блиске свим редовима; комедије од мање вредности, важне као претходнице грађ. драме; у роману **Живот швед. грофице Г.**, и у песмама, развио рационалистичке доктрине; извршио јак морални утицај на савр. друштво.

ГЕЛЕНКИРХЕН, варош (335 000 ст.) у Нем., с. од Есена у Вестфалији; инд. гвозђа, челика, стакла и хем.

ГЕЛИВАРА → Јеливара.

ГЕЛИЈЕ Аул (* око 130.), рим. писац и филолог; у свом делу **Атичке ноћи** (20 књ.) оставио драгоцене податке о грч. и рим. књиж., језику, исст. и старинама; изузев 8. књ., сачувано цело дело.

ГЕЛИМЕР, последњи вандалски краљ у сев. Афр. из 6. в.; потукао га и заробио Јустинијанов војвода Велизар, 534.

ГЕЛИНКС Арнолд (1624.-1669.), хол. филозоф, противник схоластике; гл. дела: **Права метафизика**, **Етика**.

ГЕ-ЛИСАК Жозеф Луј (Gay Lussac, 1778.-1850.), фрц.

физичар и хемичар; проучавао ширење гасова при загревању, једињења сумпора, јода, хлора итд. (→ сл.).

ГЕЛНЕР Франтишек (Gellner, 1881.-1914.), чешки песник; гл. збирке: **После нас потоп**, **Радости живота**.

ГЕЛОН, грч. тиранин у вароши Гелиа на Сицилији (485.-478. пре Хр.); победом код Химере спасао Грч. од Картагињана, а битком код Саламине од Персијанаца.

ГЕЛСКИ ЈЕЗИК → Гаели.

ГЕМ 1) (енгл.: игра, кад тениски играч добије 4 поена, а противник има највише 3. добива г.; ако једновремено постигну по 3 поена. г. добива који први направил 2 поена више. 2) (мађ.) → несит.

ГЕМА (лат.), племенити камен, најчешће кружног или овалног облика, у који урезан неки лик или мала композиција; служила за печење и носила се на прстену; слична јој по облику камења, на којој лик рељефно испупчен и која служила за украс; још стари Вавилонци и Персијанци знали за г. и камење, а неговали их нарочито Грци и Римљани; хришћ. ср. в. није марио за ту врсту примењене ум., која поново оживела с ит. ренесансом и цветала у 18. в.



ГЕМАРА (арамејски), 2. део → Талмуда; мишљења и коментари 1. дела од највећих јевр. рабина.

ГЕМБЕШ Була (Gömbös, 1886.-1936.), мађ. политичар, мин. нар. одбране (1929.), прет. владе (од 1932.).

ГЕМИНИ (лат.) → Близанци. **Геминиде**, метеориски рој с радијантом у сазвежђу Близнаца; појављују се почетком децембра.

ГЕМУЈА (лат.) 1) клица, служи размножавању код слатководних сунђера; састоји се од групе ћелија опколених заједничком опном и 1 слојем скелетних делова. 2) невидљива клица садржана у ћелијама; по Дарвину наследна јединица (→ пангенеза).

ГЕН (грч.), наследни фактор, невидљива матер. јединица садржана у гаметима, условљава појаву особина живог бића; да г. постоје закључује се само по њихову дејству; смештени у хромозомима, преносе се преко гамета са родитеља на потомке; тешко променљиви; њихова права прир. није позната; можда делују слично хормонима и међу собом се разликују не само квалитативно, већ и по квантитету (→ наслеђе).

ГЕНАРГЕНТУ → Венаргенту.

ГЕНЕАЛОГИЈА (грч.), излагање порекла и гранања породица, родословље.

ГЕНЕЗА, **генеzis** (грч.), постајање, постанак, развикак. 1) постепено развијање 1 јединог живог бића које, полазећи од почетног стања, прелази разне ступење док не доспе до завршног стања свога развића (нпр. ембрионални развој јајета од оплођења до рођења живог младунчета). 2) 1. књига Ст. завета; обухвата приче о постању и 1. доба јевр. ист. до Јосифове смрти и Мојсијева рођења.

ГЕНЕЗАРЕТСКО ЈЕЗЕРО, Галилејско или Тиберијадско М., у Палестини, у долини р. Јордана; 208 м испод морског нивоа; површина 170 км², дубина 48 м; богато рибом; Христос често боравио и проповедао у његовој околини; данас се зове Бахр ел Табарје (Табариско Ј.).

ГЕНЕРАЛ (лат.), највиши чин у вој. који се може добити у миру; постоје: бриг., див. и арм.; носе плетенице на раменима, а на рукавима златне звезде (бриг. 1, див. 2, арм. 3). Г. бас, тј. бас испод којег ар. бројевима означен положај акорада и кретање гласова изнад баса. Г. реда, врховни поглавар кат. калуђерских редова. **Генералисим**, **врховни командант**, лице ком суверен повери команду над целокупном вој. силом; по чину војвода, маршал или ген.; в. к. обично Краљ, који за нач. штаба врх. команде узима способног ген. **Генералитет**, образују чиновни у војсци: бриг., див. и арм. ген.; у морнарици му одговара адмиралитет. **Генералсуверингендент** (нлат.), највиши великодостојник еванг. покр. црк. **Генералштаб** (нем.), саставни део штаба здружених јединица; сачињавају га гштб. официри; дели се на: оперативни, обавештајни и топографски

отсек; на челу му начелник, чији чин зависи од јединице, гл. саветодавац командантов, у многим одговоран за успех јединице у рату; командант бира сам начелника, због важности службе и поверења. **Генералштабна струка**, орган Мет. вој. и морн. за спрему земље и нар. вој. силе за одбрау отаџбине; служи у миру и рату као заједнички орган за командовање и вођење вој. и морн.; на челу начелник Гл. штб.; попуњава се официрима са Вишом шк. Вој. акад., на припреми у Гл. штб. оцењеним као способни за вршење штб. послова; носе титулу, чин и род вој. са додатком: за штб. послове.

ГЕНЕРАЛАН (лат.), главни, врховни, општи; супр. индивидуалан, појединачан. **Генерализација**, уопштавање. **Генерална агентура**, гл. заступништво. **Г. апсолуција**, опште опротење грехова које се папином дозволом додељује неком на часу смрти, или члановима неког реда, братовштине и др. у извесне дане преко год. **Г. женевики акт**, Општи арбитражни акт, усвојен 26./9. 1928. од скупштине Друштва народа; у њему су уређене одредбе о мирном ренавању међунар. спорова; предвиђена 3 поступка: измирење (концилијација), арбитражно решење и судско решење спорова пред Сталинским судом међунар. правде; Југосл. још није приступила овом акту. **Г. индекс** → индексни бројеви. **Г. интендант**, пре свет. рата у Нем. дворска титула за врх. управника поз.; после рата највише адм. лице зем., држ. и градских поз. у Рајху. **Г. исповест**, и. грехова целог живота или извесног броја год., нпр. пред улаза у неки ред или пред духовне вежбе (код кат.). **Г. карте**, прегледне топографске к. у размеру 1:200 000 до 1:300 000. **Г. конзул**, лице ком је поверено да у иностранству штити, чува и заступа интерес својих држављана, и чии се делокруг рада простире на читаву обл. или земљу (→ конзул). **Г. наследник**, лице које наслеђује или цело наслеђе или делове који нису изречно дати неком др. наследнику; не мора добити цело наслеђе, већ може бити одређен за наследника на аликвотном делу; насупрот стоји партикуларни п., тестаментом одређен да наследи само неке поименце одређене ствари. **Г. обезбеђење** 1) осигурање свих предмета који се у одређено време налазе нпр. у једном стоваришту. 2) осигурање код којег се не именују и не броје поједини осигурани предмети. **Г. облигација**, обавезнице које издаје држава при остваривању зајма јавним надметањем (субмисијом); она се обраћа појединим банкарским кућама или групама банака или банкара (конзорције) и тражи да поднесу понуде под којима би узели на се да остваре зајам; групи која понуди најповољније услове и пружа довољно јемство, држава ће уступити набавку зајма; та кућа или група има у утврђеним роковима да положи потребне суме и добива за то облигације које даље продаје; или: држава даје једну обавезу, тзв. г. о., и уступа право верификације да је може даље делити на мање облигације (парцијалне о.), да би их лакше уновчио. **Г. ортаклук**, уговор закључен између ортака по којем они уносе у заједницу целокупно своје садање и будуће имање. **Г. пуномоћство**, исправа којом властодавац овлашћује свог пуномоћника да може у његово име закључивати све правне послове за које зак. не тражи изречно или специјално п. **Г. савет**, извршни орган Међунар. радничког удружења (I. Интернационале) створен у Женеви 1866.; руководи свим полит. и организационим пословима I. Интернационале. **Г. сукцесија** → г. наследник. **Г. хипотека**, стављање х. на сва дужникова добра; данас не постоји, пошто се мора изречно навести добро на које се х. ставља; данас су г. само прећутне х. **Г. штитништво**, установа ванпарничног поступка који предвиђа да при сваком средском суду постоји каква личност или установа којој се поверава да врши улогу штитника (тутора) свим оним малолетницима којима није нарочито одређен штитник. **Г. штрајп**, једновремена и општа обустава рада у свим гранама производње, најмоћније и најопасније оружје у рукама организоване радничке класе на пољу њене екон. борбе; примењује се само у изузетним случајевима и само из крајње нужде; поред привр. може имати и полит. карактер; социјалисти револуционарног правца прихватају г. ш., али само у изузетним ист. моментима (револуционарне кризе); социјалисти реформисти и опортунисти уопште та одбацују.

ГЕНЕРАТИВАН (нлат.), који се односи на плођење. **ГЕНЕРАТОР** (лат.) гасни, пећ за тхн. производњу горивог гаса из кокса, каменог и дрвеног угља, дрвета и сл. **Г. једносмислене струје** → динамо машине. **Крајеви г.**, пријемника, ел. апарата итд.: сваки г., пријемник, ел. апарат и др. има споља на I од својих делова завршне за који привезани његови

намотаји; те спољне завршне тачке намотаја преко којих се везују у колу ел. г. и пријемници називају се њихови крајеви. **Г.-гас**, тхн. гас који се добива у нарочитим пећима непотпуним сагоревањем чврстих горива (кокс, угљ, дрво) са ваздухом или са ваздухом и воденом паром (водени гас); служи за сагоревање у моторима и за погон, а донекле и за производњу топлоте; гас из кокса има приближан састав 30% угљен-моноксида, 66% азота, 2% угљен-диоксида и 2% водоника; доња калорична вредност износи око 1000 кал. по 1 м³.

ГЕНЕРАЦИЈА (лат.), покољење, колено, скуп јединки I врсте живог бића, које потичу од истог пара родитеља или од различитих родитељских парова, али припадају истом претходном колону (деда и баба и њихова браћа и сестре; отац и мати са својом браћом и сестрама; деца родитеља заједно са децом њихове браће и сестара; унуци; прауници итд.); у науци се г. означавају редним бројевима. **Generatio aequivoca, g. spontanea** (лат.) → архигонија. **Генерациона смена**, комбинавани вид размножавања, при којем се код I исте биљне или животињске врсте периодично смењују генерације са полним оди. бесполним начином размножавања; спец. случај г. с. смењавање I полне и I партогенетске генерације (→ хетерогонија); у г. с. могу се генерације међу собом разликовати по степену развића, величини, грађи и начину живота; кад се генерације разликују по броју хромозома у својим ћелијама, тада је г. с. означена као антитетична, иначе је хомолога г. с. (→ хомогенеза); сама клитина ћелија не чини генерацију, већ се из ње мора развити ма и I најмањи одвањ вегетативног тела, пре него што наступи стварање нових клинчичних ћелија; код животиња г. с. чест случај (→ метагенеза), нарочито код многих дупљава, планаша, прва и код праживотиња, а постоји код највећег броја биљака. Бесполна генерација произилази из зигота (већном ооспоре), ћелије те генерације имају диплоидан број хромозома, на крају постају (при спорогенези) хаплоидне споре, отуд се бесполна генерација назива и диплоидна или спорофит; полна генерација постаје из спора, а завршава се образовањем полних органа и стварањем гамета, стога се назива још и хаплоидна или гаметофит.

ГЕНЕРИФИКАЦИЈА (нлат.), свођење неког спешјалнијег степена класификације на општији (нпр. врсте на род у зоол.).

ГЕНЕРИЧНА ТРАЖБИНА, где је предмет одређен по реду, броју и мери, а не индивидуално (нпр. 100 кг банатске пшенице); у том случају дужник ће се ослободити ако буде исплатио извршно давањем ма којег предмета тог рода у одређеној количини и не може се позивати на пропаст предмета тога рода који су се код њега налазили и којима је он намеравао измирити тражбину.

ГЕНЕТИКА (грч.), наука о наслеђу, у ширем смислу наука о постанку живих бића; испитује прир. и механизам наследног процеса, а посебни су јој задаци да утврди прир. и положај наследних фактора, њихово распоређивање на потомке, њихов рад у изазивању особина организма, њихов узајамни однос и утицај, њихову променљивост; у анализи наследног процеса г. се највише служи методом укрштања (→ бастардирање), али и др. методама; теоријски значај г. је утврђивање закона наслеђа, а практичан значај: планско гајење култ. биљака и животиња; од вел. значаја и за човека (→ еугеника, наслеђе). **Генетички метод**, начин излагања по пореклу, по постанку. **Г. психологија**, правац у псих. који засновао → Спенсер, а по којем се душевни живот може научно проучити и објаснити само ако се посматра у његовом развитку.

ГЕНЗЕРИК, вандалски краљ (428-477.); заузео с. Афр. и осп. пространу државу (428.); затим напао на Рим и опљачкао га (455.).

ГЕНИЈИ (лат.) 1) у рим. митол. лични заштитни духови, невидљиви саветодавци сваког човека, кога прате од рођења до смрти; приносили им се, нарочито на дан рођења, на жртву колачи. вино, тамјан и венци (→ демони). 2) данас особа која показује изузетну оригиналност духа, стваралачку моћ, конструктивну машту, проналазачки дух; првенствено припада ум. **Генијалан**, нпр. човек који самостално ствара нове култ. вредности у науци, ум., политици, ред., тхн. итд.

ГЕНИТАЛИЈЕ (лат.) → полни органи.

ГЕНИТИВ (лат.), 2. надеж, показује одвајање, припадање, порекло; добива се на питање кога или чега, а стоји без предлога или с предлозима (без, изван, висше, до, за, због, итд.); разликује се: **присвојни**, пописе г., који казује да нешто припада оном што значи именица у 2. п. (нпр. кућа мога

оца); **објективски г.** стоји уз глаголску именицу прелазних глагола, којима је он објекат ако су у личној облику (нпр. васпитавање деце је тежак посао); **партитивни г.** показује део целине или количине која се казује именицом у г.; стоји уз именице за меру и количину, бројеве и неке глаголе, нарочито безличне (литар млека, 10 дана, нема људи). **Г. субјектски**, скраћена споредна реченица чији се подмет ставља у г. као логички, а прирок се исказује глаголском именицом као грам. подмет: лупа кола је непријатна = непријатно је кад кола лупају. **ГЕНОВЕВА** св. → Женевјева.

ГЕНОМ (грч.) скуп → гена локализованих у једру, али и цитоплазма може садржавати гене (плазмон). **Генотип**, скуп свих наследних фактора (гена) садржаних у оплођеној клицы; претставља наследну основу (наследну конституцију) 1 организма.

ГЕНРОКУ, доба владавине јап. цара Пунајоши (1881.-1708.), за ког процвале јап. књиж., наука и у-ж. **ГЕНС** (лат.), род. **Гентилес**, у рим. праву лица која припадају истом генсу.

ГЕНСБОРО Томас (Gainsborough, 1727.-1788.), енгл. сликар, портретист чланова високог друштва и 1 од првих енгл. пејзажиста.

ГЕНТ → Ган.

ГЕНТИЛИ Алберто (1552.-1608.), ит. правник; морао 1579. да напусти Ит. због инквизиције; после кратког бављења у Љубљани и у Нем., отишао 1580. у Енгл., где постао проф. оксфордског унив.; посветио се нарочито међунар. праву; најважнији је претходник Хуга Гроција; његово дело *De iure belli* међу најбољима је у ст. правној књиж.

ГЕНУС (лат.), род. **G. proximum**, најближи виши род; нпр. виши појам који се од њему потчињених појмова разликује само 1 једином ознаком.

ГЕНЦИЈАНА (*Gentiana*, фам. *Gentianaceae*); око 400 биљних врста, претежно у плањ. сев. умерене зоне и Андиана Ј. Амер.; обилно заступљене у Алпима ср. Аз., а мање и на Кавказу; већином плавих, ређе жутих, белих или црвених цветова који се затварају веома брзо на облачном времену (*G. pivalis* затвара се при пролазу сенке облака); веома су осетљиве и према променама типт., а реагују затварањем цветова и на мех. дражи (удар, потрес од кише, ветра, града); због лепог цвета свет их радо бере; стога су зак. заштићене у многим државама; на Монт-Евересту, на висини од 5490 м расте *G. amoena*, с вел. цветом; неке врсте се гаје као украсне. *G. lutea* → линдура.

ГЕНЦИЈЕ, илирски краљ из 2. в. пре Хр., чија држава обухватала цео крај од с. Арб. до Неретве, с престоницом у Скадру; победили га Римљани 168. пре Хр.

ГЕНЦИЈУМ, у рим. праву паралелни систем грађ. права приступачан слободним људима свих народа (*ius gentium*); створили га претори, да би регулисали правни саобраћај између других слободних људи и рим. грађана, јер је грађ. право (*ius civile*) било сакралног карактера и њим се могли служити само прави рим. грађани; у почетку и. века, нарочито у 17. и 18. в., школа прир. права доказивала да се јус г. намеће као право које садржи оне установе на које сваки човек по самом свом рођењу има право независно од државе која је створила правни систем (право слободе, својине, на рад, на брак итд.); списак тих права добио свој израз у декларацији права човека и грађанина; отуда у Фрц. та права уживају сви странци без обзира на постојање дипломатског реципроцитета.

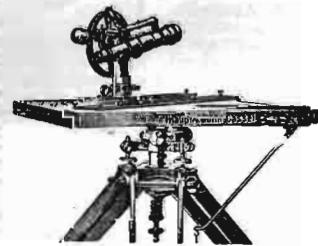
ГЕНЧИЋ Ђорђе (* 1861.), првак либералне странке, нар. посл. и мин. иностр. дела (1889.) у кабинету Владана Ђорђевића; као противник женидбе краља Александра Обреновића с Драгом Машин, поднео оставку; полит. шеф завере противу краља Александра; у Авакумовића влади био мин. привр.; за време балк. ратова учинио вел. услуге држави заступањем срп. права на Македонију у рус. новинама.

ГЕОГНОЗИЈА (грч.), старији назив за геол., нарочито за петрографију.

ГЕОГРАФИЈА (грч.), земљопис; наука која проучава Земљу, нарочито садашње стање земљине површине; дели се на општу и посебну. Општа проучава поједине појаве; при томе математичка посматра Земљу као небеско тело и проучава њен облик, величину и кретање, затим физ. својства Земље (геофизика) и оријентацију на Земљи са претстављањем земљине површине (картографија); физичка утврђује законитост појава у атмосфери (метеорологија, климатологија), хидросфери (хидрографија) и у рељефу копна (геоморфологија), као и однос између прир. геогр. средине и биљног и животињског света (биогеографија) и човека и његових творевина

(антропогеографија); привредна г. је део антропогеогр. који проучава производњу, промет и потрошњу робе на земљиној површини. **Посебна** посматра све геогр. појаве на неком делу земљине површине и утврђује уколико оне одређују одлике тог дела; при томе веће прир. обл. проучава регионална, мање пределе хорологија, државе политичка или геополитичка, а ранија полит. стања историјска. **Г. војна**, слеп. грана опште г.; проучава геогр. елементе и њихов утицај на вођење рата, на основу чега стратегија израђује ратне планове; назива се и **стратигиска**. **Географска дужина** неког места на Земљи, углавно или лучно отстојање подневка (меридијана) тог места од увојеног почетног подневка; простире се 180° на З и И од почетног подневка; према томе да ли је место на З и И од почетног подневка, каже се да оно има зап. или и. г. д. За почетни подневак (нулти меридијан) увојен је гринички (подневак гриничке опсерваторије крај Лондона), али се употребљава и париски (20°14" и. од Грин.) и Ферски (по Феру на Канарским О., 17°39'46" з. од Грин.). **Г. ширина**, углавно или лучно отстојање упоредника неког места од Земљиног полутара; према томе да ли је место на С или Ј од полутара, каже се да има с. или ј. г. ш. **Г. координатни систем**, мрежа замишљених линија, подневка и упоредника; служи за одређивање положаја појединих места на земљиној површини. **Г. циклус**, по теорији амер. геоморфолога В. М. Девиса, рељеф земљине површине израђује се под дејством ерозивних сила по циклусима, ако ништа не омета развитак, ц. мора да има ове стадијуме: иза почетног рељефа настаје прво с. младости (све ерозивне силе најјаче делују, облици рељефа јако истакнути), затим с. зрелости (силе уравниожене, облици рељефа ублажени), па с. старости (силе ослабиле, облици снижени), и на крају, кад силе сасвим замру, рељеф добија облик готово сасвим уравниожене површине (нишенлен); ако се, међутим, јаве тектонски поремсаји, настаје нов ц. **Г. друштво**, осн. 1910. на Унив. у Београду; од 1912. издаје своју год. ревију *Гласник г. др.*, а од 1927. и разна посебна издања; осн. и 1. претседник Ј. Цвијић. **Г. завод**, институт (семинар) при г. отсеку на свим флз. фак. у Југосл.

ГЕОДЕЗИЈА (грч.), наука о премењавању и претстављању на хартији већих или мањих делова земљине површине; учи како се стварају карте и планови земљишта, а бави се и одређивањем облика Земље; по правилима више г. раде се тригонометриске и нивелманске мреже виших редова и премењавају веће површине (држава, бан.), при чему се води рачуна о Земљиној кривини, по правилима ниже г. или топографије раде се мреже нижих и везују за мреже виших редова, премењавају се мање површине (срез, оп.), при чему се сматра да су, у тим границама, све вертикале међусобно паралелне, а површина управна на њих сматра се да је хоризонтална, равна и тангентна на криву површину морског огледала. **Геодет**, научник који се бави геодезијом. **Инжењер-г.**, сваки инжењер који се бави геодезијом као практичар, било да је: 1) дипломирао на геод. отсеку тхи. фак. или 2) на грађевном отсеку специјализирао геодезију и дипломирао са проширеним програмом, тј. да је изradio дипломски рад и да је положио испит из више геодезије, или 3) дипломирао на грађев. отсеку по редовном програму из др. које струке, па се геод. пракси одао после дипломирања. **Геодетска линија површине**, најкраћа линија између 2 тачке те површине; г. л. лопте су њени вел. кругови. **Г. сто**, инструмент за брзо графичко снимање терена и цртање карата на самом терену; има углавном: 1) дрвену таблу која је помоћу зглоба везана за статив и 2) метални лењир на којем је причвршћен дурбин са верт. лимбусом за мерење верт. углава; дурбин има кончаницу са константом 1:100 за одређивање отстојања; употребљава се само за снимања на основи којих се раде гштб. карте у размери 1:200 000, 1:100 000, 1:50 000, или најкрупније 1:25 000; за израду ситуационих планова његова употреба забрањена због нетачности (→ тахиметар). **Г. струка** у вој. врши све послове око премењавања и снимања земљишта; израђује карте наше и осталих држ. за вој. потребе.



ГЕОИД, zamiшљени облик који би наша Земља имала када би на њеној површини била само мирна вода; његов идеалан облик обртни елипсоид. Одредује се хоризонталним површинама, које стоје управно на прапци земљине теже (виска); мало отступа од ротационог сфероида (највише 100 м); показује увек конвексну површину.

ГЕОИЗОТЕРМЕ (грч.), површине унутрашњости Земље на којима је једнака унутрашња земљина топлота.

ГЕОЛОГИЈА (грч.), наука која проучава постанак, састав, структуру и ист. развоја земљине коре; дели се на општу и историску; 1. проучава деловање (стваралачки и разорачки рад) геол. сила, а 2. ист. развића земљине коре. Геолошке оргуље, удубљења у кречњачким стенама испуњена нерастворљивим материјалом; јављају се у нечистим и покривеним кречњачким стенама (поглавито креди), а постају растварањем кречњачких материја у стени. Геолошке формације, фазе у развоју земљине коре; одликују се знатним и важним променама у орг. свету (фауне и флоре), које су констатоване према фосилима, нађеним у седиментним стенама наталоженим у току њихова трајања; њихов временски назив је **периода**; поједине ф. рашчлањене су на мање одељке: потформације (катове, поткатове итд.) према мање важним фаунистичким разликама; еродне ф. су груписане у групе ф., које носе временски назив доба или ера; хронолошки ред (почев одоздо навише) је овакав:

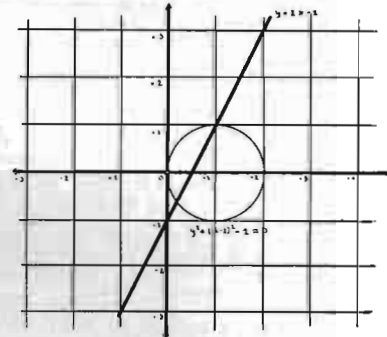
Група формација (доба, ера)	Формација (периода)	Одељци ф. (сваки с већим или мањим бројем катова)
1. Кенозоик	Квартар	Кенозоик Дилuviјум
	Терциар	Неоген Палеоген
	Креда	Горња креда Доња креда
2. Мезозоик	Јура	Г. Јура (малм) Ср. Јура (догер) Д. Јура (лијас)
	Тријас	Г. тријас Ср. тријас Д. тријас
	Перм	Г. перм Д. перм
		Карбон
	3. Палеозоик	Девон
Силур		Г. силур Д. силур
Камбијум		Г. камбријум Ср. камбријум
		Д. камбријум
4. Еозоик (Алгонкијум)		
5. Архаик (Азоик)		

ГЕОМЕТАР (грч.), звање које стиче, кад дипломира, ученик геометарског отсека држ. тхв. ср. школе или њој одговарајуће установе у земљи или на страни; код многих тхв. радова квалификовани г. могу бити инжењеру одлични сарадници, а катстарске радове они изводе и самостално.

ГЕОМЕТРИЈЕ (грч.-лат.) → грбице, мразовац.

ГЕОМЕТРИЈА (грч.), грана мат. која испитује положај, облик и величину просторних творевина; полазећи од аксиома и дефиниција логичким закључцима, она проучава њихове особине и законитости које доказује у облику ставова. Елементарна г. састоји се од стереометрије (теорије просторних тела) и планиметрије (теорије равних ликова), чије особине испитује било синтетички, сличношћу, симетријом итд., било тригонометријом. Пројективна г. и г. **положаја** испитују особине које зависе само од међусобног положаја тачака прaviх и равни појединих тела и ликова, независно од метрике. **Нацртна** (дескриптивна) г. своди пројектирањем проучавање просторних тела на равна посматрања,

у коју обл. спада и перспектива. Засебан положај заузима аналитична г., која применом координатног система испитује особине геом. творевина рачунским путем (анализом) и обратно, даје геометријску претставу тока и промена функције (нпр. једначина $y=2x-1$ претставља праву, док је круг на слици одређен једначином $y^2+(x-1)^2-1=0$); уопште свака линеарна једначина двеју променљивих претставља праву, свака квадратна коничне пресеке, док свака линеарна једначина са 3 променљиве равна, а квадратна: површине 2. степена (елипсоиде, параболоиде, хиперболоиде); из једначина кривих линија и површина изводе се њихове особине, што је предмет диференцијалне г. **Г. изборна** → изборна г. **Геометријски знаци** → математички знаци. **Г. место**,



скуп тачака криве линије или површине дефинисан 1 својом особinom: круг је г. м. тачака подједнако удаљених од 1 тачке. **Г. прогресија**, низ бројева код којег 3 узастопна члана чине непрекидну г. пропорцију, или код којег је количник 2 узастопна члана стална, нпр.: 2, 4, 8, 16... Сабирањем коначног или бесконачног броја чланова г. п. настаје г. ред, нпр.: $1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \dots$ **Г. пропорција** → пропорција. **Г. средина** → пропорција, средња вредност. **Г. сродност**: 2 скупа тачака налазе се у г. с., ако свакој тачки 1 скупа одговара 1 или више тачака др. скупа или обрнуто; сличност, афинитет, коланеарност су специјалне г. с.

ГЕОМОРФОЛОГИЈА (грч.), наука која утврђује облике у рељефу Земљине површине и начин њиховог постанка.

ГЕОПЛАСТИКА (грч.), рељеф Земљине површине. **ГЕОПОЛИТИКА** (полит. географија), грана геогр., посматра и проучава стање држава у вези са геогр. стањем њихове територије.

ГЕОПСИХОЛОГИЈА (грч.), наука о утицају времена, год. доба, земљишта и климе на душевни живот.

ГЕОРГЕ Стефал (1868.-1933.), нем. лиричар; 1 од оснивача Листова за уметност (1892.-1919.); гл. дела: Звезда савеза, Ново царство и др.

ГЕОРГИ 1) **Г. I Тертер**, буг. цар (1280.-1292.), доша на власт после бекства Ивајла и Асена III; ратовао с Виз. (1284.); био принуђен да призна власт татарску (1285.), што искористио Шишман и отцепио зап. део Буг.; последње год. провео у Виз., куда побегао испред Татара. 2) **Г. II Тертер**, буг. цар (1322.-1323.), последњи владар из династије Тертера, ратовао несрећно са Виз.

ГЕОРГИЈЕВИЋ Бартоломеј → Турђевић В.

ГЕОРГИКА, Вергилијев дидактични спев о земљр. сточарству, пчеларству и др.

ГЕОРГИНА (*Dahlia variabilis*, фам. Compositae), украсна биљка; гаји се због цветова; пореклом из Мексика (→ сл.).

ГЕОРГИОС → Борђе I и II грчки.

ГЕОРГИЦЕО Атанасије (1. половина 17. в.), књиж., Сплинанин; уживао велики углед; био саветник цара Фердинанда II; штампао 1635. Писни с муз. делом, веома важне за нашу муз. нар. культуру; дао још 2 оригиналне мање значајне ствари и прераду Кемписова **Наследиоства Исукрстова**. **ГЕОСТАТИКА** (грч.), наука о отпорности (јачини) тела. **ГЕОТЕРМСКИ СТУПАВ** → Земљина топлота.

ГЕОТРОНИЗАМ (грч.-лат.) → покрети биљака. **ГЕОФАГИЈА** (грч.), једење земље, веома раширен. навика код примит. народа у свим деловима света; једу се глинасте немасне земље, вероватно из потребе за уношењем минер. соли у тело.



Г Л Ъ И В Е



I. ЈЕСТИВЕ: 1. Рујница (*Lactarius deliciosus*). 2. Благва (*Amanita caesarea*). 3. Рудњача (*Agaricus Psalliota campestris*). 4. Лисичица (*Cantharellus cibarius*). 5. Цепача (*Amanita vaginata*). 6. Пуза (*Armillaria mellea*). 7. Цацица (*Clavaria aurea*). 8. Сунчаница (*Lepiota procera*). 9. Срњача (*Hudnum imbricatum*). 10. Вргањ, варгањ (*Boletus edulis*). 11. Рани хрчак (*Gyronitra esculenta*). 12. Сврчак (*Morchella esculenta*).

II. ОТРОВНЕ: 13. Пантеровка (*Amanita pantherina*). 14. Зелена пупавка (*Amanita phalloides*). 15. Мухара (*Amanita muscaria*). 16. Бела пупавка (*Amanita phalloides*, var. *verna*). 17. Блувара (*Russula emetica*). 18. Лудара (*Boletus satanas*). 19. Ковара (*Boletus luridus*). 20. Лажна рујница (*Lactarius torminosus*).

ГЕОФАКТОРИ (грч.-лат.), чиниоци који условљавају геогр. појаве и одређују пределе на Земљиној површини.

ГЕОФИЗИКА (грч.), наука која у ужем смислу проучава физ. својства Земље као тела, а у ширем све физ. појаве на Земљи, тј. обухвата и сву физ. → геогр.

ГЕОЦЕНТРИЧНИ СИСТЕМ, геоцентризам, раније схватање да је Земља средиште целе васионе и да око ње круже сва остала небеска тела.

ГЕПАРД (*Acinonux*), вел. мачка високих ногу, слабо увлачљивих канџи, мале главе и шарене длаке; живи у степским крајевима Аз. и Афр., може се припитомити и обучити лову.

ГЕПИДИ, germ. племе које прво помагало Атилу, а затим се населило у Дакији, где су га, на потстрек Јустинијана, уништили Лангобарди (6. в.).

ГЕРА, менула (*Smaris vulgaris*), морска риба, дуга до 20 см, опружена обла тела, на хрпу оловномеђа, доле бела, на боковима по 1 тамна мрља; живи на дну мора уз наше обале и по дубинама; добра за јело.

ГЕРАНИЈУМ (*Geranium*, фам. *Geraniaceae*), биљни род, богат врстама; радијални цветови са 5 чашчићних и 5 кружнићних листића, 10 прашника и 5 плодних листића; плод чаура; има доста украсних биљака; најчешћи здрачак (*G. macrorrhizum*).

ГЕРАРДОВИЦИ → браћа заједничког живота.

ГЕРАСИМ, пећник патријарх, робак Мехмеда Соколовћа, на управн црк. 1574.-1580. и 1586./7.; оставио траг смешљеног рада у црк.

ГЕРБА Раде (1848.-1918.), аустр. ген. и вој. писац; учествовао у окупацији Б. и Х.; због отворених наклоности према срп. вој. пензионисан (1912.).

ГЕРБИЋ Јован (1736.-1788.), сликар, учио у Рус., радио иконостаје по Лици и Далм.

ГЕРБИЧ Фраи (1840.-1917.), слов. музичар, оперски певач, проф. певања; компоновао оперу *Крес*, црк. и световне песме, хорове и др.

ГЕРВИНУС Георг Готфрид (1805.-1871.), нем. професор, публ., нар. посл., историчар, нарочито књиж.; изразит либерал; гл. дела: *Историја нем. поезије*, *Историја* 19. в.

ГЕРГЕЈ Артур (*Görgey*, 1818.-1916.), мађ. револуционар и војсковођ; узео видног учешћа у мађ. буњи (1848.-1849.); предао се Русима код Вилгоша.

ГЕРГОВИЈА, место у Галији где Цезар претрпео пораз од домородаца, 52. пре Хр.; данас Мон Жергови код Клермон-Ферана.

ГЕРЕН Морис (*Gérin*, 1810.-1839.), фрц. писац романтичне епохе; *Кентуар* (песма у прози).

ГЕРЕС Јозеф (*Görges*, 1776.-1848.), нем. политичар и историк; гл. дело: *Хришћанска мистина*.

ГЕРИЈА (шп.), четничко ратовање на војшту где је могућна само употреба малих делова војске; нар. устанци су обично упочетку герилски.

ГЕРИНГ Херман (*Göring*, * 1893.), нем. политичар; од 1912. нем. официр и авијатичар у свет. рату; као заповедник нац.-социјалистичких јуришних одреда (S. A.) рањен у минхенском пучу (1923.), после чега живео у Ит. и Швед. (1924.-1926.), затим помјолован, вратио се у Нем. и постао прво претседник Рајхстага (1932.), а после Хитлерова преврата и претседник пруске владе и мин. за авијатику.

ГЕРИОН, по грч. митологији: чудовиште с 3 главе, 6 ногу, 6 руку и 6 крила, које у Шп. убио Херакле; тсм приликом Херакле прекинуо везу између Евр. и Афр. и отворио Гибралтар.

ГЕРИП (нем.), линије на картама које везују највише план. врхове, или најниже тачке, те дају само спшти преглед, костур, релефа на картама.

ГЕРИЦИ Антуан, сликар из 2. половине 15. в.; радио декоративне слике у вел. дворани и на фасади ст. градске општине у Љубљани.

ГЕРЛ (енгл. girl: девојка), чланица групе одређеног броја играча, која у модерним мјузиколским ревијама заменила балетни хор; њена игра, уз пратњу синкопиране муз., састављена од пластичне и модерне ум. игре, акробатике, еквилибристике и салонских игара; први је увео енгл. играч Џон Тилер.

ГЕРЛИЦ, варош (86 000 ст.) у Нем., тржиште за житарце, инд. метала и керамике; музеји и џиблт.

ГЕРЛОС, р. у Тиролу (Аустр.), притока Зиле.

ГЕРМАН → Ђерман.

ГЕРМАНИ, нар. породица ариске групе народа, коју чине: Немци, Холанђани, Енглези, Швеђани, Норвежани с Исландцима, Данци, Фламандци и Фризи; од ст. Г. истакли се Лангобарди, Готи, Вандали и Гепиди; порекло њихова имена није објашњено: долази вероватно од основе га-ермана = народ, сународници; ст. постојбина: Скандинавија, Данска, Шлезвиг-Холштајн и сев. Нем., одакле почело ширење у бронзано доба; ширили се на све стране, нарочито на З, Ј и И (на рачун Келта, Илира и Сл.); делили се по жупама без заједничког

имена и свести о заједници; у сваком селу било по 1 или неколико братстава; братство чинило темељ друштв. организације; по више жупа чинило већу обл. државу; имали 3 сталежа; слободне, полуслободне и робове; бавили се земљр. (пшеница, јечам, просо, раж, лан, конопља итд.), али гл. извор хране били сточни производи; м. се бавили око стоке, м. обрађивале поља; кућа била једноодељна, поља једноставна: вунен или крзнен огртач, сукња, доња хаљина, гаће, опанци код м., огртач, појас, марама на глави, доња хаљина и пипеле код ж.; образовање појединих данашњих germ. народа пада у разна времена ист. доба и у вези је са сеобама; у погледу расних особина, превлађивао нордидски тип. **Германски језици**, грана индоевр. ј., спада у групу → кентум јез.; дели се на а) сев.-г.: норвешки, дански, исландски, швед.; б) и.-г.: готски; в) зап.-г.: енгл., фризиски, нем., хол., фламански. Г. религија, развила се под разним утицајима; упочетку вера у више силе и прир. појаве, против злих сила заштитна средства: кукасти крст, чекић (бога Тора); после се раширила вера у демоне, богове, конкретна бића и у будући живот; гл. бог Водан (нордидски Один), бог ветра и мртвих, Донар, бог грмљавине, и Тор; богиње: Фрија, жена Воданова, Нертус, Хела; у то време Г. веровали да је сва Земља насељена духовима, вилама (елфе), вештицама, валкирама, дивовима; обреде обављали у св. гајевима, враќали кроз руну и прорицали по коњском рзању и лету птица. **Германизам**, погрешка против јасности стила: употреба непотребних нем. речи и израза: нпр. грао, снајдер, шнепуе; без да је знао; имали што за јести. **Германизација**, преталање других народа у Германе, Немце; били јој изложени нарочито Зап. и Јж. Сл. **Германист**, научник који се бави germ. филологијом. **Германска филологија**, германистика, наука о germ. језицима и књиж. у ужем смислу, о духовном животу у ширем.

ГЕРМАНИЈА, нем. краљевина, осн. 843., после распада државе Карла Вел.; 1. краљ био Карлов унук Лудвиг Нем., а последњи Отон I Вел. **Германска конфедерација**, образована на бечком конгресу од 36 обновљених нем. државица и 3 слободна града; на челу конфедерације налазио се аустр. цар.

ГЕРМАНИЈУМ, хем. елемент (Ge), метал, атомска тежина 72,5, спец. тежина на 20° 5,47; топи се на 958°; крт, кристалише у регуларном систему; раствара се у парској води; азотна киселина га оксидише до оксида GeO₂.

ГЕРМАНИК, син Тиберијева брата Друза, поснпак Тиберијева, ожењен Агрипином Старшом; био војвода у Герм. где храбро ратовао; сахрањен рим. војнике изгинуле у Теубуршкој Шуми; умро изненада у Антиохији 16. г.; сумња се да је отрован по Тиберијевој налогу.

ГЕРМАНСКО-БАЛТИЧКИ КАНАЛ везује Амстердам (Хол.) са Балтичким М.; дуг 27 км, широк 300 м (код Амстердама), а дубок 10 м.

ГЕРМАНСКО (НЕМАЧКО) МОРЕ → Северно М.

ГЕРМИНАЛ, герминативан (лат.), који се односи на клипу (герму). **Герминалија**, полне жлезде.

ГЕРМИСТН, варош (46 000 ст.) у Трансвалу (Афр.) у обл. богатој златом, недалеко Јоханесбурга, с којим везана и жел.

ГЕРНЗИ, острво (78 км²) у Ламаншу (припада Нормандским О.); стан. (38 000) се баве земљр., воћарством и виноградарством.

ГЕРОВО (900.-965.), нем. маркграф у И. Марки; помиње се у Нибелунзима.

ГЕРОВ Најден (1823.-1900.), буг. књиж., филолог и нац. радник; осн. тав. Пловдивске правописне шк.; гл. дела: *Спев Стојан и Рада* (1. већа поема на буг. нар. јез.) и *Речник буг. јез.*

ГЕРОНТИ, у Спарти старци преко 60 год., бирали на нео живот; састављали краљ. савет (герузију), **ГЕРОНТОФИЛИЈА** (грч.), склоност сексуалном општењу са ст. особама.

ГЕРСТЕКЕР Фридрих (*Gerstäcker*, 1816.-1872.), нем. писац популарних романа о егзотичним путовањима, нарочито по Амер.

ГЕРУЗИЈА, сенат у Спарти којем претседавали краљеви; био састављен од 28 старца (→ геронти).

ГЕРУНДИВУМ (лат.), глг. привде футура пасивног (нпр. *Carthago delenda est* = Картагина има да буде разорена). **Герундијум** (лат.), у лат. јез. глг. именица у разним падежима јединице, осим номинатива, место којег служи инфинитив (нпр. *modus loquendi* = начин говорења).

ГЕРХАРД Вилхелм Кристоф Леонард (1780.-1858.), трговац из Лајпцига, љубитељ књиж. и науке; издао у Лајпцигу на нем.: *Вила*, срп. песме и *Јуначке приче*, превод срп. нар. песама; у раду му помагало Сима Милутиновић, од кога такође превео 1 одломак из Србијанке.

ГЕРШИЋ Глигорије (Гига) (1842.-1918.), истакнут

правни писац, политичар; узео живо учешће у омладинском покрету и стога отпуштен 1867. из службе; поново враћен 1868. за проф. Вел. школе; стручњак за рим., држ. и међунар. право (пored многих расправа, објавио дипломат. право, ратно право, институције итд.); члан Срп. кр. акад. наука (од 1890.); у политици био најпре уз Ј. Ристића; затим се придружио напредњацима око Видела (1880.), па радикалима (1881.), у чијим владама био у 3 маха мин. правде (1887., 1889., 1891.).

ГЕС, група индијанских народа (→ Вотокуда) у и. Браза; нешто даље од обале Атланског Ок. узан појас држе Тупи; код свих гл. занимање лов.

ГЕСЕН, Готен, област у Д. Ег., у којој били настањени Јевреји.

ГЕСЛЕР, намесник аустр. цара у Швајц., који својим злостављањем изазвао побуну и био убијен од Вилхелма Тела.

ГЕСНЕР Саломон (Gessner, 1730.-1788.), нем. сликар и песник идиле, из Цириха; преводен и код нас.

ГЕСТ (лат.), покрет тела, нарочито руку, којим се даје јачи израз говору. **Гестикулација**, употреба гестова у говору; игра покретима и изражајним кретањем; у пантомимама се њом оваллошава ток догађаја, а у глуми се њоме подвлачи, појачава или тумачи ум говор. **Гестикулациони говор**, споразумевање знацима, споразумевање гестовима руку и лица, у вел. употреби код примит. народа; служи споразумевању у лову, а и између племена разних језика; његових остатака има и код образованих народа: гестови којим се попрћа говор, нпр. одмихавање руком, дозивање руком, покрети главом у знак потврде или одрицања и сл.; особиту примену има код споразумевања глувонемих. **Гестикуларити**, употребљавати њом гестове у говору.

GESTA ROMANORUM (лат.: Дела Римљана), наслов збирке легенди и прича с моралном тенденцијом, од непознатог писца; постала око 1300. вероватно у Енгл.; преведена и на наш језик.

ГЕСТРИН Фраи (1865.-1893.), слов. песник; претеча натурализма у слов. књиж.; чувена његова Балада о прелепци.

ГЕТА, рим. цар (211.-212.); делио власт са својим братом Каракалом, који га погубио.

ГЕТА, Геталанд → Јета.

ГЕТАЛДИЋ 1) **Бернард** (Брња), дубровачки биограф 18. в.; доминиканац; његово дело о знаменитим Дубровчанима пропало. 2) **Марин** (1566.-1626.), дубров. математичар; његова експериментална мерења специфичних тежина спадају у 1. радове ове врсте; разradio питања примене алгебре на геом.; тим створио 1 од најозбиљнијих дела за решавање геом. задатака помоћу анализе; у том погледу претходник Декарта, творца аналитичне геом.; бавио се и испитивањем кривих линија 2. реда у духу ст. грч. научника и применом парабола на огледала. Гл. дела: *Promotus Archimedis seu de varilis corporum generibus, gravitate et magnitudine comparatis* (1603.). 3) **Фраио**, песник дубр. 17. в.; био вероватно духовник; спевао Разговор између спаситеља и душе.

ГЕТЕ Јохан Волфганг (Goethe, 1749.-1832.), највећи нем. песник и најкрупнија личност у светској књиж. за последња 2 века; студирао права у Лајпцигу и Страсбургу, провео кратко време у судској пракси, затим прешао у Вајмар као лични пријатељ војводе Карла Августа и заузимао разна звања до мин.; тамо и умро; као универзалан геније и либералан човек широке културе, он је још за живота убрјао у најславније личности у Евр.; методичан у свему, умео је да обузда своју бујну нарав, што му је омогућило да од словитог генија остане мудар и ведар



класичар, под утицајем ант. уметности; бавио се сликарством и науком (метеор., геол., биол., оптиком и остеологијом) и поставио у њој занимљиве хипотезе, али светски глас стекао књиж. творевинама, које се одликују дубином осећања, непосредношћу, бујном маштом и пластичним приказивањем; писао драме, романе, песме, епове и путописе; као песник истакао се као 1 од највећих лиричара свих времена; од драма су му најчувеније: → Фауст, → Гец од Берлихингена, Клавиво, Егмонт, → Ифигенија, Торквато Тасо, од романа: Страдања младог Вертера (најпопуларније од свих дела), Вилхелм Мајстер, Изборне сродности; од епова: Херман

и Доротеја и Лис Рајнеке, а од путописа: Италијанско путовање; значајна му и аутобиографија: Из мог живота, у којој дао културну слику свог доба; нас задужио одличним преводом Хасанагинице и приказивањем њаних нар. песама.

ГЕТЕБОРГ → Јетеборг.

ГЕТИ, вел. трачанско племе око д. Дунава; у доба рим. владавине нестало их сасвим.

ГЕТИНГЕН (Göttingen), варош (42 000 ст.) у Хановеру (Нем.) с лепо развијеном инд. (хир. инструменти, шећер, ткст.); унив., звездара, библиот., музеји.

ГЕТО (ит.), раније у Градовима Ит., Нем. итд. одређени квартал где су Јевреји смели становити.

ГЕТСИМАНИЈА, врт у подножју Маслинове Горе, близу Јерусалима, где Христос радо боравио са ученицима; ту и ухваћен.

ГЕТУЛИ, берберско племе у с. Афр. у ст. в.

ГЕХЕНА (јевр.), пакао.

ГЕЦ 1) **Јован** (1819.-1878.), вој. ветеринар и проф. хипологије у Арт. шк. (ст. Вој. акад.), писац 1. вет. књ. на срп. језику (*Хипологија*, 1862.). 2) **Милутин** (* 1896.), ветеринар; претседник вет. удружења, ур. Јсл. вет. гласника; писац више расправа и популарних чланака из вет. и сточарства; за Свеснање обрадио ветеринарство. 3) од Берлихингена (Götz v. Berlichingen), нем. витез († 1562.), прослављен истоименом драмом.

ГЕЦАН Вилко (* 1893.), сликар; живео више год. у Амер.; слика на платну и стаклу, ради и графику.

ГЕЦА (тур.), простак, сељак; првобитно: мали, незнатан.

ГЕШОВ Иван Е. (1851.-1924.), буг. политичар, претседник владе; радио на остварењу балк. савеза 1912.

ГИБАНИЦА, тесто справљено од дебљих печених листова, полаганих наизменично са сиром и кајмаком; пече се у тенџи.

ГИБЕЛИНИ, полит. странка у средњев. Ит.; настајала уз нем. императоре против папа; сачиња вала је новчана аристократија.

ГИБЕР ДЕ НОЖАН (Guibert de Nogent, 1053.-1124.), фрц. бенедиктинац, историчар; дело: *Историја крст. ратова*.

ГИБЕРТИ Лоренцо (1378.-1455.), ит. вајар; 1 од зачетника ренесансе; значајна и чувена бронзана врата с рељефима које израдио за кретионицу у Фиренци.

ГИБОН (Nylobates), 1 од претставника антропоидних мајмуна у Ј. Аз., веома дугих руку и мале главе; храни се биљном храном.

ГИБОН Едуард (Gibbon, 1737.-1794.), енгл. историчар писац монументалне *Историје опадања и пада римске империје*.

ГИБОНС Орландо д-р (Gibbons, 1583.-1625.), енгл. композитор, органист краљ. капеле; компоновао: службе, химне, мадригале, муз. за виришнал и др.; његова дела представљају врхунац полифоновог стила енгл. прк. муз.

ГИБРАЛТАР, брит. колонија (5 км², 21 000 ст.) на ј.



рту Шп.; поморско утврђење на високој обали; служи као стратешка база за заштиту пролаза кроз Гибралтарски Мореуз, који спаја Сред. М. с Атланским Ок. (13-37 км широк, 300 м дубок).

ГИГ 1) мидески краљ; као млад пастир имао прстен који га чинио невидљивим; дошао на двор мидског краља Кандаула, постао његов доглавник, па га убио и заузео његов престо; осн. династију Меринада. 2) (енгл.), шк. чамац, врста јоле, широк и тежак; служи за учење. 3) чамац лаке конструкције и лепа облика, резервисан за команданта брода.

ГИГАЉЕ, ходаљке, штуде, 2 дуже мотке с кукама или пречкама при крају, на које се стаје ногама; служе за кретање по мочварама, код деце и за

игру; познате код ст. Грка; данас у употреби особито у Хол., у фрц. области Ландима и у неким нашим крајевима.

ГИГАНТИ, у грч. митол. дивови које изродила Гаја, богиња Земље; напали богове, али побеђени; њихова биљка, **гигантомахија**, била претстављена на чувеном пергамском олтару. **Гигантизам** → дивовски раст. **Гигантски**, дивовски, дивовски.

ГИГЕС, један од Уранових потомака, чудовиште са 100 руку.

ГИДРАН, раса коња, полукрвна ар.; води порекло од пастуха Г. увезеног 1816. из Ар. у ергелу Ваболну (Маф.); постала укрштањем с пунокрвним ар., а доцније и с полукрвним енгл. коњима; ср. величине, темељан, беспрекорних копита, око 162 см висок; тип јахаћег и ср. теглећег коња за пољопр.; данас раса распрострањена у Аустр., Маф., Рум. и код нас.

ГИЗ (Guise), млађа грана лоренских војвода, чији се чланови истакли као одлучни браниоци католичанства у доба верских ратова у Фрц.; најчувенији: **Франсоа Лоренски** (1519.-1563.), одличан војсковођ, потукао вој. Карла V код Меца и отео Енглезима Кале; **Апри** (1550.-1588.), син претходног, управљао вартоломејском ноћи у Паризу; убијен по наредби Анрија III; и **Луј Лоренски** (1555.-1588.), брат претходног, кардинал, убијен сутрадан по погибији старијег брата.

ГИЗЕХ, место у Ег., на Нилу, према ст. Каиру; у близини вел. пирамиде и рушевина ст. Мемфиса.

ГИЗО Франсоа (Guizot, 1787.-1874.), фрц. политичар и историчар; као мин. Луја-Филипа изазвао реакционарним мерама револуцију у Паризу 1848.; написао: **Историју енгл. револуције**, **Историју евр. цивилизације** и **Историју Француске**.

ГИЈЕНА, Гујана (Guyenne), у ср. в. предео у Фрц. у долини река Жиронде, Гароне и Дордоне; око ње се, после 2. удаје Елеоноре Акваитанске, дуго отимале Фрц. и Енгл.; спојена с Фрц. за владе Шарла VII, који је отео од Енглеза 1453.

ГИЈО Жан Марија (Guyau, 1854.-1888.), фрц. филозоф; учио да се све што постоји налази у сталном развоју, па да је, према томе, развитак живота циљ природе, а једини и најопштији морални зак.; гл. дела: **Нацрт науке о моралу без обавезе и без санкције**, **Безверство будућности**.

ГИЈОМ Демс (1844.-1916.), швајц. анархист и осн. Јурске Федерације; написао: **Историју I. Интернационале**, у којој приказао развој унутарњих сукоба у 19. в.

ГИЈОМА Мари Луј Адолф (Guillaumat, * 1863.), фрц. ген.; учествовао у колонијалним ратовима; 14./12. 1917. — 14./6. 1918. командовао савезничком вој. на еволуном фронту; за то време донесена одлука, израђен план и извршене припреме за офанзиву на том бојишту, али пре по што је она отпочела, Г. постављен за гувернера Париза.

ГИЈОТИНА, справа за отсецање главе, названа по члану фрц. конвента д-ру Жозефу Гијотену (Guillot, 1733.-1814.), на чији је предлог у Фрц. уведена 1792. (првинут дејствовала 25./4. 1792.); постала гл. оруђе терора у Фрц. револуцији; доцније усвојена, осим у Фрц., још у неким државама као начин извршења смртне казне.

ГИКА (Ghika), рум. породица из које су најчувенији: 1) **Георг III**, господар Влашке (1774.-1777.). 2) **Јов** (1817.-1897.), кнез Самоса (1856.-1857.) и рум. мин. **ГИКИ I** **Аричбалд** (1835.-1924.), енгл. геолог и директор Геол. музеја у Лондону; бавио се изградом геол. карата и написао уџбеник геол. 2) **Демс** (1839.-1915.), енгл. геолог, бавио се нарочито испитивањем леденог доба и о томе написао чувену књ.

ГИЛБЕР Вилијам (Gilbert, 1540.-1603.), енгл. физичар. По њему гилбер, јединица магнетомоторне силе у апсолутном електромагнетном систему CGS; једина јединица магнетомоторне силе која се употребљава.

ГИЛГАМЕШ, нар. еп код Вавилонца о њиховом митском краљу Г.; садржи међу осталим и вавилонску причу о потопу света.

ГИЛДА (нем.), прва средњев. радничка удружења за узajамну помоћ, затим удружења трговаца или ум.; допринела много појави комуналног покрета у Евр.

ГИЛИП, спартачки војвода, у доба пелопонеских ратова потукао Атијане код Сиракузе; после пада Атине ошгуђен да је део плена задржао за себе, због чега драговољно отишао у изгнанство.

ГИЛАНЕ → Гњилане.

ГИЛЈАЦИ, ст. сибирски народ (свега 4 000) око ушћа Амуре и у сев. делу Сахалина; полуномадски рибар, шаманисти; обожавају медведа.

ГИЛЪЕВО, висоравањ, ј. од Сјенице (Зетска Бан.); највиши вис Крстача (1 573 м).

ГИЉОТИНА → гијотина.

ГИЉФЕРДИНГ Александар Ф. (1831.-1872.), рус. сликар и словенофил; почео у младости да се бави прошлошћу балк. Сл.; своје студије проширио у Б. и Х. и Ст. Србији, о којима 1859. објавио веома користан путни извештај; Босна, Херц. и Ст. Србија; био рус. конзул у Сарајеву; његови научни радови имају још увек извесног научног интереса.

ГИМЕРА Ангел (Guimerá, 1849.-1924.), кг талонски песник (са Канарских О.); објавио неколико збирка песама; оживео романти. драму у стиховима (**Гала Плацида**, **Јудита из Велпа**, **Исус из Назарета**); под утицајем Хауптмана и Судермана писао модерне драме (**Марија Роза**); његова драма **У долини**, као либрето истоимене Алберове опере, имала евр. успех.

ГИМИЛ-СИН, владао града Ура (око 2390.-2380. пре Хр.), Дунгијев унућ., подигао дуг зид у Г. Сирији да би одбранио земљу од непр. напада.

ГИМНАЗИЈА, код ст. Грка вежбаљихте; место за гимнастику; тип ср. школе под именом г. постао у доба обнове, као последица хуманизма, али се у току времена стално мењао; код нас постоје 3 типа: реална, класична и реалка; могу бити потпуне са 8 разреда и непотпуне са 4 разреда; обе могу бити м. и ж., а мешовите само по потреби; задатак им да ученицима дају складно развиће њихових способности, више опште образовање, претходну спрему за школовање на унив. и високом шк., навика на рад и ред и да образују карактер; за пријем у г. полага се пријемни испит, за прелаз у вишу г. нижи теचाјни испит, а да би се свршила мора се положити виши теचाјни испит; наставници се деле на проф., супленте и уч. за вештине, са директором на челу завода; ученици могу имати своја друштва ради личног усавршавања, сем таквих која су на племенској или верској основи; свих врста г. било крајем 1934. свега 168 с 89 450 ученика (58 752 м. и 30 627 ж.) и 4 314 лица наставног особља.

ГИМНАСТИКА (грч.: гимназо = вежбањ го), скуп свих телесних вежби за јачање и оствршавање тела, у ужем смислу: вежбање по извесном систему, спојено са справама; позната код свих, па и најстаријих народа; од примит. покрета развила се до савршених вежби; настала из прир. потребе одржавања живота, борбе са зверовима и међусобне борбе људи; код аз. народа већином као припрема за рат у разним облицима, изузев код Кинеза где била здравствена; код Грка била део васпитног система који познавао само 3 предмета: грам., муз. и г. као основ снаге и телесне лепоте омладине, извор вајарске ум.; младеж се у гимназону вежбала у играма, такмичењу (→ пентатлон), а врхунац развика проузроковале → олимпијаде; Грци имали и гимна. друштва; Римљани познавали спортске игре и вежбања, али им нису посвећивали много пажње; уместо њих се развила **професионална г.** (→ атлет., гледијатори), извођена у вел. циркусима; у ср. в. раширило се витештво (→ турнири), али систематско вежбања није било; н. в. донео н. тежње у г.; под утицајем педагога Русоа и Песталоција развили се разни гимна. системи, а г. се поделила у 2 г.: спорт и вежбе на справама; али скоро сви гимна. системи гаје и једно и друго; данас познати швед., нем. и соколски систем заједничког вежбања, а затим и индивидуални: Милеров, Прошеков, Лабанов, ритмичка г., изражајна г., Водеов систем и др.; у неким од њих одвојена женска г., а у многим заједничка са мушком; у најновије време г. постала неопходна потреба градског стан, због лошег утицаја цивилизације на здравље и телесни развој, па и државе преузеле бригу о физ. васпитању; са г. се почиње од 7. год. у циљу да се дете навикне на правилни став и држање тела, кичменог стуба, рамена и плећа, да потпомогне правилан развој и проширење грудног коша и навикне на правилни став при седењу; на г. се треба привићи и радити је с прекидом и одмором; најкориснија јутарња г. Гимнастичко дисање, средство за развој грудног коша код деча која се брзо задувају; састоји се у дубоком и лаганом удисању и издисању ваздуха; изводи се на чистом ваздуху у лежећем или стојећем ставу; при удисању опружене руке привлаче се прсима, при издисању руке се испружују напред. Г. друштва, удружења осн. са сврхом да своје чланове извежбају по одређеном систему; позната код ст. Грка, носе обично назив витешких личности (код нас: Соко, Душан Силић, Обилић, Орлови, Макаби итд.); организована безмало у свим државама. Г. игре, битни део телесног вежбања који допуњује систематску гимнастику; веома омиљен начин да се телесне вежбе споје са занимљивим начином такмичења, играња, витештва итд.; ст. колико и човечанство, данас развијене у безброј врста, особито у Амер.; углавном

се деле на такмичарске и забавне; у нашим нар. песмама опеване као забава Јунака и витезова. **Г. системи**, правац телесног вежбања заснован на флз. проучавању развика тела, у вези с утицајем прир. и околине; има их много, деле се на прир. (тј. без нарочитих средстава) и вештачке, којима се постиже телесно савршенство спајањем прир. вежбања са вежбањем помоћу справа; код ж. система превлађује често и естетика у покретима, а нарочито ритам, па се обично спаја вежба са муз.; познати г. с.: швед., нем., Хебертов, Далкросов, соколски или Тиршов, који заведен код нас. **Г. справе**, вештачке направе за извођење разних вежби, измишљене ради разноликости и усавршавања телесних вежбања; деле се на: 1) с. које дижемо (буџице, палице, буздовани, терети, вијача, заставе, ракет итд.), 2) с. које бацамо (камен, кугла, лопта, дисков, копча, кладиво, граната), 3) с. на којима се вежба (вратило, разбој, коњ, сто, карике, трапез, рибстол, лестве, пенала, скије, клизальке, ходалке итд.); могу бити помичне и непомичне, а према висини: дохватне и доскочне. **Г. школе**, постоје као сталне установе код свих култ. народа; у Фрц. Жоанвилека г. ш., у ЧСР Стална предњачка шк. (Тиршов дом), у Берлину Висока шк. за телесно вежбање, итд.; код нас издана уредба о оосн. Високе шк. за тел. васпитање, али још није отворена.

ГИМНОСПЕРМЕ (Gymnospermae), пододељак цветница (антофита, фанерогама); семе им голо (није укрито у плодицу, јер немају карпела); извесна својства (спороофилне цвасти, редуциране архегоније, сперматоцити код *Sycas* и *Ginkgo*) указују на блиско сродство са вишим папратима; г. су и геол. старија група биљака од ангиосперма, а млађа од папрата; обухватају више класа (*Pteridospermae*, *Bennettitiales*, *Cordaitales*, *Cycadinales*, *Ginkgoales*, *Coniferales*, *Gnetinales*) од којих су прве 3 само фосилне; рецентне г. су дрвенасте биљке; лишће им траје већином више год. и има склерофилну структуру; у дрвеном делу стабла и корена код већине само трахеиди као спроводни елементи за воду и минер. материје; г. се одликују секундарним деблањем; садрже често слези или смоле; цвествови им једнополови, а код *Gnetinales* знаци хермафродитизма; између опрашивања и оплођења протиче много времена; ембриони обично са већим бројем котиледона; плодови у виду шишарица (бор), бобица (клека), арилокарпија (гиса); за наше крајеве важни четинари (*Coniferales*).

ГИНГАН (енгл.), пругасте, кариране и шарене ткањине од памука, израђене делимично од обојених жита.

ГИНГИВА (лат.) → десни. **Гингивитис**, запаљење десни. **Г. атрофичанс**, састоји се у повлачењу и ишчезавању десни са нестајањем алвеоле и огољавањем корена зуба која постају осетљиви на хладно и слатко; лечење: чишћење зуба, отстрањење зубног каменца и туширање са лалисом. **Г. маргиналис**, са гингивом која отечена, црвена и крвари у околини 1 или више зуба; узрок нечистота и зубни камен; лечење: очистићење зубног камена и зуба и испирање са 2% раствором борне киселине. **Секундарни г.**, код тровања оловом, живом, код шеберне болести; престаје отклањањем узрока. **Г. хипертрофика**, с деснима отеченим и тамнопреним око појединих или код свих зуба; хипертрофија често ијтензивна, да гингива прикрива зубе; лечење: чишћење зуба од камена, туширање раствором хлорцинка, термокаутеризација или експизија набујале слузокоже.

ГИНЕЈА → Гвинеја.

ГИНЕКОКРАТИЈА (грч.), владавина жена; ст. писци често говоре о народима код којих владају жене, мешајући са тим → матријархат; г. није нигде позувано утврђена. **Гинеколог**, лекар специјалист за ж. болести. **Гинекологија**, наука која проучава обољења ж. полних органа. **Гинекомастија**, урођена или задобивена аномалија мушкарца са јако развијеним дојкама као у жена; у неким случајевима дојке луче и млеко; у урођеним случајевима м. полни органи закржљали; задобива се после повреда, запаљења или кастрације. **Гинекофобија**, страх од жена. **Гиненеум**, скуп свих тучкова у 1 цвету (→ тучак).

ГИНИ (енгл. guinea, фрц. guinée, гине), првобитно (1662.-1818.) гл. енгл. златан новац, кован од злата из Гвинеје; сада вредност од 21 шилинга. **ГИНИЋ** Димитрије (1873.-1934.), глумац; био члан разних путујућих поз. дружина и поз. у Вараждину, Сарајеву, Цетињу, а од 1915. и Нар. поз. у Београду; одличан карактерни глумац у нар. комадима, од којих многе и режирао. **ГИНКО** (*Ginkgo biloba*, фам. *Ginkgoaceae*), и. аз.

дрво, лезеааста листа, који опада ујесен; код нас се гаји по вртovima.

ГИНМЕР Жорж (Guynemer, 1894.-1917.), фрц. авијатичар, прославио се за време свет. рата; оборно 34 непријатељска авиоплана.

ГИНТЕР (Günter) 1) **Агнес** (1863.-1911.), нем. књижевница; у роману **Светина** и њена будала дала исповест 1 душе. 2) **Јохан Христијан** (1695.-1723.), нем. песник; његова лирика чини прелаз између барокне поезије и модерног песникаштва. 3) **Сигмунд** (1848.-1923.), нем. географ; бавис се поглавио ист., мат. геогр. и геофиз.

ГИНЦКЕЈ Карл (Ginzkey, * 1871.), аустр. писац; песничке збирке: **Завичајни звуци**, **Баладе из ст. Беча**; у романима **Јакоб** и **жене** и **Фогелвајде** претече лирски тон; у допнијим романима и новелама (**Росита**, **Бог и глумица**) има више епског дала. **ГИЊОЛ**, гл. лице фрц. марионета с краја 18. в.; поз. Гран Г. у Паризу је »поз. ужаса«, које изводи, поред гротескних комедија, једночине с драстичним натурализмом у приказивању.

ГИПИЈУС Зинаида (* 1869.), рус. песникиња, публ. и критик (псеудоним А. Крајни); припада старијој генерацији рус. симболиста; песме прожете религиозним расположењем.

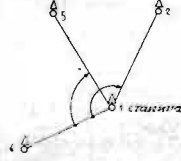
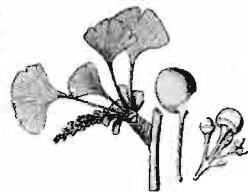
ГИПС (грч.), садра, сулфат калцијума с кристалном водом ($CaSO_4 \cdot 2H_2O$), моноклиничан минерал; безбојан; бео или разно обојен, често у лепим кристалима; јавља се влакнаст, љуспаст итд.; зрнасти млечнобели варијетет зове се → алабастр; на тмшт. од 120° губи 2/3 крист. воде и распада се у прах; помешан са водом, овај прах, лечени г., брзо је упија и затим стврдје; јавља се понекад у дебелим наслагама, често у друштву са каменом сољу; код нас у већим масама: у Косоврасти код Добра, Сабалти код Крагујевца и на више места у Хрв. (око лина Самобора), Босни (околина Благаја), у Далм. у околини Книна, Дрниша и Сивча, и на Вису; експлоатација доста жива и стара у Прим. Ван., где се развијала упоредо са цементном инд.; извоз износио 1934. г. 9 585 т у вредности 586 306 д. **Грађевинарски г.** добива се печењем на преко 1 000°; постојао према атл. утицају, употребљава се за израду спољних арт. украса. **Штуко-г.** добива се печењем на 180-200°; употребљава се за израду модела; чврстива изливених објеката мала, и они нису постојани према атмосферском утицају, због чега се не употребљавају за израду спољних арт. украса. **Гисовање вина**, спроводи се да сачува садржина киселине кљука, одн. вина; употребљава се највише при спрваљању црног вина у ј. земљама, где вино има много алкохола, а мало киселине; додатком гипса ($CaSO_4$) калцијум-тарtrat (стреш) се мења у калцијум-тарtrat и раствориће примарни калцијум-сулфат, и тиме спречава излучивање калцијум-тарtrата, који проузрокује при врењу настали алкохол; врши се код муљања грожда или после њега просејањим гипсом (1-2 кг гипса на 100 кг); повишица киселине, настале гисовањем, сме износити највише 2 г на 1 л; код нас г. в. забрањено Зак. о вину. **Гипсотеза**, збирка вајарских одлива у гипсу. **ГИПСОФИЛА** (*Gypsophila*, фам. *Caryophyllaceae*), једно- или вишегод. биљке, ксерофилног изгледа; преко 50 врста, пореклом из и. медитер. обл.; насељавају пешчаве дуне и степе у Евр., М. Аз.; у најпој флори налазе се: *G. fastigiata* и *G. paniculata*, белих или црвенкастих цвeтова; имају у корену саповина, те се могу употребити за прање.

ГИРАЛДА → Хиралда.

ГИРЛАНДА (фрц.), ум. украс на зиду или намештају у облику венца од цвeта и лишћа.

ГИРЛАНДАЈО Доменико (1449.-1494.), ит. сликар, претставник ране фирентинске ренесансе; најрадије се служио т.л. фреске и највише радно рел. композиције, пуне једноставности и осећања монументалног стила.

ГИРУС, скуп теренских података о опажању и рачунању свих праваца опажаних са 1 станице по г. методу. **Гирусни метод**, служи за опажање праваца на терену; при том се не мере поједини углови, као код простог и репетитивног метода, већ се са 1 станице опажају редом сви правци теодолитом, у оба положаја дурбина, и увек се при том читају оба новјуса, а из та 4 податка образује се средина; 1 правац узима се за нулти; он је почетни и завршни, дакле и контролни.



GIS. 5. ступањ основне муз. лествице испред којег стоји хроматски знак #, који повишава тон за полустепен (ге = г.).

ГИСА, у ст. в. град на о. Пагу; пронао од земљотреса 361.

ГИСЕН (Giessen), варош (37 000 ст.) у Нем., на р. Лану; инд. дувана, цемента, метала; унив.

ГИСИНГОВИЦИ, породица нем. порекла; дошла у Мађ. у 12. в. и стекла у 13. в. поседе у Слав.; из ње најпознатији: Хенрик II, мађ. палатин и слав. бан; учествовао у побуни противу краља Јадислава IV Куманца (1274.), у којој и погинуо; његови синови: Иван, Никола и Хенрик III († око 1310.) такође заузимали важније положаје у Мађ. и Хрв. и сви били слав. банови; истакли се као одлучни противници Карла I Роберта; синови Хенрика III (Иван и Петар) наставили борбу с Карлом, али изгубили своје поседе у Слав. и били потиснути у Мађ.

ГИТАНО → Хитано.

ГИТАРА (шп.), инструмент са жицама (е, а, d¹, g¹, h¹, е²), којим се обично прати певање или мелодија на мандолини (→ сл.).

ГИТАРОВИЏА, индиска песма о жаркој љубави бога Крише (= Говинде) према 1 пастрци, њихову раздвајању и поновном измирењу; свевао је → Чајадева; употребљавана са Саломоновом Песмом над песмама, па и тумачена делимично и мистички.

ГИТРИ 1) Лисјен (Guitry, 1860.-1924.), чувен фрп. глумац, одличан у псих. карактерним улогама реалистичког смера. 2) Сапа (* 1885.), сип претходног, глумац и директор поз., писац многих модерних друштвених комедија у којима игра гл. улоге.

ГИХОН, варош (58 000 ст.), пристаниште и морско купалиште на с. обали Шп.; инд. дувана.

ГИХТ (нем.), подагра (грч.), последица поремећаја промета глуринских материја с таложењем монократне киселине у зглобовима и унутарњим органима; акутни гихтични напад почиње ноћу изненада жестоком боловима у лалцу, колену итд., с црвеним отокотом и лако повећаном тмпт.; напад се често понавља; хронични г. јавља се у виду гихтичних чворова на прстима, лакту, колелу, очним капцима, ушној шкољци итд.; последица: укоченост и деформација зглобова; на унутарњим органима гихтичне појаве: катар душница (бронхија), желуца, црева; на бубрезима, вода, поремећају бубрежног рада; г. често прати артериосклерозу и шећ. болест.

ГИГА → чокот.

ГЈЕЛЕРУП Карл (1857.-1910.), дански књиж.; писао романе и драме; упочетку реалист под утицајем Георга Брандеса; касније заступао идеалистички правац; гл. дела: Ученик Германа (роман) и Брунхилда (трагедија).

ГЛАВА (лат. capitulum) 1) највиши део тела код човека, предњи код животиња; спојен вратом за труп; дели се на: лице и лубању; лице одржава физиономију човека и садржи важне чулне органе и уста; лубања покривена косом, затвара и штити мозак. 2) одељак у књижи. Г. породице, зак. израз за мужа. По главами, израз у праву са значењем да се деоба извесних добара врши на све учеснике тако да сваки од њих добива подједнак део. Главарина, порез на личност, једнак за све; изобичајена као гл. порез; у ст. и ср. в. плаћала је неслободна лица и странци; као допунски порез задржала се дуже (у Србији до последње пореске реформе, у Фрц. до 1916.) због схватања да треба да је дају и они који никада порез не плаћају, пошто је порез општа дужност.

ГЛАВАШ Стапоје, хајдук и јунак 1. устанка, родом из Глибовца код Смедеревске Паланке; устакао се као хајдук по Срему и Србији пре 1804., а од Карађорђевог устанка био му 1 од гл. помагача; Турци га убили 13./2. 1815. као познатог борца за слободу.

ГЛАВАШ ГРАД, у Далм., код извора р. Цетине, сада у рушевинама.

ГЛАВИЊИЋ Фрањо Истранић (1586.-1650.), учен фрањевач књиж.; дуго и с успехом деловао у свом трасетском мањ.; написао више књиж. и учених дела на нар., ит. и

лат. језику; важна: Историја Трсата и Почепи покрајине Босне хрватске; занимљива му Свјатлост душе вјрне.

ГЛАВИНУША → окатац.

ГЛАВИЋ (glans penis), коноидни завршетак → пениса; на његовом врху налази се спољни отвор мокрајног канала.

ГЛАВИЦА 1) заобљен план. врх. 2) (capitulum), врста гроздасте части: осовина веома скраћена и проширена, а цветови седећи (код суппокрета, маљачка). Главичасте биљке → главонике.

ГЛАВНА КЊИГА 1) у књв. књига у којој се сваком саставном делу имовине, као и за чисту имовину, и за сваку врсту њених промена, отвара нарочит рачун и заводе промене саставних делова имовине и све промене чисте имовине (добити и губици: → двојно књиговодство). 2) земљишна књ. на катастарску оп.; води је рески суд.

ГЛАВНА КОНТРОЛА, у Краљ. Југосл., врховни рачунски суд за преглед држ., бан. и оп. рачуна и надзор над извршењем њихова буџета; као особено рачунско надлештво и рачунски суд оклања противзакону употребу или оштећење материјалних држ., бан. и оп. средстава, а прегледом рачуна утврђује њихову исправност, злоупотребе и неисправности, одговорност за њих и накнаду штете; њеном надзору подлежу и рачуни установа и корпорација са држ. помоћи; трајан првенстван преглед рачуна врши Г. к. преко својих месних к., које се образују при мст. и њиховим дирекцијама, надлештвима, установама, предузећима, држ. и бан. заводима и при оп., где Г. к. нађе за потребно.

ГЛАВНА ОБЛИГАЦИЈА, г. тражбина, тражбина уз коју стоји споредна обавеза (нпр. тражбина капитала је г. т. интереса).

ГЛАВНА ЦАРНИЦА, грађ. спор од чијег исхода зависи решење др. спорова; ако је г. п. у току, онда се и споредне имају расправити код истог суда и њихово решење зависи од решења г. п.

ГЛАВНА (ГЕНЕРАЛНА) ПРОБА, последња или 2-3 последње пробе поз. комада с пуном опремом (декора, костима, реkvизита и осветљења) као на претстави.

ГЛАВНА СКУПШТИНА, збор акционара, највиша власт у акц. друштву; држи се у размацама времена, одређеним друштв. статутима, најмање једном год.; прегледа друштв. биланс, одобрава предложено деобу год. добити, даје разрешницу управном и надз. одбору, бира в. управу и надз. одбор, решава о изменама правила итд.; поред редовних могу се сазвати под одређеним условима и ванредне с.

ГЛАВНИ ЗЕМАЉСКИ САВЕЗ ЗАНАТЛИСКИХ УДРУЖЕЊА КРАЉ. ЈУГОСЛ., осн. на зан. конгресу 1922. у Вуптрији; реорганизован 1933.; циљ му да, као слободна организација, штити и брани интересе занатства; има у чланству 218 организација.

ГЛАВНИНА, део вој. јединице која у кретању, становању и одмору иде или стоји позади обезбеђујућих делова; износи 1/3-1/4 целокупне снаге; не трпи узнемиравања од стране непријатеља, јер га штите обезбеђујући делови, који примају борбу и стварају му потребно време да се за њу спреми. ГЛАВНИ ПРЕТРЕС, најглавнији стадиум крив. поступка; на њему се обнавља цела радња истражног судије; почиње читањем оптужнице, после чега добива реч тужилац, затим оптужени и његова одбрана; пошто се заврши доказни поступак суд доноси пресуду; г. п. је јаван, али јавност може бити искључена у изузетним случајевима које зак. изрично навраја.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ, саветодавни орган у Мст. просвете; развио се из раније шк. комисије, осн. 1849.; установљен 1./3. 1880.; у његово надлежност спада: 1) давање мишљења о свим питањима наставног плана и програма и о свим уџбеницима за осн. и ср. шк., 2) питање о тежим кривицама уч. и о њиховом враћању у службу, 3) одређивање еквиваленције страних осн. и ср. шк. и нострификација испита зрелости, 4) давање мишљења о свим књ. и часописима који улазе у шк. или се желе ширити помоћу њих, 5) о свима питањима шк. и нар. просвете која му упути мјн.; Г. п. с. има шири и ужи круг својих чланова; први има 34, а др. 17 чланова; први се састаје ретко, а др. обично сваког месеца на 8-10 седница; у њему заступљени: претставници Унив. и Више гед. шк., ср. и осн. школа, а чланови му и сва 3 начелника Мст. просвете са помоћником мјн.

ГЛАВНИ РАДНИЧКИ САВЕЗ (ГРС), централа пред-ратног синдикалног покрета у Србији, осн. 1903. у Београду; био организован и изграђен потпуно по типу нем. синдиката и стојао у најтежијој полит. и организационој вези са Срп. социјалдемократском странком; постојао до 23./4. 1919., кад је с оснива-



њем Централног радн. синдикалног већа Југосл. (ЦРСВЈ) ликвидирао; после Обанане обновљен; 1926. ушао у састав Уједињеног радн. синд. савеза (УРССЈ).

ГЛАВНИ САВЕЗ СРП. ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА → земљорадничке задруге.

ГЛАВНИ УГОВОР → уговор.

ГЛАВНИЦА 1) главно, главнина, капитал, чиста имовина, разлика између активне и пасиве; у процентном рачуну сума од које се рачуна процентни принос или сума процената; систематско књв. (→ двојно књиговодство) захтева да се у облику рачуна нарочито претстави стање чисте имовине, њен прираштај или њено опадање; обично се тај рачун обележава као рачун г. (рн капитала). Г. ортачка, збир свих ортачких удела. Г. пуцлиног имања, вредност унета у пуцлину масу и предата на рукавање староцу приликом отварања старатељства; њу старатељ не сме трошити; изузетно, ако прихода нема или их има у недовољној мери, старатељски судија може одобрити крпење ове г. само ради издржавања и лечења пуциле. 2) тврда, снет, болест пшенице, при којој унутрашњост зрна бива преобраћена у прашњаву масу неугодног задаха; болест може бити веома опасна и умањити принос и преко половине; проузроковач: гљивица (*Tilletia tritici* и *T. loevis*); зараза настаје у земљи при клијању; заражена млада биљница даје класје са главничавим зрнима; заштита се изводи спољном дезинфекцијом семена помоћу спец. фунгицида у течности (потапање и шкропљење) или праху (запрашњавање), а најбољи су: раствор плавог камена (1%; трајање потапања 1 сат); трг. формол (¼ л на 100 л воде; трајање потапања 30'; по потапању семе остаје на гомили 3-4 сата); карбонат бабра у праху (200 г на 100 кг семена); постоје и разни патентирани специјалјетети.

ГЛАВНО МЕШАЊЕ, у грађ. парничном поступку акт лица изван парнице којим мешач за себе тражи у целини или делимично ствар или право о којем између других лица већ тече парница, па тога ради заједнички тужи обе парничне странке као лица која га узнемирују у вршењу његових права.

ГЛАВОБОЉА, цефалалија (грч.), знак многих и најразноврснијих обољења: општих обољења организма или обољења главе; инфективних болести, тровања алкохолном, никотином, оловом, арсеном, угљен-моноксидом, уремје, гихта, шећ. болести, крвне болести, повећаног или сниженог крвног притиска, обољења крвних судова, хроничног затвора, тревних паразита, менструације, трудноће, климатеријума; обољења спољних меких делова главе, саме лубање, извесних мжданих живаца, мжданих опни и мозга; честа код разних душевних обољења, падавице, неурастеније, хистерје; узрок може лежати и у обољењима ока, носних шупљина, уха; лечи се према узроку.

ГЛАВНОНОШЦИ (Cephalopoda), група мекушаца гола тела, онајчешће без спољне љуштуре, с пространим плаштотом, јасно издвојене главе и крупних очију, снажних меснатих ручица наоружаних пијавкама које уоквирују главу и замењују стопало, са шкргама смештеним у плаштаној дупљи, снажних вилица у облику кљуна, сложена нервна система; искључиво морски становници; помоћу ручица могу се кретати по подлози, а и пливати; кроз воду се крећу брзо; вел. грабљивице, хране се рибама, раковима, шкољкама и др.; плен хватају ручицама; има их у свим морима; извесне врсте могу бити,



заједно са ручицама, неколико м вел.; већина њих су предмет лова (→ сипа, хоботница); у ранијим геол. временима г. били обилно заступљени. (На сл.: горе десно лигна, г. лево музговац, у средини хоботница, доле лево сипа).

ГЛАВОЧ → гломоч.

ГЛАВОЧИКЕ (Compositae), биљна фамилија чији се претставници одликују главчастом цвасти; најбогатија фамилија бројем врста (преко 14 000), распро-

страњених по целој земљи, али највећи број у степским обл. Амер.; једно-, дво- или вишегод. зелјасте биљке, ређе дрвенате (шибље и дрвеће); поједини претставници имају у главницама само језичасте цветове (*Liguliflorae*), др. само цвасте (*Tubuliflorae*), а 3. имају и 1 и 2. врсту цветова (*Diversiflorae*); услед тога што су цветови густо збивени немају развијене чашице; она је редуцирана на венцац длака, и служи неким композитима као апарат за летење плода (перница); целу цваст заштићују споља листићи спољашње чаше; плод ахенија, већином с перником; вел. број композита су корисне, лековите и украсне биљке.

ГЛАВУТАК, прир. стуб од растресита материјала, на чијем се врху налази стена, као нека глава; постаје на тај начин што стена онемогућава спирање растреситих честица испод ње.

ГЛАГОЛ (лат.: *verbum*), врста променљиве речи која означава радњу, бивање или стање (писати, расти, боловати), а помоћни (јесам, бити и хтети) служе и за образовање слож. глаг. облика (дошао сам, поћи ћу); поред правилних има их неправилних и дефективних; по трајању радње деле се на: трајне (певати, плакати), тренутне (сегнути, скочити), учестале (дупкати, зивкати), свршене или перфективне (поћи, полетети), несвршене или имперфективне (добивати, примати); по предмету радње на: прелазне или транзитивне: читати (књигу), копати (земљу); непрелазне или интранзитивне: стојати, седети, нестати, умрети; г. може бити: повратан или рефлексиван, кад је радник радње у исто време њен предмет и означава се повр. зам. себе, се (умивати се, порезати се); узајамно-повратан или реципрочан, кад 2 или више субјеката врше узајамно радњу један на другом: тући се, свађати се, љубити се; сваки г. има: неодређени начин или инфинитив, безличан облик код којег није одређено лице које врши радњу: носити, продавати, учити; основу а) инфинитивну, која се добија одбијањем инф. наст. -ти (виде-ти, страда-ти, жури-ти); б) презентску, добијену одбијањем лична наст. 2. л. ј. презента (моли-ш, тресе-ш); придев прошли или радни (активни) са наст. -о, -ла, -ло, који служи за прављење сложених глаг. облика (владао, читала, постао); придев трини (пасивни) са наст. -(е)н, -(е)на, -(е)но или -т, -та, -то, за прављење облика трпног стања прелазних г. (трес-ен, кресну-т, забив-ен, лева-н, вош-ен); прилог прошли (непроменљив), који показује радњу која се десила пре радње личног глаг. облика уз који стоји (дошавши до реке, скочи у воду); прилог садашњи (непроменљив), који показује радњу која се дешава у исто време кад и радња личног глаг. облика уз који стоји (идући кући, сретнем пријатеља), → партицип; сложене облике, који се праве од радног (активног) глаг. прид. или инфинитива и помоћног г. јесам, бити и хтети: давно прошло (бејах нашао), прошло (нашао сам), будуће (наћи ћу); предбудуће или футур егзактни (будем хтео) и погодбени начин (учинио бих).

ГЛАГОЉИЦА, најстарија сл. азбука; саставио св. Ђирило према грч. бразописним словима, попуњивши је можда словима из др. источњачких азбука и комбинацијама; има 40 слова, из Моравске и Паноније донели је на Б. П. ученици Ђирила и Методија; допирала и до Рус.; од 10. в. потисла је ћирилица; код Хрвата се дуго борила с латиницом и сачувала у далм. и хрв. Прим. све до половине 19. в.; јавља се у 2 облика: обла, старија, папоскомакедонска, и угласта, млађа, хрв.; 1. глагољска књ.: Мисал, штамп. у Вен. 1483. Глагољаша, нар. свешт. у Хрв., сачували ст.-сл. богослужење још од Ђирила и Методија, писано глагољницом.

ГЛАД, потреба за јелом, настају кад почну да се тропе хранљиве резерве у ткивима (превентивна г.) или кад се те хранљиве резерве исцрпу и сама ткива почну да се једу (права г.). Превентивна г. локализована је у желуцу и засићује се обедом. Права г., општа сензација везана за изгладнелост ткива и потребом за њиховом репарацијом. Гладовиње, делимично или потпуно лишћење хране, повлачи за собом потрошњу хранљивих резерви у организму, прво угљених хидрата (гликогена), затим масти и белачевина; опадање телесне тежине (мршављење); човек може да издржи потпуно г. 4-6 недеља, коњ 3-4 недеље; при том младунци умару брже од одраслих (новорођенче издржи највише 3-5 дана); код исте животинске врсте постоје индивидуалне разлике: ухрањени и већи отпорнији су од мршавих, одн. од малих; принуђени на рад мање су отпорни од оних који не раде итд.; за време г., поред изразитог мршављења, запажа се: заустављање секреција, количина мокраће знатно смањена и јако кишеља, уста суха, мишићна и срчана пареза, најзад коматозно стање с падом тмпт. (26°-30°), и смрт; метод лечења разних болести г. нема

никаквог научног основа; спровођена без лекарског надзора чак опасна по живот.

ГЛАДА, примит. колиба за становање пастира лети на катуњу; гради се од камена у сухозидицу, а покрива грубо тесаним даскама или лубом; распрострањена по Зети и Пригору. Брдима; сличних колиба има и код Арбанаса (бун или бан); код Куча било г. и од пуствова.

ГЛАДИАТОРИ (лат.), мачеваоци, професионалне атлете код ст. Римљана, изводили борбе с кољивама и мачевима, које се завршавале смрћу једног г.; често се борили и против животиња, а касније и против хришћ., у арени; њихове борбе укинуте тек после победе хришћ.



ГЛАДИЋ Иван, барокни сликар из 17. в.; његови портрети има Нар. галерија у Љубљани.

ГЛАДИШ, гледишвина, зечји три (*Ononis spinosa*, фам. Papilionaceae), онизак бодљикав жбунић ливада и неограђених места, трочлана листа, лептираста ружичаста цвета; корен садржи 2 гликозида, калцијум-цитрат, шећер, смолу, 1 егерско и 1 масно уље; употребљавала се у облику чаја као средство које тера на мокрење; у мед. се данас ретко прописује. Гледишев лептир (*Lucaena*, фам. Papilionidae), плаве боје крила, одоздо и по телу пепељаст; најрадије слеће на стене или песак.

ГЛАДКОВ Федор (* 1883.), популарни совјетски писац, реалист; слика совјетско стварање и препород човека у раду; гл. дело: **Цемент**.

ГЛАЗБА → музика. Глазбени завод у Загребу, осн. 1827.; од његове муз. шк. постала државна Муз. акад., а он сам концентрисао свој рад на муз. извођења. **Г. матица**, муз. установа у Љубљани, значајна за нац. и муз. развој Слов.; највећа делатност хора Г. м., који још пре свет. рата постигао значајне резултате и учинио много за јсл. муз. културу; правила турнеје по иностранству; има и своју муз. шк., а издаје и муз. дела.

ГЛАЗГО (Glasgow), највећи инд. и трг. град у Шкотској, 2. по величини у В. Брит. (1,1 мил. ст.), на р. Клајди; камени угаљ и гвоздена руда у околини омогућили развој металург. инд. (челик, машине, бродови); ткст. и хем. инд.; катедрала (1200.-1316.), унив. (1450.), в. мед., теол., тхн., пољопр. шк.; до Г. долазе морске лађе.

ГЛАЗЕНАП Сергеј Павлович (* 1848.), астроном, проф. Лењинградског унив.; познат са својих испитивања двојних звезда; гл. дело: **Комете**.

ГЛАЗЕР Карол д-р (1845.-1913.), књиж. историчар; бавио се много индоевр. филологијом и преводима Калидасових драма; гл. дело, **Зголовино словенскога словства**, рад више биогр.-филолошки него књиж. и естетски, али веома користан.

ГЛАЗУНОВ Александар К. (* 1863.), рус. пијанист, директор петроградског конзерваторијума; компоновао: симфоније, свите, симф. поеме, увертире и др. за оркестар, квартете, клавирске сонате и комаде, балете, концерт за виолину, песме, кантате и др.; написао по сећању увертиру за оперу **Кнез Игор** од Боролина, коју завршио с Римским-Корсаковым.

ГЛАЗУРА (нем.-лат.), спољашња превлака на керамичкој роби; фијнија роба се превлачи слојем лакше топљиве кашасте масе, која по свом саставу приближно одговара материјалу од којег је израђена роба, па се пече на тмпл. топљења г.; хлађењем г. прелази у стакласту масу, која образује непропустљив слој; обична грнчарска роба превлачи се г. која садржи глеђ (олово-оксид).

ГЛАЈВИЦ (Glejwitz), варош (106 000 ст.) у Шлезиви (Нем.), близу пољ. границе; инд. гвожђа и стакла; у околини угаљ.

ГЛАЈХЕН-РУСВУРМ, Карл Александер (Gleichen-Russwurm, * 1865.), нем. писац, под утицајем класичне културе; писао студије о Шилеру и Светску ист. у анекдотама; гл. дела: **Освета**, **Творци и сила** (романи) **Трагедија лепоте**, **Непријатељ са свих страна** (драме).

ГЛАЈХЕНБЕРГ (Gleichenberg), бања (800 ст.), у Штајерској (Аустр.).

ГЛАМА, кукла, чукати, осамљени врхови с 1 стрмијом страном; поглавито од кречњачких стена; чести у јл. Србији.

ГЛАМОЧ 1) варошица и средње место (1 900 ст.) на з. ободу Гламочког Поља (Врбаска Бан.); развила се у привр. средиште своје околине крајем 1. половине 19. в. 2) главоц, гламац (Gobiidae), морске рибе малог пораста, крупне главе; живи претежно на дну мора; неке врсте излазе повремено на обалу; друге

граде гнездо за икру; већи број врста у свима морима; месо укусно. **Гламочарка**, мала трострука мрежа стајањца за лов. г. **Гламочко Поље**, вел. карсно поље, готово подневачког правца (133,5 км²) си. од Ливањског Поља (Врбаска Бан.); поморнице Рибник, Јаруга и Врба плаве ј. и н. део у кишовитој сезони и претварају их у период. јез.; гл. место Гламоч.

ГЛАНС (лат.), предњи део пениса (→ главић) и клиториса.

ГЛАРУС, кантон (685 км²) у Швајц., у подножју Гларуских Алпа; стан. (34 000) се највећим делом баве сточарством, мање земљр. и инд. (тканине); гл. место Г., тржиште за стоку и ткст. инд.

ГЛАС 1) треперење доњих гласних жица изазвано ваздухом истиснутим из плућа; да би он постао потребно је: да су г. жице затегнуте и да се издахнути ваздух налази под притиском већим него при обичном издаху; код г. разликујемо: **Јачину**, која зависи од ширине треперења г. жица, одн. од јачине издаху; **висину**, која зависи од затегнутости и од дужине г. жица као и од јачине притиска издикутог ваздуха; **ширину** (при певању 2-2½ октаве, при говору ½ октаве), која према муз. скали одговара сопрану, мецосопрану, контралту, тенору, баритону и басу (код сваког од њих ниски тонови потичу из плућа, а високи из грла); **боју**, која зависи од броја и висине хармоника (нпр. грлењи г. поред основног тона има 6-8 хармоника које га, појачавају у устима и носу, из осовна мењају); г. се деле на: **женске**: сопран и алт, и **мушке**: тенор и бас; сем тога постоје: мецосопран, који има развијеније доње тонове, и баритон, који има развијеније високе тонове у басу. 2) најпростији, осн. део говора, од којег су састављене речи; у нашем књиж. језику их има 30, а у дијалектима и више; деле се на → самогласнике и → сугласнике. 3) поједини делови из којих је састављено 1 муз. дело. **Г. српск. краљ. академије** → Срп. краљ. академија. **Г. Пригорца**, званични прог. лист; излазио једном недељно на Петуњу 1878.-1915.; пратио цео живот у Црној Гори; доносио понешто и књиж. прилога.

Гласне жице, **гласнице** → грљан. **Гласовни закон**, правило примењено на исте језичке појаве 1 епохе ради њиховог објашњења (нпр. изједначавање по звучности, јотовање и др.). **Г. промена**, промена артикулације, највише звучности и умекшаности 1 гласа под утицајем другог; настаје при творби речи и облика: роб — ропски; кост — кошћу.

ГЛАСАЊЕ, акт којим бирач одређује своје претставнике у изборним телима; г. је појединачно ако бирач бира 1 претставника (тада је држ. територија подељена на онолико изборних срезова колико има претставника); ако бирач даје свој глас одједном за више претставника, онда постоји г. по листама; у том случају држ. територија је подељена на мањи број већих изборних јединица, изборних округа, а странке истичу читаве листе кандидата; у прилог оваког г. наводи се да је мање изборне корупције и слабији притисак на бираче кад их има много; затим шири је програм, а није укупно локалног карактера као код појединачног г.; овим путем се једино може остварити → сразмерно претставништво; против г. по листама се може рећи да је теже бирачу да врши самосталан избор, јер не познаје све кандидате; ту се дешава да носилац листе, који је позната личност, омогући улазак у парламент лицима за која иначе не би нико гласао; г. је јавно када гласач јавно казује име кандидата за ког гласа (тако у нашем изборном закону), а тајно кад гласач даје свој глас куглицом или у затвореном омоту; тајно г. омогућије већу слободу избора, јер умањује притисак кандидата на бираче, који често од њега зависи.

ГЛАСЕ (фрц.), танка, фиња уштављена јагњећа и јарећа кожа, за израду рукавица и др.

ГЛАСЕР Јанко (* 1893.), песник, проф. слов. и герм. филологије; занимљив оглед о Жупанчићу.

ГЛАСИЈА (фрц.), земљом насутн део на отвореном земљишту испред тврђаве; служила да отклони мртве углове испред тврђаве; стога њеном венцу (спољном нагибу г.) даван такав нагиб да буде у продужењу линије која је од ватрене линије ишла висином венца грудобрана или нешто ниже (око ½ м) од ове.

ГЛАСИНАЦ, карсно поље на СИ од Сарајева (Дривска Бан.); много прест. градина и старина из латенског, рим. доба и ср. в.; напредан сточарски крај; гл. место Соколац.

ГЛАСНИК 1) весник. 2) списице; повремено гласило неког друштва или установе. **Г. друштва срп. словености**, 1. научни орган у Србији, почео излазити 1847. иницијативом Ј. Стер. Поповића; од 18. в. добио назив **Г. Срп. ученог друштва**; од њега изишло 75

свезака 1. реда, са расправама; и 15 књ. 2. реда с графом; престао 1892 Г. Етнографског музеја у Београду, научни часопис; излази од 1926.; досад изишло 10 књ. са вел. бројем чланака и прилога етн. садржине; поред њега Етногр. музеј издаје **Посебна издања** (од 1930.) и **Упутства** (од 1935.). Г. **Земаљског музеја** за Б. и Б., научни часопис; излази од 1889.; досад изишло 47 књ. с обилном графом из ист., етн., архл. и прир. наука. Г. **Матине далматинске** → **Матина далматинска**. Г. **Скопског научног друштва**, излази у Скопљу од 1925.; доноси чланке, белешке и оцене из обл. хуманистичких и прир. наука, уколико се односе на Ј. Србију; објављено досад 15 опсежних књ., с dobrим прилозима. Г. **Хемиског друштва Краљ. Југославије**, излази у Београду; научни часопис за чисту и примењену хем.; једновр. стручни часопис Унив. у Београду. **ГЛАСНИЦИ**, звучни сугласници који у извесним случајевима могу бити самогласни: в, ј, л, љ, м, н, њ, р; могу стојати и испред безвучних сугласника и после њих; при подели на слоге не преносе се у идући слог, ако после њих долази неки сугласник: мај-ка, карта, шкољ-ка.

ГЛАСПЕЛ Сузана (*1882.), с.-амер. драматичарка и глумица; осн. у Провинстауну покрет Литл-Театра, писала комаде за Провинстаун Плејерс, у којима и сама играла и била редитељ.

ГЛАСХИТЕ (Glashütte), варош (3100 ст.) у Саксонској (Нем.), инд. часовника.

ГЛАУБЕРИТ (по хемичару Р. Глауберу), сулфат натријума и калијума (NaSO₄.CaSO₄), моноклиничан минерал, безбојан, бео или разнолико обојен; мале тврдине (2,5-3) и горко-слана укуса; налази се у соним лежњима у Халитату, Штрасфурту и др.; код нас најен у соним налазима у Д. Тузли. **Глауберова со**, натријум-сулфат, кристалан, безбојан, лако растворљив у води, горко-слана укуса; у мед. се употребљава ради чистиња прева; има га и у неким минер. водама.

ГЛАУК 1) рибар, претворен у морског бога. 2) отац Белерофонтов, ког прождри његови коњи што је презрео Венеру.

ГЛАУКОМ (грч.), зелена мрежа у оку; зенице раширене, из њих се одбја зеленкаст рефлекс; настаје услед појачаног притиска у оку; доводи до слепила; јавља се махом код старијих људи, а и код деце; субјективни знаци: увече око пламена свеће шарени колутови »дугине боје«, бол главе и ока, опадање вида, сужење видног поља; лечење: операција; али ако болест доведе до слепила, операција не може вратити вид, нити га поправити.

ГЛАЦИЈАЛАН (лат.), који је у вези са ледом, ледником. Г. **аккумуляција**, одирање, сношење и таложење материјала од стране ледника; облици: морене, друмлини, есар, сандр. Г. **доба**, геол. доба које се одликује вел. распрострањем ледника (→ ледено доба). Г. **ерозија**, коју врше ледници и тим стварају посебан г. **релеф**. Г. **релеф**, сви облици у релефу земљине површине постали г. **ерозијом** (цирк, валов, г. прегача, г. рамена, комчићи) и г. **аккумуляцијом** (морене, друмлини, есар, сандр). **Глацијација**, све појаве у вези са трајним снегом (снежаницама) и ледом (ледницима) на Земљиној површини. **Глациологија**, грана геоморфологије; проучава све појаве и ерозијни рад код ледника.

ГЛЕДАЛИШЧЕ (слов.), позориште; позоришни живот у Слов. отпочео крајем 16. в., кад се приказивале језуитске претставе у Рупама (код Марибора), на лат. и слов. језику; 1. јавну претставу давали питомци љубљанске језуитске колегије (1670.); Андреј Шустер Драбошњак, песник-сељак, написао **Пасионску игру**, која се изводила крајем 18. и почетком 19. в. **Народно г.**, у Љубљани, отпочело рад крајем 17. в. када се јавиле и претставе световног репертоара (изводили нем. глумци у љубљанском магистрату, зем. двору и замку грофова Ауерсперга); стално поз. подигли крањски зем. сталези; у њему се играло на нем. и ит. језику, а на слов. прво певане арије и кунчети које с ит. превео барон Цојз; отац Дамасцен написао 1. слов. либрето **Белин**, који компоновао уч. Јакоб Зупан; 1. слов. претстава (комедија **Жупанова Мицика** од Антона Линхарта) била у Дежелном г. (1789.); год. 1848. основано Слов. друштво и приказано 12 дилет. претстава, а 1850. осн. Гледалишно друштво за стално слов. поз., чије чланове омеља аустр. влада; стога дилет. претставе давала (1861.-1867.) Љубљанска нар. читаоница, из чије средине потекло и оснивање Драматичког друштва (1867.), које успело да удари темељ сталном слов. поз. 1869.; прво време поз. имало право да даје само 1 претставу месечно, а касније 3-4; субвенција Г. износила најпре 2 400 форинта, а од 1878. снижена на 1 000, због чега те сезоне није било претстава; пожар 1887. уништио поз. зграду; нову поз. зграду сазидао Крањски зем. одбор и

отворно је 1892.; од 1915. и за време целог свет. рата Г. било затворено; после рата опет основано Драм. друштво, које отворило слов. г. у Љубљани; данас се у ст. Дежелном г. даје опера, а у некадашњем нем. поз. (саграђеном 1912.-1913.) драма; крајем 1919. Г. у Љубљани постало држ. **Народно г. у Марибору**, осн. уствари 1899., откар дилетанти давали претставе у Нар. дому; 1909. осн. Ј. Кејжар Драматично друштво, у којем играли дилетанти и гости из љубљанског г.; за време свет. рата у М. није било слов. претстава; 1919. обновљено Драм. друштво привредило 1. претставу у Нар. дому, а одмах затим осн. г. у б. нем. градском поз.; данас Мариборско г. даје, уз помоћ државе и градске оп., драму, оперу и оперету.

ГЛЕДИЋСКЕ ПЛАНИНЕ, у ј. делу Шумадије, и. и. си. од Краљева; највиши врх Самар (922 м).

ГЛЕДИЧИЈА (Gleditschia triacanthos, фам. Papilionaceae), дрво пераста листа, вел. разграната трња и крупних махуна, пореклом из С. Амер.; гаји се као украсно дрво и за прављење живих ограда.

ГЛЕДСТОН Вилијам Еверт (Gladstone, 1809.-1898.),

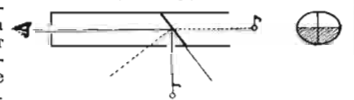
енгл. политичар, мин. и претседник владе (1892.-1894.); сјајан говорник и вођ демократ. странке; узалуд се борио за иреки хом-ру; у 2 маха допуни изборни закон и дао скоро опште право гласа прво људима, па затим и женама; у источној кризи (1875.-1878.) помагао покрет Ј. Сл. за ослобођење и највише допринео да се по Енгл. рашири мишљење да треба ослободити балк. хриш., а Турке протерати из Евр.

ГЛЕЋ 1) олово-оксид (PbO); употребљава се као додатак за израду тзв. оловне глазури код обичне порозне грнчарске робе и као сировина за израду → минајума; чврста глазура на грнчарској роби назива се истајм именом. 2) спољашња тврда облога крунице → зуба.

ГЛЕЋЕВИЋ Анту (1659.-1728.), дубровачки драмски писац; имао оштар језик и перо; добре су му сатиричне и љубавне песме, али се највише истакао као драматичар; његове драме имају поред општих и наше мотиве: гл. дела: **Белзарио**, **Олимпија освешена**, **Дамира смирена** (драме).

ГЛЕЗЕР Ерист (Glaeser, *1902.), нем. писац; гл. дела: **Класа 1902.**, **Мир**, **Добро** у Алзасу.

ГЛЕТКА 1) цев с огледалом; инструмент за експериментивно спуштање управних на терену; тачност мања од призмине; принципи се виде из слике.



2) справа за нишањење и визирање (у авијацији и код брдских и полских топова фрц. система); утврђена на покретном стожеру.

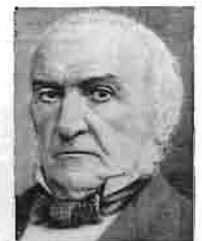
ГЛЕЧЕР (нем.) → ледник.

ГЛИБОДЕР → багер.

ГЛИГОРИЈЕ 1) († у Ј. пол. 15. в.), оснивач ман. Св. Николе у Св. Гори, славлен као светац; верује се да је пореклом Србин. 2) еп. рашки, на почетку 14. в.; истакао се као књгољубац и пажљив преписивач светосавског номоканона, који је довршио 1305.

ГЛИГОРИЈЕВИЋ Хаји Продан, војвода 1. устанка, родом из Сјенице, где био трговац; истакао се у борбама 1806. постао војвода у Старом Влаху; 1814. дигао устанак против Турака у чачанском крају који избио у невреме, без претходних веза и стога брзо био угушен; после тог неуспеха Х. П. се пребацио у Аустр., а потом у Влашку; учествовао 1821. у грч. устанку против Турака у Влашкој, али ту није оставио добру усмену.

ГЛИКА Михаило, виз. хроничар из 12. в.; писац **Хропике**. **ГЛИКЕМИЈА** (грч.), присуство шећера (гликозе) у крви; нормално (0,1% г), повећано (0,3% г) или смањено (0,05% г). Гликоген, животињски скроб, сложени угљени хидрат (полисахарид), слачан биљном скробу; налази се у организму растворен или депониран готово у свим ћелијама, мада није њихов неслуходан састојак; сразмерно тежини органа највише га има у јетри, затим у мишићима; у јетри се разлаже под дејством фермента на гликозу и



тако надокнађује сагорелу гликозу у крвима; служи као резервна храна. Гликоза, глюкоза, декстроза, **грожђани шећер**, алдо-хексоза, прости угљени хидрат (моносахарид); има је у биљном (воћу, поврћу) и у животињском царству (у меду, крви, стога и **крвни шећер**); скоро сви угљени хидрати које уносимо храном преобраћају се у г.; у цревима и јетри угљене хидрате може наш организам да искористи (изуев леулозе) само кад су доведени у стање г.; осим ове енергетске улоге г. одржава и штити нормално стање колоида (нарочито протеина); добива се хем. путем дејством разблажених минер. киселина на скроб или декстрин и инверзијом обичног шећера; служи за добивање алкохола, сирупа, бонбона. **Гликозиди**, **глукозиди**, опште име за тела у разном биљу која хидролизом дају гликозу; једињења шећера, већином грожђаног, са 1 или више др. материја; слични етерима; јако распрострањени у биљном царству; типичан претставник амигдалин, састојак горког бадема; при кувању с разблаженим алкалојдима или киселинама распадају се под дејством → ензима, или киселина у шећер и др. саставни део; најпростији се праве и синтетички. **Гликозурија**, присуство гликозе у мокраћи; има је више врста: **фал.** (мала количина увек присутне гликозе у мокраћи); **алиментарна** (услед вел. уношења угљених хидрата храном, кад је јетра болесна); **услед хипергликемије** (нпр. код дијабетиса), и **ренална** (где наступа излучивање гликозе мокраћом, мада њена количина у крви нормална, а услед обољења бубрежног филтра). **Гликол**, течност без боје и мириса, а сладуњава укуса; диоксиносилан алкохол, чини средину између обичних алкохола и глицерина. **Гликолиза**, сагоревање гликозе у крви; наступа после изласка крви из крвних судова; процес се врши под дејством гликолитичног фермента, агенса по особинама сличног дијастазама.

ГЛИКОН, грч. вајар из 1. в.; живео у Риму; његово дело **Фарнески Херакле**.

ГЛИНА 1) д. притока Куле; извире с карсне висоравни с. од Слуња. 2) варошица и реско место (2320 ст.) на ушћу Маје у Г. (Савска Бан.); фабрика штапова и бичева.

ГЛИНА, општи назив за материјал састављен од веома ситних честица (0,0001-0,002 мм у пречнику) каолина, с исто тако ситним зрнцима кварца, фелдспата, граната, турмалина, љуспинама лискуна и др. минерала; кад су сухе, јако су хигроскопне и упијају масти, а кад су засићене водом пластичне су и лепљиве; одају карактеристичан мирис. **Иловача**, песковита жућкаста г.; садржи оксид гвожђа и карбонат калцијума. **Ума**, масна зеленкаста, плавичаста или сива г.; садржи магнезијум и стога јако упија масти (сукнарска земља); употребљава се да се из израђеног сукна извади маст; понекад служи и уместо сапуна. **Глинац**, стена која постаје очвршћанањем (окамењавањем) глине у току дугог времена.

ГЛИНКА **Михаил И.** (1804.-1853.), зачетник рус. нац. оперског стила и оперски композитор; радио под утицајем нем. романтичара, Берлиоза и Листа; искоришћавао нар. муз. мотиве; компоновао: опере **Живот за цара** и **Руслан и Лудмила**, фантазију **Комаринскаја**, 2 шп. увертире, песме, хорова, дрк. муз.

ГЛИОМ (грч.), израштај сграђен од везивног живчаног ткива, најчешћи тумор живчаног система; развија се у разним деловима мозга; може достигн величину песнице; разне чврстине, јасних или нејасних граница када даје утисак малигног тумора. **ГЛИПОТОТЕКА** (грч.), збирка или музеј вајарских радова; најчувеније у Минхену и у Копенхагену.

ГЛИСАДА (фрц.), у авијацији: → клизање на крило. **Глисер**, лак чамцад вел. брзине и веома малог газа, терап мотором и ваздушном хелисом, клизи површином воде.

ГЛИСТЕ, назив за више група прва, у првом реду за чланковите и ваљкасте. 1) **чланковите г.** (Annelida), група прва са добро развијеном телесном дупљом и јасном чланковитом грађом тела; телесни зид сграђен из pokožице и мишићног слоја; унутарњи органи (полни, бубрежни, тангије), по правилу чланковито распоређени; телесни чланци носе у принципу по 1 пар наставака (параподија) наоружаних чешкињама, који служе за покретање; обично на тим наставацима смештене и шкрге, али се дисање врши и кроз кожу; код морских ч. г. развије се преображајем (ларвени облик трохофора); многе ч. г. размножавају се и деобом; највећи број живи у мору (→ полихете), остале у слаткој води, реке на суку, у влажној земљи (кишње г.); у ч. г. се убрајају и **пијавице**. 2) **ваљкасте или кончасте г.** (Nematoda), по правилу јако издужена те-



ла, увек нечлапковите, чврсте кутикуле на pokožици, врпчаста нервна система, бубрежних органа у облику водених судова, цевастих полних органа; њихови претставници разликују се особито по начину живота; многи од њих паразити животиња и биљака; одликују се вел. плодношћу и изазивају каткад тешка обољења код човека и домаћих животиња; облици са слободним начином живота живе у слаткој води, морима или влажној земљи. Вел. штеточине култ. биљака: *Tylenchus*, ситна г., живи у зрнељу жита и квари га; младунци доспевају са зараженим зрном у влажну земљу, заразе исклијало жито и најзад се усаде у младо зрно; род *Heterodera*, вел. штеточина шећ. репе; извесне друге врсте живе паразитски и у различитим биљкама. В. г. живе паразитски и у многим зглавкарима; г. које живе у човечјем телу деле се на **ваљкасте** (*Nematelminthes*) и **плоснате** (*Plathelminthes*). Ваљкаста звана *detja* г. (*Ascaris lumbricoides*) дуга 20-25 см (женка) или 15-17 см (мужјак), зашиљена на оба краја; уста имају 3 усне;



живи у танком дрву, нарочито код деце од 3-10 год.; обично их има 5-6, а може их бити и по неколико стотина; женке носе веома вел. број јаја, која се могу видети под микроскопом при прегледу столице; јаја се претварају у ембрионе у току од 30-40 дана у води или влажној земљи (при повољној тмп.); као ембриони могу дуго живети и онда су заразни за људе; деца се најчешће заразе играјући се по земљи и узимајући храну заправљану рукама; ембрион се у цревима, за 5-6 недеља, претвара у одраслу г.; ове г. могу изазвати токсично дејство, трауму, инфекцију, дражење, запаљење и нервне појаве; лечи се сантонијом (по 1 сг за сваку год. старости) и каломелом. **Oxyuris**, мали, бео црвни, дуг 2-5 мм (мужјак) или до 12 мм (женка); живи у дебелом цреву човека; женка препуна јаја излази напоље са столицом, испразни сва јаја (неколико хиљада) и укључа се; поједине женке остану на чмару, изазивају свраб и ту се ослободу од јаја, која се вел. претворила у младе ембрионе; чешањем чмара може дете заразити прсте и после понова унети ембрионе у уста (аутоинфекција); у току 2 недеље од ембриона се развија одрастао црвни; изазива нервне симптоме, затим појаве у генитал. органима, па и запаљење слепог црева; лечење тешко, нарочито код деце, која се ноћу несвесно чешу по чмару и сама себе заражују. **Trichocephalus**, дуга 3-4 см, живи поглавито у слепом цреву. **Плоснате г.** → пантљичаре, ехинококус.

ГЛИЦЕРИН (грч.), тровалентни алкохол $C_3H_5(OH)_3$; густа, безбојна сладуњава течност са специф. теж. на 15° 1,265; добива се као споредан продукт приликом прераде масти у стеарин и олеин и у фабрикама сапуна, када се сапонификација врши гашењем кречом, или ређе из лужине после завршеног кувања сапуна; употребљава се за израду експлозива (нитроглицерина), у козметички и мед., као додатак штампарским бојама, као течност за преношење притиска код хидрауличних преса итд.; производња сировог г. везана углавном уз веће фабрике сапуна у земљи. **Глицерин**, једињења глицерина и масних киселина; масти и уља су; г. палмитинске, стеаринске и олеинске киселине.

ГЛИЦИНА (грч.) → вистарија.

ГЛИШИЋ 1) **Александар** (1873.-1912.), пеш. ппук.; у рату 1912. командовао 7. пуком, одлучио победу у кумањовској бици, у којој и погинуо; објавио више чланака у вој. часописима. 2)

Драгомир (* 1872.), сликар; учио у Минхену; слика највише пределе, портрете и мртву прир.; припада групи умерених импресиониста, који се приближују акад. реализму. 3) **Љубиша** (* 1888.), ботаничар, проф. беогр. унив.; важнији радови: **Развиће женске X-генерације и ембриона у роду Ramondia**, **Развиће женског гаметофита и ендосперма у Haberlea rhodopensis**, **О образовању ендосперма и хаусторија код Orobanche hederacea** и **Orobanche gracilis**; за **Свеснање** обрадио ботанику; 4) **Младша** (1885.-1915.), сликар; у 1 време сценограф беогр. Нар. поз.; оставио мало слика, већином пејзажа и сцена из рата, рађених импресионистички. 5) **Милован** (1887.-1908.), приповедач; коректор Држав. штампар., драматург Нар. поз. (1881.-1898.) и помоћ. управ. Нар. биолт. (1900.-1908.); имао у својој природи извесног хумора, који уносио најпре у своје са-



ставе у опдашњим шаљивим листовима **Враголану** и **Врзном** колу, а касније и у приповетке и комедије; 1 од гл. твораца сеоске приповетке код Срба; у приповеткама, које нису увек довољно књиж. развијене, има доста запажања, много живота и пуно осећања; најбоља му **Прва браада**; од 2 његове драме **Подвала** има дубљи сод. значај и књиж. вредност, док су **Два пванцика** више ларкдија; био и плодан и добар преводилац; нарочито му добра преводи с рус. (**Рат и мир**, **Обломов**, **Мртве душе** и др.). 6) **Омиљ** (1892-1912.), официр и четнички вођ; погинуо у борби с Вугарима (17./3. 1912.).



ГЛОБ, **глобус** (лат.), лопта која представља Земљу; међусобни положај тачака на Земљиној површини перније се представља на г. него на картама; има их који представљају небески свод. **Г.-позориште**, најпознатије б. енгл. јавно поз.; сувлазник му био и Шекспир, који у њему давао своје представе; лежало на ј. обали Темзе; сазидано 1598.-1599., изгорело 1613. **Глобалан**, округло (нпр. г. сума). **Глобтротер** (енгл.; касач по Земљи), људи који путују око света. **Глобусна пројекција**, картографска п., код које су сви подневици и упоредници, изузев средњих, кружни луци; употребљава се за представљање земљиних хемисфера.

ГЛОБУЛИН, врста беланчевине, нерастворна у води, растворна у растворима соли.

ГЛОВАЦКИ Александар → Прус Болеслав.

ГЛОГ (*Crataegus monogyna*, фам. *Rosaceae*), шиб с трњем, белих ситних цветова у обилним цвастима и дубоко усечена листа; првенкаст плод налик на ситну крушку; расте по шибљавинама и храстовим шумама у Евр., Аз. и Афр. 2) **глоговак**, **глог** **бијелац** (*Aroga crataegi*), наш најпознатија дневни бели лентир, белих крила са црним жилицама; биљна штеточина; јавља се почетком лета кад женка носи до 150 јаја на лице лишћа воћака; излегле гусенице, пепељастосиве и обрасле беличастим бодљикавим длачицама, наносе до јесени мало штете; зиму проводе у гнездима од 2-3 сува листа скупљена паучином, а одмах спрорела нападају пуполке и липље и до почетка лета израсу у дужину до 4-5 см; сузбијање: скупити и спалити преко зиме гнезда; организовати скупљање и уништавање јаја, лутака и лентирова; против гусеница прскати и запрашавати арсеновим средствима.

ГЛОВОВАЦ 1) село код Копривнице (Савска Бан.); **рудник** лигнита.

ГЛОДАРИ (*Rodentia*), ред сисара: одсуство очњака, секундни у облику гљодњака стално расту и троше се при употреби; изразити биљоједи, распрострањени по целом свету; у екон. природе играју вел. улогу; многе врсте штеточине; неке имају скупљено крзно.

ГЛОКСИНИЈА (*Sinningia speciosa*, фам. *Gesneriaceae*), украсна биљка, пореклом из Ј. Амер.; гаји се због вел. и лепо обојених цветова.

ГЛОМЕН, највећа р. у Норв. (600 км); улива се у Скагерак; њом се славаре дрва.

ГЛОНАР **Јожа** (* 1885.), филолог, од 1919. библиотекар Лицејске библиот. у Љубљани; преводио са сл. и нем. језика; највише се истакао као књиж. и научни критичар; његове критике одају човека с доста знања, али нису увек праведне.

GLORIA (лат.), слава. **G. in excelsis Deo** (лат.: Слава богу на висини!), 2. део мисе. **Глоријета** (лат.-фрц.) 1) мали павиљон у врту направљен за уживање и леп изглед. 2) кућица подизана, нарочито у 18. в., по владарским и аристократским вртовима око двора. **Глориола** (лат.), обележавање божанских и светитељских лица знацима; познато у ант. ум., у браманизму и буднизму, а од 4. в. и у хришћ. ум.; разликују се: **нимбус** (лат.: облак), светли круг око главе, и **ауреола** око целог тела. **Глорификовати**, величати, славити, узносити.

ГЛОСА, код ст. Грка речи које треба објаснити, обично садржавале анализу текста, хипотезу случаја и покушај да се помире контрадикторна решења у тексту. **Глосе**, обрлада рим. права у ср. в. путем допуна; првобитно вршено са стране поред редовног текста, али убрзо прешле у сам текст. **Глосатори**, правни научници који обрађивали рим. право помоћу г.; средиште ове шк. било углавном у Болони; најважнији: **Акурсије** (1182.-1260.), чији чучен рад Велика глоса.

ГЛОСИТИС (грч.), запаљење језика; може бити самостално обољење или 1 његова појава. Површно запаљење, ограничено задебљање и отврднуће рубн

језика услед дражења оштрим ивицама зуба, корења, наслага зубног камена, општрих ивица зубних протеза; лечење: испирање са 3% раствором борне киселине и отстранење узрока. **Дубоко запаљење** (g. rachenphumatos), последица дубоких повреда језика, убода пчеле, осе или прелаза запаљења из околине на језик; знаци: језик отечен, осетљив, отежано примање хране и дисање; тмпт. повишена, повећано лучење пљувачке; лечење: употечку лед (у устима и облози споља), храна течна; код апсепсе: иницијална дренажа. **Секундарни г.**, последица хрон. обољења желуца или дуеса; лечити првобитно обољење. **G. dissecans**, урођено стање или последица хроничног запаљења језика непознатог узрока; дуж језика пролази дубока пукотина, а од ње с обадве стране сличне пукотине и бразде тако да цела површина изгледа исецкана; лечење: неузимање љутих и киселих јела; ако су пукотине болне, лапје и испирање чајем од жалфије. **Глосодивија**, бодење и печење у површини језика без видљивог узрока код неуропата; лечење: галванизација, бром. **Глосоплегија**, једиострана или обострана одузетост језика услед обољења мозга, продужење мождане (синрингомелија) или повреде и обољења подјезичног живца. **Глософарингеус** (nervus glossopharyngeus), 9. лубањски живчани пар, осећајни живац језика и почетач ждрела; служи чулу укуса (→ живац).

ГЛОТИС (грч.), део гркљана састављен од 2 гласне жице; раније означавао шупљину између гласних жица. **Г.-едем**, сматрао некад за самосталну болест; представља само карактеристичку субмукозног запаљења на улазу гркљана; може да изазове суфокацију са цијанозом; оперативно лечење: трахеотомија. **ГЛОЧЕСТЕР**, варош (33 000 ст.) и пристаниште на р. Северну у Енгл.; ткст. инд.; извоз руда.

ГЛУВА СЕДМНИЦА, 5. седмица ускршњег поста код кат. и прав., названа ваљда по служењу бденија у глумо доба ноћи.

ГЛУВОНЕМОСТ, урођена г. код деце из бракова алкохоличара, блиских рођака или душевно обољелих или задобивена у детињству услед неких заразних болести (акутно запаљење можданих опни, вел. богње, шарлаха и др.); обично је прати немощ. **Глувонемни** имају право да по свом тражењу буду стављени под старатељство; ако су неписмени, не могу чинити тестамент. **Васпитање г.** отпочело прво у Шп. 1584., а 1. читанка за њих израђена 1620.; први заводи за њихово в. постали у Паризу 1770.; доцније везано за педагогију осн. шк. (1829.); у в. г. настао преокрет 1889., јер се истицало да је за њу метод гестова далеко бољи ако се жели да г. науче и говор, па настава за г. добила посебни облик с посебним заводима (шк. за г.); било разних метода рада: пантомимички, графистички, усмено-ручни и матернистички, докле се није дошло до уверења да се мора према сваком ученику друкчије поступати с обзиром на врсту глувоће; данас усвојен артикулациони метод као најбоља; у Југосл. има 4 таква завода: у Београду, Загребу. Љубљани и Јагодини с 40 одељења и 448 деце (што је недовољно, јер према попису има 1948 г. дораслих за шк.). **Глувоћа**, може бити урођена, конституционална или стечена у току живота; прва обично само део онштег, наследног, дегенеративног обољења организма; у већини случајева иде заједно са немощу (→ глувонемност); о лакшим врстама → слух. **Глуви и слепи у праву** имају неповољан положај; морају бити стављени под старатељство (помоћништво); ако су притом још и немн. одузима им се свака пословна способност.

ГЛУК **Христоф** **Вилхалд** (Gluck, 1714-1787.), нем. композитор, оперни реформатор и диригент; 1. опере писао у ит. стилу; сматрао да муз. у опери треба да прати поезију и да појачава осећања, а да су сви елементи у опери подједнако важни; припремио пут муз. драма; опере: **Орфеј** и **Еуридика**, **Алеста**, **Ифигенија на Тауриди**, **Аулида** и др.

ГЛУКОЗА → гликоза.

ГЛУМА, првобитно: шала, игра; игра глумача; ум. приказивања човека, способност оваплоћења драмске радње за око и ухо; код ст. Грка развила се из дионизијских игара; код Римљана, који је примили од Грка, развила се нарочито мимика; за разлику од Грка, Римљани увели, од доба царева, и жену на сцену; у ср. в. приказивали мистерије најпре свешт. на лат., а касније и лајци на нар. језику; играло се на отвореном простору, на много унапред конструисаних позорница (масони);



првенствено била визуелна са претераном дикцијом без емоција; поред ових рел. приказивања, изводили путујући глумци лакрдије (комедија дел арте) или моралетете; док у осталим деловима Евр. прве професионалне дружине изводиле примит. опенске симболичке игре, песме, г. и акробатике; у Шп. (Лопе де Вега и Калдерон) и Енгл. (Шекспир) дизала се г. на виши ум. степен природности и чистоте емоције, а у Ит. и Фрц. ренесансни стил г. се враћао на ант. узор; касније Молијер први устао против лажне патетике високе трагедије, али тек под утицајем Русоа и енгл. поз. почео преображај у смислу прир. емоције; у Енгл. се појавиле 1. путујуће дружине за Хенрија VI; за Јелисавете г. путујуће слободнију могућност развијања; Чарлс II поделио право приказивања претстава Девнанту (Дуке Кемпни) и Килигрју-у (Џинс сервентс); за Девнанта 1. пут глумили и жене; у Нем. глумили у 15. и 16. в. цеховске занатлије, док се, под утицајем енгл. комедијаната, нису створила припадљивства с професионалним глумцима; под утицајем фрц. шк. настала реформа г. у духу идеалистичког класицизма, док није дошао преображај у духу енгл. реализма; реакцију на тај реализам претстављају настојања манхајмске, берлинске и вајмарске шк., које тражиле идеал лепоте над начелом истине; оснивањем бечког Бургтеатра (1776.) дигао се ниво претстава до опасног виртуозитета у тхн. г., док нису мајиниговци вратили у поз. реалистички стил; поред реализма Ота Брама појавила се тенденција стилсковања г. у духу режиске концепције дела (Рајнхарт), затим, после депресије експресионизма, опет стил реалистичке «н. стварности» која и данас влада сценом. Глумачка школа у Загребу, осн. 1896., под управом загребачког интенданта С. Милетића; радила 2 год.; поново отворена 1909. под управом д-ра В. Гавеле; учење трајало 3 год.; 1920. претворена у држ. установу. Г.-балетска школа у Београду, осн. као одсек будућег конзерваторијума, 1921., субвенционисана од државе; шк. траје 3 год. није радила (1925.-1934.), затим поново отворена и присаједињена Нар. поз., чији управник у исто време и директор шк.

ГЛУМАЦ Душан д-р (* 1899.), вавредни проф. богосл. фак.; бави се специјално јевр. ист. и рел.; радovi: Соц. положај жене код ст. Јевреја, Да ли је последња Христова вечера пасхална? и др.; сарадник Свезнања.

ГЛУТЕН (лат.), сви протени из пшенице; заостаје кад се брашно замеси и скроб испере водом; није одређено хем. тело већ смеша више њих; делом се раствара у алкохолу, у води нерастворан, лепљив (-> лепак) и еластичан; условљује квалитет хлеба; од њега се гради хлеб за дијабетичаре. Глутин -> желатин.

ГЛУЦИНИЈУМ, Gl, назив за хем. елемент берилијум; употребљава се претежно у Фрц.

ГЛУШАЦ Васо д-р (* 1879.), проф. и сенатор; истакнут нац. радник, бавио се и ист. и књиж.; гл. расправе: Повеље Матије Нинослава, Неколико питања из проиштва В. и Х., Средњевековна бос. крпка била је православна, Јован Скерлић.

ГЉЕБОВ Игор (* 1884.), псеудоним рус. композитора и муз. писца Бориса В. Афанасјева који је компоновао: опере Пенелко и Снежна кнегиња, за децу, пантомиме, балете, свите и др.; написао: Руска песничка уметност у рус. музици, монографије о Римском-Корсакову, Чајковском, Мусоргском, Шопену и др.

ГЉИВЕ (Fungi), вел. група талозних биљака, сличних алгама, али без хлоропласта, према томе хетеротрофни организми (сапрофити, паразити); у ширем смислу обухватају: бактерије (Bacteria), слузасте (Mycomycetes) и коначсте г. или г. у ужем смислу (Eumycetes); у ужем смислу: тело састављено од конача (изузетак чине Chytridiales, Saccharo-Mycetaceae), који се називају конци или хифе; код нижих г. (Phycomycetes) хифе једноћеличне (бар у вегетативном стадијуму), а код виших (Ascomycetes, Basidiomycetes) хифе су ћелични низови који се разгранчавају и граде сплет од конача (мицелијум); у случају прсиње везе између хифа се образују ткива (плектенним, псеудопаренхим); размножавају се бесполним спорама које постају или ендогено (у спорангијама) или егзогено (конидије), осим тога фрагментацијом мицелијума, распадом мицелијума у оидије, променом вегетативних ћелија у хламидоспоре итд.; код водених врста налазе се покретљиве споре које постају у зооспорангијама; поред бесполног постоји и полно размножавање (копулација гамета); код базидиомицета сексуалитет знатно редуциран; већина г. живи ван воде; у ужем смислу деле се на 3 вел. групе: Phycomycetes, Ascomycetes и Basidiomycetes; међу њима има много

опасних паразита на култ. биљкама (Plasmodiophora на купусном корену, Peronospora на виновој лози, гарке и пламењаче на персеаљјама и др.); извесне г. (-> печурке) добре за јело; друге најопаснији отрови; многе г. сапрофите употребљају људску храну (разне буђи). Тровање г., знаци: 3-5 сати по јелу болови у желуцу и цревима, повраћања, теškoће при гутању и мокрењу, занос или потпуни губитак свести, бунчање, кома; предохрана: прокувати г. више пута у сирћетној или сланој води пре гостовљења; одбацити све које при кувању поплаве, поцрне или се стврдну; 1. помоћ: изазвати повраћање (1/2 л топле воде), клистири, ставити топле облоге на трбух; звати лекара.

ГМИЗАВЦИ -> рептили.

ГМУНДЕН, варош (8000 ст.) и летовалиште на Траунском Ј. у Аустр.; има преко 20 000 посетилаца год. **ГНАЈЗЕНАУ** Аугуст (1760.-1831.), пруски маршал; встакao се у ратовима против Наполеона I (1813. и 1815.), као шеф Блехеровог гштб.

ГНАЈО (име вероватно сл. порекла), шкриљава стена, састављена од кварца, фелдспата и лискуна; поред лискуна често има и др. минерала, нарочито амфибола и пироксена; стена вел. геол. старости, код нас јако распрострањена, обично у друштву с осталим кристалистим шкриљцима и гранитима.

ГНЕЗДО, место ушешено од сламе и сл. где птице. а и неке др. животиње (мишеви, јазавци, мајмуни и др.) легу, одне. које своје младе (-> нидологија).

ГНЕЈ Невиле (око 270.-204. пре Хр.), рим. песник; написао еп о 1. пуноском рату, и 1. трагедије с личностима из рим. ист.

ГНОЗА (грч.), виша врста сазнања, која треба да нам омогући сазнање рел. тајни. Гнозологија, теорија сазнања, флз. наука која има задатак да осн. претпоставке свих наука (као што су супстанција, узрок, простор, време итд.) образложи у њихову односу према субјекту који сазнаје и према предмету који се сазнаје; према томе г. испитује предметност, услове, обим и границе важења свег сазнања уопште. Гнозис, сазнање; учења која теже да образложе хришћ. веровања флз. домишљањима.

ГНОЈ (рус), патол. ексудат, течан, мутан, често непријатног мириса, садржи у суспензији ћелије (гнојне), уствари бела крвна зрна (полунуклеари), затим изумрле ћелије ткива и бактерије; јавља се у запаљивим процесима проузрокованим клиндама, које изазивају вел. нагомилана белих крвних зрна; гнојење може настати и убрзгавањем стерилних супстанца у ткива. Гнојаво запаљење, јавља се у свим органима и ткивима под утицајем пиогених клица (стафилокока, стрептокока, гонокока, пнеумокока и др.), и извесних супстанци убрзганих у ткива (теребентинско уље, арг.-нитрикум и др.). Гнојанице, гнојнице -> бубуљице.

ГНОМА (грч.), сентенција (лат.), песма или стих који теже да у сасвим збијеном облику даду сваком лако приступачну мисао и поуку; има их много у Горском вијенцу. Гномично песничтво цветало код Грка у 6. в. пре Хр. Гномски, пословички, инр. г. презент, не показује радњу у садашњости, већ ма у које време: Ко другом јаму копа сам у њу пада.

ГНОМИ (из грч. од Парацелзуса), наказни пагуљци; према јевр. кабалистима, станују у срцу Земље и чувају тамо сакривено благо.

ГНОМОН (грч.), примит. справа за одређивање подневка (страна света) и времена на неком месту; састоји се од 1 штапа вертикално углављена у неку раван; подневак места се одређује према правцу најкраће сенке штапа у подне, а време по сунчаном сату, тј. према дужини сенке штапа, или боље према углу сенке. Гномонска (централна) пројекција, азимутна перспективна п., код које проф. зраци полазе из земљиног средишта и падају на додирну проф. раван; употребљава се поглавито у астр. и науцица (јер ортодромски курс претстављен правом линијом).

ГНОСТИЦИЗМ (грч.), јеретички правац у хришћ. црк. примљен из незнабожачке флз. у јудејству; гл. учење: дуализам (добар бог и зао бог); поред вечног бога постоји вечна материја као излив злог духа; проповедао аскетизам (неки и разврат) да униште тело, производ злог духа. Гностичари, филозофи који теже да докажу хришћ. учења и на тај начин учине веру сазнањем (-> гнозис); ортодоксни или кат. г. теже да сложе хришћ. веровања са флз. учењима у корист хришћ., а јеретички се не обзиру да ли ће то измирење хришћ. са флз. испасти на



његову штету или корист. Најпознатији: Маркион, Василид, Валентин, Манихејци.

ГНОТИ СЕАУТОН (грч.: познај себе самог), изрека која потиче од Талеса или Хилона и стоји као натпис на Аполоново храму у Делфима.

ГНУ (*Capra hircus*), род афр. антилопа; изгледом потсећа на говече и на коња: врат покривен гривом, рогови пљоснати и широки, а реп космат; живи у чопорима; лако се гаји.

ГЊЕЗНО, варош (26 000 ст.) у Пољ. (си. од Познања); трг. за жито и стоку; инд. пивара и алкохола.

ГЊЕСИН Михаил Ф. (* 1883.), рус. композитор, директор Муз. шк. у Ростову, проф. московског Конзерваторијума; у последњим делима иде за стварањем јевр. ум. музике израбене на нар. мотивима; компоновао: за оркестар **Ослобођење Прометеја**, **Симфониски фрагмент** и **Споменик**; за гудачки квартет **Варијације на јевр. тему**, оперу **Младост Аврамова**, песме, клавирска дела.

ГЊЕТЕО → **вазан**.

ГЊИЛАНЕ, фарон и средње место (7 215 ст.) у изворничком крају Ј. Моране (Вардарска Бан.); као село помиње се у 14. в., у варош се почело развијати од 1780.

ГЊИЛОГРИЗ ЖАБИЦЕ → жабична трула.

ГЊУРАЦ, лице које рони под воду да би тамо за кратко време обавио извесан посао (нпр. скупљање бисерних шкољака); под водом се просечно може издржати око 2', и то на сразмерно малим дубинама (5-6 м). **Гњурачко звоно**, омсгућава дужи рад под водом; има изнутра, при врху, клуну, на којој седи човек; при слушању у дубини вода продире у унутрашњост звона само утолјико узкоколико сабије ваздух који уједно штити човека од воде и служи му за дисање; боравак под водом траје док се ваздух не исквари од дисања; вештачким удубањем ваздуха помоћу пумпа, као код кесеона где више људи одједном и несметано раде, може се обезбедити трајан рад под водом; рад нездрав (→ **кесонска болест**). Г. опрема → **скафандр**.

ГЊУРЦИ (*Columbidae*), породица птица пљивачица, кратких ногу и издвојене кожнице за пливање на претима; кратких крила, ногу постављених јако уназад; хране се рибама и инсектима; познате врсте: **хубаст** (*Podiceps cristata*) и **мали г.** (*P. puvialis*). **ГО**, јап. нар. игра; 2 играча играју на дасци раздвојеној са 19 хориз. и 19 верт. линија, са 181 црним и 181 белым каменчићем.

ГОА, порт. посед (3 270 км², 516 000 ст.) на з. обали Индије; земљиште се стрмо диже с мора према унутрашњости; земљр. (ориз, памук, кокос) и риболов. **ГО-БАНГ** (кинески), игра на шахонској дасци с 400 поља, 400 пиона и 2 одн. 4 разне боје, према томе колико играча учествују у игри; вштина игре у томе да се противникови пиони потпуно опколе; др. начин игре да се поређају 5 пиона у ред хориз., верт., дијагонално.

ГОБИ, сува обл. у и. делу ср. Аз.; већим делом припада Монголији; на ЈЗ песковита пустиња; остали делови због слабог монсонског утицаја обрасли травом, чиме омогућено номадско сточарство.

ГОБИНО А. Жозеф (*Gobineau*, 1816-1882.), фрц. дипломат и писац; гл. дела: **Историја Персијанаца**, **О неједнакости људских раса**, **Ренесанса**.

ГОБЛЕН (фрц.), ћилип за украшавање зида, изаткан од свиленог, вуненог или неког др. конца, израђен по надрту доброг сликара-ум., са композицијом која има изглед слике; назив добио по имену париског бојарије Г. (15. в.), мада био познат још ст. Египћанима; у раној средњев. кришн. ум. најлепше ткавине и везови виз. и коптиски; прави г., међутим, највише и најбоље израђивани у зап. Евр. (Белг., Фрц.) од 15. до краја 18. в.; најчувеније радионице биле у Брислу, Турнеу, Паризу и Бовеу; највећу колекцију г. има данас музеј у Бечу.

ГОВЕКАР Фран (* 1871.), књиж., рано почео писати приповетке натуралистичког правца и стекао њима леп глас; важан му роман **У крви**; драматизовао неке старије слов. приповетке; упознавао Словенце са срп. делима.

ГОВЕЧЕ, говедо (*Bos*), преживар из породице бикова, крупна пораста, снажна тела, глатких облица рогова, широка чела, голе и влажне њушке, кратких и снажних ногу и дуга репа; вимена са 4 сисе. **Домаће г.** (*B. taurus*), води порекло од изумрлог **дивљег г.** (*B. primigenius* → **тур**) и гаји се данас у различитим крајевима света; постоје и многе културне расе д. г., које се међу собом разликују по многим, екон. значајним, особинама. Најближи живи сродник д. г. је **зебу-г.** (*Bos indicus*), такође припитомљен; даљн сродници, дивљи или припитомљени: **бантенг** (*Bibos banteng*), → **гаур** (*B. gaurus*), → **гал** (*B. frontalis*), → **јак** (*B. grunniens*), → **бизон** (*Bison*) и **биво** (*Bubalus*). Припитомљено од најстаријих времена по различним крајевима света, играло је оду-

век видну улогу у људском животу и привреди уопште; у току векова људи укрштањем и одабирањем створили посебне расе за клање, за млеко и за рад; од раса намењених клању тражи се да буду ситнијег раста, кратких удова, мале главе, широких груди, глатке коже, светле длаке и да им разлика између живе и мртве ваге буде што мања; најглавније су: **дирхемска**, **холандска** и **швајцарска**; расе за млеко сличне су претходним, али су обично мање развијених груди; најбоље су: **холандска** и **швајцарска**; расе за рад имају развијенији и мускулознији врат и тежи костур; од њих најважнија **девоњска**; укупан број грла на свету износи око 1/2 милијарде; највише их имају Индија (195 мил.), САД (65 мил.) и Браз. (34 мил.), а у Евр.: Нем. (16 мил.), Бел. Брит. (12 мил.). У Јсл. заступљене оплемњене и неоплемњене расе, од којих најважније: **сменталска**, **пингавска**, **сиво-алпска**, **сиво-степска** и **буша** или **балк.**; говедарство у Југосл. има вел. значај, јер поред искориставања у самој земљи, г. заузима 1. место у извозу; год. 1934. у Југосл. било на 4 мил. грла, што чини 16 грла на 1 км², а 275 на 1000 ст.; исте год. извезено 79 085 грла у вредности 102 мил. д.; гл. купци: **Ит.**, која узима 50% јсл. извоза., па **Аустр.**, **Грц.** и **ЧСР.** **Говећа куга** (*pestis bovina*), заразна болест коју проузрокује невидљиви вирус; изузетно могу оболети и биволи, камиле, свиње и неке дивље животиње; најопаснија г. болест, која се од свих болести највише и најлакше шири; данас је нема у Евр., већ само у неким земљама Аз. и Афр.; јавља се у разним облицима; код септикемичне форме смрт настаје у року од 48 сати, пошто се појавила висока тмпт., убрзано дисање са затвореношћу или модрим слезокожама, дрхтавицом и потпуно утученошћу; код акутне, најчешће, болест траје 5-10 дана; у почетку се појави висока тмпт. с грозницом, убрзаним дисањем и утученошћу, затим животиња почне да бали, сузи на очи; на нос се јавља прљав гнојни излив; на њушци и слезокожама у устима појављују се ране; б. прати и пролив, који се меша с крвљу; код неких животиња ови знаци много блажи; лечење безуспешно; најбоље болесне животиње одмах побити, као што прописује јсл. зак. о сузбијању сточних зараза; у земљама где се ова болест јавља врши се успешно целпење здравих грла; пријављивање болести обавезно. Г. **туберкулоза**, болест г. проузрокована **бацилом** **тбк. г.** типа, има највећи екон. и хиг. значај код говеди, спец. код крава; несумњиво утврђено да г. тип **тбк. бацила** може проузроковати **тбк. код** људи, нарочито код деце; од г. т. нарочито обоблевају краве музаре, које се много интензивно искористују за млеко; постоји код говеди и генерализована, општа **тбк. свих органа**, али се чешће јавља као обољење појединих органа, нарочито плућа, вимена и др.; промене на оболелим органима сличне онима код људи; код **тбк. плућа** јављају се кашаљ, тешкоће у дисању и јако мршављење, а код **тбк. вимена** јављају се на њима отоци (гукче); код оболелих крава на вимену бацили **тбк. прелазе** у млеко, које не треба употребљавати за људску исхрану; у нашој земљи г. т. мање развијена него у др. у говедарству напредним земљама; за распознавање болести искористује се → **туберкулинска** **тест**, којом се и у самом почетку болест може открити; оболела грла се не могу успешно лечити; најбоље таква грла излучити из запата клањем (месо код локализоване г. т. на поједине органе употребљиво за људску исхрану); постоје покушаји имунизације против г. т., али још није пронађен потпуно успешан начин; највише успеха досада се постигло методом **Калмет-Жерена** (BCG). **Говењача** → **водњача**. **Говењина**, свежа, садржи: мршава 21% беланчевине и само 2-5% масти; дебела 17-19% беланчевина, а 20-29% масти.

ГОВОР 1) средство за споразумевање међу људима, највише помоћу артикулисаних гласова, комбинаваних у речи и реченице, али и помоћу др. средстава, нпр. мимиком и гестовима, разним знацима (сигнализација) и предметима (нпр. г. цвеча). Артикулисан г. проистиче из модификација гласа које настају делом због промена гласних жица, а делом због резонанције у горњим деловима апарата за дисање (ждрело, носу и устима); при г. или фонацији учествују: **вддисација** мишићи, мишићи грла, ждрела, уста, усана и др.; г. се састоји из муз. тона и шумова произведених у ждрелу, носу и устима, који се спајају или не спајају са грленим тоновима; нпр. код гласног г. грлени тон постоји (артикулисан глас), док код тихог г. грлени тон не постоји (напустање); гл. улогу у артикулисаном г. (улогу апарата резонанције) играју шупљине изнад грла; носна за резонанцију и појачавање; језик, уснице и меко непце за разне начине артикулације; артикулисани тонови се деле на самогласнике и су-

гласнике, а они последњи на зубне, уснене, носне итд. Директант г., у теорији књиж., дословно саопштавање речи како их је неко изговорио (Цезар је јавно сенату: «Дођох, видех, победих!»). Индиректант г., просто препречавање мисли, без дословног навођења тубих речи (Цезар је јавно сенату да је дошао, видео и победио). 2) варијетет нар. наречја. **Говорни органи**, делови човечјег тела који учествују при изговору гласова: плуна, душник са гркљаном, језик, уста, усне и нос.

ГОГ Винцент ван (Gogh, 1853.-1900.), хол. и фрц. сликар; провео немиран и трагичан живот; лутао по Хол., Белг., Енгл., Фрц.; умро у лудници; у својој 1. хол. епоси, сликао тамне пастозне слике; на фрц. југу пронашао светлу, топлу, ванредно богату палету; 1 од најтемпераментнијих и најоригиналнијих модерних евр. сликара; највише његових слика има у музеју Крелер-Милер у Хагу и у Оп. музеју у Амстердаму.

ГОГ и МАГОГ, кнез и народ (код пророка Језекиља); према Откровењу Јов. последњи непријатељи Христови; пословично: дивље хорде.

ГОГА Октавијан (*1881.), рум. песник и новинар; гл. дело: Претече.

ГОГАЈА Станко д-р (*1901.), проф. и педагог, прив. доцент у Љубљани; бави се излагањем и критиком проблема савр. пед. и питањима наше нар. просвете; гл. радови: **Вазгојни проблеми младине**, **Проблем изобразбе нашег народа**, **Темељи опће методике** и др.

ГОГЕН Пол (Gauguin, 1848.-1903.), фрц. сликар, друг Ван-Гога и вел. импресионист; незадовољан градским животом и модерном цивилизацијом уопште, тражио нове видике на о. Таити у Тихом Ок.; имао ретко развијен смисао за декоративно у слици и префињено осећање раскошног колорита.

ГОГОЉ Николај В. (1809.-1852.), рус. књиж., најјачи претставник ум. реализма у Рус. и оснивач рус. нац. књиж., у коју унео малоруски дух; провео дуже време у иностранству (1836.-1848.), после чега зажеleo да постане проповедник, реформатор и васпитач свога народа, али његови покушаји у томе правцу нису нашли одзива у тадашњем друштву; у својим књиж. делима, у које уноси много духа и сатире, највише се задржавао на негативним странама живота и обратио нарочиту пажњу на псих. проблеме; извршио вел. утицај на рус., а и нашу књиж. (Милован Глишић, Нушић); гл. дела: **Вечери на мајуру близу Дикавке**, **Шинјел**, **Старе спахије**, **Виј** (приповетке), **Ревизор**, **Женидба** (комедије), **Тарас Буљба** и **Мртве душе** (романи).

ГОГРА, р. у Индији, л. притока Ганга; извире у ј. Тибету, а улива се код града Патње; у доњем току пловна.

ГОД, годишњи претен → дрво, дрвено ткиво.

ГОДАВАРИ, р. у Индији; највећа на Декану, извире у пров. Бомбају на и. падинама Зап. Гата; улива се, пробијајући се кроз И. Гате, у Бенгалски Зал.; дуга 1450 км; њен рукав Гаутама спада међу свете р. Инда.

ГОДАР Бенжамен Луј Пол (Goddard, 1849.-1895.), фрц. композитор; симфонија (Драматична за соли и хор), симфониски балети, опере: **Данте** и **Беатрича**, **Руј Блаз**, клавирски концерт, **Романтични концерт** за виолину и др.

ГОДВИН Вилијам (Godwin, 1756.-1836.), енгл. сеп. критичар и осн. анархистичког комунизма; под утицајем идеја фрц. просветитеља из 18. в. и фрц. револуције 1789. написао значајно дело **Социјална правда**.

ГОДЕЦИЈА (Oenothera), биљни род из истоимене породице (Oenotheraceae); неке врсте украсне.

ГОДИВА, жена чештерског грофа Леофрика, живела у 11. в.; замолила мужа да смањим порезу народу; кад он одговорио да ће то учинити само ако прође кроз град на коњу потпуно нага, она наредила грађанству да се затвори у куће и испунила услов који јој муж поставио.

ГОДИНА, време за које → Земља опише једанпут своју путању око Сунца. **Тропска г.** 5865 дана, 5 h, 48' 46"), време између 2 узастопна Сунчева повратка у тачку пролећне равнодневице. **Сидерална г.** (365 дана 6 h 9' 9"), време између 2 узастопна Сунчева повратка у исту тачку на небеском своду. **Грађанска г.** време од 1./1. до 31./12.; дели се на 12 мес.; обична има 365 дана, а преступна 366 дана. **Пословна г.** не сме бити дужа од 12 мес.; не мора се поклапати с календарском г., инпр. рачуна се од 1./4. једне до 31./3. наредне г.; у току п. г. трговац мора саста-

вити инвентар и биланс. **Рачунска г.**, време за које се морају свршити сви рачуни о приходима и расходима 1 буџетске г. **Буџетска г.**, време за које се одобравају држ. приходи и расходи; у Југосл. почиње 1./4., а завршава се 31./3. **Света** (дубиларна) г. 1) у ст. завету 30. г., кад су робови пуштани на слободу, дугови опраштани и земља враћана ранијим сопственицима. 2) у кат. дрк. свака 25. г. у којој се ходочасти у Рим, поселејују извесне црк. и светишта и тиме постиже потпуни опроштај греха. **Годишња доба** → Земља. **Г. отпис**, смањивање вредности предмета који се употребом троше по вредности (инпр. куће, постројења итд.); спроводи се сваке г. при закључку у инвентару и обично се изражава у % (инпр. отпис 10%). **Годишњак С. к. академије**, објављује: **Зак. о Акад.**, пословник, биографије академика, записнике и извештаје о раду; 1. књ. изишла за год. 1887. **Годишњица Николе Чупића**, издаје је Задужбина Николе Чупића; у њој објављено много чланака из нар. ист., књиж., етнол., етногр. и геогр.; 1. књ. изишла 1877. **Годовно**, у зап. сх. крајевима, код кат. исто што и имендан; прослављање празника светитеља чије име неко носи.

ГОДФРОА Бујонски → Бујонски.

ГОБЕВАЦ Милорад (1860.-1935.), лекар и нац. радник, покренуо и организовао четничку акцију у друштву Луке Ђеловића (1904.) и тиме много допринео буђењу и одржавању нац. свести у нашем живљу у Ј. Србији и Македонији.

ГОЗД, слов. назив за гору; ст. сх.: гвозд.

ГОЗА Франциско (Goya, 1746.-1828.), шп. сликар и



гравер, са Веласкесом и Ел-Греком највећи ум. код дала Шп.; радио портрете, сцене из рата и нар. живота, 1 сјајан акт (**Нага Маха**), **Стрелчање**, напрте за гоблене, пртеже и гравире; ретко компликована и богата прир., подједнако обдарена и за сликање реалног и фантастичног; својим радовима, с 1 стране, закључио вел. стару, класичну епоху, а са др. отворио нову, модерну, у којој извршио вел. утицај, нарочито на фрц. импресионисте; гл. дела у Музеју у Мадриду.

ГОЈАЗНОСТ → адипозитас.

ГОЈЕЗ, једна од браз. државица (660 139 км²), чије се сток. (680 000) највећим делом бави сточарством (по саванама), мање земљр.; извози дуван; гл. место Г. (25 000 ст.); правни фак.

ГОЈЕН Јан ван (1596.-1656.), хол. сликар; радио искључиво пределе, веома топле у тону.

ГОЈИ (јевр. Гојим), народ; ко није Јеврејин.

ГОЈКОВИЋ 1 Илија (1854.-1917.), ген.; учествовао у рату 1876., 1877.-78. и 1885., у свет. рату ком. армије; утопио се 1917. при торпедовању брода. 2) **Матеј**, архитект из 15. в.; радио на звоннику трогрискe катедрале, у духу вен. готике. (На сл.: Г. Илија.)

ГОКЧА, јез. (1413 км²; највећа дубина 95 м) у Јерменији.

ГОЛ Јарослав (Goll, 1846.-1910.), чешки историчар и песник; студије из доба хусита и 30-год. рата; **Извори и истраживања за историју Чешке браће**, **Положај у Евр. после битке на Белој Гори**; од 1895. издавао са Редеком **Чешки ист. часопис**; написао збирку **Песме** и преводио са пол. и рус.

ГОЛ (енгл. 1) 2 стуба на фут-болском игралишту, побијена



на г.-линијама на

једнакој раздаљини од углава, размакнути 7,32 м; стубови спојени водоравном пречком на висини од 2,44 м. 2) протеривање лопте кроз противничку капију. Голгетер, играч који у сезони постигне највише голова за свој клуб; фудбалер који постигне највише голова на каквом такмичењу. Голдиференција, разлика у головима, одлучује на крају првенствене сезоне, кад више клубова имају исти број голова; ко има бољу г. постаје првак. Голман, вратар, играч у фудболовој екипи који брани гол; у бековском простору сме да хвата лопту рукама.

ГОЛА СВОЈИНА, право сопственика ствари оптерећене ужитком због којег он не располаже њеном редовном садржином (плодовима и употребом).

ГОЛАК 1) план., протеже се од Врања до Приштине (Вардарска Бан.); највиши врх Грот (1325 м). 2) предео у ј. подгорини пл. Лесковика, Озрена и Девице, с. од Ниша (Моравска Бан.).

ГОЛАР Цветко (* 1879.), слов. песник и приповедач; онева прир. и село; нека врста модерног буколичара; објавио више збирака песама и приповедака. **ГОЛАВИ ПУЖЕВИ**, врсте пужева; морски, по правилу без љуштуре (Ophiothobranchiata), живе крај обала или далеко на пучини; дишу шкргама; сухоzemни (Limacidae), закржљале љуштуре урасле у кожу; дишу плућима и живе на влажним местима у шуми, пољу и врту; хране се сочним биљним деловима.

ГОЛАЦ, голчић → скуша.

ГОЛГОТА, брег изван Јерусалима, на којем распет Исус Христос.

ГОЛДИ, тунгуски народ око доњег тока р. Амура (3000); поглавито риболов; одећа делимично од рибљих кожа.

ГОЛДМАРК Карл (1830-1915.), нем. композитор; гл. дела: опера Краљица од Сабје; увертира: Сакунтала, У пролеће, Ослобођење Прометеј и др.

ГОЛДОНИ Карло (1707-1793.), најбољи претставник ит. нове комедије; изванредно плодан писац; неговао скоро све драмске врсте, али најбољи као комедиограф; нарочито цењен као писац комедије карактера: Тврдица, Ласкавак, Коцкар и др.

ГОЛДСМИТ Оливер (Goldsmith, 1730-1774.), енгл. песник, драматичар и романописац; годинама живео у немаштини и потуцао се по Фрц., Швајц., Ит.; најбољи му: песничко дело Путник, драма Спуншта се да би освојио I и роман Векфилдски свештеник, који му донео свет. славу (→ сл.).

ГОЛДЦИЕР Игнац (Goldziher, 1850-1921.), мађ. оријенталист, гл. дела: Мухамеданске студије, Расправе о ар. филологији, Предавања о исламу. **ГОЛДШМИТ Менр** (1819-1887.), дански приповедач и публ.; јевр. порекла; сликао типове свог племена; описао данске прир. и друштв. живота у романима ушао у класичне прозне писце; познат и као уредник сатиричког часописа Гусара.

ГОЛЋИ Камило (Golgi, 1843-1926.), ит. хистолог; истраживао живчано ткиво; пронашао паразите маларије у крви човека; носилац Нобелове награде 1907. (→ сл.).

ГОЛЕМ (јевр. ембрион), према јевр. причању земљанин човек ком је прашки рабин Лев (1580.) тобож удахнуо живот.

ГОЛЕМА РЕКА 1) д. саставница Топличане притоке Пусте Реке (Моравска Бан.). 2) притока Преспанског јез. (Вардарска Бан.); извире с Плакенске Плани. и Вигле, а протиче поред Ресна.

ГОЛЕНИЦХЕВ-КУТУЗОВ Арсеније (1848-1913.), рус. песник, приповедач и драмски писац; нагињао песимизму; његове многе песме компоновао Мусоргски.

ГОЛЕТАН Стан (* 1875.), рум. композитор и критичар; компоновао: Симфониски концерт (за чело и кларинет), Рум. рапсодију (за виолину и оркестар), Сонату (за клавир и виолину) и др.

ГОЛЕТА 1) Ја Гулет, варош (7000 ст.) у Тунису, претпристаниште града Туниса, на Сред. М.; припада Фрц. 2) једрењак с 2 јарбола.

ГОЛЕШ, план. (1019 м) на з. ободу Косова Поља (Вардарска Бан.); састављена од серпентинске стене, у којој има магнезитске руде; рудник магнезита. **ГОЛЕШНИЦА**, план. з. од Велеса (Вардарска Бан.); највиши врх Бегови Вирови (2112 м).

ГОЛЗВОРДИ Џон (Galsworthy, 1867-1933.) енгл. драматичар и романописац, књиж. свет. гласа, ум. критичар друштва; гл. дело: Форсайт сага, низ од 6 романа, у којима описао живот 1 богате грађ. породице; драме: Сребрна кутуља, Борба, Правда.

ГОЛИ СИНОВИ, људи који за време 1. устанка служили у чети Зеке Буљубаше; име добили по томе што су били без куће и породице; изгинули са Зеком на Засавици (1813.).

ГОЛИ ЧОВЕК (Arbutus andrachne, фам. Ericaceae), зимзелено дрво црвене коре, која се сваке год. љушти (стабло беле боје); расте на стенама у средоземној обл.; код нас у Ј. Србији; плод налик на јагоду; слична врста планица (A. unedo) расте у макији Јадр. Прим.

ГОЛИЈА 1) план. с. од р. Рашке (Зетска Бан.): највиши вис Јанков Камен (1833 м). 2) план. (1981 м) са, од Никшићког Поља (Зетска Бан.). 3) племе у и. Херц., међу план. Г. и Сомином.

ГОЛИЈА Папел (* 1887.), песник; прво аустр. официр, затим (од 1916.) добровољац у срп. и рус. војсци; стекао глас за слов. поз. као драматург. **ГОЛИЈАТ**, филистелски горостас; убио та Давид каменом на праћке; по њему уопште: горостас.

ГОЛИК Јулије (1866-1924.), хрв. клас. филолог и педагог; гл. дело: Наук о узгоју с особитим обзиром на психологију; превео Вел. дидактику од Коменског.

ГОЛИСКА МОРАВА → З. Морава.

ГОЛИЦА, план. део Караванке (1836 м); 1 од најлепших план. у Драв. Бан.; на њој 2 план. куће. **ГОЛКОНДА**, место у брит.-инд. вазалној држ. Хајдарабаду, некад престоница, сад значајна по краљ. гробницама и налазишту драгог камења у околини.

ГОЛНИК, место у Дравској Бан., на прузи Љубљана-Крањ-Тржиш, 500 м надм. в.; санаторијум за тбк. **ГОЛО БРДО**, предео на л. страни Дрима, сада готово цео у саставу Арб. (око 30 села); некада чисто срп. и прав. крај; у новije време почело помуслимановање и поарбанашивање; данашње стан. Арбанаси и Срби мусл.; печалбари и сточари.

ГОЛОСЕМЕНИЦЕ → гимносперме.

ГОЛУБ 1) (Columba, род. Columbidae), птица разнобојна перја, краћег купастог, при основи меканог кљуна; сва 4 прста зглобљена на истој висини; леже се више пута годишње узев са по 2 бела јајета. Г. дивљи, певинар (C. livia), плавосива перја, зелених прелива на врату и грудима; живи по шупљинама неприступачних стена Атланског Ок. (Сенегал-Норв.) сред. обала и на И од Хималаја; држи се да је предак питомог Г. Г. гривњак (C. palumbus), већи од претходног, с 2 бела поља око врата, која се у старости споје у без прстен; прави гнездо међу густим травама; храни се четинарским семеном. Г. дупљак (C. oena), сличног перја, без белог претена око врата; гнезди се по шупљем дрвећу. Путнички г. (Cotopistes migratorius), који се раније сретао нарочито у Сев. Амер., у огромним јатима; данас доста ретак. Близак еродик г. је грлица (Turtur L.), мања раста, код нас живи по шумама, ближе њивама, и њој еродна кумрија или гугутка (T. dougasa), пореклом из и. Афр.; код нас живи око насеља, а и тај се по клеткама. 2) месечни лист за срп. младеж, излазио у Сомбору 1879-1914. и вршио користан утицај на Србе у А.-У. Голубија пошта, формирана у чете, додаје се већим оперативним јединицама; има 200-250 голубова са 20-25 људи; заснована на инстинкту голуба да се враћа у голубинак; спец. голубови (поштар) леге 55 км на сат; дужина пута може бити од 400-1200 км. Голубица, књиж. алманх, излазио у Београду 1839-1844.; у њему има драгоцене грабе о Карађорђевој устанку.

ГОЛУБ морски (Myllobatis aquila), риба, нарасте до 1 м, има облик ромба; месо заудара на рибеље уље. **ГОЛУБАЦ**, варошица и ереско место (1550 ст.) на



улазу Дунава у Бердапску Клисису (Моравска Бан.); изнад Г. развљине 1 од највећих тврђава (са 9 кула) средњев. Србије. **Голубачка мушица** (*Simulium golubacense*), мали инсект (3-4 мм) из групе двокрилаца, врста мушице, која у извесним деловима Југосл., а и др. државама проузрокује својим уједом вели. број угнућа стоке; добива име по томе што је највише има у околини Голупца на Дунаву, мада се јавља по целој и. Србији, у Ј. Србији до Косова, у з. Србији до Дрине, у Банату, у Рум. и сев. Буг.; њени ројеви појављују се у првим данима пролећа, када отопли, па до конца јуна најдаље; напада стоку, којој сише крв; носи јаја по воденим биљкама, камењу и граничњацима брзих и бистрих потока; ларва живи у води, причвршћена за камење и др. предмете; преображава се у лутку; из које се спрорећа излеже одрасла мушица; за потпуно развиће потребно јој год. дана; није тачно утврђено на која начин дејствује својим уједом на здравље животиња и како изазива угнућа; вероватно да уноси у крв уједене животиње неке отрове који штетно утичу на здравље и изазивају смрт; знаци обојења: на месту уједа прво се појави мала црвена пегла, затим оток; код крава пресушује млеко, настаје изнемоглост и стењање, а код брехњих побачај и доста брза смрт; ток болести зависи од броја мушица које су животињу ујеле; предохрана: уништавати ларве по потоцима, а штитити стоку од уједа за време ројења г. м. употребом разних средстава, којим се стока маже, паљењем ватре, од чијег дима мушица бежи, и непуштањем стоке из лашу дању, кад мушица лећи.



ГОЛУБИНСКИ Евгеније (1834.-1912.), проф. московске духовне акад. и црк. историограф; гл. дела: **Историја рус. цркве**, **Кратка ист. прав. буг., срп. и рум. цркве**.

ГОЛУБОВЕЦ, заселак у оп. Миховљанској, код Златара (Савска Бан.); некадашњи дворца Домјанића, који доцније доградио биск. Врховца; у близини рудник угља.

ГОЛУБОВИЋ Димитрије (1800.-1880.), трг. из Панчева, нар. добротвор; своје имање оставио Друштву за подпомагање сиромашних срп. осн. школа и вишој девојачкој шк. у Панчеву.

ГОЛУЖДРАВАЦ, тек измелго птиче које родитељи хране док не ојача; после првог перја: полетарац.

ГОЛУПКА (*Mastoglossa stellatarum*, фам. Sphingidae), вечерњи лептир малог раста, рибежутих задњих крила, с по 1 белом и црном мрљом на задњем делу и длакавим чуперком на крају; лећи и дању.

ГОЛУХОВСКИ Агенор (1849.-1921.), а.-у. дипломат и мин. спољних послова (1895.-1906.); мада први Словен на том положају, водио анти-срп. спољну политику.

ГОЛФ (енгл.: штал), теренска игра шкотског порекла, у којој учествују 2 екипе; циљ да се мала топца, нарочитим штапом, с одређеног места и са што мање удараца убади у малу рупу у земљи, катких на игриштима има 9 или 18; веома омиљена у Енгл. и Амер.

ГОЛФСКА СТРУЈА, најважнија струја у с. делу Атланског Ок., топла; полази од Флориде (на с.-амер. обали), као наставак спољне флоридске и антилске с., па тече преко Атланског Ок. према СИ брзином од 1,15-2,5 м/сек.; близу Азорских О. дели се на 2 крака, од којих 1 протиче између Ирске и Исланда, поред норв. обале, и код Н. Земље губи се у Леденом Ок., а други заокреће према Ј и спаја се с екваторском с.; утиче да се обале Брит. О. и Норв. никад не залеђују и ублажава знатно климу ових земаља, па и читаве Евр.; поред тога, изнад њена корита ваздух је знатно топлији и влажнији, што пружа повољне услове за стварање циклона, који прелазе преко евр. континента и доносе кишу; да није не Евр. би оскудевала у киши, а Скандинавија и сев. део Евр. били би под вечитим ледом.

ГОЛЦ (Goltz) 1) Богумил (1801.-1870.), пољ. писац; гл. дела: **Детињство**, **Човек и свет**. 2) Јоахим (* 1892.), нем. писац; гл. дела: **Нем. свети. Отац и син** (драма). 3) Колмар, **Голц-папач** (1843.-1916.), нем. официр, реорганизатор тур. вој.

ГОЉАК ПЛАНИНА → Голак.

ГОМЕЗ ДЕЛА СЕРНА Рамон (Gomez dela Serna, * 1891.), шп. приповедач, драмски писац и критичар; гл. дело: **Бела и црна удовица** (роман).

ГОМЕЛ, округ (7700 км², 408 000 ст.) и варош у Рус. на р. Сожу, притоци Дњепра, на прузи Варшава-Москва; инд. шећера.

ГОМЕНОЛ, пречишћено етерско уље из биљке *Melaleuca viridiflora*; употребљавана се у хир.; ставља се у масти за нос; убија бактерије.

ГОМИЈА 1) маса, у социол. скуп људи који под извесним условима постају псих. јединствена цели-

на; у њој појединци губе своју психичку самосталност и свој карактер; њена психа није прост збир или просечност психе јединки које је сачињавају, већ н. комбинација и творевина своје врсте; у њој је човек увек култ. и интелектуално нижи но усамљен; осећање одговорности и критичност слабе, а сугестибилност се повеснава; али се човек може лакше одушевити за херојска дела, самоодрицање, веровање, поковавање војима и вишим циљевима. 2) вештачке хумке, тумули, из прест. доба; обично гробнице са богатим прилозима; на Гласинцу у Босни има их око 20 000. Г. и каменоване, у арб. и срп. динарским племенима био обичај да сваки од учесника племенске скупштине, пошто се донесе нека одлука, баца по камен на г., да каже амин и дода клетву за оног ко би ту одлуку прекршио (темије); под г. бапани, каменовани код Срба (Брђана, Прногораца и Херцеговаца) и Арбанаса тешки морални преступници; у поменутом обл. постављају се г. и као граничне ознаке, особито по границама између племена.

ГОМИОНИЦА, ман. у Босни близу Приједора, посвећен Ваведењу, подигнут вероватно крајем 16. в.; страдоа више пута за време борби и устанака.

ГОМИРЈЕ, село код Угулина (Савска Бан.), насељено прав. Србима из варошине Коренице око 1600. год.; у њему истоимени прав. ман. (рођење св. Јована Претече), подигнут убрзо по осн. села.

ГОМЈЕНИЦА, д. притока Саве (Варбаска Бан.); извире с Мањаче Плана, а улива се код Приједора.

ГОМОЉ (tuber) → кртола.

ГОМОЉИКА (*Tuber melanosporum*), гљива са подземним, прнољубичастим и крголи сличним плодоносним телом; због пријатног мириса и укуса на цени; највише је има у Фрц. и Ит.

ГОМОРА, ст. град у Палестини, уништен небеском ватром заједно са Содомом.

ГОМУЛИЦКИ Виктор (1851.-1919.), пољ. књиж.; писао песме, приповетке, романе, драме и критике; гл. дела: **Авет цар**, **Риф** и **мач** (романи).

ГОНГ → там-там.

ГОНГОРА Луис де (1561.-1627.), шп. песник, осн. песнички правац **гонгоризам** по угледу на ит. маринизам или сенцентизам; угледао се у свему на Марину и отишао још даље у извештачености и усилности песничког казивања; у своје време много хваљена његова poema **Полифем**.

ГОНДВАНА 1) предео у унутрашњости Пр. Индије. 2) по Е. Сису ст. континент (масив), који обухвата ср. Афр., о. Мадагаскар и Пр. Индију.

ГОНДИ (нар. име Коинур, Кои), примит. народ у унутрашњости Пр. Индије (преко 3 мил.); по јез. Дравиди; 14.-18. в. имали своје државе.

ГОНДОЛА (ит.) 1) лак и дугачак чамац шиљастих крајева, са 1-2 веслача; у средини кабина; употребљавана се највише у Вен. 2) корпа обешена о ваздушни балон.

ГОНЕН Жил (1870.-1935.), проф. окулистике у Лозани; ударио темеље оперативном лечењу одлудљива мрежњаче.

ГОНЗАГА 1) ит. кнежевска породица; владала Мантовом (1328.-1708.); њене млађе гране: кнежевска породица Гвастали (од 1541.) и војводска породица од Невера (од 1565.). 2) Алоизије (1568.-1591.), кат. светиљ, исусовац, заштитник омладине.

ГОНЗАЛВО Кордовски (1453.-1515.), шп. ген., отео Гранаду од Арабљана.

ГОНИОГРАФ (грч.), опште име за све инструменте којима се директно графички одређују углови и одмах, на терену, учртавају на план (антипланиграф, геодетски сто). **Гониометар**, уопште сваки инструмент за мерење хориз. углова на терену; састоји се од лимбуса и алхидаде; постоје: г. са директним визирањем (графометар, пантометар) и г. са дурбином (теодолит, г. → бусола). **Гониометрија** 1) вентилна мерења углова на терену инструментима гониометрима, гонеографима, теодолитима и др. 2) грана елементарне мат. која испитује тригонометријске и циклометријске функције. **Гониометријске функције** → тригонометријске функције.

ГОНИТИС, тбк. колена, → туберкулоза зглобова.

ГОНКУР (de Goncourt) браћа: Едмон (1822.-1896.) и Жил (1830.-1870.), фрц. писци реалистичке шк.; писали у заједници романе (**Сестра Филадельфа**, **Рене Моперен**, **Госпоња Жервезе**, **Жерминија Ласерте**, **Браћа Земгано**), поз. комаде, путописе, ист. и ист.-ум. дела о 18. в. (Историја Фрц. друштва за време револуције, **Историја Марије-Антоанете**, **Уметност 18. в.**, **Жена 18. в.**). После смрти брата, Е. продужера рад на књиж. и осн. тестаментом Академију Г., која има 10 чланова и од 1903. сваке год. награђује по 1 фрц. роман.

ГОНОКОКА (грч.), проузроковач гонорее (трипера), састављена од 2 елемента, која личе на 2 яна пасуља окренута 1 другом својом издубљеном стра-

ном; налазе се у гноју и у плочастим епителијалним ћелијама слузокоже мокраћне цеви код човека; код жене у слузокожи материце; после преласка у крв могу се локализовати у разним органима: у зглобовима, тестису, јајоводима; заправљаним прстима или рубљем могу се пренети и на очи, где изазивају опасно обољење. **Гонореја**, трипер, инфективно обољење проузроковано гонококом; преноси се поглавито полним своцајем, поред тога и инфицираним предметима (сунђером, убрисом итд.); локализација: на слузокожи гениталних органа, очних капака, као компликација и на др. местима; инкубација 1-3 дана, некад и више; знаци: осећање свраба, печења или бола и лучење густог гноја; код мушкарца процес локализован у почетку у предњем делу мокраћне цеве (urethritis); ако се инфекција шири, захвата и задњи део и ствара могућност за др. компликације, које настају преносењем гонокока на суседне органе: простату, епидидимис, мокарну бешику, па и на бубреге; код жене локализација на мокраћној цеви и на слузокожи уласка у материцу; одавде постоји могућност преноса обољења на материцу, јајоводе, јајнике и Бартолинијеве жлезде; код ж. деце инфекција захвата широке површине слузокоже гениталних органа; ако клине пребу у крв могу настати компликације: запаљење зглобова, обично једног, обољења срчаних залитета или чак гонокока → сепса; према дужини трајања и интензитету обољење је акутно или хронично; развијање зависи у оба случаја од отпорности организма, односно вируленције клича; једина исправна дијагноза оснива се на микроскопском прегледу; у соп. погледу г. је озбиљна инфекција, јер може да доведе до тешких компликација и последица; тако обострано обољење пасменишта (епидидимиса) доводи до стерилности код мушкарца, а компликације на ж. полним органима до озбиљног обољења и стерилитета; лечење се састоји у убрзивању дезинфекционих раствора и разних инјекција, које се употребљавају према појединим случајевима.

ГОНОХОРИЗАМ (грч.), одвојеност, разлученост полова; постоји код организама где се могу разликовати полно различите јединке; свака врста полних јединки има само 1 врсту полних органа (м. или ж.), у којима се ствара само 1 врста полних ћелија (м. или ж.); човек и готово сви кичмењаци су гонохористичка бића; исто тако и извесне биљке.

ГОНСАЛВЕС Нуно, највећи порт. сликар 15. в.; гл. дела: 2 триптиха у музеју у Лисабону, дана реалистички и с вел. замахом.

ГОНЧАРОВ Иван А. (1812.-1891.), рус. класик, мајстор рус. уметничке прозе; писао романе, путописе и мемоаре, који се одликују епском ширином, мирним и одмереним тоном, простим и јасним језиком и упечатљивим сликама са пуно поједности; књиж. рад отпочео у 35. год. романом **Обична историја**; после тога објавио дело светског гласа: **Сломова**, у којем реалистички сликао живот поседника у ст. Рус.; остала дела: **Повор** (роман), **Фрегата Палада** (путопис) и **Мемоари**.

ГОНЦЕ (тур.), ружин пулољак. **ГОПЧЕВИЋ Спиридон** (псеудоним Лео Бренер, * 1855.), публицист; полит. и ратни дописник нем. листава; суделовао 1875. у првог. борбама против Турака; од 1893. бавио се истор.; већа и значајнија дела: **Арбанија и њена дига**, **Стара Србија и Македонија**, **Историја Црне Горе и Арбаније**, **Пропаст Аустрије** (све на нем.).

ГОР, пл. у Афганистану, з. део ланца Хиндукуша.

ГОРА 1) план. жупа на з. страни Шар-Плана у Ј. Србији (Вардарска Бан.); појсламљено срп. и арб. становништво бави се поглавито сточарством и печалбом; гл. место Враниште. 2) село



у Хрв. код Петриње, са ст. градом из 13. в.; рушевине парод назива Милан-град. 3) горошаштица → падавица.

ГОРАЖДЕ, варошица (1600 ст.) на Дрини у Босни (Дринска Бан.); код ње се косовски пут рачва на бос. и дубровачки; војарско место; у ср. в. важнији трг у близини црк. св. Ђорђа, коју 1446. подигао херцег Стјепан; у конструкцији свода утисај грч. стила; при тој црк. била срп. штампарија (1529.-1531.). **ГОРАЗД** (? око 890.), сл. учитељ, ученик Ђурића и Методија; Методије га много ценио и одредио за наследника; дошао на Балк. после Методијевог смрти (885.), кад су његови ученици протерани из Моравске; с Климентом, Наумом и др. деловао у обл. око Берата (Арб.).

ГОРА-КАЛВАРЈА, варошица у Пољ., на Висли (3200 ст.); у њеној непосредној близини била борба између Руса и Немца 1915.

ГОРАЛИ, пољ. планинци у Бескидима; поглавито сточари и печалбари.

ГОРАЦ → богородичина трава.

ГОРАЧИЋ, место у Драгачеву, чувено нарочито због жртава које су пале у њему 20./2. 1893., кад радикалска оп. управа није хтела, на 5 дана пред изборе за скупштину, да отступи по наредби власти, коју су претстављали либерали; стога што узбуњени народ није уступку ни пред вој., дошло до крви; вој. нуџали у масу, и убили 12, а ранили 7 људи; то изазвало тешке оптужбе против либералне владе, у којој Стојан Рибарац био мин. унутр. дела, и у извесној мери допринело антилибералском удару од 1./4. 1893.

ГОРГИЈА (око 483.-375. пре Хр.), атински софист; донео у Атину реторику из своје отаџбине Спичије; основао грч. ум. прозу; цењен због сјајне речности.

ГОРГОНЕ, у грч. митол. 3 сестре чудовишта: Медуза, Ђуријала и Стено; од свих најстрашнија Медуза са змијама уместо косе и тучаним коњским копитама на ногама; погледом претварала жива бића у камен; кад Јој Персеј отсекао главу, родио се из њене крви Пегас. (На сл.: Медуза.)



ГОРГОНЗОЛА 1) варошица у ит. обл. Милано (6000 ст.); производи сир. 2) укусна и цењена врста полутврдог сира, израђује се у вел. округлим ваљцима у тежини од 12-15 кг; споља сив, на преку жут са зеленим плесњивим местима.

ГОРДИЈЕ, фригиски краљ, који по легенди везао Гордијев чвор на колима негдашњег краља Миде; пошто неко ст. пророчанство претказивало да ће онај ко га одречи постати господар Аз., Александар Вел. прво покушао да га развезе, па га затим пресекао мачем.

ГОРДИЈАН 1) Г. I Старији, рим. цар (238.), пре тога богат и угледан Римљанин, убијен од побуњеника. 2) Г. II Млађи, рим. цар, син претходног, убијен исте године. 3) Г. III, рим. цар (238.-244.), унук првог; оборио га с престола Филип Арабљанин.

ГОРДОН 1) Џон Патрик (1633.-1693.), абердински гроф; ступио у службу Рус. и био 1 од гл. сарадника Петра Вел. 2) Чарлс-Џорџ (1833.-1885.), Гордон-паша, енгл. официр и путник; погинуо као гувернер Судана приликом пада Картума у Махдијине руке.

ГОРДОН СЕТЕР, раса паса клемпавих, дугих ушију, неједнако дугачке длаке; птичар за мочваран терен; доста чест и код нас; расу усавршио војвода од Гордона, чије име и носи.

ГОРЕМИКИН Иван Лонгиновић (1839.-1917.), рус. политичар, вођ реакционарне странке; био мин. унутр. дела (1895.-1896.); председник владе (1906.); под утицајем Распутиновим враћен у владу за време свет. рата; убијен у фебр. револуцији 1917.

ГОРЕЊЕ, сагоревање, нагла оксидација материја уз појаву пламена (запаљених или усајаних гасова) или усајана чврстих материја.

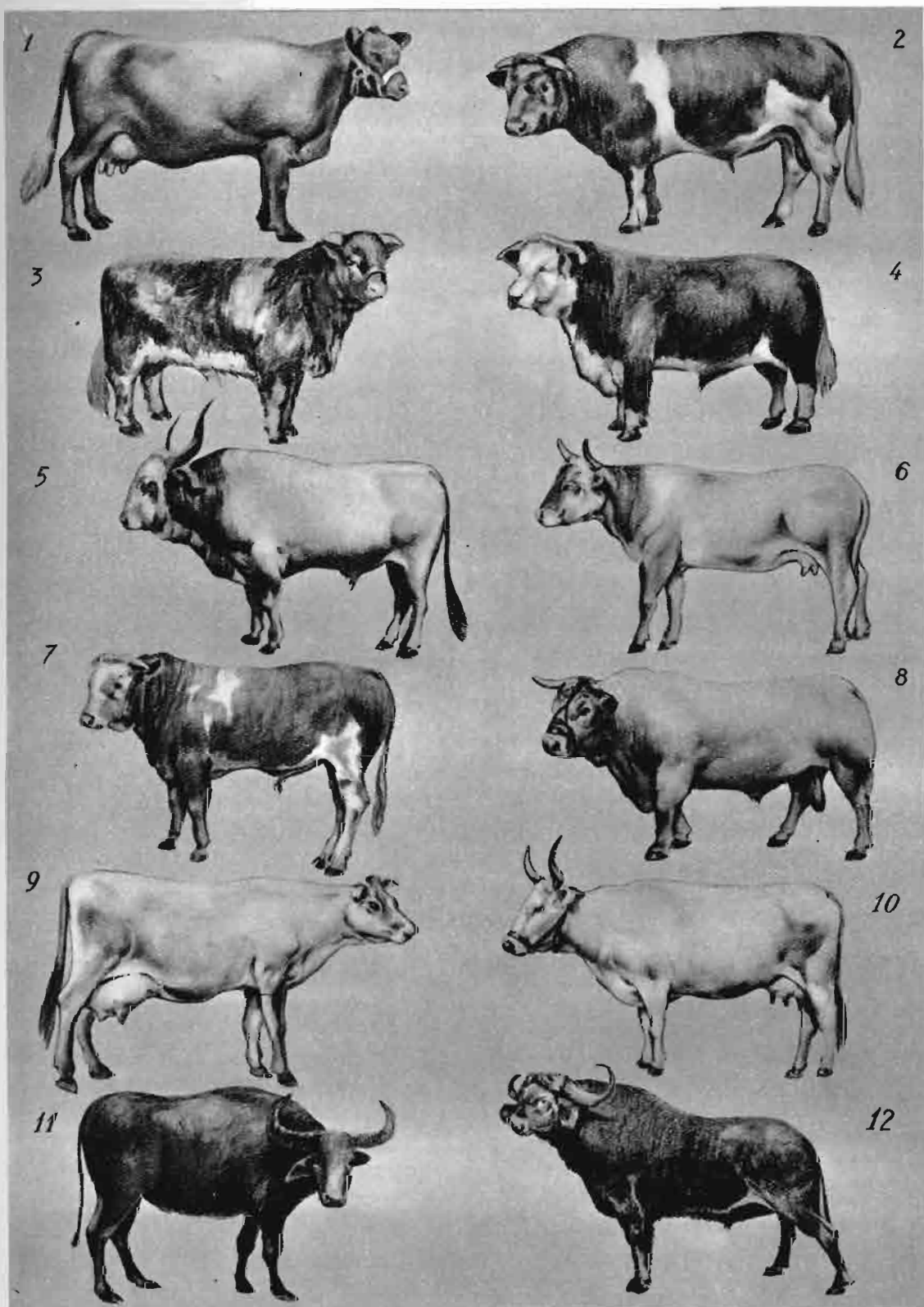
ГОРЕЊСКО, план. обл. с. од Љубљанске Котлине у Слов. (Дравска Бан.); обухвата поглавито изворниште Саве и пространу Крањску Котлину. Г. Сава, р. у Слов., л. крак Саве; састаје се са Бохињском Савом 2 км зап. од Радовнице; дугачка 43,7 км.

ГОРЕШНИЦИ, **Горешњаци**, **Чурици**, заједнички назив за дане 15.-17./7. по ст. (св. Кирик и Јулија, Огњена Марија) у вел. поштовању код свих прав. Јж. Ст. (Бугара и Срба), јер се верује да ти огњени свеци уништавају ватром усев, одн. род.

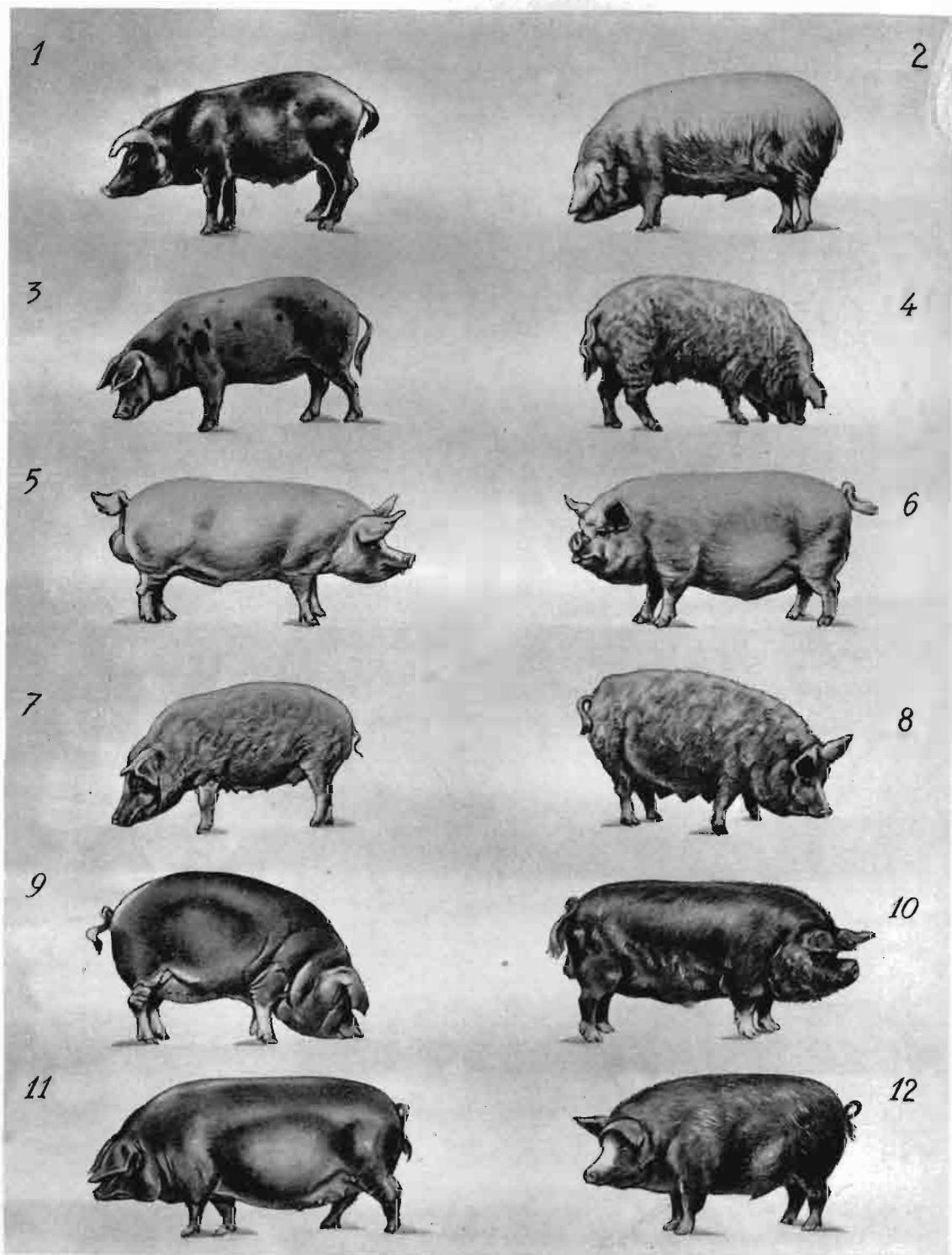
ГОРИВО, материја која сагоревана на ваздуху и служи за произвођење топлоте; може бити: чврсто



ГОВЕДА



1. Штуроујка. — 2. Хољандско говече. — 3. Шорторн (дирам) говече. — 4. Херфордско говече. — 5. Подолско говече. — 6. Монтафонско говече. — 7. Сименталско говече. — 8. Шаролејско говече. — 9. Церсејско говече. — 10. Колубарско говече. — 11. Биво обична. — 12. Биво кафриски.



1. Шинка. — Краонска. — 3. Туропољска. — 4. Мангалица. — 5. Јоркшир вел. — 6. Јоркшир средњи.
7. Шумадинка. — 8. Вагун. — 9. Моравска. — 10. Беркшир. — 11. Корвалд. — 12. Темворт.

(дрво, све врсте фосилног угља и кокс), течни (алкохол и нафта), гасовити (прнр. и вештачки гасови, као гас за осветљење, гас водени, ацетилен итд.), које се често употребљава, јер је савршеније од чврстих; квалитет г. условљавају његова калориска моћ, количина влаге, пепела и сумпора што их садржи. Горина вредност, т. ефект топлога сагоревања.

ГОРИЛА (*Gorilla gorilla*), један од највећих (мужјак 1,70-2,30 м) антропоидних мајмуна, снажних мишића, широких плећа, дугих снажних руку, јаких већа, малих ушију и мрке длаке; живи у тропским прашумама Конга и Камеруна; храни се мешовитом храном; породични живот развијен; постелу каткад прави на дрвешу; душевни живот мање развијен него код шимпанза; 1 планинска врста (*G. beringei*) са дугом длаком; у изумирању; број примерака цени се на 10 000; стављен под заштиту.



ГОРИЦА 1) град у шт. делу Слов. на р. Сочи и на раскрсници жел. пруга између Југосл., Аустр. и Трста; 42 000 ст. (вине Словенаца него Италијана); као насеље помиње се 1. пут 1001.; за време свет. рата (9./8. 1916.) бомбардовањем разорен; после рата припао Ит. по сенгерменском уговору; после Трста гл. култ. средиште Словенаца у Ит.; ст. град, богословија, гмн., уч. и трг. шк.; седиште надбискуп. и управних власти; развијена трг. и инд.; зимско туристичко место. 2) област названа по → 1). **Горичани** 1) мања етничка група међу Словенцима у пределу Слов. Горица. 2) слов. етничка група, звана и **Прлеки**, у пределима Горици и Градишкој, сз. од Трста, сада у саставу Ит.; ту се веома рано населили Словенци; за време Млечна вршена колонизација Италијана, нарочито у Градишкој, а од 14. в. почело и насељавање Немаца; ипак Словенци и сада у већини. **Горичка покрајина** (*Prov. di Gorizia*) у Ит., осн. 1927. (2 637 км², 210 441 ст.) обухвата порецја Соче, Идријце и Випаве са сев. делом Краса.

ГОРЈАНИ, село код Ђакова (Савска Бан.); завичајно место кн. Горјанских, од чијег су града остали незнатни остаци; код њега хрв. установи потукли мађ. палатина Никола Горјанског (1886.).

ГОРЈАНОВИЋ КРАМБЕРГЕР Драгутин (* 1856.), проф. геол. и палеонтологије на Загреб. унив.; написао много радова из своје струке и испитао крапњинску пећину; гл. дела: **О геотектонским приликама Загребачке Горе. Живот и култура дијувиналног човека у Крапњини.**

ГОРЈАНСКИ Никола, мађ.-хрв. великаш; био 1354-1375. бан у Мачви и знатно утицао на послове у Босни и Србији. Помагао кн. Лазару и бану Твртку против Николе Алтоманићина; био уг. палатин (1375-1386.) и гл. личност на двору краља Лајоша и његове удовице Јелисавете; изазвао против себе вел. опозицију хрв. великаша (1386.), који га убили у жељи да на њему освете мучку погубио краља Карла Драчког; његов син Никола II, зет кн. Лазара, постао 1387. мачвански бан; вршио дужност хрв.-далм.-слав. бана (1394-1402.) и био мађ. палатин (1403-1433.); био десна рука краља Сигмунда.

ГОРЈАНЦИ, план. ј. од ушћа Крке у Саву.

ГОРКА СО → магнезијум сулфат.

ГОРКИ 1) Максим (псеуд. Алексеја Максимовића Пешкова, 1868-1936.), најпопуларнији рус. писац н. доба, претставник пролетерске књиж., идеолог млађег нараштаја и апостол новог живота; провео детињство и младост као шегрт и радник; рано се приближио социјалдемократима, а затим и бољшевицима; због револуционарних идеја и борбе против царизма више пута затваран, а 1 време живео у емиграцији (1906-1913.); после октобарске револуције узео учешћа у просветном организовању СССР; плодан писац и публицист, колоритног, снажног стила; у књиж. се појавио у време кад је рус. радничка класа почела да се буди и одмах се истакао као личност новог радног живота и одважне и смеле личности здравог инстинкта; у прво доба свога стварања дао романтичарске приповетке: Макар Чудра, Челаши и 1 збирку којом стекао наклоност публике;



друго доба протекло у знаку реализма и било посвећено град. радништву и његовој беда; из њега су приповетке и романи: **Пустивак**, **Тројина**, **Мати**, **Гладић Окуров**, **Живот Матвеја Кожењанина**, драме: **На диу**, **Малогрђани** и **Сотоне** и дела аутобиограф. карактера: **Детињство** и **Мој универзитет**; најзад, после револуције написао: **Дело Артамонових** (ум. хроника 3 покољења, од крепостног права до револуције) и **Живот Клима Салтина**, у којем приказао унутарњу пустош и немоћ интелегенције да ради на општој ствари. 2) → Њињини Новгород.

ГОРКО БАДЕМОВО УЉЕ → бадемово уље.

ГОРКО ВИНО, болест бољих прих вина у бурадима и боцама, нарочито ако су цеђена од плеснивог грожда; код белих вина обично само на онима која су врела на комини; спречава се одвајањем натрулог и гњилог грожда и што мањим остављањем преврелог вина на комини и стењи; ако је већ почело горчити, треба га најпре бисулфидрати, затим бистрити казеином и угљеном уз додатак танина; бактерије горчине уклањају се филтрирањем кроз Е-ка филтр; помаже и лежање вина 1-2 дана на свежој здравој комини; после лечења треба додати 10-20 г танина и 30-50 г лимунске киселине на 100 л вина.

ГОРКО ДРВО → касија. Г. корен → линцура.

ГОРЛИЦЕ, варош (6 000 ст.) у Галицији (Пољ); инд. нафте и ткст.; око ње се у свет. рату водиле борбе између Руса са једне и Аустријанаца и Немаца са 2. стране (фронт Г.-Тарнов).

ГОРНЕРОВ ГЛЕЧЕР, на сев. нагибу Монте-Роза; са његова гребена (надм. вис. 3196 м, ел. жел.) диван поглед на Матерхорн.

ГОРНИЦА, врста ж. зубуна од белог сукна; носи се у Македонији (Морихово).

ГОРЊА АУСТРИЈА, обл. (11 982 км²) у сливу р. Енса; стл. (876 000) се највећим делом бави земљр., веома развијена инд. (прерада дрвета, ткст., машинерије), а затим сточарство; богата рудима (угаљ, со) и минер. изворима (Хал, Ингл. Гмунден); гл. место Линц.

ГОРЊА ВОЛТА, обл. (370 000 км²) Фрц. Зап. Афр.; гл. место Уагадугу.

ГОРЊА МОРАВА, област у изворишту Ј. Мораве (Вардарска Бан.).

ГОРЊА ОРАХОВИЦА, варош (8 700 ст.) у Буг., у близини Трнова, важна жел. раскрсница и сточни трг; инд. (брашно, пиво, месо) и зан.

ГОРЊА РАДГОНА → Радгона.

ГОРЊА ТУЗЛА, место (1 600 ст.) у Босни, и. од → Тузле, на путу Тузла-Брчко; помиње се још у ср. в. као Горње Соли.

ГОРЊА ТУНГУСКА → Тунгуска.

ГОРЊА ЦУМАЈА, варош (9 400 ст.) у буг. Македонији, на л. обали Струме; дуван, вино и воће; минер. бање.

ГОРЊАК, ман. на Млави, задужбина кн. Лазара из 1379.; основа цркве у виду тролисне дечелине; 1 кубе; очуван до данас, али првобитне фреске пропале (→ сл.).

ГОРЊЕ БЛАТО → Мало Блато.

ГОРЊЕ ЈЕЗЕРО, на граници Канаде и САД; највеће слатко ј. на Земљи; површина 83 000 км²; надм. в. 182 м; највећа дубина 300 м.

ГОРЊИ ВАКУФ, варошица (1 600 ст.) на Врбасу у срезу бугојском (Приморска Бан.); ткањница врећа, израда млинова за каву, стругара.

ГОРЊИ ГРАД, варошица (750 ст.) и средње место у долини Савиње (Драв. Бан.); инд. дрвета; млинарство; ст. тврђава.

ГОРЊИ ДОМ, кућа лордова у енгл. парламенту; → дводомни систем, сенат.

ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ, варошица и средње место (2 200 ст.) у Шумадији, си. од Чачка (Дунавска Бан.); гмн.; раније се звао Деспотовица.

ГОРЊИ ПРЕСТО, у прав. цркви у олтару више часне



трапезе украшен престо где стоји понекад ен. кад служи; до њега сапрестоље за протојереје.

ГОРЊИ СТРОЈ 1) на жел. прузи: застор, пине са праговима, скретнице, преноснице и окретнице. 2) на друму: застор и конструкција коловоза (→ друм).

ГОРЊИ ТОНОВИ → аликвотни тонови.

ГОРЊИ ШЕХЕР, предграђе Вање Луке; неколика врела, најчача уређена за купање; земно-алкалне хомеотерми (31.0°-31.2°); лече: реуматична обољења мишића и зглобова, неуралгије и кожне болести.

ГОРЊО-КАРЛОВАЧКА ЕПАРХИЈА, црк. обл. која обухвата све прав. Србе насељене у Ј. Хрв. са седиштем у Плашком; образована 1695. под именом Карловачко-зричнопољска еп.; разделена (1713.) у карловачко-сењско-приморску и костанјичко-зрнопољску; а затим (1771.) опет уједињена.

ГОРЊОНЕМАЧКИ ЈЕЗИК, спада у грану зап. герм. ј.; у развоју се разликује 3 доба: 1) ст.-г. (8.-11. в.); 2) ср.-г. (12.-15. в.), језик песника миннеангера; 3) н.-г. (од 15. в.), који у књиж. увео Лутер.

ГОРОВЕЗ (*Uznea barbata*), лишaj, развија се на већем шумском дрвећу.

ГОРОЦВЕТ (*Adonis vernalis*, фам. Ranunculaceae), дугочвечна зеластва биљка првилних, жутих, доста крупних цветова и лишћа расечена у линеарне кришке; расте у европским пределима и, и Ј. Евр. и на присојним брдским странама, на сушним ливадама и на пешчарима у Југосл.; гл. му састоји 2 гликозида; делује слично као дигиталис, али слабије; рус. лекари га препоручују уместо дигиталиса код обољења срца, а и код падавине, јер умирује нервни систем.



ГОРСКА РЕПУБЛИКА, аутономна рпб. у СССР, у с. предгорју и. Кавказа, на евр.-аз. граници (13 000 км², 20 000 ст.); гл. место Владикавказ.

ГОРСКА РУТА → смрдљука.

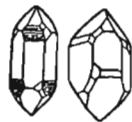
ГОРСКИ ВЕТАР, струји низ план. стране и расхлађује ниже положаје (→ ноћник).

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ, најбоље дело Његошево и целе наше књиж.; у њему Његош дао своја умна и дубока резовања о животу и друштву, казивана класично просто, али афористички сажето и упечатљиво; саму замисао дела схватио веома високо; то је глорификација ослобођења Црне Горе и сјака прног. живота и схватања, данас с намером да се оживи и што непосредније истакне основна замицао; преведен је скоро на све стране јез., а у нас доживео на 30 издања.

ГОРСКА КОТАР, обл. карног карактера око изворишта Купе и Добре; богата гором, по чему јој и име; обухвата срезове делички, чабарски и з. доо врбњског (Савска Бан.); вододелница између Јадр и Црног М.; клима пријатна с богатим воденим талогом (Фуџине 2965 мм); земљр., сточарство и шумска инд.; производња сакра и коса (Чабар).

ГОРСКИ КРИСТАЛИ, безбојни, бистри и провидни хексагонални кристали → кварца; употребљавају се за накит (→ сл.).

ГОРТЕР Херман (1864.-1927.), хол. социјалист и марксистички теоретичар из тзв. хол. марксистичке шк.; у свет. рату одлучно бранио интернационалистичке позције социјализма; гл. дело: **Историски материјализам**.



ГОРТИН, ст. дорска варош на Криту где нађени чувени **Гортински зак.**, драгоцени за ист. грч. права.

ГОРУН, врста храста, веома распрострањеног у Југосл.; његова кора и шишарка употребљавају се за штаваљене кожа, а жир за гојење свиња.

ГОРУШИЦА 1) (*Sinapis arvensis*), 1 од најчешћих једногод. корова наших њива, утрипа и ливада. 2) **пиролиз**, кисело подригивање са враћањем стомачног садржаја и осећањем печења у желуцу. Једњаку и ждрелу, често удружено с јаким лучењем пљувачке; јавља се као пролазна појава после тешких, масних јела, љутих зачина и алкохолних пића, и код болести: катар желуца, чир желуца и дванаестопалачног црева; олакшава се узимањем соде бикарбоне, алкалне минералне воде (врачачки), дијетом и лечењем обољења.

ГОРЧАКОВ Александар М. (1798.-1883.), рус. дипломат, мин. спољних послова (од 1856.) и држ. канцелар (1870.-1882.); у спољној политици доста несигуран и колебаљив, због чега имао мало успеха; после рус. пораза у кримском рату обновио рус. утицај на Блиском И и обезбедио рус. бродовима

слободну пловидбу по Црном М.; за време и кризе (1873.-1878.) водио дипломатску борбу с Аустр. и заузимао се за аутономију Б. и Х.; али тајним уговором с Аустр. (јануара 1887.) прелустено њеном утицају зап. део Б. П.; на Балк. уопште радио више за Бугаре него за Србе; увео Рус. у рат с Тур. (1877.), а после успеха рус. вој. на Балк. био принуђен да подвргне савезефански мир ревизији на берлинском конгресу (1878.).

ГОРЧИКА (*Sonchus oleraceus*, фам. Compositae), зеластва једногод. биљка вретенаста корена, већиним граната стабла и по ободу водљикава листа; распрострањена у Евр., Аз. и С. Афр.



ГОРЧИНЕ (лат. амага), лекови биљног порекла, која имају горак укус; појачавају лучење пљувачке, желудачног сока и сокова у цревима; отуд појачање прохтења за јело, лакше варење и уреднија столица; дају се код желудачних и цревних обољења, млитавости цревних мишића (атоније), желудачних и цревних катарата, костобоље (гихта), наступне грознице (маларије), малокрвности и неких кожних болести; начин употребе: 10'-20' пре јела за повећање апетита, те за време и после јела за живље кретање органа за варење; деле се на: **чисте г.**: линџура (генџијана), колумбо, квасица, кичица, и **ароматичне** (миришљаве), које садрже испаравајуће мирисе: каскарила, хмелитрипача; употребљавају се у виду горке тинктура (*tinctura amara*, 1:10, у алкохолу или сирупу) 20 до 40 капи у кашичици воде 20' пре јела и у виду горких тејова (5:100 воде, 1 шоља) на 1-1½ час пре јела.

ГОРШЕ Фрањо (* 1897.), вајар; највише ради рел. фигуре и портрете.

ГОСАР Андреј (* 1887.), слов. социолог, публ. и политичар; гл. дела: За крпћански социјализам, За нов дружабни ред, Систем крпћанског социјалнега активизма, Реформа друштва.

ГОСАРТ Јан (Мабиз, око 1472.-1533.), фламански сликар, радио реалистичке портрете и митол. сцене у духу ит. сликара свог времена.

ГОСЕ Франсоа Жозеф (Gosse, 1734.-1829.), фрц. композитор, значајан за старење Париског конзерваторијума; компоновао црк. дела (мисе, мотете, Те Деум), опере, симфоније и ораторијуме.

ГОСЕН → Гесен.

ГОСЕН Херман (Gossen, 1810.-1858.), нем. економист; поставио основу зак. граничне корисности, која служи као темељ учења псих. шк.

ГОСЛАР, град (23 000 ст.) у Пруској, у подножју Харца; био повремено бораваиште саских и франачких владара; катедрала (11. в.) и краљевски замак (12. в.); инд. дувана, алкохола, хем. ткст. дрвета; у околини руде: сребро, олово, цинк, бакар.

ГОСПА СВЕТА (Maria Saal), село на → Госпосветском Пољу у Коруској, с. од Целовца (Аустр.); веома ст. црква (ходочашће).

ГОСПИНА ВЛАС (*Adiantum*, фам. Polypodiaceae), род папрата од око 80 врста, од којих више од половине живи у суптропима и тропима; у Југосл. расте само г. в. (*A. capillus Veneris*), папрат. пузача стабла, увек увучена у пукотине стена; листа сложена од нежних листића клинаста облика, с промрким петелкама; расте увек поред воде или у влажним клисурима или на улазу у пешине; често на бигру поред извора и јазова; има огроман ареал распрострања кроз тропску и суптропску зону, а делимично улази и у умерену зону ст. света.

ГОСПИЊ, варошица и среско место (3540 ст.) у Лици (Савска Бан.). гл. трг. место Лике; тргује стоком и пољопр. производима; гмн., уч. шк., окр. суд, самостан сестара св. Кржи; у доба Вој. крајине штаб личке и оточке регименте.

ГОСПЛАН (скр. од государствени план), рус. комисија за изолду привр. плана у СССР; функционисе као орган Савета рада и одбране (СТО), која води привр., фин. и вој. политику СССР; привр. план који изради Г. постаје зак. за целу државу, пошто га одобри Цент. извршни комитет.

ГОСПОДАР 1) титула кнезова подунавских кнежевина и Црне Горе. 2) газда, сопственик.

ГОСПОДНЕТИЊ Павли, вајар из 16. в., родом са Брача; радио у духу ренесансе; од њега остала фигура 1 пророка у катедрали у Шибенику.

ГОСПОСВЕТСКО ПОЉЕ, равница уз реку Глину између Целовца и Шт. Вида у Коруској с познатим ходочашћем → Голца Света; до недавно слов. обл.,

данас готово сасвим германизована; у рим. доба на њему се налазио град Вирпанум, гл. место провинције Норике; а у ср. в. слободна слов. сељачка властела на њему бирали и установљивали свог кнеза; то се обављало код тзв. «кнежег камена» код Крнеког Града (камен данас у целовачком музеју)



и код «војвођиног престола», у близини Госпе Свете; обичај се одржао до 1914. (На сл.: г. престо.)

ГОСТИ, у праву лица која су отесла код гостионичара; подвргнути су строжијем режиму, јер немају права на то да буду тужени пред својим судом, већ их гостионичар може гужити за дуг, без обзира на вредност спорног предмета из гостионичког односа код одреког суда надлежност за његовог гостионичу; али и они имају извесне повластице (→ гостионичарска одговорност).

ГОСТИВАР, варошица и ереско место (5960 ст.) у изворном крају Вардара, у Г. Пологу (Вардарска Бан.); помиње се први пут за време Душаново; почео се развијати у привр. средиште од 17. в.; извози стоку и пољопр. производе (чувен пасуљ).

ГОСТИОНИЦА, у смислу § 76. З. о радњама радња мањег обима у којој се продају топла и хладна јела, алкохолна и безалк. пића, а могу се издавати и собе с намештајем; детаљније прописе о уређењу г. садржи Уредба о подизању и уређењу угоститељских радња од 1934. Гостионичар, власник гостионице. Гостионичарска одговорност, изузетак у грађ. праву који се састоја у томе што гостионичар одговара за сваку штету коју би његова људи, па и трећа лица у г., нанели у г. гостима или њиховим стварима.

ГОСТОПРИМСТВО, обичај код многих народа да се странцу да стан, храна и заштита; развило се и одржавало из више узрока: немање гостионица код многих народа, потреба за разменом производа одн. трг. и одржавање сродничких веза; гост свуда неприкосновен и под заштитом домаћина, његова рода и богова; и код примит. народа госта чаште и даривају; код ст. Грка био обичај да се с гостом размењују дарови; иако хришћ. поматало одржавање г., ипак га у Евр. готово нестало: још у ср. в. код Герм. и већине Сл., а одржало се само код Јк. Сл., нарочито Срба, и код Арбанаса.

ГОСТОРГ (рус.), назив аутономних држ. предузећа за трг. у СССР, која функционишу при сваком савету нар. комесара; развијају своје пословање преко филијала и продавница; служе и као спона између домаћих и страних лифераната и купаца.

ГОТА (Gotha) 1) град у зап. Тирингији (48 000 ст.); инд. аутомобила, вагона, порцелана, гумених производа; геогр. институт; ст. замак, библиот. и музеј. 2) нем. бомбардерски авиони у свет. рату. Г.-алманах → алманах. **Готски програм**, нем. соц.-демократички прихваћен на конгресу у Г. 1875., у основи реформистички и пацифистички, касније замењен → Ерфуртским програмом.

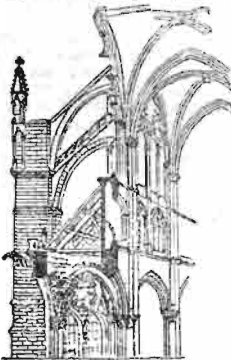
ГОТЕНБУРГ → Јетеборг.

ГОТИ, источногерм. народ; у 2. в. доселили се с доње Висле на обале Црног М., где примили хришћ. у 4. в. и поделили се на Зап. и И. Готе. Зап. Готи, аријевски хришћ., потиснути од Хуна, победили Валенса (378.) и под Теодосијем Вел. ступили у рим. службу; под Аларихом упали 402. у Ит., освојили Рим (410.), под Атаулфом отишли у Ј. Галију (418.), одатле у Шп., где је Ванна (418-441.) осн. Западно-готско царство, које трајало до 711., када га уништили Арабљани код Херез де ла Фронтера. И. Готи, већином у савезу са Хунима, настањени после Атилине смрти у Панонији, пошли су под Теодориком Вел. у Ит., оборили Одоакра и основали И.-готско царство у Ит. (493.) с престоницом у Равени, које уништио виз. војв. Нарзес (555.). Готска азбука, писмо герм. народа Гота; створио га Вулфилз, г. владика; у 13. в. прерађено. Г. библија, г. превод Св. писма еп. Вулфилс; најстарији књиж. споменик. Г. језик био богат облицима, изумро од 6. в. Готина, азбука изумрлог герм. народа Гота, коју Немци данас употребљавају; код Словенаца и Хрвата употребљавана раније поред латинице.

ГОТИКА, готска уметност, г. стил, најважнија и најбогатија група ум. споменика у зап., ср. и сев. Евр. од половине 12. до краја 15. в.; име добила у доба ренесансе у жељи да се ова исеље као варварска; међутим, г. нема никакве везе са Готима, јер су њени творци Французи; прве грађевине г. стила поникле у Фрц. око 1150.; разликује се рана (до око 1300.) и позна г. (до 1500.); њене гл. гране

у архт. и вајарству; монументалног сликарства има мало, углавном само на прозореким окнима; минијатуре рађене много. Архитектура се одликује високим грађевинама, издуженим пропорцијама, мно-

штвом прозора и колонета; гл. споменици: катедрале, еп. цркве, које подизали поједини градови и околзи; најчешће имају 3 брода и 2 куле (торња), шилате лукове и крстате сводове, чпји потисак пада не само на унутрашње, већ и на спољашње, потпорне стубове. што омогућује веома вел. висину; поред катедрала, мањих црк. и капела, у г. с. се градиле и профане грађевине (палате, тржнице, прив. куће итд.), али њих мање очувано; за нешто више од 3 в., колико отприлике трајао, г. с. прошао кроз неколико фаза, при чему првобитни, једноставни строги облици и одмерена декорација постајали све компликованији и китњастии; највише мере и строгости било у Фрц., где је гл. грађевина, из 1. периода, Богородична црк. у Паризу (12. в.), а из 2.: катедрале у Ремсу, Страсбургу и Амијену (13. в.); најлепши споменик фрц. позне г. Палата правде у Руану (15. в.). Вајарство било подређено архт. и служило јој као декорација, јер фасаде, портали и капители стубова китне рељефима, киповима и орнаментима, све издужених и отменних сразмера; декоративни мотиви се узимају из прир. и не стилизују се као за ром. епохе; како, уз то, гробнице дају прилику да се развије портрет, рађа се и, из века у век, прелазује реализам, који долази до врхунца у вајарству Клауса Слутера. Монументално сликарство на стаклу слабо се очувало; најлепши споменик: прозори на катедрали у Шартру (13. в.); много више се очувало минијатура, које од 13. в. добивају изглед правих слика; из њих произишло монументално евр. сликарство које у 12. в. на С. дало прве велике реалистичке сликаре (Ј. ван Ајк, Р. ван дер Вејден, Мемлинг, Шонгауер). Примењена уметност такође била веома развијена. Из Фрц. г. с. најпре прешао у Енгл., где добио оригиналне одлике и трајао све до под крај 16. в. (катедрале у Јорку и Велсу, Краљев колеџ у Кембриџу итд.); особито лепих споменика оставио г. с. у 14. и 15. в. у Белг. (у Бриселу, Брижу, Ајперну, Лијежу); Нем. подигла такође вел. број г. катедрала у 13. и 14. в. (Келн, Регенсбург, Фрајбург), а у својим сев. и и. крајевима зидала их од опеке, што им даје нарочиту драж и одлику (у Либеку, Данцигу); најмање се градило у г. с. у Ит., где се примењивали, углавном, само његови декоративни елементи (палате у Вен.); у Шп. у г. с. подигнуто неколико вел. катедрала (у Бургосу, Толеду, Севиљи); у Југосл. није био много распрострањен; има га само у зап. крајевима: у Далм. (клаустир доминиканског ман. у Дубровнику, палате у Трогиру и Хвару), у Слов. и Хрв.; дубље у унутрашњост, до срп. црк., допрли само површини утицаји (Градац, Дечани).



ГОТЈЕ (Gautier) 1) Валтер-Санзавоар, фрц. витез из 11. в.; повео с Петром Пустњаком неорганизовани поход 1. крст. рата, у којем узели учешћа народ, жене и деца из Фрц. и Нем. 2) Теофиј (1811-1872.), фрц. песник; упочетку присталица романтизма, затим прешао на описну и безличну поезију; 1 од збораца ум. l'art pour l'art (збирка стихова Емаљи и камеје); преко култа облика дошао до идеје да је ум. изнад морала; писао романе, новеле, поз. комале, путописе, поез. и ум. критике; утицао на наше песнике парнасовце, нарочито на Милана Ракића.

ГОТЛАПД, швед. острво на Балтичком М. (2981 км²); гл. место Виборг.

ГОТОВАЦ Јаков (* 1895.), композитор, диригент Загребачке опере, његова муз. евољ. и непосредна, с нар. осномом; компоновао опере: Морана, Еро с олог света; хорове: Коледа, Јадованка за телетом, На Вардару, Симфониско коло (за оркестар) и др.



света; хорове: Колета, Јадованка за телом, **На Вардари**, **Сямфониско коло** (за оркестар) и др. **ГОТФРИД** (Gottfried von Strassburg), нем. песник с поч. 13. в., граф, порекла, крајњи претставник фрц. углашеног језика, славан по недовршеном роману у стиховима **Тристан** (око 1210.). **ГОТХАРД** 1) св. († 1033.), хилдесхајмски биск. 2) превој у З. Алпима; на њему болница посвећена св. Г.; преко њега пут; испод њега тунел (15 км) на жел. пруз Нем.-Ит. **Готхардска железница**, швајц. држ. жел. од Имензеа кроз Г. тунел (пробијен 1881., дуг 14,9 км, надм. в. 1109-1145 м), за Киасо (ит. граница), 274 км, отворена 1882., од 1921. ел. **ГОТХЕЛФ Јеремјас** (псеудоним Alb. Bitzius-a, 1797-1854.), нем. књиж., дао прве стварно реалистичке приповетке са швајц. села. **ГОТХОБ** (Godthaab), пристаниште (1100 ст.) на з. обали о. Гренландија.

ГОТШАЛКА, кнез Полапских Сл. из 11. в., убили га Бодриси кад је покушао да их пократи.

ГОТШЕД Јох. Кристоф (Gottsched, 1700-1766.), нем. књиж., следбеник → Боалова;

писао песме, драме, критике; значајан у ист. нем. поз. својим написанима којима тражи угледање на фрц. шк. класику; гл. дело: **Немачка позорница**. **ГОФ**, орхан (Seriola Dumerlii), морска риба, нарасте до 1 м, више спљоштена тела; хрбат боје аметиста, а бокови се преливају у златно; прса и трбух бели; прена пераја жуте боје; грабљивад морских дубина, залази доста и у наше море.

ГОЦЕ → Гучетић.

ГОЦИ 1) Гаспаре (Gozzi, 1713-1786.), ит. моралист и уредник листа **Osservatore**. 2) Карло (1720-1806.), ит. драмски писац (брат претходног), имао у своје време нарочито успеха својим драматизованим бајкама и народским комедијама; његову комедију **Турандот** прерадио Шилер.

ГОЦОЛИ Беноцо (Gozzoli, 1420-1497.), ит. сликар, радио фреске и слике на дасци, већином рел. карактера и у духу најранијег ренесансног стила.

ГОЧ 1) план. 1. од Врњачке Бање (Моравска Бан.); највиши врх Љуктин (1219 м). 2) ударајући инструмент, врста вел. добоша, који се удара с 2 палице разне величине; нарочито у употреби у Ј. Србији.

ГОЏАМ, обл. у Етиопији (Афр.) ј. од јез. Тане; гл. место Дебра Маркос.

ГОШЕН → Гесен.

Г. П. У. (скр. за Государственое политическоје управление), држ. полит. полиција у СССР, заменила Чеку (Чрезвичайну комиссију), изванредну комиссију (која била образована почетком болшевичке револуције, 1917.).

ГРАБ (Carpinus, фам. Betulaceae), листопадно дрво из породице бреза; г. бели (C. betulus), до 25 м високо дрво глатке и белчасте коре, јајастих, по ободу двојно назубуњених листова, једнодомих цветова скупљених у пvasti на истој биљци (једнодома биљка) и сухих плодова; тврдо и жилаво дрво употребљавало се у занатству; служи и као одличном гориво; г. црни (C. orientalis), омање дрво.

ГРАБАНЦИЈАШ (преко ит. од грч.), према нар. веровању у Хрв. ђак који после 12 год. школовања ступи у везу с вилама и ђаволима, с њима изучи 13. год. и оспособи се за враголје и чаробнаштва.

ГРАБАРКА → каменарка.

ГРАБЕХристијан Дитрих (Grabbe, 1801-1836.), нем. песник и драматичар; дела: **Војвода Теодор од Готлауда**, **Шала**, **сатира** и **иронија**, **Дон Жуан** и **Фау**. **ГРАБЕЖ Трифко** (1896-1916.), члан атентаторске тројке против Франца Фердинанда, борбен омладинца; учио гми. у Тузли, наставио је у Београду, где с друговима: Г. Принципом и Н. Чабриновићем израдио план за атентат против аустр. престолонаследника; пребацио се тајно у Босну; имао своје

место на дан атентата, али лично није ступио у акцију; осуђен као саучесник на 20 г. робије, умро у затвору.

ГРАБЕЖ КОД ПЧЕЛА, штетна појава при којој пчеле краду мед из туђих кошница; крађа се може сузбити: затварањем свих случајних отвора на напуштеној кошници, сужавањем лета, да могу проћи само 2 пчеле, засењавањем лета, премазивањем лета петролеумом итд.; у случају јачих напада, нападаћуо друштво треба привремено уклонити док се туђице не разиђу, затим применити 1 од горњих метода.

ГРАБЕН → потолона.

ГРАБИЋ Петар (* 1884.), теол.-флз. писац; осн. часописа **Нова ревија**; гл. дела: **О модернизму**, **Филозофија Дунс Скота** и др.

ГРАБЉЕ, грабуље, баштенаска (вртна) алатка за уравнивање земље, сакупљање лишћа, сена и др. Г. за облаке, справа за мерење правца и брзине кретања облака (→ сл.).

ГРАБЉИВИЦЕ (Raptatores), ред вел. птица, јаког перја, кљуна повижена и зашиљена при врху; снажних ногу чији прсти завршени моћним канџама, подесени за раскидање плена; деле се на дневне (соколп. орлови) и ноћне (совуљаге и буљине).

ГРАБОВАН Јован, сликар из 18. в.; сликао иконостасе у Ораховици и Подравској Слатини, а у заједници са Григ. Поповићем и у Стоном Београду.

ГРАБОВАЦ 1) ман. посвећен арханђелу Михаилу, у будимској епархији; подигао га далм. монаси из ман. Драговића, 1858. 2) ман. близу Саве, посвећен св. Николи; помиње се први пут 1826.

ГРАБОВАЦ Филип (1695-1750.), фрањевац, вој. свешт. и књиж., претходник А. Качића; објавио 1747. **Цвет разговора народа и језика илиричкога алити рвацкога**, који млетачке власти заплениле због његових нац. тенденција, а он допао тамнице, у којој и умро.

ГРАБОВСКИ 1) Бронислав (1841-1900.), пол. књиж.; писао песме, новеле, комедије и драме (**Краљевић Марко**), и преводио наше песме. 2) Михал (1805-1863.), украјински песник и писац ист. романа; гл. дело: **Украјинске мелодије**. 3) Тадеуш (* 1871.), пол. књиж. историчар и критичар.

ГРАБРОВНИЦА, село у Бурјевачком срезу (Савска Бан.), родно место Петра Прерадовића.

ГРАВАМЕН (лат.), жалба, у старијем нем. праву жалбе сталеча на неправде.

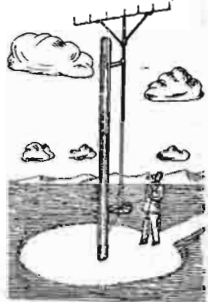
GRAVE (лат.-ит.), тешко; у муз.: озбиљно, свечано, као ознака темпа = largo.

ГРАВЕНХАГ → Хаг.

ГРАВЕР (фрц.), ум. или занатлија који реже слике, калупе и слова у дрвету, металу, камену и сл. **Гравира**, штампани тисак са металне плоче, камена или тврде даске, на којој ум. начинио пртеж; ради се од почетка 18. в. на разне начине: 1) **Дрворез** (ксилографија), добила се са даске на којој се нарежу длетом сва она места која треба на отisku да буду бела, а оставе се нетакнути делови који треба да изиђу црни. 2) **Вагропез**, отисак пртежа резана у бакарној плочи. 3) **Вагропис**, отисак са бакарне плоче која се првуче тврдим лаком, по којем ум. начинио отисак пртеж, а потом прелије плочу киселином, која изде сва места где лак скинут иглом. 4) **Мецотинта**, отисак са бакарне плоче која се нарочитим алатком начини зрнаста. 5) **Авватипта**, отисак пртежа са бакарне плоче покривене смолом која се топи загревањем и наједа киселином; начин рада пронађен 1750. 6) **Литографија**, отисак са камена на којем је начинен пртеж и који је оједен киселином по целој повртини осим места на којима пртеж изведен; од 18. в. се ради и у бојама; предност г. у том што се 1 ум. дело може умножити у више истоветних примерака и што није скупо, а нешто што има у себи нечег мртвог, као и сви производи штампар. вештини; најчувенији свет. гравери Дирер и Рембрант; код нас се г. негује непрекидно од 18. в. (З. Орфелија); данас се њом баве многи наши ум.: Кризман, Кирин, Јакап, Љ. Иваковић, Д. Јанковић и др. **Гравирати**, урезивати ликове у дрвету, камену или металу.

ГРАВИДИТЕТ (лат.) трудна.

ГРАВИС (лат.), знак за обележавање низлазног акцената у грч.; у фрц. графички знак који се ставља на отворено е: рѐре, на а: à louer, и на оу (кад значи где).



ГРАВИТАЦИЈА (лат.), сила којом се сва матер. тела привлаче, а чији израз на Земљи тежа; по Њутновом зак. г., који важи за целу васиону, сва се матер. тела привлаче силом која је сразмерна њиховим масама, а обрнуто сразмерна квадрату растојања; о прир. г. постоје 2 гледишта: 1) способност дејства на даљину које се преноси тренутно и 2) да је за преношење ове силе потребно присуство неког медијума; Њутн заступао ово 2. гледиште; теорија релативитета тежи да унесе промене у схватању г.

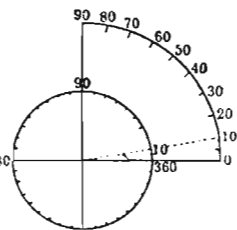
ГРАВЈЕ Гастон (Gravier, 1886-1915.), фрц. антрополог-географ и лектор фрц. језика на Беогр. унив.; бавио се антрополог. наших крајева; гл. дела: *Неславање мусл. из Б. и Х., Стара Србија и Арбанаси. Густина насељености у Србији* итд.

ГРАВЛИН (Gravelines), варош (5400 ст.) у Фрц., на обали Ламанша; мало пристаниште; риболов, бродоградња, пнд. пива, шећера.

ГРАВЛОТ, село у Фрц., 10 км з. од Меча; код њега вођена највећа битка (18./8. 1870.) у фрц.-пруском рату.

ГРАД 1) првобитно значење: утврђено место за одбрану краја од непријатеља и склониште стан.; наша ст. утврђења (тврђаве и утврђени замци) била обично постављена на каквој теже приступачној узвиштини; облик целе грађевине зависио од облика заравни на врху; обично имали јак и висок обимни зид, појачан четвороугаоним кулама; све озидано каменом; у дворшћу које тај зид опасивао биле зграде за посладу, магацини, црквица, итд.; једна виша и јака кула (донжон) чинила као неку тврђаву у тврђави и служила за становање власника и одбрану кад непријатељ продре у остале делове г.; ове тврђавице биле обично на важним стратешким тачкама и путевима, али подизане и за заштиту рудника, насеља и тргова, владалачких дворца, манастира итд.; најзначајнији срп. средњовековни споменици ове врсте су: Звечан, Маглич, Медун, Јелеч, Петрч, Н. Брдо, Марков Град, Вишеград, Рудник, Брвеник, Голубац, Козник, Сокоград, Ресав, Борач, Смедерево, Београд. 2) касније значење: мање или веће насеље чије се ств. бави зан., трг. и инд.; има нека посебна права (поглавито право трга, пазара, савјаза); седиште управних власти и држ. и прив. установа; према броју стан. г. се деле на мале (5 000-20 000), ср. (20 000-100 000) и вел. (преко 100 000); код нас се мања насеља називају **варошице** и **трговилта**, а већа **вароши** и **г.** (у ужем смислу), који се управљају по посебном зак. (1934.), а остали по општем Зак. о оп. (1933.) данас се по постанку разликују 3 гл. типа г.: **тврђавски** (поставили под каквом тврђавом), **пијачни** (на раскрсницама или на граници 2 различите привр. обл.) и **фабрични** или **руд.** (поред рудника); постанак обично у вези с више узрока; по доласку у данашње јсл. земље наша племена затекла већ давно формиране рим. и виз. г.; нарочито приморска вел. пристаништа одувек била позната и напредна; као први г. које Јсл. основили помињу се Достиника (Даштаник, можда данашња Сјеница), Међурец, Дрежњик, Љешник, Прибуча, итд.; данас се више не зна ни место где су били; нешто доцније се помињу Рас (данас Нови Пазар), Брезница, (Плевље), Вудимља (код Брана), Градац (Чачак), Рибница (Подгорница), Оногост (Никшић), итд.; после развоја рударства, око вел. рудника и њихових тргова, образовали се Брсково (код Мојковца на Тари), Трпач, Н. Брдо, Рудник, итд.; многи од ових г. напуштени у току вјекова, због измењених екон. и полит. прилика; најзад формиран нови г. као екон. и адм. средина појединих покрајина, према и стању и приликама; досад се потпуно изменио првобитни изглед античких градова, који свакако имали источњачки тип насеља, затвореног у одбрамбени зид с капијама, иза којег биле груписане зграде, опет по оријенталном начину, окренуте унутарњим дворшћима; исто тако нема више ни наших средњев. градова с трговима уз рудокопе, који имали изглед подграђа, груписаних под окриљем какве јаче тврђавице, дигнуте у средина, док и сама подграђа бранио какав лакши зид; уместо њих јавио се данашњи отворен и слободно развијен облик града, формираног на zgodном трг. раскршћу, с вишеспратним зградама постављеним дуж гл. саобраћајница, које се стичу у неколико гл. чворова целогта насеља; приморски градови задржали свој првобитни изглед; једино им бедеми нису више потребни; и сам начин грађења кућа код њих веома мало измењен; у градовима у унутрашњости земље најглавнији грађевински материјал раније било дрво; њега постепено истиснуо западњачки мешовити, тзв. бондрук начин грађења, које Турци пренели с обала Сред. М. на целу унутрашњост Б. П., затим увојен још солиднији материјал, али с њиме и барокни евр. начин зидања, у опеци и малтеру,

без одређенога стила; у последње време наши градови се увелико граде у духу савремене свет. архт., по свим принципима рационалности, удобности, практичности и сигурности. 3) степен (ступањ), 360. део круга, 90. део правог угла; сваки степен (°) се дели на 60 минута ('), сваки минут на 60 секунди ("); део скале код термометра. 4) **Туча**, мала ледена зрнца (обично пречника 0,5-2,0 см), која падају из облака кумулонимбуса; падање траје десетак минута, али и за то кратко време причини знатну штету усевама; постанак г. још није потпуно разјашњен; највероватнија теорија да се кишне капи ледне услед снажних ваздушних кретања увис, која их узносе на вел. висине с ниским тмпт., па затим падају као ледена зрна, услед чега се на њих лепе и одмах смрзавају н. течне капљице; на тај начин зрна г. могу знатно да пређу наведени пречник. **Градска привреда**, у ист. нар. привреде: средњев. везана еснафско-г. п.; код нас се често овај назив употребљава погрешно за трг., инд. и занатство, за разлику од полске п., јер трг., инд. и занатства има данас много и по селма. 1. **снабдевање**, уговори између грађана и оп. или концесционара о употреби водовода, ел. енергије, гаса, канализације; врта → атхезионог уговора.



ГРАДАЦ 1) преист. налазиште из неолитика код Лесковца. 2) ман. Благовештења, сада у ршешевинама, у ибарском крају, испод Рашке, задужбина краљице Јелене Анжујске, жене краља Уроша I, с краја 13. в., облика рашке базилике са 1 кубетом и са припратом; једини срп. прав. средњев. споменик обрађен у готском стилу. 3) ман. на З. Морави (сада Чачак); сазидао га Немањин брат Страцимир.



ГРАДАЦИЈА (лат.), поступност у излетању; може бити: климакс, кад се појаве (или предмети) ређају од најслабије ка најјачој, одн. од најмање ка највећој и сл.; антиклимакс, кад је ређање од најјачег ка најслабијем.

ГРАДАЧАЦ, варошица (3560 ст.) и среско место (Врбаска Бан.), 23 км од Бос. Шамца; топли извори (29,3° Ц) за купање; алкална слабо кисела вода. лечи: реуматизам, живчане и др. болести.

ГРАДАШЧЕВИЋ Хусеин-бег (1802.-1833.), син угледне бос. беговске капетанске куће и вођ бос. властелске опозиције против реформа султана Махмуда II; пошто потукао војску бос. везира код Трагника и вел. везира на Косову, срголеба у у лето 1831., као Змај од Босне изабран и проглашен од бос. бегова за бос. везира; није испунио наде бегова и изгубио углед и снагу; највећи противници му били херц. бегови, помоћу којих султанова вој. потукла Г. присташе у више борби, а коначно у бици код Сарајева (17.-18./5. 1832.); после пораза Г. побегао у Аустр., а одатле, већ болестан, отишао после амнестије у Цариград, где наскоро умро; с њим сломилен и покрет бос. бегова за извештан аутономни положај Босне у тур. царевини.

ГРАДАШЧИЦА, притока Шунице; извире под Голим Врхом, а улива се з. од Љубљана; дуга 27,1 км.

ГРАДЕЦ ПЛАНИНА, Градешка, план. на и. од Демир Капије (Вард. Бан.); највећи врх Пожар 1003 м.

ГРАДИВО, материјал, помоћна средства у тхн. и при умном раду.

ГРАДИЈЕНТ (лат.), промена неког елемента (притиска и тмпт., ветра итд.) на јединици дужине; за промене притиска и тмпт. у хориз. смислу узима се дужина од 111 км, а у верт. смислу од 100 м.

ГРАДИЛИШТЕ, грађевинска парцела, земљиште за које сопственик може добити дозволу за грађење (зидање); треба да испуњава све услове прописане месним грађевинским зак. и правилиником, који углавном одређује: најмању површину г., његову најмању дужину лица и однос између слободне и озидане површине; мора да буде на подручју само 1 управне оп. и лежати уз улицу или јаван трг.

ГРАДИНА, град, градац, нар. назив у средњивима и зап. јсл. областима за пренет. утврђења (на И: градиште, кале, тумба), подизана на врховима прир. узвишења и стратешки важним местима, обично од камена, правоугаоне, овалне и др. основе. 2) врт. Градинарство, повртарство.

ГРАДИНА ПЛАНИНА (1433 м), на граници Дринске и Приморске Ван.

ГРАДИНОВАЦ, 1 Плитвичко Јез. (0.042 км²), отиче у јез. Козјак преко 8 водопада; дубоко 9 м.

ГРАДИЊ Базил (*1595.), стонски биск. и дубровачки књиж; дао побожне књижнице: **Лјбарце** од дјевства и **Лјбарце од молитве**.

ГРАДИШКА 1) слов., место у Ит. на Сочи (5000 ст.); производња свиле, 2) → Н. Градишка. Ст. Градишка.

ГРАДИШТЕ → Велико Градиште.

ГРАДИШЋЕ, Бургенланд, уска обл. и покрајина на И Аустр., дуж границе према Мађ., насељена већином Немцима, али има и Хрвата. **Градишћански Хрвати** (око 40 000) који живе у аустр. Г.; с оним који су остали на тлу Мађ. око 70 000; населени се у току 16. в.; говоре чакавски и вероватно су пореклом из сев. јадр. Приморја; Немци их зову и **Водерим Х.**; у аустр. крајевима имају доста култ. права, приличан број култ. и просв. друштава и 33 чисто хрв. шк.; чи у Мађ. култ. бесправни.

ГРАДИЊК Алоја (*1822.), слов. песник и преводилац; најбоља збирка: **Мотиви из Истре**.

ГРАДОЈЕВИЋ Михаило Л-р (*1885.), проф. на пољопр.-шум. фак. Београдск. унив.; обилан научни рад на пољу применене етнологије у домаћим и страним научним листовима; као и практичан рад на сузбијању биљних штетних чина, против цецидије у ЧСР, штитасте ваши на нашим шљивама, дувне у бос. шумама, мај-канских скакаваца у Војводини итд.

ГРАДСКО, село и жел. станица на прузи Скопље-Солун, између ушћа Црне и Брегалнице у Вардар; од њега се одвајао крак желез. пруге узаног колосека за Прилеп; на 4 км ј. од жел. станице, на месту Пусто Г., рушевине античког града Стоби.

GRADUALE 1) песма у кат. литургији. 2) збирка таквих песама.

ГРАДУАЛИЗАМ, **поступност**, име којим се обележава реформистичка политика енгл. радничке странке; само варијанта конт. реформизма и посбилнизма; тежи остварењу социјализма путем мирних и постепених реформа.

ГРАДУИРАТИ (нлат.) 1) доделити коме акад. титулу. 2) поделити што на једнаке делове, ступњеве.

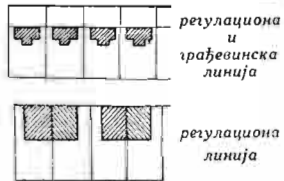
GRADUS AD PARNASSUM (лат.: парнаске степенице), речник за вежбање у лат. стиховима од језуита П. Алера (1702.); у муз. књ. за вежбање и тхн. усавршавање у свирању, нарочито на клавиру.

ГРАЂАНИН 1) пуноправни члан држ. заједнице; општа титула од доба фрц. револуције, убрзо замењена т. господин. 2) припадник (буржоаске) грађ. класе (супр.: радник). **Грађанска азбука**, хирилица за употребу ван прк., уведена у Рус. за време цара Петра Вел. (1708.); облик њених слова преузећен према латиници; ми је примили с првим рус. учитељима и књ. половином 18. в. **Г. брак** → брак. **Г. веће**, колегијум од 3 судије који суди као првостепени суд о свим споровима који не долазе у надлежност среског суда или судије појединца (вредност испод 30 000 д); ово веће, које одређује претседник суда почетком год., суди и као апелациони суд по правним лековима против одлука среских судова у г. стварима. **Г. закони**, зак. прописи који регулишу приватноправне односе, тј. односе између појединца. **Г. законик**, скуп разних правила за приватноправни живот појединца; раније нису била кодификована; тек од краја 18. в. јавно се покрет кодификације; најважнији: фрц. (1804.), аустр., нем. и швајц.; остали су рађени по њима (В. Брит. и Уг. једине у Евр. нису кодификовале своје прив. право); у Југосл.: у Слов. и Далм. важи аустр. г. з., ревидиран за време свет. рата; у Хрв. и Слав. аустр. г. з., али без новела; у Србији важи Српски г. з. од 1844., скраћена преграда аустр. г. з., који отегнуто од изворника уношењем и срп. нар. правних обичаја; у Црној Гори још на снази оригиналан Општи имовински законик у којем, под руководством В. Вогишића, кодификован црног. правни обичаји; у Војводини нема г. з., у В. и Х. такође нема, али се као обичајно допуско право употребљава и аустр. г. з.; за Грађ. законик Краљ. Југославије спрењена (1934.) предиснова, рађена према аустр. г. з. с новелама. **Г. з. аустр.**, урађа се у најважније у Евр.; рађен по пандектном праву, заночет средином 18. в., довршен и издат 1811.; мада отад прошло већ 120 г., он је с изменама још у употреби; гл. измене учињене за време свет. рата новелама од 2./10. 1914., 22./6. 1915. и 19./10. 1916.; његова гл. одлика је чист индивидуализам. **Г. име** → име. **Г. кривица** → деликт аквилајански. **Г. облигација**, трајбина која се може остваривати путем тужбе, наспрнут натуралној о. која не даје право на тужбу. **Г. парнични поступак**, законик који прописује на који се на-

чин пред судовима воде спорови; у Југосл. усвојен аустр., реципиран Зак. о судском поступку у г. парницама од 13./7. 1929. **Г. положај**, г. статус **Једног лица**, скуп свих својстава које право приписује 1 личности и која су од важности по вршење прив. права; у рим. праву ту долазило: слобода, породични положај и држављанство; данас се узима у обзир само пословна способност, јер је сваки човек субјект у праву, а она зависи од узраста, душевног здравља и соц. вредности. **Г. поступак** → г. парнични поступак. **Г. право**, део прив. права; регулише односе између појединца; гл. писани споменик је **Г. зак.**; наука г. права дели се на: општи и посебни део; посебни део дели се на: лично (породично, брачно, родитељско и старатељско право), имовинско (стварно и тражено право) и мешовито (наследно и задружно). **Г. рат**, најштрији и најсуровији облик класне борбе; неизбежно прати сваку револуцију којој је циљ насилно обарање постојећег друштвеног поретка; уколико друштвена класа, оборена с власти, даје већи отпор, утолико је он жешћи и крвавији; најдуже трајао у вел. соц. револуцијама као што су: енгл. (1842.), фрц. (1789.) и рус. (1917.). **Г. слобода** → слобода. **Г. смрт**, врста казне; у Белг. изрицана до 1856. за извесне тешке деликте; њом су одузimana својства субјекта права; лице тако осуђено није могло имати никаква права, нити тражити заштиту; данас ова казна не постоји у Евр. **Г. стање**, скуп података о узрасту, брачности и животу; акти г. с. сдрже податке о рођењу, позаконењу и усвојењу, браку, разводу и смрти; прибавља ових података врше верски претставници признатих вероисповести, а у Војводини држ. матичари. **Г. суд**, редован суд који расправља парнице; срески, окр., и апелациони судови и касациони суд; нису чисто г., већ једновремено и кривични. **Г. част**, уживање часних права; некада лица без г. ч. нису могла вршити г. права; данас она утиче само на извесне особине дужности и права у г. праву, нпр. на подобност бити тотор, док је право вршена прив. права углавном независно од уживања г. ч. **Г. школа**, постала код нас 1869., реформисана 1926. и 1931., засебна шк. установа са 3 типа: пољопр., трг. и зан.-инд.; школовање траје 4 год. са прописаним завршним испитом; практична шк. која оспособљава ученике за самосталан рад и зараду или му омогућава прелаз у друге ср. стручне шк.; настава се изводи тако да се сви предмети предају практично: стога се предају и практични предмети, као нпр. књв., трг. рачуница, нацртна геом., поуке из трг., земљр., инд. и зан., ручни рад; наставници дипломирани слушаоци Више мед. шк. са двогод. течајем; крајем 1934. било 208 г. шк., с укупно 34 656 ученика и 1997 наставника. **Грађанство**, првобитно стан. града; у законодавству често ознака појма држављанства.

ГРАЂАНСКИ (Хрв. спорт клуб Г.), фудбалски клуб, осн. 1911. у Загребу.

ГРАЂЕВИНАР, предузимач, акрхитект, који се обвезује да ће неком лицу за уговорену пену у новцу подићи извесну грађевину; потребни материјал може дати било г. или онај за чјијој рачун изводи грађење (господар грађевине); по тач. 7. § 17. Зак. о устројству Трг. суда, г. је трговац. **Грађевинарска школа**, стручна шк. за образовање г. мајстора (зидара, тесара и др.); у Југосл. постоји у Црној Трави (Моранска Ван.). **Грађевинарство** → архитектура. **Грађевинска линија**, права, крива или изломљена линија на којој се према регулационом плану зидају грађевине; често се поклапа са регул. линијом, али у улицама где су предвиђени мали вртови испред кућа, ограда се ставља на регул. линија, а грађевина на г. л. **Г. право**, скуп правних правила о уређењу градова и сигурности грађења; кодификована су у **Г. зак.**, који је оквир-зак., тј. само садржи гл. одредбе и оставља свакој градској одн. месној оп. да прописује у његову духу своју г. уредбу с обзиром на локалне потребе. **Г. радња**, г. предузећа, посао који обавља грађевинар, извођење г. радова (§ 35. Зак. о радњама). **Г. реон**, подручје регулационог плана намењено изградњавању и насељавању града, одн. варошице; састоји се од узем, који по праву обухвата већ изграђени и насељени део, и шпрег; приликом израде регул. плана њихове границе могу се одредити и без обзира да ли су и уколико изграђени и насељени; у узем г. р. за сваки плац који испуњава услове прописане г. правничком односног града или насеља,



оп. мора дати начелно одобрење за зидање, а у ширем г. р. не мора, већ како реши оп. одбор или градско веће. Грађевина жртва, у свету веома рачуна обичај да се код градње кућа, зграда, утврбења, мостова и др. приноси жртва, која ће умириги подземна божанства и демоне, да не сруше грађевину; некада приношене људске жртве, према томе мотив о узивљању новесте и сл. у градске зидове и мостове, чест и у нашим песмама и причама, има реалну основу; данас се г. ж. саостоји у узивљању какве животиње (целе или само главе) или самом клању животиње, чијом се крвљу попрска темељ, и у ставању новца, жита и сл. у темељ. Г. дрво, тхн. дрво које се употребљава као материјал за конструкције у грађевинарству, воденим градњама, мостоградњама и бродоградњама; може бити: обла (дугачка грађа за скеле, ступови, пилоти), телсана (преде, брвна, рогови) или циљена грађа слабијег квалитета, која се употребљава за бетонске конструкције.

ГРАЈСКИ АЛПИ, део Алпа ј. од Мон-Блана, око фрп.-ит. границе; највиши врх Гран Парадизо (4661 м); превоји Мон-Сенн (2082 м) и Мали Св. Готхард (2157 м).

ГРАЈФВАЛД, варош (27 000 ст.) у Померанској (Нем.), на обали Померанског Залт; тргује житом и дрветом; најд. машина и наменштаја; унив., музеји. **ГРАЈШЕР** Матија, гравер из 17. в.; радио у Бечу и Слов.; значајан за познавање ст. Коруншке; његових гравира има Унив. беллт. у Загребу.

ГРАЈ св., ваза од смарагда, којом се, по средњев. веровању, служио Христос на тајној вечери и у коју Јосиф од Ариматеје сакупио Христову крв, кад га центаурион пробо колџем; витезови Округлог стола, са двора легендарног брит. краља Артура (Артуса), настојали да дођу до св. Г., који је пренесен у један скривени замак у В. Брит.; јунаци у том тражењу доживљавали разне чудолупне.

ГРАМ (грч.), скраћено г, јединица за масу, приближно једнака маси 1 см³ чисте теч. воде на 4°, или тачније хладити део нормалног кг, који се чува у Интернац. бироу мера у Паризу; у свакидневном животу г се узима као јединица за мерење тежине. Г.-атом, тежина неког елемента у грамовима, која је бројно равна његовој атомској тежини, нпр. 1 г водоника, 16 г кисеоника. Г.-еквивалент, количина неког тела која заступа 1 г водоника у његовим једињењима. Г.-молекул. тежина неког тела у г, бројно равна његовој молекулој тежини, нпр. 2 г водоника, 18 г воде.

ГРАМ Зеноб (Gramme, 1826.-1901.), белг. инжињер, пронашао динамо-машину.

ГРАМАТИКА (грч.), део лингвистике који проучава и објашњава склоп и зак. језика; дели се на → фонетику, етимологију, морфологију и синтаксу; најстарија г. нашег језика од → Кашина В. (1604.); прва г. данашњег књиж. језика: Вукова Писменица српскога језика (1814.); најопширнија и најбоља Т. Маретића: Граматика и стилистика хрв. и срп. језика (1899. и 1931.); шк. г. од Ст. Новковића, Јб. Стојановића, А. Белића, Т. Маретића, Мусулина. Историска г. проучава порекло језика и ист. разв. так његових особина. Упоредна г. бави се упоредним проучавањем средњих језика, нпр. герм., сл., сем.; осн. Франц Боп. Школска г. учи како се правилно пише и говори. Граматичар, познавалац и испитач граматике. Граматичко тумачење зак.: смисао законодавствене одредбе тражи се у етимол. значењу употребљених речи и синтактичном слагању текста.

ГРАМОС, план. (2535 м) у грч. Македонији, на арб. граници, јз. од Костура.

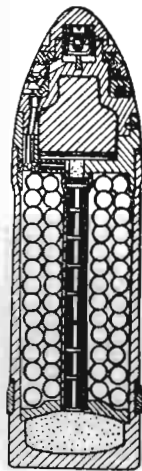
ГРАМОФОН (грч.), модеран облик Едисоновог фонографа; производи глас помоћу плоче (од шелака, целулозног апетата и синтетичке смоле) са спиралним неравнинама, које изазивају треперење у складу с произведеним звуком; покрећу се или механичком какав има сат или ел. струјом; игла, која може бити од челика или од др. материје, у вези је са звучником, изазива при додиру с неравнинама на плочи звук који се преноси на дијафрагму; снимање се врши на деље плоче од неке посебне врсте воска, помоћу игле која полази од микрофона; добивена плоча се посребрује или позлаћује, да се затим путем електронизе добије негатив, који служи као матрица са које се врше отисци на златрејан шелака или др. материјал који може да служи као сировина за израду плоча. Грамофонске плоче обухватају су ауторским правом; сматрају се као књижно ум. дело и не могу се даље репродуковати ни јавно изводити без одобрења аутора или његовог овлашћеника.

ГРАН (лат.), ст. мера тежине за фина мерења, у Енгл. и данас у употреби, 1 г = 61.799 мг.

ГРАН, варош у Мађ. на Дунаву (18 000 ст.), виногр.; минер. извори.

ГРАНАДА 1) варош у Шп. (78 000 ст.), гл. град истоимене пров. (550 000 ст.); осн. у 10 в. на месту где се некад налазио ант. град Илиберис; 1235.-1492. престоница мусл. државе, коју је уништио арагон. краљ Фердинанд Католик; дивна катедрала, гроб Фердинанда и Изабеле, Алхамбра. 2) варош државе Никарагуе на јез. Никарагуи, у Ср. Амер.

ГРАНАТ (срлат.), назив за читав низ силиката алуминијума, гвожђа или хрома са силикатом магнезијума или мангана; најчешће првени алмандин, затим црвени пироп (чешки г.), који се употребљава као полудраги камен. Гранатна јабuka → нар. **ГРАНАТА** (ит.), шупље топовско зрно; вел. материјалног и моралног дејства; материјално дејствују кошањем, гасовима и пробојном моћу, а морално треском и блеском; према материји којом је шупљина испуњена и њиховој намени деле се на: 1) бризантне, израђене од пресована челика с једноставним зидовима, а пуњене бризантним препаратима (мелинитом, екразитом, тротилом итд.), који се у њу сипа растворен, пресован у парчад или у виду прашка, након што пресованог у самом зрну док не добије потребну густину; у сваком случају г. се изнутра лакује или калајиште, да експлозив не би нагризао метал. 2) отровне, бриге се такође од пресованог челика, а пуње разним загушљивим и отровним материјама (фозеном, цијановодоничном киселином, нитритом, венеситом итд.), који се, кад се г. распрсне, претварају у гас, пару или прах. 3) димне, за произвођење гушћег и дуготрајнијег дима (напуњене фосфором, олеумом), којима се погођени објекти могу и анализати, и за произвођење рефл. и краткотрајнијег дима (пуњене хлор-сулфуроксином). 4) запалне, напуњене хем. смесом која после распрскавањем гори дужи и развија лак пламен у високу тмпт. 5) светлеће, напуњене смесом која гори јасним блиставим пламеном и осветљава предмете на које падне; у неким, које се распрскавају у ваздуху, постоји пресована светла материја (звезда) у вези с малим падоброшом, који јој после распрскавања омогућава лагано падање; служи за осветљавање земљишта и изналажење циљева. 6) означавајуће, обележавајуће, пуње се смесом магнетијума и алуминијума која се пада још по изласку г. из топа и полако сагорева, а пламен јој излази кроз нарочиту рупу и означава пут; служи за гађање циљева у ваздуху и означавање пута којим пролазе. 7) за регулисање гађања (коректуру), пуње се црним барутом или неком димљивом смесом, да би се видело где падају и према коме извршила поправка гађања. 8) напирне, направљене од веома тврда челика и напуњене бризантним препаратом; ако су намењене пробивању зидова од армирана бетона имају масиван, заштитен и окачен врх, и упаљач у дну зрна; оне којима се гађају челични оклопи на бродовима имају слабије пуњење, а немају упаљача, већ се пале тмпт. проузрокованом продирањем зрна кроз челичну плочу; на врху имају меку гвоздену капицу која спречава отскоке.



ГРАНВЕЛ Автоан (Granville, 1517.-1586.), кардинал, мин. Карла V и Филипа II; помагао Филиповој сестри Маргарити у управи Низоземском. **ГРАН ГИЊОЛ** (Grand Guignol), париско поз. с луткама («Куку Тодорс»), названо по гл. личности која ствара страшне призоре. **ГРАНД КОМБЕН**, план. у Швајц., висока 4 317 м. **ГРАНДЕЦА** (ит.), величина; разматање, разметливост, претерана достојанственост. **ГРАНДИ** Даво (* 1805.), ит. политичар и дипломат; у фашистичкој влади више пута мин. иностр. дела. **ГРАНДИОЗАН** (ит.), величанствен, необично лед, ливан. **ГРАНДЈЕ** Ирбен (Grandier, 1590.-1634.), фрц. свешт. на Лудена, осуђен као пристаница бабола за владе Луја XIII и Ришелјеа и жив спаљен. **ГРАНИК**, р. у М. Аз., улива се у Мраморно М.; на њој Александар Вел. победио Персијанце 334. пре Хр. **ГРАНИТ** (лат.), магнетска стена зрнасте структуре, постала искристалисавањем магме у дубинама, била се у облику громаде и лаколита; састављена од ортокласа (некад и плагиокласа), кварца и ли-

скуна; хоред лискуна, или, уместо њега, може да садржи хоробленде, аугита, покашито епидота, турмалина, граната и др. минерала; важан графевински камен; код нас јако распрострањен у друштву палеозојских и још старијих стена, нарочито у обиму Родонске Месе, у и Србији (Нересница-Танда, Брљина, Плавна, Ст. План.), Букуљи, Церу, Славонским Шл., Похорју итд. Г. мрамор, граниту слично попречан кречњак, испуњен малим коралима и појединим нумулитима, налази се у ј. баварским Алпима. **Гранитни мрамор**, вештачки камен, прави се од порланд-цемента и мрамора. Г. порфир, вулканска стена порфирне структуре (финозрнаста осн. маса с већим кристалима) и г. саставом (кварц, фелдспат, лискуни); згодан за графевинарство и калдрму.

ГРАНИЦА 1) линија (каткад појас) која одваја 2 прир. или полит. обл. Прир. г. одваја прир. обл. с обзиром на распрострањење или појединих прир. појава (биљних врста и формација, живот. врста и заједница, клим. типова, геол. формација итд.) или геогр. пределе; често ове имају облик прелазног појаса. Држ. г. одвајају државе; могу бити прир. (ако се поклапају с прир. г. (иду реком, план. или морем), или вештачке (између неких држава ван Евр. полуострва стеном геогр. дужине или ширине); у план. се за г. често узима водомеђа, на рекама средина матице, а ређе и средина корита; кад рат измени г. између 2 државе, мемовита погран. комисија одређује на терену гран. линију саобразно уговору о миру и обележава дрвеним или зиданим ознакама (пирамиде, стубови итд.). 2) доња и горња г. скупа бројева (функције) су најмањи оди. највећи број између којих се налазе сви бројеви скупа (све вредности функције); ако г. постоје, тј. ако су коначне, скуп бројева је ограничен, у противном неограничен. Г. тачности, последња цифра која се узима у обзир при мерењу или рачунању извесних количина; нпр. при рачунању бел. комплекса, површине се заокругују на 10 ка, већи поседи на хектаре, њиве на ар, мање парцеле на м², а у градовима где земљиште скупо иде се до на 1/10 м²; код нивелманских визура дужине се заокругују на 10 м, при тахиметрису на 1 дм, при мерењу полигонах страна иде се до на парни см, а при мерењу основица за триангулацију узимају се и десети делови мм. **Граничари 1)** лица чија се имања међусобно додирују; приликом одређивања граница 1 имања морају се као заинтересовани обавестити и саслушати; суседи имају право у свако време тражити да се судским путем утврде границе. 2) → Војна крајина. **Гранична ветеринарска станица**, постоји на гл. жел. граничним прелазима ради заштите земље од уноса сточних зараза; предвиђене су обично вет. конвенцијама и контролишу сав провоз, увоз и извоз стоке и сточних сировина у међународном саобр. Г. вредност, лимес, низа бројева, вредност којој тежи сваки члан тог низа (→ конвергенција). Г. в. функције, којој тежи ф. кад независна променљива тежи одређеном броју или бесконачности. Г. зона, појас на 30 км од држ. границе и морске обале у унутрашњост државе; у овој зони страници не могу стигати непокретности без спец. и заједничког одобрења мин. вој. и морнарице и мин. унутрашњих послова. Г. појмови, прости појмови који разграничавају 1 научну обл. од друге; нпр. и. осећаја разграничава обл. псих. од обл. фзи.; у теорји знања (→ психологија) то су чисти п., од којих наука полази и који означају границе између оног што се може и оног што се не може сазнати, те се у њега може само веровати; ти п. дакле разграничавају науку од вел. Г. предмети: дрва и ограда; дрво припада оном на чијем земљишту његово стабло; други сусед има право да жите посече и ишчупа и за себе задржи, као и да надведене гране поткреше, али нема права да скида плодове (може сабирати плодове који падну на његово имање); ограда припада оном чија је, али обограничара дужна су одржавати је у исправном стању; померање ограде и г. знакова на штету суседа претставља кривично дело прераве. Г. трупа, спец. трупа за обезбеђење држ. границе; образују је граничари, а по потреби и остали делови вој.

ГРАН ПРИ (фрц. Grand prix; вел. награда), 1. награда на изложбама, коњским, аутомобилским и др. тркама. **ГРАН САСО Д'ИТАЛИЈА**, највиши врх на Апенинима (2 920 м). **ГРАН СЕЉЕР** (фрц.), великаш, отмен господин. **ГРАНТ Ујисес** (1822-1885.), амер. ген.; као врх. заповедник војске с.-амер. држава, потукао јужњачке трупе код Ричмонда и завршио сепесиони рат (1861-1865.) у САД; претседник Уније (1868-1877.).

ГРАНУЛАЦИЈЕ (нлат.), нарочито ткиво (састављено из ситних чворина) које се ствара на местима где постоји губитак ткива (повреде, ране); помоћу г. ране зарашћују и од њега се ствара ожљак. **Гранулационо ткиво**, новостворено ткиво које се јавља у запаљенима; **неспецифично г. т.**, састављено од фиброцита, фибробласта, плазмоцита, леукоцита, новостворених крвних капилара; **специфично г. т.**, изазвано утицајем бактерија тбк., паразита сифилиса, микоза, актиномикоза и др. има свој специф. изглед. **Гранулисање**, нагло хлађење стопњених метала водом да се добију грануле (метал у виду ситнијих и крупнијих зрна неправилна облика). **Гранулом** (лат.-грч.), **дивље месо**, оток ткива ране инфективне прир., може бити тбк. и лuetичне прир. Г. зуба, последица хроничног запаљења у околини корена услед инфекције која продире кроз врх; величина г. од главе до чюде до зрна пасуља; може се претворити у цисту; лежи се: антисептично кроз живчани канал или радикално екстракцијом зуба и вађењем г. или ресекцијом врха корена (зуб остаје). Г. **малгни** → лимфогрануломатоза. Г. **пушка**, **пупчане врпце**, мали израштаји, дивље месо, у дну пупчане јамиче, често код новорођенца после пада пупчане врпце; довољно држати сухо (дерматол, Н2О).

ГРАН ЧАКО (Gran Chaco), равница између план. венца Анда и р. Паране и Парагваја у Аргентини (Ј. Амер.); под шумама и пањвацама; стан. су већином независни, номадски Индијанци; на граници белчи (земљорадници, сточари), нарочито у аргентинском делу (Чако централни); с. Чако припада Парагвају и Боливији.

ГРАОНТ Џон (Graunt, 1620-1671.), енгл. статистичар, осн. полит. аритметике; гл. дело: Природа и полт. разматрања о смртности.

ГРАС, варош (20 000 ст.) у Фрц.; инд. парфимерије. **ГРАТИС** (лат.), бесплатно, као поклон, поклоњење. **Гратификација**, поклон, дар, награда особљу, чиновницима неког предузећа која се обично даје о Божићу или Н. год.

ГРАТУЛАЦИЈА (лат.), честитање.

ГРАУБИНДЕН, кантон (7 114 км², 123 000 ст.) на Швајц.; стан. се бави сточарством; многе ваздушне бање (Давос, Св. Морит); гл. место Кур.

ГРАФ Антон (1736-1813.), швајц. сликар, портретисао чувене личности свог времена: Фридриха Всл., Виланда, Хердера, Лесинга, Шилера.

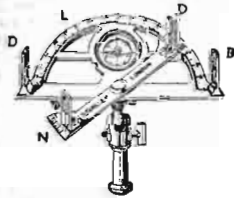
ГРАФЕНАУЕР Иван (* 1880.), књиж. историчар; бави се спотечка филологијом и лингвистиком, затим се одао књиж.-ист.; гл. дело: Згодовина новејшега словенскога словства.

ГРАФИКА (грч.), вештина писања; начин писања слова у ст. споменцима; линеарни цртеж; уопште ум. радови који се умножавају помоћу штампања (бакрорез, дрворез и литографија). **Графички**, што се односи на графику и графика; нешто претстављено помоћу графика. Г. претстава, г. метод, **графикон**, врста тхи. цртања којом се промене величина, појава, као и бројне таблице претстављају сликовито (дијаграмом, графиконом); постиче се било принципом аналитичне геом. (нарочито за приказивање временских промена), било величином кружних исечка (за распоред или однос количина); добивају се и справама (барометри, есианографи, термографи итд.); највише се употребљавају у статистици, нар. екон., прир. наукама, тхи., метеор., мед. итд.; деле се на → картограме и → дијаграме; поред њих постоје **популарни г.**, који у облику тела приказују извесне појаве (количина поповисног алкохола у облику буради, величина вој. у фигурама војника итд.). **Графичари**, у неких, особе у чијем мишљењу превлађују графичке претставе о речима.

Графолог, човек који се бави графологијом. **Графологија**, вештина познавања личних особина према облику рукописа. **Графометар**, инструмент којим се на терену мере углови; има метални полукруг **L** (лимбус), који може бити подељен до на пола степена, појачује **N** за читање углова и допитере **D** за визирање; употребљава се кад треба хитно и приближно измерити углове за вој., руд. и др. циљеве.

ГРАФИЊИ Франсоаза (Graffigny, 1695-1758.), фрц. списатељка која у Паризу имала свој књиж. салон; гл. дело: Перувијанска писма.

ГРАФИТ (грч.), алотропка модификација, угљеника, хем. знак С, прир. минерал јаке металне сјајности; кристали му имају хексагоналну симетрију,



(ГРБОВИ I)



ЈУГОСЛАВИЈА



АРБАНИЈА



АРГЕНТИНА



АУСТРАЛИЈА



АУСТРИЈА



БЕЛГИЈА



БОЛИВИЈА



БРАЗИЛИЈА



БУГАРСКА



ВЕЛ. БРИТАНИЈА



ВЕНЕЦУЕЛА



ГВАТЕМАЛА



ГРЧКА



ДАНСКА



ДАНЦИГ



ДОМИНИКАНСКА



ЕГИПАТ



ЕКВАДОР



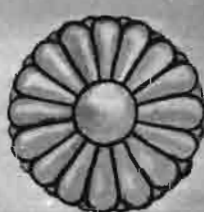
ЕСТОНИЈА



ИСЛАНД



ИТАЛИЈА



ЈАПАН

ГРБОВИ (П)



КИНА



КУБА



ЛИБЕРИЈА



ЛИТВАНИЈА



МАЂАРСКА



МЕКСИКО



НЕМАЧКА



НОРВЕШКА



ПАРАГВАЈ



ПОЉСКА



ПОРТУГАЛИЈА



РУМУНИЈА



СИЈАМ



ОАД



СССР



ТУРСКА



ФИНСКА



ФРАНЦУСКА



ХАИТИ



ЧОР



ШВАЈЦАРСКА



ШВЕДСКА



ШПАНИЈА

али се мисли да кристалнише моноклиннично; најчешће се налази у јетрим масама и љуспама; под прстима мекан и мастаг; постаје од угља, под већом вл. притиском и високом тмпт., али може да постане и анорг., из угљоводоника у магми; први пут нађена лежишта у Кумберланду у Енгл. и убрзо искористивен као материјал за писање; најчувенија лежишта у Сибиру, Цејлону и САД; код нас га има на пл. Столовима и Ореовцу код Грамаде, Темнићу, на Песуњу итд. Вештачки г. добива се из аморфног угљеника у ел. пелима под утицајем високе тмпт; има вел. тхн. значај.

ГРАФОВ ФОЛИКУЛ → Де Графов фолликул.
ГРАХ 1) Тиберије, син Корнелије, берке Спацинона Африканца Ст.; нар. трибун у Риму 133. пре Хр.; изradio аграрни зак. по којем нико није могао да има више од 500 јутара земље, ако нема деце, а 1000 јутара ако их има; остаток требало да се подели на имања од 30 јутара и да се подели бесплатно пролетерима; нападнут од присталица племићке странке, убијен са 300 присталица и бачен у Тибар.
 2) Гај, млађи брат Тиберијев, изабран за трибуна 10 г. касније; изradio неколико зак. у прилог пролетерима (зак. о бесплатном раздавању жита, з. о колонизацијама, з. о подизању путева и мостова итд.); племићи изазвали nerede и поубијали 2000 његових присталица (121. пре Хр.). а он наредно робу да га убије да не би пао у руке својих противника.

ГРАХ → пасуљ.
ГРАХАМОВ ХЛЕБ (по вегетаријанцу Г.), справљен без одвајања отпадака од пшеничног, ражног или кукурузног зрна, без примесе квасца или киселог теста; садржи у себи мању количину угљених хидрата, стога се употребљава као дијетални х. код шећ. болести.

ГРАХОВАР 1) Никола (око 1750.-1810.) и 2) Симон (1709.-1774.), сликари; радили минијатуре на пергаменту и у бакру; Симоново гл. дело: минијатуре у Матици Динсковог братства.

ГРАХОВАЦ, село у племену Грахово у Црној Гори, где су (29./4.-13./5. 1858.) Црногорци однели сјајну победу над Турцима.

ГРАХОВО 1) карсно поље з. од пл. Једовника (Врбаска Бан.); надм. в. 730-800 м. 2) (Арежин Бријег), варошица и среско место у зап. Босни, на пређашњој далм. граници (Приморска Бан.); у околини много рим. старина. 3) племе у и. Херц. на граници према Боки и Катунској Нахији; ст. стан. Матаруге; Граховљани се истакли у 19. в. у борбама против Турака; сјединили се с Црном Гором 1858. 4) предео са 43 села у Буг., захвата Брезиницу Котлину и крај око Перника (слив р. Струме).

ГРАХОРИЦА (*Vicia sativa*, фам. Papilionaceae), зељаста биљка висока 0,5-1 м; маљава, угласта стабла, пераста листа завршена рашљикама, јаснодрвена цвета; расте дивља и гаји се за сточну храну; гл. врсте: 1) обична (озима или јара); 2) бела (канадско сочиво); 3) крупнозрна, расте веома високо, непорна; 4) нарбонска, са више варијетета који се одликују специјалном бојом зрна; 5) панонска, са пурпурним цветом, жућкастим махунама и зрном затворене боје; 6) маљавна (руска), вишегодишња, јако маљавна, расте преко 1 м висине; тражи добро земљиште, пропустљиво, па чак и кречено; сукцесивно сејање омогућава исхрану стоке преко целе сезоне.
ГРАХОРКА (*Onobrychis viciaefolia* или *O. sativa*, фам. Papilionaceae), зељаста нижа биљка, непарно сложена листа, пурпурна цвста скупљена у грозд; гаји се за сточну храну под именом → детелине турске или еспарзете.

ГРАЦ, гл. град (165 000 ст.) у аустр. Штајерској, на р. Мури и на ивици Алпа; унив. (1586.), в. тхн. шк.; инд. (текст., машина, хартије, пива).

ГРАЦИЈА (лат.), леп, примамљив начин кретања тела и понашања; љупкост. Грациозан, љубак, примамљив, витак, отменних покрета.

ГРАЦИЈАН, рим. цар (375.-383.), рођен у Сирмијуму, син Валентијана I.

ГРАЦИЈЕ, ж. божанства у рим. митол., оличење лепоте и привлачности; биле 3: Еуфросина, Талија и Аглае; → Харите.

ГРАЧАНИЦА 1) варош (4500 ст.) и среско место у долини Спрете (Врбаска Бан.); околина житарски и шљиварски крај; инд. дрвета; у близини град Соко. 2) црк. св. Богородице код Приштине на Косову, потпуно очувана задужбина краља Милутина из 1321.; црква крстообразна облика, са 5 кубета; ср. кубе је на пресеку кракова крста, а остала на угловима између кракова; горњи склоп сводова тако изведен да се крст понавља у 2 спрата кровова, степенасто 1 изнад 2.; због оваква распореда унутрашњост црк. закрена ступцима, те није прегледна; спољашњост обрађена на виз. начин и оставља најдубље утисак од свих наших ст. споменика; унутра леп живопис са почетка 14. в. 3) л. притока



Зете; извире под Прекорницом, протиче кроз Никшићку Жупу; при излазу у Никшићко Поље поире и пресушује.

ГРАЧАЊКА, л. притока Ситнице (Вардарска Бан.); извире под Козницом, а протиче поред ман. Грачанице.

ГРАЧАЦ, село (1400 ст.) у Лици (Савска Бан.); у близини откривено халстатско насеље; недалеко рудник боксита. **Грачацко поље**, периодски плавно карсно поље (8,5 км²) у подножју Велебита (Савска Бан.); гл. место Грачац.

ГРАШАК (*Pisum sativum*, фам. Papilionaceae), у мисо раса гајена зељаста једногод. повујаша, пераста листа, вел. длачстака и цвстова; пореклом вероватно из зап. Аз.; у ратарству се гаји углавном пољски г.; обични може бити озими или јари; од њега се једу зрна, а од пнећерца и младе зелене махуне; може се употребљавати и за сточну храну као зелена пића или осушен; веома добар за волове, овце, свиње и краве музаре; зрно веома богато саврљивим азотним материјама; просеан год. принос у Југосл. 45 000 q. **Грашкво жижак**, **гагрица** (*Vicia pisi*), мали инсект тврдокрилац; женка носи јаја на махунама грашка у пољу, а ларвине, сличне белим првићима, улаче се у зрна, избуше их док се не исхране и у њима претварају у лутке и одрасле; из зрна излазе идуће пролећа; у 1. крајевима Југосл. буба скоро онемогућава гајење грашка; сузбијање: сејати здраво семе, које се може очистити од буба ако се на сваких 10 кг семена у добро затвореном суду сипа 60-70 г сумдор-угљеника, па добро протресе и остави 24 часа на миру; препоручује се да се семе остави од 1 год. за другу у добро затвореним судовима, или да се крајем зиме чува у топлом простору док све бубе не изиђу.

ГРБ, заштитни, симболички знак владара, држава, цркве, племићких породица и, нарочито, витезова и вој. лица; у највећој употреби у ср. в., кад их владари стављали у своје печате и на новце, а племићи носили на штитовима; потичу вероватно из ст. веровања у магична средства за сузбијање урока (двоглави орлови, крилати лавови, змајеви и сл.); сл. су их примили од зап. суседа и Виз.; код Јж. сл. ушли у употребу током 12. и 13. в.; наши ст. г. још нису довољно проучени; извесни старини зборници, са списковима и нацртима г. разних породица, сасвим непоуздани; настали су тек у 16. и 17. в., мада неки носе раније датуме, а сви су мање више производ произвољних комбинација; у 18. в. била много у промету **Стематографија** П. Р. Витезовића, за коју грађа пренима из непоузданих стариних списа; по њој Х. Жефаровић изradio своје дело истог имена (1741.); на основи те 2 књ. у 18. и 19. в. радили и многи други г., који су и сад у употреби. Познато је да су у Слов., Хрв. и Далм. поједине племићке породице имале своје г. још у 12. в.; у Србији 4 оцила (→ сл.) употребито прво св. Сава (1199.) на Карејском тилику, а двоглави бели орао, који Немањини узели по свој прилици од виз. Комнина, јавља се први пут на фрескама у задужбини кн. Мирослава у Бијелом Пољу; у Босни их најпре имала династија Котроманића (13. в.); од свих наших г. најстарији је тзв. нлирски, који се у ср. в. јавио на више места на јсл. зап. подручју,



а поново ушао у обичај у илирско доба; њим се нарочито служили Словенци; по уједињењу унесен је и у држ. г. Југосл. с малом изменом (уместо 1 звезде узете 3). Босански г. са штитом који пресеца 1 дијагонала и на којем су кринови, као да потсећа на везе с Анжујцима; касније се уместо кринова јавила круна; после окупације за службени г. Б. и Х. уведен је ст. г. босанске области Рама: рука до лакта с мачем у песници. Хрв. г. имао круну, која се употребљавала и на њиховим новцима; око крупе 2 линије означавале 2 реке; уз то додана и 1 звезда (1496.); хрв. г. у облику белих и првених шаховских поља производ је 15. в. и није доказано да је био г. ст. хрв. краљевства. У Србији се често налазе на фрескама наших владара и на новцима двоглави бели орлови у круговима (коласте аздије), али без комбинације с крстом и 4 с изнад и испод водоравне линије на крсту; овај крст са 4 опила узео као крст г. београдске митрополије архиеп. Мојсије Петровић (1724.); комбинација двоглавог орла и тога крста употребљена у време патријарха Арсенија IV Шакабенте (1744.); у извесним зборницима 15.-17. в. срп. г. био или двоглави златан орла на црвеном пољу или сребрни крст на црвеном пољу са сребрним опцима; овај последњи примио и кн. Милош (1833.) као г. кнежевине Србије; комбинација двоглавог белог орла и крста на црвеном платну увео у Србији краљ Милан (1888.) Г. Краљевине Југосл., уведен 1919., је комбинација срп., хрв. и слов. г.; има двоглавог белог орла на црвеном платну, на чијим се прима налази крст с опцима, хрв. г. с 25 првених и сребрнатих поља и слов. г. са 3 звезде на плавом штиту и полумесеком; изнад белог орла круна; поред њега, данас у употреби и веома разноврсти г. војединих породица и градова у Војводини, Хрв., Слов. и Далм.; недавно је озваничен и г. Београда; не постоји ни једно дело с њиховим описом и систематским прегледом њихова развоја.

ГРБА, искривљење кичме, најчешће последица тбк. ГРБАЉ Жупа, мања предеопа целина у Боки Которској, између Ц. Горе и Јадр. М., дели се на 4 «кнежевине»; веома плодна, али јако малартерна; стан. се бави земљр. (нарочито кукуруз), риболовом и трг.; многе старине; знаменит тзв. Грбањски законик из 1427. Грбањани, стан. Грбања; плем. организација се згубила; иначе Г. много слични Црногорцима.

ГРБИЋ Матија (Illyricus Garbitius, 1505.-1559.), родом из Истре; за време школовања у Нем. пришао прот., али није остао при њему; био веома учен човек; од 1537. проф. унив. у Тибингену за класичне јез.

ГРБИЦЕ, грба, земљомерка, педалац (Geometridae), група лептирова, чије се гусенице крећу на својствен начин грчењем и покретима као кад се педељем мери каква раздаљина; вел. штеточине дрвећа и вољки; познате врсте: вел. мрзавац (Hibernia defoliaria), мали м. (Hemataelia brumata), огроздов лептир (Abaxas grossulariata), гусеница на кошчицавом воћу; боров лептир (Bupalus piniarius), лети средином лега; гусенице с белим и жућким пегама. ГРБОВИЋИ, важна породица у Колубари, у Мратовињу, из које бирани нар. кнезови; утицајан био кнез Никола, који са Ненадовићима дигао 1. устанак 1804. у ваљевском крају, а значајан му и син Милован, mudar старшина и добар јунак.

ГРГАШЕВИЋ Јаша (*1890.), публ. и књиж. критичар; пише и екон. студије; вене расправе: Југословени и Евр. (на ит.), Од Д'Анжуција до Мусолинија, Срп.-хрв. питања, Руд. у Србији, Инд. у Србији и Црној Гори, за Свезнање обрадио туризам.

ГРГЕТЕГ, село и прав. ман. у Фрушкој Гори, која, по предању, основао Змај Огњени Вук; 1. пут се помиње 1619.; црк. посвећена св. Николи; претставља мешавину срп. средњев. архт. традиција и барока; 1841. страдало од пожара, а 1899. обновио; има богату књижицу и збирку слика. Гргешко властелинство, феудално добро карловачких митрополита; обухватало ман. Гргетег, село Нерадин и путу Банковин; дао га цар Леополд I Јелополском еп. Исидри Таковићу (1692.); крајем 18. в. аустр. држава га одузела и за то плаћала 5000 форинти год.

ГРГЕЦИ (Percidae), породица грабљивих риба с коштаном скелетом и чврстим бодљама на предњем делу леђног пераја; у нашим слатким водама гл. претставници: греч. смућ, костреш и вретепар.

ГРГОШЕВИЋ Златко (*1900.), проф. муз. шк. »Лински« у Загребу, композитор нац. правца у муз.; најбољи у вокалним делима, између којих нарочито

значајни хорови: Околу жњачког венца, Коледарска. Иза бербе. Песме на текстове кајкавске пучке лирике. Од колијевке до мотике, Три игре за камерни оркестар.

ГРГУР, Грегорије 1) Богослов, Назијанац св. (323.-389.), црк. отац и хришћ. писац из Кападокије; као цариградски еп. претседавао 2. васељенском сабору; писао хомелије и поеме којима стекао свет. глас. 2) Никејан св. (око 330.-400.), брат Василија Вел.; борно се против аријевана на антиохијском и цариградском васељ. сабору и истакао се као одличан логичар. 3) Нински биск., живео крајем 9. и почетком 10. в.; истакао се борбом са сплитском црк., од које бранио права нинске биск. и с њом у вези нар. језик у црк.; 1 од гл. предмета сабора у Сплиту (925. и 928.) било исправљање о његовом ставу; али он није успео; паства из хрв. државе била подређена сплитској црк., а он добио другу биск. (у Скрадину); међутим, нар. богослужење, мада начелно укинуто, ипак се очувало, јер су традиције и инстинктивно нац. осећање били у народу моћан чинилац; Г. слављен као гл. борац за нар. језик и црк. 4) Светли св. (257.-331.), јерменски апостол и патријарх. 5) Тауматург св. (око 215.-270), грч. теолог и еп.; присуствовао антиохијском васељенском сабору. 6) Турски (око 538.-594.), фрц. теолог, хроничар и еп. града Тура; гл. дело Историја Франака. 7) Г. I-XV, име папа, од којих најзначајни: Г. I Вел. (590.-604), чијом заслугом хришћ. раширено међу Англичама и Сасима; састављач литургије, писац Дијалога (Двојеслов); Г. VII Хилдбрауд (1073.-1085.), противник нем. цара Хајнриха IV у борби око инвеституре; реформатор кат. црк.; и Г. XIII (1572.-1585.), који реформисао календар.



ГРДАН (†1612.), војвода никшићки; истакао се крајем 16. в., када се, услед агитације изасланика пале Кијемента VIII и аустр. еписара, кренуло неколико усташких акција међу Србима; узбујно 1597. своје племе и суседне Дробњаке и Пивзу; како није добио ниоткуд помоћи, морао да се покори Турцима; придружио се патријарху Јовану кад је овај започео н. преговоре са западњацима, али и тад цела акција остала без резултата.

ГРДЕЛИЧКА КЛИСУРА, теснац између Врањске и Лесковачке Котлине (Вардарска Бан.); њом била у вези ст. јез. Лапонско и Егејско. ГРДОБИНА (Lorpius piscatorius), род морских риба, веома крупне спљоштене главе и вел. уста; на почетку леђ. пераја љути покретљиви кончасти наставци; живи на муљевитом дну, грабљивница; лови се мрежом, месо доста укусно.

ГРДИЋ 1) Васил (*1875.-1934.), нац. радник; свршио флз. фак., али му бос. влада није хтела дати држ. службу, због учешћа у изрази студентских меморандума против вене управе; стога почео рад као новинар; 1. уредник Српске ријечи (1905.); затим ступио у уредништво мостарског Народа (1907.); исте год. изабран за секретара друштва Просвјете, од које створио најактивнију нац. установу у В. и Х.; као члан бос. сабора (од 1910.), припадао крајњој нац. левици и био 1 од најборбенијих радника против аустр. режима; наукако стога огорчену мржњу власти и 1914. био затворен у Бањој Луци и с још 15 другова осуђен на смрт, али помилован на доживотну робињу; из затвора изишао после ослобођења 1918. 2) Шћенап (*1873.), култ. радник, наставник гми. и посланик у бос. сабору од 1900.; учествовао у осн. сарајевске Просвјете и организовао земљр. задругу у В. и Х.; уређивао Српску ријеч; у свет. рату био таоц, а после затворен; од ослобођења имао више јавних функција.

ГРДИЋ-БЈЕЛОКОСИЋ Јука (1857.-1918.), књиж.; одлично познавао нар. живот у В. и Х.; писао мање приповестке, али му запажен и од трајне вредности рад на скупљању грађе о нар. животу и обичајима; објавио већи број таквих радова у часописима и серији: Из народа и о народу.

ГРЕБ, пливалоће острво од трске, шевара и разних барских биљака; има их по јез. обрастим делимично у тресаву и по речним мртвајама (кривајама). ГРЕБЕН → венац. Г. високог притиска, издужен облик високог ваздушног п. изнад неког предела (→ временска карта).



ГРЕБЕНАРИЦА, машина за гребање вуле; покреће се ручно или машински; на њој се вулена влакна постављају у паралелан положај и дају траку погодну за уредбање. Гребеница → положница.

ГРЕБНЕР Фриц (Graebner, 1877-1934.), нем. историчар; одао се сасвим етн.; истакао се као музејски радник и испитивач Океаније и Аустралије; 1 од гл. претставника култ.-ист. шк. у етн.; својим методом и радом много утицао на развој модерне етн.; гл. дела: Нови Мекленбург, К историја аустралиј. религија, Меланезанска лучна култура, Метод етнологије, Етнологија, Примитивци о свету.

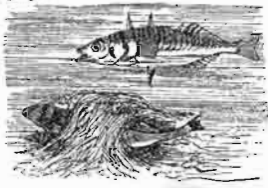
ГРЕВИ Жил (Grévy, 1807-1891.), фрц. политичар и 3. претседник Фрц. Рпб.

ГРЕВИЈ Анри, псеудоним фрц. књижевнице Алисе Диран (1842-1904.); сликала живот рус. друштва у романима: Доња и Испаштање Савелиа.

ГРЕГАРИНЕ (Gregarina), паразитске животиње из групе спорозоа, које живе поглавито у цреву многих бескичмењака; размножавају се спорама које доспевају из домаћина у спољашњу средину (→ спорозоо).

ГРЕГОРАС Нићифор (1295-1359.), виз. историчар, писац чувене Римске историје.

ГРЕГОРАЦ (Gasterosteus), мала рибица из групе кошљороба, снажних бодља у леђном перају и коштаных плоча на телу; више врста; неке живе у мору, где граде гнездо у којем мужјак чува јаја; слатководни г. живи код нас у водама дунавског слива и у неким далм. водама.



ГРЕГОРИЈЕ → Гргур, Григорије. **Грегоријански календар** → календар. **Г. певање**, cantus gregorianus или с. choralis, хорско певање у којем се мелодија пева унисоно или праћена осталим гласовима у кварта, квинти и октави; названо по папи Г. I, који утврдио начин певања црк. мелодија у зап. црк. **Г. црква** → Јерменска црква.

ГРЕГОРИЋ Илија († 1373.), командант вој. у устанку хрв. сељака против мађ. и хрв. племства; по угушењу устанка ухаћен и погубљен.

ГРЕГОРОВА Хана (* 1882.), словачка књижевница и феминисткиња; дела: Жене, Мој свет.

ГРЕГОРОВИЈУС Фердинанд (1821-1891.), нем. писац полит. сатира, романа и ист. научних дела; одликује се богатством докумената и ум. излагањем; гл. дела: Веродомар и Владислав (романи), Историја рим. цара Хадријана, Путовања кроз Ит., Ист. града Рима, Надгробни споменници папа, Лукреција Борџија, Ист. града Атине у ср. в.

ГРЕГОРЧИЋ Симон (1844-1906.), свешт. и песник неоспорног талента; писао патриотске и побожне песме, с нешто етничке поезије обухвата углавном цео његов песнички рад (→ сл.).

ГРЕДА, клата, кладина; гимнастичка справа, водоравна, дуга око 4 м, на 2 кратка ступца; може се подизати и спуштати; изводе се вежбе окретности; згодна за децу и женске.

ГРЕЗ Жан Батист (Greuze, 1725-1805.), фрц. сликар, радио сцене из свакодневног живота, анегдотичног и патетичног садржаја; најчувеније му слике младих девојка, љубазног и павивног изгледа (Сеока невеста, Разбијени крач, Млекарџија и др.).



ГРЕЈ 1) Едуард (Grey, 1862-1933.), енгл. политичар и мин. спољних послова (1905-1916.), учврстио пријатељство с Рус. и Фрц.; у анексионој кризи (1908-1909.) устао против самовољног акта А.-У., а у балк. ратовима (1912-1913.) се ставио на страну балк. народа; умро Енгл. у свет. рат; написао Двадесетог гед. службе (1892-1916.). 2) **Томас** (Grey, 1716-1717.), енгл. песник ода и елегија; значајна његова Писма из Ит. и дело О књижевности. 3) **Чарлс** (Grey, 1764-1845.), енгл. државник, вођ виговаца; противно у парламенту (1832.) чувени зак. о измени изборног система. 4) **Џен** (1537-1554.), унука Марије, сестре енгл. краља Хенрија VIII; замкадана енгл. престолом после смрти Едуарда VI, али убрло због чега и погубљена од Хспријеве Церке Марије Крање.

ГРЕЈАЊЕ СТАНОВА врши се сагоревањем материја које садрже много угљеника (дрво, угљен, неки га-

сови, масти итд.); постројења за г. треба да испуње следеће услове: а) да загревају до потребне температуре и да је равномерно одржавају; б) да дају тмпт. подједнаку у свим деловима загрејаног простора; в) да ваздух не кварае гасовима сагоревања; г) да буду лака за руковање, безопасна, сигурна и јевтина; д) да довољно искористишу огрев; е) да се становање загревају се на 17-19°, док релативна влажност у њима треба да износи око 30-50%. Постоје 2 врсте г.: локално и централно. Локално г. је кад свака просторија има засебан топлотни извор (отворено огњиште, пећ, камина, гасну или ел. пећ). Централно г. је кад постоји само 1 извор топлоте који загрева више просторија; врши се загревањем воде у котлу на око 80° (водено г.) или паром (парно г.); врела вода, одн. пара кружи кроз цеви, хлади се на путу и тим загрева просторије у којима се цеви налазе; охлађена вода или кондензована пара враћа се у котло, ту се поново загрева на првобитну меру, поново започиње кружење итд.; код парног постоје 2 врсте цеви: парне, кроз које пролази пара, и водене, за кондензовану пару (прве су веће, друге мањег пречника); за водено довољан је 1 систем цеви (једноцевни систем); врела вода и пара лакше су од охлађене воде која се враћа у котло и зато се пењу, обично прво на таван (горњи развод), а одатле се разводе у просторије које треба загревати; при загревању вода се шири и зато се на гл. разводну цев поставља отворен суд (експанзиони суд) у којем се ово ширење уравнијежава; уместо прир. кружења топле и хладне воде може се кружење одржати помоћу пумпа; ваздушно центр. г. састоји се у загревању ваздуха који се натуерје (вентилатором) да прелази преко загрејаног снопа цеви у којим нпр. кружи водена пара; ваздух одаје примљену топлоту у пролазу кроз просторије у које се уводи. Итајно г., врста центр. г. за 1 спрат или стан; његове добре стране су што је лакше руковање, јер није потребно сваку пец засебно логити; што се лакше надгледа и боље искористишу топлота; и што не загађује простор и ваздух. Неагодна страна централног г. што дела зграда остаје при квари без г. и што непушује ваздух. Грејач за воду, направљен за претходно загревање воде која служи за напajaње парних котлова; махом се састоји од снопа цеви кроз које тече вода, а које се споља загревају врелим гасовима из котла.

ГРЕЈЕМОВА ЗЕМЉА, план. део Антарктика (ј. од Огњене Земље), састоји се од 2 острва.

ГРЕЈХАУНД, енгл. хрт за трке и лов; кратке и сјајне длаке, преломљених ушију, разне боје: бео, риџ, затвореномрк, црн, бео и црн, бео и жуџ; најбржи пас.

ГРЕКО → Ел Греко.

ГРЕКОВ Димитрије (1847-1901.), буг. политичар; био мин. правде, иностр. послова и претседник владе.

ГРЕКОМАНИЈА (грч.), претеран занос за све грчко.

ГРЕМЕР СКУЈС (енгл. Grammar schools), ср. шк. у Енгл. и САД.

ГРЕМПИЈЕНСКЕ ПЛАНИНЕ (Grampians), у Шкотској (Бен Невис 1343 м), под јез., шумом, и пашицама; има гвожђа, олова и сребра.

ГРЕН, гран, грејнс → енглеске мере.

ГРЕНАДИРИ, врста пеци у 18. и почетку 19. в., првенствено у Фрц. и Пруској; снажни људи висока раста, употребљавају се за бацање ручних граната.

ГРЕНВИЛ Џорџ (Grenville, 1712-1770.), енгл. државник; својом непромишљеном политиком изазвао устанак у амер. колонијама.

ГРЕНД РЕПИДС (Grand Rapids), варош (164 000 ст.) у држави Мичигену (САД); инд. дрвета и метала.

ГРЕНЛАНД, највеће острво (2 180 000 км²) на Земљи, између Атланског Ок. и Бафиновог М.; вел. делом покривено ниландајсом; обала изредкана фјордовима; на зап. обали, слободној од леда, живе око 15 000 → Ескимима; по свет. правр. нема значаја; важнија места Готхоб, Кристијансхоб, Годхавн и Упернивик; припада Данској.

ГРЕНОВИЈ, град (91 000 ст.) у Фрц., на р. Изеру и на з. подножју Алпа; утврђење, палата правде (15. в.), звездарница; ст. инд. (рукавице, гвоздена и метална роба, сл. материјал, цемент).

ГРЕТ ЈАРМАТ (Great Yarmouth), варош (58 000 ст.) и пристаниште на обали Сев. М. (Енгл.); риболоз, ткет. фабрике.

ГРЕТРИ Андре Ернест Модест (Grétry, 1742-1813.), фрц. оперски композитор, компоновао 50 озбиљних и комичних опера, мотете, реквијем, симфоније, квартете, клавирске сонате и др.

ГРЕФ (фрц.), судска архива. Грефије, јавни службеник у Фрц., једновремено судски записничар и судски архивар; не мора имати никакве шк. квалификације.

ГРЕФЕ Алфред (Gräfe, 1828.-1870.), берлински очни лекар и проф. окулистике, творац многих теорија о лечењу очних болести (оперативно лечење глаукома).

ГРЕХ, прекршај неког моралног прописа или забране или просто површене дужности. Јаки г., у хришћ. цркви г. опростиви, нехотичне учињени. Г. **прародитељски**, по учењу хришћ. прве г. првих људи Адама и Еве (преступање божије заповести); сваки човек рођењем наслеђује тај г., којег се ослобађа крштењем.

ГРЕЦ Хајрих (Grätz, 1817.-1891.), нем. историчар; гл. дело: **Историја Јевреја**.

ГРЕЦИЗМ (гл. грч. језичка особина. Гречист. познавалац ст.-грч. језика и културе.

ГРЕЧАНИНОВ Александар Т. (* 1864.), рус. композитор; компоновао оперу **Добриња Никитич**, песме, камерну и црк. муз., хорове, комаде за клавир и виолину и др.

ГРЕЦ, јагурида, грожђе које се доцније заметнуло, те не може да сазри, већ остане кисело.

ГРЕШЕМ Тома (Gresham, 1519.-1579.), енгл. финансијер; саградио берзу у Лондону.

ГРЕШКА 1) у мат.: отступање 1 величине а' од њене тачне вредности а, тј. разлика а-а'; уколико г. проузрокована погрешном, предмет је **теорије г.**; при рачунању избегавају се подесним пробама. 2) у праву се разликују: г. у писању, г. суда у излагању чињеница, али не и правних резоновања; може је закључком исправити суд који је учинио као и виши суд у свако доба кад је приметити, па и онда кад судска одлука која садржи г. постане правоснажна; и г. **рачунарска**, која се сматра за заблуду; извршан рачун може се обарати због г. тужбом из заблуде.

ГРЕЖИЋ Јосип (1837.-1894.), приповедач без веће вредности; писао приповетке и роман **Уротници**.

ГРЗА, л. притока Црнице (Моравска Бан.); извире у Кучају, а улива се и. од Параћина.

ГРИБОЈЕДОВ Александар С. (1795.-1829.), класични рус. комедиограф; писао песме и лаке комедије, од којих најзначајнија: **Јад од памети**, 1 од најбољих дела рус. драмске књижевности, сатирична слика московског друштва у почетку 19. в.

ГРИВЕЦ Франц (* 1878.), теолог, проф. унив. у Љубљани; бави се нарочито изучавањем ист. црк. и богословља; дела: **Источно црк. питање**, **Православље**, **Правоверност св. Црילה и Метода** и др.

ГРИВНА 1) накит за руку. 2) ст.-рус. мера за тежину и новчана рачунска јединица; било их 3 вете: кувњинске, сребрне и златне (у листинама 11. в. тежи 409,5 г.). **Гривњаш** → голуб.

ГРИГ Едвард Хагеруп (Grieg, 1843.-1907.), норв. композитор и диригент; испирицао се норв. нар. муз.; најјачи у клавирској и камерној муз.; компоновао лирске комаде за клавир, муз. из **Пер Гинта**, виолинске сонате, норв. игре, клав. и виолински концерте, сцене из **Олафа Тригвасона** и др. (→ ср.).

ГРИГОРЕСКО Никола (1838.-1907.), рум. сликар, реалист, веома разноврстан по темама, највећи рум. ум.

ГРИГОРИЈЕ 1) св., ктитор ман. св. Николе на Св. Гори, који је по њему прозван Григоријат; живео крајем 14. в. и почетком 15. в., по предању срп. порекла. 2) Г. II, рашки еп. у доба краља Милутина; преписао законик св. Саве или Крмићу (1305.) и даровао је ман. Хиландару.

ГРИГОРЈЕВ Аполон (1822.-1864.), рус. критичар и песник, немаран романтичан дух, противник ларпурларизма, поборник словенства; писао о Пушкину, Грибоједову, Љермонтову, Л. Толстоју и др.; аутобиографију и полемике.

ГРИГОРОВИЋ 1) Василије И. (1815.-1876.), рус. сликар, проф. унив. у Казану и Одеси; ради научних испитивања путовао по Б. П., где скупио много ст. рукописа, који се сада налазе у Румјанцевском музеју; гл. дела: **Кратак преглед сл. књижевности**, **Историја Монгола**, чланци о ст.-сл. језику, спис **О србима 14. и 15. в.** 2) **Димитрије** (1822.-1899.), рус. књижев. реалистичког правца; међу првима обратио пажњу на паче селска (Антон Горемика); описао распадање феудалног система у рус. селу. 3) **Константин Данил** (око 1798.-1873.), сликар; учио код А. Тодоровића, потом у Бечу; путовао по Ит.; одликује се богатим, префињеним и хармоничним колоритом (цртеж му није увек најбољи), и нежном људском и сликарском осећајношћу, која каткад прелази у сладољубност; можда најбољи јсл. сликар у 1. половини 19. в.; као сликар икона, сав у знаку барока и под јаким утпајем евр. сликара 17. в.;



као портретист радио у духу малограђанске класике свог времена; први обилнији рад иконостаје Успенске црк. у Панчеву; потом зарадио иконостаје у Уздицу, Темнишвару, Добрици и Јарковцу; сликао и портрете, од којих досад идентификовано око 50. (Ца сл.: Т. Константин Данил.)

ГРИЖА → срдобоља.

ГРИЗАЈ (фрц.: grisaille), једнобојна слика у сивом, која даје илузију рељефа; тако рађене у ср. в., на крилним олтарских слика, фигуре које требало да личе на статуе (код браће Ван Ајк); тај начин поново оживели у 17. в. хол., а прихватили у 18. в. фрц. сликар; истим именом се називају и емаљи сликани у Лиможу у доба ренесансе.

ГРИЗАР Хартман (1815.-1932.), нем. историчар; гл. дела: **Лутер**, **Живот Мартина Лутера** и његово дело.

ГРИЗЕЛДА, необично лепа пастрка која постала кнегиња; тиг идеалне супруге обрађиван од Бокача, Петрарке и др.

ГРИЗЛИ МЕДВЕД (Ursus horribilis), с.-амер. медвед вел. пораста (преко 400 кг) и сиве длаке; 1 од најопаснијих звери с.-амер. шума.

ГРИЗЛИЦА → улкус.

ГРИЛ, Одисејев друг; вештица Кирка га претворила у свиње, а он после одбио да узме људски облик.

ГРИЛПАРЦЕР Франц (Grillparzer, 1791.-1872.), нем. драматичар из Беча; почео као романтичар «судбинском драмом», затим тежио Гетеовој класици, аостајући иза њега и даром и нижим, скоро сервилним схватањем чојства; некористно класичне и романтичарске теме за постављање свих проблема; драме: **Бланка Кастиљанка**, **Проматер**, **Сафо**, и трилогија **Златно руно**, **Краљ Отокар**, **Јеврејка из Толеда**, **Верия** слуда свог господара; новела: **Сандомирски манастир**.



ГРИМ 1) Вилхелм (Grimm, 1786.-1859.), нем. књижев. с братом Јакобом издао чувену збирку **Деце и кућне бајке**; гл. дело: **Немачке јувачке приче**. 2) **Јакоб** (1778.-1863.), филолог, оснивач нем. ист. граматике, историчар нем. старине; са братом Вилхелмом почео **Немачки речник**; нас задужио зналачким слављењем наших нар. песама, помагањем Вуку и једном Срп. граматиком; чланци о нама у **Ситним списима**. 3) **Ханс** (* 1875.), нем. приповедач, нап.-социјалист; покушао да ум. плустрје нап. социјализам; гл. дела: роман **Народ без простора**, новела **Пут кроз песак**. 4) **Херман** (1828.-1901.), духовит нем. есејист (Оглед).

ГРИМАЛДИНСКА РАСА, црначкој слична раса, која живела у палеолитско доба у Ј. Евр.; остаци нађени код Мантона (Фрц.); обележја: дуга лубања, широко и ниско лице, низак, широк нос и јака прогнатција; раст изнад средњег, подлактице и голени сразмерно веома дуге.

ГРИМАСА (фрц.), искривљивање лица; подругљив израз лица; неубичајни и претерани покрети лица; код деце често из лоше навике; некад последња живчаних обољења.

ГРИМЕЛСХАУЗЕН Кристоф (Grimmelshausen, 1625.-1676.), нем. романописац, највећи у 17. в., потуцао се свуда у 30-год. рату и своја запажања унео у роман **Симплицисимус**, важан документ ондашњег друштва.

ГРИМЗБИ, град (89 000 ст.) и највеће рибље пристаниште на Хамберу (Енгл.); извози и угља.

ГРИМИЗ (ар.), пурпур, прир. орг. љубичастопрвена боја; добила се у облику безбојног сока (који стварањем на ваздуху прелази у боју) из разних пурпурних шкољака (Murex purpurea) Сред. М.; по саставу је дибром-нидино; данас се израђује синтетички; мало се употребљава, јер боја није постојана.

ГРИН 1) Анастасијус (Grün, псеудоним Александра Ауерперга, 1806.-1876.), родом из Љубљане; нем. пеник, либерал, посланик; гл. дела: **Шетње једног бечког песника**, **Нар. песме из Крањске** (превод са слов.). 2) **Џон** (Green, 1837.-1883.), енгл. историчар.

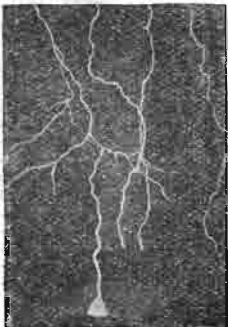


дође у додир с гвожђем, бакром и цинком. Рехуљавост г., настаје услед лошег састава цвета, сухог ветра, дуготрајних киша или ниске тмпт. у време цветања, или услед превелике бујности чокота; сузбија се запрашивањем сумпорним прахом у прету, вештачким оплођавањем и заламањем бујне лозе пред цветање и у цветању. **Гроздовача** → комовица.

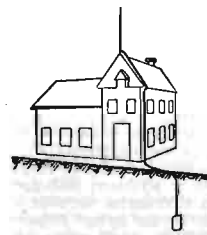
ГРОЗД (racemus), врста гроздасте цвасти, дугачка гл. вретона, на којем распоређени цветови с дугачким цветним петељкама. **Гроздаст кељ** → кељ. **ГРОЗДБОЈА** (Phytolassa, фам. Phytolaccaceae), вишегод. зелјаста биљка, висока до 3 м, жбунаста. крупна листа и бела до зеленкаста цвета у гроздастој цвасти; плод црна бобица; унесена из Ј. Амер. и задивљава свуда у Ј. Евр.; њене бобице служе за бојење виша, шећерних производа и др. **ГРОЗНИ**, град (97 000 ст.) на с. Кавказу, налазиште нафте.

ГРОЗНИЦА, патол. стање организма карактеристично искључиво по повишењу телесне тмпт. с убрзањем пулса и дисања; није изненадно произведена вел. количина топлоте коју организм не може да регулише и одржи сталност своје унутарње тмпт., већ је терморегулаторни апарат изненада регулисан за ненормалну (вишу) тмпт.; стога се хомотермни организам упорно бори за одржање ове ненормалне (повишене) тмпт., као што се пре тога упорно борио за одржање нормалне тмпт.; кад узроци овог регулисања терморегулаторног апарата за вишу тмпт. ишчезну, ишчезава и г., а организам се враћа на своју нормалну телесну тмпт.; за мерење г. служи топломер, који се меће у уста испод језика, у чмар, под пазуху или у препоне; под пазухом нормална тмпт. износи до 37°, у чмару и устима до 37,5°; тмпт. 38° сматра се малом, до 39,5° средњом, а преко тога високом; и под нормалним условима, нарочито после јела, телесна тмпт. може порастати на 37,2°-37,5°.

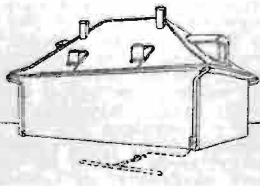
ГРОЛ Милан (* 1876.), преводилац, критичар и политичар; управник Нар поз.: мин. просвете (1928.). **ГРОМ**, нагло ел. пражњење између облака и земље



олично → муњом и → грмљавином; јавља се када је олујни облак ниско, најчешће испод 1 500 м; обично удара у високе предмете (грађевине, дрвеће); хрст и тополу најчешће погађа, јер садрже највише воде. Удар г. чест у план.; знаци: јасно ограничене опекотине, од којих су 1 улазне, а др. излазне, те показују правд проласка струје кроз организм; изазива потрес мозга, мишићну узетост и застој, односно потпуно престајање дисања; 1. помоћ: дуготрајно вештачко дисање, по потреби и неколико сати, док позлеђени не почне сам дисати; дати кардијаке, кофеин, ефедрин и др.; последице код преживелих могу бити веома тешке, нпр. поремећај вида и слушања, несаница, несћање на прочлост и др. тешке неурозе. **Громобран**, постројење за заштиту зграда од грома; прир. грома објаснио, после свог значајног експеримента са змајем (1753.), Американец Бенџамин Франклин; он уједно поставио и 1. г. 1760.: данас постоје 2 типа г.: Франклинов с дугачким металним (и позлаћеним) шиљком, и Мелзенсов, дат 1865., без икаквих шиљкова; метални шиљак Франклиновог г. поставља се на нај-узвишенијем месту зграде и



везује за земљу металним спроводником који се спушта дуж зидова зграде уколико је могуће стрмице и без окука; Мелзенсов г. састоји се од сплет металних спроводника постављених по крову и по зидовима, и привезаних на више места за земљу; у обе врсте г. атмосферска пражњења (ударе грома) примају шиљкови или сплет жица по крову



и одводе их у земљу без икакве штете по зграду; поврх тога, Мелзенсов г., који својим сплетом жица и земљом образује мање или више добар Фарадејев кавез, онемогућује мање или више да се спољне манифестације електрицитета уопште пренесу у зграду; данас се много више употребљавају Мелзенсови г., за које и искуство показало да су ефикаснији од Франклинових; осим г. за заштиту зграде, постоје такође и разне врсте г. за заштиту ел. ваздушних линија и др. ел. објеката у централама.

ГРОМАДА, вел. маса какве магматске стене, обично неправилна облика, која пробила седиментне или које др. стене; понекад и веће масе каквих др. масивних стена (кам. соли, спрудних кречњака и др.). **Громadne плавине**, масе, масиви, постале или изливом вулканских стена, или раседањем и померањем пласа Земљине коре.

ГРОНИНГЕН → Хронинген.

ГРОНИЦА, нар. име за обољења свиња код којих отекне врат (гроник); тим именом се називају антракс, бедреница, хеморагична септикемија, а у неким крајевима уопште заразно обољење свиња.

ГРОПИЈУС Валтер (* 1883.), нем. архитект, гл. претставник модерне архт. која се служи армираним бетоном и стаклом.

ГРОС (нем.), вел. тупе, јединица за мерење писаљки, пера, дугмета; 12 тупета = 144 комада. Вел. г. = 12 г. или 144 тупета = 1 728 ком. *Grosse aventure* (contrat à la, фрц.), зајам који поморци закључују и у којем зајмодавац сноси ризик бродолома, трговати брода или робе услед више силе (фрц. законик, гл. 311. и д.). **Гросист** (нем.), трговац који не продаје робу директно потрошачу, већ трговцу или прерађивачу, и то обично у великим количинама.

ГРОС Џорџ (Gross, * 1893.), нем. сликар, тенденциозан и иронијан критичар модерног друштва; одличан цртач; близак карикатури.

ГРОСЛОКНЕР, вис у Високом Тауернима, у групи Глокнера, на граници Тирола и Коруске; највиши (3 793 м) у аустр. Алпима.

ГРОСПЉЕ, село код Љубљане; фабр. ужарских производа.

ГРОТ 1) Клаус (Groth, 1819.-1899.), нем. лиричар, операо на доњонем. дијалекту сев. равнице. 2) Николај (1852.-1899.), рус. филозоф; приписивао узроке бола и задовољства различитости људске активности; гл. дело: *Психологија осећања*. 3) Џорџ (Grote, 1794.-1871.), енгл. историчар и државник; гл. дело: *Историја Грчке*.

ГРОТГЕР Артур (1837.-1867.), пољ сликар, највише обрађивао патетичне патриотске теме.

ГРОТЕ Џорџ (Grote, 1794.-1871.), енгл. историчар; гл. дело: *Грчка историја*.

ГРОТЕСКА (ит.) 1) орнамент који за време ренесансе откривен у рушевинама рим. грађевина, у дубоко затрпаним собама, названим пелнинама (grotte); изведен у духу помпејанских фресака, одликује се љупкошћу мајушних фигура, чистотом линија и складом целине; може бити и сликан и изведен пластично у стуку; поново га увели у ум. Пинтурикио и Рафаел, радећи за папе у Ватикану; много се радио по целој Евр. од 16. до краја 18. в. 2) смешна фигура, блиска карикатури. **Гротескан**, претеран, непрпр., веома смешан.

ГРОТЕФЕНД Георг (1775.-1855.), нем. филолог; открио метод за читање клинасте азбуке (*Нови прилози за разумевање персеполитанске клинасте азбуке*).

ГРОТЛО 1) отвор на вулканском кратеру. 2) отвор на палуби брода за укрцавање терста и спремишта; за сигурност брода важно да г. буду чврсто затворена, да их валови не би открили и спремишта напунили водом.

ГРОХАР Иван (1867.-1911.), сликар; до 1900. био реалист и радио жанр (*Девојка са цветом*, *Тиха срећа*, итд.); после, унеколико и под утицајем свога земљака Ажбета, у чијем атељеу у Минхену радио, прихватио импресионистичку тх.; кад се вратио кући, ушао у љубљанску групу сликара који делили његова схватања (Јаколич, Весел, Стернен, Јама), и учествовао с њима на многим изложбама у земљи и иностранству; ту највише радио пејзаже; није био много плодан, али располагао изузетним визуелним даром и дубоком сликарском осећајношћу.

ГРОХОТ 1) гласан, звучан смех. 2) парчад и блокови стена на површини земље. *Грохотљива земља*, у којој има парчади и блокова од стена, које плуг изорава.

ГРОЦИЈУС Хуго (Grotius, 1583.-1645.), хол. правник, државник и хуманист, осн. општег држ. и међунар. права; у свом делу: *De iure belli ac pacis* трудио се да оправда устанак Холанђана против Филипа II и

доказивао да су људи створили државу уговором умних и слободних грађана, али да ни после тога нису изгубили право на међусобну једнакост и једнакост пред зак.

ГРОЦКА, варошица (2 800 ст.), среско место и пристаниште на Дунаву, у Србији (Дунавска Бан.); постојала у 16. в.; код ње Турци потукли Аустријанце (1737.).

ГРОШ (преко нем. од срлат. grossus), сребрни новац, у ср. в. ковали га Италијани, Немци, Французи у Туру, Чеси под краљем Већеславом II, а за Уроша I и Срби; у Србији се делио на полугрошеве и четвртаци; у 19. в. и почетком 20. в. у Србији 20 пара; данас у Аустр. стоји део шилинга.

ГРУБЕР Даве д-р (1856.-1927.), историк; написао низ расправа из хрв. ист. од којих најзнатније: Борба Хрвата с Турцима од пада Сигета до житадорског мира, Војевање Људевита I у Далм., Борба Људевита I с Млечанима за Далм.

ГРУБИШНО ПОЉЕ, варошица (2 000 ст.) и среско место између горњих токова Чазме и Илове (Савска Бан.); диглана, стругара и парни млин.

ГРУДА, 1 од најстаријих божанстава у Индији; представљано као јастреб или орао с људским телом.

ГРУДЕН 1) Иго (* 1883.), слов. песник; као ђак ушао у књиж. и стекао изванстан глас као песник; издао досад неколико збирки. 2) Јосип (1869.-1922.), слов. историчар; написао најопширнију популарну ист. Словенаца и многе расправе на слов. и нем. језику; гл. дело: Згодовина слов. народа.

ГРУДИ, торакас, телесна обл., лежи испред (код човека изнад) трбушне; налази се код многих чланковитих животиња, нарочито кичмењака; садржи грудну дупљу, део телесне дупље; код зглавника се састоји из већег или мањег броја чланака (код инсеката 3, код виших ракова 8); често могу срасти с главом у једноставну главено-грудну обл. (нпр. код паукова); код инсеката само грудни чланци носе ноге, уз то још и крила. Грудна дупља, код сисара и човека, шупљина ограничена са спољне стране → грудним кошом, према трбуху дијафрагмом; према врату широко отворена (тај отвор испуњен многим органима који су у вези с вратом); подељена с 2 плућне марамице на 2 дела; у сваком, л. и д., смештено по 1 плућно крило, одвојена међусобом средогрудем (mediastinum), које садржи важне органе: срце са гл. артеријама и венама, дужици и дужици, једњак, многобројне лимфне жлезде и г. жлезду код деча (→ тимус). Г. инфлуенца коња, заразна болест (проузроковач непознат); преноси се углавном дисањем; знаци: вел. тмпт., млтљавост, убрзано дисање и пуле, носни излив (који постаје жућкастосмеђи); компликације: најчешће крупнозно запаљење плућа, а затим едеми, некрозе коже, артритис итд.; опасна и веома заразна болест, лечи се симптоматично. Г. кавал (ductus thoracicus) → лимфни судови. Г. кош (thorax), коштано-хрскавични омотач г. дупље; образован (код човека) од г. пршљенова, 12 ребара и кости; ребра везана за г. кост ребреним хрскавицама; првих 6 пари везују се директно, идућа 4 везују се заједничком хрскавицом, последња 2 слободна, тј. не везују се за г. кост; све кости г. к. покривене меким ткивима, а унутарња страна обложена плућном марамицом. Грудњак, део м. и ж. ношње у сев. Србији и Војводини; без рукава, од памучне тканине или од коже; у др. крајевима му

одговарају гуњић, јелек, вџечерма и сл. Грудобран, земљани насип мале висине испред или са стране рова да заштити стрелца или оруђе.

ГРУЖ, предграђе и гл. лука града Дубровника (Зетска Бан.); паробродске везе са свим нашим и већим зап.-евр. лукама; жел. у вези с унутрашњошћу Југосл.; вој. поморска акад., доминикански ман., агенције наших и већих страних паробр. друштава.

ГРУЖА 1) л. притока З. Мораве, извире на Вел. Брду си. од Г. Милановца. 2) обл. у сливу р. Груже, с 38 насеља и варошицом Г. (Дунавска Бан.).

ГРУЗИЈА → Ђуријанска.

ГРУЈЕВ 1) Дамјан (1871.-1908.), четник, родом из Смиљева код Пресе, прешао у Софију, где био

међу покретачима македонске унутрашње организације и активан борац. 2) Јоаким (1822.-1912.), буг. нац. радник и песник, познавалац и. језика; писао пригодне песме, саставио Буг. граматiku у Тур. граматiku.

ГРУЈИЋ 1) Јеврем (1826.-1895.), државник; с младом срп. интелигенцијом створио I. основе либералне странке у Србији; истакао се на светоандрјској скупштини 1858., у којој био секретар; 1860. постао мин. правде, али брзо дошао у сукоб с књ. Михаилом због неслагања у унутр. политици; осуђен на 3 год. затвора (1864.), али помилован (1865.); у активну политику ушао поново после убиства књ. Михаила; затим био држ. саветник и мин. унутр. дела и правде (1875.-1878.), посланик у Цариграду, Лондону и Паризу; занимљиви његови мемоари Записи Ј. Грујића. 2) Никанор (1810.-1887.), књиж. прк. беседник и писац; бавио се и преводњешом с фрц.; у књиж. назван Срб-Милутин; истакао се као горњорик на мајском сабору у Карловцима (1848.) и свесл. конгресу у Прагу; од 1871. администратор царљачке патријаршије; у поезији претходник Бранка Радичевића и полит. сатиричар; оштро критиковао Букочини превод Н. завета (Приметбе); гл. дела: Св. Сава Немањин (спев), Увод у тумачење Св. писма, Из живота св. угодника божјих; од знатне књиж. и култ. вредности и његова Аутобиографија. 3) Радослав д-р (* 1878.), проф. унив. у Скопљу; књиж. много, а највише се бавио ист. срп. пркве и шк.; најбољи му рад Срп. школе у београдско-карљачкој митрополији 1718.-1739.; у Скопљу уредио музеј; уређује Гласник Скопског научног друштва. 4) Сава (1840.-1913.), политичар; војник по шк. и васпитању, вел. део свог живота провео у дипломатској служби и политици; био 5 пута претседник мин. савета, 4 пута мин. војни, посланик у Атини, Петрограду и Цариграду и претседник Држ. савета; под његовом владом уведен у живот устав од 1888. и донесени осн. и најпотребнији зак. у вези с књж.

ГРУЈОВИЋ Божијар (Филиповић Тодор, 1775.-1807.), проф. унив. у Харкову, прешао у Србију (1804.) и био I. секретар Правителствујућег совјета.

ГРУМ 1) груј (ит.) → угор. 2) (енгл.), слуга, пратилац, лакеј.

ГРУНД Алфред (1875.-1914.), проф. нем. унив. у Прагу, геоморфолог; поред осталог бавио се кареном хидрографијом и морфологијом Динарских плани.

ГРУНДГАРН, грунтоари (нем.), преба дугачка 40-80 м, састављена из троструке мреже у коју се риба сама уплете; вуче се по прудовима са 2 чамца, или с 1 чамцем, али јој тада други крај везан за барку.

ГРУНДИРАТИ (нем.), поставити доњу, осн. боју, по којој се после слика бојама.

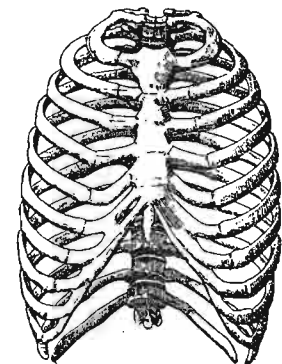
ГРУНДТВИГ Николај (1783.-1872.), дански рел. песник и мислилац, припада нал. романтици; студијама из данске и скандинавске прошлости и митол. (Нордичка митологија) хтео да оживи и уздигне дух данског народа; творца првог нар. унив.

ГРУНТОВНЕ КЊИГЕ, грунтовоњиче → баштинске, земљишне књиге.

ГРУПА (ит.) скупина. 1) друштвена заједница, чија се организација заснива на неком пролазном заједничком циљу (нпр. у игри се играчи поделе у разне г. које имају разне циљеве). 2) мањи одред у вој. (пеш., впов. г.). 3) у мат.: скуп елемената (бројева, пермутација итд.) код којих се комбинањем двају његових елемената по одређеном зак. добија поново елемент тога скупа; у новије време теорија г. има важне примене у алгебри, геом. и физ. Г. петорице, претставници нац. муз. правца у Рус., из петроградске шк.: Мили Балакирев, Цезар Кјуј, Модест Мусоргски, Александар Бородин и Николај Римски-Корсаков, чији идеал био: да створе нац. стил као средство за израз у муз. нац. карактеристике, да сачувају у својој муз. њену унутарњу вредност као апсолутне муз. и да направе вокалну муз. извором из којег ће да тече јасно псих. разјашњење; сматрали да оперска муз. мора да илустриује текст верно и да не сме да буде празна, као што то био случај у ит. опери. Грунето (ит.), мелодиски украс око гл. тона, било одозго или доле и обрнуто; у 1. случају знак се пише ∞, а у 2. обрнуто. **ГРУПНИ БРАК** → брак.

ГРУС (нем.), кварцевити песак који постаје распаљем стена у којима има доста кварца (гранит, гнајс и др.).

ГРУШАЛИЦА (колострум), прво млеко по порођају код жена. Грушевина, код сирева део потча-



реног млека, који се одвоји од сурутке и очврсне, те служи за израду сира; код згрушаног млека (пожареног) тако се називају чврсти састојци који су садржани у таквом млеку.

ГРУШИ Емануел (Grouchy, 1766.-1874.), фрп. маршал; истакао се у револуцијским и Наполеоновим ратовима, али својом неактивношћу много допринео Наполеоновом поразу код Ватерлоа.

ГРЦИ, народ аријског порекла у Ј. делу Б. П. и на о. у Јонском и Егејском М.; у свему око 10 мил.: 6 мил. у Грч., остали у Рус., Париграду, на Кипру, у Александрији, Ј. Ит. и САД; из М. Аз. пресељени готово сви у Грч. 1922.-1924.; данашњи Г. мешавина од аријских Јелина, неариских староседељаца, Сл. и Арбанаса, а било и др. (нпр. ром.) примеса; ипак очували своја гл. обележја (већином припадају медитеранској раси), језик и културу, мада у многим подлегли страним утицајима; у Тракији и Македонији баве се више земљр., иначе сточарство претежније, код приморана риболов, трг. и поморство; веома развијено гађење винове лозе и маслине; карактеристичан део грч. нар. м. пошље → фустанела; по вери прав., али у обичајима и веровањима много остатака из ст. Јелинске рел.; има и веровања сл. порекла (нпр. веровање у вукодлаке). »Грци«: у зап. делу Црне Горе, у В. и Х., па и у Белој Крањској има много прича о Г. или Каурима као старијем стан.; њима се приписују и старине из ср. в.; можда тај назив успомена на раније хришћ., примљено од Грка, кад је »Грк« значило исто што и хришћ. (у др. крајевима се такве старине приписују Латинима, тј. кат.).

ГРЧ (spasmus), свако изненадно, без наше воље, болно скупљање (грчење) мишића изазвано живчаним надражајем; захвата мишићне групе, поједине мишиће или само појединачна влакна. **Клонични г.** у облику трзаја; **тонични г.** у облику кочења; обе врсте изражене нарочито код падавица.

ГРЧИЋ 1) **Јован** (*1855.), проф.; студирао права, а 1877. постао наставник гмн. у Н. Саду; уређивао 2 књиж. листа: **Стражилово** (1885.-1888., 1892.-1894.) и **Јавор** (1889.-1892.); на основи преписке за време тог уредниковања обрадио 4 књ. **Портрети с писамма**; познат по својој **Историји срп. књижевности** (недовољно критична и самостална); дао више удбеника. нем.-срп. и мађ.-срп. речник; много писао о поз. и дао за његовог ист. код нас доста прилога; много преводио с нем. 2) **Јован Миленко** (1856.-1876.), песник и приповедач; песме му неједнаке вредности, с доста општих романтичарских тема, али мало истинског талента; дао неколико ствари пуне топлине и непосредности које дубоко потресају; у нашој поезији међу првима имао посебно осећање за прир. и испевао у том роду неколико добрих песама; мада романтичар, уносио у приповетке пријатан тон хумора (→ сл.).

ГРЧИЦА 1) ларва тврдокрилца гундела. 2) (*Menyanthes trifoliata*, фам. *Gentianaceae*), зељаста биљка с ризомом, трочлана лишћа, белих до црвених цветова скупљених у цнаст грозд; крупнице левезасте и панурта длакаве; садржи гликозид мениантин, нешто смоле и скроба; у мед. се употребљава обично у облику чаја, који својим горким укусом поправља апетит (*folia Trifolii fibrini*); раяније се употребљава и против грознице. глиста и др.; а народ је примењује и споља код дуготрајних кожных болести.

ГРЧКА, краљевина на Ј. Б. П. (130 199 км², 6,5 мил. ст.); прим. земља веома разуђене обале, с пуно зал., пол. и о.; вел. број о. у Егејском М. врши улогу спајача Г. са М. Аз.; унутрашњост већином план. (сточарство), махом гзла (пасивни крајени) с високим план. (Линд, Тајгет, Парнас; највиши Олимп 2918 м); веће равнице у долинама већих р., нарочито у Тесалији и макед.-трачком прим. (земљр.); на целом прим. и низијама у унутрашњости сред. клима с топлим и сухим летом, која није довољно



погодна за земљр.; 4 вел. реке, чији цели токови у Г.: Арта и Асприпотамос (слив Јонског М.), Салаврија и Вистрија (слив Егејског М.); у макед. прим. доњи токови р. Вардара, Струме и Месте; доњи ток Марице чини границу према Тур.; стан. прав. → Грци; на Криту има и мусл. Грка; Срба има у Македонији, Арбанаса у Епиру, на Атици и Пелопонезу и нешто Аромума на Пинду; земљр. се занима 54 %, сточарством 20%, инд. 18%, и трг. 8% стан.; земљр. јача у Тесалији, Македонији и Тракији; цереалије задовољавају 2/3 потрошње; поред жита, дуван и памук; у ст. Г. много винограда и маслина; због оскудице у угљу инд. слаба; стога се и руде (гвожђе, олово, цинк, мањанг, боксит), којих и нема много, извозе непрерађене; 1/2 фабр. радника запослено у фабрикама дувана; после Рус. друга земља по извозу дувана; извози још: вино, сухо грожђе, смокве, маслине, уље; увоз много већи од извоза; трг. морнарица по рангу 10. у свету; престоница Атина, градови: Пиреј, Волос, Лариса; на Пелопонезу: Патрас, Арос и Каламата; на Криту: Хераклион, у Епиру: Јанина, у макед. прим.: Солун, Серез, Драма и Кавала; многи градови знатно увећани насељавањем Грка из М. Аз. по размени стан. 1923., између Г. и Тур.: Атина нарасла за 282%, Пиреј за 402%, Солун за 478%. У прест. доба: насељена народима непозната порекла (Прејелини), које Грци називали Пелаззима; у то време имала веома развијену културу (→ егејска култура). Јелинско доба (12.-4. в. пре Хр.); од 1500. почели да се насељавају Грци (Јелини), који временом населили копнену Г., о. и насрамне обале М. Аз., али у току целог ст. в. живели подељени по племенима; у 6. в. пре Хр. о првенство у Г. отимале се → Спарта и Атина; у току → грч.-перс. ратова превагу стекла Атина, која у 5. в. пре Хр. окупила под својим вођством и највећи број о. (атинска хегемонија); у страху за своје поседе на копну, против ње отпочела борбу Спарта (→ пелопонески ратови) и успела привремено да изиђе на чело свих Грка (хегемонија Спарте); али ни њена власт није трајала дуго; у 1. половини 4. в. пре Хр. њу потисла Теба, која у ср. Г. образовала своју хегемонију; оштре борбе између Спарте, Атине и Тебе изнуриле све грч. државице и нагнале их, после битке код → Мантинеје (362. пре Хр.), да закључе општи мир, по којем се Г. распала на много малих државица. Јелинстичко доба (4.-2. в. пре Хр.): слабост грч. државица искористило крајем 4. в. пре Хр. макед. краљ Филип II и наметнуо им своју врховну власт (после битке код → Херонеје 338.); његов син → Александар Вел. заузео целу Предњу Аз. и Ег. и осн. вел. царство; али по његовој смрти оно се убрзо распало на → Ег., Сирију и Македонију са Г.; неслогу и међусобне ових држава искористили Римљани и заузели прво Македонију (168. пре Хр.), па затим Сирију (64. пре Хр.) и Ег. (30. пре Хр.); поред све неслоге ст. Грци учинили огромне услуге целом



човечанству. Јер пресадити културу и народа у своју отаџбину, развили све њене гране и предали осталим евр. народима. У ср. в. Г. улазили у састав → Виз. и потпала заједно с њом под Турке; под њиховом влашћу остала све до почетка 19. в.; за разлику од осталих хришћ., Турци давали Грцима у току 17. и 18. в. знатне повластице: поверавали им све више положаје у прав. црк., допуштали да тргују и давали им (за новац) звања господара у кнеж. Влашкој и Молдавској; при свем том код Грка се, почетком 19. в., јавила тежња за потпуним ослобођењем; у земља су на том радили хајдуци, а у иностранству друштво → Хетерија; знак за устанак дали су (1821.): Ипсиланти, абуџант рус. цара Александра I, и Али-папа Јањински; устанак трајао 8 год. (1821.-1829.); страховита зверства, која тад извршили Турци, назвала огорчење целе Евр. и нагнала вел. силе (Рус., Фрц. и Енгл.) да интервенишу у корист Грка (битка код → Наварина); кад Турци остали упорни и после тога, рус. цар Никола I објавио Тур. рат и нагнао је да пристане на осн. независне грч. краљевине (1830.), која обухватила крајеве ј. од Арцског и Волоског Зал. и део Киклада; новооснованом грч. државом владали 1830.-1932. прво уставнички вођ Каподистрија, затим Отон I, Константин I и Александар I; за владе Ђорџа I (1863.-1913.) Г. добила од Енгл. Јонска О. (1863.), водила 3 рата с Турцима (1878., 1897. и 1912.) и с Бугарима (1913.); у њима добила: Тесалију, Ј. Македонију, Ј. Тракију и о. Крит; његов сип Константин (1913.-1917. и 1920.-1922.), као зет Вилхелма II, нагнао у току свет. рата Нем.; стога Венизелос дигао револуцију (1916.) на Криту и увукао Г. у рат с Нем. и Буг.; присиљен од савезника на абдикацију, Константин уступно престо сину Александру (1917.-1920.), за чије је владе Г. проширена у Тракији и М. Аз.; кад је А. умро, на престо опет дошао Константин, али после неуспешног рата с Турцима, за време којег пресељено 1,5 мил. Грка из М. Аз. у Г., поново принуђен на абдикацију (1922.); 1922.-1935. Г. била рпб., па онда претворена у монархију, с краљем Ђорџем II на челу. Грчка азбука, развила се из феничанске; до 5. в. писало се с десна на лево, као и феничански; има 26 слова. Г. језик, припада кентум-ј. индоевр. језичке породице, али не припада никаквој групи сроднијих ј.; разликује се: → старогрч. и → новогрч. Г. ватра, смешна креча и нафте; употребљавала се у ст. доба у биткама на мору; наљена на сплавовима и онда терана међу непријатељске бродове. Г. књижевност сачувала у свом развоју савршен континуитет у току скоро 3000 год. и показује битне особине јелинске расе: утанчаност духа и живахност маште; дели се на 3 вел. периода: класични, виз. и модерни или ново-г. 1) Класични период: дела вел. писаца г. антике спадају у ред најсавршенијих и најоригиналнијих творевина човечјег духа; јуначки еп извире из дубина јелинске нар. душе (Илијада, Одисеја, дуго приписиване Омиру, и космогоне песме Хезиода); у 6. в. пре Хр. њега замењује лирско песничтво рел., полит. или елигичног карактера (Калин, Терпандар, Тиртеј, Мимнерм, Солон, Теоген, Архилох, Алкеја, Сафо, Анакреон, Алкмеон, Стесихор, Симонид, Вахилид, Пиндар и Арјон); у Периклово доба (5. в. пре Хр.) сви књиж. родови достижу најчистији облик: трагедија (Есхил, Софоклс, Еурипид), комедија (Аристофан и Менандар), проза и ист. (Херодот, Тукидид и Ксенофон), флз. (Платон и Аристотел), беседничтво (Антифон, Лизије, Изократ, Демостен, Есхињ, Хиперид и Пликур); гл. претставници александриског и г.-лат. раздобља су: Аполоније са Рода и Квинт из Смирне (епиграм), Теокрит из Сиракузе (идила), Зенон (стоицизам), Епикур (епикурејизам), Пирон (скептицизам), Плотин, Порфир и Јамблик (неоплатонизам); ист. обрађивали Арат, Полиб, Дионизије из Халикарнаса, Диодор са Сицилије, Плутарх, Паузаније и геогр. Страбон; од романописаца истакао се Луцијан, а од критичара и граматичара Зенодот, Зоил и Аристарх; у додиру с хришћ. (2.-4. в.) г. дух је нашао нове књиж. облике: апологију, рел. полемику (Јустин, Иринеј, Клемент на Александрије и Ориген) и проповед (св. Василије, св. Гргур Назјанац, св. Јован Златоуст); то је устарио прелази у следећи период. 2) Виз. период: г. средњев. књиж., мада се држала ант. традиција и класичних облика, имала обележје победе хришћ., које је дубоко изменило јелински дух; историографија бележи плејаду истакнутих писаца, чије су претече Прокл, Агатије, Петрос Патриксос, Менандар Протектор и Теофилакт; охрабрена од Константина VII и подржавана делима патријарха Фотија, историографија добива полета у 9. в.; Михаило Псел, најчуднији и најсјајнији дух свог времена, трудио се (2. в. касније) да подигне у 1. ред овај књиж. род, који ће блеснути гуним

сјајем у 12. в. (Нифифор Бријенски, Ана Комнина, Јован Кинам, Никита Акоминат и Евстатаје из Солуна); под династијом Палеолога јављају се значајни историци: Ђорђе Акрополит и Пахимерије (13. в.), Нифифор Грегор и цар Јован VI Кантакузен (14. в.), Лаоник Халкокондил и Ђорђе Францис (15. в.); световно песничтво, елигично и дидактично, мањег значаја, претставља у 1. реду Ђорђе Писид; епиграм обрађују: монахиња Касјајна, Јован Геометрис, Христофор с Митилене и Јован Мауропос; а стиховани роман Теодор Продром (Птохопродром), веома разнолик песник, који неке песме пише на нар. језику; док сентиментални роман углавном иде трагом александријске шк., драмску ум. претстављају само «мистерје»; у обл. рел. песничтва, гл. претставници виз. књиж. (Роман, Јован Дамаскин и Кузман Јерусалимски) стварају дела трајне вредности; рел. проза узима нар. карактер (Ђурило из Сиктопола, Леонтије, св. Теодосије, Јован Малалас и Теофан); међутим, под утицајем класичне антике, јавља се упоредо реакција против овог нар. правца у књиж., која долази до израза у делима патријарха Арете (9. в.), Цеца, Евстасија, Гргура из Коринта (12. в.), Панудиса (14. в.), Теодора са Таса, Ласкариса, Крисолорада, Мусуриса и Аргиропулоса; ови последњи својом делатношћу у Ит. увели хуманизам на 3. 3) Модерна г. к. могла се развити тек после ослобођења; пред рат за независност (1821.) појавиле су се песме клефта, које спадају у ред најлепших нар. поезија; изражавају љубав према прир., отаџбини и породици, а дивљу мржњу према угњетачу; доцније превлађује полит. тенденција; песме Риге од Фере (1751.-1798.) потичу балк. народе на побуну; међу интелектуалцима овог доба посебно место заузима Адамант Корацис (1748.-1833.), који се сматра оцем очишћеног језика (катаревуса), затим Јован Виларас (1771.-1823.), лирски песник, и Атанас Христопулос (1772.-1849.), анакреонски песник; одмах се јављају 2 шк.: јонска, која дала најлепше н.-г. лирске песме до краја 19. в.; осн. је → Солом Дионис, поред кога су се истакли песници: Андрија Калвос (1792.-1867.), писао оде чудног језика и ритма; Антоније Матесис (1794.-1874.), писац 1 ист. драме; Јулије Типалдос (1814.-1883.), нежан лирски песник; Јаков Полилас (1824.-1896.), Ђорђе Терпетис (1800.-1874.), Герасим Маркорас (1826.-1911.) и Андрија Лескаратос (1811.-1901.), сатиричар; и атинску шк., коју карактерише језички пуризам; у њој се истичу: → Рангавис, Александар и Панајот Судос, Теодор Орфандис (1817.-1886.), Димитриј Вернардакис (1834.-1907.), драмски писац и комментатор Еурипида, Ахил Параскос (1838.-1895., лирски песник), Димитрос Папаригопулос (1843.-1873.) и Спиридон Василијадис (1845.-1874., Галатеја); у обл. прозе дали значајна дела: Павлос Калигас (1814.-1896.), роман Тано Влека, Ангелос Влакос, Иринејос Асопос и Емануел Роијдс (1835.-1904., роман Папа Јованка); атинској шк. припадају сви романтичари савр. Г.; извесни књиж. образовали посебну групу; њихова дела их стављају час у једну, час у др. шк., час у обе истовремено: Ђорђе Залокостас (1805.-1858.), чије најлепше песме писане нар. језиком; Спиридон → Замбелиос, Аристотел Валаоритис (1824.-1879.), нап. песник (песме Атанасије Дијакос, Кира Форсини и Фотиос); Димитрос Викелас (1835.-1909., Лукис Ларас); Ђорђе Визинос (1852.-1892., баладе у духу г. традиције) и Димитрос Коромилас (1850.-1898., водвиљ Пастиркип љубавник и Марулина срећа). Н. раздобље н. г. к. отворило Јован → Психарис, који је својим делима учврстено употребу нар. језика; његови су сарадници и ученици: Александар Палис, Д. Тангопулос, М. Филинтас, Ал. Фотиадис итд.; поред њих у духу Психариса писали још и романописци Аргирис Ефталиотис (1849.-1923.), Јован Влахојанис (* 1868.), Андрија Каркавицас (1886.-1922.), Константин Хацопулос (1871.-1920.); лирски песници Ламброс Порфирас (1879.-1932.), Јован Грпаирис (* 1871.), приповедач и драматург Јован Камбисис (1872.-1932.) и песник и приповедач Ђорђе Дросинис (* 1859.); најистакнутији песник овог доба је Костис → Паламас; посебну групу образују књиж., који остали по страни психаристичког покрета: Александар Панадиамандис, Ал. Морантидис, Коста Кристалис, Јован Кондилакис, Конст. Христоманос, Павлос Нирванас, Захарије Паландоиу, Конст. Кавафис, Ст. Марзосис, Ј. Мавилис, Конст. Теотокис и М. Аргиропулос; у савр. и г. к. претставници песничтва: Сотирис Скилис, Ангелос Сикеланос, Коста Варналис, Маркос Авгерис, Ригас Голфис, Костас Уранис и Т. Дракопулос (псеуд.: Миротиосис); новеле и романа: Демостен Вутирас, Емануел Лукидис, Ан. Травландиос, Дем. Камбуроглу, Д. Кокинос, Трасос Кастанакис, Старатис Мирвилис; поз. књиж.: Гргур Ксенопулос, Спирос Мелас (драма Живот једне ноћи играна у Београду), Пантелис

Хорн, Тимос Морантинис, Теодор Сивадинос, Димитр Богрис и Галатеја Казанџакис; књиж. критик: Фотос Политис, Аристос Камбанис и Илиас Вутиридис, Клеон Парасхос, Телос Аграс, П. Харис, К. Димарис итд. Г. љубав → педофилија. Г. музика, ст. м. се разликовала од данашње, јер мелодија била у зависности од текста; најкраће трајање тона звало се хронос протос, а од њих већ стваране ритмичке целине: Грци имали знаке за висину и трајање тонова; вокалну и инструмент. муз., као и знаке за њихово обележавање; у г. м. није постојала хармонија у нашем смислу, већ само свирање или певање мелодије у разним октавама; основа тоноског система тетраходор (4 тона), од кога биле састављене потпуна (теленон) и променљива потпуна (метаболон) система; гл. октавне врсте (скале): дорска (e-c), фригиска (d'-d'), лидиска (e'-c); споредне, које су постајале мењањем тетраходора осн. октавних врста: горњи стављан испод доњег (хипо-лествица) или доњи стављан изнад горњег (хипер-лествица), а било их 4: хиполидиска (F-f), хипофригиска (хиперлидиска; g-g'), хиподорска (хиперфригиска; A-a), хипердорска (h-h'); имали и транспозиционе скале: осн. тон дорске скале узимао се као полазни, изнад њега изграђиване све активне врсте са својим распоредом тонова; имали 3 звучна рода: дијатонски, хроматски и енармонски; код енармонског примењивана и четвртина тона; од жичних инструмената имали миру и китару, а од дувачких аулос и др. Средњев. г. м. → византиска музика. Г.-перс. ратови, војени између Грка и Персијанаца (500.-448. пре Хр.); деле се на: Даријево, → Ксерксове и ратове делског савеза. Г. пројект → Катарина II, Г. религија, почетку прир. р. се обожаванем предака; боговима у животињском облику приношене жртве; најважнији богиња Мати Земља (Геа); победом појединих племена побеђивали и њихови богови, који временом очовечани; њихов круг смањен од сеобе Грка (2000. пре Хр.); песници Омир и Хезиод почињу митол. доба избором најбољих (12) богова на Олимпу: Зевс, Хера, Посејдон, Деметра, Хефаист, Атина, Аполон, Артемидеа, Арес, Афродита, Хермес и Хестија; поред тога Грци веровали у подземни свет (хад), судбину (→ парке), виле (еријане и фурије), имали пророцишта и приређивали верске свечаности: мистерије (Деметри и Дионизу); касније се опет ширила нар. р., ст. митови тумачени етички и стварани нови (софисти, Платон, Еврипид); у јелинистичко доба оријентални култови (Изида, Кибела и култ Митре) потиснули домаће, а јавиле се и монотеистичке идеје; вера била државна; жртве приносили краљевима или највиши држ. чиновници. Г. уметност, ум. ст. Грка трајала, отприлике, 8.-3. в. пре Хр.; архт. првенствено рел. карактера; гл. споменик храм, у чијој се цели без прозора налазио кип божанства коме је посвећен; имао правоугаону основу, стубове, греде и двосливни кров, који образује забате (фронтоне, тимпани); сводова и кубета у г. архт. нема; материјал за зидање прво дрво и камен, а од 5. в. мрамор; поједини делови на хрмовима били бојадисани; јонског стила имају виткије стубове и капители с волутама, а подизане највише у 4. в. пре Хр. у М. Аз. (у Ефезу, Халикарнасу); и коринтског стила, чији стубови имали капители богато украшене акантовим лишћем; лепота г. храмова у логичној замисли, једноставним облицима и зналачки нађеним пропорцијама; осим храмова г. архт. оставила многе друге споменике: монументалне капије или пропилеје, гимназије, поз., стадионе, гробнице итд. Вајарство најрадије представљало људске прилике и то у прир. сразмерама; ликови богова мало се разликују од људских; култ наог тела био веома развијен и нашао највиши израз; до 5. в. само м. фигуре наге, а после често и женске; кипови највише рађени за храмове, али било и надгробних споменика и попрсја; први материјал дрво и камен, од половине 7. в. претежно мрамор, а од 5. в. још и бронза; најстарији кипови (од 8. до краја 6. в.) схваћени стилски и монументално: с мало покрета, у достојанственом ставу, пуној и мирној пластици, без душевног израза на лицу; од почетка 5. в. вајарство више реалистичко, давало фигурама компликоване ставове и живе покрете, савршено познавало анат. људског тела и

тежило да оствари идеалну и апстрактну лепоту човечијег лика; Мирон, Фидија и Поликлет у 5. в. а Скопа, Праксител и Лисија у 4. в., представљају врхунац г. класичне скулптуре, која је човечија од иједне пре ње у ист. човечанства; Миронов Дискобол, Фидијина Атина, Фриз и фронтони на Партеону, Поликлетови Спортисти, Праксителов Хермес. Скопине главе и Лисијове фигуре и бисте, уз још многе кипове и рељефе непознатих ум., представљају веома и драгоцено богатство свет. вајарства. Сликарство, које било разноврсно и на вел. ум. висини, није се очуvalo; о њему се суди на основи рим. имитација и слика на вазама; и оно се развијало од стилског ка реалистичком, и од линеарног ка колористичком; најславнији сликари били Полигнот и Зеуксис; радиле се и фреске и слике на дасци. Примењена. зан. ум. била веома развијена и разноврсна; Грци уносили свој вел. ум. смисао у обраду и најмањег предмета, био он од иловаче, дрвета и бронзе или слонове кости, сребра и злата. Г. философија, почиње око 550. пре Хр. у М. Аз.; карактеристика: прир. флз., пантеизам, еволуција; гл. претставници Талес, Анаксимандар, Анаксименес, Хераклит, аатим Питагора, Ксенофон, Парменид, Зено, Емпедокле, Анаксагора, Демокрит и др.; софисти: Протагора, Горггија, Продикос, Критија и др. иду више за практичном применом поменутих флз. на морал, веру и политику; појавом → Сократа (469.-399. пре Хр.) г. ф. мења из основе свој правац и приступа изучавању унутрашњег живота човека, а тим улази у своју класичну фазу са → Платоном и → Аристотелом на челу. Г. црква постала у данашњој Г. од њене самосталности (1821.-1829.); њом управља атински митрополит. ГРШКОВИЋЕВ ОДЛОМАК, глагољашки ст.-сл. споменик сх. реченице из 12 в., нађен 1890.

ГУАМ, највеће о. (544 км²) у групи Марјанских О. (Вел. Ок.); кабловска станица; припада САД.

ГУАНАКО, животиња слична лами и алпаки; живи нарочито у високим пределима Анда (Ј. Амер.), нарочито у Чилеу.

ГУАНО 1) прир. ђубриво, нагомилана минер. остаци животињских екскрементата и лешева, који се налазе у вел. наслагама и вел. пространству у сушим и бескишним пределима (Перу, Афр.; споредишно у пећинама и другде); састоји се углавном од лако растворних фосфата и једињења азота (15% N); испирањем кипом смањује се садржај азотним једињењима; и сам г. (по врсти птица г.), као и фосфат из којих киша испрала азотна једињења имају значај као средства за вештачко ђубрење земље; ранији њихов значај знатно смањен фабрикацијом минер. соли за вештачко ђубрење. 2) нарочита врста вешт. ђубрива за пољопр. сврхе; справља се млевеним делова морских животиња (шкљољке, фосили итд.).

ГУАНЧИ, изумрли становници канарских О., по језику били сродни Берберима.

ГУАРАНИ → Тупи.

ГУАТО, индијанско племе око г. тока → Парагваја. ГУБА 1) болест → лепра. 2) гљива → труд. Г. оваца (*Stomatitis infectiosa crustosa*), заразна болест оваца и коза, најчешће код јагњаци и јаради, али могу да оболе и старије овце и козе; знаци: оспе око устију и носа, које се претворе у корасте; јак свраб, због чега се животиње чешу и погоршавају стање краста; одрасла грла болест лако подноси и оздраве у року од месец дана; младе животиње не могу да сисају од бола; услед отежаног узимања хране код њих може наступити јако мршављење, често и смрт; лечи се одржавањем чистоте и лечењем оболелих места мазањем мастима или течностима (јодни глицерин, разблажено сирће итд.). Губавица 1) → крастава жаба. 2) → мацаклин.

ГУБАР (*Lymantria dispar*), лептир чија гусеница штеточина листопадних шума и воћњака; крилати лептир виђа се у јулу и авг.; женка, прљаво-белих крила, трома, не лети, полаже на кору дрвета 400-800 јаја, умотава их у лепљиву масу на коју се налазе жуте маље са њеног трбуха; гусенице излазе тек идућег пролећа; имају на леђима 6 низова брадавичастих испупчења плаве и црвене боје. Брсте лишће шумског дрвећа и воћки, и после 2 мес. се преобразе на личицу у лутку; на-



вале гусеница трају обично 3-4 год.; сузбијање: са- стружати и спалити гомилеце јаја или их премазати смешом капрана и петролеума или jakim растворима војних карболинеума; против гусеница, чим се по- јаве, прекати или запрашивати арсеновим средствима; отресати гусенице са вовака и стављати на дебла депљиве појасеве или обвити стабла вуном и везати да се спречи пењање гусеница на вошке. **ГУБЕР**, грубо ткањ и тежак покривач од вуне или тежине; ткају саме жене.

ГУБЕРНАТИС Анђело (de Gubernatis, 1840.-1913.), ит. писац песама, новела, драма, научних студија из оријенталне књиж., митол. и фолклора; гл. дела: **Биографски речник савр. писаца**, **Општа ист. књиж.** **ГУБЕРНИЈА**, вел. адм. обл. у Рус.; у доба царства евр. Рус. се делила на 50, Пољ. на 10, Сибир на 5 г. итд.; биле веома простране: нпр. Архангелска г. обухватала 538 930 км², у Сибиру биле још веће; на челу једне налазио се губернатор, а на челу неколико г. (Кавказ): ген. губернатор; у СССР замењује се постепено другим поделом.

ГУБЕЦ Матија († 1573.), вођ сељачког устанка у



Хрв. Загорју против хрв. и мађ. племства; ухваћен и уморен у Загребу прикивањем на усипан гвозден престо и крунсањем усипаном гвозденом круноу. **ГУБЕРНАТА** (фрц.), васпитачица, одгојитељица. **ГУБЕРНЕР** (фрц.), гл. управник неке покрајине. колоније или установе. Гувернман, управа над неком покрајином.

ГУВИЈОН-СЕН-СИР Лоран (Gouviou St. Cyr, 1764.-1830.), фрц. маршал; истакао се у борбама код Новог, и у Пруској, Шп. и Рус.; оставио Мемоаре. **ГУГУТКА** → голуб.

ГУДАЧКИ КВАРТЕТ, камерни ансамбл који се састоји из 1. и 2. виолине, виоле и виолончела; јавља се још у половини 18. в., више у оркестарском стилу; уствари створио га Јозеф Хајдн, а усавршили га преставници бечке шк.: Мопарт и Бетховен.

ГУДБА, владар града Гагаина (око 2490. пре Хр.) отпочео борбу противу народа Гуту; саградио храм богу Нин-Гирси и украсио га својим бистама. којих до данас нађено 12.

ГУДЕЛ Владимир (* 1869.), књиж. историчар; гл. дело: **Нем. утјецјаи у хрв. преродној лирици**.

ГУДИМЕЛ Клод (Gouidemel, 1505.-1572.), фрц. композитор, припадник прот. хугенотског покрета, због чега и страдао у вартоломејској ноћи; наспрот принципима хол. шк., унео у дрк. песме нар. мелодички стил, у којем влада хармоники, а не контрапунктски принцип; компоновао Хорацијеве оде, шансонс, мотете, мисе, али најзначајнији псалми.

ГУДРОН (фрц.), вештачки нефалт, смоласти остат- так добивен прерадом нафте после дестилације мазива; додаје се чврстом прир. асфалту, а употребљава се као везивни материјал при брикетирању угља, а и за изолирање темеља зграда од влаге. **ГУДРУН** → кугрун.

ГУД ТЕМПЛАРС (енгл.) → Гут-темплерски ред.

ГУЖОН 1) Александр (Goujon, 1766.-1795.), 1 од последњих монтењара у фрц. конвенту; осуђен на смрт због учешћа у преријалској завери; убио се пре но што је послан на гијотину. 2) Жан (1515.-1568.), фрц. вајар и архитект из доба ренесансе; најчужви- није дело: **Чесма невиних**.

ГУЗМАО, шп. физичар, назван «летићи човек»; подигао се у ваздух помоћу дима (1709.) паљењем извесних материја испод своје справе.

ГУЈАНА 1) → Гијена. 2) обл. на СИ Ј. Амер., између Оринока и Амазона; испресецана речним долинама; тропска клима и вел. количина талога, нарочито на обали Атланског Ок.; з. део припада Венецуели, Ј. Браз., а и. је колонијална обл. Вел. Брит., Хол. и Фрц. Британска Г. (231 774 км², 308 000 ст.), 1/4

обрађене земље под шећ. трском, остало под ори- зом, кавом, ј. воћем, какаом итд., ваде се злато и дијаманти; извози: рум, шшер, оғиз, батате, дрво, дијаманте; гл. место Џорџтаун. Француска Г., (88 249 км², 18 000 ст.) земљиште на Ј план.; терасасто на- гнуто према обали Атланског Ок.; клима топла, веома влажна и нездрава; земљр. (какао, кава, шећ. трска) и експлоатација каучукових шума; гл. место Кајена. Холандска Г., хол. посед (129 100 км², 150 000 ст.), између Енгл. и Фрц. Г.; клима тропска, нездрава, земљиште плодно: ориз, шећ. трска, кава, какао, банане, каучук; од руда: злато и боксит; гл. место Парамарибо. Гујанске Планине, на СИ Ј. Амер.; највиши врх Роранма (2 600 м.).

ГУЈИИ ЧЕШАЉ (Julus), сјајномрка ваљкаста шум-

ска стонога, чвр- сте коже и не- жних, многоброј- них ногу којима лагано мили; хра- ни се биљном храном; борави на влажним местима. **ГУКЕ** → кесасте промене.



ГУЛАШ, у пари кувана, у парчад сечена говеђина са разним зачинама (поглавито луком и црвеном паприком).

ГУЛДЕН (нем.) форинта, хол. форинта, флорин, је- диница новца Хол.; дели се на 100 цента; из 1 кг чистог злата кује се 1 653,44 г.

ГУЛЕ, комади дрвета неправилна облика, добивени из деловине неспособне за тхн. сврхе, а највише из паљевине и крупне грањевине; праве се од храстине гуљењем белике и коре, а од кестеновине гуљењем коре и лпке (отуд и назив); од њих се праве екстракти за штављење коже.

ГУЛИВЕРОВА ПУТОВАЊА, сатира енгл. писца Свифта на људе и друштвене установе; имају 4 дела: Гуливерови доживљаји код Лилипута (пату- лака), у Бродбидваку код дивова, На летећем острву Лапути и Међу разумним коњима.

ГУЛИЈАНСКА (СВРЉИШКА) ОВНА, распростра- њена у околини Сврљига и по огранцима Сврљи- шких Пл., прилично ситна, бела, црна или шарена; даје вуну нешто бољу од кривовирске овпе.

ГУЛО, звер → ждеравац. **ГУШЕХРИ**, шејх Ахмед, тур. мистични песник 14. в.

ГУЉЕЛМИНЕТИ Амалија (* 1885.), ит. песникиња; огледала се на драми, прози и песмама које се од- личују углађеном формом и осећајношћу; гл. дела: **Гласови младости**, **Љубав** и др. (збирке).

ГУМА 1) (грч.), смеша вулканизованог каучука и различитих додатака (до 75%): динк-оксида, факти- са, оксида гвожђа, смоле, чађи и употребљене г. (регенерата); добива се из смеше каучука, помену- тих додатака и одређене количине сумпора пресо- вањем и извлачењем у различите облике, који се потом вулканишу (→ вулканизација) да се добију гумени предмети; **гумирано платно** и слични гумени објекти с уметнутим тканинама израђују се пре- влачењем тканина пастом, добивеном из смеше каучука, додатака и бензина, који овде служи као растворно средство за каучук, па се после тога вул- канишу на хладно сумпор-монохлоридом. 2) (грч.- лат. guma), патол. производ створен утицајем разних узрока (тбк. сифилиса, споротрикозе, ми- козе); код сифил. г. постоје 3 зоне: централна са- држи некротично ткиво постало распадањем ћелија; ср. има очуване ћелије и творевине карактеристичне за сифил. запаљења; гранична је у контакту с органом или ткивом у којем се шири патол. процес. **Гумасти кукус** → келераба. **Гумене чарапе** од ра- стегљиве тканине или проткане гуменим влакном, употребљавају се код проширених вена, или код отока, после повреда или прелома; смањују тегобе; умор наступа теже. **Гуми-арабика** → арапска гума. **Гуми-штампа** → офсет-штампа. **Гумигут**, биљна смо- ла добивена засецањем коре тропског гуми-дрвета у Индији и на Цейлоу; чврста зеленкаста маса, употребљава се за израду боја, лакова и у мед. **Гумијенац** → фикус.

ГУМИЛЕВ Николај (1886.-1921.), рус. песник и теоретичар акмеизма, испочетка ученик символиста, затим самосталан; воли егзотику, подвиге, далеке стране; стрељан у Петрограду као непријатељ со- вјетске власти; збирке песама и књ.: **Наслеђе сим- воллизма** и **акмеизма**.

ГУМПЛОВИЋ Лудвиг (Gumpłowicz, 1838.-1909.), аустр. правник и социолог сл. порекла; писао о држ. пра- ву, соц. фла. и нарочито социол. (**Борба раса**).

ГУНАРСОН Гунар (* 1889.), исландски песник и романописац, описује исландске легенде и савр. жи- вот; романи: **Презрени**, **Седам дана у там** (из свет. рата).

ГУНДЕЉИ, мајске кокице (Melolonthidae), крупне



бубе тврда предњих крила и невесте лету; обично се појављују почетком лета и брсте лишће храста, врбе, трешње, шљиве и др. дрвећа и воћа; ларва живи у земљи и храни се кореновим жилицама; цело развиће г.

траје 3-4 год.; у вел. броју јављају се одређених год. и наносе вел. штете; могу се употребити за храну свиња и кокоши, и за ђубрење земље; сузбијање: скупљати и уништавати одрасле бубе, што чешће обрађивати земљу, уништавати прве (доводити жинину за време обраде); воћке прекати или прашити арсеновим средствима.

ГУНДОЛФ Рихард (псеуд. Гунделфингера, 1880-1931.), највећи нем. критичар 20. в.; противник естетичке и формално-естетске шк., материјализма и реализма; тумачио песнике кроз динамичку анализу личности и дела; гл. дела: Хелдерлин, Георг, Хајнрих Клајст, Цезар, Цезар 19. в., Шекспир, Гете, ГУНДУЛИЋ 1) Иван, Циво

Циво (1598-1638.), највећи јел. књижевник ранијих покрајинских књиж.; драмски писац, песник, филозоф и историк; дао дела по јез. прилично застарела, али по мислима и осећањима трајна; из племићке породице која је Дубр. рпб. дала многе кнежеве, посланике на страним дворovima, судије, осниваче ман., научнике и хаџије; образовање стекао у Дубровнику; као чиновник рпб. идеално савестан; био кнез у Конављу, члан Апостолског суда, оп. заступник, сенатор, судија и члан Малог вијећа; за кнеза није биран, јер умро пре 50. г.; младост, изгледа, провео у ренесансним забавама, затим издржао дубоку унутарњу борбу, покајао се и постао тумач идеја кат. реакције; био дубоко религиозан, вел. патриот и Сл.; сахрањен у дубров. фрањевачком самостану; написао 11 драма, од којих сачувано 5: Дубравка (приказана 1828.), Аријадна (штампана 1633.), Прозерпина уграбљена, Дијана, Аријадна (драматизована сцена из Тасовог Ослобођеног Јерусалима); из љубавне лирике сачувано само Љубовник срамежљив (превод с ит.); Фердинанду II, кнезу од Тоскане (пригодна песма), Пјесни покорне краља Давида (превод 7 псалма), Од величанства божјих (побожна песма); од свих дела најважнија: Дубравка (пасторала), апотеоза дубр. рпб., → Сузе сина разметнога (рел. спев) и → Осман (ист. романтични спев у 20 певања). 2) Тројан, трговац; примио штампарску кн. Радише Дмитривића и штампано у Београду (1552.) Еванђеље; о тој штампарници немамо много података, али је по свој прилици пренесена у Мршину прк. 3) Фрањо (1539-1589.), дубровачки историчар; спремао архивску грађу за ист. Дубровника, али је није сам искористио, већ то учинили М. Гундулић и Ј. Ристић; био цеома као прк. правник и заступао Рпб. св. Влаха у Риму; 1570. учинио јој непроцењивих услуга за време рата хришћ. лиге против Турака; модерно кодификовао ст. дубр. Статут од 1272. 4) Циво Шишков (1678-1721.), унук → 1), дубровачки песник, нимало оригиналан; његова пастирска игра Радмио последња те врсте у дубр. књиж. 5) Пшичко (1633-1682.), песник, син → 1); очувана му драма Сунчаница; није имао ни приближно талента свог оца.

ГУНДЕРА (Gunnera, фам. Gunneraceae), биљни род распрострањен на Ј. хемисфери, нарочито у Аустралији и Ј. Амер.; врста *G. chilensis* гаји се у Евр.

ГУНО Шард Франсоа (Gounaud, 1818-1893.), фрц. композитор и диригент; под утицајем нем. романтичара; компоновао опере: Сафо, Крвава монахиња, Фауст, Филеом, Краљица од Сабе, Ромео и Јулија и др. Те Деум, Оче наш, Седам речи Христових, Стабат Матер, кантате, ораторијуме и др. (→ сл.).

ГУНТЕР, у Нибелуншкој песми краљ Бургунда, створен по ист. личности Гундикару; у песми брат Кримхилде, а муж Брунхилде и 1 од криваца за Синфридову смрт; пао као жртва Кримхилдине освете на Атилином двору; под именом Гунар јунак норд. легенде.

ГУЊ, гуњак, гуњче, гуњиче, део нар. балк. ношње од сукна тамномеђе или црне боје, с рукавима, обично дуг до појаса, понегде (срв. Боена, Слав.

Војводина) скоро до колена; носе га и жене, нарочито зими; у Црној Гори бео г. зову гуњина (→ бјелача). Гуњин, у Ј. Србији јелек, сукнени хаџетак, део м. ношње; кратак до појаса, без рукава; ако је од чохе, зове се фермен.

ГУЊА → дуња.

ГУРБЕТ, гурбетач, гурбетия (тур.) 1) Циганин. 2) → печалба.

ГУРГЛ, село у Епталској Долини (Аустр.) на највећој надм. в. (1 927 м).

ГУРГО Гаспар (Gourgaud, 1783-1852.), фрц. ген.; отишао с Наполеоном на о. Св. Јелепу и тамо писао Мемоаре, по Наполеоновом диктату.

ГУРИДИ, мусл. династија (1148-1215) у Афганистану и Индији која сменила → Газнавиде.

ГУРКО Јосиф (1828-1901.), рус. ген.; истакао се у кримском рату и рус.-тур. рату (1877-1878.), за време којег допро у близину Цариграда.

ГУРКХЕ, индиско ратничко и владајуће племе у Непалу (око 10 000), одлични вој.; нар. оружје кукри, широк крив нож.

ГУРЛИТ 1) Корнелијус (* 1850.), нем. ум. историчар и архитект, писао о нем. и фрц. архт. из доба барока, и о ум. у Далм. 2) Лудвиг (* 1885.), педагог, најватренији критичар интелектуалистичко-догматичке шк. у Нем.; поборник индивидуалног васпитања; сматрао да у васпитању треба поћи од прв. детета (Руссов принцип), да васпитање женских треба да буде приближно мушким и да се стварање човека јаке воље и карактера може постићи преко ум. васпитања и ручног рада; вел. противник рел. настава; гл. дела: Немачка и њене школе, Васпитање за мушкост.

ГУРМАН (фрц.), који једе много а пробрано. Гурме, познавалац, љубитељ вина и доброг јела.

ГУРМОН Реми (Gourmont, 1838-1915.), фрц. писац; у романима описује еротична расположења и настраниости; плодан критичар и књиж. историчар еимволизма и нове књиж.; гл. дела: Физика љубави, у којем дао флз. еротике, Естетика фрц. језика и Проблеми стила.

ГУРНЕ Венсан (Gournaud, 1712-1759.), фрц. економист; први физиократ.

ГУСАР (лат.) 1) кит. или истовремено и власник трг. брода који у рату добивао овлашћење да може заробљавати непр. трг. бродове; треба га разликовати од пирата, који на своју руку пљачкао и унишљао посаде трг. лаба, без разлике народности; из наше нет. (Неретљани, Омишани итд.) водили рат по начелима тог доба и нису били пирати; гусаре укинуто париским декларацијом (1856.). 2) велачки клуб у Сплиту; 1932. првак Евр. у осмерцу.

ГУСЕНИЦА 1) ларва лептира црволиког изгледа; на грудима има 3 пара чланковитих ногу, а на трбуху по правилу још 5 парова тзв. лажних ножица; кожа често покривена израсталима и длачицама каткад отровним; у току растања г. се превлаче; одрасле често граде чаурице од свиласте материје у којима се преображавају у лутку; хране се претежно биљном храном и многе од њих вел. штучме и пољске фитоточне; уништавају их многе птице и грабљиви инсекти, а и паразити. 2) у малинству, бескрајна трака састављена од повезаних челичних плочица; употребљава се уместо точкова код трактора, тенкова итд. **Гусеничар, миринџава браонца** (*Colosoma suscepanta*), 1 од наших најкориснијих и најлепших инсеката тврдокрилаца зеленозлатнијих покритаца, главе и груди сјајно тамноплавих; хране се гусеницама и луткама итетних лептирних и у вел. мери учествује у слабљењу и престанку њихових навала; када се ухвати набацује жутку течност јаког задаха.

ГУСИЊЕ, варошица (2600 ст.) у Плавском Пољу, з. од Плавског Ј. (Зетска Бан.); клима оштра, јер место окружено високом плани.

ГУСИЊИ, ст. хрв. племе око града Биоградца на мору; дојинје се повукли у Лику; од њихових савременика веома мално братство Курјаковића у 14. в. и линија Крбавских кнезова.

ГУСКЕ (Anseridae), птице пловуше сличне пловцама, али крупније и с мрежастим писком без вел. штитића; више врста; дивље врсте легу се поглавито на С; као домаће животиње јако распрострањене у читавом свету; њихово гајење као привр. грана веома рентабилно; гаје се ради меса, јаја и перја; нарочито црвено месо од кљуканих г. гушчајца маст, јетре од кљуканих г., од којих се справљају специјалне паете; гушчице перје прворазредно, најскупотије; некада од гушчићих пера из крила прављена пера за писмање; 1934. у Југосл. било 1 132 507 г. Гушчија кожа, најједна к. код човека услед епидемијских надражаја (хладноће), са појавом



суда, оп. заступник, сенатор, судија и члан Малог вијећа; за кнеза није биран, јер умро пре 50. г.; младост, изгледа, провео у ренесансним забавама, затим издржао дубоку унутарњу борбу, покајао се и постао тумач идеја кат. реакције; био дубоко религиозан, вел. патриот и Сл.; сахрањен у дубров. фрањевачком самостану; написао 11 драма, од којих сачувано 5: Дубравка (приказана 1828.), Аријадна (штампана 1633.), Прозерпина уграбљена, Дијана, Аријадна (драматизована сцена из Тасовог Ослобођеног Јерусалима); из љубавне лирике сачувано само Љубовник срамежљив (превод с ит.); Фердинанду II, кнезу од Тоскане (пригодна песма), Пјесни покорне краља Давида (превод 7 псалма), Од величанства божјих (побожна песма); од свих дела најважнија: Дубравка (пасторала), апотеоза дубр. рпб., → Сузе сина разметнога (рел. спев) и → Осман (ист. романтични спев у 20 певања). 2) Тројан, трговац; примио штампарску кн. Радише Дмитривића и штампано у Београду (1552.) Еванђеље; о тој штампарници немамо много података, али је по свој прилици пренесена у Мршину прк. 3) Фрањо (1539-1589.), дубровачки историчар; спремао архивску грађу за ист. Дубровника, али је није сам искористио, већ то учинили М. Гундулић и Ј. Ристић; био цеома као прк. правник и заступао Рпб. св. Влаха у Риму; 1570. учинио јој непроцењивих услуга за време рата хришћ. лиге против Турака; модерно кодификовао ст. дубр. Статут од 1272. 4) Циво Шишков (1678-1721.), унук → 1), дубровачки песник, нимало оригиналан; његова пастирска игра Радмио последња те врсте у дубр. књиж. 5) Пшичко (1633-1682.), песник, син → 1); очувана му драма Сунчаница; није имао ни приближно талента свог оца.



ситних квржица и подигнутим маљама (услед скупљања кожных мишића усправља маља); јако изражена код утољеника. Г. трава → слез.

ГУСЛЕ, гудачки инструмент, направљен обично од 1 ком. јаворине, ораховине, храстовине, бороине, дудовине и др. тврђег дрвета; спољашни облик варјача (cornus) има: дно или данце (круг), вивцу (венца), стране (лице) од којих се на 1 налази кљун (репачица, заливача, тетива), а на др. дивчик (држак, дуз-дрво) с 1 или 2 рупе за чивије (држаке или кључеве); на крају дивчика налази се глава (или слика); преко шупљег корпуса разапста уштављена кожа, на којој има неколико рупа (јасница); на доњем крају г. налазе се 1-2 кљуна (заливаче) за који се утврђују мала повесма црне коњске длаке дебљине 5-жице код виолончела; њихов др. крај омота се око чивије да би се струне могле затезати или отпуштати; струне су од коже одвојене кобилицом и удаљене од дивчика, тако да га прсти при свирању уопште не додирују; свира се гудалом, прављеним од лесковине или шимшира, савијеним за четвртину круга; и на њему је прна коњска струна; гудало се маже смолом (једногодишњом); на г. је могуће извести октаву и по, ала гуслари најчешће употребљавају обим до квинте; код двоструних г. 1 струна држи основни тон, а 2. иде хроматски за октаву; ретко су штаповане у терци или квинти; карактеристичније је када д. струна даје кварту навише (5. ст.); флажолет тонови изводе се јаким притискивањем прстија на струне и лаким превлачењем гудала ближе кобилице. Гуслар, певач нар. епских песама уз



гусле; најобичније слепци, којима то у извесној мери и професија; најзначајнији Филип Вишњић, познат песник и певач песама о 1. устанку; данас најбољи у Црној Гори, Херц. и Санџаку, где се епска поезија још негује; у Србији се модернизую, а у Војводини их више нема; били не само певачи, већ и добри интерпретатори, а често и творци нар. песме; живели некад на дворовима властеле, а имали их и понеки бос. и херц. бегови; обично певају увече, приликом домаћих светковина, и јавно понављају на црк. саборима.

ГУСТАВ 1 Г. I Ваза, швед. краљ (1523.-1560.), као обичан племић ослободио своју отаџбину од Данске, секуларизовао црк. имања и развио инд. и трг. 2) Г. II Адолф (1611.-1632.), обновно швед. војску и узео учешћа у 30-год. рату у Нем.; убијен од Валентинијанових вој. код Лүценна. 3) Г. III (1771.-1792.), изнео многе либералне реформе, смањно повластице племства и ратовао с Данском и Рус. 4) Г. IV (1792.-1809.), збачен с престола. 5) Г. V, швед. краљ, ступио на престо 1907. (На сл.: Г. II Адолф.)

ГУСТИЈЕРНА → пистерна.

ГУСТИНА, маса јединице запремине неког тела, изражена у грамима. Г. жел. мреже, број км жел. пруга у некој обл., подељен бројем км² њене површине. Г. насељености, просечан број стан. на 1 км² површине; добија се кад се број стан. неке обл. подели бројем км² њене површине; зависи од прир. услова обл., култ.-привр. ступња стан. и ист. прилика. Г. струје ел., претставља однос јачине с. у амперима (Амр.) и површине електроде у см² (дм², мм²); изражава јачину с. по јединици површтине; г. с. у спроводницима одн. спедиф. јачина с. (с) је однос између јачине с. и пресека спроводника $s = \frac{c}{\rho}$



ГУТА (лат.) 1) кап, суза. 2) → гихт.

ГУТАЊЕ, преношење хране из уста у желудац; вољни акт док храна не додирне меко непце, тј. док не упадне у ждрело; отад почиње серија рефлексних покрета; при пићу, течност силази сопственом тежином до пред улаз у желудац; ако је у једњаку њена накупљена количина доста велика, улази у желудац, не чекајући покрет једњака, који сноси у желудац само остатак течности; при чврсте хране, залагај силази ка желуду под дејством скупљања мишића ждрела и једњака; код извесних болести постоје пореметњаји, нпр. после прележане дифтерије, услед парализе меког непца, епителитиса и др. Г. ваздуха, мања коња; коњ гута ваздух, због чега настају пореметњаји у раду органа за варење, те коњи с том маном обично мршаве; доста озбиљна; у неким земљама стављена у ред повратних мана, због које се купопродајни уговор може поништити.

ГУТАПЕРКА (малајски), добива се из млечног сока тропског дрвета (Isonandra gutta и др.) упаравањем; или додавањем топле воде, која издваја сирову г.; чисти се фабр. и прерађује у различите предмете; по саставу слична каучуку, јер садржи терпене састава (С₁₀Н₁₆), само има више смоле (10-70%); физ. се разликује од каучука, јер није еластична. На топлим пластична и може се прерадити и пресовати у најразличитије облике; охлађена постаје чврста, није крпа и задржава и најситније рељефе, које добила пластичном прерадом. Употребљава се као одличан ел. изолатор за морске и др. каблове, израду хир. инструмената и отисака у галванопластици.

ГУТАЦИЈА (лат.), одавање воде из биљке у виду капљица, у случајевима кад земља топла и влажна, а одавање воде → транспирацијом спречено; такви су услови: у влажним пределима лети после залаaska сунца; земља загрејана, корени настављају и даље да интензивно примају воду из влажне подлоге, а ваздух хладнији и влажнији, те транспирација умањена; сувишна вода се тада избацује у капљицама (вечерња роса). Г. се врши и преко ноћи; водене капљице излазе кроз хитагоде, испод којих се завршавају судови лимфних нерава.

ГУТЕНБЕРГ Јохан (1397.-1468.), нем. штампар; знатно усавршио штампарску вештину (→ сл.).

ГУТИ, народ непознатог порекла, који око 2620. пре Хр. дошао са С. напао и уништио државу Акада и осн. нову династију која владала Халдејом између 2620.-2490. г. пре Хр.; њихова престоница налазила се у граду Арафи; данас Керкук на л. обали Тигра, око 150 км з. од Мосула.

ГУТС-МУТС Јохан Фридрих (Guts-Muths, 1759.-1839.), нем. педагог, сарадник → Салцманов; делно гимнастику на праву, ручни рад и игре.

увео н. справе; назван оцем гимнастике; гл. дело: **Гимнастика за младеж**.

ГУТ-ТЕМПЛЕРСКИ РЕД, удружење осн. у Њу-Јорку 1852., чији се чланови одрчују употребе, прављења и продаје алкохолних пића. Гут-темплер, лице које не пије алкохол.

ГУТУРАЛНИ СУГЛАСНИК → сугласник.

ГУТФРОЈНД Ото (1889.-1927.), чешки сликар, чувен нарочито са својих портрета.

ГУЦ (ит.), повећи чамцац за рибарење и спорт на мору.

ГУЦКОВ Карл (Gutzkow, 1811.-1878.), књиж. младе Нем.; романописац и драматичар; гл. дело: **Уријел Акоста** (трагедија).

ГУЧА, варошица (1600 ст.) и средско место у Драгачеву, јз. од Чачка (Дринска Бан.).

ГУЧЕВО, план. на д. обали Дрине, ј. од Лознице (Дринска Бан.); највиши Црни Врх (769 м). Чувено по борбама које се септ. и окт. 1914. водиле између срп. и аустр. војске.

ГУЧЕТИЋ 1) Амброс (1563.-1632.), биск. и књиж.; написао више теол. и ист. дела (међу њима и родослов куће Г.); од интереса његове допуне славног Орбинијевог делу. 2) **Арканђево** (1533.-1610.), учен доминиканац и књиж.; издао 2 розарија: богородичан и исусовачки; заслужан и за уређење домина. ман. у Дубровнику. 3) **Иван** († 1687.), хуманист; неко време језуит; бавио се драмском књиж.; написао драму **Ио по 1** Овдијевој песми, а превео и драму



о Даву VI Филозофу. 4) Никола (1549.-1610.), филозоф; написао више флз. и држ.-полит. дела, која још нису довољно проучена и оцењена. 5) Павле, сликар 18. в., радио највише портрете (најчувенији п. Бенка Стаја). 6) Савко († 1603.), песник; написао у стиховима веома дугу трагедију Далида, која уствари спој из 3 ит. драме: Протове Хатријане и Далиде, и Виралидјеве Орбеке; у њој обрађен мотив Ромеа и Јулије.

ГУЏАРАТ, обл. у Индији (сп. од утпа р. Инда); добро успева памук. Гударатски језик, п.-индиски језик који се говори у Г. Г. књижевност, настала под утицајем хиндуске, имала још у 15. в. своје песнике; од њих најбољи Преманаид (из 17. в.), који био лиричар, епичар, драматичар и филозоф; садашња књиж. се састоји углавном од прерада и превода.

ГУШ → смук.

ГУШАВОСТ (struma), обољење штитне жлезде, њено повећање видно на врату спреда или са стране; више теорија објашњавају г.: а) недостатак јода, б) водно-земљана, в) инфективна, г) мешовита теорија (скуп од 2 или више претходних); највероватније инфективна; опадла у многим земљама захваљујући хиг. мерама; у Југосл. јако развијена (Слов., Слав., Босна, и Србија, око Копаоника и Шарпла-

нине); није опасна по живот, као обољење ове жлезде где поремећена њена секреција (→ Базедовљева болест, микседем); притиском на околне органе којипут изазива отежано дисање и гушење, поремећај срчаног рада и промену гласа; лечење: јодним препаратима или операцијом (делимично вађење оболеле жлезде).

ГУШОБОЉА, нар. израз за разна обољења гуше, најчешће означава → дифтерију.

ГУШТАЊ, варошица (1300 ст.) у срезу дравоградском (Дравска Бан.); фабрика челичних производа. **ГУШТЕРИ** (Sauria), група гмизаваца, обично с добро развијеним удовима, кожом покривеном рожним крљуштима, парним копулационим органом код мужјака, покретљивим очним капцима, непокретним горњовиличним костима; има их већи број породица; многе врсте шарене и могу брзо да мењају боју тела (→ камелеон); већина г. безопасне животиње и хране се особито инсектима и првима; највећи број врста живи у топлим крајевима; али и код нас живи већи број, од којих извесне ограничене на нашу земљу. Гуптеричаца → панкреас. **ГФЕРЕР Аугуст Фридрих** (Gföerer, 1803.-1861.), нем. историк; за наш народ најважније његово дело **Византиска историја**, у којој изложени односи Вен. према Виз. и Хрв. (до 12. в.).

Д

Д, д 1) 5. слово ћприлице (у цркв. добро); **D**, d (де), 6. слово латинице. 2) звучни зубни сугласник. 3) скр. за динар. 4) у муз. основни глас D-дур и мол. скале.

D, 1) рим. број 500. 2) знак за хем. елемент деутеријум, d (по лат. deuterius), скр. за енгл. вена.

ДАВАР 1) жупа у долини Лима, између Пријепоља и Прибоја (Зетска Бан.); почетком 13. в. у њој установљена ерп. еп. (доцније митрополија) са седиштем у мај. св. Николе у Бањи код Прибоја. 2) л. притока Саве (Врбаска Бан.); извире под В. Мријешницом. 3) (Castor), вел. глодар познат по својим грађевинама на текућим водама и скупоценом крвну; у изумирању услед прекомерног лова; у ограниченом броју одржао се у Ср. Евр. (C. fiber) и С. Амер. (C. canadensis); **дабровјак** (castoreum), мастан, миришљав екскрет из 2 жлезде које се налазе под



реном дубра. употребљавана се против грчева. **Дабарска епархија**, основао је св. Сава још 1219. на најзападнијој граници рашке државе, у мај. Бањи у Дабру, с намером да сузбјна делатност богомила; у 16. в. д. се еп. звали и бос., а тада је, око 1575., седиште еп. пренесено у мај. Рмаљ; у 17. в. постало Сарајево, као јако прав. средиште, привремено, а после и стално седиште митрополије, која се зове дабро-босанска. **Д. Поље**, карсно периодично плавино поље (30 км²) и. од Стопа, делом у Зетској делом у Приморској Бан.; у 10. в. помиње се као жупа Дабар.

ДАВИША, бос. краљ (1391.-1395.); наследио, као синовац, краља Твртка, против кога се у младости бунуо; био слаб владар и изгубио све вел. Тврткове тековине; њаквачким уговором, склопљеним 1393. с мађ. краљем Сигмундом, поново признао врховну власт круне св. Стевана и пристао да га наследи Сигмунд, ако не буде имао законитих потомака.

ДАБЛ (енгл.), игра у двоје у тенису и пинг-понгу. **Д**-скул → двојак.

ДАБЛИН (Dublin; ирски Baile Atha Cliath), престоница (317 000 ст.) Ирке и претастаније на обали Ирског М.; 2 унив. (Trinity College, 1591., и нар. ирски 1909.), звездара, зоол. и бот. врт; прввр. средиште Ирке; инд. пива и вискија.

ДАБОГ, Дажбог или Дајбог, ет. сл. божанство Сунца, које даје сву благодат.

ДАВА, давија (тур.), тужба, Давуџија, тужилац. **Д'АВЕНАНТ Вилијам** (D'Avellan, 1606.-1663.), енгл. драматичар; за њега се говорило да је Шекспиров син.

ДАВИД 1) јевр. цар (око 1033.-1014. пре Хр.), песник псалма; убио филистејског јунака Голијата; после

Саулове смрти дошао на престо и пренео престоницу у Јерусалим. 2) Герард (око 1460.-1523.), флам. сликар, радио вел. композиције за олтане, на начин који ошептали Ван Ајк, ван дер Вејден и Мемлинг; 1 од последњих вел. ум. у чистој флам. традицији, која у 16. в. почиње да се мења под ут. утицајем. 3) Едуард (*1863.), нем. социјалист и присталица ревизионизма; побија Маркову теорију концентрације крупног поседа у пољопр., доказујући да у пољопр. постоје тенденције развитака не у правцу крупне, но у правцу ситне својине; гл. дело: Социјализам и пољопривреда. 4) **Жак Луи** (1748.-1825.), фрц. сликар, оснивач и гл. претставник класицистичког сликарства; прво славно јунаке и дела фрц. револуције и ст. риб. Рима, затим Наполеона и, најпосле, грађ. сталеза; код њега цртеж претежнији од боје, а композиције строго симетричне; имао јак утицај на развој фрц. и белг. сликарства 19. в.; гл. дела: **Убијени Мара**, **Наполеон на коњу**, **Крунисање Наполеона** и др., као и низ одличних портрета, од којих се нарочито истиче портрет г-ђе Рекамје (на сл.: аутопортрет). 5) **Феликсен Цезар** (1810.-1876.), фрц. композитор, пијанист и диригент; бавио се на И и његове композиције имају често као теме и мелодије (симфонија Пустњина); компоновао: симфонију Колумбо, опере (између којих Херкулан), гудачке квинтете, песме, ораторијум Мојсије на Синају и др.



ДАВИД Д'АИЖЕ Пјер Жан (1788.-1856.), фрц. вајар, радио бисте, плакете и медаље.

ДАВИДОВА ЗВЕЗДА (јевр. Magen David), грч. хексаграм од 2 равнострани троугла као украс на синагогама и јевр. култим предметима.

ДАВИДОВИЋ 1) Григорије, звани Опшић, сликар 18. в.; сликао у цркви мај. Пинатовца, у Дивову, Чалми, Кузмињу. 2) **Димитрије** (1789.-1838.), књиж.; као студент мед. издавао у Бечу **Новине Србске** (1813.-1821.); због дугова напустио Беч (1821.) и прешао у Србију; био пијер, а једно време и повереник кн. Милоша, који му поверио (1835.) израду еретељског устава; бавио се и књиж., али у њој није оставио већег трага (→ сл.). 3) **Ђорђе** (*1901.), дипломирани економист, ур. прив. часописа Економ.-фин. живот (од 1931.) и недељног листа Занатлије; за Свеснање обрадио занатство.

